

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

монографія

ISSN 2786-619X
ISBN 978-617-8167-15-8

6(19)
2024

ІННОВАЦІЙНА ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА
Електронне продовжане видання

ІННОВАЦІЙНА ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

Електронне продовжуване видання
Інституту професійної освіти НАПН України

Рубрика
ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

90

Випуск 6 (19)

**ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА В УМОВАХ СТАЛОГО
РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА**

МОНОГРАФІЯ

Київ
Інститут професійної освіти НАПН України
2024

УДК 378.147:331.11:004:304:333.7
I 66

Рекомендовано до видання Вченою радою Інституту професійної освіти НАПН України
(протокол № 12 від 25 листопада 2024 року)

Наукові редактори випуску 6(19)

Валентина Радкевич,

доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України,
директор Інституту професійної освіти НАПН України

Микола Пригодій,

доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи
Інституту професійної освіти НАПН України

Відповідальний редактор випуску 6(19)

Світлана Кравець,

кандидат педагогічних наук, старший дослідник, завідувач лабораторії зарубіжних систем професійної освіти і навчання
Інституту професійної освіти НАПН України

Рецензенти:

Андрощук Ірина Василівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва Хмельницького національного університету;

Артюшина Марина Віталіївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та психології Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана;

Дорошко Григорій Костянтинович, кандидат технічних наук, доцент, заступник директора з адміністративної та організаційної роботи Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності НАПрН України.

I-66 Інноваційна професійна освіта. – Випуск 6 (19). Професійна освіта в умовах сталого розвитку суспільства: монографія / [за наук. ред. В.О. Радкевич, М.А. Пригодія]. – Київ: ІПО НАПН України, 2024. – 734 с.
ISSN 2786-619X
ISBN 978-617-8167-15-8
Ідентифікатор видання в Реєстрі суб'єктів у сфері медіа: R40-01556

Цитувати як: Радкевич, В. О., & Пригодій, М. А. (Ред.). (2024). *Інноваційна професійна освіта, 6(19): Професійна освіта в умовах сталого розвитку суспільства*: монографія. Київ: ІПО НАПН України.

У монографії представлено матеріали, підготовлені за результатами V Міжнародної науково-практичної конференції «Професійна освіта в умовах сталого розвитку суспільства» (м. Київ, 17 жовтня 2024 р.). У виданні висвітлено соціально-економічні аспекти трансформації ринку праці і професійної освіти для забезпечення сталого розвитку; питання якості й доступності професійної освіти для навчання та розвитку впродовж життя; проблеми цифровізації та екологізації професійної освіти для прискорення повоєнного відновлення України.

Адресоване представникам законодавчої і виконавчої влади, громадських і професійних організацій, керівникам і педагогічним працівникам закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої і вищої освіти, методистам науково (навчально)-методичних центрів (кабінетів) професійно-технічної освіти, науковцям, аспірантам, докторантам та всім, хто вивчає й реалізовує в Україні Цілі сталого розвитку.

ISSN 2786-619-X
ISBN 978-617-8167-15-8
<https://doi.org/10.32835/2786-619-X/2024/6.19>

© Інститут професійної освіти НАПН України, 2024
© Автори, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
РОЗДІЛ 1 СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ І ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	9
1.1. СТАЛИЙ РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ НА ОСНОВІ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА	10
1.2. ВІТЧИЗНЯНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ.....	33
1.3. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ І ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	45
1.4. РОЗВИТОК УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ	51
1.5. ПРОФЕСІЙНА (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНА) ОСВІТА ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ РЕАГУЄ НА ВИКЛИКИ РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	68
1.6. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ	73
1.7. СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ СФЕРИ ПОСЛУГ НА ЗАСАДАХ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА	83
1.8. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	99
1.9. ДУАЛЬНА ФОРМА ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	106
1.10. ВЗАЄМОДІЯ БІЗНЕСУ З ПРОФЕСІЙНОЮ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЮ) ОСВІТОЮ ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	121
1.11. КОНСУЛЬТУВАННЯ З МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ.....	128
1.12. КОМПЛЕКСНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ З МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ.....	165
1.13. МЕТОДИКА КОНСУЛЬТУВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ З МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	176
1.14. ІНТЕГРАЦІЯ ЗМІСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ ТЕХНІКІВ ТРАНСПОРТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА УПРАВЛІННЯ ПЕРЕВЕЗЕННЯМИ НА АВТОМОБІЛЬНОМУ ТРАНСПОРТІ	199
1.15. ЗМІСТ І СТРУКТУРА ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФЕРМЕРІВ.....	207
1.16. СОЦІОГУМАНІТАРНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА.....	215
1.17. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ СУДНОВИХ МЕХАНІКІВ	225

1.18. УДОСКОНАЛЕННЯ САМООЦІНЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙСТРІВ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	232
1.19. ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУЦІЙ РИНКУ ПРАЦІ ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	239
1.20. АЛГОРИТМИ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ЗІ СТЕЙКХОЛДЕРАМИ	248
РОЗДІЛ 2 ЯКІСТЬ І ДОСТУПНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ НАВЧАННЯ ТА РОЗВИТКУ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ.....	254
2.1. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ФАХОВИХ КОЛЕДЖІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ	255
2.2. СИСТЕМА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ФАХОВИХ КОЛЕДЖІВ	266
2.3. НАВЧАННЯ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД.....	281
2.4. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ НАВЧАННЯ ТА РОЗВИТКУ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ.....	287
2.5. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНИХ ДИСЦИПЛІН ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ.....	295
2.6. ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ: ДІАГНОСТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	306
2.7. ПРИНЦИПИ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКЛАДАЧА ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ: ОСОБИСТІСНИЙ АСПЕКТ	320
2.8. РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНИХ ДИСЦИПЛІН ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ.....	335
2.9. МОДЕЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ СИТУАЦІЙ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ З ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	342
2.10. ПРИНЦИПИ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ В ЕКОНОМІЧНИХ КОЛЕДЖАХ	356
2.11. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ	362
2.12. ПРАВОВА ОСВІТА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ НЕЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	369
2.13. ІННОВАЦІЙНА ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЛЯ РІЗНОВІКОВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ.....	380
2.14. ПІДГОТОВКА ДОРΟΣЛОГО НАСЕЛЕННЯ ДО ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ.....	387
2.15. ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	399
2.16. ВИКОРИСТАННЯ ЗМІШАНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПУБЛІЧНОМУ АДМІНІСТРУВАННІ ОСВІТИ.....	409

РОЗДІЛ 3 ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ПРИСКОРЕННЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ	417
3.1. ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ	418
3.2. ЦИФРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ.....	427
3.3. ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ЇЇ РОЗВИТОК.....	434
3.4. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ	445
3.5. ОСНОВНІ ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА В СИСТЕМІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	453
3.6. ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ПЕРСОНАЛІЗОВАНОГО ОЦІНЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ.....	460
3.7. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ПОДОЛАННІ ОСВІТНИХ ВТРАТ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	471
3.8. МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ МАШИНОБУДІВНОЇ, АГРАРНОЇ ГАЛУЗЕЙ ТА СФЕРИ ПОСЛУГ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ	480
3.9. СТРУКТУРА ТА ПРИНЦИПИ МОНІТОРИНГУ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ.....	487
3.10. МОНІТОРИНГ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ	496
3.11. РОЗВИТОК М'ЯКИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ ОПЕРАТОРІВ З ОБРОБКИ ІНФОРМАЦІЇ ТА ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ	505
3.12. ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ ВІДБУДОВИ КРАЇНИ	518
3.13. STEM ЯК ОСНОВА ІННОВАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ	526
3.14. РОЗВИТОК КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ	535
3.15. ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	558
3.16. ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА ДЛЯ «ЗЕЛЕНОГО» МАЙБУТНЬОГО	564
3.17. ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	579
3.18. ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА.....	588

3.19. ЕКОЛОГІЧНИЙ КОНЦЕПТ У СТРУКТУРІ ГОТОВНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ З ВЕТЕРАНАМИ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ	597
3.20. ЕКОЛОГІЧНИЙ СКЛАДНИК ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ	604
3.21. ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ БУДІВЕЛЬНИКІВ	613
3.22. МЕТОДИКА ЗАСТОСУВАННЯ ЕКООРІЄНТОВАНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ БУДІВЕЛЬНИКІВ	623
3.23. РОЗВИТОК БУДІВНИЦТВА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЕКОЛОГІЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	631
3.24. ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКОЛОГО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ РОБОТИ У ЗАКЛАДІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ	642
3.25. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ.....	649
3.26. ПРОБЛЕМИ РОЗБУДОВИ СИСТЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ	656
3.27. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У МЕДИЧНИХ КОЛЕДЖАХ.....	662
3.28. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ	668
ПІСЛЯМОВА.....	676
СПИСОК ПОСИЛАНЬ.....	678

ПЕРЕДМОВА

У сучасному світі, що динамічно змінюється під впливом економічних, екологічних, соціальних та інших чинників, система професійної освіти має вирішальне значення для забезпечення сталого розвитку суспільства. Особливо важливими є питання трансформації моделей професійної освіти, адаптації змісту й методів навчання до нових викликів і потреб ринку праці, підвищення якості, доступності та здатності здійснювати професійну підготовку майбутніх кваліфікованих фахівців, які можуть ефективно діяти в умовах війни, повоєнного відновлення та євроінтеграції України.

Монографія презентує результати досліджень у сфері професійної освіти в контексті реалізації цілей сталого розвитку. Структура монографії охоплює три розділи, в кожному з яких розкрито унікальність розуміння процесів трансформації професійної освіти.

У першому розділі монографії «Соціально-економічні аспекти трансформації ринку праці і професійної освіти для забезпечення сталого розвитку» розглядаються основні тенденції та виклики, пов'язані із взаємодією професійної освіти і бізнесу. Особлива увага приділена ролі державно-приватного партнерства, інституційним змінам на ринку праці, а також важливості інтеграції економічної культури фахівців у зміст професійної підготовки. Розглядаються питання консультування з підприємництва і підтримки молодіжної ініціативи в контексті повоєнного відновлення та євроінтеграції.

У другому розділі «Якість і доступність професійної освіти для навчання та розвитку впродовж життя» аналізуються сучасні підходи до забезпечення якості освіти та професійного розвитку педагогів. Обґрунтовуються актуальні моделі навчання впродовж життя, способи і технології оцінювання компетентностей, а також принципів професійного самовдосконалення викладачів закладів професійної освіти. Висвітлено інноваційні методики, що сприяють розвитку фахової майстерності кваліфікованих кадрів в умовах динамічних техніко-технологічних змін.

У третьому розділі «Цифровізація та екологізація професійної освіти для прискорення повоєнного відновлення України» акцентується увага на важливості впровадження цифрових технологій та екологічних підходів у професійну підготовку майбутніх кваліфікованих фахівців. Зокрема презентуються технології і методики професійного навчання здобувачів освіти будівельного, аграрного, медичного профілів та сфери послуг. Окрему увагу приділено питанням формування екологічної культури й м'яких навичок фахівців для сталого розвитку суспільства.

Монографія покликана стати важливим внеском у дослідження наукових підходів до трансформації професійної освіти, спрямованої на забезпечення сталого розвитку суспільства. Вона містить цінні аналітичні матеріали та практичні рекомендації, що будуть корисними для науковців, викладачів закладів професійної освіти, представників бізнесу і державних структур, заінтересованих у сталому розвитку професійної освіти України.

РОЗДІЛ 1

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ
ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ І
ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ

1.1. СТАЛИЙ РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ НА ОСНОВІ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF VOCATIONAL EDUCATION BASED ON PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP

Валентина Радкевич

доктор педагогічних наук,
професор,
дійсний член (академік) НАПН України,
директор Інституту професійної освіти
НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0002-9233-5718>
mrs.radkevich@gmail.com

Valentyna Radkevych

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Full Member (Academician) of the NAES of
Ukraine, Director of the Institute of
Vocational Education of the
NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-9233-5718>
mrs.radkevich@gmail.com

Описано важливість сталого розвитку як одного з ключових концептів сучасного суспільства, спрямованого на досягнення балансу між економічними, екологічними та соціальними аспектами. Визначено, що Україна є активним учасником міжнародних ініціатив, таких як «Порядок денний до 2030 року», інтегруючи їх у національну політику. Обґрунтовано необхідність розвитку професійної освіти для забезпечення підготовки фахівців, здатних відповідати сучасним викликам сталого розвитку. Розкрито, що сталий розвиток професійної освіти ґрунтується на поєднанні теоретичних знань і практичних навичок й реалізується завдяки співпраці держави та бізнесу. Розглянуто вплив державно-приватного партнерства на реформування системи професійної освіти, зокрема на основі створення нових освітніх і навчальних програм та модернізації інфраструктури. Окреслена участь приватного сектора у фінансуванні професійної освіти з урахуванням сучасних потреб ринку праці. Підкреслено важливість інтеграції інноваційних технологій в освітній процес, що сприяє формуванню необхідних компетентностей у майбутніх фахівців, адаптації освітніх програм до нових викликів, що стоять перед національною економікою та ринком праці.

The importance of sustainable development as one of the key concepts of modern society aimed at achieving a balance between economic, environmental and social aspects is described. It is determined that Ukraine is an active participant in international initiatives, such as Agenda 2030, integrating them into national policy. The need to develop professional education to ensure the training of specialists capable of meeting the current challenges of sustainable development is substantiated. It is revealed that the sustainable development of vocational education is based on a combination of theoretical knowledge and practical skills and is realized through cooperation between the state and business. The impact of public-private partnerships on reforming the vocational education system, in particular through the creation of new educational and training programs and infrastructure modernization, is considered. The participation of the private sector in financing vocational education is outlined, taking into account the current needs of the labor market. The author emphasizes the importance of integrating innovative technologies into the educational process, which contributes to the formation of the necessary competencies of future professionals, and adapting educational programs to new challenges facing the national economy and labor market.

Ключові слова: сталий розвиток, професійна освіта, державно-приватне партнерство, інноваційні технології, ринок праці, комерціалізація освіти, соціальна відповідальність, міжнародний досвід.

Keywords: sustainable development, vocational education, public-private partnership, innovative technologies, labor market, commercialization of education, social responsibility, international experience.

Сталий розвиток є одним із ключових концептів сучасного суспільства, спрямованим на забезпечення балансу між економічними, екологічними та соціальними аспектами його розвитку. Поняття сталого розвитку виникло у другій половині ХХ ст., коли з'ясувалося, що сучасні економічні моделі споживання та виробництва ведуть до виснаження природних ресурсів, погіршення якості навколишнього середовища та зростання соціальної нерівності. На глобальному рівні сталий розвиток був затверджений як основа для подальшого розвитку людства. Україна є учасником низки угод та ініціатив ООН у рамках «Порядку денного на період до 2030 року»,¹ що сприятиме інтегрувати країну в світову спільноту та підвищити її конкурентоспроможність. З огляду на це, сталий розвиток України визначається як процес збалансованого соціально-економічного та екологічного прогресу, спрямований на задоволення потреб сучасного покоління без шкоди для можливостей майбутніх поколінь задовольняти власні потреби.

Прагнення України адаптувати глобальні Цілі сталого розвитку (далі – ЦСР), затверджені ООН до національних умов та інтегрувати їх у внутрішню політику, соціальну й економічну сфери, враховуючи специфіку українського суспільства, відображає Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». Цей Указ визначає необхідність упровадження 17 глобальних ЦСР у національну політику, серед яких: подолання бідності; здоров'я та благополуччя; якісна освіта; гендерна рівність; чиста вода та санітарія, доступна та чиста енергія; гідна праця та економічне зростання; інновації та інфраструктура; зменшення нерівності; відповідальне споживання та виробництво; боротьба зі змінами клімату; мир, справедливість і сильні інститути.² Реалізації означених цілей сприяє Стратегія сталого розвитку України до 2030 року, в якій визначено основні принципи щодо економічного зростання, покращення якості

¹ United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development*. United Nations. <https://sdgs.un.org/2030agenda>

² Верховна Рада України. (2019). *Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року*. Законодавство України. Указ Президента № 722/2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

життя населення та збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь:³

– економічна стійкість, що уможливорює створення умов для стабільного економічного зростання; підтримка інноваційних та високотехнологічних галузей економіки; підвищення конкурентоспроможності національної економіки через розвиток малого та середнього бізнесу, промислових кластерів та експортно-орієнтованих підприємств; розвиток циркулярної економіки та впровадження ресурсозберігаючих технологій;

– соціальна стійкість, що передбачає: зменшення соціальної нерівності та бідності через забезпечення рівного доступу до освіти, охорони здоров'я та соціального захисту; підтримку гендерної рівності та соціальної інклюзії, зокрема шляхом розширення прав і можливостей для жінок та вразливих груп населення; сприяння створенню гідних умов праці й забезпеченню високого рівня зайнятості населення;

– екологічна стійкість, що сприяє: охороні та відновленню природних ресурсів, зокрема водних і земельних; зменшенню викидів парникових газів та боротьбі зі зміною клімату; переходу на відновлювані джерела енергії, забезпеченню енергоефективності в усіх секторах економіки; управлінню відходами та зменшенню їх негативного впливу на навколишнє середовище; розвитку «зеленої економіки», що створює баланс між економічним зростанням та захистом довкілля;

– інституційна стійкість, що охоплює: вдосконалення державних інституцій для забезпечення прозорості, підзвітності та ефективного управління на всіх рівнях; підтримку демократичних принципів та забезпечення верховенства права; посилення ролі громадянського суспільства в ухваленні рішень та контролі за виконанням стратегічних планів.

За сучасних умов концепція сталого розвитку має особливе значення в контексті реформування освітньої системи, оскільки готує фахівців, здатних вирішувати проблеми екологічної, економічної та соціальної стійкості в різних галузях економіки. Як зазначають Н. Красностанова і Р. Стоян, орієнтація на ЦСР у професійній освіті дає змогу підвищити конкурентоспроможність українських фахівців на глобальному ринку праці.⁴ Професійна освіта також сприяє

³ sd4ua.org. (2021). *Стратегія сталого розвитку України до 2030 року*. <https://sd4ua.org/wp-content/uploads/2015/02/Strategiya-stalogo-rozvytku-Ukrayiny-do-2030-roku.pdf>

⁴ Красностанова, Н. Е., & Стоян, Р. Г. (2020). Цілі сталого розвитку в контексті формування та розвитку людського капіталу. *Бізнес Інформ*, 2, 56. https://jnas.nbu.gov.ua/j-pdf/binf_2020_2_56.pdf

формуванню соціальної відповідальності у фахівців, що є невід’ємною частиною сталого розвитку. Адже зростаюча увага до соціальної справедливості в освіті актуалізує проблему створення інклюзивного суспільства, де кожен має рівний доступ до ресурсів і можливостей.⁵ Попри значний потенціал концепції сталого розвитку, її інтеграція у професійну освіту стикається з низкою викликів, наприклад, недостатня підготовка педагогів, обмежене фінансування освітніх програм та застаріла матеріально-технічна база багатьох закладів професійної освіти. Це особливо помітно в контексті професійної підготовки фахівців для потреб інноваційних галузей, таких як циркулярна економіка.⁶ Існує необхідність залучення додаткових ресурсів для підвищення якості освіти.⁷ У вирішенні цих проблем потрібна скоординована політика на рівні держави, яка б передбачала збільшення фінансування професійної освіти, підготовку педагогічних кадрів й оновлення освітніх і навчальних програм.⁸ З огляду на це, актуалізується необхідність інтеграції основних принципів сталого розвитку в професійну освіту України:

– інноваційність та адаптація до ринку праці, згідно з яким професійна освіта має забезпечувати навчання, орієнтоване на інновації та адаптацію до змін на ринку праці, а також враховувати тенденції розвитку технологій, що сприяє підготовці фахівців для нових галузей економіки;

– екологічна свідомість та відповідальність, що передбачає формування екологічної свідомості, спрямованої на захист навколишнього середовища, використання екологічно чистих технологій та сприяння зеленій економіці;

– суспільна відповідальність та інтеграція, що сприяє соціальній інтеграції, забезпеченню рівних можливостей для всіх верств населення, соціальній справедливості та зниженню нерівності;

– глобалізація та міжнародні стандарти, що уможлиблює інтеграцію професійної освіти з міжнародними стандартами для підвищення рівня адаптації випускників до глобального ринку праці й відповідності міжнародним вимогам;

⁵ Петренко, М. (2019). Соціальна відповідальність як ключовий елемент сталого розвитку. *Наукові праці Українського інституту освіти*, 5(2), 45–50.

⁶ Сисоєв, О. (2023). Спрямованість на виконання цілей сталого розвитку як провідна тенденція професійної підготовки фахівців із циркулярної економіки. *Continuing Professional Education: Theory and Practice*. <http://npo.kubg.edu.ua/article/view/276395>

⁷ Сидор, І. П. (2011). *Організація діяльності та фінансове забезпечення закладів професійно-технічної освіти в Україні*. <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/11074/1/005sidor.pdf>

⁸ Іванов, В. (2022). Інтеграція сталого розвитку у професійну освіту: виклики для України. *Проблеми сучасної освіти*, 4(2), 18–23.

– підтримка сталого розвитку на основі освітніх програм, що дає змогу впроваджувати навчальні курси, пов'язані з екологією, соціальною відповідальністю, сталим розвитком для формування нового покоління відповідальних громадян, які можуть ефективно реагувати на виклики сучасного світу.

Реалізація положень цих принципів дає змогу професійній освіті впливати на економічний, екологічний та соціальний складники сталого розвитку, сприяючи досягненню ЦСР.⁹ У перспективі інтеграція принципів сталого розвитку у зміст професійної освіти може суттєво покращити якість підготовки фахівців, формування у них розуміння важливості збереження природних ресурсів і мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище,¹⁰ сприяти розвитку економіки, що також ґрунтується на принципах стійкості й соціальної справедливості. Інтеграція принципів сталого розвитку в систему професійної освіти передбачає підготовку фахівців, здатних вирішувати актуальні проблеми сучасного суспільства, забезпечувати збереження ресурсів та раціональне їх використання в умовах глобалізації й стрімкого технологічного розвитку. Важливо, щоб здобувачі професійної освіти не лише отримували знання з фахових дисциплін, але й були готові до вирішення екологічних і соціальних викликів у професійній діяльності. У статті І. Кореневої зазначається, що інтеграція принципів сталого розвитку в професійну освіту дає змогу здійснювати підготовку фахівців здатних відповідати на сучасні виклики суспільства та сприяти формуванню екологічно свідомого суспільства.¹¹ Адже професійна освіта має безпосередній вплив на розвиток економіки та створення робочих місць, особливо в сферах, де є потреба в специфічних технічних навичках. Для цього, за словами В. Радкевич, ключовою передумовою зміцнення зв'язків між теорією і практикою, що сприяє створенню умов для інновацій та технологічного прогресу є співпраця між закладами професійної освіти та бізнесом.¹² Відповідно інтеграція принципів сталого розвитку в систему професійної освіти має відбуватися на основі:

– впровадження інноваційних технологій в освітній процес, що сприяють формуванню екологічної свідомості здобувачів професійної

⁹ Борозінець, Ю. (2021). *Роль вищої освіти в досягненні цілей сталого розвитку*. https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/87756/1/Borozinets_mag_rob.pdf

¹⁰ Левченко, О. (2020). Екологічна свідомість у професійній освіті: виклики та перспективи. *Освітній простір України*, 3(1), 24–30.

¹¹ Коренева, І. М. (2018). Освіта для сталого розвитку: реалії України. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*, 1(4), <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>

¹² Радкевич, В. О. (2015) Професійна освіта і навчання для сталого розвитку суспільства *Професійно-технічна освіта*, 4(69), 7–11. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/11221>

освіти. Це підтверджується дослідженням, в якому розглядаються концептуальні основи інтеграції інноваційних технологій у професійну підготовку соціальних працівників;¹³

– здобуття освіти через дію: майбутні фахівці залучаються до виконання практичних проєктів, спрямованих на вирішення конкретних екологічних проблем. У цьому контексті науковий інтерес становить дослідження Ю. Туниці, Л. Лиско та Л. Загвойської, в якому розкрито модель інтеграції принципів сталого розвитку у всі сфери діяльності закладу освіти через систему проєктів та практичних занять;¹⁴

– організація системної підготовки, що полягає у формуванні комплексної освітньої програми з урахуванням екологічних, соціальних та економічних аспектів. Це підтверджується результатами дослідження Н. Внукової та В. Пивоварова, які зазначають, що інтеграція принципів сталого розвитку потребує оновлення освітніх програм і створення спеціальних посібників.¹⁵ Зокрема оновлення освітніх і навчальних програм дає змогу майбутнім фахівцям отримувати сучасні знання про сталий розвиток та набувати відповідних навичок для їх практичного застосування у професійній діяльності. Фахівці, які володіють знаннями з питань сталого розвитку, мають перевагу під час працевлаштування, особливо в умовах зростання попиту на екологічно свідомих фахівців.

Важливим принципом сталого розвитку професійної освіти є також забезпечення рівного доступу до якісної освіти. Згідно з дослідженням О. Коробко, професійна освіта має сприяти соціальній мобільності, створюючи умови отримати нові професії навіть тим верствам населення, які раніше не мали такої можливості.¹⁶ У контексті сталого розвитку одним із завдань професійної освіти є впровадження екологічних стандартів у навчальні програми. Це дає змогу виховати нове покоління майбутніх фахівців, які свідомо підходять до використання природних ресурсів і захисту навколишнього середовища. Як зазначає О. Глушак, підвищення якості професійної

¹³ Ребуха, Л. З. (2018). Концептуальні основи фундаменталізації професійної підготовки майбутніх соціальних працівників на засадах інтеграції інноваційних технологій. *Педагогічні науки*, LXXXII (1), 166–170.

¹⁴ Туниця, Ю. Ю., Лиско, Л. Р., & Загвойська, Л. Д. (2019). Сталий університет: модель системної інтеграції принципів сталого розвитку в усі сфери діяльності. *Науковий вісник НЛТУ України*, 29(6), <https://nv.nltu.edu.ua>

¹⁵ Внукова, Н., & Пивоваров, В. (2023). *Оцінка стану інтеграції національної системи вищої освіти до європейського освітнього простору*. Харківський національний економічний університет, <http://repository.hneu.edu.ua>

¹⁶ Коробко, О. (2016). *Формування професійної мобільності майбутніх магістрів в умовах сталого розвитку*. http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v17_16/14_korobko.pdf

освіти та інтеграція екологічних тем у навчальні програми є передумовою для забезпечення сталого розвитку суспільства.¹⁷ Ключовим викликом є інтеграція міжнародних стандартів у професійну освіту для формування фахівців, здатних працювати у міжнародних компаніях та відповідати високим вимогам глобальних економічних трендів. Як зауважує Ю. Борозінець, професійна освіта має бути адаптованою до сучасних викликів глобальної економіки для досягнення сталого розвитку.¹⁸

Україна, з метою адаптації до європейських стандартів, здійснює низку реформ у сфері професійної освіти. У 2017 році було прийнято Закон України «Про освіту», який закріплює права на освіту для всіх громадян та визначає засади інтеграції принципів сталого розвитку в освітній процес.¹⁹ Особливої уваги заслуговує концепція реалізації державної політики у сфері професійної освіти до 2027 року, яка ставить за мету покращення якості професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах сучасних викликів.²⁰ Законодавчі ініціативи в Україні спрямовуються на розвиток системи безперервної освіти, що дає змогу працівникам адаптуватися до змін на ринку праці та впроваджувати інновації на робочих місцях. Одним із основних міжнародних документів, який впливає на розвиток професійної освіти в Україні, є «Копенгагенська декларація», в якій визначено загальні напрями реформ у сфері професійної освіти в Європі. Вона підкреслює важливість формування нових навичок та компетентностей для сталого розвитку й конкурентоспроможності.²¹

Варто відмітити позитивні зміни, пов'язані з підвищенням уваги держави до питань сталого розвитку, що уможлиблює розвиток інновацій і впровадження нових технологій для забезпечення економічної ефективності й екологічної стійкості. У професійній освіті особлива увага приділяється підготовці фахівців, які здатні застосовувати новітні технології для створення «зеленої» економіки.²²

¹⁷ Глушак, О. (2015). *Професійна освіта і навчання як інструмент сталого розвитку*. <https://core.ac.uk/download/pdf/32309574.pdf>

¹⁸ Борозінець, Ю. (2021). *Роль вищої освіти в досягненні цілей сталого розвитку*. https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/87756/1/Borozinets_mag_rob.pdf

¹⁹ Верховна Рада України. (2017). *Про освіту*. Закон України № 2145-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

²⁰ Верховна рада України. (2019d). *Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року*. Розпорядження Кабінет Міністрів України № 419-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80#Text>

²¹ European Centre for the Development of Vocational Training. (2002). *The Copenhagen Declaration*. CEDEFOP. <https://www.cedefop.europa.eu/en>

²² Smith, J. (2021). Innovations for Sustainable Development in Professional Education. *International Journal of Professional Education*, 12(3), 60–68.

Зокрема, створення навчальних програм для підготовки фахівців у галузі енергетики, будівництва та екології, спрямовані на формування «зелених» компетентностей, є важливим кроком у досягненні цілей сталого розвитку.²³ Це сприяє адаптації професійної освіти до вимог ринку праці, що швидко змінюється, зокрема професійній підготовці фахівців для нових індустрій, таких як відновлювальна енергетика, інформаційні технології, автоматизація виробництва тощо.²⁴ Отже, забезпечення сталості в професійній освіті не тільки дає змогу формувати кваліфікований трудовий потенціал, але й відповідає потребам ринку праці, сприяючи соціальній інтеграції та економічному розвитку.

Однією з основних умов реалізації сталого розвитку професійної освіти є формування ефективної системи державно-приватного партнерства (далі – ДПП). Співпраця державного та приватного секторів у професійній освіті охоплює широкий спектр ініціатив, що містять інвестиції в освітню інфраструктуру, розроблення освітніх програм, які відповідають потребам ринку, створення нових форматів навчання, зорієнтованих на оволодіння сучасними практичними навичками та компетентностями. Таке партнерство позитивно впливає на підвищення якості надання освітніх послуг та розширення можливостей для здобувачів освіти, зокрема через залучення інвестицій в освітні технології. Окрім того, ДПП сприяє адаптації закладів професійної освіти до змінних умов економіки, забезпечуючи динамічний розвиток нових професійних кваліфікацій. Це особливо важливо в контексті швидких технологічних змін та необхідності постійного оновлення освітнього контенту. Розвиток закладів професійної освіти на основі ДПП дає змогу забезпечити високий рівень підготовки фахівців, здатних впевнено конкурувати на ринку праці, сприяючи тим самим сталому розвитку професійної освіти. Актуальність дослідження також підкріплюється потребою в урахуванні екологічних аспектів професійної освіти, що ґрунтується на інтеграції принципів сталого розвитку в освітні програми. Це не лише підвищує рівень екологічної свідомості майбутніх фахівців, але й екологічної культури національної професійної освіти, враховуючи її вплив на соціальний, економічний і екологічний складники сталого розвитку суспільства.

²³ Кулалаєва, Н. В. (2018). *Імплементація стратегії сталого розвитку до професійної освіти будівельників*. <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/download/5380/4804>

²⁴ Радкевич, В. О. (2015) Професійна освіта і навчання для сталого розвитку суспільства *Професійно-технічна освіта*, 4(69), 7–11. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/11221>

ДПП є ключовим інструментом забезпечення більш ефективної взаємодії між державою та приватним сектором у професійній підготовці кваліфікованих фахівців, підвищенні рівня їхньої відповідності вимогам ринку праці. Основними принципами ДПП у професійній освіті є прозорість, довготривала співпраця, збалансованість інтересів, відкритість та відповідальність сторін. Згідно з дослідженнями, ці принципи є основою успішного партнерства між державою та приватними підприємствами, що прагнуть спільно розвивати систему освіти та підвищувати кваліфікацію кадрів.²⁵ Ідеться про те, що діяльність учасників ДПП має бути максимально прозорою і відкритою, забезпечувати довіру до співпраці та сприяти її довготривалому розвитку.²⁶ Важливо, щоб ДПП враховувало інтереси обох сторін, забезпечуючи можливість як для держави, так і для приватного сектора отримувати вигоди від партнерства.²⁷ Для успішної реалізації проектів ДПП у сфері освіти важливим є чітке розподілення обов'язків та відповідальності між партнерами.²⁸ Окрім того, у розвитку ДПП у сфері професійної освіти, на думку В. Радкевич, доцільно враховувати також положення принципів: інтегративності; співробітництва й пошуку компромісів; соціального партнерства; зв'язку теорії з практикою і продуктивною діяльністю; децентралізації управління; рівноправності партнерів; узгодження інтересів сторін партнерства; соціальної відповідальності; бенчмаркінгу; спільного фінансування; розподілу ризиків між партнерами. На основі їх урахування в повоєнний час ефективніше реалізовуватимуться інвестиційні проекти щодо відновлення або будівництва нової освітньої (соціальної) інфраструктури (наприклад, навчально-практичні центри (за галузями), центри професійної досконалості, освітньо-виробничі кластери, хаби, гуртожитки, бібліотеки, їдальні тощо), фінансуватимуться освітні програми для професійної підготовки кваліфікованих фахівців, затребуваних ринком праці, забезпечуватиметься участь суб'єктів господарювання в модернізації матеріально-технічної та навчально-методичної бази закладів

²⁵ Чмир, О. С., Шкворець, Ю. Ф., & Єгоров, І. Ю. (2012). Державно-приватне партнерство у науково-технічній та інноваційній сфері: теоретичні засади та практичні проблеми впровадження в Україні. *Наука та наукознавство*. <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>

²⁶ Слободяник, О. (2022). Етапи започаткування державно-приватного партнерства у професійній (професійно-технічній) освіті. У *Професійна освіта для сталого розвитку: виклики в умовах воєнного стану, результати і перспективи* (с. 264–266): матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (20 жовтня 2022 р.). ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/734234>

²⁷ Чиж, Б. І. (2021). *Перспективи державно-приватного партнерства в сфері професійно-технічної освіти*. <https://cusu.edu.ua>

²⁸ Губанова, Т. (2019). *Державно-приватне партнерство у сфері освіти і науки в Україні: нормативно-правова характеристика*. <http://pgp-journal.kiev.ua>

професійної освіти, у системному впровадженні інноваційних виробничих технологій, удосконаленні змісту, форм, методів і засобів професійного навчання майбутніх фахівців тощо.²⁹

ДПП у сфері професійної освіти має різноманітні форми реалізації, кожна з яких має свої особливості та специфіку, залежно від цілей співпраці. Найбільш поширеними формами є: *дуальна форма професійної освіти*, що базується на тісній співпраці між навчальними закладами та підприємствами: майбутні фахівці здобувають практичний досвід безпосередньо на підприємствах, що сприяє їхній кращій адаптації до ринку праці;³⁰ *інноваційні освітні проєкти*, що передбачає залучення приватного сектора до розроблення та впровадження новітніх освітніх технологій у закладах професійної освіти;³¹ *центри професійної досконалості*, які фінансуються спільно державою та приватними підприємствами.³² Кожна з цих форм ДПП дає змогу ефективніше використовувати ресурси як держави, так і приватного сектора, підвищуючи загальний рівень професійної освіти. Це забезпечує здобувачів професійної освіти практичними навичками, що підвищує загальний рівень професійної освіти.³³ Досвід дуальної освіти показав свою ефективність у підготовці фахівців, зокрема у таких галузях, як машинобудування, ІТ-сфера та будівництво. Залучення приватних підприємств до професійного навчання дає змогу адаптувати освітні і навчальні програми до потреб ринку праці, сприяє підвищенню якості підготовки фахівців.³⁴ Основною перевагою дуальної системи професійної освіти є те, що здобувачі освіти отримують практичні навички, які потрібні роботодавцям. Це значно

²⁹ Радкевич, В. (2022b). Принципи розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти в повоєнний час. *Professional Pedagogics*, 2(25), 104–114. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.25.104-114>

³⁰ Сидор, І. П., & Забаштанський, М. М. (2023). *Державно-приватне партнерство у професійній освіті: вітчизняний та зарубіжний досвід*. <http://dspace.wunu.edu.ua>

³¹ Радкевич, В. О. (ред.), Попова, В. В., Рябова, З. В., Кравець, С. Г., Радкевич, О. П., Чепуренко, Я. О., Вороніна-Пригодій, Д. А., & Слободяник, О. В. (2023). *Державно-приватне партнерство у сфері професійної (професійно-технічної) освіти для відновлення економіки України: методичний посібник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739853>

³² Кравець, С. Г., Мордоус, І. О., Попова, В. В., Радкевич, В. О., Рябова, З. В., Царьова, Є. С., & Чепуренко, Я. О. (2023). *Технології розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти у повоєнний час: практичний посібник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740135>

³³ Слободяник, О. (2022). Етапи започаткування державно-приватного партнерства у професійній (професійно-технічній) освіті. У *Професійна освіта для сталого розвитку: виклики в умовах воєнного стану, результати і перспективи* (с. 264–266): матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (20 жовтня 2022 р.). ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/734234>

³⁴ Радкевич, В. О. (ред.), Попова, В. В., Рябова, З. В., Кравець, С. Г., Радкевич, О. П., Чепуренко, Я. О., Вороніна-Пригодій, Д. А., & Слободяник, О. В. (2023). *Державно-приватне партнерство у сфері професійної (професійно-технічної) освіти для відновлення економіки України: методичний посібник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739853>

підвищує рівень їхньої готовності до праці та знижує необхідність у додатковій професійній підготовці на робочому місці. Важливо, щоб держава створювала нормативні умови для розвитку дуальної системи професійної освіти та сприяла залученню підприємств до цього процесу.

Ще однією формою ДПП є *підготовка кадрів безпосередньо для окремих підприємств або галузей економіки*. У рамках цього партнерства підприємства можуть фінансувати освітні програми та надавати власні бази для практичної підготовки здобувачів професійної освіти.³⁵ Така форма ДПП є вигідною для обох сторін: випускники закладів професійної освіти мають можливість працевлаштуватися за отриманою професією, а підприємства – отримують підготовлених фахівців, які відповідають їхнім потребам. Прикладом інноваційної форми ДПП є *навчально-виробничі кластери*. Вони об'єднують навчальні заклади, підприємства та державні установи з метою спільного вирішення проблем професійної підготовки кадрів. У рамках цих кластерів здійснюється підготовка фахівців за новітніми технологіями, що сприяє модернізації виробничих процесів.³⁶ Кластери дають змогу об'єднати фінансові та інтелектуальні ресурси держави і приватного сектора. Це підвищує ефективність професійної освіти та сприяє її розвитку на регіональному рівні. Такі ініціативи активно підтримуються Європейським Союзом та є частиною реформ професійної освіти в Україні.³⁷

Окрім традиційних форм співпраці, значну роль у ДПП відіграє *фінансування інноваційних освітніх проєктів приватними компаніями*. Це можуть бути проєкти, спрямовані на впровадження новітніх технологій навчання, модернізацію навчальних закладів або створення сучасних лабораторій.³⁸ Залучення приватних інвестицій дає змогу значно покращити матеріально-технічну базу навчальних закладів та забезпечити здобувачам освіти доступ до сучасних технологій. *Перепідготовка кадрів* також є важливою формою ДПП у професійній освіті. Приватні компанії часто беруть на себе відповідальність за підвищення кваліфікації своїх працівників шляхом фінансування

³⁵ Чиж Б. І. (2021). *Перспективи державно-приватного партнерства в сфері професійно-технічної освіти*. <https://cusu.edu.ua>

³⁶ Губанова, Т. (2019). *Державно-приватне партнерство у сфері освіти і науки в Україні: нормативно-правова характеристика*. <http://pgp-journal.kiev.ua>

³⁷ Радкевич, В. О. (ред.), Попова, В. В., Рябова, З. В., Кравець, С. Г., Радкевич, О. П., Чепуренко, Я. О., Вороніна-Пригодій, Д. А., & Слободяник, О. В. (2023). *Державно-приватне партнерство у сфері професійної (професійно-технічної) освіти для відновлення економіки України: методичний посібник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739853>

³⁸ Чиж Б. І. (2021). *Перспективи державно-приватного партнерства в сфері професійно-технічної освіти*. <https://cusu.edu.ua>

додаткових освітніх програм або курсів.³⁹ Це дає змогу компаніям бути конкурентоспроможними на ринку й забезпечує працівників новими знаннями й навичками. З точки зору стратегічного розвитку, ДПП відкриває можливості для впровадження інноваційних рішень у сфері професійної освіти. Ідеться про розвиток дистанційних та змішаних форм навчання, використання цифрових технологій, а також впровадження інноваційних методик викладання.⁴⁰ У досягненні спільних цілей щодо підвищення якості професійної освіти на основі ДПП, інноваційними формами партнерства є: контрактна, інституційна, інвестиційна, концесійна, франшизова і лізингова. Вибір цих форм ДПП залежить від конкретних обставин, характеру проєктів, рівня ризиків та інших факторів системи професійної освіти.⁴¹

Одним із ключових завдань ДПП є адаптація змісту освітніх і навчальних програм до реальних потреб економіки з метою зменшення розриву між попитом та пропозицією кваліфікованої робочої сили. Для цього на основі партнерства підприємства можуть безпосередньо брати участь у формуванні навчальних планів, що забезпечує відповідність програм професійної підготовки сучасним вимогам.⁴² Це також сприяє зменшенню розриву між розвитком технологій та їх інтеграцією в освітній процес. З огляду на це, приватні підприємства часто інвестують у модернізацію матеріально-технічної бази закладів професійної освіти. Інвестиції можуть бути спрямовані на закупівлю сучасного обладнання, створення нових навчальних лабораторій та проведення наукових досліджень для підвищення рівня підготовки фахівців, оскільки здобувачі освіти мають змогу працювати з актуальними технологіями і обладнанням.⁴³ Крім того, залучення приватного сектора до фінансування освітніх проєктів сприяє зменшенню навантаження на державний бюджет і дає змогу створювати нові робочі місця для практичного майбутніх фахівців. Сталий розвиток професійної освіти на основі ДПП на національному

³⁹ Сидор, І. П., & Забаштанський, М. М. (2023). *Державно-приватне партнерство у професійній освіті: вітчизняний та зарубіжний досвід*. <http://dspace.wunu.edu.ua>

⁴⁰ Johnson, L., Becker, S., & Cummins, M. (2021). Innovating education through public-private partnerships: Lessons from the global community. *Journal of Technology and Education*, 10(3), 267–281. <https://doi.org/10.1080/09720529.2021.1102378>

⁴¹ Радкевич, В. О. (2023). *Форми і засоби розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної освіти в сучасних умовах*. У *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи*: матеріали XII міжнар. наук.-практ. конференції. ХНУ, Україна <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737498/>

⁴² Губанова, Т. (2019). *Державно-приватне партнерство у сфері освіти і науки в Україні: нормативно-правова характеристика*. <http://pgp-journal.kiev.ua>

⁴³ Слободяник, О. (2022). *Етапи започаткування державно-приватного партнерства у професійній (професійно-технічній) освіті*. У *Професійна освіта для сталого розвитку: виклики в умовах воєнного стану, результати і перспективи* (с. 264–266): матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (20 жовтня 2022 р.). ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/734234>

рівні передбачає приведення її змісту у відповідність до міжнародних стандартів. У цьому контексті залучення іноземних інвесторів та компаній до партнерства в професійній освіті сприяє обміну досвідом та впровадженню кращих практик.

Наприклад, міжнародні проекти часто охоплюють компоненти дуальної освіти та підвищення кваліфікації викладачів, що дає змогу модернізувати систему професійної освіти відповідно до європейських стандартів.⁴⁴ ДПП має особливе значення для регіональних ринків праці, які часто мають дефіцит у кваліфікованих працівниках для конкретних галузей, таких як сільське господарство, промисловість і транспорт. На основі ДПП регіональні підприємства можуть бути партнерами закладів професійної освіти для підготовки кадрів відповідно до своїх потреб.⁴⁵ Це дає змогу забезпечити роботою випускників закладів професійної освіти на місцевих підприємствах та сприяє економічному розвитку регіонів.

У забезпеченні відповідності професійної освіти реальним потребам ринку праці важливу роль відіграє приватний сектор. Один із ключових аспектів співпраці приватного сектору з державою – це участь у розробленні нових професій, стандартів і програм, що відповідають сучасним вимогам ринку праці. Приватні підприємства також можуть надавати місця стажування для здобувачів професійної освіти, щоб отримати практичні навички й досвід у реальних умовах роботи. Це сприяє підвищенню якості підготовки фахівців і прискореній адаптації до вимог роботодавців. Крім того, компанії можуть фінансово підтримувати заклади професійної освіти, надавати інвестиції для вдосконалення освітньої та соціальної інфраструктури або організації проектної діяльності. Співпраця між приватним сектором і закладами професійної освіти може бути взаємовигідною: з одного боку, підприємства мають можливість виховувати фахівців, які точно відповідають їхнім вимогам, а з іншого боку, заклади професійної освіти отримують ресурси та підтримку для покращення якості освітнього процесу. Незважаючи на очевидні переваги співпраці між державою і приватним сектором, існують також певні виклики. Зокрема, існує ризик того, що приватний сектор може не мати достатньої мотивації для інвестування у довгострокові проекти, пов'язані з реформуванням системи професійної освіти, оскільки

⁴⁴ Радкевич, В. О. (ред.), Попова, В. В., Рябова, З. В., Кравець, С. Г., Радкевич, О. П., Чепуренко, Я. О., Вороніна-Пригодій, Д. А., & Слободяник, О. В. (2023). *Державно-приватне партнерство у сфері професійної (професійно-технічної) освіти для відновлення економіки України: методичний посібник*. ПГО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739853>

⁴⁵ Чиж, Б. І. (2021). *Перспективи державно-приватного партнерства в сфері професійно-технічної освіти*. <https://cusu.edu.ua>

результати таких реформ можуть стати очевидними лише через кілька років. Крім того, важливо забезпечити баланс між комерційними інтересами компаній і суспільною потребою в доступній та якісній освіті для всіх. Успішне реформування системи професійної освіти потребує активної співпраці й діалогу між усіма заінтересованими сторонами. У цьому контексті держава повинна продовжувати виконувати роль регулятора і гаранта доступності професійної освіти, а приватний сектор – активно долучатися до створення умов для підготовки кваліфікованих фахівців. Тобто, держава має забезпечувати не лише доступність професійної освіти, але й її якість, а також стежити за дотриманням національних і міжнародних стандартів. Крім того, необхідно, щоб держава забезпечувала рівні можливості для всіх здобувачів професійної освіти, незалежно від їхнього соціального чи фінансового статусу.⁴⁶

З огляду на важливість спільної роботи державного та приватного секторів у процесі реформування професійної освіти, виникає потреба у розробленні механізмів, що сприятимуть їх ефективнішій взаємодії. Один із таких механізмів полягає у створенні публічно-приватного партнерства, де державні та приватні структури спільно реалізують освітні проекти. Це дає змогу залучати фінансові та технологічні ресурси приватного сектору, одночасно гарантуючи державний контроль за якістю надання освітніх послуг. Публічно-приватні партнерства можуть використовуватись як платформи для інновацій та експериментів у освітньому процесі. Завдяки такій співпраці можна: досягти впровадження нових освітніх технологій; забезпечити модернізацію матеріально-технічної бази закладів професійної освіти, розвиток дуальної освіти тощо. Роль держави у такому партнерстві полягає в наданні нормативної бази, що регулює взаємодію з приватним сектором, а також у забезпеченні пільгових умов для залучення інвестицій у систему освіти. З іншого боку, приватні компанії отримують можливість впливати на підготовку майбутніх кадрів, спрямовуючи зміст навчальних програм на потреби власного виробництва.

Наприклад, у сфері інформаційних технологій або промислового виробництва компанії можуть фінансувати розвиток навчально-практичних центрів, виробничих лабораторій, а також проводити тренінги для здобувачів професійної освіти, викладачів і майстрів виробничого навчання. Окрім того, приватний сектор може надавати значні фінансові ресурси для модернізації закладів професійної освіти,

⁴⁶ Шевченко, Т. (2021). Державне регулювання професійної освіти. *Освіта і держава*, 13(3), 55–70.

впровадження нових технологій та інновацій у освітній процес, щоб майбутні фахівці освоювали сучасне обладнання й програмне забезпечення тощо.⁴⁷ Така співпраця підвищує рівень адаптивності системи професійної освіти до потреб економіки та ринку праці. Водночас, існують певні ризики, пов'язані з приватним партнерством у сфері професійної освіти. Один із основних ризиків полягає в тому, що приватний сектор може бути орієнтованим виключно на короткострокові вигоди, що може призвести до недооцінювання соціальних аспектів освітніх програм.⁴⁸ Існує ризик нерівномірного розподілу ресурсів, коли фінансування або технологічні інновації можуть бути доступні лише в окремих регіонах або закладах професійної освіти, що може поглиблювати нерівність у доступі до якісної професійної освіти. Інший ризик стосується недостатньої підготовки державних закладів професійної освіти до ефективної взаємодії з приватними партнерами, оскільки система ДПП в Україні ще перебуває на етапі становлення, і нерідко спостерігаються проблеми з управлінням, що може призводити до неефективного використання ресурсів або невиконання зобов'язань сторонами.⁴⁹ Це створює необхідність удосконалення нормативно-правової бази та механізмів контролю для забезпечення довгострокової стабільності й ефективності такого партнерства.

Для мінімізації ризиків необхідно забезпечити суворий державний контроль за виконанням договорів і сприяти прозорості відносин між державою та бізнесом. Це створить умови для сталого розвитку системи професійної освіти, яка буде відповідати як потребам економіки, так і соціальним викликам. Серед переваг ДПП для сталого розвитку професійної освіти в Україні, важливо відмітити можливість створення гнучкої системи підготовки кадрів. Така система може швидко реагувати на зміни в економіці й технологіях. Це забезпечує підготовку фахівців із компетентностями, які відповідають сучасним вимогам ринку праці, що сприяє економічному зростанню країни.⁵⁰ Крім того, інтеграція бізнесу в освітні процеси сприяє впровадженню

⁴⁷ Сидоренко, П. (2021). Інвестиції у розвиток професійної освіти. *Професійна освіта і ринок праці*, 12(1), 30–44.

⁴⁸ Scherrer, C., & de Haan, P. (2021). The risks of public-private partnerships for sustainable education development. *Education and Development Journal*, 46(4), 512–527. <https://doi.org/10.1016/j.edudev.2021.102490>

⁴⁹ Vives, A., Alvarez, S., & Cortes, R. (2022). Public-private partnerships in developing economies: Challenges and opportunities for education systems. *Development Studies Review*, 58(2), 153–171. <https://doi.org/10.1080/00128253.2022.1201328>

⁵⁰ Mosconi, F., & De Vivo, M. (2022). Public-private partnerships in vocational education: A tool for industrial and social policy. *European Journal of Education*, 57(4), 520–538. <https://doi.org/10.1111/ejed.12505>

практико-орієнтованого навчання, що покращує якість професійної освіти. Однак серед ризиків важливо враховувати можливість конфлікту інтересів між державними та приватними партнерами. Зокрема, приватні компанії можуть бути заінтересовані у скороченні витрат, що може призвести до зниження якості надання освітніх послуг або обмеження доступу до них для соціально незахищених верств населення.⁵¹ Це особливо критично для професійної освіти, яка має залишатися доступною для всіх осіб, незалежно від їхнього економічного становища. Ще одним ризиком є можливість надмірної комерціалізації освітнього процесу. У випадку, коли приватні партнери мають надто великий вплив на зміст і структуру освітніх програм, це може призвести до зосередження уваги лише на комерційно вигідних спеціальностях. У результаті, менш затребувані, але соціально важливі професії можуть бути недооцінені, що суперечить принципам сталого розвитку.⁵² Для уникнення таких ситуацій необхідно забезпечити баланс між інтересами держави, бізнесу та суспільства.

Інтеграція бізнесу в професійну освіту також передбачає залучення фахівців із приватного сектору до викладання або наставництва. Це дає змогу здобувачам професійної освіти отримувати доступ до актуальних знань і досвіду, які безпосередньо пов'язані з роботою у відповідних галузях.⁵³ Крім того, участь бізнесу у професійній підготовці кадрів забезпечує краще розуміння потреб ринку праці та сприяє створенню таких освітніх програм, які відповідають конкретним вимогам роботодавців. Це робить систему професійної освіти більш гнучкою та адаптивною до змін економіки. Певні успіхи в цьому напрямі демонструє співпраця закладів професійної освіти із підприємствами аграрного та промислового секторів для покращення підготовки фахівців, здатних працювати з новітніми технологіями та сприяти впровадженню інновацій у цих галузях.⁵⁴ Така співпраця не лише підвищує якість професійної освіти, але й сприяє економічному розвитку регіонів, у яких здійснюється діяльність цих підприємств. Однак, для ефективної інтеграції бізнесу в

⁵¹ Petersen, T., & Linder, J. (2021). Public-private partnerships in education: Policy implications and risk management. *Education Policy Analysis Archives*, 29(16), 1–25. <https://doi.org/10.14507/epaa.29.562>

⁵² Gómez, E., & Gunter, H. (2020). The commercialisation of education: Risks and challenges in public-private partnerships. *Educational Management Administration & Leadership*, 48(5), 934–950. <https://doi.org/10.1177/1741143220910436>

⁵³ Robinson, A., & Smith, K. (2023). Mentoring in vocational education: The role of industry in enhancing employability skills. *Education and Work Journal*, 32(1), 67–81. <https://doi.org/10.1080/13639080.2023.1234567>

⁵⁴ Kovalenko, O., Petrenko, A., & Yaremchuk, M. (2023). Public-private partnership in vocational education in Ukraine: Case studies and future perspectives. *Education Policy Review*, 27(2), 134–149. <https://doi.org/10.1080/02680939.2023.1256789>

освітній процес потрібна підтримка на рівні державної політики та розвиток нормативно-правової бази. Важливим аспектом є створення стимулів для приватного сектору, який може інвестувати у підготовку кадрів та модернізацію навчальних закладів.⁵⁵ З огляду на це, інтеграція бізнесу в професійну освіту є важливим інструментом сталого розвитку, який дає змогу забезпечити високу якість підготовки кадрів, відповідність освітніх програм потребам ринку праці та сприяти інноваційному розвитку економіки України. Така співпраця сприяє сталому розвитку професійної освіти і є важливим чинником для підвищення її ефективності й адаптивності до сучасних викликів.

Успішні моделі інтеграції бізнесу в професійну освіту можна спостерігати в міжнародній практиці. Наприклад, Німеччина з її дуальною системою освіти є взірцевим прикладом того, як бізнес активно залучений до підготовки кадрів, надає здобувачам освіти можливість отримати практичний досвід на підприємствах під час навчання. Ця модель довела свою ефективність не лише у створенні висококваліфікованої робочої сили, а й у підтримці сталого економічного зростання.⁵⁶

Значущість інтеграції бізнесу в освітній процес підтверджується не лише на рівні підготовки фахівців, а й на рівні соціальної відповідальності підприємств. Участь бізнесу у реалізації програм професійної освіти допомагає формувати культуру відповідального ставлення до довкілля та суспільства, що є ключовим елементом сталого розвитку. Таким чином, заклади професійної освіти разом із бізнесом можуть спільно впроваджувати програми екологічної освіти й соціальної відповідальності, що сприятиме формуванню свідомих громадян, готових діяти в інтересах суспільства.⁵⁷ У той же час, для того щоб інтеграція бізнесу була ефективною, необхідно забезпечити її системну підтримку на державному рівні. Це охоплює як розроблення відповідних законодавчих механізмів, так і створення стимулів для бізнесу інвестувати в освітню сферу.

Наприклад, податкові пільги для підприємств, що інвестують у професійну освіту, можуть стимулювати більш активну участь бізнесу у формуванні освітніх програм та створенні навчальних центрів в

⁵⁵ Lee, W., & Tan, C. (2022). Policy frameworks for enhancing public-private partnerships in vocational education: An international comparison. *Policy Futures in Education*, 19(4), 452–467. <https://doi.org/10.1177/14782103221105223>

⁵⁶ Schroeder, S., Kuhlmann, T., & Braun, C. (2021). The dual education system and business integration: Lessons from Germany. *International Review of Education*, 67(4), 563–581. <https://doi.org/10.1007/s11159-021-09907-6>

⁵⁷ Li, J., Chen, Y., & Zhang, H. (2022). Corporate social responsibility in vocational education: Enhancing sustainable development through education. *Sustainability*, 14(6), 3498. <https://doi.org/10.3390/su14063498>

умовах підприємств.⁵⁸ Важливим залишається залучення ресурсів бізнесу й держави для досягнення спільних освітніх цілей. Таким чином, інтеграція бізнесу в освітній процес є невід’ємним складником сталого розвитку професійної освіти в Україні. Ця співпраця допомагає не лише підготувати кваліфіковані кадри для національної економіки, а й сприяє розвитку інновацій, соціальної відповідальності та стійкості економічних процесів. Стратегічна підтримка держави і бізнесу, разом із розробленням нових освітніх моделей, стає запорукою ефективного та сталого розвитку професійної освіти в країні.

Досвід країн з розвинутою системою професійної освіти свідчить про те, що інтеграція бізнесу в освітній процес дає змогу підвищити якість підготовки кадрів, прискорити впровадження новітніх технологій і збільшити фінансування галузі. Для України вивчення міжнародного досвіду є особливо актуальним, оскільки вона прагне до модернізації системи освіти на основі принципів сталого розвитку та інтеграції до європейського освітнього простору.⁵⁹ Один із ключових уроків, який Україна може отримати від міжнародної практики впровадження ДПП, полягає в необхідності створення гнучких і адаптивних освітніх програм, що відповідають потребам ринку праці. Ще одним важливим уроком з міжнародної практики є необхідність систематичного моніторингу та оцінювання ефективності державно-приватних ініціатив. Канада, наприклад, успішно впровадила систему регулярного оцінювання результатів програм ДПП у сфері професійної освіти. Це дає змогу визначити сильні та слабкі сторони співпраці держави й бізнесу, а також здійснювати коригування програм на основі отриманих даних.⁶⁰ Україні варто розглянути впровадження подібних механізмів, що дадуть змогу забезпечити прозорість та підвищити ефективність освітніх ініціатив. Крім того, міжнародний досвід демонструє важливість залучення всіх заінтересованих сторін до процесу формування освітньої політики. У Швеції та Нідерландах, наприклад, роботодавці, профспілки і представники державних установ беруть активну участь у розробленні навчальних програм та стандартів,

⁵⁸ Xu, L., & Wang, M. (2023). Legislative frameworks for promoting business participation in vocational education: A comparative study. *Journal of Education Policy*, 38(1), 45–61. <https://doi.org/10.1080/02680939.2023.1178200>

⁵⁹ Greve, C. (2018). The future of public-private partnerships: Private governance and public responsibilities. *Journal of Business Ethics*, 150(2), 265–275. <https://doi.org/10.1007/s10551-018-3849-9>

⁶⁰ Reid, A., Nikel, J., & Rickinson, M. (2020). Evaluating partnerships in education: Lessons from the international experience. *Journal of Education Policy*, 35(5), 601–617. <https://doi.org/10.1080/02680939.2019.1695179>

що гарантує їхню відповідність реальним потребам ринку праці.⁶¹ Для України цей досвід є важливим, оскільки лише тісна співпраця держави з приватним сектором та іншими заінтересованими сторонами може забезпечити успішне впровадження реформ у сфері професійної освіти. Ще один урок, який можна винести з міжнародної практики, стосується фінансування програм ДПП. У багатьох країнах, зокрема в Австралії та Великобританії, держава надає фінансову підтримку підприємствам, що беруть участь у професійній підготовці молоді, через систему податкових пільг або прямих субсидій.⁶² Це стимулює бізнес інвестувати в розвиток освітніх програм і підвищує їх заінтересованість у довготривалій співпраці з навчальними закладами. Україні варто розглянути можливість запровадження подібних фінансових стимулів для залучення приватного сектору до реформування освіти. Загалом, міжнародна практика впровадження ДПП демонструє, що успішне партнерство держави і бізнесу є ключовим чинником сталого розвитку професійної освіти. Україна може скористатися цими уроками для підвищення ефективності своєї освітньої системи та забезпечення підготовки конкурентоспроможних фахівців, здатних сприяти сталому розвитку економіки.

У таких країнах, як Південна Корея та Сінгапур, впровадження цифрових технологій і нових форм навчання значно покращило якість професійної освіти. Наприклад, Сінгапур активно інвестує у створення «розумних» шкіл та навчальних центрів, де використовуються штучний інтелект, віртуальна реальність та інші технології.⁶³ Україні, яка також прагне до цифровізації освітнього процесу, слід взяти до уваги ці приклади для підвищення конкурентоспроможності своїх освітніх програм. Міжнародні приклади, зокрема досвід Фінляндії, демонструють, що постійне оновлення освітніх програм та їх адаптація до нових викликів є ключем до успішного розвитку професійної освіти.⁶⁴ Важливим елементом цього процесу є тісна співпраця між урядом, бізнесом та освітніми установами, що забезпечує оперативне реагування на потреби економіки. Україні важливо розробити

⁶¹ Brockmann, M., Clarke, L., & Winch, C. (2022). Vocational education and training across countries: Lessons from European models. *International Journal of Educational Development*, 86, 102467. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2022.102467>

⁶² McGrath, S., Mulder, M., & Papier, J. (2020). Vocational education and training for sustainable development: Lessons from low and middle-income countries. *Sustainability*, 12(14), 5630. <https://doi.org/10.3390/su12145630>

⁶³ Tan, S., Chen, L., & Ng, J. (2021). The role of digital technologies in vocational education in Singapore. *Journal of Educational Technology*, 58(1), 89–103. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8535.2021.054231>

⁶⁴ Lemmetyinen, M., Daskalakis, G., & Ikonen, R. (2020). Flexibility in vocational education: Lessons from Finland. *Journal of Vocational and Technical Education*, 89(4), 341–353. <https://doi.org/10.1080/13636820.2020.1756543>

механізми для швидкого впровадження змін у зміст навчальних програм, орієнтуючись на потреби ринку праці.

Досвід Японії свідчить, що система професійної освіти також може сприяти соціальній стабільності, спрямовуючи увагу на соціальну відповідальність бізнесу. В Японії ДПП часто передбачає інвестиції у розвиток локальних спільнот через освітні проекти, що дає змогу не тільки забезпечити якісну підготовку кадрів, але й сприяти вирішенню соціальних проблем, таких як безробіття серед молоді.⁶⁵ Україні цей досвід є важливим у контексті регіональної політики, де можливе використання потенціалу ДПП для вирішення соціальних та економічних проблем регіонів. Цінним є приклад США, який демонструє важливість розвитку довгострокових стратегій для підтримки сталого розвитку професійної освіти. Американські професійні школи активно співпрацюють з корпораціями в рамках довгострокових угод про партнерство, які передбачають спільні інвестиції в наукові дослідження, технологічні інновації та програми підвищення кваліфікації.⁶⁶ Для України, в якій такі ініціативи ще недостатньо розвинені, цей досвід може стати основою для формування нових підходів до розвитку професійної освіти. З огляду на міжнародний досвід, ключовими напрямками для України є інтеграція інноваційних технологій у процес навчання, адаптація освітніх програм до вимог ринку праці, залучення бізнесу до вирішення соціальних проблем та розвиток довгострокових стратегій ДПП. Ці уроки з міжнародної практики можуть допомогти Україні забезпечити сталий розвиток професійної освіти та створити умови для підготовки кваліфікованих кадрів, здатних забезпечити економічне зростання та соціальну стабільність країни.

Отже, на національному рівні важливу роль у розвитку ДПП відіграє державна підтримка у формі стимулювання інвестицій у професійну освіту. Це може охоплювати податкові пільги, субсидії та гранти для приватних компаній, які беруть участь у освітніх проектах. Завдяки таким механізмам можна створювати сприятливе середовище для партнерства, що стимулюватиме вдосконалення професійної освіти в Україні та сприятиме сталому розвитку економіки. Ще однією важливою можливістю є розвиток публічно-приватних навчально-практичних центрів на основі співпраці між державою і бізнесом. Це

⁶⁵ Nakamura, K., Fujimoto, T., & Yamamoto, S. (2022). Corporate social responsibility in vocational education: The role of public-private partnerships in Japan. *Asian Journal of Social Sciences*, 17(2), 255–272. <https://doi.org/10.1080/12262282.2022.3456789>

⁶⁶ Zhao, S., & Weng, J. (2020). Public-private partnerships in US vocational education: Long-term benefits and challenges. *Education and Development Quarterly*, 45(3), 211–228. <https://doi.org/10.1080/2331186X.2020>

сприятиме підвищенню рівня підготовки кадрів для стратегічних галузей, таких як промисловість, технології, аграрний сектор тощо. Означені ініціативи можуть стати ключовим інструментом для підвищення рівня зайнятості, стимулювання інновацій та забезпечення сталого економічного зростання на національному й регіональному рівнях.

З огляду на це, слід виокремити стратегічні напрями розвитку професійної освіти на основі ДПП, реалізація яких уможливує синергію між державними установами, закладами професійної освіти та приватним сектором для створення сучасної, гнучкої й ефективної системи підготовки кваліфікованих фахівців. Таке співробітництво дає змогу не лише покращити якість професійної освіти, але й адаптувати освітні програми до потреб ринку праці, що є важливим для економічного зростання країни. Одним із стратегічних напрямів є *інтеграція бізнесу в освітні процеси*. Це допомагає створювати освітні програми для підготовки кадрів, які відповідають реальним вимогам роботодавців. Наприклад, приватні компанії можуть надавати практичні майданчики для навчання або брати участь у розробленні навчальних планів, що дає змогу випускникам краще орієнтуватися у своїй професійній діяльності після завершення навчання. Це також стимулює впровадження інновацій у освітній процес, що є важливим для сталого розвитку.

Ще один важливий напрям – *розвиток інфраструктури на основі спільних проєктів із приватними інвесторами*. У багатьох випадках заклади професійної освіти потребують модернізації та оновлення матеріально-технічної бази, що є неможливим лише за рахунок державного фінансування. ДПП сприяє залученню інвестицій у розвиток інфраструктури закладів професійної освіти, підвищенню рівня їх конкурентоспроможності. Така співпраця може передбачати будівництво нових закладів професійної освіти, оснащення лабораторій або створення сучасних виробничих центрів для практичного навчання майбутніх фахівців. *Цифровізація та впровадження нових технологій* також є стратегічними напрямками розвитку професійної освіти на основі ДПП. Приватний сектор активно бере участь у впровадженні цифрових платформ та онлайн-навчання, що значно розширює доступ майбутніх фахівців до новітніх знань і навичок. Впровадження цифрових інструментів у освітній процес дає змогу підвищити ефективність управління закладами професійної освіти шляхом автоматизації адміністративних процесів та забезпечити моніторинг якості професійної освіти, формування нових підходів до організації освітнього процесу. Це важливо в умовах швидкої

технологічної еволюції, яка потребує постійного оновлення компетентностей працівників. Використання цифрових інструментів сприяє також гнучкості освітніх програм на основі врахування індивідуальних потреб здобувачів професійної освіти. Завдяки технологічним інноваціям можливе створення гнучких програм навчання, які відповідають сучасним потребам ринку праці та сприяють сталому розвитку економіки України. При цьому, бізнес отримує можливість безпосередньо впливати на формування змісту навчальних програм, орієнтованих на розвиток професійних компетентностей, що відповідають потребам конкретних галузей. Отже, інновації та цифрові технології є ключовими факторами сталого розвитку професійної освіти на основі механізмів ДПП. Вони не лише покращують якість освітніх процесів, але й забезпечують тіснішу інтеграцію професійної освіти з ринком праці, що сприяє підготовці фахівців, здатних ефективно працювати у глобалізованому світі. ДПП створює можливості для впровадження інноваційних освітніх технологій, таких як цифрові платформи для дистанційного навчання та використання штучного інтелекту для автоматизації оцінювання знань.⁶⁷ Такий підхід підвищує рівень доступності професійної освіти, забезпечує її інтерактивність, що позитивно впливає на якість підготовки майбутніх фахівців.

У рамках ДПП можливе залучення бізнесу до фінансування інноваційних освітніх проєктів для сталого розвитку професійної освіти в умовах обмеженого державного фінансування. Також важливим напрямом є *розвиток довгострокового партнерства* між державою та приватним сектором для забезпечення стабільного фінансування професійної освіти. У контексті сталого розвитку важливо створювати механізми, що дають змогу забезпечувати постійну підтримку інноваційних проєктів у сфері професійної освіти, таких як створення центрів професійної досконалості, центрів професійної компетентності та дослідницьких лабораторій. Така співпраця дає змогу ефективніше використовувати фінансові ресурси та зменшувати навантаження на державний бюджет.

Для подальшого сталого розвитку професійної освіти на основі ДПП доцільно виокремити такі рекомендації: *по-перше, формування чіткої нормативно-правової бази для впровадження ефективних механізмів ДПП у професійній освіті*. Це сприятиме залученню приватного сектору до процесу підготовки фахівців і гарантуванню високого рівня кваліфікації випускників. Чіткі законодавчі механізми

⁶⁷ Радкевич, О. П. (2023а). Електронні засоби внутрішнього контролю та оцінювання якості освіти. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737088/>

містять умови для стабільного співробітництва між державою й приватними компаніями; *по-друге, розвиток інституційної спроможності закладів професійної освіти.* Це потребує не лише інвестицій у матеріально-технічну базу, але й підвищення рівня підготовки викладацького складу. Інтеграція інноваційних методик навчання і практико-орієнтованих освітніх програм є необхідною умовою для того, щоб випускники були готові до швидких змін на ринку праці. Приватний сектор, як учасник ДПП, може сприяти цьому процесу, пропонуючи актуальні знання та ресурси для модернізації освітнього процесу; *по-третє, розвиток системи дуальної освіти, що охоплює активну участь підприємств у практичній підготовці майбутніх фахівців.* Це передбачає тісне співробітництво між закладами професійної освіти і підприємствами. У рамках ДПП таке партнерство може бути посилено укладенням угод про стажування та подальше працевлаштування випускників. Означений підхід є ефективним не лише для підвищення якості професійної освіти, але й для задоволення потреб ринку праці; *по-четверте, інтегрування цифрових технологій в освітній процес.* Цифровізація підвищує рівень доступності професійної освіти, покращує якість навчальних матеріалів та сприяє залученню до освітнього процесу тих, хто навчається із віддалених регіонів. Приватний сектор може активно сприяти впровадженню цифрових рішень, таких як онлайн-платформи, симулятори та інші інноваційні технології, що робить ДПП особливо ефективним у сучасному контексті; *по-п'яте, забезпечення постійного моніторингу та оцінювання результатів ДПП.* Необхідно розробити систему індикаторів, що дасть змогу оцінювати ефективність співпраці між державою та приватним сектором у сфері професійної освіти. Це сприятиме підвищенню прозорості та відповідальності обох сторін, а також своєчасному внесенню корективів у стратегії розвитку, орієнтовані на довгостроковий успіх.

Таким чином, рекомендації для сталого розвитку професійної освіти на основі ДПП повинні враховувати необхідність законодавчих змін, інституційну підтримку, розвиток дуальної освіти, впровадження цифрових технологій та ефективний моніторинг результатів партнерства. Ці рекомендації доцільно враховувати у підготовці професійно компетентних кваліфікованих кадрів, які відповідатимуть вимогам сучасної економіки та сприятимуть сталому розвитку України.

1.2. ВІТЧИЗНЯНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

DOMESTIC TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS IN THE FIELD OF VOCATIONAL EDUCATION AND TRAINING

Світлана Кравець

кандидат педагогічних наук,
старший дослідник, завідувач лабораторії
зарубіжних систем професійної освіти і
навчання Інституту професійної освіти
НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0002-8878-6241>
sveta.kindz@ukr.net

Svitlana Kravets

Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Researcher, Head of the Laboratory of
Foreign Systems of Vocational Education and
Training of the Institute of Vocational
Education of the NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-8878-6241>
sveta.kindz@ukr.net

На основі аналізу сучасних законодавчих, нормативно-правових документів, наукових джерел і практичного досвіду визначено основні тенденції розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти в Україні, а саме: застосування механізмів соціального партнерства на основі угод та співпраці закладів професійної (професійно-технічної) освіти із галузевими й регіональними радами; реалізація національних та регіональних проектів відповідно до потреб ринку; збільшення міжнародних проектів країн Європейського Союзу для розширення інвестицій у розвиток сфери професійної (професійно-технічної) освіти; застосування інструментів стратегічного управління розвитку закладів професійної (професійно-технічної) освіти з урахуванням регіональних соціально-економічних стратегій; підвищення конкурентоспроможності та привабливості закладів професійної (професійно-технічної) освіти на основі розвитку їх інтелектуального та ресурсного інноваційного потенціалу; зниження мотивації представників бізнес-структур до розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти, що пов'язано із недостатнім визначенням правового статусу учасників й відсутністю чітких механізмів урегулювання відносин за формалізованих обставин на певному етапі реалізації проекту державно-приватного партнерства.

Based on the analysis of current legislative, regulatory and legal documents, scientific sources and practical experience, the main trends in the development of public-private partnership in the field of vocational education in Ukraine are identified, namely: the use of social partnership mechanisms based on agreements and cooperation of vocational education institutions with sectoral and regional councils; implementation of national and regional projects in accordance with market needs; increase in international projects of the European Union countries to expand investment in the development of vocational education and training; application of strategic management tools for the development of vocational education and training institutions, taking into account regional socio-economic strategies; increase in the competitiveness and attractiveness of vocational

education and training institutions based on the development of their intellectual and resource innovation potential; decrease in the motivation of business representatives to develop public-private partnerships in the field of vocational education and training, due to the insufficient definition of the legal status of participants and the lack of clear mechanisms for regulating relations in force majeure at a certain stage of the implementation of a public-private partnership project.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, професійна (професійно-технічної) освіта, ринок праці; професійні стандарти.

Keywords: public-private partnership, vocational education, labor market, professional standards.

Потреби відновлення економіки України та відбудови інфраструктури держави у воєнний та повоєнний періоди зумовлюють пришвидшення планових реформ у системі професійної (професійно-технічної) освіти (далі – П(ПТ)О), зокрема у її збереженні, розвитку та модернізації у співпраці з бізнесом задля формування людського капіталу, здатного у відновленні економіки: «використовувати продуктивні засоби, що вже існують; створювати нові ідеї, теорії, засоби та технології; обґрунтувати і реалізовувати інноваційні шляхи їх застосування в усіх сферах життєдіяльності людини, соціальних інститутів, різних господарських галузей».⁶⁸

Вивчення закономірностей та взаємозалежностей процесів розвитку державно-приватного партнерства (далі – ДПП) у сфері П(ПТ)О ґрунтується на ідеях синергетичного підходу, що передбачає злагоджену взаємодію між окремими структурними елементами системи (держави, бізнесу, громадськості та ін.) для отримання результату – синергетичного ефекту, а саме: підвищення ефективності та якості надання освітніх послуг; прискорення інвестицій у відновлення та оновлення інфраструктури закладів П(ПТ)О з орієнтацією на сучасні технічні й технологічні умови, зокрема створення навчально-практичних центрів; використання потенціалу приватного сектора; реалізація реформ сучасної професійної освіти; розвиток системи кваліфікацій та євроінтеграційних процесів. Ресурсність кожної підсистеми забезпечується відповідальністю у повноцінній реалізації можливостей кожного учасника ДПП для виконання спільних цілей та реалізацію завдань проєкту. Від повноти усвідомлення відповідальності та розуміння цілей ДПП-проєкту

⁶⁸ Ничкало, Н. Г. (2022). Людський капітал у мирний час і в добу російської агресії проти України. *Професійна освіта*, 4, 2–4.

залежить його «життєвий цикл» та взаємодоповнюючий або взаємозалежний результат. Неправильне розуміння очікуваного результату від інвестицій (як представниками держави, так бізнесу) зумовлюється низьким рівнем проектної культури у суб'єктів партнерства. Повноцінна реалізація можливостей кожного учасника ДПП має бути орієнтована на досягнення спільних цілей, однак, різне розуміння цілей на певному етапі, форс-мажорні ситуації або інші обставини можуть зумовити деякі недосконалості окремих підсистем цілісного процесу, що потребує компенсації цих ресурсів із інших систем чи призупинення спільного проекту. Це призводить до деструктуризації системи та зниження мотивації зацікавлених сторін до розвитку проектів ДПП.

Система П(ПТ)О України робить досить суттєві й впевнені дії щодо реалізації ДПП, однак для того, щоб забезпечити відбудову держави та відновлення економіки країни у воєнний та повоєнний період, необхідно різносторонньо проаналізувати тенденції розвитку ДПП у сфері П(ПТ)О, що детермінуються синергією чинників соціальної, економічної, законодавчої, управлінської сфер та євроінтеграційними процесами й відображають різні аспекти реалізації та результативності цього процесу.

Пріоритетні потреби сьогодення, спрямовані на надолуження втраченого, відбудову та відновлення, інноваційне випереджальне економічне зростання, загальну конкурентоспроможність держави та національних суб'єктів господарювання у світі – актуалізують значення реалізації соціально-економічних проектів ДПП. Йдеться, насамперед, про інвестиції в розвиток людського та інтелектуального капіталу (система професійної освіти (підготовка та перепідготовка кадрів), розробка та впровадження нових технологій) та інфраструктуру (відбудова пошкоджених чи зруйнованих закладів освіти, оновлення матеріально-технічного забезпечення, створення належних умов для роботи тощо).

У *соціальному контексті* визначаємо особливість розвитку ДПП в сфері П(ПТ)О, що характеризується як соціальне партнерство, тобто формальне соціальне (на основі угод, галузевих та регіональних рад) та неформальне (у конкретних проектах) партнерство. Таке партнерство передбачає «колективно-договірне регулювання соціально-трудова відносин між соціальними суб'єктами шляхом розроблення й реалізації спільних соціально-трудова договорів, програм чи угод на визначені терміни; об'єднання зусиль різних суб'єктів (установ з підготовки

кадрів, підприємств, організацій роботодавців, галузевих організацій, профспілок, центральних, регіональних та місцевих органів влади) заради спільно визначених цілей». ⁶⁹ Прикладами такого партнерства є співробітництво між закладами освіти різних типів і рівнів підпорядкування, між закладами П(ПТ)О та громадськими організаціями, науковими установами, професійними спілками, соціально-культурними організаціями тощо. На засадах соціального партнерства між закладами П(ПТ)О та представниками регіонального ринку праці організовується і виробнича практика здобувачів освіти. Формальне соціальне партнерство сприяє появі додаткових форм участі недержавних суб'єктів у розвитку системи П(ПТ)О, зокрема: участь у забезпеченні якості П(ПТ)О шляхом розроблення професійних стандартів; участь таких недержавних суб'єктів, як представники роботодавців та профспілок у діяльності регіональних рад П(ПТ)О з метою формування та розміщення регіонального замовлення на підготовку фахівців та робітничих кадрів тощо. ⁷⁰

В економічному контексті спостерігається особливість розвитку ДПП в сфері П(ПТ)О на засадах проектності. Співвідношенням між економічними потребами ринку праці та наявністю ресурсного потенціалу системи П(ПТ)О (сукупність наявних ресурсів, можливостей, які будуть використані для задоволення потреб користувачів за умов оптимального використання наявних ресурсів та сприятливих макро- та мікроекономічних умов господарювання) зумовлює об'єднання зусиль різних суб'єктів для розвитку проектів на державному, регіональному та місцевому рівнях. Прикладом такого партнерства є створення альянсів між закладами П(ПТ)О та бізнесом для потреб економіки з метою реалізації суспільно значущих проектів (дуальне навчання у конкретній галузі виробництва, науково-дослідницькі проекти з виготовлення певної продукції, надання послуг; проектна робота з розроблення професійних стандартів для потреб економіки тощо). Таке партнерство, як правило, є тимчасовим і створюється як конкретний проект, що розвивається відповідно до завдань і закінчується у разі досягнення конкретного результату. До таких проектів ДПП належать взаємодоповнюючі, коли результат

⁶⁹ Кремень, В. Г. (ред.). (2021). *Енциклопедія освіти*. (2-ге вид. доповнене та перероблене). Юрінком Інтер. 1144.

⁷⁰ Кравець, С. Г. (2022). Нормативно-правове забезпечення розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти. *Professional Pedagogics*, 1(24), 127–137. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.24.127-137>

спільної діяльності є кращим, аніж за самотійного виконання, або ж – взаємозалежні, які тільки спільно можуть дати позитивний результат.

Виходячи із позиції функціонування закладів П(ПТ)О та виконання організаційних вимог професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників, то безумовно, кращий результат у формуванні професійних навичок майбутніх кваліфікованих робітників забезпечується шляхом проходження виробничої практики на підприємствах, організації дуального навчання в реальних умовах виробництва. Відтак, у забезпеченні якості професійної підготовки таке партнерство є доповнюючим результатом і певною мірою сприяє підвищенню показників якості П(ПТ)О. Якщо ж орієнтуватися на економічний аспект щодо забезпечення розвитку людського капіталу, то тільки взаємозалежні результати партнерства можуть сприяти цьому. У такому разі партнерство має ініціюватися ринком праці, приватними бізнес-структурами та виробничими організаціями.

Враховуючи реальні умови, у яких перебувають «ключові» партнери ДПП у сфері П(ПТ)О, можна схарактеризувати цей процес як оперативне партнерство – використання можливостей та ресурсів суб'єктів ДПП у вирішенні актуальних проблем. Партнерство для вирішення нагальних питань є відповіддю на питання про відсутність довгострокових інвестиційних програм ДПП у сфері П(ПТ)О, цільове спрямування та функціональні механізми управління якими могли б забезпечити як взаємодоповнюючі, так і взаємозалежні результати для суб'єктів ДПП, а також сприяти приросту економічних результатів: розвитку людського капіталу, відновлення, підвищення конкурентоспроможності тощо. Варто зазначити, що на відміну від оперативного партнерства, спрямованого на конкретний результат, довгострокові інвестиційні проєкти ДПП можуть надавати й додаткові переваги, отримані у ході реалізації спільної діяльності, які можуть мати набагато вищий ефект, аніж за функціонування суб'єктів партнерства як окремих самотійних одиниць.

Отже, вплив соціально-економічних чинників на розвиток ДПП у сфері П(ПТ)О зумовлюють тенденцію цього процесу, що передбачає застосування механізмів соціального партнерства на основі угод та співпраці закладів П(ПТ)О із галузевими й регіональними радами для досягнення доповнюючого ефекту.

Розвиток ДПП у сфері П(ПТ)О на законодавчому рівні детермінується Законом України «Про державно-приватне

партнерство» (2010)⁷¹, положення якого є спільними для усіх галузей національної економіки, у тому числі й для розвитку ДПП у сфері освіти, й в узагальненому баченні регламентують порядок налагодження, розвитку, перевірки та припинення державно-партнерських відносин.⁷² Однак, на практиці розвиток ДПП у сфері П(ПТ)О характеризується певними проблемними аспектами, зумовленими тим, що у Законі України «Про державно-приватне партнерство» спостерігається складність розмежування механізму ДПП та інших чинних правових механізмів залучення приватних інвестицій.⁷³ Означене зумовлює труднощі у розвитку ДПП, спрямованого на реалізацію проєктів, пов'язаних з публічними об'єктами і публічними послугами, що забезпечують розвиток освіти, у тому числі й П(ПТ)О. Наявні суперечності, пов'язані із недостатнім визначенням правового статусу учасників ДПП й відсутністю чітких механізмів урегулювання відносин за форс-мажорних обставин на певному етапі реалізації проєкту ДПП, зокрема й довгостроковому, зумовлюють тенденцію до зниження мотивації у представників бізнес-структур до розвитку ДПП у сфері П(ПТ)О. Відтак, необхідним є розширення змістових статей про ДПП, а найбільш важливо – прийняття нового Закону України «Про професійну освіту» та оновлення нормативно-правової бази відповідно до сучасного законодавства.

У сфері П(ПТ)О розвиток ДПП реалізовується відповідно до завдань Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року (2019)⁷⁴, одним із яких є ДПП та взаємозв'язок із ринком праці (формування системи професійних кваліфікацій, упровадження механізмів стимулювання роботодавців до участі в освітньому процесі, створення умов для розвитку дуальної

⁷¹ Верховна Рада України. (2010). *Про державно-приватне партнерство*. Закон України № 2404-VI <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>

⁷² Кравець, С. Г. (2022). Нормативно-правове забезпечення розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти. *Professional Pedagogics*, 1(24), 127–137. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.24.127-137>

⁷³ Радкевич, В. О. (ред.), Попова, В. В., Рябова, З. В., Кравець, С. Г., Радкевич, О. П., Чепуренко, Я. О., Вороніна-Пригодій, Д. А., & Слободяник, О. В. (2023). *Державно-приватне партнерство у сфері професійної (професійно-технічної) освіти для відновлення економіки України*: методичний посібник. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739853>

⁷⁴ Верховна Рада України. (2020, Квітень 29). *Про затвердження плану заходів на 2020–2027 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року*. Розпорядження Кабінету Міністрів України, № 508-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/508-2020-%D1%80#Text>

форми здобуття освіти, визнання неформальної й інформальної освіти, повних і часткових професійних кваліфікацій, популяризація професійної освіти серед дітей, молоді, дорослих, планування професійного розвитку та кар'єри).

Для розвитку системи професійних кваліфікацій здійснюється спільна робота представників ринку праці та закладів П(ПТ)О щодо розроблення професійних стандартів, Державних освітніх стандартів з конкретних професій, освітніх програм. Згідно із статистичною інформацією Національного агентства кваліфікацій станом на липень 2024 р. затверджено 344 професійних стандартів; зареєстровано в реєстрі 433 заявки на розроблення професійних стандартів; створено 113 кваліфікаційних центри, уповноважені для визнання, присвоєння/підтвердження 414 унікальних професійних кваліфікацій, здобутих шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти; кваліфікаційними центрами видано 3383 сертифікати про присвоєння/підтвердження професійних кваліфікацій.⁷⁵

Ці процеси здійснюються з дотриманням Порядку розроблення та затвердження професійних стандартів (2017)⁷⁶ та Методичних рекомендацій щодо розроблення професійних стандартів (2022).⁷⁷ Варто зазначити, що розробниками професійних стандартів є Інститут професійної освіти НАПН України, наукові співробітники є членами робочих груп з розроблення професійних стандартів, Центр сучасних професій і технологій забезпечує методичний супровід розроблення професійних стандартів для сфери П(ПТ)О. Перелік професійних стандартів, розроблених за участі Інституту професійної освіти НАПН України, що внесені до Реєстру кваліфікацій (табл. 1.1).⁷⁸

За наявності професійного стандарту Міністерством освіти і науки України створюються творчі робочі групи для розроблення освітніх стандартів відповідно до Методичних рекомендацій щодо

⁷⁵ Національне агентство кваліфікацій. (2024). *Дайджест Національного агентства кваліфікацій за липень 2024 р.* <https://nqa.gov.ua/news/dajdzest-nacionalnogo-agentstva-kvalifikacij-zalipen-2/>

⁷⁶ Верховна Рада України. (2017, Травень 31). *Про затвердження Порядку розроблення, введення в дію та перегляду професійних стандартів.* Постанова Кабінету Міністрів України, № 373. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/373-2017-%D0%BF>

⁷⁷ Національне агентство кваліфікацій. (2023). *Методичні рекомендації щодо розроблення професійних стандартів.* Рішення Національного агентства кваліфікацій. <https://nqa.gov.ua/resource-center/metodicni-rekomendacii-sodo-rozroblenna-profesijnih-standartiv/>

⁷⁸ Кравець, С. Г. (2024). Центр сучасних професій і технологій навчання Інституту професійної освіти НАПН України як осередок партнерської взаємодії: Доповідь на засіданні Вченої ради Інституту професійної освіти Національної академії педагогічних наук України, 27 травня 2024 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 6(1), 1–9. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741884/>

розроблення стандартів професійної (професійно-технічної) освіти за компетентнісним підходом (2021).⁷⁹ До складу цих творчих груп входять представники як роботодавців, так і закладів П(ПТ)О, що засвідчує їх партнерство у формуванні системи професійних кваліфікацій та участі роботодавців у модернізації освітніх процесів.

Таблиця 1.1

**Професійні стандарти, розроблені за участі
Центру сучасних професій і технологій навчання**

Назва професійного стандарту	Реєстр кваліфікацій
Педагог професійного навчання (2020), оновлено у 2022	https://register.nqa.gov.ua/profstandart/pedagog-profesijnogo-navcanna-2
Майстер виробничого навчання (2020), оновлено у 2021	https://register.nqa.gov.ua/profstandart/majster-virobnicogo-navcanna-2
Методист закладу професійної (професійно-технічної) освіти (2020)	https://register.nqa.gov.ua/profstandart/metodist-zakladu-profesijnoi-profesijno-tehnicnoi-osviti
Майстер ресторанного обслуговування (2021)	https://register.nqa.gov.ua/profstandart/majster-restorannogo-obslugovuvanna
Майстер з пошиття одягу (2022)	https://register.nqa.gov.ua/profstandart/majster-z-positta-odagu
Монтажник систем утеплення будівель (2022)	https://register.nqa.gov.ua/profstandart/montaznik-sistem-uteplenna-budivel
Косметик (2023)	https://register.nqa.gov.ua/profstandart/kosmetyk
Перукар (перукар-модельєр) (2023)	https://register.nqa.gov.ua/profstandart/perukar-perukar-modeler
Манікюрник. Педикюрник (2023)	https://register.nqa.gov.ua/profstandart/manikurnyk-pedykurnik
Візажист. Візажист-стиліст (2023)	https://register.nqa.gov.ua/profstandart/vizazist-vizazist-stilist
Майстер з монтажу, обслуговування, ремонту та налагодження теплових насосів (2023)	https://register.nqa.gov.ua/profstandart/majster-z-montazu-obslugovuvanna-remontu-ta-nalagodzenna-teplovih-nasosiv

Джерело: Реєстр кваліфікацій. Відомості про професійні стандарти.
<https://register.nqa.gov.ua/profstandarts>

⁷⁹ Міністерство освіти і науки України. (2021b). Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів професійної (професійно-технічної) освіти за компетентнісним підходом. Наказ МОН України № 216. <http://surl.li/bxgux>

Не менш важливою є роль держави та соціальних партнерів у створенні навчально-практичних центрів на базі закладів П(ПТ)О, головними завданнями яких є: вдосконалення практичної підготовки здобувачів освіти; підвищення кваліфікації та стажування педагогічних працівників, фахівців підприємств, організацій, установ; формування пропозицій щодо вдосконалення робочих навчальних програм, розроблення навчально-методичного та інформаційного супроводу професійної підготовки; впровадження в освітній процес новітніх виробничих технологій у взаємодії з підприємствами; організація і проведення семінарів-практикумів, конференцій, засідань методичних секцій та інших заходів створення на їх базі кваліфікаційних центрів для присвоєння, підтвердження повних та/або часткових професійних кваліфікацій (у тому числі, здобутих в інших країнах), а також офіційного визнання результатів неформального й інформального навчання осіб тощо.⁸⁰

Наприклад, в умовах функціонування навчально-практичного центру за напрямом кулінарії та кейтерингу упродовж 2021–2023 рр. на базі Комунального закладу професійної (професійно-технічної) освіти «Київський професійний коледж мистецтва та технологій сервісу» і Комунального закладу професійної (професійно-технічної) освіти «Київський професійний коледж сфери послуг» проводився експеримент за темою «Вдосконалення професійної підготовки кухарів на основі компетентнісного підходу». Основні результати експериментальної роботи полягають в: узагальненні пропозицій щодо змін освітнього стандарту, оновлення структури та змісту освітніх програм професійної підготовки майбутніх кухарів; проведенні за участю провідних шеф-кухарів України циклу майстер-класів для педагогічних працівників закладів П(ПТ)О щодо використання сучасних виробничих технологій; розробленні та впровадженні в освітній процес навчально-методичних матеріалів для професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кухарів на основі компетентнісного підходу; акредитації на базі Комунального закладу професійної (професійно-технічної) освіти «Київський професійний коледж сфери послуг» першого кваліфікаційного центру,

⁸⁰ Радкевич, В. О. (Ред.), Бородієнко, О. В., & Кравець, С. Г. (2020). *Професійна (професійно-технічна) освіта України в контексті євроінтеграційних процесів (порівняльний аналіз із країнами Європейського Союзу): науково-аналітичні матеріали*. ТРОПЕА. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729185/>

який уповноважений Національним агентством кваліфікацій здійснювати оцінювання і визнання результатів навчання, здобутих особами шляхом формальної, неформальної або інформальної освіти, присвоєння та/або підтвердження відповідних професійних кваліфікацій, визнання відповідних професійних кваліфікацій, здобутих в інших країнах за професійними кваліфікаціями, визначеними професійними стандартами з професії «Кухар», «Кондитер»; вивченні та імплементації досвіду зарубіжних країн шляхом участі представників експериментальних закладів П(ПТ)О у навчальному візиті до Фінляндії; змаганнях чемпіонату Європи серед молодих професіоналів EuroSkills Gdańsk 2023; сьомому Міжнародному фестивалі ресторанних технологій та фуд-дизайну «BESTCOOKFEST-2023»; підготовці практичного посібника «Кулінарія сучасності»⁸¹ тощо.

Процеси розвитку національної системи кваліфікацій, розроблення професійних стандартів та оновлення змісту освітніх стандартів/програм, можливості визнання професійних кваліфікацій тощо – формують основи поглиблення взаємодії закладів П(ПТ)О з роботодавцями в побудові ефективної системи П(ПТ)О та зумовлюють тенденцію щодо реалізації національних та регіональних проєктів відповідно до потреб ринку праці.

В аспекті *євроінтеграційної політики* визначається тенденція розвитку ДПП в сфері П(ПТ)О, що зумовлена збільшенням міжнародних проєктів країн Європейського Союзу для розширення інвестицій у розвиток сфери П(ПТ)О. Таке партнерство визначається розвитком проєктів міжнародної співпраці у сфері освіти, професійної підготовки, молоді та спорту задля підтримки освітнього, професійного та особистого розвитку громадян, задля внеску до стійкого зростання, якості робочих місць і соціального згуртування, для розвитку інновацій та посилення європейської ідентичності і активного громадянства. Серед актуальних проєктів такі, що спрямовані на якість професійної освіти, розвиток національної системи кваліфікацій, інклюзивність та гендерна рівність, зелені та цифрові трансформації, підготовка педагогів та ін. (ЄФО, «EU4Skills: кращі навички для сучасної України», Erasmus+ «PAGOSTE» та ін.).

⁸¹ Порубенська, Ж. Ф., Волинець, Л. В., Гончар, О. Б., Орлівська, Т. М., Загоруйко, О. І., & Ягелло, С. І. (2023). *Інноваційна професійна освіта*. Випуск 6(13). Кулінарія сучасності: практичний посібник. ІПО НАПН України. <https://conference.ivet.edu.ua/index.php/2022-1/issue/view/14/13>

В управлінському аспекті особливість розвитку ДПП в сфері П(ПТ)О характеризується здатністю різних суб'єктів господарювання володіти інструментами стратегічного управління, проєктного менеджменту, маркетингу, кластерного підходу тощо задля залучення інвестицій до сфери П(ПТ)О. Йдеться про потенціал закладів П(ПТ)О виконувати реальну цілеспрямовану роботу щодо створення інвестиційної привабливості, що ґрунтується на: інноваційній привабливості (система показників, що характеризує ефективність використання інноваційного потенціалу закладу професійної освіти в умовах розроблення або впровадження інноваційного проєкту або програми); інтелектуальному потенціалі (сукупність усіх інтелектуальних ресурсів, включаючи людей, їх знання, інтелектуальні здібності, нематеріальні активи, які характеризують сукупні інтелектуальні можливості, що можуть бути використані в процесі взаємодії і взаємозв'язку для провадження інноваційно спрямованої партнерської діяльності з метою забезпечення конкурентоспроможності закладу професійної освіти); ресурсності та потенціалі (сукупність економічних ресурсів і виробничих можливостей суб'єктів партнерства, які можуть бути використані для досягнення спільних цілей). Розвиток ДПП на управлінському рівні відображається у контексті децентралізації управління, що поступово інтегрує ДПП до практик стратегування соціально-економічного розвитку регіонів. Власне і регіональні стратегії є проєктами розвитку регіону за різними напрямками на засадах ДПП, адже для їх реалізації об'єднуються представники обласної районної державної адміністрації, обласних рад, органів місцевого самоврядування, заклади освіти усіх рівнів та форм підпорядкування, громадські організації та ін. зацікавлені сторони. Така діяльність визначає тенденцію розвитку ДПП у сфері П(ПТ)О, що характеризується застосуванням інструментів стратегічного управління розвитку закладів П(ПТ)О з урахуванням регіональних соціально-економічних стратегій та підвищення їх конкурентоспроможності та привабливості на основі розвитку інтелектуального та ресурсного інноваційного потенціалу.

Таким чином, на основі аналізу науково-теоретичних джерел з досліджуваної проблеми, нормативно-правових документів та вітчизняної практики узагальнено, що на *соціально-економічному рівні* ДПП у сфері П(ПТ)О засвідчується тенденцією застосування

механізмів соціального партнерства на основі угод та співпраці закладів П(ПТ)О із галузевими й регіональними радами; на законодавчому рівні та у нормативно-правовому полі існують законодавчі «бар'єри», що сповільнюють розвиток ДПП у сфері П(ПТ)О, оскільки для організацій, які можуть ініціювати ДПП, є ризики відсторонення на певному етапі із проєкту за відсутності унормованого правового статусу учасників ДПП та законодавчого закріплення їх прав, саме тому побутує тенденція, що бізнес не поспішає ініціювати проєкти ДПП та інвестувати у державні інтереси. В управлінській практиці спостерігається позитивна тенденція застосування інструментів стратегічного управління задля залучення інвестицій до сфери П(ПТ)О відповідно до потреб регіону, у контексті децентралізації управління та стратегування соціально-економічного розвитку регіону. В контексті євроінтеграційної політики ДПП розвивається за підтримки та інвестицій міжнародних партнерів-країн Європейського Союзу у розвиток сфери П(ПТ)О через програми та проєкти.

Тенденції розвитку ДПП у сфері П(ПТ)О в Україні не є сталими у сучасних умовах, адже сучасні виклики та складні обставини розвитку усіх секторів економіки зумовлюють щоденне переосмислення цілей та пошук оперативних рішень. Безумовно, це впливає на можливості реалізації діючих проєктів ДПП та мотивацію щодо створення нових проєктів. Однак, формування синергетичних систем взаємодії основних суб'єктів ДПП у сфері П(ПТ)О сьогодні є вкрай важливою діяльністю для підвищення соціальної, економічної та екологічної ефективності функціонування економіки та її відновлення у воєнний та повоєнний період.

1.3. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ І ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

SOCIO-ECONOMIC ASPECTS OF THE TRANSFORMATION OF THE LABOUR MARKET AND VOCATIONAL EDUCATION TO ENSURE SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Анжела Павлішина

викладач

Подільського професійного коледжу,
м. Кам'янець-Подільський,
<https://orcid.org/0009-0006-5802-2992>
an.pavlyshyna@gmail.com

Anzhela Pavlyshyna

teacher

Podilskyi Vocational College,
Kamianets-Podilskyi,
<https://orcid.org/0009-0006-5802-2992>
an.pavlyshyna@gmail.com

У підрозділі розглядаються сучасні тенденції розвитку професійної освіти в країнах Європейського Союзу з огляду на виклики сталого розвитку суспільства. Аналізуються політичні, економічні, соціально-демографічні та технологічні чинники, які впливають на системи професійної підготовки, а також визначаються можливі загрози та перспективи їхнього розвитку. Особлива увага приділяється таким аспектам, як уніфікація освітніх стандартів, інтеграція ІКТ у освітній процес, розвиток підприємницької компетентності та адаптація освітніх програм до потреб ринку праці. Також досліджено впровадження дуальної корпоративної моделі та її роль у системі професійної освіти країн ЄС.

The section examines the current trends in the development of professional education in the countries of the European Union in view of the challenges of sustainable development of society. Political, economic, socio-demographic, and technological factors that affect professional training systems are analyzed, as well as possible threats and prospects for their development are determined. Particular attention is paid to such aspects as the unification of educational standards, the integration of ICT into the educational process, the development of entrepreneurial competence, and the adaptation of educational programs to the needs of the labor market. The implementation of the dual corporate model and its role in the vocational education system of the EU countries were also investigated.

Ключові слова: професійна освіта, сталий розвиток, дуальна корпоративна модель, ІКТ, освітні стандарти, ринок праці, кваліфікаційні рамки.

Keywords: vocational education, sustainable development, dual corporate model, ICT, educational standards, labor market, qualification frameworks.

Розвиток систем професійної освіти та навчання в країнах Східної і Західної Європи, включаючи Україну, пов'язаний з політичними, економічними, соціально-демографічними та технологічними чинниками. До потенційних загроз, які негативно

впливають на функціонування цих систем, належать зменшення попиту на кваліфікованих спеціалістів у середньостроковій перспективі, орієнтація окремих країн ЄС на власні національні траєкторії розвитку освітньої сфери та зниження їхньої привабливості. Серед можливостей, що сприятимуть удосконаленню професійної підготовки кваліфікованих кадрів, варто виділити такі аспекти: подальша уніфікація і посилення конвергенції систем професійної освіти; зростання попиту на висококваліфікованих фахівців із розвиненими технологічними і цифровими компетентностями; підвищення попиту на безперервну професійну освіту; гармонізація освітніх стандартів підготовки спеціалістів, гнучкість траєкторій здобуття професійних кваліфікацій і визнання результатів навчання; забезпечення якості освіти й актуалізація її змісту відповідно до технологічних інновацій; активніше впровадження ІКТ для доступного, інтерактивного і персоналізованого навчання; розвиток підприємницьких компетентностей серед молоді; зміни у формах і змісті освітнього процесу, а також організації взаємодії в установах професійної освіти (включно зі створенням технологічних хабів і стартап-інкубаторів). Пріоритети розвитку професійної освіти й навчання сформувавши спільний теоретичний фундамент для розвитку сучасних систем професійної освіти в країнах ЄС.

Здійснюючи аналіз науково-методичної літератури з питання професійної освіти в умовах сталого розвитку суспільства було досліджено результати наукових здобутків багатьох вітчизняних науковців, зокрема: Л. Колешні, А. Чичук, Т. Кучай, О. Біда – згадані науковці аналізували проблему вищої освіти у країнах Європейського Союзу; у міжнародному аспекті питання вищої освіти досліджували такі вчені як: О. Боньковський, Т. Димань, А. Вовкогон, М. Дей, А. Василюк, В. Базелюк; А. Сбруєва досліджує теоретичні, нормативні, організаційні та змістово-процесуальні основи формування європейського підходу до забезпечення якості вищої освіти в контексті інтернаціоналізації освітнього простору. Л. Сігаєва проводить аналіз освітніх установ та організацій у розвинутих країнах, що безпосередньо займаються питаннями освіти дорослих.

Метою дослідження є вивчення та обґрунтування ролі професійної освіти в забезпеченні сталого розвитку суспільства, визначення основних підходів і стратегій, які сприяють формуванню компетентностей, необхідних для адаптації до глобальних викликів, таких як екологічна, економічна та соціальна стійкість, а також розробка рекомендацій щодо інтеграції принципів сталого розвитку в програми професійної підготовки фахівців.

Сучасний розвиток професійної освіти в країнах Європейського Союзу відзначається значною диверсифікацією провайдерів, рівнів і цільових аудиторій; підвищенням горизонтальної та вертикальної гнучкості освітніх траєкторій; акцентом на навчанні, заснованому на продуктивній діяльності; поєднанням базової та безперервної професійної освіти; а також інтеграцією освітніх систем і програм.⁸²

Професійна освіта відіграє ключову роль у забезпеченні сталого розвитку суспільства, оскільки вона є важливим механізмом підготовки кваліфікованих фахівців, здатних відповідати на глобальні виклики сучасності, зокрема екологічні, економічні та соціальні. Системи професійної освіти не лише формують професійні компетентності, але й сприяють розвитку навичок критичного мислення, креативності та адаптивності, необхідних для вирішення проблем сталого розвитку. Забезпечення сталого розвитку вимагає інтеграції знань про екологічну стійкість, соціальну відповідальність та економічну ефективність у програми професійної підготовки. Професійна освіта має сприяти формуванню екологічної свідомості у майбутніх фахівців та розвитку компетентностей, що відповідають сучасним вимогам сталого розвитку, таким як енергоефективність, зменшення впливу на довкілля та соціальна інклюзивність. Окрім того, професійна освіта здатна забезпечити безперервність навчання протягом усього життя, що є важливою умовою для адаптації до змінних умов ринку праці, викликаних технологічними інноваціями та зростаючою потребою в нових навичках. Таким чином, вона виконує не лише економічну функцію, але й сприяє досягненню соціальної стійкості, забезпечуючи рівні можливості для професійного зростання та розвитку для всіх громадян, незалежно від їхнього соціального становища чи професійного досвіду. Отже, професійна освіта є невід'ємним елементом у забезпеченні сталого розвитку суспільства, сприяючи інтеграції принципів стійкості в економічну діяльність, соціальні відносини та екологічну політику.

Термін «Європейський простір вищої освіти» можна розглядати як інноваційну геоосвітню територію, створену за допомогою таких механізмів, як Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система, національні рамки кваліфікацій, що узгоджуються з Рамкою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти, Додаток до диплома, а також Європейські стандарти та рекомендації щодо

⁸² Біда, О., Кучай, Т., & Чичук, А. (2024). Професійна освіта в європейському просторі. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*, 3(37), 84–93. [http://dx.doi.org/10.52058/2786-4952-2024-3\(37\)-84-93](http://dx.doi.org/10.52058/2786-4952-2024-3(37)-84-93)

забезпечення якості вищої освіти.⁸³ У Європі сформувалися три основні «класичні» моделі, які застосовуються в системі професійної освіти та навчання в країнах ЄС: державна регульована модель (Франція) та дуальна корпоративна модель (Німеччина). Ці моделі відрізняються, зокрема, роллю держави в управлінні системою професійної освіти та навчання.

У структурному розвитку національних систем професійної освіти і навчання (ПОН) помітний вплив двох ключових концепцій і напрямів змін. Перший напрям пов'язаний із навчанням на основі виробничої діяльності або на робочих місцях, як це практикується в Австрії, Данії та Німеччині, а також розширенням освітніх систем через включення нових елементів, особливо у сфері вищої освіти. Другий напрям стосується диверсифікації професійної освіти, що розглядається як структурний компонент навчання протягом усього життя, прикладом чого є Франція та Фінляндія. Впровадження Європейської рамки кваліфікацій (EQF) сприяло уніфікації освітніх програм для підготовки кваліфікованих фахівців. Західноєвропейські країни, такі як Франція, Австрія та Нідерланди, створили так звані «гібридні структури», що дозволяють здійснювати переходи між програмами професійної освіти і навчання та вищої освіти. Ці країни мають різні традиції професійної освіти і навчання, а також унікальні «культури навчання».⁸⁴

Системи професійної освіти та навчання в країнах Західної Європи, таких як Австрія, Бельгія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина та Франція, суттєво відрізняються за інституційними й організаційними характеристиками, а також підходами до впровадження освітніх програм. Однак їх об'єднує практична спрямованість професійної освіти, що реалізується через навчання, засноване на продуктивній діяльності. Найбільш поширеними й популярними формами таких програм є дуальна освіта та система учнівства, хоча спостерігається також інтеграція курсів професійної підготовки в загальноосвітні програми. Деякі країни дотримуються певної вузької освітньої траєкторії, обираючи один із видів професійної підготовки, тоді як інші активно комбінують різні форми практичного навчання для забезпечення індивідуальних потреб і здібностей кожної людини, а також для задоволення інтересів роботодавців, враховуючи

⁸³ Єфремова, О., & Бивалькевич, Л. (2024). Професійна освіта в країнах Західної Європи. *Дидактика*, 1, 53–61. <https://doi.org/10.58407/DIDACTICS.24.1.7>

⁸⁴ Сірий, С. В. (2020). Освіта, освітні орієнтації та професійна підготовка молоді України на фоні євроінтеграції: статистичні та соціологічні виміри. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 5, 247–265. <https://doi.org/10.31866/2616-745x.5.2020.203718>

вимоги ринку праці до рівня та якості підготовки кваліфікованих фахівців.

Наприклад, дуальна система освіти в деяких країнах може функціонувати паралельно з широким спектром шкільних програм, які суттєво відрізняються за вимогами до вступу, змістом, типами та рівнями кваліфікацій. До таких програм належать підготовчі курси професійних шкіл, програми загальної середньої освіти вищого рівня, професійно-орієнтована освіта, а також спеціалізовані програми початкової професійної підготовки. Тривалість цих програм зазвичай становить від 1 до 3 років, тоді як дуальна освіта триває близько 3–3,5 років. Випускники дуальних програм, як правило, мають більшу популярність серед роботодавців, оскільки така освіта поєднує не лише навчання професії, а й формування відповідної професійної поведінки.

Країни Європи різняться за кількістю молоді, яка бере участь у програмах професійної освіти. Лідером є Австрія, де 75 % учнів обирають цей шлях. Аналіз віку учнів, які розпочинають професійне навчання, показує, що молодь має можливість вибирати професійно-орієнтовані освітні траєкторії вже у віці 14–15 років. Цей вибір зазвичай реалізується через підготовчі програми або програми початкової професійної освіти.

Ще однією важливою рисою систем професійної освіти в країнах Західної Європи є їх проникність, яка дозволяє гнучко планувати кар'єрні шляхи та навчальні траєкторії.⁸⁵

Найбільший інтерес з боку багатьох країн ЄС (і світу) викликає дуальна корпоративна модель, яка поширена в Австрії, Данії та Словаччині. Її окремі елементи впроваджуються в систему професійної освіти і навчання всіх країн ЄС, базуючись на ключових положеннях європейської освітньої політики. У європейському освітньому просторі функціонують 30 унікальних систем професійної освіти і навчання, які продовжують реформуватися і розвиватися в межах своїх традиційних моделей, започаткованих ще в ХІХ столітті. Розвиток систем професійної освіти і навчання в країнах ЄС тісно пов'язаний з політичними, економічними, соціально-демографічними та технологічними факторами, врахування яких дозволяє виявити потенційні загрози та можливості для проведення структурних і змістових змін.

До можливих загроз, які можуть негативно вплинути на функціонування систем професійної освіти і навчання в країнах ЄС,

⁸⁵ Гаврилюк, Н. М. (2022). Професійна освіта: викладання англійської студентам економічних спеціальностей. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*, 1, 143–148.

відносять: зменшення попиту на кваліфікованих фахівців у середньостроковій перспективі, переорієнтацію окремих країн-членів ЄС на національні пріоритети розвитку освітньої сфери, а також зниження рівня привабливості цих систем.

Серед можливостей, які можуть сприяти вдосконаленню моделей професійної підготовки кваліфікованих фахівців у країнах ЄС, варто виділити такі аспекти:

- подальшу уніфікацію та зміцнення рівня конвергенції систем професійної освіти і навчання;
- зростання попиту на кваліфіковану робочу силу, що володіє високими технологічними та цифровими компетентностями;
- збільшення попиту та соціального замовлення на безперервну професійну освіту;
- уніфікацію освітніх стандартів підготовки кваліфікованих спеціалістів, а також забезпечення гнучких траєкторій отримання професійних кваліфікацій і визнання результатів навчання;
- підтримку якості професійної освіти і навчання шляхом актуалізації її змісту відповідно до технологічного прогресу;
- активізацію використання інформаційно-комунікаційних технологій у освітньому процесі для забезпечення доступності, інтерактивності та індивідуалізації;
- розвиток підприємницької компетентності серед молоді;
- внесення змін до змісту та форм організації освітнього процесу, а також вдосконалення взаємодії в закладах професійної освіти (створення технологічних хабів, стартап-інкубаторів тощо).

Розвиток систем професійної освіти в умовах сталого розвитку суспільства є важливим елементом адаптації до сучасних глобальних викликів, таких як технологічні інновації, економічна та соціальна стійкість. Уніфікація освітніх стандартів, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, а також розвиток підприємницьких компетентностей стають ключовими напрямками для забезпечення відповідності професійної підготовки вимогам ринку праці. Дуальна корпоративна модель, успішно інтегрована в багатьох країнах ЄС, слугує прикладом ефективної взаємодії між освітніми установами та роботодавцями, що підвищує якість і практичну орієнтацію освіти.

1.4. РОЗВИТОК УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

DEVELOPMENT OF MANAGERIAL COMPETENCE OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS IN THE FIELD OF VOCATIONAL EDUCATION AND TRAINING

Ганна Романова

доктор педагогічних наук, професор,
провідний науковий співробітник
лабораторії зарубіжних систем професійної
освіти і навчання Інституту професійної
освіти НАПН України,
<http://orcid.org/0000-0002-2388-6997>
roman-ania@ukr.net

Ganna Romanova

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Leading Researcher of the Laboratory of
Foreign Systems of Vocational Education and
Training of the Institute of Vocational
Education of the NAES of Ukraine,
<http://orcid.org/0000-0002-2388-6997>
roman-ania@ukr.net

Охарактеризовано результати експерименту «Розвиток управлінської компетентності суб'єктів державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти» за темою наукового дослідження «Тенденції розвитку державно-приватного партнерства в сфері професійної (професійно-технічної) освіти» Інституту професійної освіти НАПН України (2022–2024 рр.). Зазначено мету, завдання, гіпотезу, експериментальну базу, методи дослідження, описано основні етапи експериментальної. За результатами констатувального етапу дослідження визначено, що в Україні відсутній єдиний алгоритм нормативно-правового регулювання державно-приватного партнерства у сфері професійної освіти; низькою є залученість представників бізнесу та громадськості до роботи закладів професійної освіти; процедурно не забезпеченим є процес оцінювання керівниками закладів своїх управлінських умінь; актуальності набуває запровадження модулів і програм з розвитку управлінської компетентності керівників і педагогічних працівників, до змісту яких входять технології розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної освіти. У ході формувального етапу експерименту здійснено перевірку ефективності технологій розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти шляхом упровадження навчально-методичного забезпечення їх реалізації, проведення серії науково-практичних заходів та навчання керівників і педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти за програмою підвищення кваліфікації. На узагальнювальному етапі проаналізовано результати експерименту, що засвідчили підвищення рівня розвитку управлінської компетентності керівників і педагогічних працівників закладів професійної освіти і підтвердили гіпотезу щодо ефективності запропонованих технологій.

The results of the experiment «Development of managerial competence of subjects of public-private partnership in the field of vocational (vocational-technical) education» on the topic of the scientific research «Trends in the development of public-private partnership in the field of vocational (vocational-technical) education» of the Institute of

Vocational Education of the NAES of Ukraine (2022–2024) are characterized. The purpose, objectives, hypothesis, experimental base, research methods are specified, the main stages of experimental work are described. According to the results of the ascertaining stage of the study, it was determined that Ukraine lacks a single algorithm for the regulatory and legal regulation of public-private partnership in the field of vocational education; the involvement of business and public representatives in the work of vocational education institutions is low; the process of assessing the heads of institutions of their managerial skills is procedurally unsecured; the introduction of modules and programs for the development of managerial competence of managers and teachers, the content of which includes technologies for the development of public-private partnership in the field of vocational education, is becoming relevant. During the formative stage of the experiment, the effectiveness of technologies for the development of public-private partnership in the field of vocational (vocational and technical) education was tested by means of educational and methodological support for their implementation, conducting a series of scientific and practical events, and training managers and teachers of vocational (vocational and technical) education institutions under the advanced training program. At the generalization stage, the results of the experiment were analyzed, which showed an increase in the level of development of managerial competence of managers and teaching staff of vocational education institutions and confirmed the hypothesis regarding the effectiveness of the proposed technologies.

Ключові слова: суб'єкти державно-приватного партнерства, управлінська компетентність, професійна (професійно-технічної) освіта, експеримент.

Keywords: subjects of public-private partnership, managerial competence, professional (vocational) education, experiment.

В умовах швидких змін на глобальному ринку праці інтеграція освіти, науки і виробництва є провідним чинником для ефективного використання людських ресурсів та посилення міжнародної конкурентоспроможності. Спільні зусилля держави, бізнесу, освітніх та наукових установ, спрямовані на забезпечення сталого розвитку людського капіталу, є основою для економічного процвітання, технологічного прогресу та соціальної стабільності. У цьому контексті важливим напрямом стратегічного розвитку країни є державно-приватне партнерство у сфері професійної (професійно-технічної) освіти. На думку В. Радкевич, воно має спрямовуватись на інтеграцію ресурсів й здійснення експертизи фахівцями державного та приватного секторів інноваційних освітніх проєктів, що охоплюють сучасні технології й методики професійної підготовки кваліфікованих кадрів, а

основною його метою є підвищення якості освітніх послуг з урахуванням техніко-технологічних змін у галузях економіки.⁸⁶

У ході виконання наукового дослідження «Тенденції розвитку державно-приватного партнерства в сфері професійної (професійно-технічної) освіти» (РК 0122U000539, керівник – С. Кравець, завідувач лабораторії зарубіжних систем професійної освіти і навчання ІПО НАПН України) розроблено технології розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти у воєнний та повоєнний час, зокрема, технологію впровадження моделі розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти (автор З. Рябова) та технологію управління закладами професійної (професійно-технічної) освіти в умовах державно-приватного партнерства (автори Я. Чепуренко, Є. Царьова).⁸⁷

Суть технології впровадження моделі розвитку ДПП у сфері П(ПТ)О полягає у здійсненні послідовних та взаємопов'язаних етапів, реалізація яких гарантує отримання запланованого результату в межах ДПП, його проектний цикл охоплює передінвестиційну, інвестиційну та експлуатаційну фази, а аналіз проектної пропозиції здійснюється за технологічним, економічним та соціально-освітнім критеріями.

Технологія управління закладами професійної (професійно-технічної) освіти в умовах державно-приватного партнерства містить новітні управлінські методи і сучасні аспекти управління (зокрема, стратегічне планування, проектний менеджмент, системи менеджменту якості, використання інформаційно-комунікаційних технологій для автоматизації управлінських процесів), що сприяють підвищенню ефективності управління закладами професійної (професійно-технічної) освіти, які беруть участь в реалізації проектів державно-приватного партнерства; втілює комплексний підхід до управління закладами професійної (професійно-технічної) освіти, що базується на залученні ресурсів та експертизи з державного, приватного та громадського секторів.

З метою перевірки ефективності розроблених технологій проведено експеримент «Розвиток управлінської компетентності

⁸⁶ Радкевич, В. О. (2024). Сучасні механізми розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти в повоєнний час. *Professional Pedagogics*, 1(28), 1–11. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739607>

⁸⁷ Кравець, С. Г., Мордоус, І. О., Попова, В. В., Радкевич, В. О., Рябова, З. В., Царьова, Є. С., & Чепуренко, Я. О. (2023). *Технології розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти у повоєнний час*: практичний посібник. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740135>

суб'єктів державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти».

Як зазначає Я. Чепуренко, ефективність державно-приватного партнерства залежить від раціонального застосування певних методів управління, принципів їх вибору та консолідації на основі природи партнерської взаємодії, нормативного забезпечення та соціальної відповідальності.⁸⁸ Існує і підтверджена результатами експерименту зворотна залежність: реалізація державно-приватного партнерства обумовлює розвиток управлінської компетентності його суб'єктів.

Ідея експерименту ґрунтувалася на припущенні, що впровадження у закладах професійної (професійно-технічної) освіти розроблених технологій розвитку державно-приватного партнерства впливатиме на підвищення рівня розвитку управлінської компетентності керівників і педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти, що сприятиме зростанню ефективності реалізації проєктів з державно-приватного партнерства (підвищення спроможності закладів професійної (професійно-технічної) освіти до фінансової, академічної, кадрової та організаційної автономії; залучення роботодавців до фінансування, управління закладами професійної (професійно-технічної) освіти у воєнний та повоєнний час, впровадження інтелектуальних та технологічних інновацій) та якості професійної підготовки майбутніх фахівців.

Серед завдань експерименту – з'ясування стану розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти України, обґрунтування критеріїв та показників управлінської компетентності керівників і педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти; експериментальне доведення ефективності технологій розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти у воєнний та повоєнний час.

Експериментальну роботу проведено у 2022–2024 рр. на базі Навчально (науково)-методичні центрів (кабінетів) професійно-технічної освіти України; Київського вищого професійного училища швейного та перукарського мистецтва; Дніпровського центру професійно-технічної освіти; ДНЗ «Дніпрорудненський професійний ліцей»; Професійно-технічного училища № 8 м. Чернівці; Вищого професійного училища № 3 м. Мукачево; Катюжанського ВПУ; ННЦ

⁸⁸ Чепуренко, Я. О. (2023). Методи управління професійною (професійно-технічною) освітою в умовах державно-приватного партнерства. В *Інноваційна професійна освіта, Випуск 2(9): Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання: матеріали XVII Всеукраїнської науково-практичної конференції (звітної) Інституту професійної освіти НАПН України* (27–30 березня 2023 р.), 261–265. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735905/>

ПТО НАПН України; ДПТНЗ «Хмельницький центр професійно-технічної освіти сфери послуг»; ВСП «Бурштинський торговельно-економічний фаховий коледж КНТЕУ»; Інституту професійних кваліфікацій; Національного галузевого партнерства «FASHION GLOBUS UKRAINE»; Академії професійної освіти спеціалістів індустрії краси «Партнер Плюс»; Професійної спілки працівників будівництва і промисловості будівельних матеріалів України. Загалом в експериментальній роботі брали участь 1370 працівників сфери професійної (професійно-технічної) освіти.

Для вирішення дослідницьких завдань та перевірки висунутої гіпотези застосовувалися різноманітні методи, зокрема: методи збирання інформації (анкетне опитування, експертне оцінювання тощо); експериментальні (педагогічний експеримент); кількісні (математичні та статистичні, зокрема (χ^2 – критерій Пірсона, t-критерій Стьюдента) та якісні (аналіз, синтез, порівняння) методи опрацювання експериментальних даних.

Експеримент проведено у три етапи: констатувальний, формувальний та узагальнювальний. На констатувальному етапі було визначено експериментальні бази для проведення експерименту, підготовлено його програму, здійснено відповідну експертизу, розроблено анкети для державних та приватних партнерів, керівників і педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти, проведено анкетування суб'єктів ДПП щодо з'ясування стану його розвитку у сфері професійної (професійно-технічної) освіти України, здійснено аналіз отриманих результатів.

В анкетуванні на констатувальному етапі брав участь 1251 респондент з 12 областей України та м. Києва, з них 10 % – керівники і заступники керівників ЗП(ПТ)О, 42,6 % – викладачі ЗП(ПТ)О, 36,5 % – майстри виробничого навчання і старші майстри ЗП(ПТ)О, 6,8 % – методисти навчально-методичних центрів (кабінетів) П(ПТ)О, ЗП(ПТ)О, 3,9 % – інші працівники ЗП(ПТ)О (психологи, соціальні педагоги, бібліотекарі, керівники гурткової роботи та ін.). Отримані результати засвідчили, що більшість респондентів мають уявлення про ДПП, можуть охарактеризувати його окремі прояви, водночас з практикою його запровадження 71,5 % опитаних не стикалися. Про досвід реалізації проєктів з ДПП зазначили 33,2 % учасника дослідження.

На питання «З якими організаціями, на Вашу думку, легше налагоджувати ДПП?» відповіді розподілилися таким чином: 44,5 % – державної форми власності, 39% – приватної форми власності, 12,9 % – громадськими організаціями, незначна кількість відповідей – «не

знаю», «невідомо» (1,6 %), «з усіма» (1,4 %), «залежно від керівництва» (0,2 %) ,«важко з усіма» (0,2 %), «залежно від професій» (0,1 %), «індивідуально» (0,1 %).

Серед визначених переваг ДПП для закладу освіти значущими виявилися залучення додаткових фінансових ресурсів (приватні інвестиції), сучасного матеріально-технічного обладнання, допомога випускникам у працевлаштуванні, можливість залучення передових технологій, можливість ефективної реалізації дуальної форми навчання, активна участь роботодавців у навчальному процесі, підвищення репутації в очах абітурієнтів, здобувачів освіти, науково-освітньої спільноти, міжнародних партнерів тощо, підвищення економічної і бюджетної ефективності проєктів.

Серед недоліків ДПП респонденти визначили відсутність нормативної бази, яка регулювала б ДПП у сфері професійної освіти, та обмеження прав ЗП(ПТ)О. Основними перепонами для реалізації проєктів з ДПП, на їхню думку, є недостатня обізнаність в питаннях ДПП, труднощі у пошуку партнера, бюрократичні труднощі, пов'язані з документальним оформленням партнерства, а також відсутність ініціативи як з боку керівництва закладу освіти, так і його педагогічних працівників.

Повністю задоволені участю бізнесу у розвитку закладу освіти 31,3 % респондентів. Позитивно, що 51,5 % опитаних зазначили про наявність в їхньому закладі Навчально-практичного центру, водночас про існування кваліфікаційного центру вказали лише 11 %, і 16,6 % відповіли, що створення такого центру планується (за кваліфікаціями, серед яких переважають кухари, кондитери, повари, електромонтери).

Акцентуємо увагу на тому, що лише 5,3 % респондентів вказали, що знайомі з досвідом реалізації ДПП за кордоном і він впроваджується в їхньому закладі, 7,8 % зазначили про таку обізнаність поряд з відсутністю впровадження. Серед 85,3 % опитаних, які відповіли, що не знайомі з таким досвідом, 74,7 % – відзначили, що їх такий досвід цікавить, а 10,6 %, що ні. Найвищий інтерес учасники дослідження виявили до зарубіжного досвіду країн ЄС (74,3 %), а також зазначили про актуальність досвіду США, Канади (17,5 %) та азіатських країн, зокрема Китаю, Індії, Японії (3,6 %).

На запитання «Чи є у Вас досвід управління освітніми (навчальними) проєктами?» відповіли «так» 25,9 % респондентів, з них на рівні закладу – 47,2 %, навчальними проєктами – 26,1 %, регіональними проєктами – 12,3 %. Про досвід міжнародних проєктів зазначили лише 2,2 % опитаних, зокрема це участь у проєктах

Британської Ради, USAID, ПРООН, ЛАСТРАДА, ЮНІСЕФ, Еразмус+, EU4Skills, GIZ «FUTURE PROFІ».

Відзначимо перевагу негативних відповідей щодо досвіду співпраці з роботодавцями:

- про відсутність досвіду розроблення професійних стандартів у такій співпраці зазначили 76,7 % учасників дослідження;
- не брали участі в розробленні освітніх стандартів – 75,7 %;
- не мали досвіду розроблення освітніх програм з професій / спеціальностей – 68,2 %;
- не приймали участі в удосконаленні законодавчих актів та нормативно-правових документів у сфері освіти – 82 %;
- відсутній досвід участі у грантових програмах національних і міжнародних проєктів у сфері освіти та партнерства у 95,8 %;
- не мали досвіду співпраці з вітчизняними та зарубіжними партнерами у сфері освіти 92,1 % опитаних.

На питання «Чи є у Вас спроектовані самостійно авторські методики навчання і виховання; інноваційні педагогічні технології?» відповідь «так надали лише 18,8 % респондентів.

За результатами анкетування, серед напрямів професійного розвитку задля удосконалення здатності до здійснення проєктної діяльності на засадах партнерства респонденти визначили за ступенем використання самонавчання, підвищення кваліфікації, стажування, участь у розробленні професійних, освітніх стандартів / програм з професій / спеціальностей у співпраці із роботодавцями, участь у міжнародних та національних проєктах.

Контент-аналіз відкритих відповідей учасників дослідження щодо проблем управління закладом професійної освіти, які б вони хотіли навчитися ефективно вирішувати, свідчить про пріоритет вдосконалення і розвитку управлінської компетентності, зокрема її маркетингової, консалтингової, аналітичної, комунікативної, правової складових; на другому місці – покращення фінансування, матеріально-технічного забезпечення завдяки проєктам ДПП; на третьому – пошук партнерів і організація співпраці з підприємствами; четверте місце обіймають практична підготовка здобувачів освіти і працевлаштування випускників, п'яте – дуальна форма навчання, шосте поєднує реформування професійної освіти, вдосконалення її нормативно-правового забезпечення і організацію професійно-практичної підготовки в умовах дистанційного навчання, на сьомій позиції – оплата праці, психологічний клімат педагогічного колективу, робота з батьками, профорієнтація, мотивація здобувачів освіти до навчання.

Для оцінки ефективності певних аспектів ДПП і самооцінки значущості для ДПП та розвиненості в себе окремих властивостей управлінської компетентності в анкетуванні було застосовано 10-бальну шкалу, що переводилася у рівні:

- 1,00–3,99 – низький;
- 4,00–6,99 – середній;
- 7,00–8,99 – достатній;
- 9,00–10,00 – високий.

У табл. 1.2 наведено результати оцінювання ролі бізнесу в ДПП у сфері професійної (професійно-технічної) освіти.

Таблиця 1.2

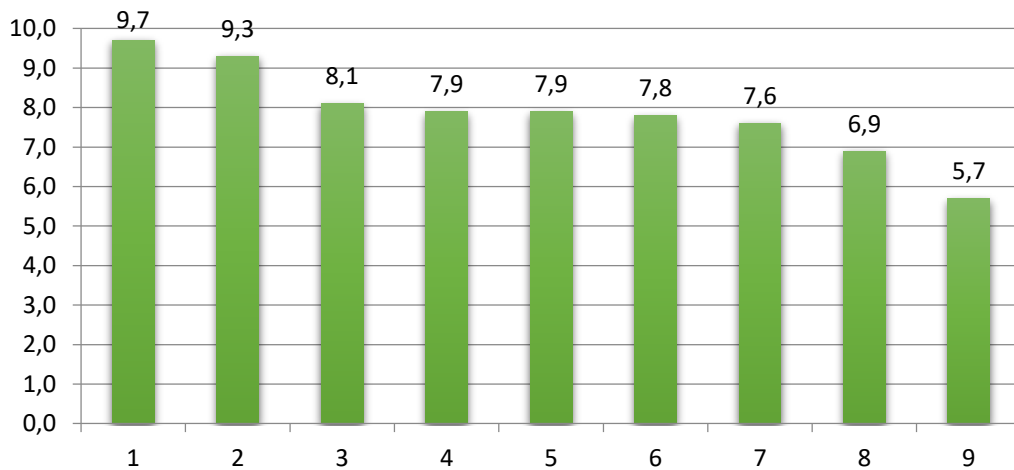
*Результати оцінювання ролі бізнесу в ДПП
у сфері професійної (професійно-технічної) освіти*

Показник	Рівні							
	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Мотивація бізнесу до організації державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти	88	7	237	19	602	49	324	25
Активність бізнесу в організації та участі у заходах, організованих Вашим закладом	61	4,8	191	15,3	572	45,7	427	34,2
Участь бізнесу у створенні та функціонуванні навчально-практичного центру (за наявності)	63	6,8	147	15,8	342	36,7	380	40,7

Джерело: авторська розробка.

Отже, в оцінюванні мотивації і активності бізнесу в ДПП переважає середній рівень, тоді як в оцінці його участі у створенні та функціонуванні навчально-практичних центрів (всього 932 відповіді) – низький.

На рис. 1.1 представлено результати оцінювання важливості управлінських компетентностей для вирішення проблем ДПП у сфері професійної (професійно-технічної) освіти.

1 – Маркетингова компетентність для просування освітніх послуг. 2 – Знання основних підходів в управлінні системою освіти, закладом освіти. 3 – Прийняття ефективних управлінських рішень. 4 – Аналітична компетентність, застосування освітньої аналітики в управлінні. 5 – Формування стратегічних управлінських комунікацій. 6 – Знання технологій управлінського консалтингу. 7 – Управління в умовах державно-приватного партнерства. 8 – Уміння приймати рішення в умовах невизначеності і ризику. 9 – Компетентність в управлінні змінами, впровадженні змін.

Джерело: авторська розробка.

Рис. 1.1. Результати оцінювання важливості управлінських компетентностей для вирішення проблем ДПП у сфері професійної (професійно-технічної) освіти

Бачимо, що найвищу оцінку отримала маркетингова компетентність, на другому місці – знання основних підходів в управлінні системою освіти, закладом освіти, на третьому – прийняття ефективних управлінських рішень.

У табл. 1.3 наведено результати самооцінювання прояву окремих властивостей управлінської компетентності.

Отже, у самооцінці прояву всіх запропонованих властивостей управлінської компетентності переважає середній рівень, водночас в оцінці власного інтересу до розвитку проектної діяльності та прагнення до збільшення знань з організації проектної діяльності в освіті та розвитку ДПП кількість респондентів з достатнім і високим рівнем є вищою, ніж з середнім і низьким. Отримані дані свідчать про бракування в учасників дослідження знань, насамперед, щодо способів пошуку грантових програм, національних та міжнародних проектів у сфері освіти та партнерства, щодо змісту, методів та етапів проектної діяльності та щодо нормативно-правових та методичних документів з розроблення професійних, освітніх стандартів / програм з професій / спеціальностей.

Таблиця 1.3

Самооцінка прояву окремих властивостей управлінської компетентності

Показник	Рівні							
	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Власний інтерес до розвитку проєктної діяльності	283	22,6	423	33,9	442	35,3	103	8,2
Рівень усвідомлення ролі національних та міжнародних проєктів у системі професійної (професійно-технічної) освіти на сучасному етапі розвитку суспільства	238	19,0	363	29,0	501	40,1	149	11,9
Прагнення до збільшення знань з організації проєктної діяльності в освіті та розвитку ДПП	251	20,1	409	32,6	490	39,2	101	8,1
Знання щодо змісту, методів та етапів проєктної діяльності	89	7,3	321	26	577	46,9	244	19,8
Знання щодо нормативно-правових та методичних документів з розроблення професійних, освітніх стандартів/ програм з професій/ спеціальностей	137	10,8	345	27,5	532	42,4	237	19,3
Знання алгоритмів проєктування методик навчання та виховання; інноваційних педагогічних технологій	132	10,6	416	33,2	519	41,5	184	14,7
Знання щодо способів пошуку грантових програм, національних та міжнародних проєктів у сфері освіти та партнерства	56	4,5	226	18,1	608	48,6	361	28,8

Джерело: авторська розробка.

Загалом, результати проведеного на констатувальному етапі експерименту опитування довели, що в Україні відсутній єдиний алгоритм нормативно-правового регулювання державно-приватного партнерства у сфері П(ПТ)О; низькою є залученість представників бізнесу та громадськості до роботи закладу освіти, наслідками чого є зниження ресурсоспроможності освітнього процесу та недостатня відповідність професійних компетентностей випускника потребам ринку праці; процедурно не забезпеченим є процес оцінювання керівниками закладів П(ПТ)О своїх управлінських умінь, актуальності набуває запровадження модулів і програм з розвитку управлінської компетентності керівників і педагогічних працівників ЗП(ПТ)О, до змісту яких входять технології розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти.

На формувальному етапі експерименту, учасниками якого стали 119 керівників і педагогічних працівників ЗП(ПТ)О, було розроблено та обґрунтовано структуру, критерії і показники управлінської компетентності керівників і педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти, організовано та проведено науково-практичні заходи з упровадження технологій розвитку означеної компетентності. На початку експериментальної роботи було здійснено вхідне анкетування та визначено рівень розвитку управлінської компетентності до здійснення експериментальних впливів.

У структурі управлінської компетентності керівників і педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти визначено такі компоненти: економічно-маркетинговий, планово-прогностичний, стратегічно-організаційний, контроль-аналітичний, до її критеріїв і показників віднесено ціннісно-мотиваційний (сформованість цінностей і цілей управлінської діяльності, потреб, інтересів, мотивів, установок); когнітивний (сформованість сукупності науково-теоретичних та науково-практичних знань щодо управлінської діяльності); особистісний (сформованість сукупності особистісних якостей, які обов'язково мають бути притаманні професійно компетентному управлінцю); діяльнісний (сформованість сукупності вмінь та навичок, необхідних для вирішення завдань управління); рефлексивний (сформованість здатності до адекватного оцінювання себе як особистості, професіонала, суб'єкта управлінської діяльності). Визначено чотири рівні управлінської компетентності суб'єктів ДПП: низький, що є репродуктивним і пов'язаний з відтворенням окремих засвоєних алгоритмів управлінської діяльності; середній, що дозволяє більш

цілісно реконструювати процес управління у відносно стабільних умовах; достатній, що характеризується варіативністю підходів до управління залежно від умов; високий, що демонструє здатність до ефективного управління у невизначених умовах.

У ході формувального етапу експерименту здійснено перевірку ефективності технології впровадження моделі розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти та технології управління закладами професійної (професійно-технічної) освіти в умовах державно-приватного партнерства шляхом навчально-методичного забезпечення їх реалізації, проведення серії науково-практичних заходів та навчання керівників і педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти за програмою підвищення кваліфікації. Зокрема, у систему управління закладами професійної (професійно-технічної) освіти впроваджено практичні посібники «Технології розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти у повоєнний час»,⁸⁹ «Зарубіжний досвід розвитку публічно-приватного партнерства у сфері професійної освіти і навчання»,⁹⁰ методичний посібник «Державно-приватне партнерство у сфері професійної (професійно-технічної) освіти для відновлення економіки України»,⁹¹ методичні рекомендації «Механізми державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти у повоєнний час»,⁹² термінологічний словник «Державно-приватне партнерство у сфері професійної (професійно-технічної) освіти».⁹³

Поширення кращих практик партнерської взаємодії науковими співробітниками лабораторії зарубіжних систем професійної освіти і навчання Інституту професійної освіти НАПН України здійснювалося

⁸⁹ Кравець, С. Г., Мордоус, І. О., Попова, В. В., Радкевич, В. О., Рябова, З. В., Царьова, Є. С., & Чепуренко, Я. О. (2023). *Технології розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти у повоєнний час*: практичний посібник. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740135>

⁹⁰ Радкевич, В. О., Попова, В. В., Джурило, А. П., & Вороніна-Пригодій, Д. А. (2023). *Зарубіжний досвід розвитку публічно-приватного партнерства у сфері професійної освіти і навчання*: практичний посібник. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739931>

⁹¹ Радкевич, В. О. (ред.), Попова, В. В., Рябова, З. В., Кравець, С. Г., Радкевич, О. П., Чепуренко, Я. О., Вороніна-Пригодій, Д. А., & Слободяник, О. В. (2023). *Державно-приватне партнерство у сфері професійної (професійно-технічної) освіти для відновлення економіки України*: методичний посібник. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739853>

⁹² Радкевич, В. О. (ред.), Кравець, С. Г. (ред.), Попова, В. В., Чепуренко, Я. О., & Крячко, В. І. (2024). *Механізми державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти у повоєнний час*: методичні рекомендації. ІПО НАПН України. <https://ivet.edu.ua/12974/novi-vydannya-5/>

⁹³ Вороніна-Пригодій, Д. А., Попова, В. В., Радкевич, О. П., Слободяник, О., & Чепуренко, Я. О. (2022). *Державно-приватне партнерство у сфері професійної (професійно-технічної) освіти*: термінологічний словник. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/733903/>

в ході науково-практичних заходів, що проводилися в онлайн форматі із максимальним охопленням цільової аудиторії, зокрема V Міжнародної науково-практичної конференції «Професійна освіта в умовах сталого розвитку суспільства» (17 жовтня 2024);⁹⁴ Всеукраїнського науково-практичного вебінару «Державно-приватне партнерство у розвитку професійної освіти: виклики та перспективи» (16 лютого 2023);⁹⁵ Всеукраїнського науково-практичного вебінару «Державно-приватне партнерство у розвитку професійної освіти: вітчизняний і зарубіжний досвід (28 березня 2023 р.) у рамках роботи XVII Всеукраїнської звітної науково-практичної конференції «Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання»;⁹⁶ Всеукраїнського науково-практичного (циклічного) вебінару «Організація консалтингової діяльності в закладах професійної (професійно-технічної) освіти» у рамках Всеукраїнського фестивалю науки – 2023 (15 травня 2023 р.);⁹⁷ Науково-практичного вебінару «Кращі практики державно-приватного партнерства у країнах Європейського Союзу» (28 вересня 2023);⁹⁸ Всеукраїнського вебінару «Формування нових механізмів управління на основі партнерства та стандартизації підготовки викладачів професійної освіти в Україні» (29 вересня 2023 р.);⁹⁹ Всеукраїнського навчального вебінару «Технологічні аспекти застосування державно-приватного партнерства у закладах професійної (професійно-технічної) освіти» (14 грудня 2023 р.);¹⁰⁰ Всеукраїнського науково-практичного вебінару

⁹⁴ ІПО НАПН України. (2024с). Професійна освіта в умовах сталого розвитку суспільства. *Новини ІПО НАПН України*. <https://ivet.edu.ua/13029/profesiyna-osvitav-umovah-stalogo-rozvytku-suspilstva/>

⁹⁵ ІПО НАПН України. (2023с). Державно-приватне партнерство у розвитку професійної освіти: виклики та перспективи. *Новини ІПО НАПН України*. <https://ivet.edu.ua/3061/vseukrayinskyj-naukovo-praktychnyj-v/>

⁹⁶ ІПО НАПН України. (2023d). Державно-приватне партнерство у розвитку професійної освіти: вітчизняний і зарубіжний досвід. *Новини ІПО НАПН України*. <https://ivet.edu.ua/5362/derzhavno-pryvatne-partnerstvo-u-rozvytku-profesijnoyi-osvity-vitchyznyanyj-i-zarubizhnyj-dosvid/>

⁹⁷ ІПО НАПН України. (2023f). Організація консалтингової діяльності в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. *Новини ІПО НАПН України*. <https://ivet.edu.ua/6806/organizacziya-konsaltingovoyi-diyalnosti-v-zakladah-profesijnoyiprofesijno-tehnichnoyiosvity/>

⁹⁸ ІПО НАПН України. (2023е). Кращі практики державно-приватного партнерства у країнах Європейського Союзу. *Новини ІПО НАПН України*. <https://ivet.edu.ua/7744/krashhi-praktyku-derzhavno-pryvatnogo-partnerstva-u-krayinah-yevropejskogo-soyuzu/>

⁹⁹ ІПО НАПН України. (2023а). Всеукраїнський вебінар. *Новини ІПО НАПН України*. <https://ivet.edu.ua/7737/vseukrayinskyj-vebinar/>

¹⁰⁰ ІПО НАПН України. (2023b). Всеукраїнський навчальний вебінар «Технологічні аспекти застосування державно-приватного партнерства у закладах професійної (професійно-технічної) освіти». *Новини ІПО НАПН України*. <https://ivet.edu.ua/9783/vseukrayinskyj-navchalnyj-vebinar-tehnologichni-aspekty-zastosuvannya-derzhavno-pryvatnogo-partnerstva-u-zakladah-profesijnoyi-profesijno-tehnichnoyi-osvity/>

«Механізми впровадження зарубіжного досвіду публічно-приватного партнерства у професійну (професійно-технічну) та фахову передвищу освіту в Україні» (4 березня 2024) у рамках роботи XVIII Всеукраїнської звітної науково-практичної конференції «Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання»;¹⁰¹ Круглого столу «Державно-приватне партнерство у розвитку професійної освіти в сучасних умовах» у рамках Всеукраїнського фестивалю науки – 2024 (22 травня 2024 р.)¹⁰² та ін.

Складовою експериментальної роботи було навчання керівників і педагогічних працівників ЗП(ПТ)О за змістовим модулем «Технології прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності та ризиків» в обсязі 10 навчальних годин в рамках загальної програми підвищення кваліфікації ІПО НАПН України для науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти, підприємств та установ, що реалізують державну політику в галузі освіти. Я. Чепуренко розроблено і впроваджено також програму підвищення кваліфікації «Сучасні технології управління закладом освіти»¹⁰³ для керівників закладів професійної (професійно-технічної) і фахової передвищої освіти. Метою програми є формування знань, умінь і навичок, спрямованих на розвиток управлінської компетентності, як органічного складника професійної компетентності керівника закладу освіти. Програма для керівників ЗП(ПТ)О спрямована на: вдосконалення навичок прийняття ефективних управлінських рішень в умовах невизначеності та ризиків; формування цілісного розуміння сутності управління змінами у закладі професійної (професійно-технічної) освіти; розширення знань про ефективні технології управління персоналом; розвиток уміння раціональної організації управлінських комунікацій.¹⁰⁴ Під час занять здобувачі опрацьовують чотири змістові модулі: «Технології прийняття рішень в умовах невизначеності та ризиків», «Технології управління змінами у закладі освіти», «Технології управління

¹⁰¹ ІПО НАПН України. (2024b). Механізми впровадження зарубіжного досвіду публічно-приватного партнерства у професійну (професійно-технічну) та фахову передвищу освіту в Україні. *Новини ІПО НАПН України*. <https://ivet.edu.ua/10737/mehanizmy-vprovadzhennya-zarubizhnogo-dosvidu-publichno-pryvatnogo-partnerstva-u-profesijnu-profesijno-tehnichnu-ta-fahovu-peredvyshhu-osvitu-v-ukrayini/>

¹⁰² ІПО НАПН України. (2024a). Державно-приватне партнерство у розвитку професійної освіти в сучасних умовах. *Новини ІПО НАПН України*. <https://ivet.edu.ua/11706/derzhavno-pryvatne-partnerstvo-u-rozvytku-profesijnoyi-osvity-v-suchasnyh-umovah/>

¹⁰³ ІПО НАПН України. (2023i). Сучасні технології управління. *Новини ІПО НАПН України*. <https://ivet.edu.ua/5576/suchasni-tehnologiyi-upravlinnya/>

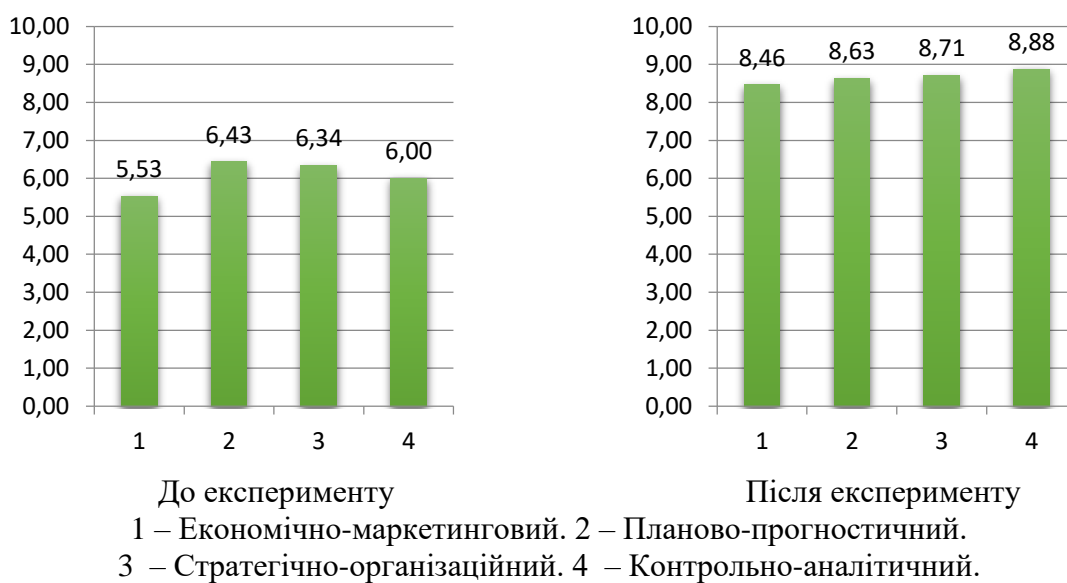
¹⁰⁴ ІПО НАПН України. (2023g). Підвищення кваліфікації керівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти. *Новини ІПО НАПН України*. <https://ivet.edu.ua/7220/pidvyshhennya-kvalifikaciyi-kerivnykiv-zakladiv-profesijnoyi-profesijno-tehnichnoyi-osvity/>

персоналом закладу освіти», «Комунікативні технології в управлінні закладом освіти».

У рамках спільного проєкту Центру професійного розвитку педагогічних працівників міста Києва та Інституту професійної освіти Національної академії педагогічних наук України проведено цикл семінарів «Сучасні технології управління закладом освіти».¹⁰⁵

На узагальнювальному етапі експерименту визначено рівень розвитку управлінської компетентності керівників і педагогічних працівників закладів П(ПТ)О після реалізації експериментальних чинників формульовального етапу (контрольне анкетування), здійснено порівняльний аналіз результатів експерименту. На сьогодні відповідно до програми експерименту триває організація та проведення науково-практичних заходів з узагальнення отриманих результатів.

Наведемо результати комплексного оцінювання рівнів розвитку управлінської компетентності суб'єктів ДПП до та після експерименту за шкалою від 0 до 10 балів (рис. 1.2).

Джерело: авторська розробка.

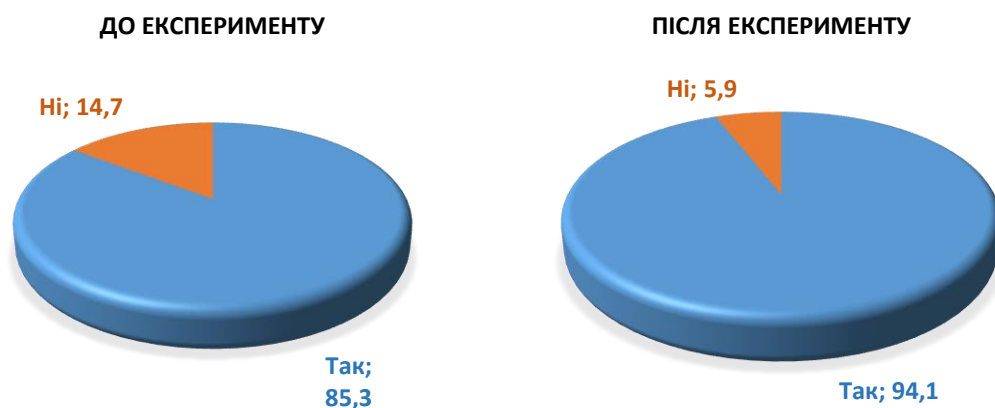
Рис. 1.2. Результати оцінювання рівнів розвитку управлінської компетентності суб'єктів ДПП до та після експерименту

Отже, підвищення оцінок спостерігається для всіх компонентів управлінської компетентності, але найбільше зростання характерне для економічно-маркетингового та контрольно-аналітичного.

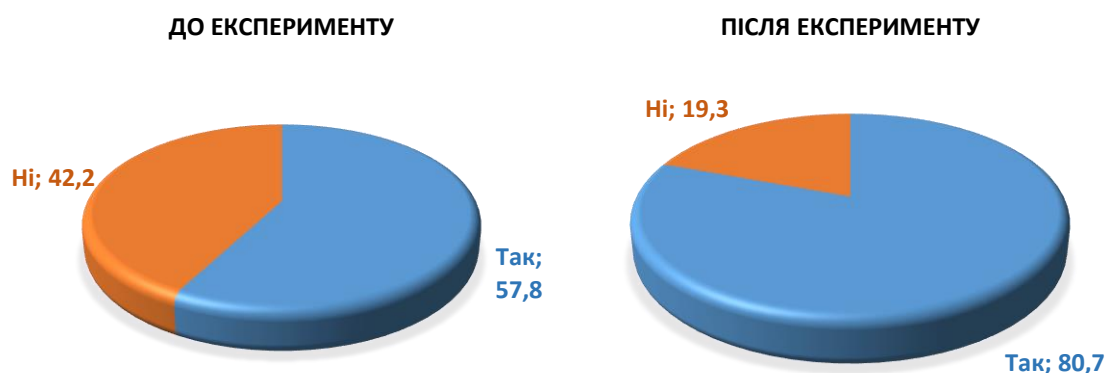
¹⁰⁵ ПО НАПН України. (2023h). Спільний проєкт Центру професійного розвитку педагогічних працівників міста Києва та Інституту професійної освіти Національної академії педагогічних наук України. *Новини ПО НАПН України*. <https://ivet.edu.ua/3928/spilnyj-proyekt-czentru-profesijnogo/>

Акцентуємо увагу на позитивній динаміці щодо розвитку самоменеджменту учасників експерименту (рис. 1.3).

Чи вважаєте Ви, що технології самоменеджменту є важливими для професійного розвитку?

Чи застосовуєте Ви у своїй діяльності технології самоменеджменту?

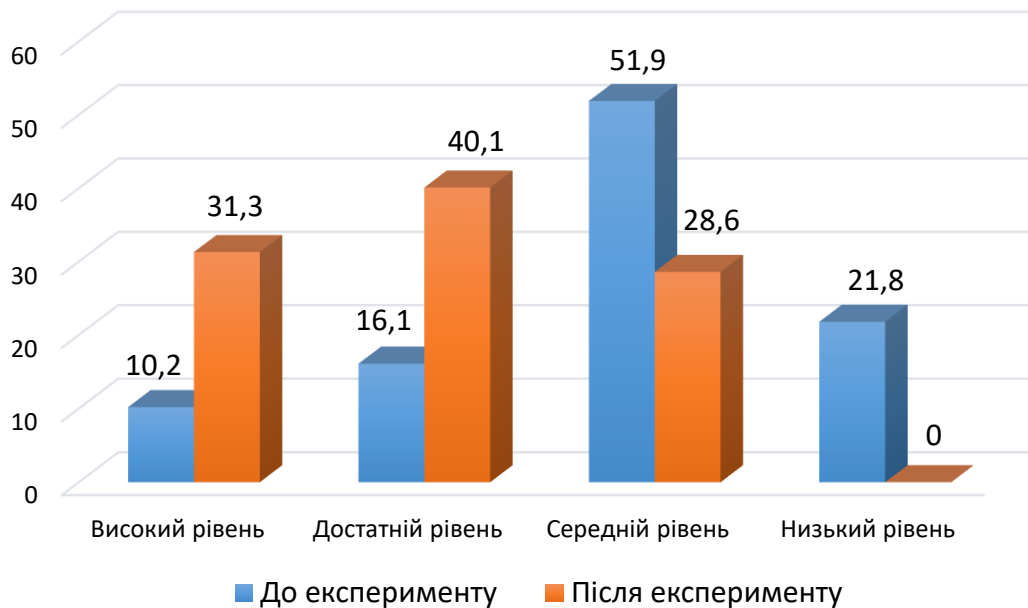
Джерело: авторська розробка.

Рис. 1.3. Динаміка щодо розвитку самоменеджменту учасників експерименту

Спостерігаємо позитивні зміни і у ставленні до важливості технологій самоменеджменту, і в їх практичному застосуванні.

На рис. 1.4 представлено динаміку розвитку управлінської компетентності суб'єктів ДПП.

Отримані дані свідчать про підвищення рівня розвитку управлінської компетентності керівників і педагогічних працівників ЗП(ПТ)О, що є підтвердженням ефективності запропонованих технологій розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти. Відзначимо такі результати після експерименту, як кількісне переважаюче достатнього рівня, значне підвищення високого рівня, відсутність прояву низького рівня.

Джерело: авторська розробка.

Рис. 1.4. Динаміка розвитку управлінської компетентності суб'єктів ДПП

Отже, результати експериментального дослідження засвідчили досягнення мети і розв'язання поставлених завдань. Наразі здійснюється адвокація отриманих результатів¹⁰⁶ через їх оприлюднення на масових науково-практичних заходах, у періодичних і продовжуваних виданнях, підготовку розділів монографій та інформаційно-аналітичних матеріалів з відповідними рекомендаціями, чому сприяє дорадча, консультативна, експертна та публікаційна діяльність науковців.

¹⁰⁶ Радкевич, В., & Єршова, Л. (2024). Науково-методичне забезпечення експериментальної роботи в закладах професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти: За матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії Національної академії педагогічних наук України, 16 травня 2024 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 6(1), 1–10. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6127>

1.5. ПРОФЕСІЙНА (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНА) ОСВІТА ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ РЕАГУЄ НА ВИКЛИКИ РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

VOCATIONAL EDUCATION AND TRAINING IN THE DNIPRO REGION RESPONDS TO LABOUR MARKET CHALLENGES UNDER MARTIAL LAW

Віктор Василенко

заступник директора Навчально-методичного центру професійно-технічної освіти у Дніпропетровській області,
<https://orcid.org/0009-0008-9723-9646>
viktorvasilinenko@gmail.com

Viktor Vasylynenko

Deputy Director of the Training and Methodological Centre for Vocational Education in Dnipropetrovs'k Oblast,
<https://orcid.org/0009-0008-9723-9646>
viktorvasilinenko@gmail.com

Висвітлено практику проведеного методичною службою професійно-технічної освіти у Дніпропетровській області аналізу ринку праці та його задоволення ресурсами закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Продемонстровано спроби реагування на ситуацію в умовах воєнного стану застосуванням сучасних оперативних дій навчальними закладами. Перелічено фактори, що стримують оперативність дій в умовах воєнного стану по задоволенню запитів роботодавців. Сформовано перелік проблем, які підлягають виконанню у вирішенні проблем економіки сьогодення.

The practice of analysing the labour market and its satisfaction with the resources of vocational education and training institutions by the methodological service of vocational education and training in the Dnipro region is highlighted. Attempts to respond to the situation under martial law by using modern operational actions by educational institutions are demonstrated. The factors hindering the efficiency of actions under martial law to meet the needs of employers are listed. The list of problems to be solved in solving the problems of the current economy is formed.

Ключові слова: професійна (професійно-технічна) освіта, ринок праці, мікрокваліфікація, дуальне навчання, навчальні структури.

Keywords: vocational education, labor market, micro-qualification, dual education, educational structures.

Третє десятиліття ХХІ ст. демонструє багато серйозних викликів в житті нашої країни. Найбільш вражаючим є повномасштабне вторгнення російського агресора на територію України. Оголошений воєнний стан став серйозним випробуванням для всіх сфер життя суспільства та його головного показника – економіки.

Зрозуміло, економіка може бути ефективною при якісному кадровому забезпеченні. Руйнівними в кадровому забезпеченні стали процеси переміщення працездатного населення територіями держави, виїзд за її кордони, залучення на оборону працюючих. Характерним

став процес релокації підприємств, що зумовило необхідність забезпечення працюючими на них.

Дніпропетровщина як промисловий регіон є провідним в економіці держави, та як прикордонний регіон відчув найбільше зазначених коливань. Характерним став прийом в області внутрішньо-переміщених осіб. Кожний сьомий житель області – представник переміщених осіб. На території області сконцентрувалась значна кількість релокованих підприємств.

Навчально-методичний центр професійно-технічної освіти у Дніпропетровській області (далі – Центр) щорічно двічі станом на 1 січня та 1 липня аналізує стан ринку праці та співставляє результати з пропозиціями закладів професійної освіти по його задоволенню.

Цьогоріч Центром напрацьовано збірник на підставі опису відомостей Державної служби зайнятості, Національного агентства кваліфікацій, інституту професійних кваліфікацій, погляду Національного банку України, недержавних кадрових агенцій про ринок праці та роль професійної (професійно-технічної) освіти у його задоволенні.

За кількістю безробітних Дніпропетровська область займає перше місце в Україні. Зареєстровано 29,8 тис. осіб. Серед безробітних 78,4 % жінки, значна доля (2,4 тис. осіб) внутрішньо переміщені особи, 0,3 тис. – інваліди, більше ста – учасники бойових дій.¹⁰⁷

Перелічене вимагає оперативного реагування всіх причетних структур до формування трудового робітничого потенціалу, в першу чергу професійно-технічну освіту. Навчальні заклади професійної (професійно-технічної) освіти здійснювали спроби реагування на названі виклики застосуванням нових видів діяльності, нових форм та методів освітнього процесу. При цьому поширено практику: навчання дорослого населення; навчання міні та частковим кваліфікаціям; навчання за ваучерами; застосування дуального навчання; використання створеної мережі навчально-практичних центрів; використання мережі кваліфікаційних центрів.

Дніпропетровщина отримала певний позитивний результат від ефективного управління професійною (професійно-технічною) освітою. Так, до освіти дорослого населення було задіяно 60 % начальних закладів професійної освіти державної та комунальної форм власності. Долучились до цієї роботи навчальні структури, що не є

¹⁰⁷ НМЦ ПТО у Дніпропетровській області. (2024). *2023/2024 навчальний рік в профтехосвіті Дніпропетровщини: результати та перспективи*: інформаційно-аналітичний збірник. НМЦ ПТО у Дніпропетровській області.
<https://drive.google.com/file/d/1ihywzpDJbi8rptFRgdxzbiRQlwALomL1/view?pli=1>

підпорядкованими Міністерству освіти та науки України. Під навчальними структурами вважають виробничі підрозділи, на яких здійснюються навчання, перенавчання робітничих кадрів.¹⁰⁸

Навчання за оновленим переліком професій, за якими могли навчатись працездатні особи за ваучерами, значно поширилось. Характерно, що користувались можливостями закладів регіону представники інших областей.

Розгорталась робота закладами з навчання частковим кваліфікаціям за запитом конкретних підприємств, більшості із числа релокованих до області.

Поширилась практика використання мережі навчально-практичних центрів, яких налічується в області більше тридцяти. Продовжувалась робота застосування дуальної форми навчання. Дуальне навчання означає спільну реалізацію навчальних планів закладами освіти та підприємств. При цьому корисним був набутий в області досвід в ході реалізації міжнародного проєкту, що здійснювався протягом п'яти років Федерацією організацій роботодавців Дніпропетровщини спільно з німецькими колегами.

Протягом 2024 року в області акредитовано вісім центрів кваліфікації, які дають можливість громадянам підтверджувати свій професійний рівень. Зрозуміло, перелічені спроби мають бути значно більшими, масовішими та результативнішими.

Пояснень обмежених обсягів та результатів достатньо. Здійснених спроб багато, вони мають як національний так і цілком ментальний характер. У більшості випадків проголошені зміни, доповненнями до Законів України не мають нормативного супроводу. Прикладом може бути застосування навчання частковим кваліфікаціям з видачею сертифікату за підсумком атестації осіб в центрах кваліфікації. Не всі відділи кадрів підприємств визнають сертифікат як державний документ про рівень кваліфікації таким, що дає право прийому громадян на робочі місця. Значно стримуючим в застосуванні дуальної форми навчання є відсутність стимулювання підприємств – учасників процесу, можливості використання ними прибутків на зазначені цілі.

Досить багато є стримуючих причин з рівнем кваліфікації, який мають право надавати заклади професійної (професійно-технічної) освіти.

¹⁰⁸ НМЦ ПТО у Дніпропетровській області. (2024). *2023/2024 навчальний рік в профтехосвіті Дніпропетровщини: результати та перспективи*: інформаційно-аналітичний збірник. НМЦ ПТО у Дніпропетровській області.
<https://drive.google.com/file/d/1ihywzpdJbi8rptFRgdxzbiRQlwALomL1/view?pli=1>

Вирішенню багатьох проблем задоволення ринку праці в умовах воєнного стану сприяла участь в реалізації міжнародних проєктів, які фінансували багато видів витрат, пов'язаних з оперативним навчанням робітничих кадрів. Так, в області протягом 6 місяців реалізовувався проєкт SEQUA «Швидкий шлях до працевлаштування»,¹⁰⁹ який охопив шість закладів з навчання дорослих за короткостроковим терміном з восьми професій. Формувались навчальні плани та освітні програми для їх навчання навчальними закладами та роботодавцями. Претенденти на навчання, які були з числа дорослих та мали певний виробничий досвід, навчались за скороченим терміном із застосуванням вхідного контролю, винесенням окремих тем за межі навчальних годин. Досвід, набутий в проєкті, викладений у сформованому підсумковому збірнику, яким можуть скористатись інші навчальні заклади, навчальні структури, які бажають навчати дорослих.

При реалізації завдань оперативного реагування на запит ринку праці в умовах воєнного стану були внесені зміни, доповнення до законодавчих актів за останні два роки. Однак є такі, які проголосили зміни, але на практиці їх не реалізували. Прикладом є зміни до законодавчої бази, яка дає право на включення до регіонального замовлення навчання робітничим професіям за такими видами підготовки, як перенавчання, підвищення кваліфікації. Не набуло впровадження мережевої системи в професійній (професійно-технічній) освіті.

Важливою складовою модернізації системи підготовки кадрів є формування фахівців європейського рівня за новими формами діяльності навчальних закладів, організації освітнього процесу. Головні завдання цього напряму сформовані в Угоді України з Європейським Союзом у вигляді конкретних завдань, що передбачають:¹¹⁰ забезпечення визнання кваліфікацій Європейського Союзу відповідно Національної рамки кваліфікацій; гармонізації наявного в Україні Класифікатора професій з ISCO-08; формування політики щодо регульованих професій; упровадження мікрокваліфікацій як інструментарію навчання населення впродовж життя.

Мікрокваліфікація – це запис результатів навчання, які здобувач освіти отримав після короткострокових курсів. Отримана

¹⁰⁹ КЗ «ПТУ № 2» ДМР. (2024). Міжнародний проєкт – SEQUA «Швидкі навички до працевлаштування». <https://ptu2.dp.ua/uk/component/sppagebuilder/?view=page&id=126.html>

¹¹⁰ Інститут професійних кваліфікацій. (2024). Європейський рік навичок 2023–2024 завершився. Що далі? <https://ipq.org.ua/ua/news/846>

мікрокваліфікація визначає спроможність навченої особи виконувати окремі операції, зазначені в професійному стандарті.

З метою формування в організаторів та зацікавлених осіб з навчання кадрів знань про можливості професійної освіти Навчально-методичним центром професійно-технічної освіти у Дніпропетровській області здійснюється системна робота з представниками кадрових служб підприємств, що входять до складу Федерації організацій роботодавців Дніпропетровщини. Однією із форм такої роботи є щоквартальні інформаційні дні, зміст яких передбачає проведення семінарів, консультацій. На зазначених заходах розкриваються результати реалізації міжнародних проектів, можливостей застосування оперативних дій з реагування на запити ринку праці. Особлива увага в період воєнного стану приділяється навчанню населення із числа внутрішньо переміщених осіб, ветеранів війни, осіб з особливими потребами.

Для формування інституції наставництва на підприємствах сформовано навчальний кейс, за яким пройшли навчання більше сотні працівників виробництва. Навчання наставників передбачає оволодіння знаннями законодавчої, нормативної бази професійної освіти, спроможності формування у здобувачів освіти затребуваних навичок.

Констатація про зроблене, проблемні питання мотивує поєднувати зусилля закладів професійної (професійно-технічної) освіти та роботодавців більш широко використовувати ресурси бізнесу.

Ситуація із задоволення ринку праці можливостями професійної (професійно-технічної) освіти мотивує учасників цього процесу на: безперервну освіту з акцентом на доросле населення; запровадження короткострокових курсів з опанування професій або часткових кваліфікацій дорослим населенням, внутрішньо переміщеними особами, жінками; можливість залучення інвестиційних ресурсів через проекти та гранти; обов'язковість професійного зростання педагогів, які навчають кадри в сучасних умовах організації освітнього процесу; розширення практики застосування дуальної форми навчання; формування компетентностей у навчених затребуваним сучасними технологіями 3–4 рівнів НРК; підтвердження, визнання професійного рівня громадянами з використанням центрів кваліфікації, екстернату, ваучерів; інформованості населення про професії, ресурси навчальних закладів. Реалізація переліченого буде запорукою зміцнення економіки, як головного чинника в обороноздатності країни.

1.6. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

CURRENT STATE OF DEVELOPMENT OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE FIELD OF VOCATIONAL EDUCATION IN UKRAINE

Роман Фриз

аспірант

Інституту професійної освіти
НАПН України,

<https://orcid.org/0009-0006-1902-3634>

roman.fryz@gmail.com

Roman Fryz

Postgraduate student of the

Institute of Vocational Education of the
NAES of Ukraine,

<https://orcid.org/0009-0006-1902-3634>

roman.fryz@gmail.com

На основі аналізу сучасного стану державно-приватного партнерства у сфері професійної освіти визначено наявні моделі такого партнерства та механізми взаємодії держави і приватного сектора у сфері професійної освіти, які містять ознаки державно-приватного партнерства. У дослідженні зафіксовані фактичні напрями розвитку державно-приватного партнерства, що надалі дає змогу встановити їх відповідність нормативно-правовому регулюванню, концептуальним основам, науковим досягненням та кращим закордонним практикам.

The current state of public-private partnership in the field of vocational education is analyzed. The existing models of such partnership and mechanisms of interaction between the state and the private sector in the field of vocational education, which contain signs of public-private partnership, are determined. Modern trends in the development of public-private partnerships are identified. This makes it possible to establish their compliance with legal regulation, conceptual foundations, scientific achievements and best foreign practices.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, професійна освіта, моделі, механізми взаємодії.

Keywords: public-private partnership, professional education, models, mechanisms of interaction.

Сучасний стан розвитку державно-приватного партнерства (ДПП) в Україні характеризується різноманіттям форм його реалізації. Існують визначені моделі ДПП, що структурно регламентують співпрацю держави та приватного сектора. Поряд із цим функціонують механізми взаємодії – більш гнучкі та спеціалізовані елементи співпраці, які можуть реалізовуватись самостійно або бути частиною ширшої моделі ДПП. Механізми взаємодії містять ознаки ДПП і визначають конкретні способи співпраці між державою та приватними партнерами для досягнення спільних цілей як у рамках формальних моделей ДПП, так і поза їх межами.

Також необхідно виокремити інструменти реалізації ДПП – конкретні засоби, які використовуються для впровадження механізмів і моделей ДПП на практиці. Прикладами таких інструментів можуть бути:

- фінансові (приватні інвестиції, співфінансування, гранти та кредити, податкові пільги для компаній, які беруть участь у проєктах ДПП);

- організаційні (створення робочих груп, комітетів, діяльність регіональних, галузевих, наглядових рад, створення структурних підрозділів у закладах професійної освіти (далі – ЗПО);

- методичні та освітні (спільне розроблення навчальних програм, стажування та практика);

- правові (укладення угод та договорів, надання ліцензій, сертифікатів, свідоцтв, спеціальних дозволів або статусів суб'єктам господарювання).

Отже, можна виділити як формалізовані моделі ДПП, так і гнучкі механізми взаємодії, що містять ознаки партнерства, але не завжди підпадають під чіткі правові рамки ДПП. Для втілення механізмів і моделей ДПП на різних етапах реалізації проєкту використовуються практичні засоби – інструменти реалізації ДПП.

До моделей ДПП відносяться: створення навчально-практичних центрів, співфінансування ЗПО.

До механізмів взаємодії відносяться: організація стажування педагогічних працівників ЗПО на виробництві, реалізація проєктів здобуття професійної освіти за дуальною формою, залучення роботодавців до оцінювання результатів навчання, участь роботодавців у діяльності регіональних рад професійної освіти, діяльність центрів кар'єри у ЗПО, заснування центрів професійної досконалості, здійснення приватними компаніями заходів з популяризації професійної освіти, створення та діяльність кваліфікаційних центрів.

Стратегія розвитку професійної освіти на період до 2023 року,¹¹¹ окреслюючи розвиток партнерства у сфері професійної освіти як оперативну ціль, визначає такі форми реалізації ДПП:

1. Створення навчально-практичних центрів у ЗПО за участі приватних партнерів. Навчально-практичний центр є структурним підрозділом ЗПО державної або комунальної форми власності.

¹¹¹ Міністерство освіти і науки України. (2020b). *Стратегія розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на період до 2023 року*. Рішення (протокол) колегії № 12/2-3. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/kolegiya-ministerstva/2020/12/Proyekt%20Stratehiyi%20rozvytku%20proftekhosvity%20do%202023.pdf>

Суб'єкти господарювання можуть співпрацювати із навчально-практичним центром на умовах, визначених договором, в тому числі фінансувати або надавати іншу допомогу центру. У випадку, якщо розмір такої допомоги становить не менше 30 відсотків від кошторису навчально-практичного центру на відповідний календарний рік, положення про центр затверджується ЗПО за погодженням з таким суб'єктом господарювання.¹¹² Як приклад, у будівельній галузі ТОВ «Снежка-Україна», ТОВ «КНАУФ Гіпс Київ», ТОВ «Хенкель Баутехнік (Україна)» (торгова марка «Ceresit») активно співпрацюють з навчально-практичними центрами в багатьох регіонах України. Початок цій співпраці поклало підписання компаніями та Міністерством освіти і науки України відповідних меморандумів.¹¹³ Станом на початок 2021 року за спецкошти ЗПО та підтримки бізнес-компаній створено або оновлено близько 180 навчально-практичних центрів.¹¹⁴ При одному ЗПО можуть бути створені декілька навчально-практичних центрів, також співпраця з кількома приватними компаніями може здійснюватися в межах одного центру.

2. Співфінансування ЗПО (зокрема інвестиції у модернізацію та оновлення матеріально-технічної бази ЗПО). Економічна доцільність упровадження ДПП у сфері професійної освіти полягає в тому, що держава отримує доступ до приватних інвестицій, необхідних для модернізації та розвитку освітніх закладів, водночас зберігаючи контроль над цією важливою соціальною сферою. Залучення приватного капіталу дає змогу забезпечити фінансування інноваційних освітніх проєктів, підвищуючи конкурентоспроможність випускників та відповідаючи на сучасні потреби ринку праці. Механізми фінансування сфери професійної освіти потребують доопрацювання та адаптації.¹¹⁵ Значна частина матеріально-технічної бази ЗПО є

¹¹² Міністерство освіти і науки України. (2022b). *Положення про навчально-практичний центр закладу професійної (професійно-технічної) освіти*. Наказ МОН України № 908. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1343-22#n2>

¹¹³ Радкевич, В. О. (ред.), Попова, В. В., Рябова, З. В., Кравець, С. Г., Радкевич, О. П., Чепуренко, Я. О., Вороніна-Пригодій, Д. А., & Слободяник, О. В. (2023). *Державно-приватне партнерство у сфері професійної (професійно-технічної) освіти для відновлення економіки України: методичний посібник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iita.gov.ua/id/eprint/739853>

¹¹⁴ Навчально-практичні центри. (n.d.). Міністерство освіти і науки України. <https://mon.gov.ua/osvita-2/profesiyno-tekhnicna-osvita/reforma-profesiynoi-osviti/derzhavno-privatne-partnerstvo-ta-dualna-osvita/derzhavno-privatne-partnerstvo/navchalno-praktichni-tsentri>

¹¹⁵ Попова, В. В. (2023). Механізми фінансування проєктів державно-приватного партнерства у професійній освіті. У *Освіта під час війни: Розвиток інформаційно-аналітичного забезпечення, цифрова трансформація, євроінтеграція* (с. 112–115). ДНУ «Інститут освітньої аналітики». https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/11/book-of-abstracts_ssi-iea_2023.pdf#page=112

застарілою, що перешкоджає підготовці здобувачів освіти до роботи з новітніми технологіями та забезпеченню актуальності знань і навичок випускників. Співфінансування передбачає взаємовигідність такого партнерства. Приватні компанії інвестують у модернізацію ЗПО, забезпечуючи їх сучасним обладнанням і технологіями, що підвищує якість підготовки фахівців, які, зокрема, зможуть працювати з продукцією або технологіями цих компаній. Держава отримує якісно підготовлених фахівців для економіки при мінімальному навантаженні на бюджет.

3. *Організація стажування педагогічних працівників ЗПО на виробництві та у сфері послуг у межах професійної діяльності.* Стажування, поряд із підвищенням кваліфікації, є однією з форм професійного розвитку педагогічних працівників ЗПО. Зазвичай стажування викладачів теоретичної підготовки та майстрів виробничого навчання відбувається на провідних підприємствах регіону для практичного ознайомлення із сучасним обладнанням, новітніми технологіями та організацією праці. Однак така організація стажування є більш доступною у великих промислових містах. В інших випадках стажування проходить на базі навчально-практичних центрів, створених у закладах професійної освіти за останні роки. Регіональні навчально-методичні центри зазвичай забезпечують методичний супровід стажування та створення електронної бази комплексного методичного забезпечення.¹¹⁶ Актуальність стажування педагогічних працівників зумовлюється динамічним розвитком технологій. Професійна освіта має бути тісно пов'язана з реальними виробничими процесами. Викладачі, які володіють сучасними практичними навичками, можуть ефективніше навчати здобувачів освіти. У результаті всі залучені учасники отримують вигоду. Викладачі мають змогу підвищити свою кваліфікацію, отримуючи практичний досвід роботи на сучасному обладнанні та з новими технологіями. ЗПО отримують викладачів, які володіють актуальними знаннями та практичними навичками, що підвищує якість освітнього процесу. Компанії отримують можливість готувати майбутніх фахівців за своїми стандартами та вимогами, а також співпрацюють із викладачами, які можуть долучатися до розвитку підприємств.

¹¹⁶ Кулішов, В. С. (2020). Сучасні підходи до професійно-особистісного розвитку педагога закладу професійної (професійно-технічної) освіти. *Професіоналізм педагога: Теоретичні й методичні аспекти*, 12, 263–272. <https://doi.org/10.31865/2414-9292.12.2020.206758>

4. *Залучення роботодавців до розроблення/оновлення стандартів професійної (професійно-технічної) освіти та освітніх програм.* Під час розроблення державних освітніх стандартів з конкретних професій використовуються професійні стандарти, а в разі їх відсутності – кваліфікаційні характеристики професій з урахуванням потреб ринку праці. Державні освітні стандарти з конкретних професій є основою для розроблення освітніх програм ЗПО, іншими суб'єктами, що здійснюють професійне навчання.¹¹⁷ Так як професійні стандарти для більшості професій відсутні, державні освітні стандарти з конкретних професій розробляються на основі кваліфікаційних характеристик.¹¹⁸ Розробниками професійних стандартів можуть бути роботодавці, їх організації та об'єднання, галузеві ради, наукові установи, громадські об'єднання, інші заінтересовані суб'єкти.¹¹⁹ Розробниками кваліфікаційних характеристик можуть бути всеукраїнські та галузеві об'єднання організацій роботодавців України, суб'єкти господарювання.¹²⁰ Так, у реєстрі розробників професійних стандартів числяться приватні компанії (товариства з обмеженою відповідальністю, акціонерні товариства, приватні підприємства), галузеві ради з розробки професійних стандартів та професійних кваліфікацій, об'єднання роботодавців, господарські асоціації, професійні спілки, громадські спілки, благодійні і громадські організації.¹²¹

5. *Реалізація проєктів здобуття професійної освіти за дуальною формою.* Одним з основоположних завдань дуальної форми здобуття освіти є забезпечення розвитку ДПП у сфері професійної освіти.¹²² Впровадження і поширення дуальної форми здобуття освіти за участі

¹¹⁷ Верховна Рада України. (2021b). *Про затвердження Державного стандарту професійної (професійно-технічної) освіти.* Постанова Кабінету Міністрів України № 1077. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1077-2021-п#Text>

¹¹⁸ Радкевич, В. О. (ред.), Попова, В. В., Рябова, З. В., Кравець, С. Г., Радкевич, О. П., Чепуренко, Я. О., Вороніна-Пригодій, Д. А., & Слободяник, О. В. (2023). *Державно-приватне партнерство у сфері професійної (професійно-технічної) освіти для відновлення економіки України: методичний посібник.* ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739853>

¹¹⁹ Кабінет Міністрів України. (2017a). *Порядок розроблення, введення в дію та перегляду професійних стандартів.* Постанова № 373. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2017-п/ed20221230#Text>

¹²⁰ Міністерство соціальної політики України. (2017). *Порядок розроблення та затвердження кваліфікаційних характеристик.* Наказ МОН України № 918. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0784-17#Text>

¹²¹ Національне агентство кваліфікацій. (n.d.-c). *Реєстр розробників.* <https://register.nqa.gov.ua/developers?per-page=250>

¹²² Міністерство освіти і науки України. (2019b). *Положення про дуальну форму здобуття професійної (професійно-технічної) освіти.* Наказ МОН України № 1551. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0193-20#Text>

усіх заінтересованих осіб, у тому числі роботодавців, визначено концептуальним напрямом розвитку ДПП у сфері професійної освіти.¹²³ Протягом 2021–2022 н.р. було впроваджено дуальну форму навчання за 316 професіями у 210 ЗП(ПТ)О за участі 1371 підприємств, установ та організацій. У 2022 н.р. 12 030 осіб брали участь у дуальній формі навчання, з яких завершили навчання 5930 осіб, а рівень працевлаштування таких випускників склав 70 %¹²⁴.

Концепції ДПП та дуальної форми здобуття професійної освіти в Україні взаємодоповнюють одна одну, забезпечуючи інтеграцію теоретичного навчання з практичними навичками, необхідними для успішної професійної діяльності. Дуальна форма здобуття освіти є механізмом взаємодії з ознаками ДПП, що базується на співпраці та використанні ресурсів обох сторін для досягнення спільної мети – підготовки кваліфікованих фахівців, яких потребує ринок праці. Зокрема, дуальна форма здобуття освіти передбачає практичне навчання та стажування на підприємствах з використання їх матеріально-технічної бази та сучасних технологій, участь приватних компаній в розробці навчальних програм та створення навчально-практичних центрів, фінансування ЗПО приватним сектором, укладення ЗПО та суб'єктом господарювання договору щодо провадження професійної освіти за дуальною формою.

б. Залучення роботодавців до оцінювання результатів навчання здобувачів професійної освіти. Сфера професійної освіти накопичила значний досвід у розвитку ДПП, який включає, зокрема, участь стейкхолдерів у державних кваліфікаційних комісіях.¹²⁵ Так, представник роботодавця або замовника підготовки кваліфікованих робітників, представники підприємства, установи, організації, де здійснюється курсове чи індивідуальне навчання на виробництві, у сфері послуг, обов'язково включаються до складу державних

¹²³ Верховна Рада України. (2019а). *Концепція реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року*. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 419-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-p#Text>

¹²⁴ Європейський фонд освіти. (2024). *Звіт за результатами моніторингу системи П(ПТ)О в рамках Туринського процесу в Україні (2023 р.)*. https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2023-07/System%20monitoring%20report%20-%20Ukraine%20UK_0.pdf

¹²⁵ Кравець, С. Г., Мордус, І. О., Попова, В. В., Радкевич, В. О. (Ред.), Рябова, З. В., Царьова, Е. С., & Чепуренко, Я. О. (2023). *Технології розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти у повоєнний час*. Інститут професійної освіти НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740135>

кваліфікаційних комісій.¹²⁶ Оцінювання роботодавцями допомагає ЗПО отримати безпосередній зворотній зв'язок про рівень підготовки здобувачів, що дає змогу своєчасно коригувати освітні програми, робити їх більш адаптивними та актуальними, забезпечувати безперервне вдосконалення процесу навчання. Представники роботодавця допомагають оцінити, наскільки добре випускники опанували практичні навички та компетентності, що є затребуваними в конкретній галузі. Це забезпечує відповідність результатів навчання потребам ринку праці. Також участь бізнесу в оцінюванні сприяє формуванню соціальної відповідальності, оскільки підприємства активно долучаються до підготовки кадрів, від яких залежить їхній власний успіх та стабільність.

7. *Залучення працівників з виробництва до викладання у ЗПО.* Цей підхід дає змогу інтегрувати реальні виробничі знання та навички безпосередньо в освітній процес, забезпечуючи майбутніх фахівців актуальними компетентностями, що відповідають потребам сучасного ринку праці. Працівники з виробництва допомагають здобувачам освіти зрозуміти, як теоретичні знання застосовуються на практиці, що підвищує ефективність і глибину навчання.

8. *Участь роботодавців через їх організації, у тому числі галузеві (міжгалузеві) об'єднання, у діяльності регіональних рад професійної освіти.* На регіональні ради професійної освіти покладено завдання сприяти формуванню та реалізації регіональної політики у сфері професійної освіти, співпраці ЗПО регіону та заінтересованих сторін; розробляти пропозиції щодо формування регіонального замовлення на підготовку робітничих кадрів і фахівців на основі аналізу інформації про стан ринку праці та погоджувати його, подавати пропозиції та рекомендацій щодо розвитку державно-приватного партнерства.¹²⁷ Також у Стратегії розвитку професійної освіти на період до 2023 року згадуються такі форми взаємодії державного та приватного секторів, які за ознаками можна віднести до ДПП в сфері професійної освіти.

9. *Запровадження системи професійної орієнтації (створення і діяльність центрів кар'єри у ЗПО).* Завданнями центрів кар'єри є організація та проведення кар'єрних консультацій для учнів і

¹²⁶ Міністерство освіти і науки України. (2017а). *Положення про порядок кваліфікаційної атестації та присвоєння кваліфікації особам, які здобувають професійно-технічну освіту.* Наказ МОН України № 201/469. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0124-99#Text>

¹²⁷ Верховна Рада України. (2019f). *Типове положення про регіональну раду професійної (професійно-технічної) освіти.* Постанова Кабінету Міністрів України № 1002. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-2019-п#Text>

випускників ЗПО, сприяння їх підприємницьким ініціативам, інформування про основні тенденції на ринку праці та вимоги роботодавців. За 2022 рік введено в дію 38 центрів кар'єри, орієнтовно, станом на квітень 2023 року, діють 260 таких центрів.¹²⁸

Центри кар'єри створюються з метою здійснення професійної орієнтації та популяризації професійної освіти серед молоді й дорослих. Науковцями Інституту професійної освіти НАПН України спільно з Міністерством освіти і науки України розроблений проект Типового положення про центр кар'єри закладу професійної (професійно-технічної) освіти.¹²⁹ Згідно з положеннями цього проекту, центр утворюється у ЗПО в межах встановленої чисельності працівників (штатного розпису). До роботи в центрі кар'єри залучаються також представники роботодавців. Серед основних функцій центру кар'єри ЗПО зазначаються: взаємодія з підприємствами, установами, організаціями з питань професійної підготовки здобувачів професійної освіти та працевлаштування випускників; проведення аналізу попиту і пропозицій робітничих кадрів на ринку праці та інформування здобувачів і випускників ЗПО про актуальні пропозиції на ринку праці, надання відповідних рекомендацій керівництву ЗПО; налагодження та підтримка зворотного зв'язку з роботодавцями для отримання об'єктивної оцінки якості підготовки здобувачів професійної освіти.¹³⁰

10. Заснування центрів професійної досконалості /майстерності. У 2022 році було ратифіковано Фінансову угоду «Програма підтримки професійно-технічної освіти (ПТО) в Україні», якою передбачені перспективні інвестиції у розмірі 58 млн євро від Європейського інвестиційного банку. Це фінансування призначене для створення мережі центрів професійної досконалості, а саме: по одному центру професійної досконалості у сфері професійної освіти у 9 відібраних регіонах (областях), що не є бенефіціарами програми EU4Skills. До таких регіонів належать, зокрема, Волинська, Донецька,

¹²⁸ Європейський фонд освіти. (2024). *Звіт за результатами моніторингу системи П(ПТ)О в рамках Туринського процесу в Україні (2023 р.)*. https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2023-07/System%20monitoring%20report%20-%20Ukraine%20UK_0.pdf?destination=/translated-content/documents?success

¹²⁹ Радкевич, В. О. (ред.), Бородієнко, О. В., & Кравець, С. Г. (2020). *Професійна (професійно-технічна) освіта України в контексті євроінтеграційних процесів (порівняльний аналіз із країнами Європейського Союзу): науково-аналітичні матеріали*. ТРОПЕА. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729185/>

¹³⁰ Міністерство освіти і науки України. (2019с). *Проект Типового положення про центр кар'єри закладу професійної (професійно-технічної) освіти*. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/gromadske-obgovorennya/2019/10/18/tsentrkareripto.docx>

Дніпропетровська, Закарпатська, Івано-Франківська, Одеська, Тернопільська, Чернігівська області та м. Київ. Центри будуть створені шляхом будівництва нових або капітальної реконструкції та модернізації наявних ЗПО, включаючи гуртожитки на їх територіях. Угодою визначені ЗПО на базі яких передбачається створення центрів професійної досконалості.¹³¹ Передбачається, що такі центри професійної досконалості слугуватимуть яскравими прикладами висококласних ЗПО. Вони покликані полегшити взаємодію між різними зацікавленими сторонами, у тому числі підприємствами. Крім того, вони мають стати піонерами у впровадженні нових професій та розширенні спектра пропонованих освітніх послуг, долучаючи до своїх програм також і доросле населення. Очікується, що ці трансформаційні зусилля значно покращать освітнє середовище, з потенційною користю для понад 10 000 учнів та викладачів по всій країні.¹³²

6 червня 2023 року Кабінет Міністрів України затвердив Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті на реалізацію спільного з Європейським інвестиційним банком проєкту «Програма підтримки професійно-технічної освіти в Україні». У межах програми протягом наступних декількох років планується створити центри професійної досконалості.¹³³

11. Здійснення приватними компаніями заходів з популяризації професійної освіти. На основі практичного досвіду ДПП у сфері професійної освіти визначено один із напрямів співпраці ЗПО та суб'єктів господарювання приватного сектора економіки – організація спільних заходів та конкурсів професійної майстерності, спрямованих на популяризацію професійної освіти і підвищення престижу робітничих професій, що допоможе залучити більше молоді та дорослого населення до цієї сфери та зміцнити кадровий потенціал країни.¹³⁴

¹³¹ Верховна Рада України. (2021е). *Програма підтримки професійно-технічної освіти в Україні*. Фінансова угода між Україною та Європейським інвестиційним банком № 89162. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/971_006-21#Text

¹³² Європейський фонд освіти. (2024). *Звіт за результатами моніторингу системи П(ІТ)О в рамках Туринського процесу в Україні (2023 р.)*. https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2023-07/System%20monitoring%20report%20-%20Ukraine%20UK_0.pdf?destination=/translated-content/documents?success

¹³³ Міністерство освіти і науки України. (2023с). *У 9 регіонах України створюють нові центри професійної досконалості – рішення уряду*. <https://mon.gov.ua/news/u-9-regionakh-ukraini-stvoryati-novi-tsentri-profesiynoi-doskonalosti-rishennya-uryadu>

¹³⁴ Кравець, С. Г. (2023). Перспективи розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти для відновлення економіки України. *Інноваційна професійна освіта*, 2(9), 222–226. <https://www.conference.ivet.edu.ua/index.php/2022-1/article/view/225>

12. Створення та діяльність кваліфікаційних центрів базується на засадах ДПП щодо визнання неформальної й інформальної освіти, повних і часткових професійних кваліфікацій, мікрокваліфікацій.¹³⁵ Станом на 09.08.2024 р. реєстр містить 75 кваліфікаційних центрів. З них 14 кваліфікаційних центрів (3 в статусі юридичної особи і 9 в статусі структурного підрозділу юридичної особи) акредитовано за заявками юридичних осіб – суб'єктів господарювання приватного сектору економіки, які також не є закладами освіти (товариств з обмеженою відповідальністю, Приватного підприємства «Академія професійної освіти спеціалістів індустрії краси «Партнер Плюс», Запорізької торгово-промислової палати, Громадської організації «Професійна Асоціація масажистів України» та ін.). При ТОВ «Міжнародне агентство професійних кваліфікацій» функціонують 4 кваліфікаційні центри в статусі структурних підрозділів.¹³⁶ Окрім того, станом на 09.08.2024 р. 22 приватні компанії подали 26 декларацій про провадження діяльності кваліфікаційних центрів, скориставшись особливим порядком забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану.¹³⁷

Окрім охарактеризованих напрямів взаємодії між ЗПО та приватними партнерами, варто зазначити, що Міністерством освіти і науки України визначено ще низку напрямів співпраці щодо розвитку ДПП у сфері професійної освіти,¹³⁸ зокрема: участь у спільних заходах (конкурсах, виставках, конференціях, круглих столах тощо); забезпечення практичної підготовки, стажування учнів ЗПО на підприємствах та в організаціях; запровадження підприємствами та організаціями галузевих, іменних стипендій кращим здобувачам професійної та матеріального стимулювання педагогічних працівників ЗПО тощо.

— 00 —

¹³⁵ Радкевич, В. О. (ред.), Попова, В. В., Рябова, З. В., Кравець, С. Г., Радкевич, О. П., Чепуренко, Я. О., Вороніна-Пригодій, Д. А., & Слободяник, О. В. (2023). *Державно-приватне партнерство у сфері професійної (професійно-технічної) освіти для відновлення економіки України*: методичний посібник. ППО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739853>

¹³⁶ Національне агентство кваліфікацій. (n.d.-a). *Відомості про кваліфікаційні центри*. <https://data.nqa.gov.ua/qualification-centers/>

¹³⁷ Національне агентство кваліфікацій. (2022). *Перелік поданих декларацій*. <https://register.nqa.gov.ua/perelik-podanih-deklaracij>

¹³⁸ Міністерство освіти та науки України. (n.d.). *Державно-приватне партнерство*. <https://mon.gov.ua/osvita-2/profesiyno-tekhnichna-osvita/reforma-profesiynoi-osviti/derzhavno-privatne-partnerstvo-ta-dualna-osvita/derzhavno-privatne-partnerstvo>

1.7. СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ СФЕРИ ПОСЛУГ НА ЗАСАДАХ ДЕРЖАВНО- ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

CREATION AND OPERATION OF SERVICE SECTOR QUALIFICATION CENTERS ON THE BASIS OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP

Алла Онищенко

доктор філософії, науковий співробітник
лабораторії зарубіжних систем професійної
освіти і навчання Інституту професійної
освіти НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0001-6098-8792>
onastya94@ukr.net

Alla Onyshchenko

PhD, Researcher of the Laboratory of Foreign
Systems of Vocational Education and
Training of the Institute of Vocational
Education of the NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0001-6098-8792>
onastya94@ukr.net

Проаналізовано важливість створення кваліфікаційних центрів сфери послуг на засадах державно-приватного партнерства для присудження, присвоєння/підтвердження професійних кваліфікацій. Обґрунтовано, що такі центри підвищують якість професійної підготовки та забезпечують відповідність кваліфікацій вимогам сучасного ринку праці. Визначено, що кваліфікаційні центри виступають як незалежні установи, які сприяють об'єктивному оцінюванню професійних компетентностей, забезпечуючи узгодження стандартів на національному та міжнародному рівнях. Висвітлено роль державної політики у підтримці діяльності кваліфікаційних центрів через фінансування, правове регулювання та стандартизацію. Показано значення приватного сектору у створенні сучасних інструментів та технологій, що підвищують ефективність та прозорість процесу оцінювання.

The significance of establishing qualification centers in the service sector on the basis of public-private partnerships for awarding and verifying professional qualifications is analyzed. The centers improve the quality of vocational training and ensure that qualifications meet the demands of the modern labor market. Qualification centers are defined as independent institutions that facilitate objective assessment of professional competencies, aligning standards at both national and international levels. The role of state policy in supporting qualification centers through funding, legal regulation, and standardization is highlighted. The importance of the private sector in creating advanced tools and technologies that enhance the efficiency and transparency of the assessment process is demonstrated.

Ключові слова: кваліфікаційний центр, професійна кваліфікація, державно-приватне партнерство, незалежне оцінювання, присвоєння кваліфікацій.

Keywords: qualification center, professional qualification, public-private partnership, independent assessment, qualification awarding.

Актуальність створення та функціонування кваліфікаційних центрів сфери послуг на засадах державно-приватного партнерства для присудження, присвоєння/підтвердження професійних кваліфікацій обумовлена сучасними викликами ринку праці та потребою в стандартизації й підвищенні якості професійної підготовки кадрів. Зокрема, в умовах глобалізації та швидкого розвитку технологій суттєво зростає попит на висококваліфікованих спеціалістів, здатних адаптуватися до змін, застосовувати інноваційні методи роботи й відповідати вимогам роботодавців у різних секторах економіки. Такий попит зумовлює необхідність у системі кваліфікаційних центрів, що можуть забезпечити незалежне, об'єктивне та високоякісне оцінювання рівня професійних компетентностей, актуальних для ефективної діяльності у сфері послуг.

Кваліфікаційні центри сприяють підвищенню професійного рівня працівників через незалежне оцінювання, яке не лише забезпечує об'єктивну перевірку знань та навичок, але й підвищує конкурентоспроможність робочої сили на ринку. Такі центри виступають важливим інструментом модернізації системи професійної освіти і навчання на виробництві, підтримуючи аксіологічну і гносеологічну основи забезпечення якості підготовки робітничих кадрів. Крім того, зрослі професійна мобільність працівників та інтеграція національних ринків праці в єдиний європейський простір потребує узгодження систем присудження, присвоєння/підтвердження професійних кваліфікацій. У цьому контексті кваліфікаційні центри відіграють важливу роль у встановленні прозорих механізмів оцінювання, що є зрозумілими та визнаними як на національному, так і міжнародному рівнях.

Основою успішного ДПП у створенні та функціонуванні кваліфікаційних центрів сфери послуг є тісна співпраця між державою і бізнесом, заснована на взаємовигідних умовах.¹³⁹ Держава забезпечує правове та нормативне регулювання, підтримку у створенні інфраструктури, тоді як приватний сектор привносить інновації, досвід та капітал. Така співпраця дозволяє значно підвищити рівень якості присудження, присвоєння/підтвердження кваліфікацій, забезпечуючи ринок праці кваліфікованими кадрами. ДПП також передбачає розподіл відповідальності між партнерами за результати діяльності. У контексті кваліфікаційних центрів це означає, що кожна сторона відповідає за

¹³⁹ Радкевич, В. О. (ред.), Попова, В. В., Рябова, З. В., Кравець, С. Г., Радкевич, О. П., Чепуренко, Я. О., Вороніна-Пригодій, Д. А., & Слободяник, О. В. (2023). *Державно-приватне партнерство у сфері професійної (професійно-технічної) освіти для відновлення економіки України: методичний посібник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739853>

окремі аспекти функціонування: держава гарантує відповідність освітнім стандартам, а приватні організації адаптують навчальні програми під поточні вимоги ринку праці. Важливим складником ДПП у створенні та функціонуванні кваліфікаційних центрів є прозорість взаємодії, що забезпечується через механізми громадського контролю, регулярні звіти та доступ до інформації про діяльність центрів. Прозорість формує довіру між учасниками та сприяє створенню сприятливого інвестиційного клімату для ефективного функціонування кваліфікаційних центрів. Один із центральних аспектів ДПП полягає у оптимізації ресурсів, де держава та приватний сектор об'єднують фінансові, матеріальні та кадрові ресурси для досягнення спільних цілей.^{140,141}

Наприклад, для кваліфікаційних центрів це дає змогу модернізувати матеріально-технічну базу та забезпечити доступ до новітніх технологій і навчальних матеріалів. Отже, ДПП сприяє ефективному функціонуванню кваліфікаційних центрів для сфери послуг, що позитивно позначається на якісному наданні професійних послуг і підвищенні конкурентоспроможності працівників на ринку праці.

У рамках цього дослідження ключовими поняттями є *кваліфікація, професійна кваліфікація, кваліфікаційний центр, незалежне оцінювання* тощо. Зокрема, *кваліфікація* розглядається як визнана закладом освіти або іншим суб'єктом освітньої діяльності у сфері освіти та засвідчена документом про освіту сукупність визначених освітньою програмою та здобутих особою компетентностей (результатів навчання).^{142,143}

Зазвичай кваліфікація підтверджується відповідним документом, який може бути наданий на основі проходження освітнього курсу або після успішного складання відповідного кваліфікаційного іспиту, і є важливим інструментом для ринку праці, оскільки дає змогу як роботодавцям, так і працівникам оцінити рівень професійної підготовки та відповідність особи вимогам конкретної посади.

¹⁴⁰ Jackson, L. S. (2016). *Public-Private Partnerships: Instruments to Enhance Education, Training and Employment Opportunities in the Republic of South Africa*. City College of New York. https://academicworks.cuny.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1660&context=cc_etds_theses

¹⁴¹ Кравець, С. Г., Мордоус, І. О., Попова, В. В., Радкевич, В. О., Рябова, З. В., Царьова, Є. С., & Чепуренко, Я. О. (2023). *Технології розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти у повоєнний час: практичний посібник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740135>

¹⁴² Національне агентство кваліфікацій. (n.d.-b). *Реєстр професійних кваліфікацій*. <https://register.nqa.gov.ua/professional-qualifications>

¹⁴³ Вороніна-Пригодій, Д. А., Попова, В. В., Радкевич, О. П., Слободяник, О., & Чепуренко, Я. О. (2022). *Державно-приватне партнерство у сфері професійної (професійно-технічної) освіти: термінологічний словник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/733903/>

Професійна кваліфікація – це визнана або присвоєна/підтверджена суб'єктом, уповноваженим на це законодавством, та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей та/або результатів навчання, що дає змогу здійснювати всі трудові функції, визначені відповідним професійним стандартом. Відповідно *часткова професійна кваліфікація* – це визнана або присвоєна/підтверджена суб'єктом, уповноваженим на це законодавством, та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей та/або результатів навчання, що дає змогу здійснювати частину трудових функцій, визначених відповідним професійним стандартом.¹⁴⁴

Мікрокваліфікації – інноваційний інструмент, котрий сприяє гнучкому навчанню та забезпечує більш цільове набуття умінь, навичок і компетентностей, які відповідають суспільним, особистим, культурним потребам або потребам ринку праці. Вони не замінюють традиційних кваліфікацій, натомість доповнюють традиційні кваліфікації та слугують розвитку навчання впродовж життя. Ключовими характеристиками мікрокваліфікацій є: забезпечення навчання впродовж короткого проміжку часу та у конкретній сфері; наявність виразно описаних результатів навчання, які, наприклад, можуть бути частиною результатів навчання, визначених у професійному стандарті або стандарті освіти (освітній програмі); визначений у кредитах ECTS або ECVET обсяг 11 навчального навантаження здобувача освіти; забезпечення якості відповідно до загальноприйнятих стандартів; можуть потенційно «накопичуватись», складатися разом і забезпечувати особі «освітню кар'єру» (індивідуальну траєкторію навчання); більша гнучкість у порівнянні з формальними кваліфікаціями; можуть набуватися завдяки навчанню та/або оцінюванню результатів навчання онлайн, завдяки цифровим технологіям.¹⁴⁵

Кваліфікаційні центри – це суб'єкти, уповноважені на оцінювання і визнання результатів навчання осіб (зокрема, здобутих шляхом неформальної чи інформальної освіти), присвоєння/підтвердження відповідних професійних та часткових професійних кваліфікацій, визнання в Україні професійних кваліфікацій, здобутих в інших країнах. Тобто, це спеціалізовані установи, що забезпечують проведення незалежного оцінювання

¹⁴⁴ Верховна Рада України. (2017). *Про освіту. Закон України № 2145-VIII*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

¹⁴⁵ Вороніна-Пригодій, Д. А., Попова, В. В., Радкевич, О. П., Слободяник, О., & Чепуренко, Я. О. (2022). *Державно-приватне партнерство у сфері професійної (професійно-технічної) освіти: термінологічний словник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/733903/>

професійної кваліфікації. Основне завдання кваліфікаційного центру полягає в організації та реалізації процедур підтвердження кваліфікацій осіб у відповідності до встановлених стандартів. Такі центри відіграють роль незалежних посередників між роботодавцями, закладами освіти та фахівцями, які потребують підтвердження своїх професійних компетентностей, а отже, мають бути акредитовані та працювати згідно з відповідними законодавчими та нормативними вимогами. З огляду на це, незалежне оцінювання – це процес оцінювання професійної кваліфікації особи, який здійснюється за допомогою об'єктивних і прозорих процедур з метою підтвердження рівня підготовки відповідно до кваліфікаційних вимог; воно спрямоване на забезпечення достовірності та неупередженості у підтвердженні кваліфікацій, а також на підвищення довіри до кваліфікаційних документів як серед роботодавців, так і серед самих працівників, та проводиться за чітко визначеними методиками, які враховують сучасні вимоги до якості професійних компетентностей і дають можливість об'єктивно оцінити знання й навички особи. Процедури присудження, присвоєння/підтвердження кваліфікацій, а також порядок утворення та діяльності і правовий статус кваліфікаційних центрів, що здійснюють діяльність з оцінювання і визнання освітніх та/або професійних кваліфікацій (повних та часткових), визначаються законодавством.¹⁴⁶

Зауважимо, що потреба в незалежному оцінюванні кваліфікацій виникає в умовах постійної еволюції ринку праці, де компетенції швидко змінюються, а вимоги до кваліфікаційного рівня зростають. З огляду на це, незалежне оцінювання професійних кваліфікацій є важливим інструментом для підтвердження відповідності знань, навичок і компетентностей працівників вимогам сучасного ринку праці. Відсутність єдиних стандартів і критеріїв оцінювання ускладнює цей процес, оскільки незалежне оцінювання вимагає чітких критеріїв, згідно з якими визначаються рівень і обсяг професійних знань, навичок, що відповідають як вимогам галузі, так і нормативам освітньої системи. Це призводить до суб'єктивності й неоднозначності.¹⁴⁷ Недостатня взаємодія між закладами професійної освіти та роботодавцями негативно позначається на створенні чітких вимог до необхідних кваліфікацій. Глобалізація економіки обумовлює зростання мобільності працівників, однак відсутність взаємного визнання

¹⁴⁶ Національне агентство кваліфікацій. (n.d.-a). *Відомості про кваліфікаційні центри*. <https://data.nqa.gov.ua/qualification-centers/>

¹⁴⁷ European Training Foundation. (2021). *National Qualifications Framework: Ukraine*. European Training Foundation. <https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2021-11/ukraine.pdf>

професійних кваліфікацій та розбіжності в підходах до оцінювання в різних країнах створюють перешкоди для визнання кваліфікацій за кордоном, що обмежує можливості працевлаштування фахівців у міжнародному масштабі. Окрім того, незалежне оцінювання інколи стикається з недовірою з боку роботодавців і працівників. Це пов'язано з нерозумінням процесів і процедур, а отже, потребує додаткової інформаційної підтримки та роз'яснення важливості такого оцінювання. Незалежне оцінювання професійних кваліфікацій потребує значних фінансових і технічних ресурсів для створення інфраструктури, підготовки експертів для забезпечення об'єктивності оцінювання. Тобто якість незалежного оцінювання залежить від кваліфікації оцінювачів, які повинні бути добре підготовленими, об'єктивними і професійними, адже недостатній рівень їх підготовки може призводити до викривлених результатів. Також для забезпечення прозорості й об'єктивності процесу оцінювання кваліфікацій необхідна законодавча база, що регулює діяльність кваліфікаційних центрів, визначає їх права й обов'язки та гарантує контроль за дотриманням стандартів і процедур. Розв'язання цих проблем сприятиме формуванню надійної системи незалежного оцінювання, що забезпечить високий рівень професійної підготовки фахівців, їхню конкурентоспроможність на ринку праці, а також сприятиме підвищенню загальної якості надання послуг.

Кваліфікаційні центри у системі професійної освіти функціонують як незалежні установи, покликані забезпечити дотримання стандартів і норм під час перевірки кваліфікацій працівників, що особливо актуально у сфері послуг, де високий рівень якості та компетентності є вимогою конкурентоспроможності.¹⁴⁸

По-перше, кваліфікаційні центри допомагають зменшити розрив між професійною освітою та вимогами ринку праці, працюючи як з'єднувальна ланка між закладами професійної освіти та роботодавцями, пропонуючи інструменти для визнання та підтвердження рівня професійних навичок, набутого в різних навчальних або неформальних середовищах.

По-друге, кваліфікаційні центри забезпечують об'єктивність і прозорість процесу оцінювання завдяки стандартизованим процедурам і інструментам, що відповідають міжнародним вимогам. Це дає можливість для взаємного визнання кваліфікацій на міжнародному рівні та сприяє мобільності працівників і їхній інтеграції у світовий ринок праці.

¹⁴⁸ European Training Foundation. (2021). *National Qualifications Framework: Ukraine*. European Training Foundation. <https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2021-11/ukraine.pdf>

По-третє, кваліфікаційні центри відіграють важливу роль у модернізації професійної освіти, надаючи зворотний зв'язок закладам професійної освіти стосовно реального рівня підготовки випускників, завдяки чому професійна освіта стає більш гнучкою та здатною адаптуватися до потреб економіки, забезпечуючи підготовку фахівців із актуальними компетентностями.

По-четверте, кваліфікаційні центри сприяють підвищенню соціальної справедливості, надаючи можливість оцінювання незалежно від місця або форми здобуття професійних навичок, що особливо важливо в умовах постійних змін і зростання кількості нетрадиційних шляхів здобуття професійних кваліфікацій, підвищуючи значення таких центрів у суспільстві.

У створенні та функціонуванні кваліфікаційних центрів сфери послуг важливо враховувати різні аспекти, які сприяють об'єктивності та ефективності їх діяльності, зокрема потреби дорослих професіоналів. Тому функціонування кваліфікаційних центрів базується на положеннях основних методологічних підходів, серед яких: *андрагогічний*, що пропонує враховувати особливості навчання дорослих, які мають конкретний професійний досвід і мотивацію до вдосконалення; для кваліфікаційних центрів це означає орієнтацію на незалежне оцінювання знань, умінь і навичок із урахуванням індивідуального досвіду здобувачів кваліфікацій, а також на практичні аспекти, які можна застосувати в професійній діяльності.¹⁴⁹ Це підвищує цінність кваліфікаційних центрів як інструменту присудження, присвоєння/підтвердження кваліфікацій; *компетентнісний*, що фокусується на виявленні та оцінюванні конкретних компетентностей, необхідних для роботи у сфері послуг, дозволяючи розробляти стандарти оцінювання, орієнтуючись на сучасні професійні вимоги та міжнародні стандарти. Це забезпечує об'єктивність і прозорість у процесі підтвердження кваліфікацій; *системний*; що зумовлює необхідність інтегрованого розуміння всіх елементів і процесів, враховуючи взаємодію з державними структурами, професійними асоціаціями та закладами освіти для забезпечення якості й актуальності процедур оцінювання; *аксіологічний*, який передбачає оцінювання з точки зору цінностей, які кваліфікаційні центри привносять у професійний розвиток особистості, і ґрунтується на принципах відповідальності, об'єктивності та етичних стандартів, що важливо в умовах незалежного оцінювання, де об'єктивність і неупередженість є ключовими факторами;

¹⁴⁹ Леонтєва, І. В. (2020). Генеза андрагогічного знання: історичний аспект. *Педагогічна освіта: теорія і практика*, 34(2), 66–73.

гносеологічний – акцентує увагу на методах та інструментах отримання знань і їх верифікації, що є центральним у діяльності кваліфікаційних центрів, забезпечуючи надійність і достовірність процесу оцінювання професійних кваліфікацій.¹⁵⁰ Усі ці підходи дають змогу кваліфікаційним центрам сфери послуг забезпечувати об'єктивне, професійне й неупереджене оцінювання кваліфікацій, що відповідає вимогам ринку праці та міжнародним стандартам.

Згідно з сучасною концепцією створення та функціонування кваліфікаційних центрів сфери послуг важливе значення має дотримання положень специфічних принципів, а саме: *якості, об'єктивності, прозорості та відповідності міжнародним стандартам*. Зокрема принцип *якості*, орієнтований на забезпечення високих стандартів оцінювання професійних кваліфікацій, передбачає систематичне вдосконалення функціонування кваліфікаційних центрів, а саме процедур присудження, присвоєння/підтвердження кваліфікацій; принцип *об'єктивності*, спрямований на незалежний та неупереджений процес оцінювання за допомогою стандартизованих методик, незалежних експертів і прозорих критеріїв, що виключають суб'єктивні оцінки, гарантує точне відображення рівня професійної кваліфікації кандидата; принцип *прозорості* забезпечує доступність інформації щодо процедур оцінювання та критеріїв, які виключають суб'єктивність, даючи можливість кандидатам, роботодавцям та іншим сторонам повністю розуміти процес і критерії оцінювання, забезпечуючи чесність і справедливість. Щодо принципу *відповідності міжнародним стандартам*, то для його дотримання важливо враховувати успішні практики створення та функціонування кваліфікаційних центрів сфери послуг у зарубіжних країнах. Це дає змогу ідентифікувати ефективні методики, що забезпечують високу якість та об'єктивність процесів оцінювання і підтвердження професійних кваліфікацій. Передовий досвід у цій сфері мають Німеччина, США, Швейцарія. Канада, де кваліфікаційні центри отримують значну підтримку від урядів та активно співпрацюють з приватним сектором. У Німеччині, наприклад, кваліфікаційні центри інтегровані з дуальною системою професійної освіти, що забезпечує ефективну комбінацію теоретичного навчання та практичного досвіду. Німецькі кваліфікаційні центри дотримуються строгих стандартів якості та регулюються галузевими асоціаціями й державними

¹⁵⁰ Національне агентство кваліфікацій. (n.d.-a). *Відомості про кваліфікаційні центри*. <https://data.nqa.gov.ua/qualification-centers/>

установами, і забезпечують прозорість процедури сертифікації.¹⁵¹ У США сертифікаційні центри часто функціонують як незалежні організації, що співпрацюють з професійними асоціаціями для розроблення критеріїв оцінювання, які відповідають актуальним потребам ринку праці. Американські центри також характеризуються гнучкістю у застосуванні інноваційних технологій, зокрема електронного тестування та аналізу компетентностей на основі реальних виробничих задач.¹⁵² Швейцарія приділяє значну увагу міжнародним стандартам і вважається одним із провідних центрів з розроблення незалежних систем сертифікації, що відповідають вимогам як національного, так і міжнародного ринку праці. Кваліфікаційні центри працюють в тісному партнерстві з урядом і бізнес-спільнотою, щоб забезпечити відповідність кваліфікаційних стандартів вимогам сучасної економіки.¹⁵³

Міжнародні практики, такі як система незалежного підтвердження професійних кваліфікацій, успішно впроваджені в країнах Європейського Союзу,¹⁵⁴ США, Канаді та Австралії, можуть слугувати орієнтирами для створення аналогічних структур в Україні. Однак процес адаптації потребує: *детального аналізу законодавчої бази та нормативно-правового регулювання*. Важливо оцінити відповідність українського законодавства принципам незалежного підтвердження кваліфікацій, що використовуються на міжнародному рівні, і для ефективної адаптації може знадобитися гармонізація українських нормативів із європейськими стандартами та рекомендаціями МОП,¹⁵⁵ існування розвиненої інфраструктури для створення кваліфікаційних центрів. Українські організації повинні мати технічні та методичні ресурси для проведення незалежного оцінювання, що може потребувати додаткових інвестицій та міжнародної технічної допомоги; *урахування місцевих культурних особливостей та рівня підготовки фахівців у сфері послуг*, наприклад, ставлення до незалежного оцінювання в деяких регіонах України може відрізнятись від європейських підходів; *залучення державних і*

¹⁵¹ Ebner, C. & Rohrbach-Schmidt, D. (2019). *Marked contrasts in the prestige of dual vocational training occupations in Germany*. Franz Steiner Verlag.

¹⁵² National Institute for Certification in Engineering Technologies. (2023). *Certification Programs*. NICET. <https://www.nicet.org/certification-programs/>

¹⁵³ Swiss Federal Institute for Vocational Education and Training. (2023). *Certification Systems in Switzerland*. Swiss Federal Institute for Vocational Education and Training. <https://www.sfiwet.swiss/>

¹⁵⁴ Радкевич, В. О., Попова, В. В., Джурило, А. П., & Вороніна-Пригодій, Д. А. (2023). *Зарубіжний досвід розвитку публічно-приватного партнерства у сфері професійної освіти і навчання: практичний посібник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739931>

¹⁵⁵ European Training Foundation. (2021). *National Qualifications Framework: Ukraine*. European Training Foundation. <https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2021-11/ukraine.pdf>

приватних інвестицій для фінансування створення таких кваліфікаційних центрів на засадах державно-приватного партнерства; *вплив на ринок праці та зайнятість* для підвищення конкурентоспроможності українських фахівців на світовому ринку та підвищення рівня якості національної системи професійної освіти. Вивчення передових практик і досвіду інших країн дає змогу зрозуміти, які компоненти з успішних моделей можна ефективно інтегрувати в українську систему. Для цього може знадобитися підготовка фахівців, які володіють знаннями про міжнародні стандарти, а також здатність оперативно реагувати на виклики, що виникають у процесі адаптації.

У забезпеченні належного функціонування системи присудження, присвоєння/підтвердження професійних кваліфікацій у кваліфікаційних центрах сфери послуг важливу роль відіграє державна політика, що охоплює: *забезпечення належної законодавчої бази*, яка визначає вимоги до кваліфікаційних центрів, їх функції, механізми ліцензування та контролю, створюючи правові рамки для їх діяльності та сприяючи забезпеченню стандартів якості; *надання фінансової підтримки* у вигляді цільових грантів, субсидій або державних програм розвитку, що дає змогу забезпечити належний рівень матеріально-технічної бази кваліфікаційних центрів, необхідний для проведення якісних оцінювань та підтвердження кваліфікацій; *методологічну підтримку та стандартизацію*, що сприяє розробленню національних стандартів кваліфікацій та процедур оцінювання, уніфікуючи процеси та забезпечуючи об'єктивне й прозоре оцінювання професійних компетентностей згідно з міжнародними стандартами; *контроль і нагляд*, що передбачає моніторинг діяльності кваліфікаційних центрів для дотримання вимог, підвищення якості послуг та запобігання корупції; *заохочення партнерства з приватним сектором* для підвищення інноваційності та ефективності кваліфікаційних центрів, що передбачає залучення бізнесу до визначення кваліфікаційних вимог, які відповідають потребам ринку праці; *інформаційну підтримку та популяризацію*, а саме: інформування громадськості про переваги незалежного оцінювання, сприяючи популярності й суспільному визнанню кваліфікаційних центрів; підтримка міжнародної співпраці для інтеграції у міжнародну систему оцінювання кваліфікацій, що дозволяє запозичувати передові практики, обмін досвідом; забезпечення взаємного визнання кваліфікацій.¹⁵⁶

¹⁵⁶ Кабінет Міністрів України. (2023). *Про затвердження Порядку присвоєння та зміни адрес об'єктам будівництва та об'єктам нерухомого майна*. Постанова від 16 серпня 2023 р. № 956. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-poryadku-prisvoy-a956>

Державна політика також забезпечує інституційну підтримку, фінансування, контроль якості та розвиток партнерських відносин для побудови системи, здатної відповідати сучасним викликам і потребам ринку праці, підвищуючи якість та об'єктивність оцінювання професійних компетенцій. Зокрема аналіз законодавчих ініціатив та фінансових стимулів для розвитку кваліфікаційних центрів сфери послуг є важливим аспектом забезпечення їх стійкого функціонування та відповідності сучасним ринковим умовам.^{157,158} На рівні законодавства, створення кваліфікаційних центрів регулюється нормативними актами, що визначають стандарти професійної кваліфікації, критерії оцінювання, а також вимоги до діяльності таких центрів. Ініціативи в цій сфері зазвичай передбачають гармонізацію стандартів із міжнародними нормами, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності працівників та можливості їхнього працевлаштування в різних країнах. Фінансові стимули можуть передбачати державне субсидювання, податкові пільги для компаній, що інвестують у розвиток кваліфікаційних центрів, або спеціальні гранти для закладів професійної освіти та організацій. Такі стимули сприяють залученню приватного сектору до співпраці, адже вони знижують ризики інвестицій та мотивують бізнес до створення сучасної навчально-методичної бази. Можливе впровадження системи ваучерів на навчання, які надаються окремим працівникам для здобуття професійних кваліфікацій, що також підтримує попит на послуги кваліфікаційних центрів.

У контексті створення та функціонування кваліфікаційних центрів для присудження, присвоєння/підтвердження професійних кваліфікацій у сфері послуг партнерство між державою та приватним сектором відкриває широкі можливості, оскільки таке співробітництво забезпечує розвиток інноваційних рішень, розширення фінансових ресурсів і доступ до сучасних технологій. Основні аспекти можливостей партнерства передбачають: *забезпечення доступу до сучасних технологій та експертного потенціалу* (приватні компанії, особливо ті, що спеціалізуються на технологічних рішеннях та управлінні даними, можуть запропонувати передові інструменти для автоматизації процесу оцінювання й підтвердження кваліфікацій, сприяючи прозорості процесів і підвищенню якості послуг); *фінансова підтримка та ресурсне забезпечення*, що надає можливість залучення

¹⁵⁷ Національне агентство кваліфікацій. (n.d.-a). *Відомості про кваліфікаційні центри*. <https://data.nqa.gov.ua/qualification-centers/>

¹⁵⁸ Федерація роботодавців України. (2022). *В країні створюють кваліфікаційні центри: як це вплине на український бізнес та українців*. <https://fru.ua/ua/media-center/blog/kolesnikova/v-krajini-stvoryuyut-kvalifikatsijni-tsentri-yak-tse-vpline-na-ukrajinskij-biznes-ta-ukrajintsiiv>

додаткових фінансових ресурсів, зменшуючи навантаження на державний бюджет, та дозволяє інвестувати у створення, оновлення й модернізацію інфраструктури кваліфікаційних центрів; *підвищення якості та об'єктивності оцінювання* (приватні компанії з багаторічним досвідом у сфері оцінювання професійних компетентностей можуть розробляти стандартизовані методики і процедури, що відповідають міжнародним стандартам, забезпечуючи якість, об'єктивність і визнання кваліфікацій на міжнародному рівні); *розширення можливостей для гнучкого навчання та професійного розвитку*, що завдяки партнерству з приватними компаніями дає змогу реалізувати програми підвищення кваліфікації і розробляти індивідуальні траєкторії професійного розвитку, враховуючи потреби ринку праці та специфічні вимоги окремих галузей; *сприяння інтеграції в міжнародний ринок праці* (державно-приватне партнерство сприяє стандартизації та гармонізації кваліфікаційних вимог з урахуванням міжнародних практик, що дозволяє українським фахівцям бути конкурентоспроможними на світовому ринку та спрощує мобільність кадрів).¹⁵⁹ За умов належної державної підтримки та нормативного забезпечення таке партнерство є ефективним у створенні кваліфікаційних центрів, які відповідатимуть потребам сучасного ринку праці та забезпечуватимуть високу якість підтвердження професійних кваліфікацій.

За сучасних умов зростає роль інноваційних пропозицій приватного сектора у розвитку кваліфікаційних центрів сфери послуг. Пропозиції полягають у інтеграції новітніх технологій, методик та ресурсів, що підвищує ефективність і доступність цих центрів. Одна з ключових пропозицій приватного сектора – це цифрові платформи для оцінювання та сертифікації. Вони забезпечують гнучкий доступ до кваліфікаційних тестів, що дозволяє проводити оцінювання з використанням цифрових інструментів.^{160,161} Такі платформи забезпечують верифікацію даних, збереження результатів та автоматичний аналіз компетентностей, що значно спрощує роботу кваліфікаційних центрів. Наприклад, системи на базі штучного інтелекту дають змогу швидко оцінювати та аналізувати відповіді

¹⁵⁹ Кабінет Міністрів України. (2021). *В Україні створюється мережа кваліфікаційних центрів*. <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-stvoryuyetsya-merezha-kvalifikacijnih-centriv>

¹⁶⁰ Радкевич, О. П. (2023b). Застосування електронних засобів оцінювання якості освіти в країнах Європейського Союзу. *Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2023: горизонти інновацій* (с. 242–244): зб. матер. VII Міжнар. наук. конф. (Київ, 25 травня 2023 р.). Крок. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737099/>

¹⁶¹ ОР.ua. (2023). *Огляд онлайн-курсів і бізнес-шкіл: напрям, формат, викладачі та вартість*. <https://op.ua/news/osvita-v-ukraini/na-dopomogu-vchitelju-cifrovi-instrumenti-formuvalnogo-ocinyuvannya-pid-chas-distanciynogo-navchannya>

кандидатів, що підвищує об'єктивність оцінювання та зменшує суб'єктивні помилки. Приватний сектор також активно просуває застосування інтегрованих систем управління навчанням (LMS) та модульних структур для розвитку персональних компетенцій. Це сприяє збереженню єдиного стандарту якості, оскільки LMS-системи дозволяють налаштувати навчальні матеріали та тестові завдання під специфічні вимоги, надаючи можливість кандидатам готуватися до оцінювання в умовах, максимально наближених до реальних виробничих завдань.¹⁶² Така інтеграція сприяє підвищенню точності оцінювання компетентостей і краще відображає реальні професійні вимоги. Крім того, приватні компанії впроваджують рішення на базі блокчейн-технологій для збереження й верифікації сертифікатів, що забезпечує високий рівень безпеки та прозорості в процесі підтвердження кваліфікацій. Це дозволяє кандидатам надавати свої сертифікати без ризику підробок, а роботодавцям – швидко перевіряти достовірність інформації про кваліфікацію, що позитивно впливає на довіру до таких центрів з боку всіх зацікавлених сторін. Інноваційним складником також є мобільні додатки та веб-сервіси, які надають здобувачам кваліфікацій можливість не тільки проходити попереднє тестування, але й отримувати поради з підвищення рівня професійних навичок. Ці сервіси часто використовують технології машинного навчання, що сприяє формуванню персональних рекомендацій та забезпеченню високого рівня адаптації під індивідуальні потреби користувачів. Також варто зауважити, що приватний сектор активно розвиває моделі партнерства з кваліфікаційними центрами, створюючи спеціалізовані програми підвищення кваліфікації та стажування, що дозволяє кандидатам набувати практичних навичок у виробничих умовах. Це передбачає організацію симуляційних лабораторій та віртуальних виробничих середовищ, де здобувачі можуть застосувати знання на практиці, працюючи з реальними сценаріями, максимально наближеними до вимог ринку праці. Ще однією інноваційною ініціативою є впровадження гейміфікованих платформ що дозволяють здобувачам взаємодіяти з навчальним контентом у інтерактивній формі. Гейміфікація робить процес оцінювання більш привабливим, знижує стрес та підвищує мотивацію, що позитивно впливає на його результативність.¹⁶³ Зокрема, в рамках таких платформ можна

¹⁶² Радкевич, О. (2024). Перспективи інтеграції штучного інтелекту в процесі оцінювання професійної діяльності педагогів. *Розвиток сучасної науки та освіти: реалії, проблеми якості, інновації*, (с. 303–308). http://www.tsatu.edu.ua/vmf/wp-content/uploads/sites/17/zbirnyk-2024-29-31.05_tdatu-1.pdf#page=304

¹⁶³ SkillzRun. (2022). LMS гейміфікація: найкращі практики для трансформації електронного навчання. SkillzRun. <https://ahaslides.com/uk/blog/gamification-learning-platforms/>

використовувати інтерактивні модулі з автоматичними підказками.¹⁶⁴ Це допомагає здобувачам самостійно визначати та покращувати слабкі місця у своїх знаннях. Інноваційні можливості також включають віртуальні наставницькі програми, де кандидати можуть отримати консультації від досвідчених фахівців у своїй галузі через онлайн-зустрічі та індивідуальні сесії. Це дозволяє здобувачам отримувати не тільки теоретичні знання, але й практичні поради від провідних експертів, що значно підвищує їхню готовність до професійної діяльності та формує додаткові професійні компетентності.¹⁶⁵ Такі інноваційні підходи з боку приватного сектора сприяють формуванню цілісної екосистеми кваліфікаційних центрів, яка забезпечує постійний обмін досвідом та підтримку кандидатів на всіх етапах підготовки до процедури присудження, присвоєння/підтвердження кваліфікацій. Це також підвищує значущість кваліфікаційних центрів як інституцій, що можуть ефективно відповідати на виклики сучасного ринку праці й сприяти розвитку професійних навичок у динамічному середовищі сфери послуг.

Водночас успішна інтеграція кваліфікаційних центрів у національну систему кваліфікацій вимагає вирішення низки питань, пов'язаних із нормативною базою, фінансовою підтримкою, управлінням і рівнем підготовки фахівців. Для ефективного подолання цих викликів слід зосередити зусилля на таких завданнях: *по-перше*, необхідно забезпечити чітку нормативно-правову базу, що регулюватиме діяльність кваліфікаційних центрів, встановлюватиме критерії акредитації, процедури оцінювання та підтвердження кваліфікацій, а також сприятиме підвищенню рівня довіри до кваліфікаційних центрів завдяки уніфікованим стандартам, що відповідатимуть міжнародним вимогам. Доцільно також розробити законодавчі акти для чіткого визначення ролі державного та приватного секторів у функціонуванні цих центрів; *по-друге*, важливим кроком є створення механізмів фінансової підтримки як на державному, так і на місцевому рівнях, розглядаючи можливості залучення інвестицій від приватного сектора та міжнародних організацій, що допоможе забезпечити сталість функціонування кваліфікаційних центрів і знизити витрати для осіб, які бажають пройти процедуру присудження, присвоєння/підтвердження кваліфікацій; *по-третє*, ключовим аспектом є забезпечення висококваліфікованих

¹⁶⁴ Геренштейн, П. А. (2023). Система генерації автоматичних тестів для веб-застосунків: дипл. проект ... бакалавра : 126 Інформаційні системи та технології. Київ. <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/ac53225b-070d-4e03-badc-c05d56b92acd/content>

¹⁶⁵ Власенко, Н., & Помогайбо, В. (2019). Дистанційне навчання: Україна і світ. *Естетика і етика педагогічної дії*, 20, 29–37. <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2019.20.171627>

кадрів для роботи у кваліфікаційних центрах, що включає навчання фахівців методам об'єктивного оцінювання, розвиток навичок роботи з сучасними інструментами тестування та оцінювання кваліфікацій, а також співпрацю із закладами освіти для підготовки фахівців, здатних впроваджувати інноваційні підходи у процес присудження, присвоєння/підтвердження кваліфікацій; *по-четверте*, варто зосередитися на розробленні та впровадженні електронних платформ для проведення незалежного оцінювання, які забезпечуватимуть прозорість та об'єктивність процесу, а також спрощуватимуть доступ до інформації про сертифікацію для потенційних роботодавців, підвищуючи ефективність процесу присудження, присвоєння/підтвердження кваліфікацій і полегшуючи доступ громадян до послуг кваліфікаційних центрів; *по-п'яте*, для успішної інтеграції кваліфікаційних центрів необхідна всебічна інформаційна підтримка, що підвищуватиме обізнаність населення та роботодавців про переваги присудження, присвоєння/підтвердження кваліфікацій, стимулюватиме зацікавленість у використанні послуг кваліфікаційних центрів, а також формуватиме позитивний імідж цих центрів через інформаційно-просвітницькі кампанії, сприяючи попиту на їх послуги.

Підсумовуючи зазначимо, що ДПП є важливим і перспективним підходом у створенні та функціонуванні кваліфікаційних центрів сфери послуг. Ключова роль ДПП полягає у створенні умов для інтеграції інноваційних технологій та методик, оптимізації ресурсів й покращенні якості присудження, присвоєння/підтвердження професійних кваліфікацій. ДПП сприяє об'єднанню зусиль держави, що забезпечує правову підтримку та регулювання приватного сектора, який надає сучасні інструменти, досвід і фінансові ресурси. Кваліфікаційні центри, створені на основі ДПП, підвищують рівень професійної мобільності працівників та сприяють взаємному визнанню кваліфікацій на міжнародному рівні, що є особливо важливим у контексті глобалізації ринку праці. Вони забезпечують об'єктивність оцінювання завдяки незалежності процедур і прозорим стандартам, що відповідають міжнародним вимогам. Такий підхід підвищує рівень довіри з боку роботодавців та громадськості, забезпечуючи об'єктивну перевірку знань і навичок та зменшуючи суб'єктивність у процесі оцінювання. Важливими аспектами функціонування кваліфікаційних центрів є забезпечення нормативної бази, фінансової та ресурсної підтримки, а також залучення висококваліфікованих фахівців.

У контексті розвитку кваліфікаційних центрів важливу роль відіграє державна політика, яка забезпечує інституційну підтримку та створює правову основу для їх діяльності. Законодавчі ініціативи

спрямовані на гармонізацію національних стандартів із міжнародними нормами, що підвищує можливість працевлаштування українських фахівців за кордоном і забезпечує конкурентоспроможність на глобальному ринку. Своєю чергою, фінансові стимули, такі як субсидії, податкові пільги та державні гранти, сприяють залученню приватного сектора до співпраці, підвищуючи зацікавленість бізнесу в інвестиціях у створенні сучасної інфраструктури для присудження, присвоєння/підтвердження професійних кваліфікацій. Приватний сектор, виступає важливим партнером у розвитку кваліфікаційних центрів, оскільки забезпечує доступ до новітніх технологій та експертного потенціалу. Використання цифрових платформ, систем на основі штучного інтелекту, блокчейн-рішень для збереження даних і технологій управління навчанням дозволяє значно підвищити ефективність, доступність та прозорість процесу оцінювання. Такий підхід дає змогу автоматизувати процеси сертифікації, забезпечити зберігання результатів і зменшити ймовірність помилок у процесі оцінювання. Інноваційні рішення приватного сектора, такі як інтеграція мобільних додатків і гейміфікованих платформ, також сприяють залученню кандидатів і покращенню їхнього досвіду під час проходження тестування. Гейміфікація, дозволяє знизити стрес та підвищити мотивацію учасників, що позитивно впливає на результативність присудження, присвоєння/підтвердження професійних кваліфікацій.

Окрім того, важливою є інтеграція українських кваліфікаційних центрів до міжнародної системи оцінювання, що сприяє визнанню кваліфікацій на глобальному рівні та забезпечує мобільність кадрів. Успішний досвід Німеччини, США, Швейцарії та Канади, підтверджує, що залучення держави і приватного сектора до створення таких центрів є стратегічно вигідним. Це дозволяє ефективно розподіляти фінансові та матеріальні ресурси, підтримуючи високі стандарти якості та відповідність міжнародним вимогам. Таким чином, ДПП у створенні та функціонуванні кваліфікаційних центрів сфери послуг забезпечує не лише високу якість і об'єктивність у присудженні, присвоєнні/підтверженні професійних кваліфікацій, але й формує надійну основу для підвищення конкурентоспроможності робочої сили. Це співробітництво стає потужним інструментом модернізації системи професійної освіти, сприяючи побудові гнучкої, адаптивної та прозорої системи оцінювання, яка відповідає сучасним економічним і технологічним викликам, стимулює зростання професійних компетентностей та інтегрує український ринок праці у глобальний контекст.

1.8. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

STRATEGIC DIRECTIONS OF VOCATIONAL EDUCATION DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Валерій Байдулін

молодший науковий співробітник
лабораторії професійної кар'єри Інституту
професійної освіти НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0002-8176-4445>
valbay@ukr.net

Valery Baidulin

Researcher of the Professional Career
Laboratory of the Institute of Vocational
Education of the NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-8176-4445>
valbay@ukr.net

У підрозділі висвітлено напрями реалізації стратегії соціально-економічного розвитку ЄС, прийнятої Європейською радою. Розглянуто динаміку та механізм взаємодії трьох основних пріоритетів сучасного соціально-економічного розвитку. Обґрунтовано висновок про те, що творча реалізація такої стратегії в Україні створить можливість для більш динамічного просування в напрямі досягнення інноваційної, освітньої та інтелектуальної конкурентоспроможності нашої держави.

The sub-section highlights the directions of implementation of the EU socio-economic development strategy adopted by the European Council. The dynamics and mechanism of interaction of the three main priorities of modern socio-economic development are considered. The conclusion is made that creative implementation of such a strategy in Ukraine will create an opportunity for more dynamic progress towards achieving the innovative, educational and intellectual competitiveness of our country.

Ключові слова: стратегія, професійна освіта, сталий розвиток, стабільне майбутнє, модернізація, професійне зростання, інноваційна політика.

Keywords: strategy, vocational education, sustainable development, stable future, modernization, professional growth, innovation policy.

Постановка проблеми. Сучасна світова економіка, яка донедавна ще потерпала від негативних наслідків глобальної фінансово-економічної кризи, а зараз існує в умовах війни в самому центрі європейського континенту, вимагає стабілізації та адаптації до нових реалій сьогодення. Така ситуація формує передумови для інтелектуального та інноваційного оновлення економіки і суспільства. Очевидно, що для забезпечення стабільності функціонування економіки України постає проблема формування механізму управління інноваційним розвитком та реформування системи підготовки кваліфікованих спеціалістів для підвищення продуктивності

підприємств.¹⁶⁶ Доречним тут є вивчення досвіду зарубіжних країн. Незважаючи на значне відставання України у багатьох сферах від провідних країн Європи, слабку підтримку науки й освіти з боку держави в останні роки і значний відтік перспективних фахівців за кордон, Україна ще має досить потужний інтелектуальний потенціал.¹⁶⁷ Саме це і є чи не єдиною надією для будівництва нової економіки – економіки, заснованій на знаннях. Усвідомлення цієї істини відкриє для України нові можливості і перспективи.

Виклад основного матеріалу. У стратегії розвитку економіки Європейського Союзу, прийнятою Європейською Радою, на перший план висуваються три взаємодоповнюючих пріоритети:¹⁶⁸

- інтелектуальне зростання: розвиток економіки, що спирається на знання та інновації;
- стабільне зростання: сприяння ефективнішому використанню ресурсів, створенню більш екологічної, і, найважливіше, більш конкурентоспроможної економіки;
- загальне зростання: створення економіки з високим рівнем зайнятості працездатного населення, що забезпечує згладжування соціальних і територіальних відмінностей.

Для реалізації Стратегії передбачається інвестування 3 % ВВП ЄС у дослідження та наукові розробки.

Європейською Комісією запропоновано «сім флагманських ініціатив» для стимулювання прогресу по кожному з пріоритетних напрямів:¹⁶⁹

1. «Інноваційний Союз» (Innovation Union) – із завданням покращити загальні умови для досліджень та інновацій і полегшити доступ до фінансування, з тим, щоб новаторські ідеї перетворювалися на товари та послуги, що забезпечують економічне зростання і створюють робочі місця.

2. «Молодіжний рух» (Youth on the move). Мета цієї ініціативи – підвищення ефективності освітніх систем і допомога молодим людям

¹⁶⁶ Верховна рада України. (2002b). Про інноваційну діяльність (зміни та доповнення). *Відомості Верховної Ради України*, 36, 266. Закон України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>

¹⁶⁷ Князевич, А. О. (2015). Ринок інновацій у складі інноваційної інфраструктури країни. *Маркетинг і менеджмент інновацій*, 3, 129–139. https://mmi.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/mmi/volume-6-issue-3/mmi2015_3_129_139.pdf

¹⁶⁸ Тараненко, І. В. (2011). Інноваційні стратегічні ініціативи ЄС. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: зб. наук. пр.*, 1. 72–78. Аванті. <http://ir.duan.edu.ua/handle/123456789/1496>

¹⁶⁹ European Commission. (2010). *Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52010DC2020>

вийти на ринок праці, підвищення якості та міжнародної привабливості європейської системи вищої освіти шляхом підвищення мобільності учнів, студентів, вчителів та викладачів. Зокрема, європейські програми мобільності будуть пов'язані з національними програмами мобільності.

3. «Європейська програма дій в галузі цифрових технологій» (A digital agenda for Europe) із завданням прискорення упровадження високошвидкісного Інтернету і використання переваг єдиного ринку електронних послуг для населення та комерційних компаній.

4. «Ресурсно-ефективна Європа» (Resource-efficient Europe). Мета – впровадження нових ресурсно-ефективних та екологічно чистих технологій.

5. «Промислова політика, адаптована до умов глобалізації» (An industrial policy for the globalization era) повинна поліпшити умови ведення, бізнес діяльності, особливо для малих і середніх підприємств, а також сприяти створенню розвинутої і стабільної промислової бази, конкурентоспроможної у глобальному масштабі.

6. «План з розвитку нових професійних здібностей і робочих місць» (An agenda for new skills and jobs) ставить за мету модернізувати ринки праці і відкрити для людей нові можливості за рахунок розвитку їхніх навичок упродовж усього їхнього життя з тим, щоб підвищити рівень зайнятості працездатного населення і забезпечити кращий баланс попиту і пропозиції на ринку праці, в тому числі за рахунок мобільності робочої сили. Дозволити представникам усіх вікових категорій здобути нові навички, необхідні для успішного працевлаштування на всіх життєвих етапах. Зокрема, запроваджена Європейська рамка кваліфікацій, а також національні кваліфікаційні рамки для адекватного опису та подальшого визнання результатів навчання протягом життя.

7. «Європейська програма по боротьбі з бідністю» (European platform against poverty) повинна забезпечити згладжування соціальних і територіальних відмінностей, з тим, щоб плоди, отримані від економічного зростання, і робочі місця ділилися широко, щоб люди, що мешкають нині в умовах вбогості і соціальної ізоляції, отримали можливість жити в гідних умовах і брати активну участь в житті суспільства.

Стратегічні завдання розвитку економіки Європейського Союзу наступні:

- зайнятість осіб у віці 20–64 роки на рівні 75 %;
- обсяг інвестицій у дослідження і наукові розробки 3 % ВВП

ЄС;

- скорочення викидів парникових газів на 20 % порівняно з 1990 роком, збільшення частки поновлюваних джерел енергії до 20 %, енергоефективності на 20 %;

- скорочення частки достроково відрахованих учнів середніх шкіл – до менш ніж 10 % та підвищення частки осіб з вищою освітою у віці 30–34 роки до 40 %;

- скорочення чисельності осіб, що знаходяться під загрозою опинитися за межею бідності – до 20 млн.

Стратегічними інструментами «сімох флагманських ініціатив» є:

1. Європейський дослідницький простір.

2. Європейське інноваційне партнерство між ЄС та національними державами.

Пілотне Європейське інноваційне партнерство із забезпечення активного та здорового життя для людей похилого віку.

3. Єдиний цифровий ринок, заснований на надшвидкісному Інтернеті.

4. Табло Інноваційного Союзу.

5. Молодіжна рамкова програма працевлаштування.

Реалізація таких ініціатив в Україні дасть можливість досягнення інноваційної, освітньої та інтелектуальної конкурентоспроможності нашої держави на основі:¹⁷⁰

- вибору стратегічних пріоритетів з урахуванням інтересів зацікавлених сторін;

- транскордонного поєднання зусиль науковців для здійснення досліджень та розроблень;

- здійснення регіоналізації інноваційної політики, що, в свою чергу, сприятиме вільному переміщенню технологій та інноваційних продуктів, формуванню регіональних інноваційних стратегій, створенню технопарків, бізнес-інкубаторів, а також інноваційних структур іншого типу;

- створення умов для формування науково-промислових кластерів;

- подолання фрагментації і дублювання досліджень та розроблень;

- ефективної взаємодії науки та бізнесових структур у рамках програм державно-приватного партнерства в науково-дослідній та інноваційній сферах;

- сприяння поетапному створенню національної мережі

¹⁷⁰ Слинко, М. Ю. (2020). Перспективи інноваційного розвитку регіонів України через реалізацію інструмента смарт-спеціалізації. *Економіка і організація управління*, 4(40), 167–177. <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2020.4.16>

комерціалізації інноваційних продуктів та трансферу технологій.

Служба дослідження громадської думки Європейської комісії «Євробарометр» опублікувала результати проведеного в 27 країнах – членах ЄС, опитування, спрямованого на з'ясування ставлення громадян до науки і технологій. Ці дані становлять особливий інтерес у зв'язку з підтримкою ЄС інтеграції України в європейський дослідницький простір. Результати дослідження громадської думки свідчать про те, що 79 % європейців цікавляться науковими відкриттями і новими технологічними розробками. Таких європейців більше, ніж громадян, які слідкують за новинами спорту (65 %), культури і мистецтва (69 %), а також політики (68 %). Показово, що проблемами навколишнього середовища та медичних відкриттів, які напряду пов'язані з наукою і технологіями, цікавляться відповідно 88 % і 82 % європейців. Тільки 11 % мешканців європейських країн вважають себе добре поінформованими щодо наукових відкриттів і нових технологічних досягнень, а 50 % мають достатню інформацію у цих галузях. Одночасно кількість європейців, які дуже добре поінформовані про спортивні події, сягає 30%. Звертає на себе увагу також думка європейців про роль вчених в інформуванні широкої громадськості про наукові відкриття та нові технологічні розробки. Більшість із них (57 %) вважають, що вчені докладають замало зусиль для популяризації серед громадян результатів своєї наукової роботи. Абсолютна більшість європейців (75 %) вважають: завдяки розвитку науки і технологій майбутні покоління отримають більше можливостей для розвитку та зростання.

Водночас 61% європейських громадян вважають, що результати наукових досліджень і нові технології зроблять їх працю набагато цікавішою. Ставлення європейців до рівня фінансування наукових досліджень у ЄС ділиться таким чином: 31 % вважають його недостатнім, 32 % – достатнім і лише 7 % – високим.¹⁷¹

Якщо б аналогічні опитування в масштабах України проводились, можна було би з великою вірогідністю стверджувати, що для українців ці відсотки були б наполовину меншими, що викликано набагато нижчим рівнем життя українців і, у зв'язку з цим, зміною життєвих пріоритетів. Більшість європейців (64 %) вважають, що ЄС має розвивати співробітництво із вченими третіх країн.

На сьогодні програма наукових досліджень і технологічного розвитку ЄС повністю відкрита для участі українських учених у

¹⁷¹ Стойко, І., & Мельник, Л. (2012). Український ринок інновацій та його перспективи у стратегії «Європа 2020». *Соціально-економічні проблеми і держава*, (1), 164–172. <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2012/12siiuse.pdf>

спільних проєктах та одержання фінансової підтримки. Українські наукові організації навіть можуть виступати координаторами таких проєктів. В Україні працює Офіс спільної підтримки інтеграції України в європейський дослідницький простір, який фінансується ЄС згідно з політикою європейського сусідства і партнерства. Тому лише вміле використання науково-технічного та освітнього потенціалу є безальтернативним реальним шляхом інтегрування до європейського співтовариства, забезпечення суспільного добробуту європейського рівня. З цією метою держава повинна використати такий дієвий механізм впливу на забезпечення інноваційної перебудови структури економіки, як законодавче стимулювання інноваційної діяльності на всіх її етапах та створення такого нормативно-правового середовища, яке б найбільш сприяло розвитку високотехнічних галузей виробництва, стабілізації діяльності окремих підприємств. Важливо те, що освіта всіх рівнів та навчання протягом всього життя відіграють ключову роль у досягненні цілей цієї стратегії – особливо там, де йдеться про інтелектуальне та загальне зростання.

Загалом, усю стратегію направлено на генерування сталого розвитку, необхідного для досягнення високого рівня зайнятості, продуктивності та соціальної згуртованості.

Ще у Брюггському комюніке, опублікованому у грудні 2010 року, міністри ЄС у сфері професійної освіти та підготовки та Єврокомісія закликали до посиленого співробітництва в питаннях професійної освіти задля успішної реалізації стратегії розвитку, роблячи особливий акцент на значенні цієї освіти та підготовки у підтриманні стабільного зростання та пропагуванні рівності, соціальної згуртованості й активної громадянської позиції.

Базуючись на прийнятій усіма країнами-членами ЄС позиції спрямованості на надійне та стабільне майбутнє, Європейський фонд освіти розглядає стабільний розвиток як один із головних засадничих принципів своєї діяльності у країнах-партнерах. Європейський фонд освіти чітко виокремлює нагальну потребу в міжнародному діалозі та обміні досвідом та знаннями в сенсі розвитку професійних якостей та кваліфікаційному зростанні, що необхідно задля використання економічних можливостей, які з'являться під час переходу до стабільної «зеленої» економіки та адаптації до кліматичних змін.

Професійна освіта особливо тісно пов'язана із сферою праці: вона повинна передбачати й відповідно реагувати на зміни, що відбуваються на ринку праці відносно нових професійних профілів, необхідних для успішного кар'єрного зростання в умовах економіки, де суттєво знижено рівень споживання вуглеводнів, електроенергії тощо.

Адже Україна, дійсно випереджаючи Європу у розробці та прийнятті стратегічних концепцій, поки що так і не зробила інноваційного прориву відповідно до європейського прикладу, що не відбувається з причини неправильно обраних орієнтирів економічного розвитку на рівні державної політики, яка була і залишається непродуманою і непослідовною та має лише одну реальну мету – стимулювання використання матеріальних факторів економічного зростання без продуманої стратегії на майбутнє, в якому суспільство та економіка знань будуть визначальними.¹⁷²

Перехід до «нової» економіки знижує забрудненість довкілля, а в той же час створює нові можливості у сфері працевлаштування. Відновлювані джерела енергії, альтернативні транспортні концепції, енергозберігаючі технології відкривають нові можливості для великих підприємств і малого та середнього бізнесу. Щоб повною мірою скористатися потенціалом нових технологій, як робітники, так і керівники підприємств мають вміти швидко адаптуватися до постійних новацій у цих галузях. Вони повинні мати надійну базу професійних навичок та бути готовими засвоювати нові знання для постійного підвищення кваліфікації.

Система професійної освіти і підготовки грає непересічну роль у становленні активної громадянської позиції, яка є невід'ємною частиною стабільного суспільства. Професійна освіта повинна формувати не тільки кваліфікованих працівників, але й відповідальних та інформованих споживачів, які здатні вирішувати виробничі завдання компетентно і творчо, з наголосом на стабільний розвиток як на робочому місці, так і в суспільстві в цілому. Система професійної освіти може і повинна підтримувати активну громадянську позицію, сприяючи розвитку критичного та творчого мислення шляхом реалізації інтерактивного та індивідуально орієнтованим підходом до навчання.

Відтак першочерговим завданням для сфери професійної освіти України є адаптація до нових реалій сьогодення, що забезпечить формування передумов для інтелектуального та інноваційного оновлення й відбудови економіки і суспільства.

¹⁷² Геєць, В. М., & Семиноженко, В. П. (2006). *Інноваційні перспективи України*: монографія. Константа.

1.9. ДУАЛЬНА ФОРМА ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

DUAL FORM OF EDUCATION IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTING SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

Руслан Савчук

аспірант Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України імені Івана Зязюна,
<https://orcid.org/0009-0009-8363-1222>
roma197115@gmail.com

Ruslan Savchuk

Postgraduate student of the Ivan Zyazyun Institute of Pedagogical Education and Adult Education of the NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0009-0009-8363-1222>
roma197115@gmail.com

Представлено аналіз досвіду функціонування в Україні дуальної освіти за всіма рівнями підготовки майбутніх фахівців – професійної, фахової передвищої і вищої. Охарактеризовано причини, що гальмували її впровадження, знижуючи ефективність впливу на забезпечення сталого розвитку суспільства, та окреслено перспективи подальшого розвитку. Обґрунтовано впливовість дуальної освіти на реалізацію Цілей сталого розвитку і задоволення потреб повоєнного відновлення України. З'ясовано, що дуальна освіта не повинна носити масового характеру, але в Україні на неї покладаються великі соціальні очікування щодо пришвидшення повоєнного відновлення вітчизняної економіки, задоволення зростаючого попиту на висококваліфіковані кадри за стратегічно важливими напрямками діяльності (енергетика, екологія, будівництво, машинобудування, аграрний сектор), прискорення євроінтеграції та забезпечення сталого розвитку українського суспільства.

The article presents an analysis of the experience of dual education in Ukraine at all levels of training of future specialists – vocational, professional pre-university and higher education. The reasons that hindered its implementation, reducing the effectiveness of its impact on the sustainable development of society, are described, and prospects for further development are outlined. The influence of dual education on the implementation of the Sustainable Development Goals and meeting the needs of post-war reconstruction of Ukraine is substantiated. It has been found that dual education should not be of a mass nature, but in Ukraine, it is subject to high social expectations to accelerate the post-war recovery of the national economy, meet the growing demand for highly qualified personnel in strategically important areas of activity (energy, ecology, construction, engineering, agriculture), accelerate European integration and ensure sustainable development of Ukrainian society.

Ключові слова: дуальна освіта; професійна, фахова передвища і вища освіта; сталий розвиток суспільства

Keywords: dual education; professional, vocational pre-university and higher education; sustainable development of society.

Дуальна форма здобуття освіти довела свою ефективність у багатьох країнах Європейського Союзу, демонструючи успішну підготовку фахівців з урахуванням світових соціально-економічних трендів, національних інтересів відповідної країни, потреб національних і регіональних ринків праці.

У 2015 р. усі 193 члени ООН затвердили 17 глобальних цілей досягнення кращого майбутнього для людської цивілізації. Україна є учасником низки угод та ініціатив ООН у рамках «Порядку денного на період до 2030 року». У 2019 р. Президентом України було видано Указ «Про Цілі сталого розвитку України до 2030 року»¹⁷³ та розглянуто Стратегію сталого розвитку України до 2030 року, в якій визначено основні принципи економічного зростання, покращення якості життя населення і збереження природних ресурсів для прийдешніх поколінь. Кабінету Міністрів України було доручено розробити та впровадити систему моніторингу реалізації Цілей сталого розвитку, а Національній академії наук України та галузевим академіям – враховувати їх у своїх наукових дослідженнях. Тобто орієнтація України на забезпечення сталого розвитку є визнаною на державному рівні. З огляду на це, проблематика наукового пошуку має враховувати не лише актуальні питання, пов'язані з війною та повоєнним відновленням нашої країни, але й із завданнями забезпечення сталого розвитку українського суспільства. Окремі ЦСР дуже тісно пов'язані з завданнями забезпечення потреб воєнної економіки та повоєнного відновлення економіки України. Це, зокрема, розвиток партнерства, подолання бідності, зменшення нерівності, забезпечення українців якісною освітою і гідною працею. Усі ці цілі тією чи іншою мірою пов'язані з розвитком в Україні державно-приватного партнерства, і, зокрема, з впровадженням дуальної форми здобуття освіти, що є одним із його різновидів.

Важливість запровадження в Україні повноцінної дуальної освіти, обґрунтована на засадах її відповідності змісту 4-ої з ЦСЛ, що називається «якісна освіта», відображена в багатьох вітчизняних документах загальнодержавного значення: Середньостроковому плані пріоритетних дій уряду на період 2017–2020 рр.,¹⁷⁴ Наказі МОН України «Про впровадження елементів дуальної системи навчання у

¹⁷³ Верховна Рада України. (2019). *Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року*. Законодавство України. Указ Президента № 722/2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

¹⁷⁴ Кабінет Міністрів України. (2017б). *Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 р.* <https://www.kmu.gov.ua/npas/249935442>

професійну підготовку кваліфікованих робітників» (2015),¹⁷⁵ розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти» (2018),¹⁷⁶ План заходів з реалізації Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти (2019), Стратегії розвитку вищої освіти і України на 2022–2032 (2022), Положенні про дуальну форму здобуття професійної, фахової передвищої та вищої освіти (2023), Плані пріоритетних дій Уряду на 2024 рік.¹⁷⁷

Дуальна форма здобуття освіти відповідає керівним принципам, викладеним у Стратегії сталого розвитку України до 2030 року.¹⁷⁸ У контексті захисту прав людини і верховенства права дуальна освіта обстоює захист прав здобувачів освіти шляхом укладання тристоронніх договорів між ними, закладами освіти й роботодавцями. Відповідно до принципів участі громадськості, представників бізнесу й соціальних партнерів у сталому розвитку суспільства, дуальна освіта потребує розвинених механізмів державно-приватного партнерства. Принцип інтеграції політики та управління в дуальній освіті реалізується через важливість розроблення нормативно-правової бази для впровадження повноцінної дуальної освіти навзамін використання лише її елементів. Принцип солідарності всередині поколінь і між поколіннями – реалізується через унікальні можливості дуальної освіти для формування взаємоповажних стосунків між усіма суб'єктами освітнього процесу. Принципи запобігання та плати за забруднення – включені в саму сутність дуальної освіти, що об'єднує інтереси людини, суспільства, держави, виступаючи гарантом захисту довкілля і здоров'я людини на стадії підготовки фахівця до професійної діяльності.

Дуальна освіта є важливим інструментом реалізації багатьох Цілей сталого розвитку. Зокрема, дає змогу не лише здобути якісну освіту, але й гарантовану роботу, що сприяє реалізації Цілі 1 «Подолання бідності». Освіта, здобута за дуальною формою навчання, більше орієнтована на виробництво, краще враховує особливості регіональних ринків праці, швидше модернізується, а відтак є якісною,

¹⁷⁵ Міністерство освіти і науки України. (2017b). *Про впровадження елементів дуальної системи навчання у професійну підготовку кваліфікованих робітників*. Наказ МОН України № 916. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0916729-17#Text>

¹⁷⁶ Кабінет Міністрів України. (2018b). *Про схвалення Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-%D1%80#Text>

¹⁷⁷ Кабінет Міністрів України. (2024). *Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2024 рік*. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-priorytetnykh-dii-uriadu-na-2024-rik-137r-160224>

¹⁷⁸ Проект Закону України «Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року» (2018, 07 серпня). <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A>

сприяючи реалізації Цілі 4 «Якісна освіта». Дуальна освіта дає змогу сформувати актуальні навички, швидше адаптуватися до професії, краще збудувати власну кар'єрну траєкторію і досягти професійного успіху, що допомагає наблизити реалізацію Цілі 8 «Гідна праця та економічне зростання». Дуальна форма здобуття освіти з притаманним їй високим рівнем участі роботодавців у процесі підготовки фахівця фінансово захищає здобувача освіти та його родину, дає змогу талановитій молоді зручно вибудувати індивідуальну освітню траєкторію і таким чином сприяє досягненню цілі 10 – «Скорочення нерівності». Упровадження повноцінної дуальної освіти здатне посилити кожного її суб'єкта (заклад освіти підвищує науковість змісту, роботодавець гарантує актуальні професійні навички, здобувач відчуває двосторонню опіку процесу свого професійного зростання, громадянське суспільство отримує вмотивованих ефективних професіоналів), що в цілому забезпечуватиме наближення Цілі 16 «Мир, справедливість та сильні інститути». Відносини між суб'єктами освітнього процесу, залученими до організації навчання за дуальною формою здобуття освіти, характеризуються високим рівнем партнерської співучасті і відповідальності, що наближає реалізацію Цілі 17 «Партнерство заради сталого розвитку».

Отже, дуальна освіта становить для науково-педагогічної громадськості та інших стейкхолдерів різних рівнів вітчизняної освіти – елемент нової світоглядної парадигми, яка у час воєнної агресії продовжує трансформуватися. *Вектор розвитку* орієнтує вітчизняних науковців і педагогів на вивчення європейського досвіду впровадження дуальної освіти. *Вектор безпеки* спрямовує вітчизняну систему освіти і науки на імплементацію цього досвіду для захисту національних інтересів України (наприклад, для розвитку стратегічно важливих для відновлення України напрямів і професій). *Вектор відповідальності* засвідчує прихильність повоєнної освітньої парадигми до посилення відповідальності роботодавців за якість підготовки фахівців, зміцнення їх впливу на зміст освітніх програм.

Професійна освіта. Стартувала дуальна освіта в Україні пілотним проектом з організації навчально-виробничого процесу з елементами дуальної форми навчання (2015–2017) на базі трьох закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Так, було здійснено експерименти всеукраїнського рівня на базі Вищого професійного училища № 33 м. Києва, Вищого професійного художнього училища м. Львова, Вищого професійного училища машинобудування м. Запоріжжя. Проведено експерименти регіонального рівня: «Проектування освітньо-виробничого середовища

закладу професійної (професійно-технічної) освіти в умовах дуальної форми здобуття освіти»; «Розроблення засобів навчання для професійної підготовки кваліфікованих робітників з професій «Верстатник широкого профілю», «Кухар», «Кондитер» в умовах дуальної форми здобуття освіти.

Для узагальнення досвіду функціонування в Україні дуальної освіти було запроваджено циклічну Міжнародну науково-практичну конференцію: «Дуальна форма здобуття освіти як одна з моделей поліпшення якості підготовки фахівців для аграрного сектора економіки України» (2019); «Дуальна форма здобуття освіти: успіхи та проблеми першого року запровадження пілотного проекту в закладах вищої та фахової передвищої освіти України» (2020); «Дуальна форма здобуття освіти: успіхи та проблеми другого року запровадження пілотного проекту у закладах вищої та фахової передвищої освіти України» (2021); «Дуальна форма здобуття освіти: успіхи та проблеми третього року запровадження пілотного проекту в закладах вищої та фахової передвищої освіти України» (2022).

В Інституті професійної освіти НАПН України виконано наукове дослідження «Методичні засади впровадження елементів дуальної форми навчання в професійну підготовку майбутніх кваліфікованих робітників будівельної, машинобудівної галузей, сфери обслуговування та громадського харчування» (РК 0119U001097; 2019–2021). Розроблено актуальні педагогічні інновації, серед яких: методична система професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників з елементами дуальної форми навчання; методика організації дуальної форми навчання для професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників будівельної, машинобудівної галузей, сфери обслуговування та громадського харчування; технологія розвитку соціального партнерства в закладі професійної (професійно-технічної) освіти в умовах дуальної форми навчання; алгоритм проектування освітньо-виробничого середовища закладу освіти в умовах дуальної форми навчання; дорожня карта для роботодавців з упровадження дуальної форми здобуття освіти.

Отже, за період свого впровадження в Україні дуальна освіта дала позитивні результати і довела гарні перспективи для повоєнного відновлення України. Водночас залишають певні суперечності, що визначають актуальність дослідження тенденцій її розвитку, що мають стати предметом подальших наукових досліджень.

Фахова передвища і вища дуальна освіта. Ініціативи з популяризації в Україні дуальної форми здобуття фахової передвищої і вищої освіти реалізовувалися з 2013 р. За цей час було виявлено

потужний потенціал цієї форми навчання. У 2019 р. МОН України затвердило пілотний проєкт з підготовки фахівців за дуальною формою здобуття фахової передвищої та вищої освіти їх.¹⁷⁹ Цей проєкт дав змогу вдосконалити нормативно-правове забезпечення дуальної освіти, зокрема щодо: укладання тристоронніх договорів та угод (заклад освіти, здобувач освіти, суб'єкт господарювання); включення дуального навчання до змісту Положення про організацію освітнього процесу в закладах фахової передвищої та вищої освіти; запровадження процедури відбору здобувачів освіти суб'єктами господарювання; покращити механізми контролю за дотриманням безпечних умов навчання; організувати моніторинг впровадження дуальної форми навчання. Завдяки залученню до реалізації пілотного проєкту Державної установи «Науково-методичний центр вищої та фахової передвищої освіти» було забезпечено належний науково-методичний супровід дуального навчання в експериментальних закладах освіти, проведення семінарів, майстер-класів, тренінгів тощо.

У рамках проєкту «Дуальна освіта для України», що реалізується в партнерстві з ГО «Українська Асоціація Маркетингу» та представництвом USAID «Економічна підтримка України» було підготовлено методичні рекомендації щодо впровадження дуальної форми здобуття освіти, розроблені з метою надання практичної допомоги вітчизняним закладам освіти, підприємствам і здобувачам освіти. Видання містить інформацію про передумови провадження в Україні дуальної форми здобуття освіти, досвіду, набутого учасниками пілотного проєкту, охарактеризовано дво- і тристоронні договори між суб'єктами дуальної освіти, висвітлено особливості індивідуального та групового форматів навчання, представлено методичне забезпечення дуальної форми здобуття освіти, висвітлено участь роботодавців у здійсненні поточного і підсумкового контролю набутих знань, сформованих умінь і навичок, специфіка стипендіального забезпечення та фінансової мотивації суб'єктів дуальної освіти.

Практичне значення методичних рекомендацій полягає в тому, що вони орієнтовані на всіх суб'єктів дуальної освіти. Заклади освіти отримують поради щодо того, як проводити первинний аналіз діяльності із запровадження дуальної форми здобуття освіти, перевіряти рентабельність освітніх програм, аналізувати кадрові запити роботодавців, забезпечувати системну роботу стейкхолдерами,

¹⁷⁹ Міністерство освіти і науки України. (2019а). *Щодо запровадження пілотного проєкту у закладах фахової передвищої та вищої освіти з підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти*. Наказ МОН України № 1296. <https://mon.gov.ua/npa/shodo-zaprovadzhennya-pilotnogo-proektu-u-zakladah-fahovoyi-peredvishoyi-ta-vishoyi-osviti-z-pidgotovki-fahivciv-za-dualnoyu-formoyu-zdobuttya-osviti>

ухвалювати рішення про доцільність запровадження дуальної освіти. Представники підприємств мають змогу ознайомитися з механізмами запровадження системного підходу до формування кадрової політики, проведення самоаналізу пропозицій щодо запровадження дуальної форми здобуття освіти (наявність кваліфікованих наставників, аналіз витрат на впровадження освітнього процесу на виробництві), пошуком партнерів із числа закладів освіти та алгоритмом впровадження дуальної форми здобуття освіти на підприємстві. У методичних рекомендаціях на основі узагальнення досвіду України розроблено відповідні інструкції та надано шаблони необхідних документів.

Проведений пілотний проєкт показав, що в Україні використовуються дві моделі дуальної форми здобуття освіти: з інтегрованою практичною підготовкою; з інтегрованою професійною діяльністю. Перша модель пропонує поєднання навчання здобувачів першої вищої та/чи фахової передвищої освіти в закладі освіти і на підприємстві. Друга модель передбачає поєднання навчання в закладах вищої освіти і на підприємстві для тих, хто вже здобув фахову передвищу або першу вищу освіту, працює на підприємстві і має бажання продовжувати навчання за профілем, визначеним підприємством.

З'ясовано, що в закладах освіти застосовується переважно модель з інтегрованою практичною підготовкою (перехід на дуальну форму здобуття освіти відбувається з 3–4 курсу або з 1 курсу магістратури). При цьому організація освітнього процесу та графіків чергування фаз навчання в закладі освіти та на підприємстві змінюється залежно від спеціальності, за якою відбувається навчання фахівця, та потреб підприємства-роботодавця.

Роботодавці основними критеріями вибору закладу освіти для організації дуальної форми здобуття освіти визнають: територіальне розміщення закладу освіти, досвід реалізації ним освітнього процесу з елементами дуального навчання та наявність профільних кафедр. Важливе значення у проєкті надавалося вивченню механізмів мотивації суб'єктів дуальної освіти, передбачених у змісті тристороннього договору між роботодавцем, закладом освіти і здобувачем. Так, основними мотиваційними інструментами можуть бути: виплата здобувачам освіти зарплати за виконання трудових функцій під час навчання; призначення на підприємствах кращим студентам

мотивуючих стипендій; сплату вартості навчання здобувача в закладі освіти на контрактній основі.¹⁸⁰

Особливий акцент було зроблено на вдосконалення механізмів відбору здобувачів освіти, для їх подальшого навчання за дуальною формою здобуття освіти. Традиційно підприємства в питаннях відбору здобувачів керуються рекомендаціями закладів освіти. Водночас роботодавці залучаються до захисту курсових і дипломних проєктів та беруть участь у роботі кваліфікаційних комісій. Здобувачі освіти можуть відвідувати підприємства як бази майбутньої практики вже з перших курсів навчання.

Основними чинниками, що спонукали роботодавців взяти участь у підготовці фахівців за дуальною формою навчання є такі: старіння і дефіцит кваліфікованих кадрів на регіональних ринках праці; потреба підприємств у створенні кадрового резерву; прагнення здобувачів освіти і роботодавців скоротити період адаптації випускників до професійної діяльності; бажання підприємств упливати на зміст не лише варіативної складової підготовки фахівців, але й обов'язкової.¹⁸¹

Вивчення досвіду дуальної освіти. У 2019–2022 рр. було висвітлено перший вітчизняний досвід запровадження дуального навчання у закладах освіти України. Зокрема, описано досвід розвитку дуальної освіти в закладах вищої освіти.¹⁸² Житомирському національному агроекологічному університеті (О. Скидан, В. Бугайчук); Таврійському державному агротехнологічному університеті (О. Ломейко); Глухівському агротехнічному інституті імені С.А. Ковпака Сумського НАУ (А. Литвиненко); ХНУМГ ім. О.М. Бекетова (Д. Рославцев, О. Гаврилук), Висвітлено запровадження елементів дуального навчання в закладах фахової передвищої освіти: екологічному коледжі Львівського НАУ (Я. Панюра, Ю. Боруцька,

¹⁸⁰ Дуальна форма здобуття освіти у закладах вищої та фахової передвищої освіти очима роботодавців (2020, 10 листопада). <https://mon.gov.ua/ua/news/dualna-forma-zdobuttya-osviti-u-zakladah-vishoyi-ta-fahovoyi-peredvishoyi-osviti-ochima-robotodavciv>

¹⁸¹ Дуальна форма здобуття освіти: успіхи та проблеми другого року запровадження пілотного проєкту у закладах фахової передвищої та вищої освіти України (2021, 18 листопада). У збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. Науково-методичний центр ВФПО.

¹⁸² Дуальна форма здобуття освіти як одна з моделей поліпшення якості підготовки фахівців для аграрного сектору економіки України (2019, 17 жовтня). У збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції. Науково-методичний центр ВФПО.

Дуальна форма здобуття освіти: успіхи та проблеми першого року запровадження пілотного проєкту у закладах фахової передвищої освіти України (2020, 22 жовтня). У збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. Науково-методичний центр ВФПО.

Дуальна форма здобуття освіти: успіхи та проблеми третього року запровадження пілотного проєкту у закладах вищої та фахової передвищої освіти України (2022, 23 листопада). У збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. Науково-методичний центр ВФПО.

С. Рибак), ВСП «Березоворудський фаховий коледж ПДАА» (В. Кульковець), ВСП «Бердянський фаховий коледж Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного» (Г. Шишкіна, О. Кузь) та ін.

Значна увага приділялася вивченню методичних основ упровадження дуального навчання майбутніх кваліфікованих робітників науковцями Інституту професійної освіти НАПН України,¹⁸³ де розроблено підручники для реалізації освітнього процесу за дуальною формою здобуття освіти.¹⁸⁴

У 2020–2023рр. було представлено узагальнення впровадження дуальної форми здобуття освіти закладах фахової передвищої освіти України.¹⁸⁵ Джерела з досвіду упровадження в Україні дуальної форми здобуття освіти систематизовано представлені на сайті ТОВ «Український центр дуальної освіти» (2024).¹⁸⁶

Аналіз досвіду функціонування в Україні елементів дуальної освіти виявив низку проблем і перешкод, усунення яких потребує системного науково-методичного супроводу. Зокрема, серед основних проблем запровадження цієї форми здобуття освіти варто назвати: недосконалі механізми мотивації бізнесу до співпраці з закладами освіти щодо організації підготовки майбутніх фахівців за дуальною формою здобуття освіти; низьку психолого-педагогічну компетентність наставників підприємств та неунормованість процедури забезпечення її розвитку; недостатню усвідомленість суб'єктами дуальної освіти спільності цілей та узгодженості дій для

¹⁸³ Кулалаєва, Н. (ред.); Гайдук, О.В., Герлянд, Т.М., Гоменюк, Д.В., Кулалаєва, Н.В., Пятничук, Т.В., & Шимановський, М.М. (2023). *Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання: Методичні засади впровадження елементів дуальної форми навчання в професійну підготовку майбутніх кваліфікованих робітників будівельної, машинобудівної галузей, сфери обслуговування та громадського харчування*: монографія. ІПО НАПН України.

¹⁸⁴ Гайдук, О. В., Герлянд, Т. М., Дрозіч, І. М., Кулалаєва, Н. В., & Романова, Г.М. (2020). *Сучасні технології кондитерського виробництва*: підручник. Полісся.

Гайдук, О.В., Герлянд, Т.М., Кулалаєва, Н.В., Півторацька, Н.В., & Пятничук, Т.В. (2021). *Технології утеплення фасадів будівель*: підручник. Полісся.

Гоменюк, Д. В., Романов, Л. А., & Шимановський, М. М. (2021). *Технології верстатних робіт*: підручник. Полісся.

¹⁸⁵ Давліканова, О., Іщенко, Т., & Чайковська, А. (2020). *Аналітичний звіт за результатами першого року проведення експерименту із запровадження пілотного проєкту у закладах фахової передвищої та вищої освіти з підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти відповідно до наказу МОН від 15.10.2019 №1296 «Щодо запровадження пілотного проєкту у закладах фахової передвищої та вищої освіти з підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти»*. Науково-методичний центр ВФПО та Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні.

Бучинська, О., Давліканова, О., Іщенко, Т., Лилик, І., Чайковська, А., & Яшкіна, О. (2022). *Аналітичний звіт за результатами третього року пілотного проєкту, що реалізується відповідно до Наказу МОНУ від 15.10.2019 № 1296 «Щодо запровадження пілотного проєкту в закладах фахової передвищої та вищої освіти з підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти»*. ТОВ «Вістка».

¹⁸⁶ Український центр дуальної освіти (2024). Головна. deu.com.ua

запровадження повноцінної дуальної освіти, авідтак, і неузгодженість дій стейкхолдерів; невизначеність функцій і обов'язків суб'єктів господарювання як соціальних партнерів закладів освіти; неготовність закладів освіти спільно з роботодавцями розробляти організаційну документацію і готувати навчальну продукцію; значну бюрократизацію процедури переходу здобувачів на дуальну форму здобуття освіти; проблемність узгодження із змістом освітніх програм тих видів робіт, які студентам доводиться виконувати на підприємствах.

Варто також зазначити, що значною проблемою є в Україні гальмування переходу на повноцінну дуальну освіту. Досі заклади освіти й роботодавці обмежуються використанням лише окремих її елементів. Причому основна відповідальність за якість дуальної форми навчання покладається не на роботодавців, як це прийнято, наприклад, в системі освіти Німеччини, а на заклади освіти. Це давно потребує внесення відповідних змін до діючого освітнього законодавства з метою чіткого розподілу прав і обов'язків між усіма суб'єктами дуальної освіти та їх мотивування, узгодження дуальної форми здобуття освіти з європейськими критеріями та забезпечення системного науково-методичного супроводу розвитку цієї форми здобуття освіти в Україні

Розвиток дуальної освіти в умовах війни. Повномасштабна війна РФ проти України суттєво вплинула на вітчизняний ринок праці. Очевидно, що в найближчі кілька років найбільш затребуваними в Україні будуть професії, покликані забезпечувати функціонування критичної інфраструктури країни, її оборони, економічного, інфраструктурного та психологічного відновлення (енергетики, будівельники, екологи, психологи тощо). З огляду на це, дуальна освіта, як форма, що дає змогу гармонізувати стосунки бізнесу, освіти, суспільства й особистості в питаннях забезпечення якісної професійної підготовки фахівців для актуальних галузей української економіки – набуває стратегічного значення.

Після початку повномасштабної війни дуальна форма здобуття освіти зазнала суттєвих втрат через послаблення зв'язків закладів освіти з бізнес-партнерами. Це зумовлено масовою релокацією бізнес-підприємств та неможливістю виконання ними своїх партнерських зобов'язань як стейкхолдерів освітніх програм з підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти. Проте роки пандемії і повномасштабної збройної війни змусили систему освіти адаптуватися до функціонування в умовах нестабільності, по-новому вибудовувати партнерські зв'язки з роботодавцями, застосовувати інноваційні

підходи до організації освітнього процесу. Сучасні освітні менеджери називають дуальну форму здобуття освіти не лише «формулою успіху» для здобувачів освіти різних рівнів, але й «локомотивом» відновлення, розбудови і розквіту економіки України,¹⁸⁷ прискорення її інтеграції в ЄС.

Зумовлена тривалою війною економічна нестабільність стала для молоді свого роду тригером, чинником переоцінювання пострадянських стереотипів щодо престижності освіти. Став зростати інтерес до професійної освіти в певних галузях економіки, що давали гарний зарібок і визнання суспільства. Стрімко стали розвиватися українська логістична сфера та ІТ галузь. Зріс запит суспільства на зміну традиційних підходів до здобуття освіти, збільшилася потреба молоді в економії часових, емоційних, фінансових ресурсів для здобуття освіти. З огляду на це, заклади освіти активізували свою діяльність з упровадження елементів дуальної форми здобуття освіти. Більш активно став включатися в розвиток дуальної освіти великий бізнес.

Наприклад, започаткований 2019 року проєкт «Дуальна освіта» ДТЕК Мережі називають одним із кращих кейсів державного порталу для підприємців «Дія. Бізнес» (2023) та успішним прикладом створення можливостей навчання і працевлаштування для українських здобувачів освіти під час повномасштабної війни.¹⁸⁸ Метою проєкту було створення безбар'єрних умов для здобуття молоддю професії енергетика та насичення національного енергетичного ринку фахівцями з якісною професійною освітою. Уже в 2019 р. професія «енергетик» мала підвищений попит на ринку праці і досить шанованою в українському суспільстві, а війна РФ проти України, де агресор робив ставку на знищення цивільної інфраструктури і дестабілізацію таким чином суспільства, ще більше посилила стратегічне значення професії енергетика як для збереження енергетичної незалежності та витривалості української держави, так і для забезпечення суспільної злагоди та сталого розвитку українського суспільства.

Варто визнати зростання інтересу суспільства до здобуття професії за дуальною формою освіти. Свідченням цього може бути

¹⁸⁷ Черкаський державний технологічний університет (2023, 13 жовтня). У ЧДТУ компанія «МХП» презентувала проєкт дуальної освіти студентам факультету економіки та управління. <https://chdtu.edu.ua/news/item/19133-u-chdtu-kompaniia-mkhp-prezentovala-proiekt-dualnoi-osvity-studentam-fakultetu-ekonomiky-ta-upravlinnia>

¹⁸⁸ Білгород-Дністровська Районна Державна Адміністрація (2023). Дуальна освіта ДТЕК мережі: Можливість вчитися та працювати одночасно. «Бізнес без бар'єрів». <https://bdrda.od.gov.ua/dualna-osvita-dtek-merezhi-mozhlyvist-vchytysya-ta-praczuvaty-odnochasno-biznes-bez-baryeriv/>

зростання кількості студентів-дуальників, які, попри війну, стали учасниками проекту «Дуальна освіта» ДТЕК Мережі.¹⁸⁹ За п'ять років в рамках проекту пройшли навчання 88 студентів, отримуючи заробітну плату і повний соціальний пакет. Більша половина випускників – учасників проекту (51) працевлаштовані саме в цій компанії. Навіть попри війну 19 молодих енергетиків отримали перше робоче місце в ДТЕК Мережі.¹⁹⁰

Активізувалася дуальна форма навчання на західних регіонах України, куди релоковано багато закладів освіти з тимчасово окупованих територій. Варто визнати, що досі у всіх закладах освіти застосовуються лише елементи дуальної освіти. Але навіть така форма упровадження дуальної освіти має позитивні результати. Зокрема, значно посилюються зв'язки закладів освіти і бізнес-партнерів, які, у свою чергу, краще інтегруються в процес вирішення нагальних освітніх проблем, стають активними зацікавленими стейкхолдерами, що впливають на зміст професійної підготовки фахівців і на модернізацію освітньої інфраструктури. Наприклад, упровадження дуальної освіти у Волинському національному університеті імені Лесі Українки дало змогу не лише організувати вивчення здобувачами освіти окремих освітніх компонентів безпосередньо на виробництві з отриманням заробітної плати чи персональної стипендії, але й створювати з працедавцями спільні лабораторії – ІТ-лабораторія (результат співпраці університету і компанії «InternetDevels»), лабораторія кібербезпеки та захисту інформації (спільно з компанією «SOC Prime»), «STEAM-лабораторія» (спільно з Волинською обласною Малою академією наук).¹⁹¹

Війна критично змінила демографію України, кадровий склад освітніх інституцій і контингент здобувачів освіти. Якщо в перший рік війни практично всі вимушені українські мігранти продовжували навчання-онлайн в українських закладах освіти, то в 2023 р. їх число стало зменшуватися через значну складність навчання у кількох закладах освіти (рідному і зарубіжному). Війна перестала сприйматися

¹⁸⁹ Білгород-Дністровська Районна Державна Адміністрація (2023). *Дуальна освіта ДТЕК мережі: Можливість вчитися та працювати одночасно. «Бізнес без бар'єрів»*. <https://bdrda.od.gov.ua/dualna-osvita-dtek-merezhi-mozhlyvist-vchytysya-ta-praczuvaty-odnochasno-biznes-bez-baryeriv/>

¹⁹⁰ Терещук, А. (2023). *Можливості для молоді під час війни: 10 студентів стали учасниками проекту «Дуальна освіта» ДТЕК Дніпровські електромережі*. <https://www.dtek-dnem.com.ua/ua/news/mozhlyvosti-dlya-molodi-pid-chas-viyni-10-studentiv-stali-uchasnikami-proyektu-dualna-osvita-dtek-dniprovski-elektromerezhi>

¹⁹¹ Цьось, А. (2024). *Дуальна освіта та майбутній кадровий голод на Волині*. In *Співпраця з релокованими закладами, дуальна освіта та волонтерство – чим живе волинський виш під час війни*. <https://volynonline.com/spivpracya-z-relokovany-my-zakladamy-dualna-osvita-ta-volonterstvo-chym-zhyve-volynskij-vysh-pid-chas-viyny/>

як тимчасове явище, і тому значна кількість людей за кордоном стали влаштовувати своє життя за межами батьківщини, а в багатьох галузях всередині країни став відчутним кадровий голод. За таких умов дуальна освіта стає особливо важливою, з точки зору запобігання загостренню кадрових проблем, оскільки є здатною створювати кадровий резерв зі здобувачів освіти, які навчаються за тристоронніми договорами в рамках дуальної освіти.

Бойові дії на території України, релокація бізнесу, вимушена міграція здобувачів освіти за кордон – стали значними перешкодами для розвитку дуальної форми здобуття освіти, але ці проблеми водночас стимулювали інтерес громадян, освіти й бізнесу до цієї форми навчання як такої, що дає змогу економити часові і фінансові ресурси здобувачів освіти і здатна позитивно впливати на вирішення кадрового голоду у багатьох галузях вітчизняної економіки. До основних причин, що спонукали бізнес до співпраці з закладами освіти в рамках дуальної освіти, варто назвати такі: кадровий голод майже на всіх регіональних ринках праці, зумовлений вимушеною еміграцією українців за межі України; старіння кадрів на підприємствах і відсутність якісного кадрового резерву через війну та мобілізацію значної кількості фахівців; можливість впливу на зміст підготовки фахівців; усвідомлення суб'єктами господарювання важливості опанування майбутніми фахівцями теоретичних фундаментальних знань.

Повоєнне відновлення. Нині дуальну освіту називають в Україні «формулою успіху» як для професійного розвитку здобувачів освіти, так і для відновлення економіки країни.¹⁹² Це відображено у Плані відновлення України (2022), де визначається низка важливих функцій дуальної освіти, необхідних для сприяння економічному відновленню й подальшому розвитку держави. Дуальна форма навчання визнана дієвим інструментом для подолання розриву між змістом освітніх програм і навчальних планів та реальними потребами національного ринку праці.¹⁹³

Отже, дуальна форма здобуття освіти відкриває певні перспективи для повоєнного відновлення української економіки, серед яких: підготовка самозарадних фахівців для зменшення рівня безробіття і зниження рівня соціальної напруженості, наближення

¹⁹² Черкаський державний технологічний університет (2023, 13 жовтня). У ЧДТУ компанія «МХП» презентувала проєкт дуальної освіти студентам факультету економіки та управління. <https://chdtu.edu.ua/news/item/19133-u-chdtu-kompaniia-mkhp-prezentovala-proiekt-dualnoi-osvity-studentam-fakultetu-ekonomiky-ta-upravlinnia>

¹⁹³ Перхун, Л. П., & Товмаченко, Н. М. (2019). Проблеми впровадження дуального навчання в Національній академії статистики, обліку та аудиту. In *Нові джерела та методи поширення даних у статистиці: матеріали XVII Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди Дня працівників статистики*, (с. 206–209). Інформаційно-аналітичне агентство.

вітчизняної системи освіти до вимог національного ринку праці, сприяння формуванню затребуваних військовим станом актуальних компетентностей, підвищення конкурентоспроможності випускників і престижності закладів освіти, зменшення кадрових проблем для стратегічно важливих галузей вітчизняної економіки воєнного часу і її повоєнного відновлення.

Повоєнне відновлення України потребуватиме перегляду пріоритетних напрямів підготовки фахівців і переліку стратегічно важливих професій, створення відповідних професійних та освітніх стандартів, більш активного залучення до цієї діяльності роботодавців і представників громадянського суспільства, впровадження більш ефективних моделей державно-приватного партнерства. У цілому це має посилити вмотивованість підприємств та організацій щодо їх участі у підготовці майбутніх фахівців та впровадження повноцінної дуальної освіти.

Аналіз досвіду функціонування в Україні дуальної освіти дав змогу виявити основні причини, що гальмували її розвиток та знижували ефективність впливу на забезпечення сталого розвитку суспільства. Серед них: карантинні обмеження, пов'язані з пандемією COVID-19; воєнні дії; посилення зумовлених війною міграційних потоків; зменшення контингенту студентів, навантаження для викладачів і, відповідно, скорочення кадрів на кафедрах; руйнація, релокація, закриття багатьох підприємств – учасників підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти; низький рівень обізнаності щодо переваг дуальної форми здобуття освіти серед студентів, педагогів і роботодавців.¹⁹⁴

Відтак, попри значний досвід функціонування в Україні дуальної освіти, залишаються перспективними: посилення профорієнтаційної та інформаційної кампаній щодо можливостей навчання за дуальною формою здобуття освіти; зниження рівня бюрократизації освітнього процесу в закладах освіти; забезпечення державної підтримки тих закладів освіти, які впроваджуватимуть повноцінну дуальну освіту, для збереження педагогічних кадрів та їх заохочення до оновлення й модернізації освітніх програм з урахуванням потреб дуальної форми здобуття освіти; удосконалення підготовки керівників закладів освіти до розвитку державно-приватного партнерства, а майбутніх педагогів – до педагогічної діяльності в умовах дуальної освіти гармонізація

¹⁹⁴ Savchuk, R. (2024). Problems and prospects for the development of dual education for the post-war recovery of Ukraine. *Professional Pedagogics*, 1(28), 89–102. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2024.28.89-102>

державної підтримки та ініціативи «знизу» (роботодавців та закладів освіти).

Зумовлені війною демографічні і кадрові проблеми стимулювали інтерес бізнесу до дуальної форми здобуття освіти, що активувало процес творення якісної екосистеми між університетами, державою і соціально відповідальним бізнесом. З іншого боку, дуальна освіта стала важливою, з точки зору запобігання загостренню кадрових проблем, здатною сприяти створенню на підприємствах кадрового резерву зі здобувачів освіти, які навчаються за тристоронніми договорами в рамках дуальної освіти.

Жодна форма освіти так не наближена до глобальних цілей сталого розвитку і потреб повоєнного відновлення економіки України, як дуальна. Вона є важливим інструментом реалізації багатьох Цілей сталого розвитку: дає змогу не лише здобути якісну освіту, але й гарантовану роботу (Ціль 1); більше орієнтована на виробництво, краще враховує особливості регіональних ринків праці, швидше модернізується, а відтак є більш якісною (Ціль 4); дає змогу сформувати актуальні навички, швидше адаптуватися до професії, краще збудувати власну кар'єрну траєкторію і досягти професійного успіху (Ціль 8); фінансово захищає здобувача освіти та його родину, дає змогу талановитій молоді зручно вибудувати індивідуальну освітню траєкторію (Ціль 10); упровадження повноцінної дуальної освіти здатне посилити кожного її суб'єкта (Ціль 16); відносини між суб'єктами освітнього процесу, залученими до організації навчання за дуальною формою здобуття освіти, характеризуються високим рівнем партнерської співучасті і відповідальності (Ціль 17).

Проаналізований досвід дає змогу говорити, що дуальна форма здобуття освіти апробована в Україні за всіма рівнями підготовки майбутніх фахівців – професійної, фахової передвищої і вищої. Науковці сходяться на думці, що дуальна освіта не може носити масового характеру, але в Україні на неї покладаються великі соціальні очікування для пришвидшення повоєнного відновлення вітчизняної економіки, задоволення зростаючого попиту на висококваліфіковані кадри за стратегічно важливими напрямками діяльності (енергетика, екологія, будівництво, машинобудування, аграрний сектор), цифровізації та інтеграції України в ЄС.

1.10. ВЗАЄМОДІЯ БІЗНЕСУ З ПРОФЕСІЙНОЮ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЮ) ОСВІТОЮ ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

INTERACTION BETWEEN BUSINESS AND VOCATIONAL EDUCATION FOR THE POST-WAR ECONOMIC RECOVERY OF UKRAINE

Володимир Крячко

кандидат соціологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії зарубіжних систем професійної освіти і навчання Інституту професійної освіти НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0002-2869-7490>
volodymyr.kryachko@gmail.com

Volodymyr Kryachko

Candidate of Sociological Sciences, Senior Research Scientist of the Laboratory of Foreign Systems of Vocational Education and Training of the Institute of Vocational Education of the NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-2869-7490>
volodymyr.kryachko@gmail.com

На основі аналізу сучасних законодавчих, нормативно-правових документів, наукових джерел і практичного досвіду експліковано особливості взаємодії бізнесу та системи професійної освіти в контексті потреб повоєнного відновлення економіки України. Охарактеризовано діючі в українському соціумпросторі проекти співпраці П(ПТ)О та бізнесу, в ракурсі розвитку ДПП на сучасному етапі інтеракції зацікавлених у такій взаємодії державних та приватних соціальних суб'єктів. Проаналізовано аспекти практичного досвіду розвитку ДПП у Швейцарії через приклади взаємодії бізнесу та системи П(ПТ)О, а також запропоновано рекомендації щодо застосування досвіду співпраці соціосуб'єктів бізнесу та П(ПТ)О в Україні. Наведено результати побудови бренду П(ПТ)О, зокрема приклади комунікаційних проектів.

Features of the interaction between business and the system of vocational education based on the analysis of modern legislative, regulatory and legal documents, scientific sources and practical experience in the context of the needs of the post-war economic recovery of Ukraine are explicated. Cooperation projects between vocational education and business operating in the Ukrainian social space in the perspective of public-private partnership development at the current stage of interaction between public and private stakeholders interested in such interaction are characterized. Aspects of practical experience in public-private partnership's development in Switzerland were analyzed through examples of interaction between business and vocational education system, as well as some recommendations concerning the application of the experience of cooperation between business' and vocational education system's stakeholders in Ukraine were offered. Results in the field of vocational education brand building, in particular, examples of several communication projects with well-known Ukrainian agencies and companies are given.

Ключові слова: взаємодія, бізнес, професійна освіта, державно-приватне партнерство.

Keywords: interaction, business, vocational education, public-private partnership.

У контексті потреб повоєнного відновлення економіки України особливої актуальності набуває державно-приватне партнерство, зокрема взаємодія бізнесу та системи професійної (професійно-технічної) освіти. Нагадаємо, що в Законі України «Про державно-приватне партнерство» термін «ДПП» визначений як співробітництво між державою, її територіальними громадами в особі відповідальних державних органів, які здійснюють управління об'єктами державної власності, органів місцевого самоврядування, НАН України і національними галузевими академіями та державними партнерами, юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, установ, організацій (приватних партнерів), що здійснюється на основі договорів у порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами.¹⁹⁵ У той же час ДПП у сфері П(ПТ)О визначено як систему довгострокових, взаємовигідних договірних економічних та організаційних відносин державних і недержавних суб'єктів з метою залучення додаткових інвестицій у розвиток П(ПТ)О, підвищення рівня спільної відповідальності за ухвалення рішень, що становлять суспільний інтерес, досягнення педагогічного, соціального та економічного ефектів.¹⁹⁶

Українською важливою для розвитку ДПП у сфері П(ПТ)О є масштабна реформа П(ПТ)О, що стартувала в 2019 році. Результатом змін внаслідок даної реформи мають стати комфортні умови для навчання здобувачів освіти в закладах П(ПТ)О, стимули для ефективної роботи педагогів та інструменти, які дозволять бізнесу впливати на політику підготовки кадрів у регіоні, а також плідна співпраця приватного сектора із закладами П(ПТ)О. Більше того, державна цільова соціальна програма розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022–2027 роки (далі – Програма), як відомо, спрямована на модернізацію системи П(ПТ)О відповідно до сучасних і перспективних потреб ринку праці, міжнародних стандартів і практик для забезпечення реалізації права громадян на якісну та доступну П(ПТ)О, створення умов для формування і розвитку актуальних професійних компетентностей особи, що необхідні для її успішної професійної діяльності та

¹⁹⁵ Верховна Рада України. (2010). *Про державно-приватне партнерство*. Закон України № 2404-VI <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>

¹⁹⁶ Radkevych, V. (2022). Principles of developing public-private partnerships in the field of vocational and technical education in the post-war period. *Professional Pedagogics*, 2(25), 104–114. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.25.104-114>

самореалізації.¹⁹⁷ На думку автора, розвиток тісної співпраці закладів П(ПТ)О із бізнесом у контексті ДПП суттєво пришвидшить досягнення цілей як реформи П(ПТ)О, так і Програми.

Взаємодія бізнесу та системи П(ПТ)О особливо важлива для процесу повоєнного відновлення економіки України, адже соціальні суб'єкти цих соціальних полів беруть безпосередню участь у відбудові інфраструктури, житлового фонду, закладів освіти, промислових та інших різноманітних об'єктів фізичного оточення України. Взаємодія бізнесу та системи П(ПТ)О в Україні розкривається, наприклад, через такі проекти, як «Навички для відновлення» (Skills for Recovery), який з 2023 року реалізується Німецьким товариством міжнародного співробітництва (GIZ) за фінансування Федерального міністерства економічного співробітництва та розвитку Німеччини. Тобто, «GIZ» уже зараз допомагає Україні з відбудовою, намагаючись водночас максимально наблизити професійну освіту до потреб ринку праці. В Україні основними партнерами та бенефіціарами проекту «Навички для відновлення» є Міністерство освіти і науки України та Міністерство економіки України, що свідчить про міжгалузеву інтеракцію соціальних суб'єктів, які є інкорпорантами певних аспектів ДПП та співпраці бізнесу з репрезентантами П(ПТ)О. Важливо, що основні напрями проекту «Skills for Recovery» – це побудова навичок та надання знань для залучення населення у якості професійних робітників до процесу відновлення; підтримка активації вразливих груп населення (наприклад, колишні учасники бойових дій та ВПО) на ринку праці та їх залучення до відбудови країни; допомога молоді у здобутті якісної освіти в умовах війни. Інноваційно, що проект «Навички для відновлення» впроваджується у шести областях (Дніпропетровська, Полтавська, Київська, Вінницька, Львівська та Чернівецька) та в чотирьох пріоритетних галузях економіки: будівництво і енергетика, транспорт і логістика, сільське господарство та сфера послуг. Очевидно, що система П(ПТ)О в Україні потребує змін, тому проект «Skills for Recovery» має на меті покращити навички та знання для 14 робітничих професій, які визначено пріоритетними для вищезазначених галузей економіки.¹⁹⁸ Інакше кажучи, мета проекту

¹⁹⁷ Верховна Рада України. (2021d). *Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022–2027 роки*. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1619-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1619-2021-%D1%80#Text>

¹⁹⁸ Інститут професійної кваліфікації. (2023). *Розпочався проект Skills for Recovery*. <https://ipq.org.ua/ua/news/743>

«Навички для відновлення» – це покращення потенціалу робітничих професій для відновлення та економічної розбудови України, що є навряд чи досяжним без взаємодії бізнесу та системи П(ПТ)О.¹⁹⁹

Очевидно, що система П(ПТ)О потребує перманентного налагодження зв'язків із бізнесом та отримання якісного зворотнього зв'язку від різних компаній, які взаємодіють чи повинні для блага українського соціуму взаємодіяти із сферою П(ПТ)О у контексті розвитку української економіки та ДПП, а також активізації повоєнної відбудови України. У таких країнах як Австрія, Німеччина та Швейцарія, наприклад, звичною є наступна суспільна позиція у сфері П(ПТ)О: здобувач освіти має бути максимально близько до роботодавця. Як результат, завдяки системі дуальної освіти (коли практика займає понад половину навчального часу) та програмам стажувань ці держави встановили тісний контакт між системою П(ПТ)О, бізнесом та виробництвом. Наслідуючи результативну практику керівництва та персоналу різних зарубіжних компаній, ми можемо впроваджувати в Україні наступний імпаکتивний меседж: здобувачі освіти, які пройшли якісне стажування на виробництві, будуть основними соціальними суб'єктами майбутньої робочої сили та економічними одиницями країни. При цьому зрозуміло, що від якості їх навчання залежить успішність бізнесу і сфери П(ПТ)О. При такому підході до П(ПТ)О компаніям потім не треба буде когось перевчати, адже вони будуть контролювати стандарт, усвідомлюючи, що коли здобувачі освіти досягнуть 18 років, вони будуть готові повністю інтегруватися у роботу, маючи реальний практичний та професійний досвід з відповідними до сучасних вимог та новітніх технологій навичками.

У даному контексті цікавий кейс Швейцарії, де ще до завершення навчального року здобувачі освіти 9 класу мають вирішити чи вступатимуть вони у старшу школу академічного спрямування чи на професійне навчання. Якщо вони обирають професійне навчання, то їм потрібно підготувати резюме та податись на стажування у різні компанії. Як відомо, цим напрямом йдуть понад 60% здобувачів освіти. У свою чергу, державні та приватні компанії отримують тисячі резюме та організують співбесіди і відбір. Після того, як здобувачів освіти взяли на стажування, вони підписують з роботодавцем контракт. Далі

¹⁹⁹ Міністерство освіти і науки України. (2023a). 10 млн євро для сфери професійної освіти – стартував проєкт Skills4Recovery. *Урядовий портал*. <https://www.kmu.gov.ua/news/10-mln-ievro-dlia-sfery-profesiinoi-osvity-startuvav-proekt-skills4recovery>

бізнес обирає заклад освіти, який буде надавати здобувачам освіти теоретичну підготовку. Теорія, залежно від професії, займає один-два дні на тиждень, а решту часу здобувачі освіти навчаються на робочому місці, працюючи і створюючи там додану вартість. Такий підхід до взаємодії бізнесу із системою П(ПТ)О, у разі його практикування у нашій державі, на нашу думку, сприятиме не тільки повоєнній відбудові України, але і майбутньому розвитку української економіки у довгостроковій перспективі. Ми припускаємо, що мабуть не всі стажери працюватимуть на підприємствах, де вони проходять практику, але що більше буде правильно навчених людей, тим краще це вплине на бізнес і різні сектори економіки України.

Отже, бізнес у Швейцарії майже повністю навчає здобувачів П(ПТ)О власним коштом. Цю практику, з нашої точки зору, доцільно популяризувати та впроваджувати в Україні, адже застосування зарубіжного досвіду взаємодії бізнесу із системою П(ПТ)О у майбутньому сприятиме інтеграції здобувачів П(ПТ)О в реальний ринок праці. Також очевидно, що закладам П(ПТ)О слід сприймати бізнес як соціального партнера, що передбачає довгострокове планування та активну багатосторонню участь компаній не тільки у якості одноразового благодійника або спонсора, а і як повноцінного співучасника системи П(ПТ)О та працевлаштування своїх випускників. З іншого боку, оскільки компаніям, які мають власну стратегію ведення бізнесу, не вистачає кваліфікованих спеціалістів і вони хочуть впливати на кількість професіоналів у своїй галузі, бізнеси сьогодні стають все більш мотивовані до співпраці із закладами П(ПТ)О.

Сьогодні існує запит держави, щоб у трансформаціях різних закладів системи П(ПТ)О активну участь брали бізнеси, які потім будуть працевлаштовувати студентів. Ураховуючи міжнародний досвід взаємодії бізнесу та системи П(ПТ)О, на нашу думку, бізнесам потрібно: інформувати заклади П(ПТ)О щодо своїх потреб та кваліфікацій, які потрібні співробітникам різних компаній та секторів економіки України; давати фідбек щодо рівня викладачів та навчальних програм у різних закладах П(ПТ)О та підказувати, що треба змінити; пропонувати своїх співробітників в якості гостьових лекторів; запрошувати викладачів на стажування до себе на підприємство тощо.²⁰⁰

²⁰⁰ Завгородній, Д. (2024). Відчуваєте кадровий голод? Готуйтеся співпрацювати з профтехами, радить заступник міністра освіти і науки. Як він бачить це партнерство? *Forbes Україна*. <https://forbes.ua/lifestyle/vidchuvate-kadroviy-golod-gotuytes-spivpratsyuvati-z-proftekhami->

Як відомо, у 2024 році Кабінет Міністрів України виділив більше ніж пів мільярда гривень на оновлення майстерень на базі закладів професійної освіти у межах проєкту «#100майстерень» – ініціативи, що допомагає опанувати професію для відбудови України. Не викликає сумніву, що оновлення майстерень сприяє розвитку освітньо-професійних кластерів, які, як зазначає В. Радкевич, можуть виступати і як форуми, у межах яких ведеться діалог між партнерами в контексті якісної професійної підготовки майбутніх фахівців та їх працевлаштування. Такі діалогічні платформи сприятимуть створенню освітнього середовища, орієнтованого на підготовку кваліфікованих, конкурентоспроможних випускників, які здатні успішно освоювати нові професійні компетентності і гнучко реагувати на вимоги ринку праці. Нагадаємо, що освітньо-професійні кластери забезпечують унікальну основу для залучення різного виду інвестицій з метою навчання широких кіл здобувачів освіти, працівників, підприємців, підвищення гнучкості та мобільності підприємств, розширення спектра мережевих структур. Також у даному контексті актуалізується Концепція підготовки «гнучкого» працівника, мета якої – підготовка фахівця не з однієї професії, а з двох, трьох і більше з подальшим підвищенням кваліфікації впродовж усієї трудової діяльності.²⁰¹

У контексті розбудови діалогу на налагодження співпраці між бізнесом та системою П(ПТ)О в Україні викликає інтерес, наприклад, освітня конференція «Серпнева – 2024», де обговорили такі пріоритети в П(ПТ)О на наступний навчальний рік: оновлення інфраструктури системи П(ПТ)О, побудова міцного бренду та репутації, а головне – налагодження партнерства бізнесу із закладами П(ПТ)О, адже сьогодні у нашій державі є шалений дефіцит кадрів на підприємствах.

Оскільки система П(ПТ)О – це основа ефективного повоєнного відновлення і розвитку України у майбутньому, бізнесам необхідно активно взаємодіяти із тими чи іншими закладами П(ПТ)О, залучати роботодавців до спільної роботи над новими програмами, курсами в закладах П(ПТ)О, до навчання здобувачів освіти і підвищення кваліфікації майстрів і педагогів. Взаємодія бізнесу та системою П(ПТ)О в Україні може розкриватись, наприклад, через заохочення

[radit-zastupnik-ministra-osviti-ta-nauki-dmitro-zavgorodniy-os-yak-vin-bachit-tse-partnerstvo-13072024-22346](https://radit.zastupnik-ministra-osviti-ta-nauki-dmitro-zavgorodniy-os-yak-vin-bachit-tse-partnerstvo-13072024-22346)

²⁰¹ Радкевич, В. (2013). Концептуальні засади розвитку професійної освіти і навчання в ринкових умовах. In *Сучасні технології навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців* (с. 37–42). ЛНПЦ НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/2499>

молоді до робітничих спеціальностей, відбудову ланцюжка: школа – профтех – підприємство, створення сучасних кабінетів праці та облаштування майстерень верстатників на базі різних закладів П(ПТ)О, залучення здобувачів освіти до взаємодії з виробництвом через екскурсії та практичні заняття.

Хорошим прикладом розбудови ДПП в Україні є, наприклад, співпраця таких підприємств як «Метінвест», «Kernel» та «Interpipe» із різними закладами системи П(ПТ)О. На сьогодні існують і певні результати у сфері побудови бренду П(ПТ)О в Україні, а також різні комунікаційні проєкти із такими відомими українськими агенціями та компаніями, як: «HyperNormal», «Pedanburgo», «УАЛ», «SPIILKA», «Big City Lab». Зокрема, спільно із «Spiilka» вдалося створити айдентику для десяти пілотних закладів П(ПТ)О, а спільно з «Pedanburgo» реалізувати проєкт «КоледжЧЕК» та продемонструвати на прикладі шести закладів П(ПТ)О України, якою сучасною може бути українська система П(ПТ)О.

Отже, взаємодія бізнесу та системи П(ПТ)О для потреб повоєнного відновлення економіки України може розкриватись через оновлення інфраструктури, побудову сильних брендів закладів П(ПТ)О, налагодження тісних зв'язків із роботодавцями, підготовку кваліфікованих кадрів, здатних відповідати сучасним вимогам ринку праці тощо. Така синергія між закладами П(ПТ)О та бізнесом не лише розв'язує поточні кадрові проблеми підприємств, але й закладає міцний фундамент для майбутнього економічного розвитку України, створюючи нові можливості для молоді та сприяючи інноваційному розвитку нашої держави загалом.²⁰²

²⁰² Міністерство освіти і науки України. (2024). Як профтех співпрацює з бізнесом: розповідають представники найбільших підприємств України. *Урядовий портал*. <https://www.kmu.gov.ua/news/yak-proftek-h-spiivpratsiue-z-biznesom-rozpovidaiut-predstavnyky-naibilshykh-pidpriyemstv-ukrainy>

1.11. КОНСУЛЬТУВАННЯ З МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

ADVISING ON YOUTH ENTREPRENEURSHIP TO ENSURE SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT

Валерій Орлов

доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
лабораторії професійної кар'єри Інституту
професійної освіти НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0002-1843-390X>
v.f.orlov@ukr.net

Людмила Базиль

доктор педагогічних наук, професор,
провідний науковий співробітник
лабораторії професійної кар'єри Інституту
професійної освіти НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0003-4130-5436>
ljudmilabazyl@gmail.com

Дмитро Закатнов

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач лабораторії професійної кар'єри
Інституту професійної освіти
НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0002-4130-089X>
23dazkum@ukr.net

Valerii Orlov

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Chief Researcher of the Professional Career
Laboratory of the Institute of Vocational
Education of the NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-1843-390X>
v.f.orlov@ukr.net

Liudmyla Bazyl

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Leading Researcher at the Professional Career
Laboratory of the Institute of Vocational
Education of the NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0003-4130-5436>
ljudmilabazyl@gmail.com

Dmytro Zakatnov

Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Researcher,
Head of the Laboratory of Professional Career
of the Institute of Vocational Education of the
NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-4130-089X>
23dazkum@ukr.net

Обґрунтовується суть консультування з молодіжного підприємництва як складноструктурованої інтерактивної стратегії надання допомоги майбутнім підприємцям у досягненні успіху. Така стратегія є цілісною, унікальною за своїм змістом системою, яку можна представити як спільну результативну діяльність здобувача професійної освіти і педагога-консультанта. Основним продуктом такої діяльності авторами позиціоновано результативні зміни в свідомості здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти, їхньому ставленні до майбутньої бізнес-діяльності, мінімізація проблемних аспектів їхнього цивілізаційного буття, подолання невпевненості, труднощів у оволодінні основами фінансової грамотності і підприємництва, покращення емоційної сфери, оптимізація особистісних якостей.

The article substantiates the essence of youth entrepreneurship counselling as a complex interactive strategy for assisting future entrepreneurs in achieving success. Such a strategy is a holistic, unique system, which can be presented as a joint effective activity of a vocational education student and a teacher-consultant. The main product of such activity is effective changes in the consciousness of students of vocational education and training, their attitude to future business activities, minimisation of problematic aspects of their civilisation, overcoming uncertainty, difficulties in mastering the basics of financial literacy and entrepreneurship, improvement of the emotional sphere, optimisation of personal qualities.

Ключові слова: молодіжне підприємництво, професійна освіта, консультування з питань молодіжного підприємництва, підприємницька діяльність, здобувачі професійної (професійно-технічної) освіти.

Keywords: youth entrepreneurship, professional education, consulting on youth entrepreneurship, entrepreneurial activity, students of professional (vocational and technical) education.

Забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку держави, громадянського суспільства й економіки для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина набуває особливої актуальності за сучасних цивілізаційних обставин. З-поміж ухвалених Указом Президента України 17 цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, що є орієнтирами розроблення нормативно-правових актів, прогнозних і програмних документів щодо забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України значну увагу має бути приділено «сприянню поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх».²⁰³

Підприємницька діяльність у всіх економічно розвинених країнах справедливо визнається провідною рушійною силою, а підприємництво – одним із вирішальних чинників зміцнення конкурентоспроможності національної економіки. Під впливом цивілізаційних трансформацій в Україні і світі поступово утверджуються нові способи господарської діяльності, моделі економіки, й водночас, – підходи до підготовки майбутніх підприємців у закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої і вищої освіти.

Проблема сучасної практики підготовки молоді до підприємництва пов'язана з розумінням її цільових настанов лише як формування фінансової грамотності, формування знань з основ підприємництва, набуття умінь і навичок щодо започаткування власного бізнесу та здійснення підприємницької діяльності. Головною метою підприємницької освіти і консультування має бути, передовсім, розвиток підприємливості у кожного майбутнього фахівця та активізація підприємницьких якостей, що сприятиме становленню молодіжного підприємництва як соціально-економічного феномену.

²⁰³ Верховна Рада України. (2019). *Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року*. Законодавство України. Указ Президента № 722/2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

Відтак загальними характеристиками консультування з молодіжного підприємництва як стратегії допомоги майбутнім підприємцям визначаємо:

- емпатійне розуміння;
- шанобливе ставлення до потенційних можливостей суб'єкта освіти, який планує самостійно будувати власне життя;
- конгруентність (або щирість) стосунків.

Консультування з молодіжного підприємництва є одним з важливих напрямів професійної діяльності не тільки практичних психологів, соціальних педагогів, а й викладачів закладів П(ПТ)О спрямованих на реалізацію знань, вмінь, здатностей випускників цих закладів в умовах воєнного стану та відновлення економіки України у післявоєнний час. Отже, консультування з молодіжного підприємництва, спрямоване на цілісний і наскрізний розвиток підприємливості, реалізується у рамках формальної і неформальної освіти для кар'єри у сфері підприємництва та спрямовується на виконання таких основних завдань:

- 1) підвищення рівня обізнаності здобувачів професійної освіти щодо самозайнятості й можливостей кар'єрного зростання у підприємстві;
- 2) рефлексія особистісних якостей і загальноприйнятих (горизонтальних) навичок, які є ознакою підприємницького мислення та поведінки;
- 3) розроблення бізнес-проектів і керування міні-компаніями;
- 4) усвідомлення способів набуття ділових навичок і знань про те, як розпочати й успішно розвивати бізнес за конкретних соціально-економічних обставин.²⁰⁴

Незважаючи на значущість молодіжного підприємництва у стимулюванні економічного розвитку завдяки створенню робочих місць, інноваціям та конкурентоспроможності його потенціал у багатьох країнах реалізується лише частково. Безперечно, у визначенні політики з підтримки молодіжного підприємництва не може використовуватися єдиний підхід для всіх країн, а має враховуватися національний соціально-економічний контекст і конкретні регіональні проблеми цивілізаційно-економічного поступу конкретної країни.

²⁰⁴ Базиль Л., & Орлов В. (2023). Концептуально-парадигмальні виміри підготовки здобувачів професійної освіти до молодіжного підприємництва. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки*, 53, 31–39. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2023_3_5

Однак результати виконаного нами дослідження значною мірою сприятимуть виробленню дещо універсального й більш загального підходу до організації та здійснення консультування з молодіжного підприємництва, як в країнах з розвиненою економікою, так і недостатньо розвинених, або зі зруйнованою економікою внаслідок війни, тому числі й в Україні.

Євроінтеграційні процеси у підготовці здобувачів професійної освіти до молодіжного підприємництва, впроваджені у соціальну й освітню практику, є важливою рушійною силою економічного поступу повоєнної України, зокрема, подолання безробіття і створення робочих місць, що узгоджено з «Цілями сталого розвитку до 2023 року».

З березня 2022 року, у зв'язку з повномасштабним вторгненням російських військ істотно призупинилась активність національного ринку праці, що спричинило стрімке збільшення числа безробітних. Зростання безробіття серед молоді зацентрувало проблему становлення молодіжного підприємництва, змістивши її у фокус дискусій про відновлення національної економіки Української держави, задля визначення стратегій (траєкторій, способів, моделей) і порядку розвитку цього явища в повоєнний період. Відтак, у науково-освітньому просторі істотно зріс інтерес до світового досвіду функціонування молодіжного підприємництва, зокрема, інноваційних технологій, що забезпечують високий рівень бізнес-освіти молоді.

Відповідно до результатів проведених нами досліджень маємо підстави стверджувати, що для забезпечення відкритого і безперешкодного доступу учнівської і студентської молоді до актуальних знань зі створення власної справи й подальшого успішного ведення бізнесу з обов'язковим його адаптуванням до різних цивілізаційних обставин, розвитку професійної та підприємницької компетентностей здобувачів освіти, а також – формування навичок використання новітніх технологій, створення соціально затребуваних комерційних продуктів і послуг, необхідно інвестувати в об'єкти технологічної інфраструктури, створюючи у такий спосіб міцне підґрунтя для розвитку цифрової економіки та поширення інновацій. Саме тому, як свідчить світовий досвід, надзвичайної затребуваності набули численні бізнес-інкубатори й акселератори (Junior Achievement, Club Kidpreneur, Build Your Business, Junior Achievement-Young Enterprise Europe (JA-YE), Start-Up Chile, India's Start-Up Village тощо), що зумовлено, зокрема, їх потенційними ресурсами у створенні сприятливого середовища для винайдення, просування й популяризації інноваційних продуктів і послуг ефективної господарської діяльності.

Неоднозначне, а часом і негативне ставлення суспільства до підприємництва, невизнання молодіжного підприємництва як соціально-економічного явища, страх випускників закладів П(ПТ)О зазнати невдачі, недостатність фінансових ресурсів (матеріальних можливостей) для започаткування власної справи і дієвих інтерактивних цифрових платформ, що сприяли б залученню саме молодих осіб до бізнес-діяльності, а також відсутність постійного й вільного доступу до ринків продуктів і послуг – це лише деякі з основних перешкод, що нівелюють зусилля державних інституцій, закладів освіти, громадських організацій і суспільства загалом у створенні культури молодіжного підприємництва в Україні.

Безперечно, зорієнтованість бізнес-сфери на надання допомоги молодим підприємцям у започаткуванні й успішному веденні власної справи має вагоме значення в забезпеченні належної підтримки молодіжного підприємництва. Саме ефективна підприємницька освіта справедливо вважається наріжним каменем у формуванні фінансової грамотності, набутті практичних умінь і навичок заснування власної справи й подальшого успішного ведення бізнесу. При цьому вирішальне значення в опануванні молодими людьми основ підприємництва відіграє відповідна підготовка викладачів закладів П(ПТ)О, інтегрована в загальну систему освіти.

Окрім цього, на нашу думку, необхідно активізувати ресурс професійного навчання для формування в майбутніх фахівців навичок ведення бізнесу та забезпечення самозайнятості. Вирішити такі питання вбачається можливим на основі внесення коректив у соціально-правовому полі, створенні відповідного теоретико-методичного забезпечення підготовки молоді до підприємницької діяльності, наукового обґрунтування й запровадження в освітню практику конкретних методичних рекомендацій і технологій консультування з молодіжного підприємництва.

Визнаючи, що молоді люди стикаються зі значними перешкодами в правовому полі, зарубіжні дослідники аналізують вузькі місця підприємницької освіти окремих країн, що істотно уповільнюють, а часом і взагалі нівелюють прагнення й потенціали молодих підприємців розпочати свій бізнес. До таких суттєвих бар'єрів віднесено: складні регуляторні процеси й високі бізнес-витрати на реєстрацію.

Наприклад, досвід Італії щодо спрощеного регулювання підприємницької діяльності візуалізує переваги реалізації заходів, спрямованих на заохочення молоді до самозайнятості. Змістом інших

заходів також передбачено мінімізацію стигм, пов'язаних із невдачею бізнесу, та сприяння перезапуску стартапів.

Отже, орієнтування зусиль держави для розвитку МСП шляхом надання актуальних послуг молодим суб'єктам підприємницької діяльності мають важливе значення для забезпеченні належної підтримки саме молодого підприємництва.

Ефективна підприємницька освіта – це своєрідний ключ для, по-перше, здобуття майбутніми фахівцями знань, компетентностей і навичок, необхідних для підприємництва та, по-друге, закладення підвалин розвитку бізнес-культури у суспільстві.

Наприклад, програма ЮНКТАД Empretec як і програма Міжнародної організації праці (МОП) «Знай про бізнес» зорієнтовані на ознайомлення молодих людей із основами підприємницької діяльності. При цьому саме педагогічні працівники мають вирішальне значення в забезпеченні інтегрування процесів оволодіння основами підприємництва, формування підприємницьких навичок здобувачів освіти з процесами професійної підготовки здобувачів П(ПТ)О. Окрім означеного, викладачам важливо навчитися посилювати спроможність систем професійної освіти й виробничого навчання озброювати молодь навичками ведення підприємництва та забезпечення самозайнятості.

Технології та інновації є важливими рушійними силами економічного розвитку. Бізнес-інкубатори й акселератори, на кшталт: Start-Up Chile та India's Start-Up Village, з'явилися, у зв'язку з необхідністю створення сприятливого бізнес-середовища, яке сприяє інноваціям.

Отже, важливо інвестувати в технологічну інфраструктуру, щоб створити основу для процвітаючої цифрової економіки та надати поштовх поширенню інновацій, а також забезпечити молодим людям доступ до знань і розвитку підприємницької компетентності, а також навичок використання технологій і створення продуктів та послуг.

Доступ до фінансів є суттєвим обмеженням для молодих людей, які воліли б розпочати або розвивати бізнес. Вимоги до застави, високі банківські комісії, неадекватні продукти для молоді та відсутність фінансової грамотності є вузьким місцем для молоді. Заходи щодо забезпечення фінансової інклюзії для молоді було проведено в кількох країнах.

Наприклад, Kerala Finance Корпорація та Bhatariya Yuva Shakti Trust в Індії надають молодим підприємцям позики без застави. Крім того, фінансові установи все більше орієнтують свої послуги на задоволення потреб молоді.

Child and Youth Finance International, розширює доступ до фінансування молодих людей, а Youth Business International забезпечує молодь фінансуванням для відкриття та розвитку власного бізнесу. Створення фондів для стимулювання інновацій та розвитку підприємництва позиціонується як екосистема, що підтримуватиме інновації, спрямовані на користь життєдіяльності вразливих груп. Мова йде про програми, на кшталт: Aflateen, Програма фінансової грамотності Співдружності, які передбачають підвищення фінансової грамотності учнівської і студентської молоді.

Зростання ємності фінансового сектору з обслуговування молодіжних стартапів має вирішальне значення у забезпеченні доступу молодих людей до отримання відповідних фінансових послуг. Нарешті, ставлення суспільства до підприємництва, страх перед невдачею, недостатнє просування можливості для підприємництва, відсутність платформ зі сприяння залученню молодих підприємців та відсутність доступу до ринків є перешкодами, які підривають зусилля зі створення культури підприємництва.

Наведені аспекти підкреслюють важливість таких подій, як «Global», «Тиждень підприємництва», «Демонстрації ролі підприємництва в суспільстві», «Випадок Альянсу молодих підприємців Співдружності та Азії (СААУЕ)» тощо підтверджують важливість створення мережі об'єктів молодіжного підприємництва як платформи для залучення молодих підприємців і як організації, що виступає за інтереси молодих підприємців в Азії.

Цінним є досвід ініціативи YouthTrade в США, що пов'язують молодіжні підприємства з іншими підприємствами, купують сертифіковані продукти YouthTrade і допомагають молодим підприємцям вийти на внутрішній і зовнішньоекономічний ринки.

Отже, важливо розробити інтерактивні платформи комунікування з молодими людьми, що сприятиме розвитку молодіжних підприємницьких мереж та асоціацій.

На основі вивчення реальних практик підприємницької діяльності й моніторингових розвідок дослідниками виявлено основні перешкоди, які вважаємо доцільним оформлювати в форматі, як «резюме перешкод, що впливають на молодих підприємців, та рекомендованих дій для службовців і освітян» (табл. 1.4).²⁰⁵

²⁰⁵ UNCTAD, & Commonwealth. (2015). *Policy guide on youth entrepreneurship*. United Nations Conference on Trade and Development. <https://unctad.org/webflyer/policy-guide-youth-entrepreneurship>

Таблиця 1.4

Перешкоди, що впливають на молодих підприємців та основні рекомендації для їх подолання

Сфери політики	Перешкоди для молодих підприємців	Основні рекомендовані дії для політиків
Оптимізація регуляторного тиску	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Високі витрати на реєстрацію бізнесу ▪ Складні регуляторні процедури ▪ Недовіра до регуляторного середовища ▪ Обмежені знання нормативно-правових актів, зокрема авторських прав, правил щодо отримання патентів або торгових марок 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Прогнозувати орієнтовний час і вартість відкриття бізнесу ▪ Збалансувати регулювання та стандарти зі стійкими цілями розвитку ▪ Спростити регулювання вимог (наприклад, ліцензії, процедури, адміністративні вимоги) щодо започаткування і ведення бізнесу ▪ Поліпшити процедури реєстрації та звітності бізнесу на основі ІКТ ▪ Запровадити прозору інформацію, швидкий доступ до механізмів та «єдине вікно» для об'єднання процедур ▪ Зробити виконання контрактів легшим і швидшим ▪ Проводити інформаційні кампанії з питань регулювання ▪ Гарантувати захист власності
Посилення підприємницької освіти і розвитку підприємницьких навичок	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Неузгоджена інтеграція підприємництва в систему освіти ▪ Обмежений практичний досвід ▪ Відсутність та/або обмежена орієнтація щодо підприємливого ставлення, поведінки і навичок серед викладачів ▪ Обмежений та/або неякісний бізнес, послуги з розвитку підприємницьких навичок 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Забезпечувати базову обізнаність з підприємництва на первинному (шкільному) рівні ▪ Сприяти розвитку підприємницьких навичок за допомогою факультативів, позакласних заходів, екскурсій ▪ Забезпечувати підтримку курсів та програм з підприємництва, кафедр у закладах вищої освіти ▪ Сприяти професійному навчанню та навчанню за модульними програмами ▪ Пропагувати методики та досвід навчання підприємству на практиці ▪ Заохочувати педагогів до навчання підприємницькій діяльності ▪ Сприяти розвитку освітянських спільнот з питань підприємництва ▪ Запровадити або зміцнити орієнтовані на молодь послуги з розвитку бізнесу ▪ Заохочувати спеціально розроблені локальні матеріали, тематичні дослідження та моделі, інтерактивні онлайн-інструменти виховання

Продовження табл. 1.4

<i>Сфери політики</i>	<i>Перешкоди для молодих підприємців</i>	<i>Основні рекомендовані дії для політиків</i>
Сприяння технології обміну інноваціями	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Відсутність навичок ІКТ ▪ Неадекватна інфраструктура (фізична, робочий простір, цифрова, доступ до надійної та дешевої електроенергії) ▪ Недостатня технологічна підготовленість ▪ Обмежені зв'язки між молоддю, стартаперами, орієнтованими на зростання й інвесторами 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Сприяти навчанню молоді навичкам ІКТ ▪ Зробити доступними для молоді ІКТ ▪ Впроваджувати політику підтримки технологічних інкубаторів, науково-дослідних лабораторій та розробки кластерів ▪ Забезпечення можливостей для роботи молоді в існуючих бізнес-інкубаторах, центрах знань і наукових парках ▪ Заохочувати комерціалізацію наукових досліджень на базі університетів та центрів підприємництва для підтримки молодіжних інновацій та сприяння набуттю навичок серед молоді ▪ Інвестувати в інновації через гранти, податкові пільги та інші стимули, що заохочують державно-приватне партнерство та співробітництво університетів і промисловості ▪ Сприяти розвитку навичок молодіжного бізнесу та доступ на ринок через ділові зв'язки ▪ Підтримувати молодіжний бізнес через наставництво великих покупців
Удосконалення доступу до фінансів	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Невідповідність та/або відсутність сприятливих фінансових продуктів ▪ Надмірні обмеження (вікові, щодо відкриття банківських рахунків) ▪ Низький рівень фінансової грамотності ▪ Високі вимоги до кредитів і заставу 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Сприяти розвитку доступних для молоді джерел фінансування, зокрема через використання технології мобільного банкінгу ▪ Інформувати молодих підприємців про фінансові послуги, орієнтовані на молодь, включаючи неформальне кредитування та варіанти іншого життєздатного фінансування ▪ Провести реформи фінансового сектору, спрямовані на збільшення фінансової інклюзії ▪ Створити бюро з кредитування суб'єктів молодіжного підприємництва ▪ Сприяти навчанню фінансової грамотності, орієнтованому на молодь

Продовження табл. 1.4

<i>Сфери політики</i>	<i>Перешкоди для молодих підприємців</i>	<i>Основні рекомендовані дії для політиків</i>
		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Підтримка державно-приватного партнерства, спрямованого на розбудову спроможностей фінансового сектору обслуговувати стартапи ▪ Сприяння розвитку бізнесу та наставництва замість традиційної застави ▪ Упровадження політик доступу молоді до фінансування
<p>Сприяння, обізнаність, спільноти (осередки, мережа)</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Негативне ставлення суспільства до підприємництва ▪ Недостатнє просування прикладів для наслідування ▪ Слаборозвинені мережі молодіжного підприємництва ▪ Недостатнє просування підприємницьких можливостей 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Висвітлювати таланти молодих підприємців, а також переваги підтримки/ інвестування в них ▪ Підтримка визнання невдач як частина навчання у контексті досягнення успіху ▪ Проведення конкурсів та нагород молодіжного підприємництва ▪ Сприяти обміну знаннями між успішними бізнесменами та молодими підприємцями-початківцями ▪ Стимулювати розвиток молодих підприємців та однорангових мереж ▪ Використання соціальних медіа та ін. засобів комунікації й платформ ▪ Отримання та розгортання інформації про бізнес-можливості для молоді ▪ Сприяти розвитку підприємництва на національному, регіональному та місцевому рівнях

Джерело: *Policy guide on youth entrepreneurship* (<https://unctad.org/publication/policy-guide-youth-entrepreneurship>).

Результати досліджень враховують поточні виклики: безробіття, бідність і гендерна нерівність узгоджується з глобальними цілями розвитку молодіжного підприємництва, зменшення кількості безробітної молоді та збільшення числа молодих людей, які здобувають професійно-технічні навички як пріоритетні цілі. В якості відправної точки цієї структури важливо зазначити, що не існує універсально узгодженого визначення терміну «молодь». Визначення сильно варіюється в різних країнах, міжнародних організаціях, а також фінансових агенціях та молодіжних асоціаціях й охоплює від 12 років (у кількох африканських країнах) і поширюється до 35 років. ООН, наприклад, визначає молодь як молодих чоловіків і дівчат у віці 15–24

років. З іншого боку, в Польщі, молодь визначається, як особи у віці 15–29 років. Хоча кожне визначення молодості є дійсним, термін використовується переважно для позначення молодих людей у віці 15–24 років.

Дослідники спираються на Керівну структуру Співдружності для молодіжних підприємств, ресурсний інструмент, призначений для надання програм допомоги урядам у розвитку молодіжних підприємств, а також здійснення Рамкової політики у сфері підприємництва (EPF) ЮНКТАД, яка підтримує ідею розвитку молодіжного підприємництва у країнах, що розвиваються, у розробці ініціатив, заходів та установ для сприяння підприємництву.

Ключовими напрямками сприяння розвитку молодіжного підприємства на міжнародному рівні визначено:

- створення державної підприємницької стратегії;
- оптимізацію нормативно-правового регулювання бізнес-середовища;
- посилення підприємницької освіти та розвиток підприємницьких навичок;
- сприяння технології обміну інноваціями;
- удосконалення доступу до фінансів;
- поширення кращих практик і прикладів для наслідування.

Європейськими політиками передбачено конкретні кроки для створення національної стратегії молодіжного підприємництва для кожної з країн.

Початковим кроком є оцінювання стану підприємницької екосистеми, що передбачає відображення й вимірювання її особливостей з метою визначення можливостей і проблемних моментів становлення молодіжного підприємництва, а також прогнозування способів вирішення цих проблем на засадах державно-приватного партнерства. Ситуаційний аналіз екосистеми молодіжного підприємництва потребує збору базової інформації (якісних і кількісних даних), що має бути враховано в розробленні стратегії молодіжного підприємництва. На молодіжне підприємництво впливають моделі національної економіки, розмір ринку, доступ до фінансування, концентрація молоді в сільській або міській місцевості, інфраструктура, система охорони здоров'я, освіти, спеціалізовані дослідницькі та навчальні послуги, технологічна готовність і витонченість бізнесу, особливо в країнах з переважно сільським населенням. Інші аспекти підприємницького середовища, які потрібно буде врахувати керівництву охоплюють домінуючі характеристики

молодих підприємців у їх контексті. За регіонами, молоді підприємці зосереджені на різних етапах підприємницького шляху.

У всіх регіонах, крім США, молоді люди у віці 18–34 років частіше, ніж дорослі, або підприємці-початківці (ті, хто володіє підприємствами на стадії їх становлення), або нові підприємці (ті, хто володіє або керує активним бізнесом, який існує від 3 до 42 місяців). В Африці найбільша частка нових і зароджуваних підприємств (30 %) належать молоді. За ними йдуть Латинська Америка та Карибський басейн (18 %), Азіатсько-Тихоокеанська та Південна Азія (11 %), Європейський Союз (9 %), США (12 %). На регіони Східної та Північної Африки (MENA) припадає 8 % цих підприємств.²⁰⁶

Дослідники враховують, що серед інших соціально-економічних факторів молодь не є однорідною групою. Обставини молодих людей сильно відрізняються залежно від віку, статі, рівня освіти та географічного положення.

Крім того, молоді люди не тільки мають різні потреби, можливості та очікування, але також стикаються з різними бар'єрами на ринку праці. Молоді дівчата та жінки, особи с особливими потребами, а також імігранти, меншини та молодь мігрантів, стикаються з додатковими ускладненнями. Тому державним службовцям, що займаються питаннями соціально-економічної політики рекомендується вивчати потреби різних прошарків молоді та розробляти конкретну політику для подолання їхніх обмежень.

Дослідники наголошують на тому, що приватний сектор, який відіграє важливу роль у розвитку підприємств, а також академічні заклади – школи, коледжі та університети, які надають послуги в сфері підприємницької освіти, повинні бути залучені до цього процесу. У світовому просторі створюються молодіжні організації та мережі розвитку, які працюють з молоддю і володіють інформацією про їхні потреби. Такими, наприклад, є Альянс молодих підприємців Співдружності та Азії (CAAYE) та G-20 Young Entrepreneurs Альянс (YEA). Пропонується спрямувати їхню діяльність таким чином, щоб не лише бенефіціари, але й молодь була партнерами та співробітниками у розробці стратегії щодо молодіжного підприємництва.

Наступним кроком є визначення цілей та розстановка пріоритетів. За результатами оцінки потреб та аналізу ситуації пропонується проводити діалог за участю зацікавлених сторін, щоб визначити пріоритети, яких слід дотримуватися. Важливо відзначити, що сформульовані цілі та пріоритети, визначають усі інші аспекти

²⁰⁶ Youth Business International. (2023). *Impact report 2023*. <https://stories.youthbusiness.org/impact-report-2023/index.html>

стратегії молодіжного підприємництва, від інституційної установки до здійснення специфічних заходів.

Наприклад, Південноафриканська стратегія розвитку молодіжного підприємництва (YEDS) на 2013–2023 рр., передбачала наставництво і коучинг, інкубацію, підтримку бізнес-інфраструктури, фінансування та підвищення обізнаності щодо ключових факторів розвитку молодіжної підприємницької екосистеми. У стратегії щодо молоді, яка потребує особливих підходів, були чітко визначені пріоритети. Йдеться про молодих людей у сільській місцевості, молодих південноафриканців, щодо розширення їхніх економічних можливостей як рекомендовано в Законодавчій базі Broad-Based.

Деякі країни вжили заходів для заохочення молоді до участі в соціальній діяльності підприємництва. Зростання соціального підприємництва, визнання можливості створення соціальної цінності, відображає зростання значення соціальних підприємств у вирішенні нагальних проблем в громадах і сприяння інклюзивному росту та соціальному залученню.

Наступний крок – це забезпечення узгодженої стратегії молодіжного підприємництва в рамках державно-приватного партнерства. Вважається, що молодіжне підприємництво не має бути «окремим напрямом», ізольованим в одному міністерстві. У багатьох країнах існує організація, відповідальна за справи молоді. Існують Міністерства молоді, що можуть грати важливу роль у розробці стратегії молодіжного підприємництва. Однак інші зацікавлені сторони за межами юрисдикції та технічної експертизи міністерства мають відігравати певну роль у визначенні цілей реалізації та моніторингу стратегії, включаючи основні структури державного та приватного секторів у сферах фінансів, освіти, науки і промисловості, торгівлі та сільського господарства, а також регуляторні органи, що мають брати активну участь на етапі розробки стратегії розвитку молодіжного підприємництва.

Ефективність стратегій розвитку підприємництва залежить від того, наскільки відрізняються інтегровані елементи стратегії та як вони узгоджені із загальним розвитком стратегії та з іншими національними стратегіями щодо конкурентоспроможності та розвитку приватного сектору. Гармонізація зі стратегічними процесами, що здійснюються різними національними міністерствами та національними комісіями мають вирішальне значення для використання синергії.

Наприклад, в Уельсі стратегія молодіжного підприємництва охоплює ключові сфери, зокрема освіта, фінанси, обізнаність та інновації. Стратегія узгоджена з національною освітньою політикою та

виробництвом і підприємництво вбудоване в систему освіти від початкової (діти від п'яти років) до валлійського бакалавра, з можливістю працевлаштування та навичками підприємницької діяльності, які є важливою частиною основної освіти студентів.

У Замбії 6-й Національний план передбачає створення культури підприємництва серед громадян та сприяння розвитку підприємницьких навичок у підприємницькій підготовці на всіх рівнях системи освіти.²⁰⁷

Наступним кроком є зміцнення інституційної бази.

Важливим у розробці стратегії молодіжного підприємництва є визначення лідера закладу координації молодіжного підприємництва. Роль провідного агентства полягає в координації діяльності різних зацікавлених сторін, залучених до розробки стратегії розвитку молодіжного підприємництва. Таке агентство сприяє розробці стратегії шляхом визначення цілей, необхідних для її реалізації, та до мобілізації ресурсів, які забезпечать ефективний розвиток та реалізацію стратегії. При цьому підкреслюється, що провідний орган, який призначений для координації молоді повинно мати сильний дорадчий орган, в якому беруть участь молоді люди, які усвідомлюють суть проблем та здатні вживати відповідні заходи.

Прикладом є Ботсвана де Міністерство молоді, спорту та культури через Департамент у справах молоді має повноваження нагляду за виконанням Національної молодіжної політики та Національний План дій для молоді. Розвиток підприємництва є невід'ємною частиною діяльності Міністерства, діяльність якого включає адміністрування Національного фонду розвитку молоді, що забезпечує фінансування економічної діяльності молоді.

Важливим аспектом стратегії розвитку молодіжного підприємництва і *ще одним кроком* у забезпеченні дослідження цього науково-практичного і соціально економічного напрямку є *вимірювання результатів*. Необхідно на початку визначити чіткі показники ефективності. Комплексний регулярний моніторинг впливу політики молодіжного підприємництва, програми та інші заходи. Крім того, положення програми розвитку молодіжного підприємства, ініціативи та інші вжиті заходи мають бути частиною механізмів зворотного зв'язку і мають бути доведені до всіх зацікавлених сторін. У зв'язку з цим має бути створена управлінська інформаційна система, яка полегшує збір і відстеження даних щодо продуктивності розвитку. Як частина процесу, конкретні контрольні показники та показники

²⁰⁷ United Nations Conference on Trade and Development. (2015). *Policy guide on youth entrepreneurship*. <https://unctad.org/webflyer/policy-guide-youth-entrepreneurship>

щодо молодіжного підприємництва необхідно розвивати та мати зібрані дані про ці елементи. Також важливе значення надається визначенню показників ефективності, які демонструватимуть зміни у молодіжному підприємстві.

Наприклад, молодіжна стратегія Європейського Союзу (ЄС) має індикатори для оцінки частки самозабезпечення молоді. У Південній Африці в межах розроблення Стратегії розвитку молодіжного підприємництва створено систему даних про підприємництво. Відстежується результативність молодих підприємців та оцінюється ефективність стратегії шляхом моніторингу цілей і прогалини.²⁰⁸

Ставлення до підприємництва серед молоді оцінюється за кількістю молоді, яка виявила зацікавленість у відкритті бізнесу. Інші показники включають кількість молоді NEET. Йдеться про молодь у віці від 15 до 24 років, яка не вчиться, не працює і не набуває професійних навичок. У зарубіжній літературі це молоде покоління означає NEET (Not in Employment, Education or Training). Представники цієї групи населення відірвані від сфери освіти та ринку праці, що в майбутньому може призвести до проблем з працевлаштуванням та становленням їх як повноцінних членів суспільства. Соціально-економічні характеристики NEET молоді вказують на те, що найбільш значущими причинами виникнення та існування цієї категорії населення є невідповідність здобутої освіти вимогам ринку праці та її низький рівень. NEET є одним із ключових показників ефективності ринку праці в розвинених країнах.²⁰⁹

Результати аналізу підходів до консультування з молодіжного підприємництва зарубіжних країн свідчать, що через відсутність підприємницької освіти в навчальних програмах багатьох систем освіти молоді люди часто не поінформовані про підприємницьку діяльність і не мотивовані до набуття відповідних навичок. Де підприємницька освіта доступна, підприємництво часто пропонується лише як складова частина інших предметів. Крім того, невідповідність навичок, які молоді люди здобувають під час навчання в закладах освіти недостатньо для зростання рівня підприємницької компетентності. Зміцнення здатності молоді до набуття підприємницької компетентності має сприяти середовищу, в якому розвиток підприємницької культури молоді та підготовка її до успішної

²⁰⁸ United Nations Conference on Trade and Development. (n.d.). *Best practices in entrepreneurship*. <https://unctad.org/topic/enterprise-development/entrepreneurship-policy-hub/best-practices-entrepreneurship>

²⁰⁹ Кириленко, В. І., & Чалюк, Ю. О. (2022). Neet–молодь у системі соціально-економічних відносин. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*, 35, 148–158 <http://dx.doi.org/10.32782/easterneurope.35-21>

діяльності в умовах ринкової економіки є одним з ключових напрямів в освіті.

Вирішення проблем зростання рівня підприємницької освіти в зарубіжних і вітчизняних закладах професійної освіти має багато спільного. Зокрема, щодо питання впровадження підприємництва в формальну та неформальну освіту з позицій вдосконалення змісту навчання та дій керівництва щодо підтримки підприємницької освіти.

Інтеграція підприємництва в систему формальної та неформальної освіти є необхідним кроком забезпечення того, щоб молоді люди набули відповідного рівня підприємницької компетентності та навичок, і таким чином могли стати підприємцями. Щоб підприємницька освіта була ефективною, вона має бути ефективною невід'ємною частиною досвіду здобувача освіти, а не доповненням до процесу навчання і має зосередитися на прищепленні підприємницьких спрямувань та просування самозайнятості як життєздатного варіанту кар'єри, тобто має заохочувати інновації та гарантувати, що здобувачі освіти з самого початку розвивають в собі впевненість, гнучкість, ініціативність, обізнаність, стійкість, орієнтацію на ризик.

У тому, щоб підприємництво було ефективно інтегроване в освіту в зарубіжжі зацікавлені різні сторони, зокрема Міністерства освіти багатьох країн та інші галузеві міністерства пов'язані з молоддю, наукою, експорт/торгівлею, технологіями та працею, а також суб'єкти державного та приватного секторів, школи, академічні установи з розвиток бізнесу, служби та неурядові організації, які підтримують молодь, зокрема, і мають бути залучені до підприємницької освіти.

Пропонуються такі підходи:

- формування обізнаності щодо підприємництва та підприємницької культури починаючи з початкової школи;
- висвітлення можливостей розвитку кар'єри у підприємництві за допомогою факультативів, позакласних заходів, інформаційних семінарів та відвідування підприємств на рівні середньої школи;
- створення курсів, програм та кафедр з підприємництва у закладах професійної освіти коледжах та університетах;
- пропагування програм професійної підготовки та виробничого навчання; налагодження зв'язку з навчальними центрами підприємств.

У дослідженнях наголошується на необхідності ефективно реалізовувати такі завдання у впровадженні навчальних програми з підприємництва:

- Підготуйте навчальний матеріал для базових навичок підприємництва (Prepare basic entrepreneurial skills education material).

- Заохочуйте адаптований місцевий матеріал, тематичні дослідження та приклади для наслідування (Encourage tailored local material, case studies and role models).

- Застосовуйте технології поширення досвіду та навчання, застосовуючи відповідну методологію (Promote experiential and learning by doing methodologies).

- Розвивайте інтерактивні та он-лайн інструменти (Foster interactive and on-line tools).

Значна увага приділяється спеціальній підготовці викладачів. В цьому контексті розглядаються такі завдання:

- Забезпечити взаємодію освітян із приватним сектором і підприємцями та підтримку ініціатив, яка сприяє залученню підприємців до співпраці з освітніми інституціями.

- Заохочувати працівників освіти до навчання підприємництву.

- Сприяти розвитку мереж освітян з питань підприємництва.

Наголошується на необхідності налагодження партнерства з приватним сектором. З цією метою пропонується:

- заохочувати приватний сектор до фінансування підприємницької підготовки;

- пов'язати бізнес із мережами підприємницької освіти;

- розробити програми наставництва.

Категорично стверджується, що підприємницьку освіту слід починати з раннього віку, адаптувати навчальну програму різні рівні системи освіти – початковий, середній та вищий. На первинному шкільному рівні, підприємництво має зосередитися на м'яких навичках, інформованому прийнятті ризиків та роботі в команді.

Слід також заохочувати здобувачів освіти до творчості та участі в практичній діяльності. На рівні середньої школи підприємницька освіта має зосередитися на інформуванні учнів про самозайнятність як варіант кар'єри. Учні також повинні розвивати некогнітивні навички, підприємницькі знання, навички та ставлення, а також отримати досвід щодо відкриття бізнесу.

Крім того, вони повинні брати участь у реальних проєктах, які надають їм можливість вміти розв'язувати проблеми та мати лідерські навички, а також усвідомлювати сутність таких понять як «ризик» і «винагорода». Оволодіння підприємницькими навичками необхідно впроваджувати у процес вивчення всіх дисциплін, а не лише на бізнес-класах.

На вищому рівні як в університеті, так і в середовищі професійного навчання, підприємницька освіта має зосередитися на забезпеченні підготовки здобувачів освіти з широкого кола дисциплін,

в тому числі науки і техніки. Як і учні середньої школи, студенти ЗФПО і ЗВО потребують навчання некогнітивним навичкам, які потрібні підприємцям для створення успішного бізнесу. Йдеться про винахідливість, креативність, гнучкість, рішучість, критичне мислення, прийняття рішень, лідерство та цілеспрямованість, а також про те як функціонувати на робочому місці, де умови праці швидко змінюється.

Деякі країни вживають заходів для інтеграції підприємницької освіти. В Нігерії, підприємництво є частиною програми середньої школи, а вивчення підприємництва – це обов'язковий предмет для всіх студентів університету. Водночас у Руанді підприємництво пропонується як на звичайному (O-Level), так і на поглибленому рівні (A-Level); у середній школі є намагання забезпечити відповідність освітніх результатів потребам ринків праці.

Більшість систем освіти як в Україні так і у світі не пропонують можливостей для навчання, що збагачує практичний досвід, а також досвід роботи в команді, частково тому, що відносини між закладами освіти і бізнес-спільнотою (партнерство шкільної галузі, поєднання навчання в класі та структурований досвід роботи) недостатньо розвинені або взагалі відсутні. В той же самий час часто відсутні в багатьох слабо розвинених країнах допоміжні структури, такі як послуги з розвитку бізнесу та можливості спілкування спрямовані на заохочення молодих підприємців до оволодіння практичними навичками. Вирішенню проблем може сприяти консультування з підприємництва в професійному навчанні. Консультування сприяє мотивації здобувачів освіти до набуття необхідних ділових навичок як частини їхнього навчання.

Оволодіння основами підприємницької діяльності і консультування з молодіжного підприємництва було інтегровано в системи технічної та професійної освіти (ТПТО) кількох країн. Офіційні ТПОП системи забезпечують формальну освіту, навчання та оцінку навичок, необхідних на робочому місці через школи, коледжі, інститути, політехніки та робочі місця та інше зареєстроване навчання організації та пропонують певну форму сертифікації чи кваліфікації. Наприклад, в Австралії загальнодержавна професійна освіта та навчання (ПТО) пропонується в державно-технічній системі освіти (TAFE), а також через приватних і громадських постачальників тренінгів, а у середніх школах поєднується з програмами учнівства.

У той час як програми ТПО у різних країнах значно відрізняються за своєю діяльністю та ефективністю у забезпеченні навичок, які відповідають вимогам ринку праці, ці програми є посиленням для кращого задоволення потреб специфічних секторів. Навчання

підприємництву було інтегровано в професійні школи кількох країн, щоб забезпечити освіту молоді з необхідними навичками для самозайнятості, роботи з субпідрядниками та у малому бізнесі.

У Кенії підприємницька освіта є обов'язковим предметом, який підлягає іспиту в усіх закладах професійної освіти. Знання про бізнес (КАВ – Know About Business), що пропонується через Кенійський ТПОП називається TIVET–Технічне, промислове, професійне та підприємницьке навчання і реалізує інтеграцію промислових компонентів та підприємництва в програму. Такі програми, як «Знай про бізнес» Міжнародної організації праці (КАВ), навчальна програма з підприємництва, яка розвиває підприємницькі навички, ставлення та мислення серед молоді 15–25 років і готує їх до підприємницької кар'єри, намагаючись подолати цей розрив, надаючи молодим людям підприємницькі навички. КАВ є призначена для тренерів і вчителів у школах, професійно-технічному навчанні, а також в університетах і має 10 модулів тривалістю 80–120 годин. «Знай про бізнес» (КАВ) – це програма навчання підприємству, яка знайомить молодих жінок і чоловіків зі світом бізнесу та підприємства. Загальною метою КАВ є внесок у створення підприємницьких структур серед молоді в країнах-членах МОП. Програма виховує такі особистісні якості як ініціативність, інноваційність, творчість. У межах програми здійснюється консультування щодо ризиків та можливостей у вирішенні проблем підприємства та самозайнятості. Консультування уможливорює краще розуміння ролі, яку може відігравати молодь формуючи власне майбутнє.

Програма містить такі модулі:

Модуль 1: Що таке підприємливість?

Модуль 2: Чому підприємництво?

Модуль 3: Хто такі підприємці?

Модуль 4: Як мені стати підприємцем?

Модуль 5: Як знайти хорошу бізнес-ідею?

Модуль 6: Як організувати підприємство?

Модуль 7: Як керувати підприємством?

Модуль 8: Які наступні кроки, щоб стати підприємцем?

Модуль 9: Як розробити власний бізнес-план?

Модуль 10: Як мені стати соціальним підприємцем?²¹⁰

Пакет КАВ розрахований на вчителів державних та приватних закладів загальної середньої освіти, закладів професійної (професійно-

²¹⁰ International Training Centre of the ILO. (n.d.). *Know about business course*. <https://www.itcilo.org/courses/know-about-business>

технічної) освіти та закладів вищої освіти, молодь віком від 15 до 24 років, яка навчається в цих закладах як цільова група.

Цілями програми є:

- розвивати позитивне ставлення до сталого підприємництва, самозайнятості та соціального підприємництва;
- розвивати усвідомлення підприємництва та самозайнятості як варіанта кар'єри для молоді;
- надати знання та практику щодо бажаних атрибутів для початку та успішного функціонування підприємства;
- розвивати потребу здобувачів освіти стати кращими працівниками через поглиблення розуміння бізнесу;
- забезпечити навчання в КАВ таким чином, щоб у молоді сформувався позитивний підхід до підприємництва і вони були схильні до створення власного бізнесу.

КАВ складається з посібника для фасилітатора, робочого зошита для учнів та 10 модулів. Кожен модуль містить в собі ключову сферу підприємництва і поділений на кілька тем.

Прийняття ризику, переговори, робота в команді та ділові ігри інтегровані в програму, яка робить навчання веселим, надихаючим та інтерактивним. У здобувачів освіти КАВ є можливість створити та керувати шкільним бізнесом або соціальним підприємством упродовж навчального року.

Програма запроваджена в більш ніж 50 країнах Латинської Америки, Африки, Близького Сходу, Центральної, Східної та Південно-Східної Азії. Вона була інтегрована в Навчальні програми з підприємницької освіти в деяких країнах у цілому, тоді як в інших країнах КАВ викладається лише в окремих школах і закладах.

Дослідження внутрішньої оцінки впливу показали, що навчання КАВ мало позитивний вплив на знання, навички та ставлення учасників до відкриття бізнесу 18 місяців після завершення програми. Це також спонукало молодь бути більш обізнаними щодо самозайнятості як варіанті майбутньої кар'єри. На запитання про бажаний сектор роботи, учасники КАВ менше віддають перевагу роботі у державному секторі та частіше у приватному секторі.²¹¹

У світовій практиці є також низка інших програм.

Наприклад, програма Junior Achievement спрямована на розвиток готовності робітників до підприємництва та оволодіння фінансовою грамотністю за допомогою досвіду, практичної програми та має був

²¹¹ Schoof, Ulrich. (2006). *Stimulating Youth Entrepreneurship: Barriers and incentives to enterprise start-ups by young people*. Series on Youth and Entrepreneurship Working Paper No. 76 https://webapps.ilo.org/public/libdoc/ilo/2006/106B09_94_engl.pdf

ефективною у розвитку критичного мислення та навичок вирішення елементарних проблем учасників школи, а також оволодіння здобувачами знаннями про особисті фінанси, бізнес та економічні концепції. Програма KIVA, платформа для онлайн-кредитування, яка об'єднує Інтернет-кредиторів для фізичних осіб та підприємців з низькими доходами, має освітню ініціативу призначена для викладачів, старшокласників та студентів, які використовують мікрофінансування та підприємництво як інструмент навчання для покращення знань молоді про подолання бідності.

Такі програми, як Ontario Global Edge, які забезпечують ініціативні коледжі та університети студентами з практичним досвідом роботи в малому та середньому бізнесі по всьому світу.

Програма Enterprises in Education – це програма передачі знань, доступна через мережу Великобританії науково-технічних центрів. Вона дозволяє студентам-підприємцям отримати реальний досвід відкриття бізнесу під час навчання в університеті, а також усуває розрив у оволодінні підприємницькими знаннями.

Важливу роль у навчанні підприємництву відіграє приватний сектор. Бізнес може надати молодим підприємцям можливість отримати знання та вкрай необхідний досвід у підприємстві. Наприклад, Kickstart, – програма розвитку підприємництва започаткована ботсванською Kgalagadi Breweries Limited, надає молодим підприємцям у віці від 18 до 30 рр. можливість оволодіти діловими навичкам, наставництвом, а також стартовим капіталом, необхідним для початку або розширення існуючого бізнесу. Зараз ця програма керується групою компаній приватного сектора і на десятому році свого існування надає молодим підприємцям підтримку у бізнесі, що відповідає їхнім прагненням і успішно виховує культуру підприємництва серед молодих людей у Ботсвані.

Програми навчання дають молодим людям можливість навчитися певним технічним навичкам або торгівлі безпосередньо на робочому місці, таким чином гарантуючи, що отримані навички мають відношення до робочого місця. Якісна підприємницька освіта і консультування не тільки пропонують можливості оволодіти навичками, необхідними для роботи, але й демонструють можливості подолати безробіття серед молоді на національному рівні.

Програми, які надають можливість молодим підприємцям отримувати консультації з молодіжного підприємництва, є важливими для підвищення їх ділових якостей. Молоді підприємці в країнах, що розвиваються часто мають обмежений доступ до спілкування з досвідченими підприємцями та бізнес-лідерами, з якими вони можуть

обговорювати питання, пов'язані з бізнесом, тому такі програми сприяють подоланні бар'єрів у таких комунікаціях.

В Україні станом на 2022 рік функціонувало 639 закладів професійної освіти, в яких навчалося 88917 здобувачів. Найбільш популярними впродовж багатьох років були професії кухара (16519 здобувачів), слюсаря з ремонту колісних транспортних засобів (8607), тракториста-машиніста сільськогосподарського (лісогосподарського) виробництва (6701), електрогазозварника (6080), перукаря (перукаря-модельєра) (5150), кравця (2757).

У 2021 р. з 3852 випускників закладів професійної освіти 2296 (59,61%) продовжили навчання в закладах фахової передвищої та вищої освіти. Водночас у 2022 р. 2228 випускників закладів П(ПТ)О (0,9 %) не змогли знайти собі роботу, 13826 (5,4 %) – залучені до військової служби, 3515 (1,4 %) – стали фізичними особами-підприємцями. Варто акцентувати увагу на тому, що відсоток працевлаштування випускників закладів П(ПТ)О у сфері малого бізнесу є найнижчим порівняно з випускниками закладів фахової передвищої освіти (1,8 %) та вищої (7,2 %) освіти (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Працевлаштування випускників закладів професійної освіти (2019–2022 рр.)

Заклади освіти	Безробітних		Зайнятих як ФОП		Військова служба	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
П(ПТ)О	2228	0,9	3515	1,4	13826	5,4
ФПО	1012	0,9	2157	1,8	3831	3,2
ВО	12913	1,2	80428	7,2	39858	3,6

Джерело: *Policy guide on youth entrepreneurship*

(<https://unctad.org/publication/policy-guide-youth-entrepreneurship>).

Отже, зважаючи на наявність серед випускників закладів П(ПТ)О 0,9 % безробітних, 5,4 % військовослужбовців, які по завершенню служби постануть перед потребою професійної адаптації в умовах повоєнного ринку праці, і лише 1,4 % самозайнятих у сфері малого бізнесу, можна говорити про те, що існує нагальна потреба організації в закладах П(ПТ)О консультування учнів з молодіжного підприємництва. Це, з одного боку, сприятиме зменшенню рівня безробіття серед молоді, а, з іншого, – зростанню готовності здобувачів професійної освіти до самозайнятості у галузях, затребуваних вимогами воєнного часу та потребами повоєнного ринку праці.

Ця потреба засвідчується також результатами онлайн-опитування закладів П(ПТ)О, проведеного у 2022 р. лабораторією

професійної кар'єри Інституту професійної освіти НАПН України за сприяння Департаменту професійної освіти МОН України. Метою анкетування було збирання інформації про досвід функціонування в закладах професійної освіти центрів кар'єри, бізнес-центрів та інших структурних підрозділів (далі – Центрів), який можна застосувати для організації в закладах П(ПТ)О консультування з молодіжного підприємництва.

В опитуванні взяли участь 86 закладів освіти, в яких створені й функціонують структурні підрозділи, до кола повноважень яких входить підготовка молоді до підприємницької діяльності. Це – 13,5 % від загальної кількості закладів П(ПТ)О.

Як показав аналіз досвіду підготовки здобувачів професійної освіти до самозайнятості у сфері малого бізнесу, наявність у закладах освіти таких структурних підрозділів є дуже ефективною організаційно-педагогічною умовою розвитку в майбутніх фахівців кар'єрної та підприємницької компетентності та формування в них готовності до відкриття й ведення власної справи.

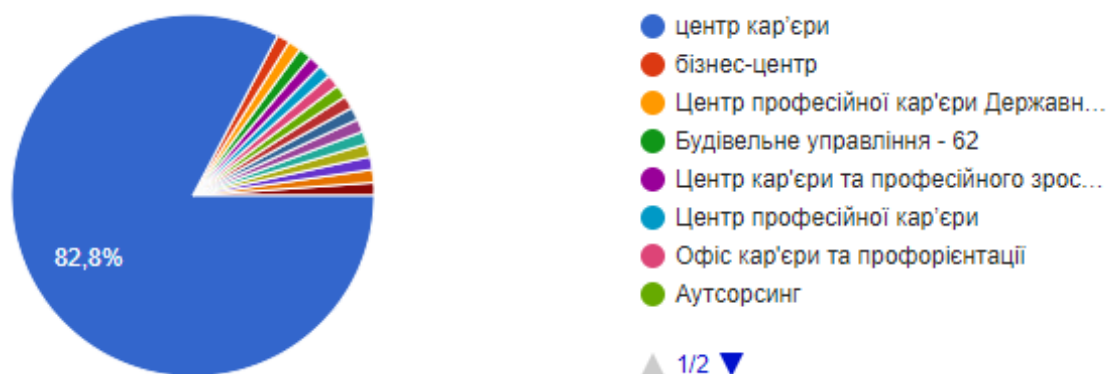
Зазначимо, що в опитаних закладах П(ПТ)О найбільшу кількість центрів кар'єри було відкрито у 2020 (34) та 2021 (44) роках здебільшого за ініціативи керівників цих закладів та їхніх заступників. Це було пов'язано з упровадженням Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України (від 12.06.2019 р., № 419-р) Концепція наголошувала на недосконалому кар'єрному консультуванні молоді й дорослих, важливості створення в закладах освіти умов для формування всебічно розвиненої особистості, здатної до вибору індивідуальної освітньої траєкторії, навчання впродовж усього життя, розвитку професійної кар'єри, підприємництва та самозайнятості.²¹²

Серед основних мотивів відкриття таких Центрів називалися: необхідність популяризації професійної освіти та підвищення престижності робітничих професій; сприяння працевлаштуванню здобувачів П(ПТ)О, надання з цією метою необхідних юридичних, економічних і психологічних знань, розвиток професійної кар'єри та підприємницької ініціативи випускників закладів П(ПТ)О, відстеження їхнього трудового шляху та кар'єрного зростання.

²¹² Верховна Рада України. (2019б). *Про затвердження плану заходів із реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні*. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 419-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80#Text>

Відкриттю таких Центрів, розвитку кар'єрної і підприємницької компетентностей сприяє участь закладів П(ПТ)О в інноваційній освітній діяльності різних рівнів. Наприклад, Ресурсний центр «Професійний розвиток молодіжних ініціатив» ДНЗ «Міжрегіональне вище професійне училище з поліграфії та інформаційних технологій» було відкрито в межах регіонального експерименту за рішенням Вінницького департаменту професійної освіти і науки (наказ № 520/0/212-14 від 28.08.2014 р.). У рамках проведення експериментів всеукраїнського рівня, що проводилися під науковим керівництвом учених Інституту професійної освіти НАПН України, було відкрито Центр професійної кар'єри Колківського центру професійної освіти (наказ МОН України № 806 від 08.06.2017 р.) і Центр кар'єрного консультування та розвитку професійної кар'єри ВПУ № 25 м. Хмельницького (наказ МОН України № 713 від 17.05.17 р.), проведено два експерименти з формування готовності у майбутніх кваліфікованих робітників підприємницької компетентності (накази МОН України № 1227 від 12.11.2018 р.; № 742 від 28.05.2019 р.).

Зазначимо, що близько 83 % таких Центрів мають назву «Центр кар'єри» (рис. 1.5). Водночас заклади освіти використовують назви: «Центр професійної кар'єри», «Центр розвитку кар'єри», «Центр кар'єрного розвитку», «Центр розвитку професійної кар'єри», «Центр планування та розвитку кар'єри», «Центр розвитку професійної кар'єри та бізнесу», «Центр професійного зростання», «Центр вдосконалення професійної кар'єри», «Офіс кар'єри та профорієнтації», «Бізнес-центр» тощо.

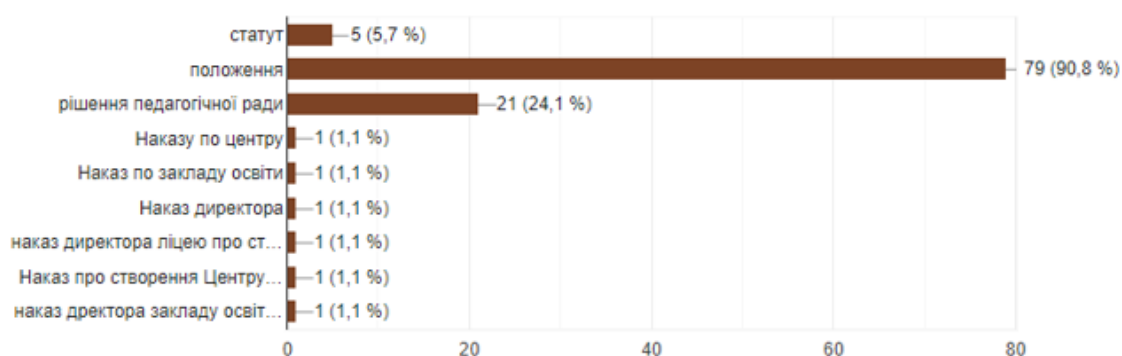

Джерело: авторська розробка.

Рис. 1.5. Назви структурних підрозділів, що мають досвід розвитку кар'єрної та підприємницької компетентностей майбутніх фахівців

У 2019 рр., відповідно до Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна

професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року та з метою популяризації робітничих професій і сприяння професійному розвитку здобувачів П(ПТ)О МОН України, для громадського обговорення було оприлюднено Типове положення про центр кар'єри закладу П(ПТ)О. Відтак 90,4 % Центрів з опитаних закладів П(ПТ)О функціонують на підставі спеціально затверджених положень (підготовлених з урахуванням змісту запропонованого типового), понад 24 % – за рішенням педагогічної ради, 6 % мають власні статuti (рис. 1.6).

Джерело: авторська розробка.

Рис. 1.6. Перелік нормативно-правових документів, на основі якого функціонує структурний підрозділ

У штаті Центрів працює керівник/координатор центру (у більшості випадків один із заступників директора закладу освіти) та група консультантів (професійний консультант, кар'єрний консультант, бізнес-консультант, юрисконсульт). Кар'єрне консультування традиційно здійснюють штатні психологи або соціальні педагоги закладів освіти. Юридичні консультації проводять штатні юристи або викладачі правознавства. Бізнес-консультування реалізують здебільшого викладачі економіки, рідше – представники партнерських організацій чи роботодавців (за згодою). Професійне консультування часто поєднується з кар'єрним. У випадку наявності у штаті центру окремого профконсультанта, його обов'язки зазвичай покладаються на майстра виробничого навчання.

Основні функції Центрів стосуються забезпечення таких напрямів діяльності закладу освіти як: профорієнтаційна робота; вдосконалення професійної майстерності здобувачів професійної освіти; розвиток кар'єрної і підприємницької компетентностей; сприяння працевлаштуванню; здійснення моніторингу працевлаштування випускників та відстеження їх кар'єрного

зростання. Положення, якими керуються створені в закладах П(ПТ)О Центри, передбачають також такі завдання, як:

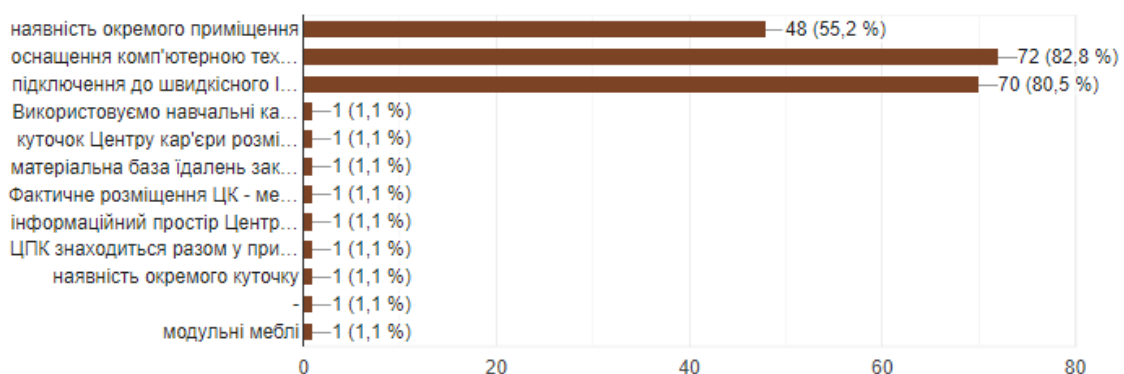
- аналіз регіонального ринку праці (вивчення попиту і пропозицій на ринку праці спеціалістів, підготовку яких здійснює заклад освіти; створення банків даних потенційних роботодавців та фахівців);

- налагодження діалогу та співпраці з усіма стейкхолдерами професійної освіти (центральною та місцевими органами виконавчої влади, службами зайнятості населення, потенційними роботодавцями, науковими установами, педагогічними колективами, учнівським самоврядуванням);

- надання молоді допомоги в пошуку роботи (написання резюме, проходження співбесіди, побудова плану розвитку власної кар'єри, створення персонального е-портфоліо, пошук та аналіз вакансій);

- підготовка здобувачів професійної освіти до відкриття власної справи (отримання необхідних юридичних, економічних, психологічних знань, створення, презентація й захист власних бізнес-ідей, підготовка бізнес-планів, розвиток сприятливих для підприємницької діяльності рис і якостей) тощо.

Важливим аспектом діяльності Центрів є їх ресурсна забезпеченість. Наприклад, окремі приміщення мають трохи більше половини відкритих структурних підрозділів (рис. 1.7). Решта розміщуються у навчальних і методичних кабінетах, приміщеннях приймальної комісії, бібліотеках і навіть у коридорах.

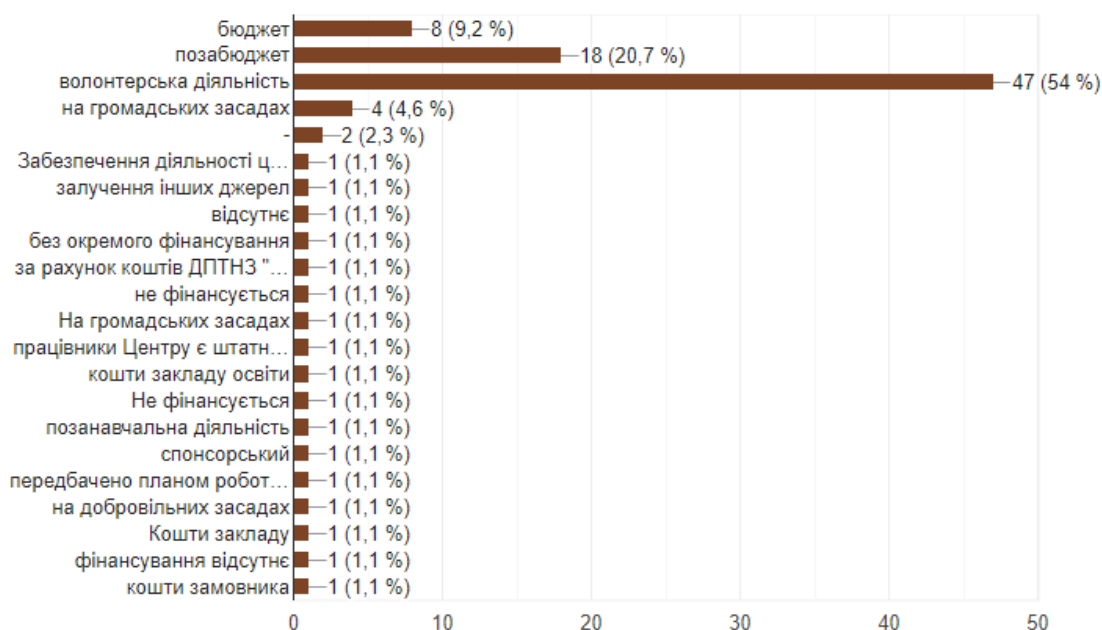
Джерело: авторська розробка.

Рис. 1.7. Матеріальні ресурси Центрів

Очевидно, що відсутність чіткої локалізації будь-якого структурного підрозділу ускладнює комунікацію штатних працівників між собою, зі здобувачами освіти та з партнерськими організаціями, знижує статусність і престижність підрозділу, відображає ставлення до

нього адміністрації як до певної міри маргінального утворення. Однак варто визнати, що понад 80 % створених Центрів оснащені необхідною комп'ютерною технікою і мають доступ до швидкісного Інтернету. З одного боку, це значний відсоток, але, з іншого, – він свідчить також про існування Центрів, що є, по суті, формальними утвореннями. Певного оптимізму додає той факт, що більшість таких Центрів функціонують 1–2 роки або щойно створені і тому мають чимало незакритих ресурсних питань, які можуть бути вирішеними в майбутньому.

Переважає більшість Центрів функціонують як позаштатні на громадсько-волонтерських засадах (рис. 1.8). Окремі з тих закладів, що зазначили бюджетне фінансування своїх структурних підрозділів (9,2 %), насправді мали на увазі те, що Центри користуються придбаними за бюджетні кошти матеріальними ресурсами, і діяльність їх забезпечують штатні працівники закладів освіти. Тобто зазвичай діяльність таких Центрів є для педагогічних колективів закладів П(ПТ)О черговим безоплатним навантаженням.

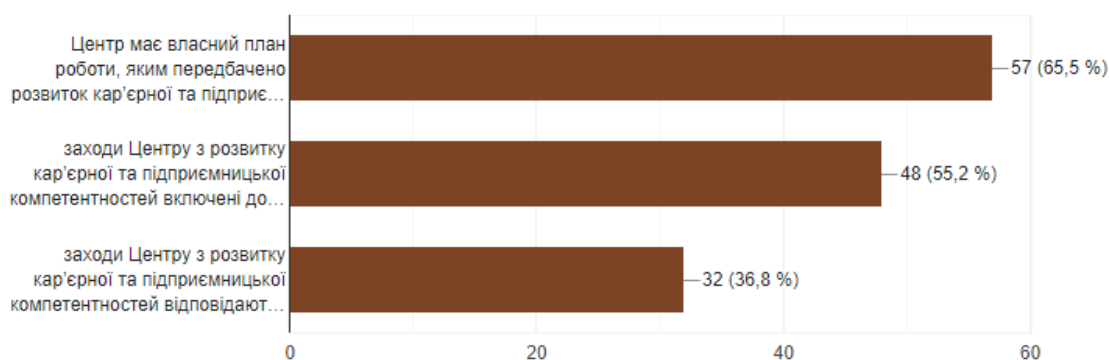
Джерело: авторська розробка.

Рис. 1.8. Фінансування діяльності Центрів

З точки зору класичних теорій мотивації, такий підхід до реалізації будь-якого проекту є малоефективним. Однак, попри все, керівники закладів П(ПТ)О, в яких відкрито центри кар'єри та інші структурні підрозділи, покликані розвивати професійну, кар'єрну та підприємницьку компетентності майбутніх фахівців, за доволі

короткий час змогли «перекроїти» функції своїх штатних працівників, знайти позабюджетні способи їх мотивування та заохочення для організації діяльності Центрів, добору ефективних форм роботи й досягнення певних позитивних результатів.

Вивчення впливу Центрів на освітній процес закладів П(ПТ)О показало, що понад 65 % Центрів мають власні плани роботи, якими передбачено формування й розвиток кар'єрної та підприємницької компетентностей (рис. 1.9). У 55 % закладів П(ПТ)О заходи з розвитку професійної кар'єри та підготовки молоді до підприємницької діяльності включені до планів виховної роботи закладів освіти.

Джерело: авторська розробка.

Рис. 1.9. Уплив діяльності Центрів на освітній процес закладів П(ПТ)О

Опитування показало широкий спектр організаційних форм роботи Центрів зі здобувачами професійної освіти для їх підготовки до планування професійної кар'єри та відкриття і ведення власної справи. Це – заходи, що проводяться безпосередньо працівниками центру та партнерськими організаціями у позаурочний час, реалізуються на виховних годинах та під час навчальних занять. Для здійснення психологічного консультування найбільш популярними є тестування, анкетування, мотиваційні і корекційні тренінги, індивідуальні і групові бесіди, семінари-практикуми. Для бізнес- та кар'єрного консультування найчастіше застосовуються професійні курси, майстер-класи, екскурсії на виробництво, професіографічні екскурсії, проєктна діяльність, консультативні ради, творчі зустрічі з успішними випускниками, круглі столи, коуч-сесії, ділові ігри, «кар'єрний урок». Юридичне консультування зазвичай передбачає індивідуальні і групові консультації, лекції, круглі столи, зустрічі з правниками тощо.

Важливе місце в діяльності Центрів займають спільні форми діяльності з місцевими органами влади, державними службами зайнятості, навчально-методичними центрами (кабінетами), роботодавцями та бізнес-партнерами тих закладів освіти, що мають

власні виробничі потужності. Серед таких спільних форм діяльності учасники опитування відзначають: всеукраїнські тижні професійної освіти, ярмарки професій, фестивалі професій, міжнародні програми та проєкти, дні відкритих дверей, дні кар'єри, моніторингові дослідження, конференції, програми менторства і наставництва, надання платних послуг населенню через виробничі майстерні, кав'ярні, перукарні тощо.

У майже 39 % закладів П(ПТ)О цілі й заходи, передбачені Центрами, відповідають змісту низки навчальних предметів («Основи галузевої економіки та підприємництва», «Основи ринкової економіки та підприємництва», «Основи галузевої економіки», «Основи підприємництва», «Основи підприємницької діяльності», «Основи рекламного маркетингу та дизайну», «Основи маркетингу та менеджменту», «Основи трудового законодавства», «Основи правових знань», «Охорона праці», «Охорона праці та навколишнього середовища», «Техніка пошуку роботи», «Основи підприємницького успіху», «Фінансова грамотність», «Комерційна діяльність», «Електронна комерція», «Навички для успішної кар'єри», «Українське ділове мовлення», «Професійна етика», «Професійна етика та основи психології», «Ділова активність», «Управління бізнесом», «Основи споживчих знань», «Основи професійної мобільності», «Основи малого бізнесу», «Економіка підприємств різних типів», «Зовнішньоекономічна діяльність», «Антикризовий менеджмент», «Ринкові дослідження», «Інфраструктура товарного ринку», «Основи оподаткування», «Технології», «Громадянська освіта» тощо).

У багатьох закладах П(ПТ)О питання, пов'язані з підготовкою молоді до самозайнятості шляхом відкриття і ведення власної справи, розглядаються на заняттях з різних навчальних предметів як окремі модулі («Техніка пошуку роботи», «Створення бізнес-плану», «Самопрезентація», «Особливості підприємницької діяльності реального бізнесу», «Підприємницька компетентність», «Сутність та методологічні основи підприємницької діяльності», «Форми підприємництва», «Особливості працевлаштування в сучасних умовах», «Оформлення документів при прийомі на роботу», «Інструменти пошуку роботи», «Психологічні аспекти процесу працевлаштування», «Підприємство – як суб'єкт господарювання», «Моя успішна кар'єра в моїх руках», «Планування підприємницької діяльності», «Приватне підприємство», «Уроки ділової активності» тощо).

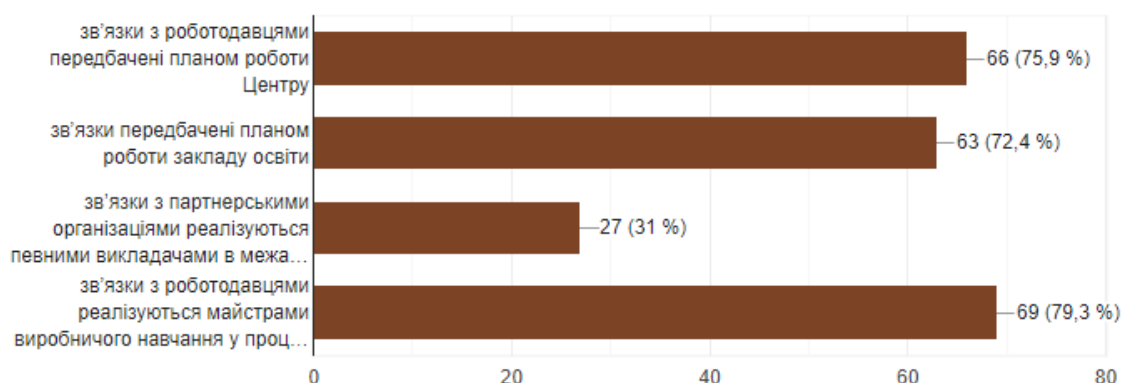
У закладах П(ПТ)О для розвитку кар'єрної та підприємницької компетентності використовуються також виховні години, де з цією

метою проводяться інформаційні години, бесіди, вікторини, круглі столи, дискусії, літературні мікси, творчі зустрічі та інші форми групової роботи.

Попри те, що більшість Центрів функціонують в середньому 2–3 роки, у них уже з'явилися заходи, відзначені як найбільш успішні. До таких можна віднести: квест-гру «Успішний комерсант», що проводиться на базі ТЦ «Епіцентр Хмельницький»; тренінг «Джерела фінансування молодіжних стартапів», Всеукраїнський конкурс бізнес ідей та інноваційних проєктів «Авіатори бізнесу» (ДНЗ «Вище професійне училище № 11 м. Хмельницького»); круглий стіл за участю роботодавців «Сучасні тенденції молодіжного ринку праці у регіоні» (ВПУ № 29 смт Володимирець); спільний проєкт Калуського міськрайонного центру зайнятості та ВПУ № 7 м. Калуша «Професійне майбутнє будуємо сьогодні»; тренінги «Побудова кар'єри та професійний розвиток», «Бізнес з нуля», «Розкрутка бізнесу» (Відокремлений структурний підрозділ «Любешівський технічний фаховий коледж Луцького національного технічного університету»); літературний мікс «У профтехосвіті ми талановиті» (ДНЗ «Бердичівське вище професійне училище» спільно з Бердичівським міським центром зайнятості); бесіди з учнями випускних груп на теми «За крок до успіху», «Стратегія і тактика працевлаштування», «Моя професія – моє майбутнє», «Робітнича професія – крок до великої кар'єри», «Твоя кар'єра починається сьогодні», «Мрії перетвори в мету», «Професій тисяча – твоя одна», «Щастя людини в праці», «Стратегія вибору професії», «Різноманіття робітничих професій», «Імідж випускників ЗП(ПТ)О» (ДНЗ «Решетилівський професійний аграрний ліцей імені І.Г. Боровенського»); «Профорієнтація в стилі коучинг», психологічний тренінг «Успішна кар'єра! Бути готовим!», захист проєктів з підприємництва (ДПТНЗ «Вінницьке міжрегіональне вище професійне училище»); онлайн-консультування «Технологія пошуку роботи» та розробка бізнес-плану «Як розпочати власну справу» (ДПТНЗ «Криворізький професійний гірничо-електромеханічний ліцей» спільно з міською службою зайнятості); проєкт «Равлик в українській кухні» (ДПТНЗ «Лебединське вище професійне училище лісового господарства» спільно з ФГ «Ферма Еко») та багато інших.

Реалізація багатьох успішних заходів стала можливою завдяки організованій співпраці Центрів з потенційними роботодавцями, що передбачається планами роботи закладів освіти, безпосередньо планами роботи Центрів, здійснюється викладачами у межах

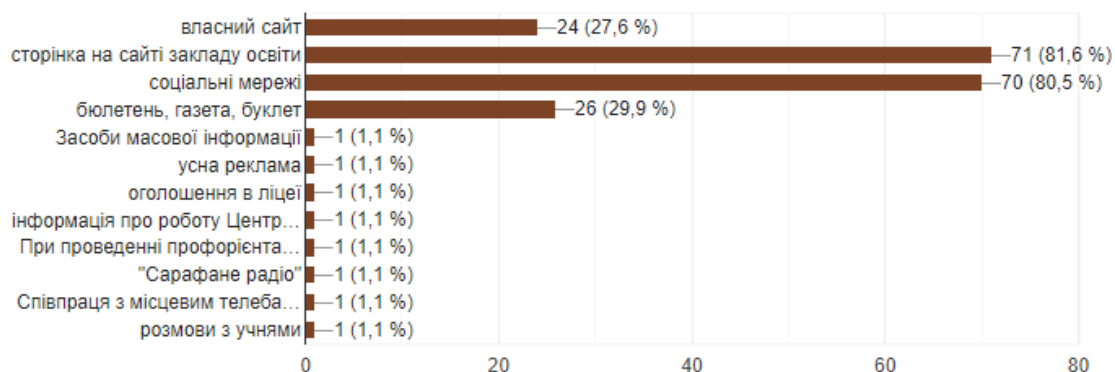
викладання своїх дисциплін та майстрами виробничого навчання під час проходження здобувачами освіти виробничої практики (рис. 1.10).

Джерело: авторська розробка.

Рис. 1.10. Зв'язки Центрів з роботодавцями

Важливим завданням практично всіх Центрів, закріпленим у його засадничих документах, є поширення інформації про діяльність структурного підрозділу. Опитування показало, що 27,6 % Центрів мають власні сайти, 81,6 % – свою сторінку на офіційному сайті закладу освіти, 80,5 % структурних підрозділів поширюють інформацію про свою діяльність через соціальні мережі, 29,9 % – через видання власних газет, бюлетенів, буклетів тощо (рис. 1.11).

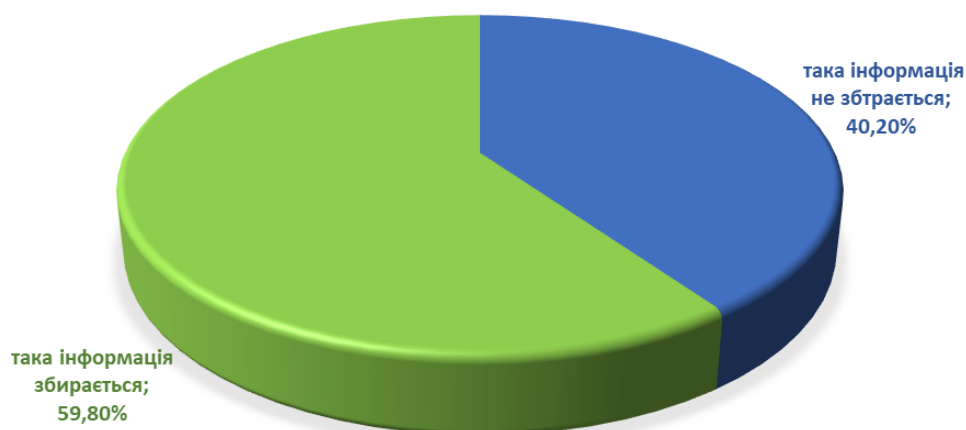
Джерело: авторська розробка.

Рис. 1.11. Способи поширення інформації про діяльність Центру

Оскільки багато Центрів лише розпочали свою діяльність, їхні вебсайти чи вебсторінки не завжди мають чітку й логічну структуру, повноцінний контент, фотогалерею чи архів заходів. Водночас важливо наголосити, що багато Центрів не лише вибудували логічну архітектуру своїх комунікаційних вебплатформ, але й опікуються брендуванням власної діяльності, що виражається через наявність

логотипу Центру, особливий дизайн своїх вебсторінок, підготовлених презентацій, виготовленої продукції тощо.

Проектом Типового положення про центр кар'єри закладу професійної (професійно-технічної) освіти (2020), передбачено відстеження трудового шляху та кар'єрного зростання випускників закладів П(ПТ)О. Тому майже в 60 % Центрів таку роботу вже було розпочато (рис. 1.12).

Джерело: авторська розробка.

Рис. 1.12. Облік інформації про кар'єрний шлях випускників, зокрема у сфері малого бізнесу

Причому в деяких закладах освіти інформацію про кар'єрний шлях випускників відстежували задовго до відкриття центрів кар'єри. Займалися цим здебільшого майстри виробничого навчання, рідше – класні керівники навчальних груп, соціальні педагоги, голови методичних комісій, заступники директора. Після відкриття центрів кар'єри функції збирання інформації про працевлаштування та подальший кар'єрний розвиток випускників часто передаються консультантам Центру.

Як показало опитування, у багатьох закладах П(ПТ)О відсоток працевлаштування випускників у сфері малого бізнесу є дуже високим, досягаючи подекуди 90–100 % (табл. 1.6). Уточнимо, що представлені в таблиці дані можуть висвітлювати середній або найвищий річний показник працевлаштування у сфері малого бізнесу випускників у 2019–2022 рр. (залежно від формулювання анкетної відповіді). Потрібно також акцентувати увагу на тому, що не всі спеціальності однаково зручні для застосування набутих у закладі П(ПТ)О знань у сфері малого бізнесу. Тому не варто сприймати представлені в таблиці дані як рейтинг.

Таблиця 1.6

**Працевлаштування випускників
(у тому числі у сфері малого та середнього бізнесу)**

<i>Назва закладу П(ПТ)О</i>	<i>%</i>
Регіональний центр професійної освіти ресторанного, будівельного та автотранспортного сервісу Харківської області	100
ДНЗ «Черкаське вище професійне училище будівельних технологій»	100
Берегівський професійний ліцей сфери послуг	97
ДПТНЗ «Шосткинське вище професійне училище»	97
ДПТНЗ «Покровський центр підготовки і перепідготовки робітничих кадрів»	96
ДНЗ «Львівське вище професійне училище харчових технологій»	95
ДПТНЗ «Нікопольський центр професійної освіти»	95
ДНЗ «Вінницький центр професійно-технічної освіти переробної промисловості»	94
Барвінківський професійний аграрний ліцей	93
Ужгородське вище професійне училище торгівлі та технологій харчування	93
ДНЗ «Вінницький центр професійно-технічної освіти технологій та дизайну»	90
Вище професійне училище № 25 м. Хмельницького.	90
ДПТНЗ «Вінницьке вище професійне училище сфери послуг»	90
ДНЗ «Сумське вище професійне училище будівництва та автотранспорту»	90
ДНЗ «Решетилівський професійний аграрний ліцей імені І.Г. Боровенського»	88
ДНЗ «Коршівський професійний аграрний ліцей»	83
ДПТНЗ «Роменське вище професійне училище»	82
ДНЗ «Сумське вище професійне училище будівництва та автотранспорту»	80
ДНЗ «ВПУ №11 м. Хмельницького»	80
Відокремлений структурний підрозділ «Любешівський технічний фаховий коледж Луцького національного технічного університету»	80
ДПТНЗ «Хмельницький аграрний центр професійно-технічної освіти»	80
ДПТНЗ «Сумський центр ПТО з дизайну та сфери послуг»	80
ДНЗ «Черкаське вище професійне училище	85
Професійно-технічне училище №22 смт Луків	84
ДПТНЗ «Івано-Франківське вище професійне училище сервісного обслуговування техніки»	78
ДНЗ «Вище професійне училище №34» м. Стрий	75

Продовження табл. 1.6

<i>Назва закладу П(ПТ)О</i>	<i>%</i>
ДПТНЗ «Дніпровський регіональний центр професійно-технічної освіти»	75
ДНЗ «Білопільське вище професійне училище»	70
ДНЗ «Центр професійно-технічної освіти №1 м. Вінниці»	70
ДНЗ «Міжрегіональне вище професійне училище з поліграфії та інформаційних технологій»	70
Луцький центр професійно-технічної освіти	70
Професійно-технічне училище № 27 м. Берестечко	70
Вище художнє професійно-технічне училище №5 м. Вінниці	68
ДПТНЗ «Мукачівський професійний аграрний ліцей імені Михайла Данканича»	67
Закладу професійної (професійно-технічної) освіти «Чугуївський регіональний центр професійної освіти Харківської області»	65
ДНЗ «Бердичівське вище професійне училище»	61
ДНЗ «Чортківське вище професійне училище»	60
ДНЗ «Глухівське вище професійне училище»	50
Торчинський професійний ліцей	50
ДНЗ «Професійний ліцей сфери послуг м. Хмільник»	50
Вище професійне училище № 3 м. Мукачево	48
ДПТНЗ «Новороздільський професійний ліцей будівництва та побуту»	40
ДПТНЗ «Славутський професійний ліцей»	40
ДНЗ «Ковельський центр ПТО»	40
ДПТНЗ «Першотравенський гірничий ліцей»	40
Вище професійне училище № 29 смт Володимирець	35
Професійно-технічне училище №14 смт Вороновиця	35
ДНЗ «Охтирський центр професійно-технічної освіти»	35
ДПТНЗ «Сарненський професійний аграрний ліцей»	30
Професійно-технічне училище №44 м. Миргорода	30
ДНЗ «Харківський регіональний центр професійної освіти поліграфічних медіатехнологій та машинобудування»	27
ДПТНЗ «Лебединське вище професійне училище лісового господарства»	21
Хмельницький професійний ліцей електроніки	20
ДНЗ «Регіональний центр професійної освіти інноваційних технологій будівництва та промисловості»	20
Кам'янський професійний ліцей	18
ДПТНЗ «Привільський професійний ліцей»	15
Криворізький професійний гірничо-технологічний ліцей	15
Любарський професійний ліцей	15

Продовження табл. 1.6

Назва закладу П(ПТ)О	%
Вище професійне училище №7 м. Кременчука Полтавської області	10
ДНЗ «Новоград-Волинське вище професійне училище»	10
Колківський центр професійної освіти	6
ДПТНЗ «Полтавський професійний ліцей транспорту»	5
Сокиринський професійний аграрний ліцей Чернігівської області	5
ДПТНЗ «Вінницьке міжрегіональне вище професійне училище»	3

Джерело: звіти надані закладами.

Узагальнюючи інформацію про стан організації в закладах П(ПТ)О консультування з молодіжного підприємництва, можна зробити низку висновків.

Створення центрів кар'єри та інших структурних підрозділів, покликаних готувати молодь до відкриття і ведення власної справи, упродовж 2020–2022 рр. значно активізувалося, проте не стало в системі П(ПТ)О явищем масовим. Відкриттю центрів кар'єри сприяли ухвалення Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року та участь закладів освіти в інноваційній освітній діяльності регіонального і всеукраїнського рівнів. Тому існує необхідність популяризації цієї Концепції й деталізації її положень через оперативний план реалізації та конкретизацію показників ефективності (КРІ) та заохочення закладів освіти для участі в інноваційній освітній діяльності.

Всі Центри мають певну нормативно-правову базу. Проте не всі мають окремі приміщення й достатнє матеріально-технічне оснащення, функціонують на громадських засадах і мають певні проблеми з фінансуванням своєї діяльності та мотивацією працівників. Відсутність стабільного фінансування й чіткої локалізації Центру ускладнює комунікацію штатних працівників між собою, зі здобувачами освіти та з партнерськими організаціями, знижує статусність і престижність підрозділу, відображає ставлення до нього суб'єктів освітнього процесу як до певної міри маргінального утворення. В умовах повоєнного відновлення економіки України якісна підготовка молоді до самозайнятості й відкриття власної справи є важливим завданням закладів П(ПТ)О, вирішення якого матиме як очевидний соціальний ефект (зниження рівня безробіття), так і економічний (зростання надходжень до державного бюджету). Це зумовлює необхідність вирішення питання фінансування центрів кар'єри на державному рівні.

Фінансування таких структурних підрозділів варто розглядати не як витрати на професійну освіту, а як вигідні інвестиції в неї.

Важливим аспектом діяльності Центрів з розвитку кар'єрної та підприємницької компетентностей є висвітлення інформації про їхню роботу, здобутки і плани на власних вебсайтах, сторінках офіційних сайтів закладів П(ПТ)О, через друковану продукцію, публікації у засобах масової інформації тощо. Водночас багато Центрів лише розпочали свою діяльність і тому їхні вебсайти чи вебсторінки не завжди мають логічну архітектуру, змістовний і зручно впорядкований контент, фотогалерею чи архів заходів. Видавнича продукція не завжди відповідає стандартам електронних та/чи друкованих видань. Це зумовлює необхідність підвищення рівня цифрової компетентності працівників Центрів, розроблення рекомендацій щодо адміністрування вебсайтів, створення вебсторінок, побудови їх структури тощо.

У Положеннях 47 % Центрів, що взяли участь в опитуванні, задекларовано «сприяння розвитку підприємницької ініціативи». У багатьох закладах П(ПТ)О робота Центрів з розвитку у майбутніх фахівців кар'єрної та підприємницької компетентності не лише передбачає проведення власних заходів, але й поширюється на всю діяльність закладу освіти – як урочну, так і позанавчальну. У 62 % закладів освіти розвиток кар'єрної та підприємницької компетентностей відбувається завдяки викладанню окремих предметів («Основи підприємницької діяльності», «Основи галузевої економіки та підприємництва», «Основи підприємництва», «Економіка підприємства» тощо), у 29 % – у процесі вивчення окремих модулів, 72 % – при вирішенні на заняттях відповідних теоретичних і практичних завдань. Тому існує очевидна потреба в навчально-методичному забезпеченні процесу розвитку підприємницької компетентності учнів закладів П(ПТ)О (зокрема через: підготовку навчальних програм, підручників і посібників до них з урахуванням галузевої специфіки закладів освіти та спеціальностей, за якими в них навчаються майбутні фахівці; розроблення й поширення конспектів уроків, позакласних занять, бізнес-проектів тощо з розвитку підприємницької компетентності майбутніх фахівців).

Центри сприяють зміцненню зв'язків закладів освіти з місцевими органами влади, державними службами зайнятості, потенційними роботодавцями, які у переважній більшості є представниками малого та середнього бізнесу. Свідченням цього є масові заходи, проведені спільно з партнерами (всеукраїнські тижні професійної освіти, ярмарки й фестивалі професій, дні відкритих дверей, дні кар'єри, міжнародні проекти, конференції тощо) й визнані представниками закладів П(ПТ)О

як найбільш успішні. Відтак доцільним є створення всеукраїнської комунікаційної платформи для взаємного обміну Центрів інформацією та поширення кращого досвіду з підготовки молоді до підприємницької діяльності.

Завдяки діяльності Центрів у закладах П(ПТ)О розпочалася системна робота з відстеження кар'єрного шляху випускників, у тому числі у сфері малого бізнесу. Ці дані можуть стати одним із критеріїв ефективності роботи центру й закладу освіти щодо підготовки молоді до підприємницької діяльності. Це окреслює запит на розроблення методичних рекомендацій з організації і проведення моніторингу працевлаштування випускників закладів П(ПТ)О, що готують фахівців для різних галузей господарства України, зокрема – у сфері малого бізнесу.

Результати історико-порівняльного огляду щодо потенційних можливостей вітчизняних і зарубіжних систем підготовки до підприємницької діяльності, задоволення індивідуальних потреб випускників закладів професійної освіти в особистісному розвитку і кар'єрному зростанні, а також розширення їхніх прав і можливостей формально і на державному та регіональному рівнях визнається пріоритетом в Україні, майже так, як це має місце у країнах Європейського Союзу та задекларовано Організацією Об'єднаних Націй. Офіційно стверджується і підтверджено нормативними документами, що ефективна підприємницька освіта є ключем до розширення потенціалів молодіжного підприємництва. Але у практичній площині суспільство недостатньо підготовлене для реалізації державних планів і програм, значним недоліком яких є ігнорування фінансових потреб для їх успішної реалізації. Але є надія, що вступ до ЄС відкриє нові можливості для розвитку вітчизняної підприємницької освіти і консультування з молодіжного підприємництва стане надійним фактором використання підприємницьких талантів молодих людей і послаблення обмежень на ринку праці, що є життєво важливими механізмами для створення робочих місць та інклюзивного зростання кількості осіб, включених у процес підприємницької діяльності, збільшення ступеня участі всіх громадян в економічному розвитку країни.

1.12. КОМПЛЕКСНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ З МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ

COMPREHENSIVE COUNSELLING ON YOUTH ENTREPRENEURSHIP: SOCIO-ECONOMIC ASPECTS

Наталія Ваніна

кандидат економічних наук, доцент,
науковий співробітник лабораторії
професійної кар'єри
Інституту професійної освіти
НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0001-8310-5139>
nvanina.science@gmail.com

Natalia Vanina

Candidate of Economic Sciences, Associate
Professor, Researcher at the Professional
Career Laboratory of the Institute of
Vocational Education of the
NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0001-8310-5139>
nvanina.science@gmail.com

Розглянуто необхідність створення системи консультування з молодіжного підприємництва у закладах П(ПТ)О в парадигмі соціально-економічного розвитку із акцентом на перехід до багаторівневої системи консультування. Зроблено аналіз переваг такого консультування із можливістю вибору програм надання консультаційних послуг. Запропоновано застосування в закладах П(ПТ)О диверсифікацію консультування для створення комплексного підходу до підготовки фахівців.

The considers the need to create a system of counseling on youth entrepreneurship in VET institutions in the paradigm of socio-economic development with an emphasis on the transition to a multi-level counseling system. The advantages of such counseling with the possibility of choosing programs for providing counseling services are analyzed. It is proposed to apply the diversification of counseling in VET institutions to create an integrated approach to training specialists.

Ключові слова: комплексне консультування, молодіжне підприємництво, соціально-економічний розвиток, багаторівнева система, диверсифікація.

Keywords: comprehensive counseling, youth entrepreneurship, socio-economic development, multi-level system, diversification.

Трансформаційні соціально-економічні процеси, глибокі економічні та політичні перетворення спровоковані повномасштабною війною, що відбуваються в українському суспільстві, впливають на підготовку української молоді до підприємництва. В сучасних умовах зростання рівня безробіття серед молоді майбутній кваліфікований робітник має бути здатним не лише до виконання визначених професійними та освітніми стандартами функцій як найманий

працівник державного чи приватного підприємства, але й бути готовим до самозайнятості шляхом відкриття й ведення власної справи.²¹³

Це вимагає від закладів П(ПТ)О створення системи консультування з молодіжного підприємництва з акцентом на розвиток навичок, які сприяють підприємницькому мисленню та управлінню бізнесом, адаптації навчальних програм та курсів, що враховують новітні вимоги ринку праці та тенденції підприємницької діяльності. Зміна економічного курсу України в бік інноваційного шляху розвитку після закінчення війни вимагає від педагогічних кадрів переходу на багаторівневу систему консультування майбутніх фахівців з молодіжного підприємництва.

Становлення та розвиток молодіжного підприємництва є складним соціально-економічним явищем, зумовленим докорінними змінами, що відбуваються у сфері соціокультурних відносин. Трансформація останніх впливає на основні сторони соціальної життєдіяльності людей: етичні та моральні норми, матеріальні та духовні цінності, норми економічної та соціальної поведінки, менталітет, звичаї, психологію.²¹⁴

Орієнтація на підвищення ефективності економіки передбачає якісні зміни, структурні перетворення, нові підходи до формування та розвитку консультування на основі державних стандартів, на організаційно-економічному механізмі надання консультативної допомоги, що змінюють відносини власності та посилює конкуренцію, яка є важливим чинником розвитку соціально-економічних систем різного рівня і одночасно важливим чинником розвитку малого бізнесу. Чим більше розвивається в країні бізнес, тим більше він потребує консультантів. Особливо це стосується нашої країни, в якій співіснують надлишок підприємницької креативності та умінь. Отже, в ситуації, що склалася, підприємці потребують сторонньої допомоги, незаангажованої і об'єктивної для компенсації недостатньої кваліфікації власних фахівців.²¹⁵

Організація роботи Центрів кар'єри, бізнес-центрів та інших структурних підрозділів для організації консультування з молодіжного підприємництва є дуже важливим стимулом підвищення педагогічної

²¹³ Базиль, Л. О., Байдулін, В. Б., Гриценко, І. А., Єршова, Л. М., Орлов, В. Ф., Савченко, М. О., & Теловата, М. Т. (2022). *Молодіжне підприємництво в умовах воєнного стану: практичний порадник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735025>

²¹⁴ Ваніна, Н. М. (2023). Соціально-економічні передумови консультування з питань молодіжного підприємництва в закладах професійної (професійно-технічної) освіти у період воєнного стану та повоєнного відновлення економіки України. *Наукові записки Малої академії наук України*, 2, 21–28. <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001466300>

²¹⁵ Лученко, В. (2004). Ефективність бізнес-консультування залежить і від замовника. *ZN.UA*. https://zn.ua/ukr/business/efektivnist_biznes-konsultuvannya_zalezhit_i_vid_zamovnika.html

майстерності педагогів та їх підготовки до здійснення консультаційної діяльності.²¹⁶ Формування та розвиток консультування молодіжного підприємництва в таких Центрах потрібно розглядати як необхідну умову, як основний засіб для створення успішної екосистеми, яка підтримує молодих підприємців у їхньому професійному зростанні, сприяє розвитку інноваційних ідей та бізнес-моделей, а також забезпечує конкурентоспроможність фінансово-економічних інститутів України на світовому ринку.

Багаторівневе консультування майбутніх фахівців має кілька ключових переваг.

По-перше, цей підхід дозволяє створити гнучку і адаптивну систему підтримки, яка враховує індивідуальні потреби і рівень підготовки кожного студента. Зокрема, на першому рівні можуть бути забезпечені загальні поради та орієнтація, на другому – більш спеціалізоване консультування з фокусом на конкретні професійні навички і кар'єрні перспективи, а на третьому – індивідуальна підтримка і наставництво з акцентом на особистісний розвиток і цілісну кар'єрну стратегію.

По-друге, багаторівневе консультування дозволяє створити комплексний підхід до професійного розвитку, який включає як загальні освітні ресурси, так і спеціалізовану підтримку, що допомагає студентам краще орієнтуватися в своїй сфері діяльності. Це забезпечує можливість для глибшого розуміння ринку праці, актуальних вимог і можливостей, а також дозволяє адаптуватися до змін у професійних тенденціях.

По-третє, такий підхід може сприяти формуванню мережі професійних контактів і взаємодії між студентами, викладачами та фахівцями з галузі. Це може стати важливим ресурсом для отримання актуальної інформації, порад і можливостей для стажувань чи працевлаштування.

Загалом, багаторівневе консультування розширює можливості вибору різних програм надання консультаційних послуг, повнішому мотиваційному забезпеченню, подоланню «примусового» консультування і відповідно більш раціональному заповненню соціальних ніш. Молоді підприємці значною мірою орієнтовані на сучасний ринок, а самі консультаційні центри формують свої програми залежно від рівня зайнятості та рівня пропозиції, максимальною мірою наближаючи рівень консультаційних послуг до відповідних

²¹⁶ Базиль, Л. А., Байдулін, В. Б., Гриценко, І. А., Єршова, Л. М., Орлов, В. Ф., Савченко, М. О., Теловата, М. Т., & Тітова, О. А. (2022). *Підготовка майбутніх кваліфікованих робітників до молодіжного підприємництва*: довідник. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733742>

міжнародних професійних стандартів і готовності майбутніх фахівців до реальних викликів на ринку праці.

До стратегічних проблем консультування з молодіжного підприємництва на сучасному етапі належить структурна перебудова цього процесу. Вважаємо, що структурна перебудова це суттєвий внутрішній ресурс закладу П(ПТ)О і водночас чинник розвитку консультування майбутніх фахівців з молодіжного підприємництва, яка забезпечує гнучкість і адаптивність навчальних програм до вимог ринку праці, що швидко змінюються, сприяє інноваційним підходам у навчанні та підтримує ефективну інтеграцію нових технологій і методик у процес підготовки фахівців.

Не можна не погодитись з М. Міцою, який зазначає що, діяльність підприємств малого підприємництва переважно орієнтується на задоволення потреб місцевого населення регіонів країни, розвиток регіону, більшою мірою на вирішення соціально-економічних проблем міст, невеликих селищ і сіл. Це підвищує не тільки економічну, але й соціальну значимість малого бізнесу.²¹⁷ З одного боку, в результаті активної адаптаційної діяльності бізнес-консультантів, намітилися і розвиваються позитивні тенденції: формується нова законодавча база, відбувається перерозподіл управлінських функцій, виникають елементи багатоканального фінансування, оновлюється зміст програм для консультантів. З іншого боку, окреслилася, і дедалі більше загострюється низка проблем, до яких, у першу чергу, можна віднести непристосованість більшості консультантів з молодіжного підприємництва до сучасних викликів ринку, зокрема швидких змін технологій та потреб молодих підприємців у гнучкості та інноваціях. Це призводить до недостатньої підтримки з їхнього боку, що ускладнює реалізацію ідей молодими підприємцями та знижує їхні шанси на успіх у конкурентному середовищі.

Сучасний ринок формує прагматичний попит на ті чи інші консультаційні послуги. Практика країн Заходу виробила інструмент протистояння об'єктивних цінностей панівному ринковому середовищу. Цим інструментом є соціально-орієнтований маркетинг сфери консультаційних послуг, який передбачає, що головне завдання консультанта – визначати шляхи оптимального задоволення потреб та інтересів клієнтів, пристосовувати соціально-економічні інститути до того, щоб повномасштабно задовольняти їх. У цих умовах

²¹⁷ Міца, В. В. (2018). Місце і роль малого підприємництва в соціально-економічному розвитку регіону. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*, 3, 137–142. http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2018_3_22

економічний потенціал консультування з молодіжного підприємництва може бути збільшений лише за рахунок розумного поєднання зовнішніх і внутрішніх ресурсів. До числа зовнішніх можна віднести доступ до фінансування через гранти, інвестиційні фонди та державні програми підтримки молодіжного бізнесу.

Також важливими є партнерські зв'язки із закладами освіти, бізнес-інкубаторами, бізнес-центрами та організаціями, які можуть надати додаткові знання, технології та мережі контактів. Залучення експертів з інших галузей, міжнародний досвід та інноваційні підходи також можуть суттєво підвищити ефективність консультування. До внутрішніх – експертний досвід консультантів, їхні знання про специфіку молодіжного підприємництва, а також здатність адаптувати методики навчання відповідно до потреб клієнтів. Важливими також є комунікаційні навички, готовність до співпраці з молодими підприємцями та здатність формувати підтримуюче середовище, яке сприяє обміну ідеями та досвідом.

Переважає більшість Центрів функціонують як позаштатні на громадсько-волонтерських засадах, користуються придбаними за бюджетні кошти матеріальними ресурсами і діяльність їх забезпечують штатні працівники закладів освіти.²¹⁸ Тобто керівництво закладу освіти може оцінити доцільність потрочених на консультування здобувачів професійної освіти з молодіжного підприємництва коштів, а також правильність і соціально-економічну ефективність їх використання. Одним із методів підвищення стійкості діяльності Центрів закладів П(ПТ)О, що проводять консультування з молодіжного підприємництва, є диверсифікація цих послуг.

Важливу роль у диверсифікації консультативної діяльності відіграла Всесвітня конференція консультантів з управління, що відбулася у травні 1987 р. в Парижі. У ній взяли участь консультанти з 231 консалтингової фірми із Великобританії, США, Аргентини, Австралії, Бельгії, Бразилії, Голландії, Данії, Канади, Китаю, ФРН, Фінляндії, Франції, Ісландії, Індії, Ірландії, Італії, Японії, Монако, Норвегії, Португалії, Іспанії, Швеції, Швейцарії та Філіппін. Ця конференція відкрила нову еру розвитку консультування. У більшості випадків консультанти охоплюють весь спектр завдань, наданих клієнтами та допомагають в усуненні всіх можливих проблем з

²¹⁸ Базиль, Л. А., Байдулін, В. Б., Гриценко, І. А., Єршова, Л. М., Орлов, В. Ф., Савченко, М. О., Теловата, М. Т., & Тітова, О. А. (2022). *Підготовка майбутніх кваліфікованих робітників до молодіжного підприємництва*: довідник. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733742>

оптимізації бізнес-процесів, організаційної трансформації, стратегічного управління та планування тощо.²¹⁹

На початку 1980-х рр. у поняття консультування вміщувало лише принципи, що стосувалися професійних характеристик консультаційних послуг, але під впливом часу і багатьох факторів, в умовах постійної диверсифікації ринку консультаційних послуг воно трансформувалося доповнюючись новими значеннями і почало набувати значно ширшого змісту.

Узагальнюючи різні підходи науковців до поняття «консультування», автором запропоновано наступне визначення: це вид діяльності з надання висококваліфікованих науково-практичних послуг, щодо вирішення економічних, фінансових, правових, соціальних, політичних, екологічних та інших проблем у різних сферах бізнесу, які стосуються екзогенних і ендогенних сторін діяльності об'єкта, що стає основним джерелом його конкурентної переваги.

На наш погляд, диверсифікацією консультування з молодіжного підприємництва можна вважати процесом розширення та урізноманітнення спектра консультаційних послуг, спрямованих на підтримку молодих підприємців. Цей підхід включає надання різних типів консультацій, які охоплюють різноманітні аспекти бізнесу, починаючи від створення стартапів і фінансового планування, до маркетингових стратегій, правових аспектів і цифрових технологій. Диверсифікація консультування означає, що в програму підготовки консультантів має включатися підготовка за спеціалізаціями, які відповідають сучасним вимогам та потребам молодих підприємців і може включати такі напрямки, як:

- фінансове консультування: навчання основам фінансового управління, складання бізнес-планів, залучення інвестицій та управління бюджетом;

- маркетинг та продажі: розвиток навичок у сфері цифрового маркетингу, використання соціальних мереж для просування продуктів, а також стратегії залучення клієнтів;

- технологічні інновації: поглиблене вивчення нових технологій, які можуть бути застосовані у бізнесі, таких як електронна комерція, автоматизація процесів та використання аналітики даних;

- управління проектами: підготовка молодих підприємців до планування, реалізації та оцінки проєктів, включаючи методології

²¹⁹ Кленін, О. В., & Білопольський, М. Г. (2017). Стратегічний консалтинг в системі управління розвитком підприємства: ретроспектива та перспективи. *Вісник економічної науки України*, 1, 134–165. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Venu_2017_1_27

Agile, Scrum, Lean, кожна методологія має свої переваги, які охарактеризовано в табл. 1.7.

Таблиця 1.7

Характеристика методологій управління проєктами

<i>Методологія</i>	<i>Переваги</i>
Agile ²²⁰	дозволяє бізнесу гнучко реагувати на зміни та швидко коригувати бізнес-стратегію на основі зворотного зв'язку від клієнтів або ринкових умов. Для молодих підприємств, які працюють у динамічному середовищі, цей підхід допомагає швидко тестувати нові ідеї, проводити пілотні проєкти та швидко вносити зміни, знижуючи ризики та покращуючи кінцевий продукт;
Scrum ²²¹	допомагає структурувати процес розробки та реалізації ідей, розбиваючи їх на короткі цикли (спринти), що дозволяє досягати конкретних результатів за короткий період часу. Основні переваги застосування Scrum у молодіжному підприємстві: швидкий зворотний зв'язок, гнучкість і адаптивність, фокус на результат, командна взаємодія, прозорість та контроль;
Lean ²²²	спрямована на усунення всіх видів марнотратства, включаючи зайві процеси, витрати часу та фінансові витрати. Для молодіжного підприємства це особливо важливо, оскільки початківці часто обмежені в ресурсах та прагнуть максимально ефективно реалізувати свої бізнес-ідеї.

Джерело: авторська розробка.

Ці методології дозволяють підприємцям швидко адаптуватися до змін на ринку, мінімізувати витрати та максимально використовувати обмежені ресурси. Впровадження Lean та Agile у молодіжному підприємстві також сприяє розвитку командної роботи та ефективній взаємодії з клієнтами, що є ключовими факторами для успішного розвитку стартапів. Оскільки молоді підприємці часто працюють в умовах невизначеності та швидких змін, ці методології допомагають їм зосереджуватися на тому, що дійсно має значення, і швидко рухатися вперед до досягнення своїх цілей. Упровадження Scrum у молодіжному підприємстві може значно підвищити

²²⁰ Боруца, Я. (2017). Методологія Agile. Матір драконів або всіх гнучких методологій. *Worksection*. <https://worksection.com/ua/blog/agile.html>

²²¹ Ziarnand, A. (2023). Що таке методологія Scrum і коли варто її використовувати. *SoftServe*. <https://career.softserveinc.com/uk-ua/stories/what-is-scrum-methodology>

²²² UCU Business School. (2021). Як LEAN-методологія допомагає бізнесу в умовах ощадливості? *UCU BUSINESS SCHOOL*. <https://lvbs.com.ua/news/yak-lean-metodologiya-dopomagaye-biznesu-v-umovah-oshhadlyvosti/>

ефективність управління проєктами, скоротити час на розробку продукту, підвищити гнучкість та адаптивність бізнесу, а також сприяти швидкому зростанню та розвитку стартапу:²²³

– екологічна та соціальна відповідальність: формування розуміння важливості сталого розвитку, екологічного підприємництва та соціального впливу бізнесу;

– міжнародна торгівля: ознайомлення з основами експорту та імпорту, юридичними аспектами міжнародної торгівлі та культурними особливостями ведення бізнесу в різних країнах;

– нетворкінг та бізнес-мережі: розвиток навичок для створення та підтримки ділових контактів, участі у бізнес-інкубаторах та стартап-акселераторах.

Об'єднання цих спеціалізацій у програму підготовки консультування дозволить молодим підприємцям отримати всебічну підтримку та знання, необхідні для успішного розвитку їх бізнес-ідей. Це також сприятиме формуванню конкурентоспроможного середовища для молодіжного підприємництва, де нові ідеї можуть бути реалізовані з максимальним ефектом. Крім того, важливим елементом є підтримка молодих підприємців у розвитку їхніх ідей та проєктів. Консультанти повинні навчитися використовувати методи коучингу та менторства, щоб сприяти креативному мисленню та розвитку навичок вирішення проблем.

Також можна запровадити тренінги з роботи в команді, що дозволить молодим підприємцям ефективно співпрацювати з однодумцями та реалізовувати спільні проєкти. Необхідно також враховувати соціальний аспект підприємництва. Програми можуть акцентувати увагу на розвитку соціально відповідального бізнесу, що сприятиме формуванню підприємців, орієнтованих на позитивний вплив на суспільство.

Диверсифікація консультування також означає розробку нових концепцій консультування з молодіжного підприємництва, які враховують специфічні потреби та виклики, з якими стикається молодь у процесі запуску та розвитку бізнесу. Для цього молодим підприємцям потрібна якісна підтримка, яка виходить за межі традиційного консультування. У табл. 1.8 наведені концепції запропоновані автором, які можуть активно впроваджуватися в систему підтримки молодіжного підприємництва у діяльності Центрів закладів П(ПТ)О.

²²³ BizMag Ukraine. (2023). Стартап-акселератори: як розігнати стартап в Україні. *Bizmag*. <https://bizmag.com.ua/startap-akseleratoriy/>

Таблиця 1.8

Концепції консультування з молодіжного підприємництва

Концепція	Характеристика
Консультування на основі менторства	Замість класичних форм консультування, де акцент робиться на теоретичній підготовці, нова концепція консультування молодих підприємців базується на менторстві. Менторство передбачає довгострокові, індивідуалізовані відносини між досвідченим підприємцем або експертом та молодим бізнесменом. ²²⁴ Ментори надають практичні поради, допомагають уникнути типових помилок і сприяють розширенню мережі контактів, що є особливо важливим для стартапів.
Інтеграція цифрових технологій	Молоді підприємці активно використовують цифрові інструменти у своєму бізнесі. Відповідно, консультування повинно враховувати це і надавати підтримку у впровадженні новітніх технологій у бізнес-процеси. Це включає: навчання роботі з великими даними (Big Data) для аналізу ринків; впровадження технологій штучного інтелекту для автоматизації процесів; використання цифрових маркетингових інструментів для збільшення впізнаваності бренду; допомога в розвитку електронної комерції та налаштуванні онлайн-продажів. Консультанти також надають підтримку у виборі технологічних рішень для автоматизації бізнесу, що дозволяє молодим підприємцям ефективно управляти часом і ресурсами.
Глобалізація та міжнародні ринки	Нова концепція консультування з молодіжного підприємництва враховує глобальні тренди та можливості для виходу на міжнародні ринки. Молоді підприємці мають бути готові працювати в умовах глобальної конкуренції, а тому необхідно навчати їх розуміти специфіку ведення бізнесу в різних країнах, особливості міжнародного маркетингу, логістики та правових аспектів. Консультації на міжнародну тематику включають питання експорту, імпорту, глобальних стандартів якості, управління ланцюгами постачання, а також культурні та комунікаційні відмінності, що є критичними для успішної співпраці з іноземними партнерами.

²²⁴ Hurma. (2019). Менторство і внутрішнє навчання: основа професійного зростання команди. Hurma. <https://hurma.work/blog/mentorstvo-i-vnutrishnye-navchannya-osnova-profesijnogo-zrostannya-komandi/>

Продовження табл. 1.8

Концепція	Характеристика
Інклюзивне підприємництво	Сучасне консультування з молодіжного підприємництва має також фокусуватися на інклюзивності, залучаючи різноманітні соціальні групи, зокрема жінок, молодь з обмеженими можливостями та представників меншин. Інклюзивне консультування пропонує підтримку в створенні бізнес-моделей, що враховують потреби різних соціальних груп та сприяють вирішенню соціальних проблем через підприємницьку діяльність. Цей підхід також передбачає розвиток соціального підприємництва, де молоді підприємці не лише прагнуть до отримання прибутку, але й мають на меті вирішення важливих соціальних та екологічних викликів.
Сталий розвиток та еко-підприємництво	В умовах зростаючої уваги до проблем зміни клімату, сталий розвиток стає важливою частиною консультування молодих підприємців. Концепція еко-підприємництва фокусується на тому, щоб молоді бізнесмени розробляли екологічно стійкі рішення та впроваджували практики, які зменшують негативний вплив на довкілля. Консультанти допомагають молодим підприємцям розробляти бізнес-моделі, які базуються на принципах сталого розвитку, враховуючи екологічні та соціальні наслідки їхньої діяльності. Це також включає навчання у сфері «зеленої» економіки, циркулярних бізнес-моделей та енергоефективних технологій.
Акселераційні програми та стартап-інкубатори	Нова концепція консультування з молодіжного підприємництва передбачає тісну співпрацю з акселераторами та бізнес-інкубаторами. Ці програми пропонують не лише навчання, а й практичну допомогу у розвитку бізнесу, надають ресурси, менторів та можливості для залучення інвестицій. Акселератори зазвичай зосереджені на швидкому зростанні стартапів, пропонуючи інтенсивні програми підтримки для молодих підприємців.
Краудфандинг ²²⁵	Молоді підприємці вчаться використовувати платформи для залучення колективних інвестицій від широкого кола людей, що не тільки забезпечує фінансову підтримку, але й допомагає залучати нових клієнтів та створювати спільноти навколо бізнесу.

Джерело: авторська розробка.

²²⁵ Воробей, В., Кобринович, М., Кривецька, Л., Гудз, Н., Кравченко, М., Лісний, І., Гуцол, О., & Крижанівський, В. (2020). *Проект «Фінансування креативних індустрій»*. PPV Knowledge Networks.

https://www.ppv.net.ua/uploads/work_attachments/Finance_for_Creative_Industries_PPV_2020__UA.pdf

Нові концепції консультування з молодіжного підприємництва спрямовані на забезпечення молодих підприємців сучасними інструментами та знаннями, які допоможуть їм адаптуватися до викликів сучасного світу. Інтеграція менторства, технологій, глобального мислення, сталого розвитку та інклюзивності дозволяє створити більш динамічне та інноваційне середовище для розвитку молодіжного бізнесу.

Окрема увага була приділена сучасній авторській концепції консультування з молодіжного підприємництва у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, провідною ідеєю якої є розуміння природи цього складного психолого-педагогічного процесу як своєрідної стратегії своєчасної і дієвої допомоги майбутнім фахівцям у започаткуванні власної справи й адаптуванні бізнесу до цивілізаційних обставин.

Успішна диверсифікація консультування також має передбачати адаптацію підходів до різних соціальних та економічних контекстів, щоб молодь з різних регіонів і спільнот могла отримати доступ до відповідних ресурсів і підтримки, враховуючи їхній унікальний досвід і потреби.

Виходячи з аналізу викладеного матеріалу можна впевнено сказати, що диверсифікація консультування не лише розширює спектр послуг для молодіжного підприємництва, але й створює більш комплексний підхід до підготовки фахівців, які можуть ефективно підтримувати нові ініціативи та інноваційні ідеї. Це, у свою чергу, сприятиме розвитку економіки та створенню нових робочих місць у різних сферах.

1.13. МЕТОДИКА КОНСУЛЬТУВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ З МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

METHODOLOGY FOR COUNSELLING STUDENTS OF VOCATIONAL EDUCATION ON YOUTH ENTREPRENEURSHIP IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTING SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

Людмила Єршова

доктор педагогічних наук, професор,
заступник директора з науково-
експериментальної роботи
Інституту професійної освіти
НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0002-2346-5842>
yershova67@ukr.net

Інна Гриценюк

кандидат педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
лабораторії професійної кар'єри
Інституту професійної освіти
НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0003-0317-3620>
grihenokinka@ukr.net

Liudmyla Yershova

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Deputy Director for Research and
Experimental Work of the Institute of
Vocational Education of the
NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-2346-5842>
yershova67@ukr.net

Inna Hrytsenok

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate
Professor, Senior Researcher at the
Professional Career Laboratory of the Institute
of Vocational Education of the
NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0003-0317-3620>
grihenokinka@ukr.net

Обґрунтовано, що реалізації в Україні Цілі 8 Сталого розвитку, яка спрямовує політику держав на досягнення гідної праці й економічного зростання, сприятиме підготовка майбутніх кваліфікованих робітників до самозайнятості шляхом відкриття і ведення власної справи. Представлено розроблену лабораторією професійної кар'єри Інституту професійної освіти НАПН України методику консультування здобувачів професійної освіти з молодіжного підприємництва і відповідний комплекс її навчально-методичного забезпечення. Спрогнозовано ймовірний соціально-економічний ефект від її впровадження в закладах професійної освіти (зменшення безробіття і зниження державних дотацій на утримання безробітних; збільшення кількості легальних малих підприємств і зростання надходжень до державного бюджету; розвиток мережі малих підприємств у кожному регіоні, що у воєнний час виявилися найбільш мобільними і здатними до швидкого відновлення логістичних ланцюжків; стабілізація психологічного стану молодих людей в умовах воєнної невизначеності через формування готовності сприймати чергові проблеми як нові можливості).

It is substantiated that the implementation of Sustainable Development Goal 8 in Ukraine, which directs the policy of states to achieve decent work and economic growth, will be facilitated by preparing future skilled workers for self-employment by starting and running their own business. The article presents a methodology for counselling vocational education students on youth entrepreneurship and a corresponding set of educational and methodological support developed by the Laboratory of Professional Career of the Institute of Vocational Education of the National Academy of Pedagogical

Sciences of Ukraine. The probable socio-economic effect of its implementation in vocational education institutions is predicted (reduction of unemployment and reduction of state subsidies for the maintenance of the unemployed; increase in the number of legal small enterprises and growth of revenues to the state budget; development of a network of small enterprises in each region, which in wartime proved to be the most mobile and capable of rapid restoration of logistics chains; stabilisation of the psychological state of young people in conditions of military uncertainty through the formation of readiness to perceive..

Ключові слова: професійна освіта, сталий розвиток суспільства, підприємництво, підприємницька компетентність, консультування з молодіжного підприємництва.

Keywords: vocational education, sustainable development of society, entrepreneurship, entrepreneurial competence, counseling on youth entrepreneurship.

Відповідно до реалізації цілі 8 Сталого розвитку, що орієнтує політику держав на досягнення гідної праці й економічного зростання, в Україні до 2030 року прогнозувалися зростання продуктивності вітчизняної економіки, збільшення кількості робочих місць, розвиток підприємництва, творчості й інноваційної діяльності, забезпечення повної і продуктивної зайнятості, створення безпечних умов праці. Але повномасштабна війна РФ проти України докорінно змінила світ українського бізнесу та його перспективи. Якщо до 24 лютого 2022 року малий бізнес в Україні мав чимало організаційно-правових і логістичних проблем, то війна поставила його перед новими обставинами, з яких значна частина – непереборної сили (окупація, руйнування логістичних шляхів, знищення приміщень і обладнання, втрата професійних кадрів, зміна споживацьких пріоритетів тощо).

З огляду на числення виклики і загрози,²²⁶ надважливим завданням вітчизняної системи професійної освіти в умовах зруйнованої війною економіки й катастрофічного зростання безробіття є формування нових цілей професійної підготовки молоді, які б ураховували нові соціально-економічні реалії, потреби воєнного ринку праці, завдання повоєнної відбудови і забезпечення сталого розвитку українського суспільства,²²⁷ Має також докорінно змінитися і філософія професійної освіти повоєнного періоду, де підготовка молоді до підприємництва повинна розглядатися не як супутня навчальна ціль

²²⁶ Radkevych, V., & Yerzhova, L. (2022). Status of preparedness of vocational education system to counter real and potential threats to national security and national interests of Ukraine in the conditions of external and internal challenges. *Professional Pedagogics*, 1(24), 4–17. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.24.4-17>

²²⁷ Єршова, Л. (2022b). Перспективи підготовки молоді до підприємницької діяльності у повоєнний час. *Інноваційна професійна освіта*, 1(2), 91–94. <https://doi.org/10.32835/2786-619-X/2022/1.2>

професійної підготовки майбутніх фахівців, а як наскрізне системне завдання для всіх ланок освітнього процесу та позанавчальної діяльності закладу професійної (професійно-технічної) освіти (далі: П(ПТ)О).

Водночас варто зазначити, що сучасна система професійної освіти, попри визнання важливості підготовки молоді до підприємництва, не готова здійснювати якісне консультування здобувачів освіти з молодіжного підприємництва: відсутня зорієнтованість викладачів, майстрів виробничого навчання та здобувачів освіти на постійно змінні умови сучасної ринкової економіки; недосконалою є підготовка педагогів до здійснення консультування з питань молодіжного підприємництва; є потреба в розробленні й упровадженні чітких процедур, форм і методів консультування з питань молодіжного підприємництва здобувачів П(ПТ)О для повоєнного відновлення економіки України²²⁸.

Отже, важливими аспектами організації консультування з молодіжного підприємництва є: вивчення сучасного стану підготовки здобувачів професійної освіти до молодіжного підприємництва; обґрунтування нової парадигми підготовки української молоді до самозайнятості шляхом відкриття і ведення власної справи;²²⁹ визначення концептуальних засад консультування з молодіжного підприємництва в закладах П(ПТ)О;²³⁰ визначення й обґрунтування педагогічних умов організації і проведення в закладах П(ПТ)О ефективного консультування з молодіжного підприємства;²³¹ підготовка педагогів професійної школи до здійснення консультування з молодіжного підприємства;²³² розроблення методики консультування здобувачів професійної освіти з молодіжного

²²⁸ Єршова, Л. М., Шевчук, Л. І., & Шамралюк, О. Л. (ред.) (2022). Формування готовності майбутніх кваліфікованих робітників до підприємницької діяльності: матеріали експерименту всеукраїнського рівня (2019–2021), *Інноваційна професійна освіта*, 2(3). 43–44. <https://conference.ivet.edu.ua/index.php/1/issue/view/3/3>

²²⁹ Орлов, В. Ф. (2023). Нова парадигма підготовки майбутніх фахівців до кар'єри у молодіжному підприємстві, *Сучасна наука та освіта: стан, проблеми, перспективи: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (20–21 березня 2023 р., м. Полтава)*, (с. 131–133). Полтава. <https://doi.org/10.12958/978-617-8016-78-4-2023>

²³⁰ Базиль, Л. (2022). Концептуальні засади консультування з молодіжного підприємництва в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. *Інноваційна професійна освіта*, 5(6), 27–31.

²³¹ Гриценко, І. А. (2023). Педагогічні умови, форми і методи організації консультування з молодіжного підприємства у ЗП(ПТ)О в період воєнного стану та повоєнного відновлення економіки України. *Colloquium-journal*, 25(184), 3–7. <https://colloquium-journal.org/wp-content/uploads/2023/10/Colloquium-journal2023-184-1.pdf>

²³² Єршова, Л. (2022с). Підготовка майбутніх педагогів професійної школи до організації в закладах професійної (професійно-технічної) освіти консультування з молодіжного підприємства. *Інноваційна професійна освіта*, 5(6), 61–70.

підприємництва;²³³ розроблення та впровадження комплексу навчально-методичного забезпечення консультування з молодіжного підприємництва в закладах П(ПТ)О (монографія,²³⁴ методичний посібник,²³⁵ практичний poradник,²³⁶ довідник²³⁷).

Таким чином, важливість підготовки здобувачів П(ПТ)О до підприємницької діяльності як дієвого фактору впливу освіти на прискорення повоєнного відновлення й розвиток економіки України 2020²³⁸ актуалізувала необхідність обґрунтування методики консультування здобувачів професійної освіти з молодіжного підприємництва, що й було розроблена та апробована лабораторією професійної кар'єри Інституту професійної освіти НАПН України. Така методика є способом організації практичної й теоретичної діяльності учасників консультування, що зумовлений закономірностями й особливостями змісту підготовки молоді до підприємницької діяльності в контексті реалізації Цілей сталого розвитку.

Метою методики консультування здобувачів професійної освіти з молодіжного підприємництва є формування підприємницької компетентності, підвищення готовності і здатності молоді до відкриття і ведення власної справи Існує кілька аргументів щодо важливості її впровадження:

– готовність до самозайнятості у сфері малого бізнесу дає фахівцю можливість уникнути безробіття у разі призупинення діяльності чи повного закриття підприємств та організацій, до праці на яких він готувався в закладі освіти;²³⁹

– розвинена підприємницька компетентність, що передбачає наявність економічних, правових і психологічних знань, умінь і

²³³ Єршова, Л. (2023). Методика консультування здобувачів професійної освіти з молодіжного підприємництва. *Інноваційна професійна освіта*, 2(9), 358–362.

²³⁴ Готується до видання у 2024 р.

²³⁵ Закатнов, Д. О. (ред.), Байдулін, В. Б., Ваніна, Н. М., Гриценко, І. А., Єршова, Л. М., Закатнов, Д. О., & Савченко, М. О. *Консультування здобувачів професійної освіти з молодіжного підприємництва для повоєнного відновлення економіки України: методичний посібник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738714/>

²³⁶ Базиль, Л. О., Байдулін, В. Б., Гриценко, І. А., Єршова, Л. М., Орлов, В. Ф., Савченко, М. О., & Теловата, М. Т. (2022). *Молодіжне підприємництво в умовах воєнного стану: практичний poradник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735025>

²³⁷ Базиль, Л. А., Байдулін, В. Б., Гриценко, І. А., Єршова, Л. М., Орлов, В. Ф., Савченко, М. О., Теловата, М. Т., & Тітова, О. А. (2022). *Підготовка майбутніх кваліфікованих робітників до молодіжного підприємництва: довідник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733742>

²³⁸ Alekseeva, S., & Yershova, L. (2020). Content and forms of modern training of future specialists for entrepreneurship activity. *Professional Pedagogics*, (21), 44–52. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2020.21.44-52>

²³⁹ Алексеева, С. В., Базиль, Л. О., Байдулін, В. Б., Гриценко, І. А., Єршова, Л. М., Орлов, В. Ф., & Сохаська, Г. М. (2021). *Основи економічної грамотності та підприємництва: навчальний посібник*. Полісся. (Лист Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України №22.1/12-Г-1024 від 23.11.2020 р.). <http://lib.iitta.gov.ua/729005/>

навичок, дає змогу не лише відкрити власну справу, але й зберегти її в умовах воєнного часу та розвинути в умовах повоєнного відновлення економіки;

– сформовані навички самоменеджменту, роботи в команді, прийняття самостійних рішень, розвинена психологічна готовність до діяльності в нестандартних умовах допомагатимуть молоді швидко справлятися з апатією та депресією, адаптуватися до стрімких змін воєнного ринку праці, розуміти кон'юнктуру нових економічних відносин, знаходити в сучасному економічному ландшафті перспективну нішу для розвитку власної справи;²⁴⁰

– наявність набутого в закладі освіти особистого досвіду успішної ділової активності, отриманого від участі у проєктній діяльності і заходах на базі підприємств-партнерів та за їх участю, додаватиме молодому фахівцю впевненості у прийнятті власних рішень щодо презентації власної бізнес-ідеї та її реалізації;²⁴¹

– включення до системи консультування з молодіжного підприємництва соціогуманітарного складника, що передбачає формування низки ключових здатностей (наприклад, розуміти особливості устрою держави, формування й використання її бюджету, усвідомлювати роль малого бізнесу у збереженні демократичного ладу, діяти відповідно до національних інтересів країни тощо), які сприятимуть зменшенню відтоку молоді за кордон в умовах воєнного часу та її поверненню в умовах повоєнного відновлення економіки.²⁴²

Таким чином, консультування з молодіжного підприємництва може сприяти зменшенню безробіття і зниженню державних дотацій на утримання безробітних, збільшенню кількості легальних малих підприємств і зростанню надходжень до державного бюджету; розвитку мережі малих підприємств у кожному регіоні, що у воєнний час виявилися найбільш мобільними і здатними до швидкого відновлення логістичних ланцюжків; стабілізації психологічного стану молодих людей в умовах воєнної невизначеності через формування готовності сприймати чергові проблеми як нові можливості.

Основні компоненти методики визначають її змістову та формальну сторони.

²⁴⁰ Алексеева, С. В., Базиль, Л. О., Байдулін, В. Б., Гриценко, І. А., Єршова, Л. М., Орлов, В. Ф., & Сохацька Г.; Теловата, М. Т. (ред.). *Підприємницька компетентність майбутніх фахівців: методичний посібник* Полісся.

²⁴¹ Орлов, В. (2022). Розвиток ділової активності майбутніх кваліфікованих робітників. *Інноваційна професійна освіта*, 1(2), 178–181. ІПО НАПН України.

²⁴² Radkevych, V., & Yershova, L. (2022). Status of preparedness of vocational education system to counter real and potential threats to national security and national interests of Ukraine in the conditions of external and internal challenges. *Professional Pedagogics*, 1(24), 4–17. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.24.4-17>

Змістова сторона стосується обґрунтування: змісту, моделей, алгоритмів, що допомагають усвідомленню сутності консультування з молодіжного підприємництва як соціально-педагогічного феномена, що має вплив на сталий розвиток суспільства; основних наукових категорій вивчення феномена «консультування з молодіжного підприємництва»; співвідношення цілей такого консультування з прямими та опосередкованими його результатами.

Формальна сторона визначає: форми зв'язків із різними науками, що впливають на зміст і результати консультаційної діяльності; співвідношення активності всіх учасників консультаційної діяльності; характер колективних, групових, індивідуальних форм консультаційної діяльності; кількість і складність завдань, які ставляться перед здобувачами професійної освіти щодо їх підготовки до підприємницької діяльності тощо.

Запропонована методика висвітлює теоретичні, практичні й технологічні основи реалізації в закладах П(ПТ)О консультування з молодіжного підприємництва і дає організаторам консультування змогу розв'язати низку важливих завдань:

- на основі вивчення педагогічних феноменів, пов'язаних з підприємницькою діяльністю молоді, розкрити між ними закономірні зв'язки (наприклад, простежити зв'язок між змістом професійної підготовки майбутніх фахівців, рівнем їх готовності до підприємництва, відсотком випускників, працевлаштованих у сфері малого бізнесу, та рівнем безробіття в певному регіоні);

- на основі виявлених закономірностей визначити перелік нормативних документів щодо організації в закладах П(ПТ)О консультування з молодіжного підприємництва, із зазначенням вимог до діяльності всіх суб'єктів консультаційної діяльності;

- виявлення педагогічного й соціально-економічного значення консультування з молодіжного підприємництва та його місця в системі професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників;

- визначення завдань консультування майбутніх кваліфікованих робітників з молодіжного підприємництва;

- визначення та застосування методів, засобів, форм організації консультаційної діяльності для підвищення ефективності підготовки випускників закладів П(ПТ)О до підприємницької діяльності (розвиток підприємницької компетентності; розвиток готовності до відкриття власної справи й ведення соціально відповідального бізнесу; здатність до економічно виправданого ризику тощо).

Теоретичні аспекти консультування з молодіжного підприємництва передбачають необхідність обґрунтування: основних

категорій консультування з молодіжного підприємництва; принципів консультаційної діяльності з підготовки здобувачів професійної освіти до відкриття й ведення власної справи; закономірностей консультування з молодіжного підприємництва.

Практичні аспекти консультування з молодіжного підприємництва визначаються шляхом створення в закладі освіти необхідних організаційно-педагогічних умов і конкретизуються через: добір і застосування найбільш ефективних видів консультаційної діяльності з підготовки молоді до підприємницької діяльності та форм організації консультування з молодіжного підприємництва; забезпечення відповідності змісту консультаційної діяльності до специфіки галузі, для якої готуються в закладі П(ПТ)О майбутні фахівці; чітке визначення умінь і навичок, які мають бути сформовані у майбутніх кваліфікованих робітників для підвищення їх готовності і здатності до відкриття і ведення власної справи.

Технологічні аспекти консультування з молодіжного підприємництва покликані обґрунтувати перелік часткових методик, що міститимуть певні алгоритми організації і проведення консультативної діяльності з підготовки здобувачів освіти до підприємництва (психологічного консультування; юридичного консультування; бізнес-консультування).²⁴³

Розроблення методики консультування здобувачів професійної освіти з молодіжного підприємництва має будуватися на чітко визначеній та обґрунтованій теоретичній базі, що передбачає розуміння і прийняття основоположних понять і термінів. З огляду на це, ми пропонуємо організаторам консультування здобувачів освіти з молодіжного підприємництва в закладах П(ПТ)О ознайомитися з педагогічними інноваціями, розробленими в рамках наукових досліджень лабораторії професійної кар'єри Інституту професійної освіти НАПН України, що здійснювалися упродовж 2019–2023 років.

Перш за все варто орієнтуватися на *концепцію консультування з молодіжного підприємництва в закладах П(ПТ)О*,²⁴⁴ що є складно-системною цілісністю мети, завдань, методологічних підходів, принципів, форм організації психолого-педагогічного процесу надання дієвої допомоги майбутнім фахівцям у започаткуванні власної справи та успішного провадження підприємницької діяльності в умовах

²⁴³ Закатнов, Д. О. (ред.), Байдулін, В. Б., Ваніна, Н. М., Гриценко, І. А., Єршова, Л. М., Закатнов, Д. О., & Савченко, М. О. (2023). *Консультування здобувачів професійної освіти з молодіжного підприємництва для повоєнного відновлення економіки України*: методичний посібник. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738714/>

²⁴⁴ Базиль, Л. (2022). Концептуальні засади консультування з молодіжного підприємництва в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. *Інноваційна професійна освіта*, 5(6), 27–31.

ринкової економіки, що реалізується в інтелектуальній, дослідно-аналітичній і проєктній діяльності педагогічних працівників (на основі аналізу проблемних питань та розроблення конструктивних рішень їх розв'язання), у взаємодії зі здобувачами професійної освіти задля застосування набутих ними знань і вмінь, зокрема в складанні бізнес-планів.

Водночас варто ознайомитися з основними положеннями низки інших педагогічних інновацій, що можуть бути корисними у процесі організації консультування з молодіжного підприємництва. Серед них: концепція діяльності центрів професійної кар'єри;

– педагогічна система підготовки майбутніх кваліфікованих кадрів до підприємницької діяльності;

– моделі (системи кар'єрного консультування учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти; онлайн-консультування учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти з розвитку професійної кар'єри)

– технології (мотивації учнів закладів П(ПТ)О до розвитку професійної кар'єри; розвитку кар'єрних орієнтацій учнів закладів П(ПТ)О; формування кар'єрної компетентності учнів закладів П(ПТ)О; розвитку ділової активності майбутніх кваліфікованих робітників; розвитку підприємницької компетентності майбутніх кваліфікованих кадрів із використанням елементів самоменеджменту; розвитку підприємницької активності учнівської молоді засобами проєктної діяльності; розвитку фінансової грамотності майбутніх кваліфікованих робітників у системі П(ПТ)О).

Ці та інші інновації представлені в розділі «Педагогічні інновації з розвитку кар'єрної та підприємницької компетентності майбутніх фахівців», виданого у 2022 р. довідника «Підготовка майбутніх кваліфікованих робітників до молодіжного підприємництва».²⁴⁵

Успішність організації консультування залежить також від вироблення єдиного підходу до визначення сутності педагогічних феноменів, пов'язаних з організацією та реалізацією консультаційної діяльності. Важливо, щоб усі учасники консультування однаково розуміли значення таких понять. Тому акцентуємо увагу на визначенні сутності найголовніших із них: консультування, консультування з підприємництва, професійна консультація, консультаційні підходи.

Зокрема, *консультування* пропонуємо трактувати як двостороннє спілкування, під час якого консультант допомагає клієнту прийняти

²⁴⁵ Базиль, Л. А., Байдулін, В. Б., Гриценко, І. А., Єршова, Л. М., Орлов, В. Ф., Савченко, М. О., Теловата, М. Т., & Тітова, О. А. (2022). *Підготовка майбутніх кваліфікованих робітників до молодіжного підприємництва*: довідник. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733742>

інформоване рішення. Консультування називають також «конфіденційним діалогом між клієнтом і людиною, що надає допомогу, що має на меті допомогти клієнту впоратися з проблемою і прийняти щодо проблеми власне рішення». За визначенням Британської асоціації консультування, під цим терміном мається на увазі робота з індивідуумами та їх взаємовідносинами, спрямована на розвиток, підтримку під час кризи, наставництво чи вирішення проблем. Завдання консультування – надати клієнту можливість проаналізувати, виявити та прояснити способи більш задовільного та повноцінного життя. Про консультативний процес можна говорити тоді, коли хтось, який тимчасово або постійно перебуває в ролі консультанта, надає свій час, увагу і повагу іншому, який тимчасово перебуває в ролі клієнта». Суб'єкти консультування з молодіжного підприємництва у закладах П(ПТ)О: викладачі, практичні психологи, соціальні працівники, стейкхолдери і роботодавці в присутності педагога, волонтери, що пройшли спеціальне навчання.

З огляду на це, *консультування з підприємництва* варто розглядати як аналіз конкретних ситуацій, що виникають у процесі підприємницької, бізнес-діяльності та допомога клієнту (замовнику) у прийнятті найбільш адекватних рішень. Консультативна діяльність у бізнесі та підприємстві спрямована також на актуалізацію й усвідомлення підприємцем тих якостей своєї індивідуальності, що впливають на його роботу (бізнес) та особистісний розвиток. Вона дає можливість адекватно оцінити себе як професіонала в бізнесі з позиції критеріїв психологічної науки та вимог реалій сьогодення, дозволяє побачити нові напрями і шляхи досягнення своїх цілей і визначити конкретні психологічні методи і прийоми для реалізації свого потенціалу. Існує три форми організації психологічної допомоги бізнесу та підприємству: експертиза, навчання, співпраця.²⁴⁶

Відтак, *консультування з молодіжного підприємництва* можна вважати: особливим *видом* формальної і неформальної освіти для кар'єри, що передбачає розвиток особистісних якостей, загальнонавчаних ключових і гібридних навичок, розвиненого підприємницького мислення та поведінки; *формою* підвищення обізнаності здобувачів П(ПТ)О з питань самозайнятості та можливостей кар'єрного зростання у підприємстві; *засобом* розроблення бізнес-проектів, керування віртуальними міні-

²⁴⁶ Базиль, Л. А., Байдулін, В. Б., Гриценко, І. А., Єршова, Л. М., Орлов, В. Ф., Савченко, М. О., Теловата, М. Т., & Тітова, О. А. (2022). *Підготовка майбутніх кваліфікованих робітників до молодіжного підприємництва: довідник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733742/>

підприємствами, оволодіння діловими навичками і знаннями про те, як розпочати й успішно розвивати власний бізнес.

Професійна консультація визначається як науково організоване інформування людей про професії, призначене головним чином для молоді, що закінчує загальноосвітню школу, з метою практичної допомоги у виборі професії з урахуванням схильностей, інтересів і здібностей, що сформувалися, а також потреб суспільства. Професійна консультація повинна інформувати про роль і перспективи кожної професії, обґрунтовувати потребу в кадрах, визначати зміст трудової діяльності, розкривати соціально-економічний і санітарно-гігієнічний статус професій, давати уявлення про можливі шляхи професійного навчання та вимоги відповідної професії до людини. Отже, професійна консультація покликана допомагати людям у процесі вибору професії, а також під час планування професійної кар'єри відповідно до можливостей, що надає особистості суспільство з урахуванням її індивідуальних якостей. Можна вважати, що професійна консультація – це частина системи професійної орієнтації, що проводиться з урахуванням фізичних і психологічних особливостей респондента, його загальних і професійних інтересів, схильностей і здібностей, загальної і професійної підготовки, медичних і психологічних вимог до працівника даної професії, а також зведених даних про попит на робочу силу, можливості працевлаштування і навчання за тими чи іншими професіями і спеціальностями.²⁴⁷

Консультаційні підходи можна визначити як напрями діяльності, характерні для конкретного консультанта. Наприклад, психологічний консультант з позицій поведінкової психології (біхевіоризму), буде розглядати *поведінку* здобувача освіти як функцію систем винагороди й покарання. У першу чергу він буде зосереджуватися на тому, як на поведінку впливають фактори навколишнього середовища (а не думки чи несвідомі мотивації). Натомість, особистісно орієнтовані консультанти (коучі) здебільшого зосереджуються на вродженій доброті клієнта і використовують ненаправлений стиль взаємодії. Серед психологічних консультантів найпоширенішими консультативними підходами є: психодинамічне консультування; міжособистісне консультування; гуманістичне / клієнтоорієнтоване консультування; екзистенціальний підхід; когнітивно-поведінковий підхід; консультування на основі уважності; раціональний емоційний

²⁴⁷ Базиль, Л. О., Байдулін, В. Б., Гриценко, І. А., Єршова, Л. М., Орлов, В. Ф., Савченко, М. О., & Теловата, М. Т. (2022). *Молодіжне підприємництво в умовах воєнного стану: практичний порадник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735025>

підхід; реальністний підхід; конструктивістський підхід; системний підхід; наративний підхід; творчий підхід.

Таке розмаїття наукових підходів часто створює для консультантів певні проблеми. У першу чергу, це пов'язано з кваліфікацією консультанта, його базовою освітою і особливостями підвищення кваліфікації. Наприклад, якщо психологічним консультуванням з підготовки молоді до підприємництва займатиметься фаховий психолог, вибір того чи іншого підходу не буде для нього проблематичним, оскільки він знайомий з особливостями найпопулярніших підходів і має власні переконання і пріоритети щодо використання якогось із них. Однак маємо практику, коли в закладах освіти функції з психологічного консультування покладаються на педагогів без базової психологічної освіти, яким дуже важко збудувати науково виважену систему консультування молоді. Від такої практики варто відмовлятися, що потребує як розроблення окремої методики психологічного консультування молоді з підготовки до підприємництва, так і добору та відповідної підготовки самих консультантів до такого специфічного виду консультативної діяльності.

Консультування з молодіжного підприємництва тісно пов'язане з поняттям коучингу. Тому важливо розуміти сутність педагогічного феномену, витоки якого лежать у спортивному наставництві, позитивній, когнітивній та організаційній психології, в уявленнях про свідоме життя й можливості постійного і цілеспрямованого людського розвитку.

Коучинг пояснюється як: *метод* безпосереднього навчання менш досвідченого співробітника, більш досвідченим у процесі роботи; *форма* індивідуального наставництва, консультування; *процес* створення умов для всебічного розвитку особистості майбутнього підприємця з використанням індивідуального потенціалу людини і метою максимальної ефективності його діяльності (кар'єрний коучинг, бізнес-коучинг, коучинг особистої ефективності, лайф-коучинг).

Кар'єрний коучинг останнім часом називають кар'єрним консультуванням. Це поняття включає оцінку професійних можливостей і компетентностей, консультування з кар'єрного планування, вибір шляху розвитку, супровід у пошуку роботи.

Бізнес-коучинг спрямований на організацію пошуку найефективніших шляхів досягнення цілей компанії. При цьому проводиться робота з окремими керівниками компанії та з командами співробітників.

Лайф-коучинг полягає в індивідуальній роботі з людиною, яка орієнтована на покращення її життя у всіх сферах (здоров'я, самооцінка, взаємини).

Підготовка до підприємництва в закладах П(ПТ)О некомерційного спрямування – процес непростий і потребує ретельної підготовки та злагодженості дій не лише безпосередніх консультантів, але й усього педагогічного колективу: керівників, педагогів, майстрів виробничого навчання і навіть партнерів. Отже, важливо прийняти певні спільні для всіх правила, що допоможуть об'єднати зусилля колективу й досягти очікуваних результатів – створити належні умови для ефективного консультування з молодіжного підприємництва. Прийняття й дотримання таких правил є запорукою досягнення синергетичної взаємодії всіх учасників консультування та його високої ефективності.

У процесі організації в закладах професійної освіти консультування з молодіжного підприємництва першочерговим є усвідомлення організаторами та консультантами важливості прийняття єдиних для всіх норм, правил, вимог та визначення механізмів їх неухильного дотримання. Звернемося до значення терміну «принцип». Під цим поняттям розуміється: першопочаток; основне вихідне положення будь-якої наукової системи, теорії, ідеології; засада, основа, на якій вибудовується певний процес, система дій; особливість, покладена в основу створення або здійснення чогось; переконання, норма, правило, яким керується особа чи соціальна група в житті та діяльності. Символічно, що поняттям «принцип» (від лат. *principes* – перший), називали також воїнів важкої піхоти армії стародавнього Риму, які тримали першу лінію в бойовому порядку. Тобто, у контексті організації консультування з молодіжного підприємництва, визначення принципів – це окреслення першої лінії педагогічного фронту.

Отже, *принципи консультування з молодіжного підприємництва* – це керівні положення, що мають бути покладені в основу організації та здійснення консультативної діяльності в закладі професійної освіти з метою: дотримання законних прав усіх суб'єктів консультування; розвитку педагогічної ініціативи;

розвитку педагогічної й соціальної відповідальності; розвитку самозарадності здобувачів професійної освіти; підвищення готовності молоді до відкриття власної справи за здобутим фахом; формування здатності випускників успішно й відповідально вести власний бізнес навіть за несприятливих умов; зміцнення іміджу закладу освіти й

системи освіти в цілому; сприяння розвитку вітчизняної економіки; сприяння захисту інтересів суспільства і держави.²⁴⁸

Отже, очевидно, що визначення певних принципів як керівних положень для забезпечення ефективності консультування з молодіжного підприємництва – крок дуже важливий, але не єдиний. Не менш значимим і, по суті, вирішальним є усвідомлення і прийняття таких керівних положень кожним суб'єктом консультування з молодіжного підприємництва. Усі члени педагогічної команди мають усвідомити сутність кожного принципу, зрозуміти його призначення, мету, наслідки неврахування у своїй діяльності.

Проте саме по собі усвідомлення принципів хоч і важливе, але недостатнє для забезпечення ефективності певної педагогічної діяльності. Потрібно, щоб кожен член команди включив визначені педагогічним колективом принципи до системи особистісних переконань. Це дасть змогу зробити колективні принципи внутрішніми переконаннями кожного учасника консультативної діяльності.

Отже, лише поєднання усвідомлення і прийняття принципів командою однодумців дасть змогу організувати й реалізувати ефективну консультативну діяльність. Це допомагає долати труднощі, що неодмінно виникають у процесі розв'язання педагогічних завдань, досягати згуртованості дій, покращує взаєморозуміння між учасниками консультування, сприяє досягненню так бажаного в педагогічній діяльності синергетичного ефекту, коли отриманий результат перевищує очікування команди.

Виникає логічне запитання: як досягти такого єднання, які умови необхідні для усвідомлення і прийняття кожним членом педагогічної команди спільних групових норм і правил? Відповідь на це запитання криється в положеннях освітнього менеджменту.

Для усвідомлення кожного принципу потрібно ґрунтовне інформування членів команди про його сутність, особливості, призначення, тощо. Цьому сприяє системна робота закладу освіти з підвищення педагогічної майстерності і професійної кваліфікації членів педагогічного колективу, створення умов для розвитку їх самоосвіти, проведення семінарів, вебінарів, педагогічних конференцій, інших заходів, що в сукупності покликані дати повну інформацію про важливість принципів організації консультування з молодіжного підприємництва. Отже, не достатньо прийняття рішення про організацію в закладі освіти консультативної діяльності. Для того,

²⁴⁸ Yerzhova, L. (2024). Principles of counseling vocational education students on youth entrepreneurship. *Professional Pedagogics*, 1(28), 69–79. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2024.28.69-79>

щоб ця діяльність стала ефективною, колектив потрібно до неї ретельно готувати. Кожен майбутній учасник цієї діяльності має усвідомити її як систему зрозумілих компонентів і логічних педагогічних дій.

Прийняття принципів – так само як усвідомлення, є процесом внутрішнім. Однак формується воно не в процесі участі педагога в різних заходах, а стає результатом його самоаналізу та особистих висновків.

Отже, усвідомлення і прийняття є послідовними феноменами: прийняття того чи іншого принципу стає результатом усвідомлення його важливості не лише для справи, але й для людини особисто.

У цій послідовності криється певна загроза. Полягає вона в тому, що ефективність підготовки педагогів до усвідомлення принципів, якими варто керуватися у процесі консультування з підприємництва, завжди залежатиме від попереднього життєвого і професійного досвіду педагога. Негативний досвід, пов'язаний з невдачами, зневірою у результативність педагогічних проєктів, недовіра до керівництва, емоційне вигорання та багато інших факторів можуть звести нанівець ймовірні титанічні зусилля керівництва чи організаторів консультування. У такому разі педагог зрозуміє сутність певного положення, усвідомить його значення, але так і не прийме, тобто не зробить особистим переконанням. Для уникнення цього важливо не лише готувати команду, але й правильно формувати її склад. Мало ймовірно, що група невмотивованих і зневірених педагогів стане згуртованим педагогічним колективом навіть після тривалого гарно організованого навчання.

Отже, для забезпечення дієвості принципів консультування здобувачів професійної освіти з молодіжного підприємництва необхідно сформувати команду вмотивованих досвідчених фахівців та розробити для них систему підготовчих заходів.

Пропонуємо короткий огляд основних принципів консультування здобувачів професійної освіти з молодіжного підприємництва.

Принцип гуманізму – основоположний принцип, що акцентує увагу на Людині як цінності, її гідності, праві на щастя та виявлення своїх здібностей. Вважається, що його застосування в певному виді діяльності є критерієм прогресивності відповідного соціального інституту. Відтак, педагогічна рада закладу П(ПТ)О, приймаючи рішення про організацію консультування з молодіжного підприємництва має так організувати роботу, добирати консультантів, формувати зміст консультативної діяльності, форми її реалізації, щоб у центрі цілей і завдань стояла особистість здобувача

освіти. Результатом застосування цього принципу у консультуванні з молодіжного підприємництва має стати впевненість майбутнього фахівця у своїх силах, усвідомлення ним можливості відкрити власну справу та успішно її вести; зростання самозарадності випускників у цілому і в бізнес-діяльності зокрема.

Принцип законності – це загальногалузевий провідний принцип, який пронизує усю сферу правовідносин організаторів і учасників консультування. Суть його полягає в суворому дотриманні та виконанні всіма суб'єктами консультування правових норм, верховенстві закону щодо інших нормативно-правових актів. Це – принцип чіткої визначеності норм права. Наприклад, якщо держава накладає на поведінку людей ті чи інші обмеження, то вона щонайменше має чітко і недвозначно окреслити межі цих вимог. У процесі організації консультування з молодіжного підприємництва цей принцип передбачає чіткий розподіл функцій між усіма суб'єктами консультативної діяльності, визначення норм і правил для кожного суб'єкта, передбачення системи стимулів і мотивацій, винагород і санкцій тощо. Це означає, що правові норми (преміювання, нагородження, визначення обов'язків, відсторонення від діяльності тощо) не повинні залежати від розсуду конкретних посадових осіб. Всі вони мають бути чітко регламентовані. Водночас, у сучасних закладах П(ПТ)О реалізація цього принципу в процесі організації консультування з молодіжного підприємництва зустрічаються з багатьма проблемами правової невизначеності. Яскравим прикладом може бути відсутність у центрів кар'єри закладів П(ПТ)О, що відповідно до своїх функцій мають найкращі можливості готувати молодь до підприємництва, статусу штатного структурного підрозділу. Це означає, що практично всі такі центри функціонують як позаштатні на громадсько-волонтерських засадах і робота в них для педагогічних колективів закладів є черговим безоплатним навантаженням. Відсутність законних унормованих підстав для реалізації консультативної діяльності в центрах кар'єри змушує керівники тих закладів освіти, в яких вони відкриті, «перекроювати» функції своїх штатних працівників, знаходити позабюджетні способи їх мотивування та заохочення для організації роботи Центрів, добору ефективних форм роботи й досягнення певних позитивних результатів. З точки зору класичних теорій мотивації, такий підхід до реалізації будь-якого проєкту є малоефективним. Зазвичай нехтування цим принципом в питаннях організації консультування з молодіжного підприємництва може призводити до: нерівномірного розподілу навантаження між педагогами, зловживання відповідальністю педагогів та їх залежністю

від керівництва, перенавантаження та емоційного вигорання багатьох активістів, або скочування закладу освіти до імітаційної діяльності.

Принцип моральності у консультативній діяльності. В обґрунтуванні цього принципу варто виходити з різниці понять «мораль» і «моральність». Якщо перше – сукупність законів, норм і правил, то друге – спосіб їх дотримання в реальному житті й діяльності. В основі цього принципу – золоте правило моральності, що закликає: «Стався до інших так, як ти хотів би, аби вони ставилися до тебе». Моральні правила мають загальне значення, діють однаково для всіх людей незалежно від статі, віку, соціального чи майнового становища. Вони регулюють процес спілкування між людьми, вчать так висловлювати думки чи виявляти свої наміри, щоб це не ображало співрозмовника, орієнтують у ставленні до інших виявляти доброзичливість, повагу, готовність розуміти й поважати чужі інтереси. Цей принцип лежить в основі дипломатії, що є надважливим аспектом успішної бізнес-діяльності.

Отже, в організації і проведенні консультування здобувачів освіти з молодіжного підприємництва цей принцип має особливе значення. По-перше, він вимагає керівництво бути прикладом моральності для своїх підлеглих, а консультантів – прикладом моральності для здобувачів освіти. По-друге, у процесі консультування цей принцип має бути прийнятий здобувачами освіти як керівництво до дії. Для цього заклад освіти має демонструвати повне неприйняття подвійних стандартів, особливо в питаннях стосунків з партнерами, які є потенційними роботодавцями, або колишніми випускниками, які стали підприємцями.

Принцип добросовісного використання. Цей принцип у систему принципів організації та проведення консультування здобувачів професійної освіти з молодіжного підприємництва привнесений з авторського права. У юридичній практиці добросовісне використання означає, що захищені авторським правом матеріали за певних умов можна використовувати без дозволу власника цих прав. Під використанням у консультуванні з молодіжного підприємництва варто розуміти застосування різного роду педагогічних інновацій, діагностичних, психологічних чи дидактичних методик, педагогічних систем, концепцій, технологій, дорожніх карт тощо.

Принцип добросовісного використання не застосовується автоматично чи на підставі згадки про нього. Якщо ви використовуєте чужий твір, захищений авторським правом, немає гарантії, що на ваш випадок поширюється принцип добросовісного використання. Це означає, що в державних закладах професійної освіти у процесі

реалізації різного роду консультаційної діяльності варто використовувати методики, технології та видання, рекомендовані Міністерством освіти і науки України, вченими радами закладів освіти і наукових установ відповідного профілю. А це знову актуалізує важливість розроблення програм консультаційної діяльності з питань підготовки молоді до підприємницької діяльності.

Принцип систематичності і послідовності консультування здобувачів професійної освіти з молодіжного підприємництва вимагає чіткої структурної організації інформації, необхідної майбутнім фахівцям для відкриття власної справи, раціонального розподілу її на окремі смислові фрагменти і поетапного їх опанування. В умовах закладу освіти це може бути реалізовано завдяки об'єднання цілей і завдань урочної та позанавчальної діяльності закладу освіти. Систематичність консультування забезпечується тим, що підготовка молоді до працевлаштування шляхом самозайнятості має реалізовуватися і на заняттях, і в центрах кар'єри, і на позанавчальних заходах.

Наприклад, до штатів понад 85 % центрів кар'єри закладів П(ПТ)О входять консультанти (професійний, кар'єрний, бізнес-консультант і юрисконсульт). Кар'єрне консультування традиційно здійснюють штатні психологи або соціальні педагоги закладів освіти. Юридичні консультації проводять штатні юристи або викладачі правознавства. Бізнес-консультування реалізують здебільшого викладачі економіки, рідше – представники партнерських організацій чи роботодавців (за згодою). Професійне консультування часто поєднується з кар'єрним. У випадку наявності у штаті Центру окремого профконсультанта, його обов'язки зазвичай покладаються на майстра виробничого навчання. Отже, ті заклади освіти, в яких функціонують центри кар'єри мають досвід логічного структурування інформації, необхідної молоді для розвитку підприємницької компетентності та підвищення готовності і здатності до відкриття власної справи. Психологи допомагають майбутньому фахівцю дослідити свою особистість, виявити властивості, сприятливі для бізнес-діяльності, розвинути риси і якості, необхідні для досягнення успіху в бізнесі. Юридичні консультанти – вчать правильно відкривати і відповідально вести власний бізнес, уникати проблем із законом, захищати свої інтереси, не порушуючи інтересів інших членів суспільства. Бізнес-консультанти знайомлять з особливостями ринку послуг для молодих підприємців.

Посилює системність консультативної роботи включення питань підготовки молоді до підприємництва в робочі програми інших

дисциплін що вивчаються здобувачами освіти, а також до планів виховної роботи закладу освіти та окремих груп здобувачів.

Послідовність підготовки до підприємництва може забезпечуватися тим, що кожен консультант визначатиме перелік послідовних занять і завдань на цілий рік (або на період навчання здобувача за певною спеціальністю), що дає змогу здобувачам освіти не просто отримувати відповіді на питання щодо перспектив і можливостей працевлаштування у сфері малого бізнесу під час індивідуальних консультацій, але й здобувати системну підготовку до майбутньої бізнес-діяльності, де виклад інформації буде логічним і відповідатиме рівню знань і попередньому життєвому досвіду здобувача.

Отже, очевидно, що реалізація цього принципу потребує копіткої роботи з науково-організованого планування й контролю всіх видів консультаційної діяльності.

Принцип практичної орієнтації консультаційної діяльності передбачає добір таких форм і методів роботи, які даватимуть здобувачеві освіти відповіді на питання, пов'язані з реальними кроками щодо відкриття і ведення бізнесу. Цьому сприяє спрямування всієї діяльності педагогічного колективу у практичну площину підготовки молоді до підприємництва. Прикладом такої практичної орієнтації є досвід Японії, як країни з великою часткою малого бізнесу у структурі ВВП, де популярними є інноваційні педагогічні технології формування інтересу молоді до підприємницької діяльності, високої культури бізнес-діяльності та соціальної відповідальності.²⁴⁹ Це, зокрема, досягається шляхом колективної проєктної діяльності з відкриття певного бізнесу, в якій бере участь увесь заклад освіти (від молодших курсів, для яких участь у такому проєкті є обов'язковою, до старших – де здобувачі освіти можуть брати в ньому участь за бажанням). Такі проєкти включені до освітнього процесу, вони об'єднують всі структурні підрозділи закладу освіти, весь його персонал і всіх здобувачів, яких подібні проєкти занурюють у реальну сферу діяльності з відкриття бізнесу – від ідеї до отримання прибутку.

Принцип корпоративної соціальної відповідальності означає: відповідальне ставлення будь-якої організації, компанії, соціальної інституції до свого продукту або послуги, до споживачів, працівників, партнерів; активну соціальну позицію різних інституцій, що полягає в гармонійному співіснуванні, взаємодії та постійному діалозі з

²⁴⁹ Patoka, A., & Baidulin, V. (2020). Pedagogical technology of formation of interest in entrepreneurial activity among students of professional (vocational) educational institutions. *Professioi Pedagogacs*, 1(21), 116–122.

суспільством, участі у розв'язанні соціальних проблем. Заклад освіти – державна інституція, що надає населенню країни освітні послуги, зокрема з консультування молоді щодо відкриття і ведення власної справи. Відтак, заявлена освітня послуга має бути надана якісно. Імітація консультаційної діяльності або її непрофесійна організація чи проведення є обманом суспільних очікувань і кваліфікується як безвідповідальна.

Термін «корпоративна соціальна відповідальність» з'явився у 1950-х роках і стосувався сфери бізнесу. На думку американського економіста Г.Боуена, корпоративна соціальна відповідальність має стосуватися обов'язку бізнесменів проводити політику та ухвалювати рішення, що відповідають цілям і цінностям їхнього суспільства. Це положення започаткувало дискусію про бізнес-етику та соціальну відповідальність компаній.²⁵⁰ Водночас цей принцип не в меншій мірі стосується і закладів освіти, які фінансуються з державного або місцевого бюджетів, виконуючи соціальне замовлення на підготовку фахівців певної якості. З огляду стан економіки України, підірваної вторгненням російської федерації, ця відповідальність зростає в рази.

Вітчизняний ринок потребує не просто кваліфікованих, але й самозарадних фахівців, здатних забезпечити себе роботою, а свою родину достатком, не покладаючись на ослаблену війною державу. Тобто підготовка здобувачів освіти до самозайнятості має стати наріжним каменем оновлення й модернізації освітніх програм підготовки фахівців усіх спеціальностей. Той заклад освіти, який не здійснив аналізу своїх програм на встановлення відповідності їх змісту потребам воєнної та повоєнної економіки, чинить всупереч вимогам принципу соціальної відповідальності. Корпоративність відповідальності полягає в тому, що провина за неякісну підготовку молоді до життя й діяльності в умовах війни та невизначеності покладається не лише на керівництво, але й на педагогічну раду, що представляє весь колектив закладу освіти.

Отже, організація консультування здобувачів професійної освіти з молодіжного підприємництва має бути юридично оформлена й унормована, вмотивована, забезпечена якісно підготовленим кадровим складом, та змістом, що відповідатиме нагальним потребам суспільства й економіки. Будь-який педагог, погоджуючись на участь в організації і проведенні консультування здобувачів освіти з молодіжного підприємництва, бере на себе відповідальність за задоволення

²⁵⁰ Kyivstar Business Hub (2023, 20 червня). *Що таке корпоративна відповідальність та навіщо вона бізнесу?* <https://hub.kyivstar.ua/articles/shho-take-korporativna-soczialna-vidpovidalnist-ta-navishho-vona-biznesu>

соціальних очікувань щодо зростання готовності молоді до відкриття власної справи та її здатності вести бізнес відповідально. Відмова колективу від організації такого консультування також можна розглядати як бездіяльність, відсторонення від проблеми зростання безробіття серед молоді, що нестиме для закладу освіти відкладені в часі, але неминучі іміджеві втрати.

Методика консультування здобувачів професійної освіти з молодіжного підприємництва базується на низці *закономірностей*: цілей консультування; змісту консультування; технологій, форм і методів консультування; використання засобів консультування; системи контролю й оцінювання результатів консультаційної діяльності. На деяких із них варто акцентувати увагу.

Існує певна закономірність між *якістю нормативно-правового забезпечення та інтенсивністю впровадження педагогічних інновацій*. Наприклад, доведеним є вплив розробленого проекту Типового положення про Центр кар'єри закладу професійної (професійно-технічної) освіти (2020) на інтенсивність відкриття таких центрів у закладах П(ПТ)О. Відомо, що 90,4 % центрів кар'єри були відкриті одразу після оприлюднення типового положення, на основі якого заклади освіти розробляли власні Положення, включаючи до них завдання щодо забезпечення «сприяння розвитку підприємницької ініціативи».^{251,252} Очевидно, що якісний нормативний пакет оптимізує зусилля керівників закладів освіти та організаторів консультування.

Установлено також закономірність *між фінансовим і ресурсним забезпеченням діяльності структурних підрозділів, що здійснюють консультування з молодіжного підприємництва, та ефективністю консультаційної діяльності*.

Наприклад, чим кращим є ресурсне забезпечення консультаційної діяльності (матеріально-технічне, науково-методичне, інформаційно-комунікаційне, кадрове), тим більш ефективною буде її результативність. Наприклад, у закладах П(ПТ)О окремі приміщення мають трохи більше половини відкритих центрів кар'єри. Решта розміщуються у навчальних і методичних кабінетах, приміщеннях приймальної комісії, бібліотеках і навіть у коридорах. Як показує досвід, відсутність фінансування і чіткої локалізації будь-якого структурного підрозділу ускладнює комунікацію штатних працівників

²⁵¹ Базиль, Л. О., Байдулін, В. Б., Гриценко, І. А., Єршова, Л. М., Орлов, В. Ф., Савченко, М. О., & Теловата, М. Т. (2022). *Молодіжне підприємництво в умовах воєнного стану: практичний порадник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735025>

²⁵² Базиль, Л. А., Байдулін, В. Б., Гриценко, І. А., Єршова, Л. М., Орлов, В. Ф., Савченко, М. О., Теловата, М. Т., & Тітова, О. А. (2022). *Підготовка майбутніх кваліфікованих робітників до молодіжного підприємництва: довідник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733742>

між собою, зі здобувачами освіти та з партнерськими організаціями, знижує статусність і престижність підрозділу, відображає ставлення до нього адміністрації як до певної міри маргінального утворення. Близько 20% створених Центрів не оснащені необхідною комп'ютерною технікою і не мають доступу до швидкісного Інтернету, що свідчить про них як про формальні утворення²⁵³. Очевидно, що такі центри не мають змоги якісно виконувати свої функції, що в умовах війни та невизначеності потребують серйозного цифрового забезпечення.

Варто також визнати існування закономірних зв'язків між включеністю консультування з молодіжного підприємництва в освітній процес, у загальну систему позанавчальних виховних заходів та результативністю консультативної діяльності.

Наприклад, відомо, що в багатьох закладах П(ПТ)О робота центрів з розвитку у майбутніх фахівців кар'єрної та підприємницької компетентності не лише передбачає проведення власних заходів, але й поширюється на всю діяльність закладу освіти – як урочну, так і позанавчальну. У 62 % закладів освіти розвиток кар'єрної та підприємницької компетентностей відбувається завдяки викладанню окремих предметів («Основи підприємницької діяльності», «Основи галузевої економіки та підприємництва», «Основи підприємництва», «Економіка підприємства» тощо), у 29 % – у процесі вивчення окремих модулів, у 72 % – при вирішенні на заняттях відповідних теоретичних і практичних завдань. Аналіз відсотків працевлаштування випускників у сфері малого бізнесу дає змогу стверджувати, що кращі результати показують ті заклади освіти, в яких консультування з підприємництва є логічною складовою загальної системи урочних і позанавчальних заходів з підготовки молоді до підприємницької діяльності. Відтак існує очевидна потреба в навчально-методичному забезпеченні процесу розвитку підприємницької компетентності учнів закладів П(ПТ)О Це може досягатися через: підготовку навчальних програм, підручників і посібників до них з урахуванням галузевої специфіки закладів освіти та спеціальностей, за якими в них навчаються майбутні фахівці; розроблення й поширення конспектів уроків, позакласних занять, бізнес-проектів тощо з розвитку підприємницької компетентності майбутніх фахівців).

Потрібно також визнати, що існує зв'язок між наявністю в закладі освіти програми мотивації всіх суб'єктів освітнього процесу

²⁵³ Базиль, Л. О., Байдулін, В. Б., Гриценко, І. А., Єршова, Л. М., Орлов, В. Ф., Савченко, М. О., & Теловата, М. Т. (2022). *Молодіжне підприємництво в умовах воєнного стану: практичний порадник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735025>

до участі в консультуванні та результативністю підготовки молоді до підприємницької діяльності.

Вироблення в закладі освіти чітких механізмів стимулювання творчості педагогів-консультантів з молодіжного підприємництва є запорукою успішності даного виду діяльності. Встановлення міцних зв'язків закладу освіти з різними групами стейкхолдерів, зацікавлених у розвитку підприємницької компетентності майбутніх фахівців, може бути додатковим джерелом морального та матеріального стимулювання педагогів до участі у підготовці молоді до підприємництва. Без мотивації педагогічного колективу неможливо забезпечити необхідну мотивацію здобувачів освіти.²⁵⁴ Лише переконаний педагог здатен переконати здобувача освіти, розкрити його внутрішні емоційні резерви, важливі для здобуття необхідних для підприємницької діяльності знань, умінь і навичок. Важливу роль відіграватиме загальний стиль діяльності педагогічного колективу: пунктуальність педагогів, їх повага до часу здобувачів освіти, добір актуальних і раціональних завдань, формування адекватного навчального навантаження, формування практико-орієнтованого змісту консультування тощо.

Результативність консультування з молодіжного підприємництва має прямий зв'язок із ефективністю координації діяльності усіх суб'єктів консультування. Ця закономірність свідчить про те, що відсутність чітких злагоджених дій усього педагогічного колективу здатна унеможливити досягнення визначеної мети. Відтак, для забезпечення ефективності консультативної діяльності важливо сформувати певний координаційний центр (або обрати координатора) та наділити його офіційними повноваженнями, необхідними для оперативного й ефективного вирішення робочих завдань. Варто уникати появи ознак формального підходу до створення координаційного центру (вибору координатора): авторитарне покладання обов'язків із координації на заступників, методистів, психологів, інших членів колективу без їх на те згоди (примусове призначення), створення додаткового навантаження «на громадських засадах» без змін в оплаті праці працівника; призначення координатором особи без досвіду в цій сфері діяльності та авторитету в колективі; неврахування думки здобувачів освіти (студентського самоврядування, профсоюзної спілки). Як показує досвід упровадження багатьох педагогічних проєктів, саме на цьому етапі відбувається гальмування процесу реалізації педагогічної ідеї. Багато

²⁵⁴ Yershova, L. (2020). The Technology for Developing Entrepreneurial Competency in Future Qualified Specialists Using Self-Management Elements. *Professional Pedagogics*, 1(20), 151–159.

закладів освіти так і не позбавилися формального радянського підходу, що по суті, закріплював у закладах освіти «академічний феодалізм», несумісний із бізнес-мисленням, без якого неможливо сформувати в учнівської молоді підприємницьку компетентність. Координаційний центр (координатор) має не лише включити консультаційну діяльність у загальний план роботи з розвитку підприємницької компетентності, а й забезпечити його системне виконання та звітування.

Повномасштабне військове вторгнення РФ на територію України змінило вітчизняний ринок праці, потреби роботодавців та їх очікування щодо підготовки фахівців. Якщо до 2022 р. малий бізнес в Україні мав здебільшого організаційно-правові і логістичні проблеми, то після повномасштабного вторгнення – такими стали обставини непереборної сили (окупація, руйнування логістичних шляхів, знищення приміщень і обладнання, втрата професійних кадрів, зміна споживацьких пріоритетів тощо). Водночас поступ вітчизняної професійної освіти на шляху до реалізації Цілей сталого розвитку не може бути зупинений. Зокрема, попри економічну нестабільність і постійну загрозу життю працівників, малий бізнес України виявив життєздатність, спроможність забезпечувати потреби населення й розвиватися. За таких умов підготовка майбутніх кваліфікованих робітників до самозайнятості шляхом відкриття і ведення власної справи дуже сприятиме реалізації в Україні Цілі 8 Сталого розвитку, що орієнтує політику держав на досягнення гідної праці й економічного зростання. Це визначає актуальність упровадження в закладах П(ПТ)О методики консультування здобувачів професійної освіти з молодіжного підприємництва. Організація такого консультування може сприяти: зменшенню безробіття і зниженню державних дотацій на утримання безробітних, збільшенню кількості легальних малих підприємств і зростанню надходжень до державного бюджету; розвитку мережі малих підприємств у кожному регіоні, що у воєнний час виявилися найбільш мобільними і здатними до швидкого відновлення логістичних ланцюжків; стабілізації психологічного стану молодих людей в умовах воєнної невизначеності через формування готовності сприймати чергові проблеми як нові можливості; прискоренню повоєнного відновлення України і сталого розвитку її суспільства.

1.14. ІНТЕГРАЦІЯ ЗМІСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ ТЕХНІКІВ ТРАНСПОРТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА УПРАВЛІННЯ ПЕРЕВЕЗЕННЯМИ НА АВТОМОБІЛЬНОМУ ТРАНСПОРТІ

INTEGRATION OF THE CONTENT OF ECONOMIC CULTURE INTO THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TECHNICIANS OF TRANSPORT TECHNOLOGIES AND TRANSPORT MANAGEMENT IN ROAD TRANSPORT

Карина Маліновська

аспірант

Інституту професійної освіти
НАПН України,

<https://orcid.org/0000-0001-9215-547X>

karina_overchuk@ukr.net

Karyna Malinovska

Postgraduate student of the

Institute of Vocational Education of the
NAES of Ukraine,

<https://orcid.org/0000-0001-9215-547X>

karina_overchuk@ukr.net

Висвітлено основні методичні підходи до поєднання економічних знань із технічними дисциплінами, зокрема через інтердисциплінарний підхід, проектно-орієнтоване навчання та використання кейс-методу. Акцентовано увагу на тому, що інтеграція економічної культури у професійну підготовку майбутніх техніків транспортних технологій та управління перевезеннями на автомобільному транспорті в контексті сучасного сталого розвитку є можливою при дотриманні ряду умов, у тому числі педагогічних. Також окреслено важливість упровадження цифрових технологій та особистісно орієнтованих моделей у транспортній сфері та співпраці з бізнесом та державно-приватне партнерство, яке забезпечує студентів доступом до актуальних знань та інструментів, що використовуються в індустрії.

The highlights the main methodological approaches to combining economic knowledge with technical disciplines, in particular through an interdisciplinary approach, project-oriented learning and the use of case method. Attention is focused on the fact that the integration of economic culture in the professional training of future technicians of transport technologies and management of transportation by road transport in the context of modern sustainable development is possible if number of conditions are met, including pedagogical ones. The importance of implementing digital technologies and person-oriented models in the transport sector is also outlined and business collaborations and public-private partnerships that provide students with access to up-to-date knowledge and tools used in industry.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, інтердисциплінарний підхід, інтеграція, економічна культура, кейс-метод, сталий розвиток, транспортна індустрія.

Keywords: public-private partnership, interdisciplinary approach, integration, economic culture, case method, sustainable development, transport industry.

Сучасні виклики у сфері професійної підготовки майбутніх техніків транспортних технологій та управління автомобільним транспортом вимагають нових підходів до формування економічної культури студентів. Зростання складності економічних процесів та інтеграція цифрових технологій, необхідність екологічно орієнтованого розвитку суспільства роблять актуальною проблему впровадження принципів сталого розвитку в систему професійної освіти. Значення економічної культури полягає не лише в належному забезпеченні ефективної професійної діяльності, а й у формуванні відповідального ставлення до природних ресурсів – суспільного блага, технологічних інновацій. Інтеграція цих принципів у освітній процес майбутніх техніків спрямована на формування фахівців, здатних вирішувати сучасні транспортні проблеми з точки зору охорони навколишнього середовища та економічної стійкості.²⁵⁵

Необхідно охарактеризувати особливості інтеграції економічної культури у професійну підготовку майбутніх техніків транспортних технологій та управління перевезеннями на автомобільному транспорті в контексті політики сучасного сталого розвитку.

Методологічні основи інтеграції економічної культури у професійну підготовку майбутніх техніків транспортних технологій та управління перевезеннями на автомобільному транспорті базуються на кількох ключових концепціях, які враховують вимоги сучасного сталого розвитку, зміни в економічному середовищі та потреби транспортної галузі.

Завдання професійної підготовки майбутніх техніків транспортних технологій та управління перевезеннями на автомобільному транспорті конкретизують мету і відображають складові їх базових компетентностей: формування позитивного ставлення, інтересу до процесу оволодіння базовими предметними знаннями, знаннями інформаційно-комунікаційних технологій, потреби у їх використанні в подальшій спеціальній підготовці й професійній діяльності; забезпечення оволодіння комплексом необхідних загальнопрофесійних знань, умінь планування та здійснення пізнавальної і самостійної роботи; використання медіазасобів з метою самовдосконалення, саморозвитку й самоосвіти; формування здатності застосовувати набуті знання на практиці; формування рефлексивних умінь щодо здійснення самооцінки й

²⁵⁵ Герлянд, Т. М. (2011). Особливості формування професійної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників. *Молодь і ринок*, 5, 55–58. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/3594>

самоаналізу результатів навчальної й самостійної пізнавальної діяльності, що визначають успішність вирішення загальнопрофесійних завдань.

Інтеграція економічної культури у професійну підготовку майбутніх техніків транспортних технологій та управління перевезеннями на автомобільному транспорті в контексті сучасного сталого розвитку є можливою при дотриманні ряду умов, у тому числі педагогічних. Вони реалізуються як сукупність освітнього (цільового, що охоплює заходи впливу та взаємодії суб'єктів освіти: змісту, методів, способів, засобів виховання і навчання, програмно-методичне забезпечення освітнього процесу), професійного та матеріально-технічного середовищ, що позитивно або негативно впливають на освітню діяльність.

У структурі педагогічних умов виділяються елементи як внутрішні (забезпечують вплив на розвиток особистісної сфери суб'єктів освітнього процесу), так і зовнішні (сприяють формуванню процедурної складової педагогічної системи). Реалізація обґрунтованих педагогічних умов забезпечує розвиток і результативність функціонування відповідної педагогічної системи інтеграції економічної культури майбутніх техніків транспортних технологій та управління перевезеннями на автомобільному транспорті.

Пріоритетні завдання інтеграції економічної культури у професійну підготовку майбутніх техніків транспортних технологій та управління перевезеннями на автомобільному транспорті реалізуються відповідно до Державного стандарту професійної (професійно-технічної) освіти шляхом вдосконалення навчально-матеріальної бази сучасним обладнанням та навчальною літературою, що забезпечує загальну економічну грамотність педагогів та майбутніх кваліфікованих робітників.²⁵⁶

Методологічну основу інтеграції економічної культури майбутніх техніків транспортних технологій та управління перевезеннями на автомобільному транспорті становлять такі наукові підходи:²⁵⁷

²⁵⁶ Гайдук, О. В., Герлянд, Т. М., Каленський, А. А., & Пятничук, Т. В. (2022). *Розроблення й застосування екоорієнтованих педагогічних технологій для професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників будівельної, аграрної галузей та сфери ресторанного господарства: методичний посібник*. ІПО НАПН України. <https://doi.org/10.32835/978-617-95280-4-0/2022>

²⁵⁷ Подозорова, А. В. (2017). *Формування базових компетентностей майбутніх техніків-електриків у політехнічних коледжах: дис.... канд. пед. наук: 13.00.04*. Запоріжжя.

– компетентнісний, який надає змогу сформувати базові компетентності майбутніх техніків у процесі вивчення загальнотехнічних дисципліни в рамках інваріантної та варіативної складової навчального плану підготовки спеціалістів;

– особистісно-діяльнісний, дає змогу організувати компетентісно-орієнтоване навчання з дисципліни на принципах активної взаємодії та конструктивного діалогу співпраці викладача й студента;

– інтегративний, що передбачає цілісно сформовану базову підготовку майбутніх техніків у вигляді інтегрованої єдності фундаментальної, загальнопрофесійної й фахово-практичної підготовки.

Участь студентів у міждисциплінарних наукових дослідженнях, з акцентом на економічні аспекти, відіграє ключову роль у формуванні глибокого розуміння ними взаємозв'язку між економічними та транспортними процесами. Такий підхід дозволяє їм розвивати критичне мислення, оволодівати навичками комплексного аналізу професійних ситуацій, а також стимулює до самостійного пошуку й аналізу інформації. Це не лише сприяє підвищенню їхньої академічної компетентності, але й закладає основи для формування економічної культури як складової професійної підготовки.

Перш за все, одним з основних методологічних підходів є інтердисциплінарний підхід, який поєднує вивчення економічних дисциплін з технічними аспектами транспортної галузі. Студенти мають не лише оволодівати технічними навичками, але й отримувати глибокі знання в галузі економіки, включаючи управління ресурсами, фінансовий менеджмент, логістику, а також питання екологічної відповідальності. Інтердисциплінарність сприяє формуванню комплексного бачення професійної діяльності та ролі економічної культури в ній.

Наступний важливий компонент – це проектно-орієнтоване навчання, яке дозволяє студентам застосовувати економічні знання в реальних ситуаціях. Упровадження проектних робіт, які стосуються управління перевезеннями, розрахунку економічних показників або економічного моніторингу транспортних процесів, сприяє розвитку аналітичних здібностей та формує у студентів навички планування та управління економічними ресурсами.

Важливе місце в методичній структурі займає кейс-метод. Використання практичних кейсів з реальних транспортних компаній

дозволяє майбутнім технікам аналізувати економічні виклики, з якими стикається галузь, приймати рішення в умовах невизначеності та впроваджувати економічні моделі, орієнтовані на сталий розвиток. Кейс-метод також дозволяє ілюструвати важливість екологічної відповідальності та сталих економічних підходів.²⁵⁸

Важливою також є розробка механізму залучення додаткових ресурсів для оновлення інфраструктури закладів професійної (професійно-технічної) освіти з орієнтацією на сучасні техніко-технологічні умови, що передбачає створення навчально-практичних центрів. Зокрема, у співпраці з роботодавцями створюються кваліфікаційні центри, які займаються розробкою професійних і державних стандартів конкретних професій, оновлюють зміст освітніх програм тощо.

Цифровізація освітнього процесу є ще одним напрямом, що дозволяє інтегрувати економічну культуру в підготовку фахівців. Використання сучасних цифрових платформ для моделювання економічних процесів, аналізу великих даних та розробки економічних стратегій у сфері перевезень сприяє розширенню економічних знань та їх практичному застосуванню. Цифрові технології, зокрема, дозволяють моделювати різні сценарії сталого розвитку, враховуючи як економічні, так і екологічні чинники.

Наприклад, віртуальне освітнє середовище пропонує динамічне середовище, де навчання може вдосконалюватися завдяки наявності у здобувачів освіти потужного внутрішнього потягу, піднесених емоцій і позитивного, оптимістичного мислення. Важливою умовою ефективної освіти є застосування індивідуального підходу. Але йдеться не лише про використання віртуальних медіа-ресурсів у практичній діяльності викладача, а про створення єдиного віртуального освітнього простору у закладі професійної освіти, який інтегрує якісні освітні онлайн-матеріали. У цій системі викладачі виявляють більший рівень довіри до ініціатив студентів порівняно з традиційною системою навчання. Водночас залученість останніх залишається високою завдяки широким можливостям самовираження, які надають продуктивні та креативні

²⁵⁸ Герлянд, Т. М. (2023). Застосування кейсів екологічного спрямування у професійній підготовці майбутніх кваліфікованих робітників. *Ін Підготовка майстра виробничого навчання, викладача професійного навчання до впровадження в освітній процес інноваційних технологій* (с. 45–46): матеріали VII Всеукраїнського науково-методичного семінару (Глухів, 3 листопада 2023 р.). Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738263>

технології, які є вирішальним елементом у забезпеченні ефективного освітнього процесу.²⁵⁹

Модель взаємодії у віртуальному освітньому середовищі, що включає доповнену реальність (AR), складається із чотирьох окремих компонентів. По-перше, викладач ініціює взаємодію зі студентами, щоб сприяти освітньому проєкту та розвивати ключові компетентності, що включає відпрацювання різноманітних ситуативно-проєктованих культурно-економічних ситуацій, використовуючи AR для реалізації проєкту. По-друге, взаємодія встановлюється між студентами та викладачем за допомогою різних методів навчання, таких як дистанційний, змішаний та аудиторний. Це групове спілкування під керівництвом викладача, інструктаж, обговорення проблемних питань.

Важливою є також співпраця з бізнесом та державно-приватне партнерство, яке забезпечує студентів доступом до актуальних знань та інструментів, що використовуються в індустрії. У сучасному сталому розвитку ключовим процесом є участь державно-приватного партнерства в інтеграції економічної культури в освіту студентів-спеціалістів, які вивчають транспортні технології та управління автомобільним транспортом. Участь приватного сектора в партнерстві з державними організаціями у формуванні освітніх програм та можливості проходження практики студентів забезпечує підвищення якості освітнього процесу та підготовку фахівців, здатних відповідати викликам сучасної економіки та екології. Участь у стажуваннях та практиках, організованих у партнерстві з транспортними компаніями, дозволяє студентам набути практичного досвіду в управлінні економічними ресурсами та впровадженні сталих рішень.

Отже, підтримка державно-приватного партнерства у цій сфері як один із ключових напрямів – ресурсне забезпечення модернізації матеріально-технічної бази закладів професійної освіти, що дозволить впроваджувати інноваційні підходи до навчання. Вітчизняні та іноземні приватні компанії готові надати сучасне обладнання та технології, доступ до цифрових платформ та баз даних у навчанні, що сприяє розвитку економічних навичок у студентів шляхом практичного використання інструментів. Крім того, державно-приватне партнерство дає змогу адаптувати освітні програми до реальних потреб ринку праці.

²⁵⁹ Кокарева, А. М. Хоменко-Семенова, Л. О. & Алпатова, О. В. (2020). Віртуальний освітній простір як основа становлення нової культурної віртуальної комунікації. In С. М. Ягодзінський та А.М. Кокарева (ред.) *Соціальні комунікації в інноваційному освітньому просторі: теоретичні та прикладні аспекти: колективна монографія* (с. 6–23). Талком. <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/43136/1/1.pdf>

Керівники приватних транспортно-логістичних компаній можуть надати експертну консультацію щодо того, які навички та компетентності потрібні. Це дозволяє підготувати студентів до вирішення реальних виробничих завдань, передбачає можливість стажування та навчання, завдяки чому студент може отримати економічну культуру в межах реальної професійної діяльності. Впроваджуються також глобальні інвестиційні освітні проекти для підвищення ефективності управління в системі професійної освіти, надаються широкі повноваження професійно-технічним закладам освіти, уповноваженим органам і приватним партнерам під час переговорів.

На базі успішних ринкових моделей професійної освіти створюються незалежні дорадчі та консалтингові центри, освітньо-промислові кластери, технопарки, бізнес-інкубатори, освітні хаби, корпоративні установи. Ці моделі характеризуються такими особливостями:

- формування попиту на кваліфікованих спеціалістів представниками державного управління у партнерстві з роботодавцями з урахуванням потреб ринку праці;
- роботодавці відіграють вирішальну роль у визначенні вимог до професійної кваліфікації;
- фінансування професійного навчання здійснюється підприємствами, які надають професійно-технічну освіту, забезпечуючи відповідність її змісту специфіці виробництва;
- виробничі тренери, серед іншого, залучаються для професійного навчання;²⁶⁰
- створення необхідних умов для ефективного впровадження комплексної системи дуальної освіти, чіткого розмежування прав та обов'язків усіх учасників цього процесу та приведення моделі дуальної освіти в Україні у відповідність до європейських стандартів;
- організація навчання та підвищення кваліфікації викладачів на підприємствах;
- створення сприятливого середовища для стажування та працевлаштування студентів;
- координація різноманітних спільних заходів та конкурсів майстерності для просування професійної освіти, а також розробка

²⁶⁰ Радкевич, В. О. (ред.), Бородієнко, О. В., & Кравець, С. Г. (2020). *Професійна (професійно-технічна) освіта України в контексті євроінтеграційних процесів (порівняльний аналіз із країнами Європейського Союзу): науково-аналітичні матеріали*. ТРОПЕА. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729185/>

механізмів надання стипендій та грантів як студентам, так і викладачам.²⁶¹

Майбутні шляхи розвитку державно-приватного партнерства в професійній (професійно-технічній) освіті, спрямовані на відродження економіки України, включають: створення сучасної законодавчої бази, яка сприятиме розвитку державно-приватного партнерства в освіті, зокрема через дерегуляцію та спрощення, разом із прийняттям окремих законів, які регулюють ці відносини у сфері професійної освіти; запровадження механізмів стимулювання інвестицій недержавних суб'єктів у вдосконалення професійної освіти, які б чітко окреслювали переваги для приватних партнерів та визначали їхню участь в ухваленні рішень щодо оптимізації мережі закладів професійної освіти регіону, формування замовлень на підготовку кадрів, перегляд освітніх програм, модернізація технологій виробництва тощо.

Отже, можна зробити висновок, що інтеграція економічної культури у професійну підготовку майбутніх техніків транспортних технологій та управління перевезеннями на автомобільному транспорті є важливою складовою сучасної освітньої парадигми. Вона сприяє формуванню комплексного підходу до вирішення транспортних і логістичних завдань, враховуючи не лише технічні, але й економічні та екологічні аспекти. Упровадження економічних знань у професійну підготовку дозволяє виховувати фахівців, які розуміють важливість оптимального використання ресурсів та приймають рішення, спрямовані на забезпечення сталого розвитку. Результати дослідження свідчать про необхідність подальшої інтеграції економічної культури у навчальні програми, що підвищить конкурентоспроможність випускників на ринку праці, а також сприятиме екологічній і соціально відповідальній діяльності у сфері автомобільного транспорту.

²⁶¹ Кравець, С. Г. (2023). Перспективи розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти для відновлення економіки України. *Інноваційна професійна освіта*, 2(9), 222–226. <https://www.conference.ivet.edu.ua/index.php/2022-1/article/view/225>

1.15. ЗМІСТ І СТРУКТУРА ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФЕРМЕРІВ

CONTENT AND STRUCTURE OF ECONOMIC COMPETENCE OF FUTURE FARMERS

Андрій Костючик

аспірант
Інституту професійної освіти
НАПН України,
<https://orcid.org/0009-0000-9448-770X>
tavrigan1@gmail.com

Andrii Kostyuchyk

Postgraduate student of the
Institute of Vocational Education of the
NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0009-0000-9448-770X>
tavrigan1@gmail.com

Конкретизовано визначення економічної компетентності майбутніх фермерів. Розкрито зміст та обґрунтовано структуру економічної компетентності фахових молодших бакалаврів з організації і технології ведення фермерського господарства як взаємозалежне поєднання мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діяльнісного, особистісно-рефлексивного компонентів. Схарактеризовано основні компоненти формування економічної компетентності майбутніх фермерів у процесі фахової підготовки.

The definition of economic competence of future farmers is specified. The content and structure of the economic competence of professional junior bachelors in the organisation and technology of farming as an interdependent combination of motivational and value, cognitive, activity, personal and reflective components are revealed. The main components of the formation of economic competence of future farmers in the process of professional training are characterised.

Ключові слова: економічна компетентність; фахові молодші бакалаври з організації і технології ведення фермерського господарства; компоненти; структура економічної компетентності.

Keywords: economic competence; professional junior bachelors in the organization and technology of farming; components; the structure of economic competence.

Економічні умови, що змінюються в сучасній Україні, реформи, що здійснюються в соціальній сфері, бюджетному процесі, глобалізація, яка неминуче посилює включеність українського суспільства до загальносвітових процесів, висувають підвищені вимоги до рівня економічної підготовки фахівців. Аграрний сектор є визначальним сектором економіки держави. Серед найважливіших проблем в умовах сталого розвитку залишається проблема формування ефективної системи забезпечення галузі кадрами, залучення молодих фахівців до роботи на селі.

Для студентів, які вивчають організацію та технології управління фермерським господарством, важливо сформувати економічну

компетентність з метою відповідальності за соціальні аспекти своєї майбутньої професійної діяльності. Успішна робота в цій галузі потребує поєднання особистісних цінностей з усвідомленням необхідності прийняття нової економічної позиції. Як слушно зазначає В. Радкевич, «у контексті сталого розвитку, для економіки України ХХІ століття ідеалом особистості фахівця є особистість, яка, з одного боку, характеризується почуттям власної гідності, громадянськістю, толерантністю, орієнтацією на соціальне і професійне самовизначення та самореалізацію, а з іншого – поліпрофесіоналізмом, готовністю до здійснення суміжних видів діяльності, удосконалення та оволодіння новими ключовими і професійними компетентностями».²⁶²

Актуальність досліджуваної проблеми полягає в необхідності розробки нових підходів до формування економічної компетентності майбутніх фермерів в умовах інтенсивних змін у галузі економіки.

Аналіз результатів досліджень щодо сутнісних характеристик економічної компетентності майбутніх бакалаврів з організації і технології ведення фермерського господарства свідчить про відсутність єдності думок учених щодо змісту поняття. Зокрема, С. Вітер економічну компетентність випускників економічних спеціальностей коледжу розуміє як базову, інтегровану характеристику фахівця, що визначає ступінь володіння необхідними компетентностями, які відтворюється у здатності особистості мобілізувати набуті базові економічні знання, вміння, первинний досвід практичної діяльності для ефективного виконання економічних функцій на виробництві чи у сфері послуг відповідно до фахового спрямування.²⁶³ «Життєво важливою» називають економічну компетентність здобувачів загальної середньої освіти О. Шпак, С. Булавенко та Н. Примаченко. Крім того під економічною компетентністю сучасного учня учені розуміють сукупність економічних знань та практичних вмінь, економічної культури та мислення, досвіду, наявність стійкої потреби та інтересу до майбутньої професійної діяльності.²⁶⁴

Звертаємо увагу на той факт, що і у вказаних працях, і в низці інших учені по-різному визначають найближчу родову ознаку (головне поняття) досліджуваного поняття, зокрема: інтегрована характеристика

²⁶² Радкевич, В. О. (2015). Професійна освіта і навчання для сталого розвитку суспільства. *Професійно-технічна освіта*, 4 (69), 7–11. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/11221>

²⁶³ Вітер, С. А. (2014). *Формування економічної компетентності молодших спеціалістів у процесі фахової підготовки в агротехнічних коледжах*: монографія. Коло.

²⁶⁴ Шпак, О., Булавенко, С., & Примаченко, Н. (2018). Формування життєво важливих економічних компетентностей у навчальній діяльності. *Молодь і ринок*, 8 (163), 6–11. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.141790>

у С. Вітер; здатність у Д. Антонюка; готовність у М. Морозової; інтегративна якість особистості у Б. Шевеля тощо.

Звернемося безпосередньо до визначення поняття «Економічна компетентність майбутнього бакалавра з організації і технології ведення фермерського господарства». Логіка вимагає, щоб зміст поняття розкривався через найближчий рід (тобто найближчий більш високий клас однорідних предметів), до якого відноситься поняття, і специфічну відмінність (*зазвичай, відмінності – зауваження наше. А. Костючик*), яка є характерною саме для досліджуваного поняття». ²⁶⁵

Отже, обґрунтовуючи нашу дефініцію, маємо насамперед вказати найближчу родову ознаку, а потім визначити видові ознаки, які є специфічними саме для визначуваного поняття. Іншими словами, маємо визначити одну чи декілька суттєвих видових ознак, які, наприклад, мають відрізнити економічну компетентність нашого фахівця від його екологічної чи технічної компетентності.

За результатами аналізу наявних дефініцій варто зробити таке узагальнення: найближчою родовою ознакою поняття «економічна компетентність майбутнього фахового молодшого бакалавра з організації і технології ведення фермерського господарства» слід виділити «інтегративну властивість особистості». Для визначення суттєвих видових ознак досліджуваного поняття виникає потреба аналізу змісту освітньо-кваліфікаційних характеристик тих посад, на яких можуть працювати майбутні фахові молодші бакалаври з організації і технології ведення фермерського господарства. Мовиться про розуміння їх посадових обов'язків, трудових функцій в контексті застосування економічних знань і умінь.

За результатами аналізу нормативних документів, освітньо-професійних програм підготовки фахових молодших бакалаврів з організації і технології ведення фермерського господарства, з'ясовано, що випускники мають демонструвати економічні знання, уміння і навички за такими напрямками: *економічна суть, особливості організації і розвитку підприємництва й агробізнесу; організаційні форми підприємництва; фінансове забезпечення господарської діяльності підприємця; маркетингова діяльність в агробізнесі. управління ризиком і страхуванням; планування підприємницької діяльності, зміст бізнес-плану; оподаткування в агропромисловому комплексі.*

Аналіз вказаних економічних знань і умінь майбутніх фермерів свідчить, що, по-перше, для цілеспрямованого, безпосереднього

²⁶⁵ Павлов, В. І. (2008). *Логіка у запитаннях, відповідях і аргументаціях*: навчальний посібник. Центр учбової літератури.

формування досліджуваної компетентності цих фахівців в освітньо-професійній програмі має бути низка економічних дисциплін. По-друге, специфічні умови професійної діяльності фахівців з організації і технології ведення фермерського господарства переконують, що економічні знання мають тісно поєднуватися з ґрунтовними знаннями технологій виробництва продукції тваринництва, рослинництва, заготівлі і зберігання сільськогосподарської продукції з основами переробки. По-третє, вкрай важливими для фахівця з організації і технології ведення фермерського господарства є знання правових механізмів регулювання фермерської діяльності, правових основ підприємництва, правил і порядків розрахунків та звітності тощо. Вказані знання мають бути об'єднані в систему, у якій ієрархічно домінують економічні знання, поєднані з правовими, техніко-технологічними, сільськогосподарськими та ін. знаннями. Отже, «комплекс економічних, техніко-технологічних, правових, сільськогосподарських знань» виділяємо першою суттєвою видовою ознакою досліджуваної дефініції.

У процесі економічної підготовки майбутніх фахівців з організації і технології ведення фермерського господарства формуються їх економічні уміння і навички як здатності ефективно застосовувати знання на практиці, зокрема (В. Попов²⁶⁶ та І. Середіна²⁶⁷) уміння вибору бізнес-проєкту та створення бізнес-плану; наявність уміння співвідносити власні економічні інтереси й потреби з наявними матеріальними, трудовими, природними й екологічними ресурсами, інтересами й потребами інших людей і суспільства; уміння легалізувати свій бізнес; уміння досліджувати ринок задля просування власних товарів чи послуг; уміння організовувати власну трудову та підприємницьку діяльність і працю колективу; уміння пропонувати та продавати товари чи послуги; уміння орієнтуватися в нормах та етиці трудових відносин; уміння аналізувати й оцінювати власні професійні можливості; здатність презентувати та поширювати інформацію про результати – продукти власної економічної діяльності та діяльності колективу тощо.

Аналіз практики діяльності фахівців з організації і технології ведення фермерського господарства свідчить, що крім вказаних, важливими для майбутнього фермера мають бути і такі економічні уміння і навички: уміння знайти фінансові ресурси для виконання

²⁶⁶ Попов, В. Д. (упоряд.). (2016). Формування економічної компетентності особистості: збірник методичних матеріалів НВВ СОІППО. <https://griml.com/77KUH>

²⁶⁷ Середіна, І. (2020). Сучасний стан формування підприємницької компетентності бакалаврів з економіки підприємства. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Педагогіка»*, 1(11), 49–53. <https://doi.org/10.17721/2415-3699.2020.11.11>

бізнес-проектів; уміння складати фінансові звіти про доходи фірми; уміння вибрати оптимальну систему оподаткування підприємства; уміння використовувати механізми страхування для зниження ризиків господарювання; уміння грамотно використовувати можливості фінансово-кредитних інститутів (комерційні, інвестиційні банки, фондові біржі, страхові компанії, фінансові посередники тощо) для успішного функціонування підприємства (фермерського господарства та ін.); уміння ставити реальні цілі та завдання; уміння прогнозувати розвиток економічної ситуації; уміння приймати оптимальні рішення, йти на компроміс; уміння укладати трудові договори з працівниками за наймом; здатність забезпечувати належні умови праці, своєчасну оплату праці найманим працівникам, інші соціальні гарантії. Узагалі кажучи, вказані уміння і навички відображають здатності майбутніх фахових молодших бакалаврів ефективно розв'язувати економічні проблеми, а тому вони є суттєвою ознакою економічної компетентності цих фахівців.

Природно, що економічна компетентність майбутніх фермерів має суттєво відрізнятись від, наприклад, економічної компетентності педагогічного працівника коледжу або техника-технолога із зварювання. Маємо на увазі той факт, що виробнича діяльність цих фахівців пов'язана з агропромисловим комплексом.

Отже, фахівці з організації і технології ведення фермерських господарств працюють в сільському господарстві і займаються сільськогосподарським виробництвом – діяльністю, що включає всі стадії технологічного процесу, пов'язаного з вирощуванням сільськогосподарських культур і тварин і отриманням унаслідок цього продукції сільського господарства.

При цьому економічна діяльність фермерського господарства має певні особливості, пов'язані із сезонністю робіт; використанням у фермерському господарстві надзвичайно розгалуженого комплексу машин і обладнання; раціональна необхідність поєднання у фермерському господарстві рослинництва і тваринництва, що впливає на внутрішньогосподарську спеціалізацію, структуру грошових надходжень від реалізації товарної продукції та, відповідно, ускладнює економічний супровід підприємства тощо.

Економічна компетентність, як справедливо вказують учені С. Вітер²⁶⁸ та І. Середіна²⁶⁹, поєднується з підприємницькими

²⁶⁸ Вітер, С. А. (2014). *Формування економічної компетентності молодших спеціалістів у процесі фахової підготовки в агротехнічних коледжах*: монографія. Коло.

²⁶⁹ Середіна, І. (2020). Сучасний стан формування підприємницької компетентності бакалаврів з економіки підприємства. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Педагогіка»*, 1(11), 49–53. <https://doi.org/10.17721/2415-3699.2020.11.11>

здатностями особи, вмотивованою діяльністю щодо досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Тому в дефініції досліджуваної компетентності майбутнього фахівця з організації і технології ведення фермерського господарства вартує виділити ознаку, яка відображає економічну свідомість, інтереси, цінності, потреби, мотиви особистості – ціннісно-мотиваційний складник феномену. Неважко зрозуміти, що для володіння наведеними вище здатностями організації економічної діяльності майбутній фахівець з організації і технології ведення фермерського господарства має володіти певними особистісними якостями.

Відтак економічну компетентність майбутнього фахового молодшого бакалавра з організації і технології ведення фермерського господарства визначаємо як інтегративну властивість особистості, що забезпечує ефективність її підприємницької діяльності в галузі сільськогосподарського виробництва за рахунок збалансованого поєднання системи економічних, техніко-технологічних, правових, сільськогосподарських та ін. знань, умінь розробляти та реалізовувати бізнес-плани, навичок розв'язання економічних проблем, здатностей поєднувати власні морально-етичні цінності, економічну свідомість, потреби і мотиви підприємницької діяльності з економічними інтересами і потребами суспільства, комплексу підприємницьких здібностей і якостей (економічне мислення; ініціативність; бажання створювати капітал; відповідальність; самостійність в ухваленні господарських рішень; вимогливість до себе і своїх компаньйонів; цілеспрямованість; завзятість і наполегливість, ділова хватка; незалежність і упевненість у собі; ощадливість; обов'язковість, самоконтроль тощо) та зумовлює цілераціональну, соціально спрямовану економічну поведінку задля задоволення своїх матеріальних і духовних потреб та розвитку сільської територіальної громади.

Задля розроблення методики розвитку економічної компетентності майбутніх фермерів варто визначитися зі структурою (компонентним складом) цієї здатності у студентів.

Майбутній фахівець з організації і технології ведення фермерського господарства поряд із задатками підприємницької діяльності, повинен мати природні схильності до сільськогосподарської праці, до техніки, до організування людей для виконання спільних завдань тощо. Отже, наведене вище спонукає виокремити у структурі економічної компетентності майбутнього фермера два складники: інваріантний і формувальний (рис. 1.13).

Джерело: авторська розробка.

Рис. 1.13. Структура економічної компетентності майбутнього фермера

Аналіз обґрунтованих суттєвих видових ознак поняття «Економічна компетентність майбутнього фахового молодшого бакалавра з організації і технології ведення фермерського господарства» уможлиблюють виокремлення чотирьох компонентів формуального складника досліджуваного феномену, зокрема:

1) **мотиваційно-ціннісний** компонент передбачає сформованість морально-етичних цінностей випускника на оволодіння фермерською справою, позитивних мотивів економіко-підприємницької діяльності в сільському соціумі, прагнень до інноваційних форм господарювання, стійких потреб розвитку власного творчого потенціалу, економічних інтересів; ґрунтуючись на мотивації досягнень, цей компонент економічної компетентності виконує функцію стимулювання

особистісного і професійного розвитку майбутнього фахівця-аграрника;

2) *когнітивний* компонент синтезує теоретичні і технологічні (процедурні) знання в галузі економіки (зокрема економіки сільського господарства), правознавства, технологій виробництва продукції тваринництва, рослинництва, заготівлі і зберігання сільськогосподарської продукції тощо, що в синтезі визначають інформативну основу фермерства, ґрунтується на інтелектуальному потенціалі особистості і розвивається у процесі опанування майбутнім фахівцем-аграрником змісту освітньо-професійної програми; у структурі досліджуваної компетентності цей компонент виконує інструментальну функцію;

3) *діяльнісний* компонент відображає технологічно-діяльнісні ресурси майбутнього фахівця з організації і технології ведення фермерського господарства щодо здійснення ефективної економічної діяльності і поєднує комплекс практичних умінь і навичок, здатностей ефективного розв'язання економічних проблем; у структурі досліджуваної інтегративної властивості особистості цей компонент виконує технологічну функцію;

4) *особистісно-рефлексивний* компонент включає сукупність моральних і професійних якостей та рефлексію власної економічної підготовленості (економічне мислення; ініціативність; бажання створювати капітал; відповідальність; самостійність в ухваленні господарських рішень; вимогливість до себе і своїх компаньйонів; цілеспрямованість; завзятість і наполегливість, ділова хватка; незалежність і упевненість у собі; ощадливість; обов'язковість; самоконтроль тощо).

Водночас зазначимо, що наведена структура економічної компетентності майбутнього фермера є не механічним, жорстким конструктором усталених компонентів, а сукупністю індивідуально-особистісних і професійно-діяльнісних елементів, які в системі інтегровано відображають рівень економічної підготовки студента. Утім прогнозуємо, що така диференціація феномену дозволить у подальшому розробити ефективну методику та діагностику розвитку економічної компетентності майбутніх аграрників.

1.16. СОЦІОГУМАНІТАРНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

SOCIO-HUMANITARIAN FOUNDATIONS OF PROFESSIONAL TRAINING OF SPECIALISTS TO ENSURE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SOCIETY

Микола-Олег Єршов

доктор філософії, докторант Інституту
педагогічної освіти і освіти дорослих
НАПН України імені Івана Зязюна,
<https://orcid.org/0000-0002-6839-622X>
my.yershov@gmail.com

Mykola-Oleg Yershov

PhD, Doctoral Candidate at the Ivan Ziaziun
Institute of Pedagogical and Adult Education
of the NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-6839-622X>
my.yershov@gmail.com

Актуалізовано значущість феномена «соціогуманітарна освіта» не лише для забезпечення якісної професійної підготовки молоді і дорослих до реалізації успішної професійної кар'єри, але й для захисту національних та економічних інтересів країни, демократичних засад існування українського суспільства та досягнення його сталого розвитку. Соціогуманітарна освіта представлена як компонент освітньої системи Незалежної України, що має визначальний вплив на процеси формування й розвитку особистості, націє- й державотворення і є дотичним до вирішення багатьох Цілей сталого розвитку. Окреслено проблеми й суперечності, що стримують соціогуманітарний розвиток громадян України. Визначено завдання для вдосконалення якості соціогуманітарної підготовки громадян України як освічених особистостей, успішних професіоналів, відповідальних громадян, активних членів демократичного суспільства, здатних забезпечувати його сталий розвиток.

The significance of the phenomenon of «socio-humanitarian education» has been updated not only for ensuring quality professional training of young people and adults for the realization of a successful professional career, but also for the protection of the country's national and economic interests, the democratic foundations of the existence of Ukrainian society and the achievement of its sustainable development.. Socio-humanitarian education is presented as a component of the educational system of independent Ukraine, which has a decisive influence on the processes of formation and development of the individual, nation- and state-building and is relevant to the solution of many Sustainable Development Goals. The problems and contradictions that hinder the socio-humanitarian development of Ukrainian citizens are outlined. The tasks for improving the quality of socio-humanitarian training of citizens of Ukraine as educated individuals, successful professionals, responsible citizens, active members of a democratic society capable of ensuring its sustainable development are defined.

Ключові слова: соціогуманітарна освіта,
професійна підготовка молоді й дорослих,
сталий розвиток суспільства.

Keywords: social and humanitarian education,
vocational training of youth and adults, and
sustainable development of society.

Упродовж останніх десяти останніх років Україна та її народ є активними учасниками, а в окремих питаннях – детермінаторами глобальних тектонічних зрушень у сучасній геополітиці. Відбуваються також кардинальні зміни у політичній, економічній, соціальній, культурній сферах українського суспільства, що проявляються як у появі позитивних тенденцій і нових соціально-політичних та історико-культурних феноменів (посилення інтересу до власної історії, культури, релігії, традицій і звичаїв; зростання суспільного запиту на вивчення української культури в контексті світової; стрімкий розвиток громадянської ініціативи; виникнення й поширення громадських рухів; безпрецедентна активізація волонтерської діяльності), так і негативних (розчарування в дієвості світових безпекових інституцій і міжнародного права; внутрішні міграційні процеси; потужна еміграція; зумовлене війною погіршення ментального здоров'я українців тощо). Навіть за екстремальних умов кривавої боротьби українців за демократичні цінності, права і свободи українська політична нація демонструє прихильність до принципів сталого розвитку через прагнення захищати довкілля, допомагати продовольством народам із обмеженими ресурсами, створювати умови для забезпечення рівного доступу до освіти внутрішньо переміщеним особам, перенавчання осіб з інвалідністю внаслідок війни тощо.

Початок ХХІ століття став часом активних наукових пошуків вченими розвинених демократичних країн причин зростаючих у всьому світі викликів і загроз для існування демократії та економічної, політичної й соціальної стабільності і сталого розвитку демократичних держав. Цей пошук засвідчує наявність глибокої кризи гуманітаристики у всьому світі і найбільше – в країнах Центральної і Східної Європи, де після занепаду ідеології комунізму й розвалу радянського союзу відбулося безпрецедентне зростання кількості приватних, причому здебільшого гуманітарних університетів, та, відповідно, студентів у них.²⁷⁰ Це пояснювалося запитами європейських країн на обґрунтування унікальності своєї нації й національної держави, історичну легітимізацію її існування в очах міжнародної громадської думки. Очікувалося, що в майбутньому націєтворча роль соціогуманітарної науки та освіти в багатьох розвинутих країнах світу може стати другорядною і поступиться

²⁷⁰ Нестелеєв, М. (2024a). Криза гуманітаристики: передумови і наслідки. Частина 1. *Український тиждень*. <https://tyzhden.ua/kryza-humanitarystyky-peredumovy-i-naslidky-chasty-na-1/>

першістю наднаціональним цінностям і векторам розвитку цивілізації у пошуках джерел міжнародного фінансування.

Одначе, війна в Україні довела згубність таких сценаріїв. На відміну від країн Балтії, Польщі і Литви розвиток соціогуманітарної освіти в Україні інвестувався, на жаль, переважно громадянами, а не державою. Розростання мережі закладів вищої освіти в Україні уже на друге десятиліття її незалежності зумовило виникнення феномену «інфляція вищої освіти» та похідних від нього («інфляція дипломів»,²⁷¹ «інфляція кваліфікацій», «інфляція стандартів»),²⁷² що засвідчує дисбаланс між попитом і пропозицією фахівців на ринку праці.²⁷³ Українські університети не стали незалежними центрами генерування і критики державної освітньої політики, перетворившись по-суті на бізнес-центри. Соціогуманітарна наука та освіта не впоралися з покладеною на них націєтворчою роллю, не змогли задовольнити інтелектуальний суспільний запит на осмислення постколоніальної спадщини і не спромоглися належним чином підготувати українське суспільство та його еліту до, як виявилось, доволі передбачуваної агресії РФ, що не стала, як очікував агресор, локальним і нецікавим світу конфліктом, а спровокувала тектонічні зсуви у всій світовій геополітиці.²⁷⁴

Отже, проблеми соціогуманітарної освіти в Україні мають зовнішні і внутрішні детермінанти, що виражаються через низку суперечностей. З одного боку, існують задекларовані на міжнародному рівні високі гуманістичні ідеали та цінності, а з іншого абсолютно очевидно є деградація міжнародного права, яке де-факто виявилось неспроможним ефективно протистояти як антигуманним фактам поводження з людьми в різних країнах світу, так і здійснювати захист миролюбних країн від неспровокованої невиправданої воєнної агресії з боку великих мілітаризованих держав. Таке безсилля міжнародних правових інституцій негативно впливає на їх власний імідж, заохочує

²⁷¹ Костюк, О. (2021). Інфляція дипломів – це неприйнятний сценарій. *Освіта.UA*. <https://osvita.ua/blogs/85227/>

²⁷² Іщенко, А. Ю. (2014). Глобальні тенденції і проблеми розвитку освіти: наслідки для України. Аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень*. <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/globalni-tendencii-i-problemi-rozvitku-osviti-naslidki-dlya>

²⁷³ Косова, Б. (2012). Криза освіти і завдання університетів та суспільних наук. *Вища освіта України*, 4, 25–30. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2012_4_6

Благодетелева-Вовк, С. (2015). Вища освіта: криза як запит на антикризовий менеджмент. *Освіта.UA*. <https://osvita.ua/vnz/reform/46984/>

²⁷⁴ Єршова, Л. (2022а). Витоки великороського шовінізму. *Вісник НАПН України*, 4(1). <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4132>

авторитарні й тоталітарні країни до невмотивованої агресії щодо своїх економічно слабших сусідів, знижує довіру країн, що розвиваються, до міжнародного права.

Водночас в українському суспільстві існує значний відсоток представників вітчизняної науково-педагогічної еліти, яка, на жаль, не має достатнього рівня самозарадності, самостійності і впливовості на формування державної освітньої політики своєї власної країни. Існує також суперечність між наявними в українському законодавстві гарантіями щодо недоторканості основних націєтворчих цінностей (історична самосвідомість, історична пам'ять, мова, віра, культура тощо), визнанням вагомості особистісних якостей, що є твірними для існування демократичних засад суспільства (критичність мислення, свобода, рівність, справедливість, толерантність, самозарадність, готовність до навчання впродовж життя тощо) та низьким рівнем науково-методичного супроводу їх формування й розвитку в багатьох освітніх інституціях країни. В Україні офіційно визнаною є також важливість формування інтелектуальних, активних, творчих і самозарадних громадян, здатних ефективно впливати на суспільно-політичні й економічні процеси своєї громади, регіону й держави, спроможних ефективно представляти інтереси України на міжнародному рівні. Проте ці декларації часто виявляються нереалізованими через невідповідність змісту сучасної соціогуманітарної освіти заявленим потребам, суспільства й держави. Крім того, існує протиріччя між декларуванням важливості набуття молоддю широкого спектра знань про особистість, суспільство, державу й геополітику та переважанням імітаційних моделей розвитку соціогуманітарної освіти і маргіналізованим її становищем у закладах освіти різних рівнів.

Важливим джерелом реформування національної системи освіти на сучасному етапі можуть слугувати дослідження корифеїв зарубіжної та української наукової думки, що доводять існування зв'язків між освітою громадян, їх знаннями про людину, суспільство й державу, та побудовою справедливої держави й досягненням суспільної злагоди.

Серед зарубіжних мислителів назовемо таки, як: Джон Локк (виховання сильної моральної особистості з розвиненою волею як основи розвитку успішного суспільства),²⁷⁵ Джон Дьюї (школа як інструмент формування самозарадної корисної для суспільства

²⁷⁵ Локк, Дж. (2023). *Два трактати про правління*. Пер. П. Содомора. Київ: Наш Формат.

особистості),²⁷⁶ Томас Мор (обов'язкове рідномовне суспільне виховання для забезпечення суспільного порозуміння і згагоди),²⁷⁷ Жан Піаже²⁷⁸ (формування моральних суджень дітей як майбутніх громадян), Ян-Амос Коменський²⁷⁹ (формування моральних якостей молоді, гідності і сумління як основи моральності суспільства), Йоганн-Генріх Песталоцці²⁸⁰ (освіта й виховання особистості людини як засіб перебудови суспільства на розумних і справедливих засадах) та ін.

З огляду на наші цілі, важливими є праці українських мислителів XI – XVII ст., в яких червоною ниттю простежується ментальна українська ідея побудови справедливого суспільства через належні виховання й освіти представників різних суспільних верств. Це, зокрема, розроблення кодексу честі представників духовного стану (Лука Жидята, Феодосій Печерський, Климент Смолятич), обґрунтування образу ідеального правителя (Данило Заточник, Нестор Літописець, Кирило Туровський, Павло Русин, Мілетій Смотрицький, Петро Могила, Інокентій Гізель); формування образу інтелектуального, морально стійкого, корисного і патріотичного громадянина (Йов Борецький, Лаврентій Зизаній, Стефан-Адам Косов, Касіян Сакович); визначення чеснот воїна-захисника (Іларіон Київський, Лука Жидята).

Особливий інтерес становить наукова думка XVIII – початку XX ст., що відображає трансформації українських цінностей, зумовлені втратою державності і підлеглим становищем українських за походженням мислителів і діячів. Завдяки Феофану Прокоповичу наднаціональний патріотизм Княжої доби було трансформовано у патріотизм протонаціональний через сприяння поняття «християнський» у значенні «російський». Перший міністр освіти Російської імперії Павло Завадовський обґрунтував феномен «боротьба з марновірством», що консервував становий устрій суспільства, і сформував вимоги до образу вчителя як референтної постаті для нижчих станів імперії, по-суті зробивши його знаряддям ідеологічного

²⁷⁶ Dewey, J. (1956). *The Child and the Curriculum: And The School and Society*. University of Chicago Press.

²⁷⁷ Мор, Т. (1516). Утопія. Золота книжечка, така ж корисна, як забавна, про найкращий устрій держави І про новий острів Утопія. *Lib.com.ua* <https://lib.futurum.today/uk/book/utopiia/amp/>

²⁷⁸ Piaget, J. (2001). *The Psychology Of Intelligence*. Routledge.

²⁷⁹ Коменський, Я. А. (1966). *Загальна порада людському роду, і перш за все вченим і благочестивим властителям Європи, про виправлення людських справ*. Прага. <https://valyazhevskaya.wordpress.com/2011/08/16/komensky/>

²⁸⁰ Pestalozzi, J. H. (2004). *Leonard and Gertrude*. Channing, E. (transl.) University Press of the Pacific.

впливу держави на свідомість «глибинного народу». Перший міністр внутрішніх справ В. Кочубей знехтував традиційною староукраїнською вимогою гармонії духовно-морального й розумового розвитку, схиливши царя визнати примат виховання над освітою. Професор Харківського університету Павло Ковалевський уперше сформулював поняття «національне виховання», обґрунтувавши право великоросів домінувати над іншими народами імперії та визначивши відмінності в організації виховання великоросів та представників інших народів імперії.

Українська теологічна думка XIX – початку XX ст. (Орест Новіцький, Сильвестр Гогоцький, Памфіл Юркевич, Петро Ліницький, Маркелін Олесницький, Микола Маккавейський) демонструє гуманістичність української християнської педагогічної думки і засвідчує її наднаціональність (домінування загальнолюдських і християнських цінностей над національними). Світська наукова думка (Петро Редькін, Микола Корф, Христина Алчевська, Михайло Драгоманов) зосереджувалася на формуванні всебічно і гармонійно розвиненої «людини-громадянина», «сина держави». Однак попри все, в українській науковій думці імперського періоду було також сформовано етнографічно-культурницький вектор, представники якого (Борис Грінченко, Олександр Духнович, Іван Нечуй-Левицький, Олександр Кониський, Михайло Максимович, Григорій Шерстюк та ін.) не заперечуючи першості загальнолюдських цінностей, у період відсутності державності й посилення асиміляційних тенденцій обстоювали, однак, важливість активізації національних аспектів виховання і просвіти народу.

Соціогуманітарна освіта радянського періоду зазнала потужного впливу комуністичної ідеології, що відобразилося на житті і творчості найталановитіших українських педагогів. Ідеологічна складова віддзеркалена, наприклад, у працях Василя Сухомлинського «Виховання комуністичного ставлення до праці» (1959), «Виховання радянського патріотизму у школярів» (1959), «Формування комуністичних переконань молодого покоління» (1961). Творчість визнаного світом геніального педагога Антон Макаренка, який практично довів можливість виховання активного свідомого освіченого громадянина, виявилася заплямованою його причетністю до структур НКВС.

Занепад і руйнація радянської ідеології детермінували потужну хвилю нових історико-педагогічних досліджень, присвячених

зверненню українського народу до витоків своєї державності, формування української національної ідентичності, виховання громадян, здатних захищати прадавні українські цінності і демократичні засади українського суспільства (Григорій Ващенко, Омелян Вишневський, Мирослав Стельмахович, Ольга Сухомлинська та ін.).

Сучасна історико-педагогічна наука має багато досліджень, які тією чи іншою мірою відображають поступ соціогуманітарної освіти в Україні, що визначає особливості родинного, морального, патріотичного, громадянського та інших напрямів розвитку особистості. Так, є праці, присвячені теоретичному аналізу тенденцій у вітчизняній педагогічній науці громадянському й патріотичному вихованні (А. Белеста, С. Головчук, І. Кучинська, К. Ткачова, О. Шестоपालюк); тенденціям національного й родинного виховання (О. Киричук, В. Кузь, В. Майборода, Ю. Руденко, З. Сергійчук, В. Скуратівський, М. Стельмахович); цілісного, духовно-морального, гуманістичного розвитку особистості (О. Канарова, С. Карпенчук, Т. Левченко, Н. Муляр, І. Сіданіч, О. Вишневський, І. Підласий); впливу громадських і просвітницьких товариств і об'єднань на розвиток особистості (Л. Войтова, Н. Опанасенко та ін.).

Велике значення для вирішення завдань нашого дослідження має аналіз наукових досліджень, присвячених визначенню ролі соціогуманітарних наук у наукових процесах і житті суспільства, що свідчить про наявність у сучасному науковому дискурсі двох протилежних за змістом теорій. Перша віддає перевагу «раціональним» або «точним» наукам, що створюють високі технології і безпосередньо впливають на стан економіки, залишаючи за соціогуманітарними науками другорядну обслуговуючу роль. Друга називає соціогуманітарні науки елітними, оскільки саме вони визначають потреби людства в певній галузі знань, обґрунтовуючи завдання й мету наук раціональних. У цілому історіографія ролі соціогуманітарних наук у наукових і суспільних процесах представлена значною кількістю досліджень, предметом яких є: значення соціогуманітарної науки для розбудови держави й формування політичної культури суспільства (В. Бебик, С. Кисельов, Л. Півнева, М. Попович, С. Рябов, М. Слюсаревський, Т. Татаренко та ін.), педагогічні аспекти впливу соціальних і гуманітарних наук на розвиток суспільства (В. Андрущенко, Є. Горохова, Л. Єршова, Н. Ключковська, Т. Колганова, В. Кузь, В. Скотній, М. Степко та ін.).

Світова криза гуманітаристики^{281,282} детермінувала розгортання багатьох міждисциплінарних студій, що становлять непересічний інтерес для обґрунтування тенденцій розвитку соціогуманітарної науки та освіти в Україні. Так, Террі Ігглтон у праці «Повільна смерть університету» (The Chronicle of Higher Education, 2015) засудив «капітуляцію» університетів перед смаками «глобального капіталізму», що перетворила викладачів на менеджерів, та надмірне захоплення студентоцентризмом, що зробило студентів «споживачами» зі ставленням до альма-матер за формулою «клієнт завжди правий». На його думку, випускники сучасних університетів не отримують системних гуманітарних знань, погано орієнтується в історії, культурі, географії, не мають сформованого критичного мислення і тому є легкими об'єктами для різних маніпуляцій, що зумовило успіх популістів у всьому світі. Це повною мірою стосується, на жаль, і якості випускників українських вишів.

Т. Стрик²⁸³ у книзі «Невловні категорії: нариси про гуманітаристику, історію та політику в сучасних Україні, Польщі та Росії» (2015) вибудовує прогнози розвитку гуманітаристики Східної Європи, що представлена як поєднання гуманітарних наук (філософія, літературознавство, культурологія та історія) і соціальних (соціологія, політологія, психологія, педагогіка). Автор акцентує увагу на трансформації ролі соціогуманітарної освіти: від націєтворчої – до цивілізаційної.

Пандемія Covid-19 та війна рф проти України детермінували посилення уваги світу до ролі соціогуманітарної науки та освіти.²⁸⁴ Виявилось, що в часи пандемії і війни крім медичних, біологічних, фізичних, хімічних та інших досліджень, не менше значення мають дослідження, що стосуються організації особистісних, соціальних і культурних аспектів людського життя. Отже, не лише вакцина і зброя здатні рятувати життя людини. Не менш ефективними виявляються

²⁸¹ Нестелеєв, М. (2024а). Криза гуманітаристики: передумови і наслідки. Частина 1. *Український тиждень*. <https://tyzhden.ua/kryza-humanitarystyky-peredumovy-i-naslidky-chasty-na-1/>

²⁸² Нестелеєв, М. (2024b). Криза гуманітаристики: передумови і наслідки. Частина 2. *Український тиждень*. <https://tyzhden.ua/kryza-humanitarystyky-peredumovy-i-naslidky-chasty-na-2/>

²⁸³ Стрик, Т. (2015). Гуманітарії в Україні, Польщі та Росії: між світом понять і політичними реаліями. У *Невловні категорії: нариси про гуманітаристику, історію та політику в сучасних Україні, Польщі та Росії*. Пер. з польської С. Серяков, В. Склокін, І. Склокіна, А. Павлишин, ред. В. Склокін. Ніка-Центр.

²⁸⁴ Тарасенко, Н. (2023). Соціогуманітарні науки у наукових процесах сьогодення: фактори актуалізації і перспективи розвитку. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, 67, 129–142. <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004711>

соціогуманітарні знання і навички громадян, здатних до мобілізації внутрішніх і зовнішніх ресурсів заради виживання держави і суспільства. Тобто варто визнати, що соціогуманітарна наука й освіта мають вирішальний вплив на здатність громадян: усвідомлювати етичні аспекти науково-технічного прогресу; розуміти зв'язок між моральністю суспільства та станом його економіки й рівнем життя людей; протистояти маніпулятивному впливу ворожої пропаганди; швидко мобілізуватися задля вирішення нагальних завдань, пов'язаних із захистом життя людей, суспільства, нації, держави.

За сучасних умов реформування системи освіти в Україні потребує глибокого наукового аналізу проблем і тенденцій розвитку соціогуманітарної освіти, що де-юре покликана розв'язувати зазначені вище суперечності і завдання, однак де-факто не має чітко визначеного місця у знаннєвій ієрархії сучасних закладів освіти різних рівнів.²⁸⁵ В Україні досить активно розвиваються наукові дослідження, присвячені різним аспектам громадянської освіти, національно-патріотичного виховання, соціально-політичної активності молоді тощо.²⁸⁶ Водночас залишаються проблеми: визначення науково обґрунтованого і юридично унормованого статусу соціогуманітарної освіти як націє- і державотворчого компонента державної освітньої політики України; обґрунтування нової освітньої парадигми формування особистості громадянина України, в основі якої – глибокі наукові знання про людину й суспільство, формування навичок самозарадної діяльності у різних сферах (особистісній, родинній, професійній, суспільній, міжнародній), виховання готовності і здатності особистості протистояти як зовнішнім, так і внутрішнім маніпулюванням свідомістю громадян.

Отже, соціогуманітарна освіта – це компонент освітньої системи Незалежної України, що має визначальний вплив на процеси формування й розвитку особистості, забезпечення якісної професійної

²⁸⁵ Щепетильникова, С. (2023). Подолати провінційність: невизнана криза української гуманітаристики як перепона до відновлення. *Дзеркало тижня* (2023, 07 жовтня). <https://zn.ua/ukr/reforms/podolati-provintsijnist-neviznana-kriza-ukrajinskoji-humanitaristiki-jak-perepona-do-vidnovlennja.html>

²⁸⁶ Петренко, Л. М. (2024с). Уплив громадянського суспільства на формування системи цінностей сучасної молоді. У *Розвиток професійної культури майбутніх фахівців: виклики, досвід, стратегії, перспективи: зб. матеріалів VI Всеукр. наук.-прак. конф.* (с. 25–30). ТОВ «Юрка Любченка».

Петренко, Л. М. (2024а). Актуалітети викладання психолого-педагогічних дисциплін у закладах вищої освіти. *Вісник Черкаського національного університету Імені Богдана Хмельницького*, 2, 12–17. <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2024-2-12-17>

підготовки молоді і дорослих до реалізації успішної професійної кар'єри, націє- й державотворення та є дотичним до вирішення багатьох Цілей сталого розвитку (подолання бідності; забезпечення здорового способу життя; формування у громадян готовності до постійного навчання й саморозвитку; сприяння повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх; перехід до раціональних моделей споживання і виробництва; збереження довкілля; розвиток глобального партнерства тощо). З'ясовано, що в Україні існують проблеми й суперечності, які стримують соціогуманітарний розвиток молоді і дорослих. Визначено завдання для вдосконалення якості соціогуманітарної підготовки громадян України як освічених особистостей, успішних професіоналів, відповідальних громадян, активних членів демократичного суспільства, серед яких: здійснення ретроспективного аналізу соціально-економічних, правових та історико-педагогічних передумов розвитку феномена «соціогуманітарна освіта»; встановлення особливості набуття базових знань про суспільство й людину у закладах загальної середньої освіти; визначення специфіки соціогуманітарного складника якості професійної підготовки випускників закладів професійної (професійно-технічної) й фахової передвищої освіти; виявлення основних проблем соціогуманітарної підготовки фахівців у закладах вищої освіти та їх готовності до виконання функцій інтелектуальної, професійної та владної еліти країни; здійснення порівняння соціогуманітарної підготовки молоді у системі формальної, неформальної та інформальної освіти в Україні; здійснення прогностичного обґрунтування розвитку соціогуманітарної освіти в умовах захисту державності, повоєнної відбудови і сталого розвитку суспільства.

1.17. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ СУДНОВИХ МЕХАНІКІВ

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR DEVELOPING THE CREATIVE POTENTIAL OF FUTURE SHIP'S MECHANICS

Володимир Овчарук

аспірант

Інституту професійної освіти

НАПН України,

<https://orcid.org/0009-0003-0777-6012>

ovcharukvova73@gmail.com

Volodymyr Ovcharuk

Postgraduate student of the

Institute of Vocational Education of the

NAES of Ukraine,

<https://orcid.org/0009-0003-0777-6012>

ovcharukvova73@gmail.com

Розглядаються педагогічні умови розвитку творчого потенціалу майбутніх суднових механіків у процесі фахової підготовки. Розкрито сутність педагогічних умов у освітньому процесі закладу фахової передвищої освіти морського профілю та їхній вплив на розвиток творчого потенціалу майбутніх суднових механіків.

The subsection considers the pedagogical conditions for the development of the creative potential of future ship mechanics in the process of professional training. The essence of pedagogical conditions in the educational process of a maritime professional higher education institution and their influence on the development of future ship mechanics' creative potential is revealed.

Ключові слова: творчий потенціал; майбутні суднові механіки; чинники; педагогічні умови; фахова передвища освіта.

Keywords: creative potential; future ship mechanics; factors; pedagogical conditions; vocational higher education.

В умовах повоєнного відновлення України творчий потенціал майбутніх фахівців займає визначальну роль у становленні конкурентоспроможності держави, у забезпеченні її сталого розвитку.²⁸⁷ Ідеї та інновації таких спеціалістів визначатимуть напрям розвитку, сприяючи створенню багатогранного та прогресивного суспільства. Процес розвитку творчого потенціалу студентів за умов професійної підготовки у закладі освіти викликає науковий інтерес та увагу багатьох науковців, якими доведено, що рушійними силами розвитку є як внутрішні закономірності існування, так і зовнішні чинники актуалізації. У зв'язку з цим необхідно розглянути чинники, за яких процес розвитку творчого потенціалу студентів у закладах фахової передвищої освіти морського профілю буде ефективним.

²⁸⁷ Гнатишин, І. Л. (2015). Творчий потенціал студентів як важливий чинник суспільного прогресу держави. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*, 11, 18–24. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vldubzh_2015_11_5

Аналіз педагогічних умов, що сприяють досягненню необхідного рівня розвитку творчого потенціалу різних фахівців, був предметом наукових розвідок вітчизняних вчених. Зокрема, означені питання в контексті підготовки майбутніх менеджерів досліджував Ю. Дзекун,²⁸⁸ автомеханіків – В. Годун,²⁸⁹ агроінженерів – О. Тітова²⁹⁰ та інші.

Так як предметом дослідження є розвиток творчого потенціалу майбутніх суднових механіків, підготовка яких відбувається у морських закладах фахової передвищої освіти, певний інтерес становлять роботи присвячені дослідженню педагогічних умов організації освітнього процесу в означених закладах освіти, обґрунтовані в роботах С. Волошинова,²⁹¹ С. Глікман,²⁹² О. Дендеренка,²⁹³ О. Дімоглової,²⁹⁴ У. Ляшенко²⁹⁵ та інших.

У педагогічних дослідженнях існують різні точки зору на тлумачення поняття «педагогічні умови». Оскільки «... обґрунтування будь-якого поняття необхідно розпочинати з виокремлення та з'ясування сутності його родового або родових понять, які значною мірою впливають на трактування досліджуваної дійсності та поняття, яке її визначає»,²⁹⁶ вважаємо доцільним визначитися із суттю поняття «педагогічна умова розвитку творчого потенціалу майбутніх суднових механіків».

Суть поняття «умова» у довідковій літературі тлумачиться по-різному. Філософський енциклопедичний словник так характеризує це

²⁸⁸ Дзекун, Ю. О. (2021). *Розвиток творчого потенціалу майбутніх менеджерів у процесі професійної підготовки у вищому економічному навчальному закладі*. (Дис. канд. пед. наук). Полтавський нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка, Полтава.

²⁸⁹ Годун, В.П. (2021). *Розвиток творчого потенціалу майбутніх автомеханіків у коледжах*. (Дис. канд. пед. наук (доктор філософії)). Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, Київ.

²⁹⁰ Тітова, О. А. (2019). *Педагогічна система розвитку творчого потенціалу майбутніх інженерів у аграрних університетах: теоретичне обґрунтування та методичне забезпечення*: монографія. ФОП Однорог ТВ

²⁹¹ Волошинов, С. А. (2020). *Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх морських фахівців засобами інформаційно-технологічного освітнього середовища*. (Дис. д-ра. пед. наук). Хмельницький.

²⁹² Глікман, С. В. (2018). *Формування професійних якостей майбутніх судноводіїв у процесі фахової підготовки*. (Дис. канд. пед. наук). Бердянськ.

²⁹³ Дендеренко, О. О. (2018). *Формування професійної компетентності майбутніх суднових механіків у процесі інтеграції природничих і загально технічних дисциплін* [дис. канд. пед. наук]. Херсонський державний університет. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ.

²⁹⁴ Дімоглова, О. В. (2022). *Педагогічні умови формування професійного іміджу майбутніх суднових механіків морського транспорту*. (Дис. канд. пед. наук (доктор філософії)). Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Ізмаїл.

²⁹⁵ Ляшенко, У. І. (2016). *Педагогічні умови підготовки майбутніх суднових механіків у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін*. (Дис. канд. пед. наук). Херсон.

²⁹⁶ Хриков, Є. М. (2017). *Методологія педагогічного дослідження: монографія*. Панов А. М. [вид.]

поняття: «Умова – філософська категорія, в якій відображаються універсальні відношення речі до тих факторів, завдяки яким вона виникає та існує».²⁹⁷

У свою чергу, тлумачний словник сучасної української мови конкретизує поняття «умова» як необхідну обставину, що уможлиблює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь, як фактор, рушійна сила будь-якого процесу, явища; чинник.²⁹⁸

Для формулювання педагогічних умов розвитку творчого потенціалу майбутніх суднових механіків проаналізуємо деякі визначення поняття «педагогічні умови», які представлені в наукових дослідженнях вітчизняних вчених.

Наприклад, П. Лузан визначає педагогічні умови як обставини, що «забезпечують низку факторів і надають можливість викладачеві організувати активну навчально-пізнавальну діяльність студентів».²⁹⁹

Відомий дослідник-педагог В. Манько вважає, що педагогічні умови створюють «взаємопов'язану сукупність внутрішніх параметрів і зовнішніх характеристик функціонування» закладу освіти».³⁰⁰

О. Дендеренко переконує, що педагогічні умови визначаються сукупністю «взаємопов'язаних і взаємообумовлених змін у освітньому процесі, які забезпечують позитивний вплив на формування і розвиток у студентів усіх компонентів професійної компетентності».³⁰¹

Отже, вчені пов'язують педагогічні умови з позитивними наслідками забезпечення їх в освітньому процесі. Зважаючи на щойно наведені положення, педагогічну умову розуміємо як обставину, що сприяє ефективному формуванню чи розвитку педагогічного процесу, об'єкту, явища. Це дає можливість сформулювати педагогічні умови розвитку творчого потенціалу майбутніх суднових механіків як обставини, що зумовлюють функціонування досліджуваної системи та сприяють цілеспрямованому розвитку означеного феномену.

Основною метою створення педагогічних умов, спрямованих на ефективний розвиток творчого потенціалу майбутніх суднових механіків, є удосконалення підходів до організації та здійснення такої

²⁹⁷ Шинкарук, В. І. (ред.). (2002). *Філософський енциклопедичний словник*. Абрис.

²⁹⁸ Бусел, В. Т. (ред.). (2009). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Перун.

²⁹⁹ Лузан, П. Г. (2004). *Теоретичні і методичні основи формування навчально-пізнавальної активності студентів у вищих аграрних закладах освіти* [дис. д-ра. пед. наук]. Національний аграр. ун-т, Київ.

³⁰⁰ Манько, В. М. (2000). Дидактичні умови формування у студентів професійно пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. *Соціалізація особистості: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова*, 2. 153–161.

³⁰¹ Дендеренко, О. О. (2018). *Формування професійної компетентності майбутніх суднових механіків у процесі інтеграції природничих і загально технічних дисциплін* [дис. канд. пед. наук]. Херсонський державний університет. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ.

діяльності. Також важливо досягати нових якісних освітніх результатів, які забезпечують досягнення необхідного рівня розвитку творчого потенціалу фахівців відповідно до сучасних вимог освітньої діяльності. Реалізація означеного положення детермінує поєднання теоретичних та практичних аспектів забезпечення освітнього процесу і підпорядкування їх поставленій меті.

Варто наголосити, що лише системна модернізація сучасного освітнього процесу у закладах фахової передвищої освіти може призвести до підвищення якості підготовки майбутніх фахівців. Ураховуючи наведені міркування, можемо констатувати, що для ефективного розвитку творчого потенціалу майбутніх суднових механіків необхідно визначити, обґрунтувати та забезпечити відповідною методикою педагогічні умови, які модернізують всі компоненти педагогічної системи.

У результаті проведеного аналізу наукової літератури, консультування, експертної роботи та власного досвіду підготовки майбутніх суднових механіків було складено розширений перелік педагогічних чинників розвитку творчого потенціалу майбутніх технічних фахівців. Безумовно, для розвитку творчого потенціалу майбутніх фахівців у процесі підготовки не всі чинники мають однаковий вплив на розвиток досліджуваного феномену, а тому з наведеного переліку засобами експертної оцінки було відібрано основні, найбільш впливові. Наступний етап визначення дієвих педагогічних умов розвитку творчого потенціалу майбутніх суднових механіків передбачав застосування методу експертного оцінювання для визначення ступеня значущості кожного з вказаних факторів за допомогою ранжування. Для експертного оцінювання задіяні компетентні фахівці з високим рівнем знань у сфері підготовки майбутніх суднових механіків і об'єктивним ставленням до досліджуваної проблеми. Використання рангового методу передбачає, що за результатами експертної процедури визначається впорядкована послідовність, в якій розташування компонентів відповідає їх перевагам, тобто на першому місці розташовується найкраща альтернатива, на останньому – найгірша. Отже, метод ранжування передбачає упорядкування альтернатив за їх важливістю.

У результаті аналізу даних експертного оцінювання вагомості педагогічних умов визначено, що найменшу суму рангів набрала педагогічна умова «Системно-послідовний розвиток у студентів позитивної мотивації до саморозвитку, самовдосконалення». На друге місце експерти поставили педагогічну умову «Створення сприятливого інформаційно-освітнього середовища для індивідуальної професійно-

творчої підготовки майбутніх суднових механіків». Третє та четверте місяця присвоєні педагогічним умовам «Проектування змісту професійної освіти з урахуванням реальних проблем морської галузі» та «Поєднання аудиторного навчання і самостійної роботи студентів засобами змішаного навчання на основі цифрових технологій».

Отже, експериментально виявлені чинники, вірогідно, можуть сприяти розвитку творчого потенціалу майбутніх фахівців з управління технічними системами й комплексами в коледжах морської галузі. Для досягнення позитивних результатів необхідно реалізувати виокремлені чинники за допомогою комплексу педагогічних умов.

Фахівці вважають, що лише студент, який має сформовані навчально-професійні інтереси та розвинуті пізнавальні потреби й мотиви, зможе опанувати складну технічну діяльність. Наявність позитивної мотивації до саморозвитку, самовдосконалення сприяє швидшому професійному зростанню й особистісному становленню майбутнього фахівця й гарантує розвиток його творчого потенціалу.

Дослідження розвитку потенціалу особистості виявили, що прояв творчих здібностей (креативності) залежить не лише від обдарованості, але також від її самоактуалізації та мотивації. Мотивація пояснює цілеспрямованість дій, організованість та стійкість цілісної діяльності особистості, спрямованої на досягнення певної мети. Формування у закладі фахової передвищої освіти бажання у студентів розвивати, удосконалювати творчий потенціал для успішної майбутньої професійної діяльності як фахівців з управління технічними системами й комплексами потребує кропіткої системної, послідовної діяльності усіх суб'єктів освітнього процесу. Сформованість професійних інтересів та розвиток творчого потенціалу студентів значною мірою залежать від системи мотивації, тому першою педагогічною умовою розвитку творчого потенціалу майбутніх суднових механіків є *«Системно-послідовний розвиток у студентів позитивної мотивації до саморозвитку, самовдосконалення»*.

Для активного засвоювання необхідної інформації професійного спрямування, розширення світогляду, формування повноцінної особистості, здатної реалізувати себе у умовах сучасного виробництва майбутньому фахівцю необхідно проектувати свою пізнавальну діяльність, для чого потрібне сприятливе інформаційно-освітнє середовище (ІОС) з певними освітніми цілями та дидактичними можливостями.

Другу педагогічну умову розвитку творчого потенціалу студентів у морських коледжах – *«Створення сприятливого інформаційно-освітнього середовища для індивідуальної професійно-творчої*

підготовки майбутніх суднових механіків» – забезпечують такі чинники, як: освітнє середовище, інформаційні технології (ІТ-технології), інноваційні технології навчання, оцінювання результатів навчальних досягнень студентів тощо.

ІОС закладу освіти є ефективним засобом розвитку творчого потенціалу майбутніх суднових механіків. Створення сприятливого ІОС для індивідуальної професійно-творчої підготовки майбутніх суднових механіків, послуговуючись також можливостями додаткових форм організації навчання для розвитку творчого потенціалу особистості, уможлиблює формування позитивної мотивації до саморозвитку, самовдосконалення та спонукає до технічної творчої діяльності.

Морська галузь постійно розвивається, так як на неї впливають технологічний прогрес, цифровізація, нові технології, що приводить до швидкої трансформації морського бізнесу та операційних сценаріїв. Безупинні зміни стають невід'ємною частиною цього промислового сегмента, змушуючи його адаптуватися до нових умов для забезпечення ефективності й конкурентоспроможності. Володіючи сучасними методами в галузі організації, планування, експлуатації, технічного обслуговування та ремонту суднових механізмів, фахівець здатний знаходити раціональні рішення у складних професійних ситуаціях, що значно підвищує ефективність його діяльності. Подальший розвиток морського транспорту потребує підготовки саме таких кваліфікованих кадрів. Відмінною особливістю морських освітніх організацій є підготовка членів екіпажів морських суден, чия професійна діяльність має відповідати міжнародним нормам компетентності та стандартам поведінки фахівців морського флоту.

Означені положення повинні бути враховані у процесі проєктування змісту професійної освіти, у навчальних планах необхідно змістити пріоритети фахових знань у бік розвитку творчого потенціалу майбутніх фахівців, посилити блоки спеціальних та загально професійних дисциплін для урахування конкретних проблем морської галузі.

Актуальним є питання чіткого визначення процедури проєктування змісту та методологічних засад такого проєктування. Від цього залежить, наскільки зміст відповідатиме сучасним вимогам підготовки фахівця морської галузі.

Реалізація третьої педагогічної умови *«Проєктування змісту професійної освіти з урахуванням реальних проблем морської галузі»* уможлиблює підготовку майбутнього фахівця з розвинутим творчим потенціалом та вимагає суттєвого перегляду змісту навчання, який має

зумовлювати застосування різнорівневих проблемних ситуацій наближених до реальної професійної діяльності. Максимальне наближення навчальних завдань до проблем, з якими стикаються сучасні суднові механіки, виводить навчально-творчу роботу студента на вищий рівень, оскільки дає можливість повною мірою реалізувати фахово-технічні знання.

Знання є продуктом роботи людської свідомості й мають суто індивідуальний характер, вони повинні набуватися не тільки у процесі навчання, а й у процесі самостійної та дослідницької діяльності. Тільки в такому разі вони набувають особистісного змісту, стають надбанням студента. Самостійна робота студента є однією з найважливіших складових освітнього процесу, в ході якої відбувається формування навичок, умінь і знань, надалі забезпечується засвоєння студентом прийомів пізнавальної діяльності, розвиток інтересу до творчої роботи, здатності вирішувати навчальні та наукові завдання.

Для досягнення мети щодо формування висококваліфікованого фахівця необхідно використати різні можливості використання мотиваційного потенціалу освітнього середовища. Одним з важливих напрямів у процесі переходу на діяльнісну парадигму освіти є поєднання аудиторного навчання і самостійної роботи студентів. У сучасних умовах це реалізується засобами змішаного навчання на основі цифрових технологій.

Високий рівень означеного процесу характеризується повним розкриттям дидактичного потенціалу взаємозв'язку аудиторної та самостійної роботи, так як самостійна робота є чинником успішності аудиторної роботи зокрема, та навчально-творчої діяльності студента загалом. *«Поєднання аудиторного навчання і самостійної роботи студентів засобами змішаного навчання на основі цифрових технологій»* виокремлено четвертою педагогічною умовою ефективного розвитку творчого потенціалу майбутніх судових механіків в закладі фахової передвищої освіти морського профілю.

Розвиток творчого потенціалу особистості повинен базуватися на різноманітних можливостях формальної та неформальної науково-дослідницької діяльності, зовнішньому та внутрішньому середовищі, творчих і інноваційних ресурсах суспільства, педагогічних працівників та індивідуальних здібностях кожного студента.

На основі методу аналізу, систематизації, узагальнень і підсумовування сформульовано *педагогічні умови*, які, за умови їх забезпечення, експериментально визначені чинники перетворюють у конкретні, дієві обставини розвитку творчого потенціалу студентів у морських коледжах.

1.18. УДОСКОНАЛЕННЯ САМООЦІНЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙСТРІВ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

IMPROVEMENT OF SELF-ASSESSMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF MASTERS OF INDUSTRIAL TRAINING IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

Олексій Шафоростов

аспірант

Інституту професійної освіти
НАПН України,

<https://orcid.org/0009-0001-3523-278X>
oleksiishaforostov@gmail.com

Oleksiy Shaforostov

Postgraduate student of the

Institute of Vocational Education of the
NAES of Ukraine,

<https://orcid.org/0009-0001-3523-278X>
oleksiishaforostov@gmail.com

Розробка та впровадження ефективної системи самооцінювання дасть змогу майстрам виробничого навчання автомобільної галузі об'єктивно оцінювати рівень своєї професійної компетентності, визначати напрями подальшого розвитку та підвищувати якість освітнього процесу.

The development and implementation of an effective self-assessment system will allow masters of industrial training in the automotive industry to objectively assess the level of their professional competence, determine directions for further development and increase the quality of the educational process.

Ключові слова: професійна компетентність, майстер виробничого навчання автомобільної галузі, модернізація, професійні завдання.

Keywords: professional competence, master of industrial training in the automotive industry, modernization, professional tasks.

Євроінтеграція відкриває перед українською автомобільною галуззю нові можливості для розвитку, але водночас ставить перед нею ряд викликів. Модернізація є невід'ємною частиною цього процесу і вимагає комплексних заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників.

Швидкий розвиток технологій в автомобільній галузі потребує від майстрів виробничого навчання постійного оновлення знань та навичок. Євроінтеграційні процеси посилюють цю потребу, оскільки встановлюють нові стандарти якості освіти та підготовки фахівців. Саме тому модернізація системи самооцінювання професійної компетентності майстрів стає нагальним завданням.

Особливого значення у нашому суспільстві поступово набувають такі якості працівників, як: професіоналізм, компетентність, творча активність, здатність навчатися впродовж всього життя. Проте в

умовах роздержавлення підприємств, конкуренції, змін взаємовідносин робітників, роботодавців і держави, погіршення демографічного стану, міграційних процесів дедалі більше загострюється проблема дефіциту кваліфікованих робітників за різними видами економічної діяльності як за кількісними, так і за якісними показниками.

Складовою системи професійної освіти також є професійне навчання робітничих кадрів безпосередньо на виробництві, що також потребує відповідного організаційного та науково-методичного забезпечення.

Сьогодні Україна суттєво поступається країнам-лідерам (Швейцарія, Фінляндія, Сінгапур, Німеччина, Швеція), а також частково відстає від Литви, Чехії, Польщі за розвиненістю систем навчання персоналу (*extent of staff training*), в тому числі на виробництві, відповідністю рівня підготовки вимогам інноваційної економіки, часткою витрат на професійний розвиток персоналу.

Професійна компетентність майстра виробничого навчання в автомобільній галузі – це сукупність знань, умінь, навичок та особистісних якостей, необхідних для ефективного виконання своїх обов'язків. Вона охоплює як технічні аспекти (діагностика та ремонт автомобілів, знання сучасних технологій), так і педагогічні (здатність передавати знання, організувати освітній процес, мотивувати учнів).

Особливістю формування професійної компетентності майбутніх майстрів виробничого навчання є реалізація інтеграційного підходу з урахуванням як вимог до психолого-педагогічної підготовки, так і сучасного стану розвитку конкретної галузі виробництва, зокрема однієї з найважливіших галузей – транспортної.

З упровадженням електроніки, нових матеріалів та систем безпеки майстер виробничого навчання повинен:

– *постійно оновлювати свої знання*: слідкувати за новими технологіями, матеріалами та обладнанням, що використовуються в автомобільній галузі.

– *володіти сучасними діагностичними інструментами*: вміти використовувати комп'ютерну діагностику, сканери та інше обладнання для виявлення та усунення несправностей.

– *знати принципи роботи електронних систем автомобіля*: розуміти функціонування систем керування двигуном, ABS, ESP, мультимедійних систем та інших.

– *вміти працювати з різними видами палива*: бензин, дизель, газ, електроенергія.

– *дотримуватися норм безпеки*: як власної, так і своїх учнів.

Рівень професійної компетентності майстра виробничого навчання в автомобільній галузі – це динамічний показник, який залежить від багатьох факторів. Для того, щоб відповідати сучасним

вимогам, майстер повинен постійно вдосконалюватися, освоювати нові технології та методики навчання. Систематична оцінка рівня професійної компетентності дозволяє виявити сильні та слабкі сторони, спланувати індивідуальний шлях професійного розвитку.

Професійна компетентність майстрів виробничого навчання є дуже важливою. Від рівня його компетентності безпосередньо залежить якість підготовки майбутніх фахівців. Чим вищий рівень компетентності майстра, тим більш підготовленими до роботи будуть його випускники. Майстри виробничого навчання, які володіють сучасними знаннями та технологіями, можуть передати їх учням, сприяючи розвитку інновацій в галузі.

Автомобільна галузь постійно розвивається, з'являються нові технології, матеріали та обладнання. Майстри повинні бути здатні адаптуватися до цих змін і передавати нові знання своїм учням.

Основні компоненти професійної компетентності майстра виробничого навчання:

технічні знання: глибоке розуміння будови автомобіля, принципів його роботи, знання сучасних технологій діагностики та ремонту;

педагогічні знання та вміння: здатність організувати освітній процес, розробити навчальні програми, використовувати різноманітні методи навчання, оцінювати знання учнів;

комунікативні навички: здатність ефективно спілкуватися з учнями, колегами, керівництвом;

креативність та інноваційність: здатність до пошуку нових рішень, впровадження інноваційних методів навчання;

Особистісні якості: відповідальність, дисциплінованість, прагнення до саморозвитку.

Для дослідження формування професійної компетентності дуже актуальними є напрацювання щодо особливостей розвитку практичного мислення майстрів виробничого навчання (О. Ягупова³⁰²); проектування професійного саморозвитку майбутніх майстрів виробничого навчання (О. Коберник та С. Ящук³⁰³); формування професійної етики майстрів виробничого навчання в закладах професійної (професійно-технічної) освіти (О. Кривошеєва³⁰⁴).

Актуальними є дослідження професійної підготовки фахівців різного профілю: І. Бендера – фахівців із механізації сільського

³⁰² Ягупова, О. В. (2009). *Особливості розвитку практичного мислення майстрів виробничого навчання* [Автореф. дис. канд. психол. наук, 19.00.03]. Українська інженерно-педагогічна академія.

³⁰³ Коберник, О., & Ящук, С. (2001). *Методика організації проектно-технологічної діяльності на уроках трудового навчання*: навчально-методичний посібник. Умань.

³⁰⁴ Кривошеєва, О. І. (2007). *Формування професійної етики майстрів виробничого навчання в професійно-технічних навчальних закладах* [Дис. канд. наук].

господарства;³⁰⁵ І. Каньковський – інженерів-педагогів автотранспортного профілю;³⁰⁶ З. Туряниця – майстрів виробничого навчання закладів П(ПТ)О аграрного профілю.³⁰⁷ Але нині проявляється протиріччя між рівнем підготовки майстрів виробничого навчання і вимогами сьогодення до їхньої професійної компетентності.

Зокрема бракує досліджень особливостей формування професійної компетентності майстрів виробничого навчання транспортного профілю. Зазначимо, що саме цю галузь національними програмами визнано пріоритетною з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу і впливом на розвиток інших галузей виробництва. Вважаємо обґрунтованим твердження, що однією із ключових проблем в умовах перезавантаження системи П(ПТ)О є питання оновлення підходів до формування професійної компетентності майстрів виробничого навчання транспортного профілю. Науковці зазначають, що це складник модернізації галузі професійної освіти, її інтеграції в європейський і світовий освітянський простір.³⁰⁸

Співпраця закладів освіти, що готують фахівців для автомобільної галузі, з підприємствами цієї ж галузі є одним з найефективніших шляхів забезпечення високої якості підготовки майбутніх спеціалістів. Така співпраця дозволяє поєднати теоретичні знання, отримані в закладі освіти, з практичними навичками, які студенти набувають безпосередньо на виробництві. Співпраця з підприємствами автомобільної галузі – це взаємовигідний процес, який сприяє підвищенню якості підготовки фахівців, розвитку інновацій та зміцненню зв'язків між освітою і виробництвом.

Професійний розвиток педагогів закладів професійної освіти є необхідною умовою досягнення якості освітніх процесів у мінливих умовах сьогодення, балансу між гнучкістю і стабільністю, творчістю та результативністю. В умовах війни та повоєнного відновлення країни система професійної освіти спрямована на підготовку нової генерації кваліфікованого, компетентного і конкурентоспроможного персоналу. Водночас якість підготовки здобувачів освіти не відповідає вимогам сучасного виробництва, ринкової економіки та затребуваням на ринку

³⁰⁵ Бендера, І. М. (2009). *Теорія і методика організації самостійної роботи майбутніх фахівців з механізації сільського господарства у вищих навчальних закладах* [Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук, спеціальність 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»]. Київ.

³⁰⁶ Каньковський, І. Є. (2014). *Система професійної підготовки інженерів-педагогів автотранспортного профілю* (Н. Г. Ничкало, Ред.). Цюпак А. А. [вид.].

³⁰⁷ Туряниця, З. В. (2016). Особливості підготовки майбутніх майстрів виробничого навчання ПТНЗ аграрного профілю у професійно-педагогічному коледжі. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогіка*, 1, 1–14. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2016_1_12

³⁰⁸ Ігнатенко, Г. В., & Майстренко, Н. М. (2021). Шляхи формування професійної компетентності майбутніх майстрів виробничого навчання транспортного профілю. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*, 97, 44–50. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2021-97-6>

праці професійним кваліфікаціям, компетентностям, умінням та навичкам. Тому об'єктивною є потреба в урахуванні соціально-економічних викликів, вимог світового і вітчизняного ринку праці на нові компетентності, кваліфікації та трансформування їх у компетентнісно орієнтовані моделі, освітні програми (зокрема короткострокові) професійної підготовки фахівців, перенавчання і підвищення кваліфікації виробничого персоналу, навчання безробітних громадян.

На сьогодні роботодавці та ключові стейкхолдери роблять акцент на підготовку кадрів, які володіють мультидисциплінарними компетентностями, мінімальною потребою в адаптації при працевлаштуванні, професійною мобільністю як здатністю фахівця адаптуватися в динамічних соціально-економічних і професійних умовах, успішно віднаходити або переключатися за необхідності на потрібні її форми, компетентно, творчо працювати, приймаючи нестандартні рішення в ситуаціях ринкової конкуренції, уникаючи стереотипізації і шаблону. У сучасній економіці працівники повинні бути в змозі вирішувати складні проблеми в умовах постійної, швидко змінної команди.³⁰⁹

У сучасному швидкому світі потрібно приводити компетентності працівників у відповідність до запитів роботодавців, враховуючи постійне оновлення функціоналу у професіях, враховуючи, що дорослий учень може одночасно навчатися і працювати. При цьому створюватимуться нові системи оцінки знань, що дозволяють:

а) оцінювати як формальні знання, а й самостійність мислення, творчі, комунікативні здібності тощо;

б) конструктивно проводити життя людей, даючи зворотний зв'язок;

в) відобразити все різноманіття діяльності людини (в ідеалі скласти якийсь безперервно оновлюваний «паспорт компетенцій», що включає різні активності, в тому числі біофідбек і соцмережі).³¹⁰

Це, у свою чергу, передбачає модернізацію змісту і форм, удосконалення сучасних моделей підвищення кваліфікації педагогів професійної освіти автомобільної галузі в контексті формування та вдосконалення ключових, інтегрованих, загальнопрофесійних і професійних компетентностей.

Система розвитку робочої сили в Україні характеризується яскраво вираженими структурними проблемами і низькими

³⁰⁹ Kulalaieva, N., & Leu, S. (2019). Dual education as a tool for assurance the education of sustainable development. *International Journal of Pedagogy, Innovation and New Technologies*, 6(2), 104–115. <https://ijpint.com/resources/html/article/details?id=196462>

³¹⁰ Сидоренко, В. (ред.), Юденкова, О., & Шевчук, С. (2023). Траєкторія розвитку фахової компетентності педагога професійної освіти в умовах повоєнного відновлення економіки України: медіакейс освітньо-професійних програм підвищення кваліфікації. БІНПО. <https://griml.com/CtuXU>

показниками ефективності порівняно з міжнародними стандартами. Професійна освіта потребує реформування трьох комплексних компонентів, зокрема вдосконалення стратегічної основи, системного нагляду і надання послуг.³¹¹

Модернізація підприємств транспортного комплексу України має стати масовим і системним явищем, яке має підкріплюватися цілеспрямованою державною і корпоративною політикою. Метою модернізації транспортного комплексу України є надання суб'єктам господарювання й населенню високоякісних транспортних послуг, удосконалення транспортної інфраструктури та тарифної політики, пришвидшення лібералізації митних процедур при транзиті вантажів та пасажирів. Механізмами модернізації і відновлення зруйнованої транспортної інфраструктури на територіях, підконтрольних українському уряду і звільнених у майбутньому від окупації є, реалізація проєктів державно-приватного партнерства, концесійних угод, залучення коштів міжнародної допомоги, грантів на відбудову національної економіки та інтеграцію у європейську та світову транспортні системи.

Серед вітчизняних економічних досліджень автомобільного сектора варто зазначити праці В. Кищуна, А. Семенова, П. Комазова, І. Касатонової, І. Керницької, К. Гапотченка, Н. Куреди, А. Пучинської, Є. Гусєва, В. Бойко.³¹² У них автори розкрили ряд аспектів сучасного розвитку автомобільного сектору в світі та Україні, зокрема: принципи і механізми формування маркетингової товарної політики операторів автомобільного ринку, теоретичні засади функціонування ринку легкових автомобілів, структуру та тенденції розвитку автомобільного ринку в Україні та її регіонах, стратегії захисту від конкуренції іноземних автовиробників, портфельний аналіз з використанням матричних моделей позиціонування компаній автомобілебудівного бізнесу, сучасний стан інноваційної діяльності вітчизняних автобусобудівних підприємств, тенденції розвитку системи управління автомобілебудівними підприємствами України за умов протекціонізму, специфіку оподаткування економічних операцій на національному автомобільному ринку України.

Автомобільна промисловість характеризується посиленням конкуренції у глобальному вимірі, що спонукає всіх провідних виробників автомобілів розширювати свою присутність на основних регіональних ринках.

³¹¹ Del Carpio, X., Kupets, O., Muller, N., & Olefir, A. (2017). *Skills for a modern Ukraine*. World Bank Group. <https://documents1.worldbank.org/curated/es/809811483684795777/pdf/111553-PUB-Box382129B-PUBLIC-PUBDATE-1-3-17.pdf>

³¹² Ладуба, Т. (2011). Інтернаціоналізація автомобільної промисловості в умовах зростання національних економік. *Міжнародна економічна політика*, 1-2(12-13), 184–209. <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d2ad660a-cb97-4f98-bc56-535660450f98/content>

Міжнародна конкуренція на диверсифікованому глобальному ринку вимагає високого рівня якості, надійності та інноваційності продукції, конкурентного ціноутворення, підвищення продуктивності праці, а також постійного розширення продуктового модельного ряду.

На сьогоднішні державне програмування розвитку автомобільної промисловості України отримало відображення у Концепції Державної цільової економічної програми розвитку легкового автомобілебудування на період до 2020 року. Строк реалізації даного програмного документа спливає і закономірно постає необхідність розроблення проєкту Державної цільової програми розвитку автомобільної промисловості України на період до 2025 року.

Українська автомобільна промисловість перебуває на етапі трансформації. Незважаючи на ряд викликів, галузь має значний потенціал для розвитку. Завдяки державній підтримці, інвестиціям та зусиллям вітчизняних виробників українські автомобілі можуть стати конкурентоспроможними на світовому ринку.

Сучасна система професійно-технічної освіти спрямована на вирішення складних завдань підготовки кваліфікованих робітників відповідно до потреб економіки держави та відповідної галузі виробництва з урахуванням нахилів, уподобань, вибраного рівня кваліфікації, світогляду.

У забезпеченні якісних результатів професійної підготовки кваліфікованих робітників особлива роль належить майстру виробничого навчання, його професійно-педагогічній компетентності. Заклади професійної (професійно-технічної) освіти надають великого значення професійному розвитку майстрів виробничого навчання.

Зміна соціально-економічних умов розвитку України в контексті євроінтеграційних, демографічних, зовнішньополітичних і внутрішньодержавних процесів зумовлює низку перетворень у всіх сферах суспільного життя, зокрема освітній та виробничій.³¹³

До того ж, реалізація Україною Стратегії сталого розвитку суспільства актуалізує питання органічної взаємодії між освітою та виробництвом. Саме тому сучасне реформування системи професійної освіти зорієнтоване на посилення її практичної спрямованості, що спонукає до створення в закладах професійної (професійно-технічної) освіти інноваційного освітньо-виробничого середовища й активного залучення до цього соціальних партнерів – замовників робітничих кадрів.

³¹³ Сидоренко, В. (ред.), Юденкова, О., & Шевчук, С. (2023). Траекторія розвитку фахової компетентності педагога професійної освіти в умовах повоєнного відновлення економіки України: медіакейс освітньо-професійних програм підвищення кваліфікації. БІНПО. <https://griml.com/CtuXU>

1.19. ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУЦІЙ РИНКУ ПРАЦІ ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

TRANSFORMATION OF LABOUR MARKET INSTITUTIONS TO IMPROVE VOCATIONAL EDUCATION IN UKRAINE

Сергій Охременко

доктор філософії, заступник голови
ГО «Ринок професіоналів», м. Київ,
<https://orcid.org/0000-0002-5916-1736>
svokhremenko@gmail.com

Serhii Okhremenko

PhD, deputy chairman
РА «Market of Professionals», Kyiv,
<https://orcid.org/0000-0002-5916-1736>
svokhremenko@gmail.com

Здійснено аналіз причин недостатньої ефективності та якості системи професійної освіти в Україні. Обґрунтовано, що для підвищення ефективності ринку праці та системи професійної освіти є необхідність: втручання держави у трансформацію інституцій ринку праці; впровадження системи організаційних та економіко-правових заходів щодо трансформації ринку праці для його ефективності, гармонізації дій його учасників шляхом розвитку його інформаційної інфраструктури для зниження транзакційних витрат.

An analysis of the reasons for insufficient efficiency and quality of the vocational education system in Ukraine was carried out. Reasonably, in order to increase the efficiency of the labor market and the system of professional education, the need for: state intervention in the transformation of labor market institutions; implementation of a system of organizational and economic and legal measures regarding the transformation of the labor market for its efficiency, harmonization of the actions of its participants through the development of its information infrastructure to reduce its transaction costs.

Ключові слова: ефективність професійної освіти, трансформація інституцій ринку праці.

Keywords: effectiveness of professional education, transformation of labor market institutions.

Створення ефективної системи професійної освіти (ПО) – одна зі складових забезпечення економічного зростання держави, сталого розвитку суспільства, запорука професійної самореалізації та безперервного професійного розвитку особистості упродовж життя.

Україна створює відповідні умови доступності до ПО демонструє дещо кращі результати, ніж інші країни, щодо людських і фінансових ресурсів, які вона інвестує в ПО.³¹⁴

³¹⁴ Європейський фонд освіти. (2023). *Звіт за результатами моніторингу системи П(ПТ)О в рамках туринського процесу в Україні (2023 р.)*. European Trainee Foundation. https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2023-07/System%20monitoring%20report%20-%20Ukraine%20UK_0.pdf

Однак інтегральний індикатор стану розвитку сучасної ПО в Україні – загальна продуктивність праці у 10 – 15 разів нижча, ніж у розвинутих країнах ЄС та США. Показники якості ПО як відповідності вимогам ринку праці – 70 % роботодавців не задоволені навичками випускників,³¹⁵ хоча державне фінансування освіти в Україні складає 6–7 % від її ВВП, як у США та більш ніж у країнах ЄС,³¹⁶ що свідчить про її недостатню якість та ефективність.

Проблеми трансформації системи ПО в умовах розвитку ринкової економіки в Україні розглядали дослідники-освітяни, а саме: О. Аніщенко, О. Данилова, А. Литвин, Н. Ничкало, В. Радкевич, Л. Руденко, В. Супрун, Н. Сапельнікова, С. Ткачук та ін., а її соціально-економічні передумови – Ю. Бріцина та ін.

Проте проблеми реформування інституцій ринку праці, які б спонукали роботодавців до ефективної взаємодії з системою ПО, залишаються поза увагою освітян-дослідників.

Проблеми реформування ринку праці в умовах ринкової трансформації національного господарства вивчалися у роботах таких дослідників-економістів: В. Близнюк, Д. Богині, І. Бондар, М. Войнаренко, М. Ведернікова, І. Дехтярьова, А. Дзвонар, А. Колота, І. Курило, Е. Лібанова, Л. Лісогор, О. Макарова, І. Марченко, Ю. Маршавін, О. Новікова, І. Петрова, О. Пищуліна, В. Сибірцев та ін.

Проте обґрунтування трансформацій інституцій ринку праці щодо взаємодії з системою ПО для забезпечення їх ефективності залишається обмеженим і вимагає подальшого дослідження.

Необхідно здійснити висвітлення причин недостатньої ефективності системи ПО та їх зумовленість проблемами інституцій ринку праці в Україні; обґрунтування заходів трансформації інституцій ринку праці шляхом створення його інформаційної інфраструктури та відповідного правового забезпечення.

Причини недостатньої ефективності ПО.

Якість результату ПО – ступінь відповідності очікуванням роботодавців та здобувачів освіти в продуктивній та ефективній їхній праці, кар'єрному зростанні в сучасних мінливих умовах ринку та виробництва.

³¹⁵ Карпію, Х. Д., Купець, О., Мюллер Н., & Олефір, А. (2017). Навички для сучасної України. World Bank Group. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/808141497006924267/pdf/111553-UKRANIAN-PUBLIC-SkillsformodernUkraineUKR.pdf>

³¹⁶ World Bank Group. (2022). Дослідження сфери освіти в Україні. До більшої результативності, справедливості та ефективності (Резюме 3). World Bank Group. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/790931568661644788/pdf/Overview.pdf>

Ефективність ПО – обернена величина витрат часу та ресурсів на досягнення результатів відповідної якості ПО, що вимірюється за валідними та надійними методами.

Якщо витрати на ПО можливо вимірювати, то її якість як відповідність вимогам ринку праці у кількості та якості професійної компетентності (ПрК) випускників системи ПО виміряти та прогнозувати дуже складно.

У «Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні»³¹⁷ відокремимо суто організаційно-економічні проблеми, а саме:

- недостатня увага приділяється *прогнозуванню потреб ринку праці* та врахуванню сучасних економічних викликів;
- повільно розробляються освітні та *професійні стандарти (ПрС)* на компетентнісній основі;
- відсутній дієвий *механізм соціального партнерства, стимулювання роботодавців до інвестування у ПО*;
- відсутня *мотивація роботодавців у забезпеченні умов організації виробничого навчання та практики*;
- недосконалим є сучасний *порядок формування державного замовлення*.

Отже, відсутня система збору інформації від підприємств про діючі та вакантні робочі місця з відповідними умовами праці та стандартами професійної діяльності (СПД). Тобто відсутня система нормування праці, без якої неможлива об'єктивна та справедлива система прийому на роботу, оцінка та оплата праці працівника, його навчання та кар'єрне просування. Без системи їх вимірювань існує залежність від суб'єктивних оцінок відповідних менеджерів, що створює умови для мобінгу. Тому нормування праці – створення вимірюваних стандартів (норм) процесу та результату праці є основою не тільки запобігання мобінгу, а й мотивації працівників до ефективної діяльності.

Саме СПД можуть стати основою для розроблення ПрС та інструментів для вимірювання професійної компетентності (ПрК) працівників.³¹⁸

³¹⁷ Кремень, В. Г. (ред.), Луговий, В. І., & Топузов, О. М. (2021). *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні*: монографія. Національна академія педагогічних наук України. КОНВІ ПРІНТ. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/726223>

³¹⁸ Охременко, С. (2022). *Методологія метричного вимірювання професійної компетентності*. *Інноваційна професійна освіта*, 4(5), 61–63. <https://doi.org/10.32835/2786-619X.2022.4.5.61-63>

Порядок формування державного замовлення на ПО передбачає тільки кількісний розподіл за фахом та кваліфікаціями. Це замовлення не визначає *вимог до якості результатів ПО*, не надає *інструментів та об'єктивних процедур їх вимірювання* для здобувачів та закладів ПО.

Аналіз наукових досліджень стану та педагогічних умов розвитку ПО надає можливість вважати, що організаційно-економічними причинами такого її становища є:

а) *невідповідність змісту ПО* вимогам ринку праці, тому що не існує організацій і фінансування розроблення СПД та ПрС;

б) *висока централізація* системи освіти та командно-адміністративні методи управління,³¹⁹ що відвертають педагогічних працівників від здобувачів освіти, які разом підлаштовуються під цю систему;

в) *відсутність вимірювальних індикаторів* ефективності системи ПО, тому що немає валідних та надійних методів вимірювання індикаторів ПрК;³²⁰

г) *недостатня мотивація* педагогічних працівників та закладів ПО до ефективної освіти, тому що не існує системи об'єктивного моніторингу індикаторів їх ефективності та відповідного фінансування;

д) *відсутність інвестування* у заклади ПО,³²¹ тому що не існує індикаторів об'єктивного вимірювання їхньої ефективності.

Усі запропоновані освітянами настанови, концепції та заходи реформування системи ПО націлені на її ефективність та відповідність вимогам ринку праці.

Проте сам ринок не визначає СПД, а на їх основі ПрС не створює і не застосовує валідних методів та засобів вимірювання ступеня відповідності цим стандартам, не створює інституцій (правил гри) з мотивації підвищення продуктивності та ефективності праці для ефективного використання людського капіталу. Тому неможливо

³¹⁹ Верховна Рада України. (2021с). *Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) до 2027 року*. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 січня 2021 р. № 131-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/131-2021-%D1%80#Text>

³²⁰ Zlatkin-Troitschanskaia, O., Shavelson, R. J., & Kuhn, C. (2015). The international state of research on measurement of competency in higher education. *Studies in Higher Education*, 40(3), 393–411. <https://doi.org/10.1080/03075079.2015.1004241>

³²¹ Лондар, С. Л. (2021). *Удосконалення фінансування системи освіти України як передумова успішного реформування*: монографія. ДНУ «Інститут освітньої аналітики». <https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/05/finansuvannya-osviti-2021.pdf>

вирішити проблему ефективності системи ПО шляхом тільки її трансформації. Отже, необхідна *відповідна трансформація інституцій самого ринку праці*. За А. Ейнштейном: «Неможливо вирішити проблему на рівні її виникнення».

Проблеми ефективності системи ПО неможливо вирішити без зміни соціально-трудових відносин в Україні. Таким чином, необхідна трансформація інституцій ринку праці в Україні, який має суттєві проблеми,³²² та вияснити їх причини.

Причинами такої проблеми ринку праці, з нашої точки зору, є його фіаско (провал) в Україні. З одного боку – основа економіки будь-якого підприємства – людський капітал, тобто ПрК працівників. З іншого боку – підприємства в Україні фактично не зацікавлені в ефективному використанні людського капіталу, про що свідчить недостатній рівень їхніх інвестицій у його розвиток.³²³

Причинами фіаско ринку праці в Україні, на нашу думку, є:

1) *високий ступінь монополізації економіки України, як природних так і штучних та місцевих монополій, для яких основою успіху є збереження їх монопольного стану, що майже не залежить від людського капіталу;*³²⁴

2) *соціальна інерція у ставленні до фінансування ПО, за якою держава фінансує заклади ПО,³²⁵ а підприємства отримують людський капітал майже безкоштовно;*

3) *асиметричний характер відносин соціальних партнерів, роботодавців та працівників (працівники економічно більш залежні від роботодавців);*³²⁶

4) *відсутність на сайті Державної служби зайнятості та популярних в Україні онлайн-ресурсах з працевлаштування актуальної та достовірної інформації про усіх учасників ринку праці.*

³²² Петрова, І. Л., & Близнюк, В. В. (ред.). (2018). *Український ринок праці: імперативи та можливості змін: колективна монографія*. Інститут економіки та прогнозування НАН України. <http://ief.org.ua/docs/mg/306.pdf>

³²³ Яценко, О. М., Горбунов, М. П. (2018). Інвестиції в людський капітал як ефективна стратегія сучасних компаній лідерів. *Вісник НТУ «ХПІ»*, 48(1324), 16–20. <http://es.khpi.edu.ua/article/download/157703/157464>

³²⁴ Соболева, І. В. (2018). Оцінка рівня монополізації економіки України та економік країн ЄС. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*, 23(6), 47–53. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2018_23_6_10

³²⁵ Лондар, С. Л. (2021). *Удосконалення фінансування системи освіти України як передумова успішного реформування: монографія*. ДНУ «Інститут освітньої аналітики». <https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/05/finansuvannya-osviti-2021.pdf>

³²⁶ Ситник, О. Ю. (2016). Стан соціально-трудових відносин як чинник стратегічного розвитку персоналу підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*, 17 (3), 95–98. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_17\(3\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_17(3)_26)

Аналіз основних причин недостатньої ефективності ринку праці та системи ПО в Україні, аналіз відповідного досвіду інших країн³²⁷ надають можливість обґрунтувати необхідні умови розвитку ринку праці України.

Соціально-економічні умови розвитку ринку праці України.

Подолання фіаско ринку праці в Україні, згідно економічної теорії Д. Кейнса, можливе завдяки втручання держави у процес його регулювання шляхом трансформації інституцій (правил гри на ньому) для *відновлення* механізмів та переваг ринку.

Так, у США з метою запобігання дискримінації в 1964 році був прийнятий Закон про громадянські права, за яким на державу покладається контроль усіх функцій, пов'язаних з персоналом, а саме: з відбору працівників та оцінки їхньої праці, навчання, кар'єрного просування та збереження на роботі для усіх підприємств будь-якої форми власності.³²⁸ Доступ на ринок послуг осіб в США та в ЄС забезпечують відповідні професійні саморегулювні організації (СРО), які сертифікують та гарантують якість послуг свої членів.³²⁹

Отже, для такої трансформації необхідна *зміна парадигми соціально-трудова відносин на ринку праці* з тим, що бізнес надає суспільству можливість та ресурси для розвитку суспільства; що суспільство в особі держави надає бізнесу необхідні ресурси, перш за все людський капітал, який є основою економіки підприємств, розвиток якого є метою домогосподарств та держави. Тому для ефективною взаємодії суспільства та бізнесу на ринку праці необхідні відповідні інституції.

Завданням трансформації ринку праці повинно стати зниження *транзакційних витрат* (ТрВ) на ньому, а саме: на отримання повної та достовірної інформації про учасників ринку праці (працівників та роботодавців); на перемовини та укладання договорів (що виправляють асиметрію їх відносин); на забезпечення їх виконання на всіх етапах трудових відносин (при відборі, оцінці та оплаті праці, при навчанні, кар'єрному просуванні та збереженні на роботі); на юридичні послуги з розв'язання суперечок у процесі праці та/або наданні послуг.

³²⁷ Короткова, Л. І., Лук'яненко, Г. І., Лук'янова, Л. Б., Мельник, С. В., & Савченко, І. М. (2011). *Професійні стандарти: теорія і практика розроблення*: колективна монографія. Педагогічна думка. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/8281>

³²⁸ Encyclopaedia Britannica. (2024, September 8). Civil Rights Act. *Britannica*. <https://www.britannica.com/event/Civil-Rights-Act-United-States-1964>

³²⁹ Короткова, Л. І., Лук'яненко, Г. І., Лук'янова, Л. Б., Мельник, С. В., & Савченко, І. М. (2011). *Професійні стандарти: теорія і практика розроблення*: колективна монографія. Педагогічна думка. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/8281>

За теоремою Р. Коуза, саме мінімізація ТрВ є передумовою максимальної ефективності використання будь-яких економічних ресурсів.³³⁰

Задля зменшення ТрВ необхідне створення відповідної *інформаційної інфраструктури ринку праці* (ІРП), яка забезпечує актуальність та достовірність даних про всіх учасників ринку праці та послуг за стандартизованою формою їх представлення.

Без створення ІРП та втручання суспільства в особі держави неможливий вільний та раціональний обмін – справедливий і ефективний продаж робочої сили та /або результатів праці. Тобто неможливе існування вільного та раціонального, а тому ефективного ринку праці, без якого неможливий сталий розвиток людського капіталу та держави.

У зв'язку з цим суспільство для свого сталого розвитку має впроваджувати через органи влади та СРО відповідні *соціально-трудові цінності*, а саме:

а) *справедливість прийому* на робочі місця, умов та механізмів оцінки і оплати праці, навчання, кар'єрного зростання й збереження на підприємстві усіх форм власності;

б) *об'єктивність оцінювання* результатів праці та послуг, ПрК працівників та підприємств;

в) *відкритий доступ* до актуальної та достовірної інформації для громадян – про всі (діючі та вакантні) робочі місця та перспективи ринку праці, а для бізнесу – про наявність та якість людського капіталу.

Аналіз необхідних соціально-економічних умов розвитку ринку праці України надає можливість для розроблення відповідних заходів.

Заходи трансформації ІРП України:

1. *Упровадити систему надання звітної інформації* підприємствами усіх форм власності до Державних центрів зайнятості, а саме:

1) *опис функцій та СПД* для кожного робочого місця;

2) *правила та умови зайнятості*: прийому на всі наявні та вакантні робочі місця, оцінки, мотивації та оплати праці на них, професійного навчання, кар'єрного просування та збереження на гідних робочих місцях;

³³⁰ Friedman, D. (1979). Private Creation and Enforcement of Law: A Historical Case. *The Journal of Legal Studies*, 8(2), 399–415. <http://www.jstor.org/stable/724116>

3) *плани підприємств* щодо створення або скорочення відповідних *робочих місць* на наступні рік та 3–5 років для раціонального планування організації системи ПО.

З метою забезпечення отримання даних з організації праці надати цим даним статус статистичної звітності.

2. *Упровадити систему забезпечення якості послуг* їхніми постачальниками шляхом:

1) *обов'язкового надання ними інформації* щодо СПД та ПрС працівників;

2) *обов'язкового страхування їхньої професійної відповідальності*.

Це створить необхідні умови для раціонального вибору постачальників послуг, для їхньої конкуренції, а відтак зростання якості їх послуг для розвитку людського капіталу їхніх виконавців.

3. *Упровадити створення та просування реєстру працівників та здобувачів ПО* з їх верифікованими е-профілями та е-портфолію, за їхньою згодою, на сайтах відповідних Державних центрів зайнятості, додавши їм повноваження контролю всіх функцій, пов'язаних з персоналом на підприємствах усіх форм власності.

4. *Створити портал із професійної орієнтації*, аналогічний порталам у США – O*NET або в Німеччині – сайт федерального агентства зайнятості, на якому:

надавати актуальну інформацію про регіональні ринки праці, а саме:

а) опис професій з їх функціями, СПД, умовами зайнятості (умовами прийому, праці її оплати, навчання та кар'єри), вимогами до ПрК працівників;

б) статистичний аналіз та економічний прогноз за відповідними професіями та регіонами: оплати праці; її попиту та пропозиції;

в) опис та умови отримання та/або підтвердження рівня кваліфікації за відповідними професіями у регіонах та контакти акредитованих державою осіб, які проводять професійну кваліфікацію;

г) дані за стандартизованою формою про осіб, які надають послуги з ПО.

Цей портал з професійної орієнтації створить можливість для раціонального вибору осіб та їх домогосподарств у напрямі професійної освіти та шляхів відповідної кар'єри.

Аналіз причин недостатньої ефективності системи ПО, основною з яких є невідповідність її якості та змісту вимогам ринку праці,

впровадження ініціатив МОН, діючих інституцій ринку праці надають можливість для ствердження, що неможливе суттєве підвищення ефективності системи ПО без трансформації інституцій ринку праці України.

Ринок праці України потерпає фіаско в силу причин високого ступеня монополізації її економіки, асиметричного характеру відносин роботодавців та працівників, відсутності СПД, а на їх основі ПрС, методик і засобів вимірювання за ними, що спотворює справедливості у трудових відносинах. Тому все це не забезпечує необхідних умов та стимулів для ефективності та продуктивності праці, розвитку ПрК, а, отже, й для відповідної ПО.

Тому для підвищення ефективності системи ПО необхідна трансформація інституцій ринку праці України з метою підвищення його ефективності шляхом зменшення ТрВ на ньому. Для цього необхідне створення відповідної ПРП, яка забезпечить достовірність та актуальність інформації про усіх учасників ринку праці для їх раціонального вибору один одного та стимулювання роботодавців до створення умов достойної праці, а працівників – до ефективної та продуктивної праці, а тому й до безперервної ПО.

Подолання фіаско ринку праці України та створення відповідної ПРП неможливе без втручання держави. Тому вона може та зобов'язана створити нормативну базу для ефективного використання його людського капіталу шляхом зобов'язання усіх підприємств подавати актуальну інформацію до відповідних «Центрів зайнятості» про наявні та вільні робочі місця з їх описом за формуляром, з СПД та ПрС, а фізичних осіб – даних про їх кваліфікацію.

Створення ПРП України уможливить необхідні передумови подолання фіаско її ринку праці, а тому необхідні соціально-економічні та педагогічні умови для розвитку людського капіталу.

У подальшому необхідне дослідження стандартизації форм звітності підприємств з описом робочих місць, зі стандартами праці та ПрС для кожного робочого місця, а для фізичних осіб – стандартизації форм надання даних із кваліфікації та портфолію.

1.20. АЛГОРИТМИ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ЗІ СТЕЙКХОЛДЕРАМИ

ALGORITHMS OF INTERACTION BETWEEN VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTIONS AND STAKEHOLDERS

Наталія Чернцова

молодший науковий співробітник
лабораторії зарубіжних систем професійної
освіти і навчання Інституту професійної
освіти НАПН України,
<https://orcid.org/0009-0002-2932-284X>
chernietsova66@gmail.com

Nataliya Chernetsova

Junior Researcher at the Laboratory of
Foreign Systems of Vocational Education and
Training of the Institute of Vocational
Education of the NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0009-0002-2932-284X>
chernietsova66@gmail.com

Здійснено аналіз причин недостатньої ефективності та якості системи професійної освіти в Україні. Обґрунтовано, що для підвищення ефективності ринку праці та системи професійної освіти є необхідність: втручання держави у трансформацію інституцій ринку праці; впровадження системи організаційних та економіко-правових заходів щодо трансформації ринку праці для його ефективності, гармонізації дій його учасників шляхом розвитку його інформаційної інфраструктури для зниження транзакційних витрат.

An analysis of the reasons for insufficient efficiency and quality of the vocational education system in Ukraine was carried out. Reasonably, in order to increase the efficiency of the labor market and the system of professional education, the need for: state intervention in the transformation of labor market institutions; implementation of a system of organizational and economic and legal measures regarding the transformation of the labor market for its efficiency, harmonization of the actions of its participants through the development of its information infrastructure to reduce its transaction costs.

Ключові слова: ефективність професійної освіти, трансформація інституцій ринку праці.

Keywords: effectiveness of professional education, transformation of labor market institutions.

Російське військове вторгнення призвело до фундаментальних змін на ринку праці, трансформацій ключових секторів економіки, до реактуалізації потреб вітчизняних індустрій в цілому. Релокація підприємств, міграційні процеси, втрата доступу до регіонів із великими покладами природних копалин, зрештою мобілізація фахівців до сил безпеки та оборони з подальшою перепрофілізацією їхніх ключових вмінь – це ті явища, які визначають глибину фундаментальних змін ринку праці й можливостей воєнної та відновлювальних спроможностей повоєнної економіки.

Наразі надзвичайно гострою є проблема дефіциту працівників у всіх галузях економічного сектору держави, на чому, зокрема, наголосила заступниця Міністра економіки України Тетяна Бережна у рамках Київського міжнародного економічного форуму. Заступниця Міністра підкреслила, що Міністерство економіки України за результатами досліджень визначило потребу у «4,5 мільйонах додаткових працівників на ринку праці».³³¹ Безумовно очевидно, що така кількість працівників встановлюється в межах надзвичайно чутливого соціального дискурсу «економічного бронювання» та вибудови нових правил визначення критичності підприємств. І, звісно, на тлі пролонгації воєнного стану й необхідності економічного відновлення країни. Національний Банк України в «Інфляційному звіті» також підкреслює, що повномасштабна війна спричиняє ряд ризиків, одним з яких є «поглиблення негативних міграційних тенденцій та подальше збільшення дефіциту робочої сили на внутрішньому ринку праці».³³²

Форсайтні дослідження й припущення експертів засвідчують прогностичний сценарій можливого розвитку вітчизняної економіки, за якого у короткостроковій та середньостроковій перспективі бізнес, відчуваючи посилену потребу в працівниках (перш за все робітничих спеціальностей) змушений буде вдаватися до компенсаторних заходів. Одним з таких компенсаторних механізмів є залучення трудових мігрантів. Про такий ймовірний сценарій у публічних інтерв'ю веде мову директорка Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, доктор економічних наук, професор Елла Лібанова.³³³ Обриси прогнозованого ймовірного сценарію розкриваються також в проєктах державних стратегічних документів. Йдеться про запровадження відповідної державної політики, спрямованої на мінімізацію впливів демографічних ризиків на ринок праці. Зокрема, у проєкті Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року на рівні стратегічної цілі «Забезпечення міграційного приросту населення» є завдання «залучення іноземних мігрантів для задоволення потреб ринку праці, які неможливо

³³¹ Волокіта, В. (2024). Мінекономіка фіксує дефіцит кадрів у всіх галузях і 8 мільйонів економічно неактивних українців. *Економічна правда*.
<https://www.epravda.com.ua/news/2024/11/7/721540/>

³³² Національний Банк України. (2024). *Інфляційний звіт: Жовтень 2024*.
https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2024-Q4.pdf?v=9

³³³ Шевчук, С. (2024). Україні потрібно буде залучати мінімум 300 000 мігрантів щороку. Соціологиня Елла Лібанова про екзистенційні проблеми з демографією і що можна зробити? *Форбс*.
<http://surl.li/zkjan>

задовольнити за рахунок внутрішніх ресурсів».³³⁴ Такі перспективи підтверджує дискусія на ФБ сторінці Тимофія Милованова, який виключно з економічної позиції обстоює ідею створення сприятливих політик і умов для залучення на вітчизняний ринок праці висококваліфікованих трудових мігрантів.³³⁵

Водночас, питання можливості повноцінної компенсації державної потреби у великій кількості висококваліфікованих працівників за рахунок трудової міграції є досить дискусійним, оскільки динаміка ринку праці глобалізованого світу демонструє тенденцію, коли висококваліфіковані працівники мотивуються не лише конкурентною заробітною платою, а й зважають на інші супутні фактори. Серед зазначених супутніх факторів можна назвати: дозвільну політику держави щодо офіційного працевлаштування мігрантів та забезпечення їхніх трудових прав; гнучку податкову політику; наявність/відсутність безпекових ризиків; доступ до якісних медико-соціальних та освітніх послуг тощо. Названі фактори можуть як ускладнювати, так і полегшувати залучення фахівців у реальний сектор економіки. Разом з тим, демографічно-економічна проблема, що виникла в нашій країні, містить в собі досить серйозну морально-етичну дилему і в умовах воєнного стану викликає глибоко негативне емоційне ставлення. Водночас, за даними Міністерства економіки України наразі в державі налічується 8 мільйонів економічно неактивних громадян, які з різних причин не шукають роботу. Ця сукупність економічно неактивних громадян включає: і осіб з інвалідністю, і жінок, що заняті доглядом за дітьми, і ветеранів, які не знайшли себе на ринку праці.

У довоєнний період вітчизняний бізнес нарікав на наявність диспаритету між фаховими компетентностями випускників і потребами реального сектору економіки. У численних інтерв'ю власники великого бізнесу наголошували, що загалом індустрія не лише готова, а й сплачує заробітну плату, яка фінансово співмірна із заробітною платою в країнах Східної Європи (Польща, Чехія, і т.д.). При цьому бізнесмени та економісти підкреслювали, що фактично у країнах Східної Європи, при еквівалентних фінансових затратах на заробітну плату робітників, продуктивність праці значно вища. Так

³³⁴ Міністерство соціальної політики України. (2024). *Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року: Проєкт*. <https://www.msp.gov.ua/projects/870/>

³³⁵ Милованов, Т. (2024). З яких країн ми готові приймати мігрантів? *Facebook*. https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=2932161016953061&id=100004775745586&mibextid=WC7FNe&rdid=q1XJOhG9kHVOPmeb

само вищою є додана вартість кінцевого продукту. Закономірно, що роботодавці публічно критикували й критикують систему професійної (професійно-технічної) та вищої освіти як таку, що готує фахівців з кваліфікацією та навичками, які не відповідають потребам ринку праці й не затребувані реальним виробництвом. Ця проблема чітко означена у «Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти», яка підготована вченими НАПН України. Зокрема, зазначено, що «за даними огляду Світового банку «Навички для сучасної України», у 2018 р. понад 58 % опитаних працедавців зазначили, що випускники закладів фахової освіти різних рівнів не володіють необхідними знаннями і компетентностями для професійної діяльності. Чотири з десяти фірм у ключових секторах української економіки констатують значний розрив між практичними навичками, якими володіють робітники, і навичками, потрібними фірмам для досягнення бізнес-цілей. Основною причиною цього є консервативність системи П(ПТ)О, її подрібненість та ресурсна слабкість».³³⁶ Працедавці й нині акцентують увагу на тому, що бізнес вимушений провадити альтернативний освітній процес, здійснюючи перенавчання вчорашніх випускників. Відповідно, це створює додаткове фінансове навантаження, внаслідок витрат на адаптацію та профільну підготовку робітника. Таким чином, проблема підготовки та рекрутингу висококваліфікованих фахівців вже стала центральною як для держави, так і для працедавців.

Очевидно, що будь-яка національна економіка, навіть в умовах цифрової трансформації й глобалізації виробничих процесів, не може покладати в основу свого розвитку трудову міграцію. У контексті національної безпеки держави, її розвитку та добробуту, – підвищення якості людського капіталу є стратегічним завданням. Це принципово неможливо поза національною системою освіти. Існує глибокий обопільний зв'язок між системою освіти, функціонуванням ринку праці та спроможністю економіки. Оскільки, наявність висококваліфікованих працівників, здатних створювати продукт з доданою вартістю, наявність економічно активних громадян, все те, що охоплюється поняттям «людський капітал», безпосередньо впливає на конкурентоспроможність та національний добробут.

³³⁶ НАПН України. (2021). *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні*: монографія (В. Г. Кремень, В. І. Луговий & О. М. Топузов, Ред.). КОНВІ ПРІНТ. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/726223>

На сьогодні, вести мову про підвищення якості людського капіталу поза освітнім процесом і поза взаємодією освіти зі стейкхолдерами неможливо. Так само неможливо вести мову про реалізацію попиту ринку праці на якісні робітничі кадри поза професійною (професійно-технічною) освітою. Основними зацікавленими сторонами ефективної діяльності професійної освіти, які від неї залежать, є: держава, роботодавці, здобувачі освіти та їхні батьки. В цілому, це основні групи стейкхолдерів, інтерес яких впливає на характер, сутність і динаміку освітніх та економічних змін. Очевидно, що, законодавче поле, наявність фінансових та нефінансових механізмів мотивації здобувати якісну професійну освіту, прогностичні потреби необхідної кількості працівників (наприклад, працівників критичної інфраструктури), нормативна стандартизація компетентностей працівників, ліцензування окремих видів професій та діяльності визначають контури державної регуляторної політики. Потребу роботодавців у відповідних знаннях і вміннях працівників окреслюють якісні трансформації реального сектору економіки і виробництва, а отже формулюють запит на конкретний зміст освіти і фахівця. Світоглядні упередження та стереотипи батьків і майбутніх здобувачів освіти також безпосередньо впливають на вибір виду освіти (наприклад, чи це вища чи це професійна освіта).

Зміна парадигми розвитку людського капіталу можлива виключно у рамках налагодження дієвої взаємодії закладів професійної освіти зі стейкхолдерами. Це можливо на основі відповідних управлінських алгоритмів, таких як:

1. *Ідентифікація стейкхолдерів.* Виявлення на регіональному та загальнодержавному рівні основних зацікавлених сторін, які мають вплив або інтереси у сфері професійної освіти (бізнес-партнери, професійні спільноти, галузеві асоціації тощо).

2. *Пріоритизація цілей взаємодії.* Формування чітких цілей і завдань, які заклад освіти прагне досягти в співпраці зі стейкхолдерами. Наприклад, гарантоване працевлаштування випускників, адаптація освітніх програм до вимог ринку праці, підвищення кваліфікації викладачів тощо.

3. *Планування та укладання партнерських угод.* Укладання угод та меморандумів про співпрацю з дорожньою картою їх реалізації, що містить конкретні взаємозобов'язання, напрями співпраці, можливі форми підтримки з боку стейкхолдерів.

4. *Інтеграція стейкхолдерів у освітній процес.* Реалізація такого алгоритму можлива шляхом: залучення стейкхолдерів до створення освітніх програм нового покоління; впровадження рекомендацій працедавців у освітній процес; запровадження програм дуальної освіти; проведення майстер-класів від бізнес-партнерів або проведення практики на їхній базі. Врешті-решт, шляхом інвестування у розвиток матеріально-технічної бази, створення інклюзивних освітніх просторів нового покоління.

5. *Моніторинг і оцінка співпраці.* Системне відстежування результатів співпраці: рівень працевлаштування випускників, відповідність знань і навичок вимогам ринку праці, зацікавленість і затребуваність освітніх програм тощо. Це допомагає коригувати алгоритми взаємодії для підвищення їхньої ефективності.

6. *Проведення інформаційних кампаній.* Це дозволяє масштабно прокомунікувати якісні зміни освітнього процесу, позиціонувати заклад як інноваційний осередок з партнерською мережею стейкхолдерів. Інформаційні кампанії сприятимуть не лише залученню нових партнерів, коли вигода від партнерства стає очевидною, але й позитивно вплинуть на збільшення набору здобувачів освіти. Оскільки останні та їх батьки будуть чітко розуміти кар'єрні та фінансові перспективи від здобуття певного фаху.

Визначальним трендом, що сутнісно увиразнюватиме розвиток економіки і держави в найближчій перспективі, буде запит на інтеграцію зусиль держави, освіти та бізнесу у формуванні якісного людського капіталу. Очевидно, що ні національний добробут, ні національна безпека, ні економічне відновлення чи успішне функціонування будь-якого бізнесу неможливі без освічених і висококваліфікованих працівників. Саме за таких фахівців розгортається конкуренція на внутрішньодержавному ринку праці. Відтак, освіта має бути одним із драйверів прогресивних змін, що вестимуть до структурних трансформацій, які починаються із посилення взаємодії зі стейкхолдерами.

РОЗДІЛ 2

ЯКІСТЬ І ДОСТУПНІСТЬ
ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
ДЛЯ НАВЧАННЯ
ТА РОЗВИТКУ
ВПРОДОВЖ
ЖИТТЯ

2.1. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ФАХОВИХ КОЛЕДЖІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

FEATURES OF THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHING EMPLOYEES OF PROFESSIONAL COLLEGES IN THE CONDITIONS OF MODERN CHALLENGES

Олена Тітова

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач лабораторії науково-методичного
супроводу підготовки фахівців у
технікумах і коледжах
Інституту професійної освіти
НАПН України,
<http://orcid.org/0000-0002-6081-1812>
olena.titova2310@gmail.com

Olena Titova

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Laboratory for Scientific and
Methodological Support of Specialist Training
in Technical Schools and Colleges
of the Institute of Vocational Education of the
NAES of Ukraine,
<http://orcid.org/0000-0002-6081-1812>
olena.titova2310@gmail.com

Дослідження присвячено аналізу особливостей розвитку професійної компетентності викладачів фахових коледжів в умовах сучасних викликів. Враховано психологічну структуру феномену та специфіку педагогічної діяльності викладача. Крім того, зауважується на безперервності, цілеспрямованості та системності процесу професійного розвитку викладача фахового коледжу, який має поєднувати можливості формальної (курси підвищення кваліфікації, стажування); неформальної (в середовищі коледжу) та інформальної освіти (професійне самовдосконалення).

The study is devoted to the analysis of the peculiarities of college teachers' professional competence development in the conditions of current challenges. The psychological structure of the phenomenon and the components of the teacher's professional activity were taken into account. In addition, the continuity, purposefulness and systematicity of the process of college teachers' professional development were highlighted. The process should combine the possibilities of formal (advancement courses, internships); non-formal (development in the college environment) and informal education (professional self-improvement).

Ключові слова: професійна компетентність викладача, фахова передвища освіта, якість освіти, формальна освіта, неформальна освіта, інформальна освіта.

Keywords: teacher's professional competence, vocational higher education, quality of education, formal education, non-formal education, informal education.

Сучасні умови розвитку глобальної і вітчизняної економіки зумовлюють необхідність на рівні фахової передвищої освіти готувати фахівців, здатних «вирішувати типові спеціалізовані завдання в окремій галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що

вимагає застосування положень і методів відповідних наук та може характеризуватися певною невизначеністю умов»; нести «відповідальність за результати своєї діяльності»; здійснювати контроль за результатами діяльності у визначених ситуаціях. Таким чином, освітній процес у закладі фахової передвищої освіти спрямовується на забезпечення майбутнього фахівця здатністю вирішувати нетипові завдання в умовах сучасного виробництва та здійснювати управлінські функції середньої ланки, тобто організовується «інтелектуальна, творча діяльність, що ... спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей ..., а також на формування гармонійно розвиненої особистості», як це зазначено в Законі України про фахову передвищу освіту.³³⁷ З огляду на це, актуалізується проблема професійного розвитку викладачів фахових коледжів, які не тільки організовують освітній процес з усвідомленням того, до професійної діяльності в яких умовах і для виконання яких функцій мають готувати студентів, а й стають «агентами змін», щоб у такому контексті забезпечувати майбутніх фахівців актуальними професійними знаннями та навичками навчання і розвитку впродовж життя. Очевидно, що якість фахової передвищої освіти безпосередньо залежить від рівня професійного розвитку педагогічних працівників фахового коледжу. Отже, для забезпечення безперервності, цілеспрямованості та ефективності цього процесу, а також інтенсифікації професійного зростання, зокрема викладачів з невеликим педагогічним стажем, варто дослідити його особливості, що відповідатимуть сучасним реаліям, і які необхідно враховувати під час організації професійного розвитку викладачів у фахових коледжах.

Варто зауважити, що підходи до професійного розвитку педагога з часом змінюються. Традиційно розвиток педагогічної майстерності викладача відбувався у таких формах як лекції та семінари під керівництвом більш досвідчених педагогів-майстрів, які допомагали викладачеві вийти на нові, творчі рівні педагогічної діяльності. Відчуття нестачі певних навичок і знань, а також усвідомлення потреби розвиватися професійно були, зазвичай, передумовами для переймання досвіду від досвідченого педагога.³³⁸ Дослідники описують такий підхід до професійного розвитку як «зверху донизу», адже підвищення кваліфікації в такому випадку організовувалося без урахування досвіду

³³⁷ Верховна Рада України. (2019e). *Про фахову передвищу освіту*. Закон України № 2745-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>

³³⁸ Bergmark, U. (2020). Teachers' professional learning when building a research-based education: context-specific, collaborative and teacher-driven professional development. *Professional Development in Education*, 49(2), 210–224. <https://doi.org/10.1080/19415257.2020.1827011>

викладача, його інтересів, умов професійної діяльності, особливостей студентів або учнів тощо. Як правило, таке навчання педагогічного працівника є надто абстрактним і відірваним від викладацької практики, що знижує ефективність заходів з професійного розвитку. Крім того, варто брати до уваги те, що підзвітність може негативно впливати на якість заходів з професійного розвитку викладача,³³⁹ оскільки пріоритетним стає не стільки зміст навчального курсу з підвищення кваліфікації, скільки формальна наявність сертифікату, який засвідчує присутність викладача на курсі. З огляду на це, особливостями професійного зростання викладача фахового коледжу першого порядку виділяємо цілеспрямованість, орієнтацію на покращення навчальних результатів студентів, врахування контексту професійної діяльності та потреб викладача³⁴⁰ (на чому наголошують і науковці, і педагоги-практики), що у такому випадку представлятиме напрям професійного розвитку «знизу вгору».

Саме орієнтація на покращення навчальних результатів студента буде визначальною стосовно спрямованості професійної діяльності та розвитку викладача сучасного фахового коледжу, мета якого навчити майбутніх фахівців аналізувати виробничо-технологічні ситуації, виявляти закономірності, прогнозувати, творчо мислити, знаходити нестандартні розв'язання професійних завдань. Крім того, викладач має розвивати інтерес студента до обраного напрямку, допомогти студентові набувати досвід інноваційної професійної діяльності, формувати навички управління та комунікації тощо. Такі орієнтири вимагають від викладача досконалого володіння фахом, обізнаності про сучасні технології та обладнання, перспективи розвитку наук у міждисциплінарних зв'язках. Разом з цим викладач фахового коледжу має бути фахівцем з дидактики, мудрим вихователем, талановитим методистом та ефективним організатором освітнього процесу в умовах сучасних локальних і глобальних викликів. Отже, від викладача фахового коледжу очікується динамічність, мобільність, здатність професійно розвиватися впродовж життя, швидко реагувати на зміни та цілеспрямовано оволодівати новими знаннями, напрацьовувати практичний досвід педагогічної діяльності з окремої спеціальності. Відтак, неперервність професійного розвитку викладача фахового коледжу є однією з найважливіших особливостей, що забезпечує

³³⁹ Lloyd, M., & Davis, J.P. (2018). Beyond performativity: A pragmatic model of teacher professional learning. *Professional Development in Education*, 44 (1), 92–106. <https://doi.org/10.1080/19415257.2017.1398181>

³⁴⁰ Bergmark, U. (2020). Teachers' professional learning when building a research-based education: context-specific, collaborative and teacher-driven professional development. *Professional Development in Education*, 49(2), 210–224. <https://doi.org/10.1080/19415257.2020.1827011>

прогресивність цього процесу, прагнення викладача до постійного професійного вдосконалення, самоствердження та самореалізації. Вищим рівнем розвитку професійної компетентності викладача фахового коледжу має бути творча професійно-педагогічна діяльність.³⁴¹

При обґрунтуванні особливостей професійного розвитку викладачів фахових коледжів ми орієнтувалися на визначення поняття професійної компетентності викладача фахового коледжу, яке визначаємо як *інтегративну властивість особистості, що виявляється в педагогічній діяльності, поведінці та вчинках фахівця і зумовлює його готовність та здатність кваліфіковано виконувати свої трудові функції за рахунок збалансованого поєднання комплексу інженерно-технічних, психолого-педагогічних, методичних, організаційних, предметно-галузевих (спеціальних), екологічних, правових та ін. знань, умінь навчально-методичної роботи, навичок виховання і розвитку особистості студентів, морально-етичних цінностей, необхідних професійних якостей (творче ставлення до освітньої діяльності; розвинуте технічне мислення; наполегливість і цілеспрямованість; відповідальність; витримка; самовладання; толерантність, доброта; педагогічна спостережливість і уважність; досконале володіння науково-технічною мовою; натхнення та інтуїція; оптимізм; педагогічний такт; здоров'я і зовнішній вигляд та ін.) та зумовлює достатні рівні вихованості і навченості здобувачів технічної освіти.*³⁴²

Беремо до уваги психологічну структуру педагогічної діяльності викладачів закладів фахової передвищої освіти,³⁴³ оскільки результати досліджень переконують, що особливості професійного розвитку викладачів визначатимуться такими складниками як *мотиваційно-ціннісний*, що відображатиме розвиток мотивів, наявність прагнення до інноваційної педагогічної діяльності, сформованість ціннісних орієнтацій викладача, що спрямовують його професійний розвиток до вищих рівнів, *когнітивно-інформаційний* – відповідає за наявність

³⁴¹ Luzan, P., Titova, O., Mosia, I., Pashchenko, T., & Navruzova, G. (2024). The Model for Professional Competence Development of Engineering Teachers at Colleges. In: Ivanov, V., Trojanowska, J., Pavlenko, I., Rauch, E., Pitel, J. (eds) *Advances in Design, Simulation and Manufacturing VII. DSMIE 2024. Lecture Notes in Mechanical Engineering*. Springer, Cham. (p. 509–520). https://doi.org/10.1007/978-3-031-61797-3_43

³⁴² Лузан, П. Г., Пащенко, Т. М., Мося, І. А., Остапенко, А. В., Ямковий, О. Ю., & Тітова, О. А. (ред.). (2023). *Термінологічний словник викладача фахового коледжу*. ІПО НАПН України. <http://lib.iitta.gov.ua/738693/>

³⁴³ Тітова, О. А. (ред.), Лузан, П. Г., Пащенко, Т. М., Мося, І. А., Остапенко, А. В., & Ямковий, О. Ю. (2023). *Система розвитку професійної компетентності педагогічних працівників фахових коледжів в умовах пандемії, воєнного та повоєнного часу*: монографія. ІПО НАПН України. <http://lib.iitta.gov.ua/738694/>

набору теоретичних і практичних знань, умінь, навичок зі спеціальності, з наукової галузі, що викладається, педагогіки, психології, методики навчання, цифрових технологій тощо), *поведінково-діяльнісний* – віддзеркалюють рівень умінь і навичок, що забезпечують якісну реалізацію викладачем своїх професійних функцій, *особистісно-рефлексивний* – описує здатність педагога до саморефлексії у професійній діяльності, а *емоційно-вольовий* – передбачає здатність викладача фахового коледжу оцінити власний емоційний стан в різних педагогічних ситуаціях, демонструє наполегливість у саморозвитку, цілеспрямованість дій в освітньому середовищі закладу фахової передвищої освіти.

Варто також наголосити на умовах, в яких відбувається підготовка фахових молодших бакалаврів, що характеризуються стрімким технічним прогресом, швидкими змінами в технологічному ландшафті. Отже, необхідним стає постійне оновлення професійних знань викладачів, на яких лягає відповідальність за підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців для вітчизняної економіки, які відповідатимуть вимогам ринку праці, що постійно оновлюються, будуть здатними відповідати на сучасні виклики, задовольняти потреби суспільства, знаходити рішення проблем, пов'язаних зі зміною клімату, посиленням енергоефективності виробництв, запровадженням концепції сталого розвитку. Крім того, сучасний викладач має ефективно діяти в умовах міждисциплінарності, що виявляється у посиленні міждисциплінарних зв'язків у сучасній науці та технологіях, оновленні освітніх програм для впровадження більш широкого спектру знань випускників, що в свою чергу детермінує суттєве оновлення програм підвищення кваліфікації викладачів, підвищення стандартів якості. Це спонукає заклади освіти оновлювати зміст навчання таким чином, щоб він відповідав найвищим стандартам.

Усвідомлення того, в якому контексті сучасний викладач здійснює педагогічну діяльність та постійний розвиток власної професійної компетентності детермінувало вивчення складників професійної компетентності викладача. У результаті проведення відповідного дослідження було виокремлено 9 основних компонентів, що, у свою чергу, визначатимуть особливості професійного розвитку викладачів фахових коледжів.³⁴⁴

³⁴⁴ Тітова, О. А. (ред.), Лузан, П. Г., Пашенко, Т. М., Мося, І. А., Остапенко, А. В., & Ямковий, О. Ю. (2023). *Система розвитку професійної компетентності педагогічних працівників фахових коледжів в умовах пандемії, воєнного та повоєнного часу*: монографія. ІПО НАПН України. <http://lib.iitta.gov.ua/738694/>

До найбільш значущих в умовах сучасних викликів складників професійної компетентності викладача фахового коледжу експерти віднесли такі компетентності:³⁴⁵

навчальну (здатність навчати інших, тобто передавати власні знання, формувати уміння та навички у студентів, а також здатність навчатися, тобто удосконалювати свій професійний рівень);

виховну (якість педагога, що забезпечує його теоретичну і практичну готовність та здатність ефективно реалізовувати виховну функцію в цілісному освітньому процесі);

методичну (здатність розробляти навчально-методичну документацію, методики підготовки та проведення навчальних занять, інші дидактичні матеріали та засоби навчання);

предметну (теоретична і практична підготовленість викладача до викладання окремої дисципліни, курсу тощо);

інформаційно-цифрову (здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, ефективно здійснювати пошук та обробку інформації, застосовувати цифрові технології в освітньому процесі фахового коледжу);

екологічну (здатність застосовувати екологічні знання та досвід у професійних і життєвих ситуаціях, керуючись пріоритетністю екологічних цінностей та непрагматичною мотивацією взаємодії з довкіллям);

інклюзивну (здатність викладача до педагогічної підтримки студентів з особливими освітніми потребами з огляду на їх індивідуальні потреби, можливості, здібності та інтереси, до створення умов, що забезпечують функціонування інклюзивного освітнього середовища);

дослідницьку (здатність викладача за допомогою загально- та спеціально наукових методів здійснювати наукове дослідження у певній галузі науки, за певною спеціальністю);

комунікативну (здатність обирати і ефективно застосувати адекватний спосіб усного та письмового спілкування).

Крім того, у попередніх дослідженнях було обґрунтовано, що методологію розвитку професійної компетентності викладачів фахових коледжів мають складати такі підходи: *системний* (вимагає забезпечення єдності підсистем (цілей та змісту розвитку професійної компетентності викладачів, методів, форм і засобів професійного

³⁴⁵ Тітова, О. А. (ред.), Лузан, П. Г., Пашенко, Т. М., Мося, І. А., Остапенко, А. В., & Ямковий, О. Ю. (2023). *Система розвитку професійної компетентності педагогічних працівників фахових коледжів в умовах пандемії, воєнного та повоєнного часу*: монографія. ІПО НАПН України. <http://lib.iitta.gov.ua/738694/>

розвитку, педагогічну взаємодію та результати процесу), їхній взаємозв'язок і взаємодію для отримання очікуваних від цілісної системи професійного розвитку викладачів фахових коледжів (результатів); *діяльнісний* (з одного боку, дозволяє врахувати специфіку педагогічної діяльності викладачів у фахових коледжах, а також той факт, що заклади вищої педагогічної освіти не готують викладачів для роботи у закладах фахової передвищої освіти, отже, їхнє професійне становлення відбувається безпосередньо у середовищі фахового коледжу під час здійснення професійної діяльності (освітньої, виховної, методичної, наукової та інших видів у закладі освіти та за його межами); *особистісно орієнтований* (передбачає організацію професійного розвитку викладачів з опорою на саморозвиток усіх задатків особистості викладача, навіть ще не виявлених, створення відповідних умов у закладі освіти, залучення викладача до різних видів діяльності, за яких з'являється можливість визначити пріоритети в розвитку власної професійної компетентності, стосується також самовизначення, самоорганізації та самостійного виявлення необхідних для успішної професійної діяльності якостей); *культурологічний* дозволяє здійснити філософське осмислення суті та місця технологічних систем, їхньої взаємодії з людиною, суспільством та навколишнім середовищем); *аксіологічний* (уможливлює організацію професійного розвитку викладача з опорою на ті важливі для суспільства норми, що орієнтують педагога на прогрес й розвиток); *комунікаційний* (передбачає ефективну самореалізацію викладача в різноманітних видах педагогічної діяльності через комунікацію з усіма учасниками освітнього процесу); *компетентнісний* (дозволяє встановлювати базові необхідні вимоги до компетентності педагогів-випускників закладів вищої педагогічної освіти та актуальні вимоги для практикуючих викладачів фахових коледжів; вимоги регулярно переглядаються з огляду на швидке оновлення інформації, технологій, потреб ринку праці тощо, що зміщує вектор професійного розвитку викладача фахового коледжу в напрямі самовдосконалення); *середовищний* (професійна діяльність викладача в середовищі закладу фахової передвищої освіти має сприяти його системному професійному розвитку, спонукати до нових ідей, стимулювати педагогічну творчість, заохочувати взаємодію зі студентами і колегами, відкриваючи можливості для збалансованого розвитку професійної компетентності, оволодіння новими вміннями та навичками, винайдення власних способів діяльності та цілеспрямованого вирішення професійних завдань); *інформаційний* (надає викладачеві дієві інструменти для розвитку критичного мислення, навичок

комунікації та взаємодії, усвідомлення ознак і властивостей інформації, закономірностей, принципів, методів і способів створення, обробки та передачі інформації як основи знання); *гуманістичний* (передбачає професійний розвиток викладача на основі цінностей поваги, довіри, людяності, чесності, толерантного ставлення, сприйняття особливостей особистості); *синергетичний* (дозволяє організувати процес професійного розвитку викладачів як складну систему, що охоплює простіші структури, які в поєднанні створюють нові, з якісно іншими характеристиками); *технологічний* (уможливлює розроблення правил, моделей і зразків професійної поведінки, які педагог використовує під час виконання складних завдань; складає основу для конструктивного впровадження штучного інтелекту, коли автоматизація різного рівня дає змогу перейти від виконання простих шаблонних функцій до творчості).³⁴⁶

Аналізуючи особливості професійного розвитку викладачів фахових коледжів, маємо врахувати психологічні особливості дорослих, які полягають у тому, що особистість на різних етапах життя прагне здобувати нові знання, розширювати світогляд, набувати нового досвіду. Водночас на ефективність процесу професійного розвитку викладачів безумовно будуть впливати мотивація, рівень підготовленості, прагнення самовдосконалюватися, підвищувати власний професійний рівень, крім того, важливими є й вікові особливості, що відрізняють викладача, який практикує, від студента педагогічного університету. Таким чином, вважаємо за необхідне додати до вище означених *андрагогічний* підхід, який в процесі організації професійного розвитку викладачів фахового коледжу дозволяє врахувати такі особливості:^{347,348,349,350,351}

1. Дорослому належить провідна роль у процесі свого навчання.

³⁴⁶ Тітова, О. А. (ред.), Лузан, П. Г., Пащенко, Т. М., Мося, І. А., Остапенко, А. В., & Ямковий, О. Ю. (2023). *Система розвитку професійної компетентності педагогічних працівників фахових коледжів в умовах пандемії, воєнного та повоєнного часу*: монографія. ІПО НАПН України. <http://lib.iitta.gov.ua/738694/>

³⁴⁷ Лук'янова, Л. Б. (2009). Дидактичні принципи екологічної освіти дорослих. *Педагогічний процес: теорія і практика*, 1(4), 78–87. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/8006/>.

³⁴⁸ Бабенко, Т. В. (2023). Використання андрагогічного підходу в системі підвищення кваліфікації педагогів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (211), 72–77. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2023-1-211-72-77>

³⁴⁹ Knowles, M. S. (1984). *Andragogy in Action: Applying Modern Principles of Adult Learning*. Jossey-Bass.

³⁵⁰ Lambirth, A., Cabral, A., McDonald, R., Philpott, C., Brett, A., & Magaji, A. (2019). Teacher-led professional development through a model of action research, collaboration and facilitation. *Professional Development in Education*, 47(5), 815–833. <https://doi.org/10.1080/19415257.2019.1685565>

³⁵¹ Trabona, K., Taylor, M., Klein, E. J., Munakata, M., & Rahman, Z. (2019). Collaborative professional learning: cultivating science teacher leaders through vertical communities of practice. *Professional Development in Education*, 45(3), 472–487. <https://doi.org/10.1080/19415257.2019.1591482>

2. Дорослий учень прагне самореалізації, самостійності, самоврядування.

3. Дорослий усвідомлює себе самостійною самокерованою особистістю й критично ставиться до усіх намагань щодо керування ним.

4. Дорослий має життєвий, соціальний та професійний досвід, який формує його світогляд, впливає на оцінку інформації, і який може бути використаний як важливе джерело навчання його самого, та його колег.^{352,353}

5. Доросла людина навчається для вирішення важливої життєвої проблеми та досягнення конкретної мети, тому мотивація навчання дорослого має прагматичний характер.

6. На відміну від учня або студента дорослий прагне до невідкладного застосування набутих знань.

7. Сприйняття інформації дорослим супроводжується її емоційним оцінюванням, при цьому мозок намагається «заблокувати» будь-яку інформацію, яка супроводжується негативною емоцією.

8. Навчальна діяльність дорослого значною мірою детермінується часовими, просторовими, побутовими, професійними, соціальними чинниками, які або обмежують, або сприяють процесу навчання.

9. Процес навчання дорослого має бути організованим у вигляді спільної діяльності на всіх його етапах: діагностики, планування, реалізації, оцінювання та, певною мірою, корекції результатів.³⁵⁴

10. Під час підвищення кваліфікації дорослими є і той, хто навчається, і той, хто навчає, що визначає певні вимоги до андрагога-викладача.

Викладач у процесі навчання займає активну позицію завдяки мотивації та уявлення про те, що йому потрібно, має установку на самореалізацію і саморозвиток, володіє соціальним, культурним та професійним досвідом (який, доречі, може бути як підтримкою, так і перешкодою), прагне самостійно (або, принаймні, брати участь) управляти процесом власного професійного розвитку на всіх етапах (визначення цілей, планування, проєктування, організація, реалізація, контроль та корекція результатів). Отже, при проєктуванні процесу

³⁵² Лук'янова, Л. Б. (2009). Дидактичні принципи екологічної освіти дорослих. *Педагогічний процес: теорія і практика*, 1(4), 78–87. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/8006/>.

³⁵³ Бабенко, Т. В. (2023). Використання андрагогічного підходу в системі підвищення кваліфікації педагогів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (211), 72–77. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2023-1-211-72-77>.

³⁵⁴ Knowles, M. S. (1984). *Andragogy in Action: Applying Modern Principles of Adult Learning*. Jossey-Bass.

підвищення кваліфікації викладача фахового коледжу варто враховувати особливості освіти дорослих: суб'єктом освітнього процесу є доросла особистість, практикуючий педагог із власним досвідом або педагог-початківець, у певному професійному контексті, з чітко визначеними потребами, що буде обумовлювати застосування відповідних підходів, принципів, цілей, змісту, технологій, форм, методів, засобів.

Окремого аналізу потребує проблема професійного розвитку викладача-початківця, який приходить до фахового коледжу після закладу вищої педагогічної освіти. Наразі в педагогічному університеті не готують фахівців за спеціальністю «Фахова передвища освіта», отже, опанувати особливості освітнього процесу професійної підготовки фахового молодшого бакалавра викладачеві доводиться безпосередньо в процесі здійснення педагогічної діяльності. Дослідження³⁵⁵ доводять, що викладачі зі стажем до 3 років демонструють переважно середні рівні розвитку професійної компетентності, потребують актуальних знань з дисциплін, що викладають, методики, психології та інклюзивної освіти. Крім того, викладачі фахових коледжів визнають, що система підвищення кваліфікації потребує модернізації. Ідея організації процесу професійного зростання як цілеспрямованого розвитку професійної компетентності викладачів у фаховому коледжі, яка б позитивно впливала на ефективність професійної підготовки фахових молодших бакалаврів, за нашим переконанням, має спиратися на систему, яка структурно і функціонально поєднує цілі, зміст, методи, форми, засоби, цифрові технології, інструменти діагностики за визначеними напрямками зростання професіоналізму викладачів.³⁵⁶ Структурно і функціонально система має забезпечувати невинне зростання професійної компетентності викладачів на основі поєднання можливостей курсової підготовки, заходів методичної роботи в коледжі, самоосвіти у безперервному опануванні викладачами комплексом сучасних знань і умінь, оволодінні інноваційними технологіями навчання, розвитку їхніх професійних якостей і морально-ціннісних орієнтацій.

³⁵⁵ Тітова, О. А. (2024). Результати констатувального етапу експериментальної роботи «Теоретичні і методичні основи розвитку професійної компетентності педагогічних працівників фахових коледжів в умовах пандемії, воєнного та повоєнного часу». *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 6(1), 1–11. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6118>

³⁵⁶ Тітова, О. А. (ред.), Лузан, П. Г., Пащенко, Т. М., Мося, І. А., Остапенко, А. В., & Ямковий, О. Ю. (2023). *Система розвитку професійної компетентності педагогічних працівників фахових коледжів в умовах пандемії, воєнного та повоєнного часу*: монографія. ІПО НАПН України. <http://lib.iitta.gov.ua/738694/>

Враховуючи рекомендації науковців стосовно форм освіти дорослих,³⁵⁷ основними концептуальними напрямками професійного розвитку викладачів фахового коледжу визначено такі: розвиток професійної компетентності викладачів фахового коледжу у процесі стажування (формальна освіта); розвиток професійної компетентності викладачів фахового коледжу шляхом навчання в середовищі закладу фахової передвищої освіти, в системі методичної роботи коледжу; розвиток професійної компетентності викладачів фахового коледжу у процесі науково-дослідницької діяльності; розвиток професійної компетентності викладачів фахового коледжу під час здійснення освітнього процесу тощо (неформальна освіта); розвиток професійної компетентності викладачів фахового коледжу у процесі самоосвіти (інформальна освіта).

Крім того, зауважимо на таких особливостях професійного розвитку викладачів закладів фахової передвищої освіти в умовах сучасних викликів: *під час пандемії* – опанування нових і удосконалення наявних професійних компетентностей викладачів здійснюється переважно у дистанційному форматі; особливостями розвитку професійної компетентності викладачів фахових коледжів під час воєнного стану є системне застосування засобів формальної, неформальної та інформальної освіти у змішаному форматі. Прогнозуємо, що особливістю професійного розвитку викладачів фахових коледжів у *новоєнний час* буде домінування в арсеналі викладача інклюзивних освітніх технологій.

Визначені особливості розвитку професійної компетентності викладачів фахових коледжів в умовах сучасних викликів мають враховуватися керівниками, працівниками методичних кабінетів, досвідченими викладачами та викладачами-початківцями під час планування та організації освітньої, виховної, методичної, дослідницької, роботи у фаховому коледжі, заходів з підвищення кваліфікації, вибору програм стажування та ресурсів для професійного самовдосконалення, що у свою чергу має носити системний, цілеспрямований, неперервний характер та орієнтуватися на підвищення якості професійної підготовки фахових молодших бакалаврів.

³⁵⁷ Лук'янова, Л. Б. (2011). Концепція освіти дорослих в Україні. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи, 1(3), 8–16. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/7529/>

2.2. СИСТЕМА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ФАХОВИХ КОЛЕДЖІВ

SYSTEM OF DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF TEACHERS OF VOCATIONAL COLLEGES

Петро Лузан

доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
лабораторії науково-методичного
супроводу підготовки фахівців у коледжах
і технікумах Інституту професійної освіти
НАПН України,
<http://orcid.org/0000-0002-8853-9275>
petr.luzan@ukr.net

Petro Luzan

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Chief Researcher of the Laboratory for
Scientific and Methodological Support of
Specialist Training in Technical Schools and
Colleges of the Institute of Vocational
Education of the NAES of Ukraine,
<http://orcid.org/0000-0002-8853-9275>
petr.luzan@ukr.net

У підрозділі розглядаються аспекти, пов'язані із реалізацією системного підходу в освітньому процесі. Аналізуються поняття «система», «соціальна (гуманістична) система» «педагогічна система», «методична система», висвітлюються підходи учених до визначення їх структури, особливостей функціонування та поведінки. Обґрунтовується структура методичної системи розвитку професійної компетентності викладачів фахового коледжу.

The subsection considers aspects related to the implementation of a systemic approach in the educational process. The concepts of «system», «social (humanistic) system», «pedagogical system», «methodical system» are analyzed, the approaches of scientists to defining their structure, features of functioning and behavior are highlighted. The structure of the methodological system for the development of the professional competence of the teachers of the vocational college is substantiated.

Ключові слова: методична система, викладач, фаховий коледж, професійна компетентність, професійний розвиток.

Keywords: methodical system, teacher, professional college, professional competence, professional development.

В умовах викликів, спричинених повномасштабним вторгненням РФ в Україну, професійний розвиток педагогічних працівників виступає головним, домінантним напрямом підвищення якості підготовки техніків, технологів, менеджерів, інших молодших спеціалістів у фахових коледжах. Нормативно-правові положення щодо професійного розвитку викладачів, майстрів виробничого навчання закладів фахової передвищої освіти визначено статтею 59 Закону України «Про освіту»,³⁵⁸ Законом України «Про професійний

³⁵⁸ Верховна Рада України. (2017). *Про освіту*. Закон України № 2145-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

розвиток працівників»,³⁵⁹ статтею 24 Закону України «Про фахову передвищу освіту».³⁶⁰ У свою чергу, процедуру, періодичність, обсяг (тривалість), умови підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів фахової передвищої освіти усіх форм власності встановлено Порядком підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 р. № 800.³⁶¹ При цьому основними завданнями професійного розвитку педагогічних працівників фахових коледжів визначено:

- оновлення, поглиблення та розширення обсягу різноманітних знань, оволодіння новими фаховими компетентностями задля підвищення якості психолого-педагогічної та науково-дослідної діяльності;
- опанування інноваційних методів, форм, засобів та технологій навчання;
- оволодіння вміннями відбору та структурування змісту освіти з урахуванням його цільового призначення, здобутої кваліфікації педагогічних працівників, їх інтересів і потреб, наявного досвіду практичної діяльності за фахом;
- ознайомлення з досягненнями науково-технічного поступу, передовим педагогічним досвідом, інноваційними технологіями виробництва, методами організації виробничих процесів, перспективами розвитку певних економічних галузей;
- розроблення пропозицій щодо модернізації освітнього процесу фахового коледжу, впровадження у практику підготовки фахових молодших бакалаврів кращих зарубіжних моделей якісної професійної освіти;
- застосування інноваційних форм проектування змісту навчання на основі його диференціації, індивідуалізації, зокрема в інклюзивному освітньому середовищі;
- запровадження технологій змішаного навчання.³⁶²

³⁵⁹ Верховна Рада України. (2012). *Про професійний розвиток працівників*. Закон України. https://kodeksy.com.ua/pro_profesijnij_rozvitok_pratsivnikiv.htm

³⁶⁰ Верховна Рада України. (2020). *Про фахову передвищу освіту*. Закон України. <https://cutt.ly/eNWF0Wb>

³⁶¹ Кабінет Міністрів України. (2019). *Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників*. Постанова № 800. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text>

³⁶² Петренко, Л. М., Султанова, Л. Ю., Олешко, П. С., Купрієвич, В. О., & Петренко, Л. М. (ред.). (2021). *Професійний розвиток педагогічних і науково-педагогічних працівників в умовах відкритої освіти: освітні практики: методичні рекомендації*. Волиньполіграф.

Для виконання поставлених завдань у кожному коледжі необхідно чітко планувати, організовувати, контролювати, оцінювати та корегувати процеси розвитку професіоналізму викладачів, науково досліджувати дієвість факторів та умов вдосконалення педагогічної діяльності і початківців, і досвідчених педагогів. А оскільки методологи педагогічної науки^{363,364,365} доводять, що при вивченні будь-якого об'єкта науково-педагогічного дослідження слід застосовувати системний підхід, то маємо зробити висновок: процес безперервного розвитку професійної компетентності викладачів закладів фахової передвищої освіти необхідно вивчати як складну динамічну, цілісну педагогічну систему.

Натомість педагогічною наукою поки-що не обґрунтовано докладні етапи, процедури, умови ефективного розвитку педагогічної діяльності викладачів фахових коледжів, не напрацьовано докладних методик, технологій, методів і форм невинного зростання їх професіоналізму. Природно, і в освітній практиці є проблеми з підвищенням кваліфікації викладачів в системі методичної роботи коледжу, у плануванні та управлінні самоосвітньою діяльністю педагогів, залученні їх до виконання науково-педагогічних досліджень та ін. Це актуалізує досліджувану проблему, обумовлює необхідність обґрунтування, розроблення та впровадження системи розвитку професійної компетентності викладачів фахових коледжів.

За висновками В. Шейко, Н. Кушнарєнко³⁶⁶ методологія системного підходу передбачає комплексне вивчення великих і складних об'єктів (систем), дослідження їх як єдиного цілого з урахуванням функціонування усіх компонентів і частин. Ця позиція учених узгоджується з думками відомого методолога педагогічної науки С. Гончарєнка, який переконує, що системний підхід у педагогіці «... спрямований на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різноманітних типів зв'язків та зведення їх у єдину теоретичну картину».³⁶⁷ Філософськи глибоко розуміє сутність системного дослідження освітніх об'єктів Є. Лодатко, вказуючи, що соціальна (до якої відноситься і педагогічна система. *Зауваження*

³⁶³ Лузан, П. Г., Сопівник, І. В., & Виговська, С. В. (2016). *Методологія та організація науково-педагогічних досліджень*: підруч. Компринт.

³⁶⁴ Шабанова, Ю. О. (2014). *Системний підхід у вищій школі*: підруч. для студ. магістратури. Нац. гірн. ун-т.

³⁶⁵ Дуднік, І. М. (2010). *Вступ до загальної теорії систем*. Полтава.

³⁶⁶ Шейко, В. М., & Кушнарєнко, Н. М. (2006). *Організація та методика науково-дослідницької діяльності*: підручник (вид. 5-е, стер.). Знання.

³⁶⁷ Гончарєнко, С. У. (1997). *Український педагогічний словник*. Либідь.

наше. П. Л.) не існує поза зовнішнім середовищем, а «за інформаційними характеристиками соціальної системи слід визнавати провідну роль у дослідженні її структури й особливостей взаємодії складових». І далі вкрай важливі для нашого дослідження положення: «Складні соціальні системи функціонують у певному часі, у певній частині соціокультурного простору, що топічно формує їхній суспільний статус і визначає апробовані механізми взаємодії з оточенням. Для вивчення поведінки таких систем зазвичай вдаються до спостереження й узагальнення практики їхніх дій протягом деякого часу або імітації функціонування системи за допомогою *моделей*, що розкривають її структуру і взаємодії між компонентами».³⁶⁸

Розглядаючи зазначені аспекти як методологічний базис системного розвитку професійної компетентності викладачів, коротко зупинимо увагу на сутності головних понять нашого дослідження, а саме: «система», «соціальна (гуманістична) система» «педагогічна система», «методична система».

Доречно вказати, що поняттям «система» повсякчас послуговуються фахівці різних галузей – інженери (*система мащення двигуна, система водопостачання*), агрономи (*система меліорації, коренева система рослини*), педагоги (*система методів навчання, система фахової передвищої освіти*) тощо. Справедливо Є. Лодатко вказує, що тут маємо говорити про «міру методологічної культури» того, хто вживає це поняття.³⁶⁹ Зокрема, в академічному тлумачному словнику української мови³⁷⁰ знаходимо кілька дефініцій поняття «система» (*грецьке systema – ціле, що складене з частин*): а) порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням та взаємним зв'язком частин чого-небудь; б) класифікація; в) форма організації, будова чого-небудь (державних, політичних, господарських одиниць, установ і т. ін.); в) сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням; г) сукупність принципів, які є основою певного вчення; г) будова, структура, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин.

В. Шейко та Н. Кушнарєнко під системою розуміють цілісність, яка становить єдність закономірно розташованих і взаємопов'язаних

³⁶⁸ Лодатко, Є. О. (2021). *Педагогічне моделювання*: монографія. Видавець Гордієнко Є.І.

³⁶⁹ Лодатко, Є. О. (2021). *Педагогічне моделювання*: монографія. Видавець Гордієнко Є.І.

³⁷⁰ Білодід, І. К. (ред.). (1978). *Словник української мови*: в 11 томах (Том 9). Наукова думка.

частин.³⁷¹ Є. Лодатко уточнює, що система як науковий феномен характеризує «... множини елементів будь-якої природи, якість якої при заданих зовнішніх умовах з необхідністю і достатністю визначається її внутрішнім складом і структурою».³⁷²

Переконаливі характеристики-особливості, притаманні системі як соціальному конструкту, виписано у колективній монографії «Система розвитку професійної компетентності педагогічних працівників фахових коледжів в умовах пандемії, воєнного та повоєнного часу»,³⁷³ зокрема:

- наявність складників, частин (компонентів, елементів); елемент – мінімальний складник, що володіє основними властивостями системи; нижня межа – два компоненти, верхня – необмежена кількість;

- різноманітність – кожний елемент володіє відповідними специфічними властивостями, поведінкою, що відрізняються від інших елементів;

- наявність структури – певних зв'язків і відношень між елементами; зв'язки – це така взаємодія, за якої зміна одного елемента системи приводить до зміни інших елементів;

- наявність інтегративних властивостей, таких якостей, якими не володіє жоден окремо взятий компонент, що входить в систему;

- ідентифікаційність – кожний елемент може бути виділений з системи (умовно або фактично, відносно або абсолютно);

- ієрархічність; ієрархічна система характеризується: вертикальним підпорядкуванням підсистем і елементів у середині системи; правом втручання підсистем і елементів верхнього рівня в процеси підсистем нижнього рівня; залежністю дій підсистем верхнього рівня від фактичного виконання підсистемами нижнього рівня своїх функцій;

- наявність функціональних характеристик системи в цілому і окремих її складників;

- стійкість – здатність системи утримувати параметри в заданих межах;

³⁷¹ Шейко, В. М., & Кушнарченко, Н. М. (2006). *Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник*. (Вид. 5-е, стер.). Знання.

³⁷² Лодатко, Є. О. (2021). *Педагогічне моделювання*: монографія. Видавець Гордієнко Є.І.

³⁷³ Тітова, О. А. (ред.), Лузан, П. Г., Пашенко, Т. М., Мося, І. А., Остапенко, А. В., & Ямковий, О. Ю. (2023). *Система розвитку професійної компетентності педагогічних працівників фахових коледжів в умовах пандемії, воєнного та повоєнного часу*: монографія. ІПО НАПН України. <http://lib.iitta.gov.ua/738694/>

- цілеспрямованість системи; кожна система створюється для досягнення певної мети, тому функції її компонентів мають відповідати меті і функціям всієї системи;
- притаманність комунікативних властивостей, які виявляються у двох формах – у взаємодії із зовнішнім середовищем та у взаємодії даної системи з системами більш низького чи високого порядку;
- ідентифікаційність: будь-який складник може бути виокремлений з системи (відносно чи абсолютно, умовно або фактично);
- історичність, спадковість – наявність сталих зв'язків минулого, сьогодення і майбутнього; у системі мають бути присутні як елементи минулого, так і зародки майбутнього;
- наявність управління (при певному спротиву системи на будь-які управлінські дії).

Не зайве вказати, що наведені характеристики є певними ознаками системи, критеріями її функціонування як цілісного конструкту, що створюється з певною метою. Зокрема, від характеру взаємодії її складників розрізняють прості і складні системи. Якщо поведінка одних складників залежить від стану інших, а функціонування системи в цілому є результатом їх взаємодії, то такі системи називають складними. Іншими словами, у складній системі внаслідок взаємодії її складників з'являється нова властивість, не характерна для її елементів; в іншому випадку «система позиціонується як проста».³⁷⁴

Характеризуючи складні системи, фахівець з нейролінгвістичного програмування Джозеф О'Конор (Joseph O'Connor) та експерт з інноваційного лідерства Ієна Макдермотта (Ian Makdermott) у праці «Системне мислення. Пошук неординарних творчих рішень» слушно зазначають:³⁷⁵ «дуже складна система може утворюватися з багатьох елементів або підсистем і всі вони здатні перебувати в різних станах, які змінюватимуться у відповідь на те, що буде відбуватися з іншими частинами. Побудувати схему такого роду складної системи – все одно, що знайти шлях у лабіринті, який повністю змінюється залежно від обраного нами напрямку. Динамічною складністю характеризуються стратегічні ігри, наприклад шахи, оскільки кожен хід змінює співвідношення між фігурами і, відповідно,

³⁷⁴ Лодатко, Є. О. (2021). *Педагогічне моделювання: монографія*. Видавець Гордієнко Є.І.

³⁷⁵ О'Коннор, Дж., & Макдермот, І. (2018). *Системне мислення. Пошук неординарних творчих рішень*. Наш Формат.

ситуацію на дошці». І далі Дж. О'Коннор та І. Макдермот – Нобелівські лауреати з Великої Британії – роблять вкрай важливе узагальнення: «Додавання до системи нового елемента завжди тягне за собою утворення нових зв'язків між складовими і зростання складності системи... Дія складної системи визначається характером взаємодії між елементами, тому будь-який найпростіший її елемент може змінити поведінку системи в цілому. Важливим є те, що кожна система забезпечує самозбереження і намагається зберігати власну стабільність завдяки взаємодії складників (частин), тому відносини між ними та їхній взаємовплив набагато важливіші, ніж їхня кількість або величина».³⁷⁶ З іншого боку, поведінка простих систем не залежить від взаємодії її елементів між собою, власне від поведінки кожного з них.

Серед складних систем розрізняють соціальні (гуманістичні) системи, які «... створюються взаємодією людських індивідів, кожен з яких одночасно і діяч (actor) з притаманними йому цілями, ідеями, установками й ін., і об'єкт орієнтації для інших діячів, та, власне, й для себе».³⁷⁷ До соціальних (гуманістичних) систем Є. Лодатко справедливо відносить і освітні системи з притаманними їм «... складовими, багатоланковою й розгалуженою структурою, нелінійною взаємодією між елементами та специфічними об'єктами, предметами, методами, формами, засобами й умовами діяльності».³⁷⁸ На нашу думку, до освітніх систем відносяться і педагогічні системи, які зазвичай обґрунтовуються-розробляються у науково-педагогічних дослідженнях.

Доречно згадати, що на вітчизняному освітньому полі першу спробу визначити зміст та сутність поняття «педагогічна система» здійснив письменник, драматург, історик, педагог, дослідник проблем педагогічної творчості Я. Мамонтов. Ще у 1927 році у праці «Педагогічна система як принцип науково-педагогічного дослідження» він як прихильник методу естетичного виховання, вмотивовано обґрунтовує сутність цього феномену, вказуючи, що педагогічна система – це «система наукових тверджень, яка трактує та координує для певної мети основні педагогічні фактори (педагог, учень, дидактичний матеріал) та встановлює їхній стосунок до даного

³⁷⁶ О'Коннор, Дж., & Макдермот, І. (2018). *Системне мислення. Пошук неординарних творчих рішень*. Наш Формат.

³⁷⁷ Parsons, T. (1966). *Societies: evolutionary and comparative perspectives*. New Jersey: Prentice-Hall Inc.; Englewood Cliffs, VIII.

³⁷⁸ Лодатко, Є. О. (2021). *Педагогічне моделювання: монографія*. Видавець Гордієнко Є.І.

суспільного середовища».³⁷⁹ Цілком слушно він звертає увагу на те, що мета, цільова установка є однією з найважливіших ознак, яка детермінує інтерпретацію основних педагогічних факторів, і є, фактично, першоджерелом утворення такої системи. Учений був переконаний, що складники педагогічної системи не можуть являти собою «випадкову суміш різних педагогічних ідей, методів»: механістичне об'єднання різночинних компонентів говорить про логічну невтриманість системи; відсутність певного необхідного елемента робить педагогічну систему неповною, незавершеною³⁸⁰. Вкрай важливим для нашого дослідження є положення про відношення педагогічної системи до соціуму: «Педагогічну систему не можна вважати закінченою, коли невідомі її відношення з соціальним оточенням», – вказував Я. Мамонтов.³⁸¹ Мовиться про відкритість педагогічної системи, про те, що вона завжди перебуває у стані інформаційного обміну, взаємодії зі своїм навколишнім соціальним середовищем. Указані аспекти вважаємо системоутвірними, класичними для теорії педагогічних систем, будемо орієнтуватися на них при обґрунтуванні складників (елементів) досліджуваної системи розвитку професійної компетентності викладачів закладів фахової передвищої освіти.

Окрім Я. Мамонтова, у подальшому багато учених намагалися дати своє визначення педагогічної системи, схарактеризувати структурні компоненти цього конструкту, проте не завжди обґрунтовано і переконливо. Про це докладно виписано у праці С. Романа,³⁸² де автор критично аналізує напрацювання учених у цій науковій галузі та робить справедливий висновок: «Ключове місце в теорії педагогічних систем належить концепції Н. Кузьміної, яка й сьогодні є основною, а визначене нею поняття «педагогічна система» ввійшло до педагогічної термінології».

Не зупиняючись докладно на згаданій концепції, зазначимо, що нам імпонує визначення педагогічної системи Н. Кузьміною: це «множина взаємопов'язаних структурних і функціональних

³⁷⁹ Мамонтов, Я. А. (1927). Педагогічна система як принцип науково-педагогічного дослідження. *Шлях освіти*, 5, 131–135.

³⁸⁰ Мамонтов, Я. А. (1927). Педагогічна система як принцип науково-педагогічного дослідження. *Шлях освіти*, 5, 131–135.

³⁸¹ Мамонтов, Я. А. (1926). *Хрестоматія сучасних педагогічних течій*. Державне видав. України.

³⁸² Роман, С. В. (2013). Науково-теоретичні основи побудови педагогічної системи формування еколого-гуманістичних цінностей у процесі шкільної хімічної освіти. *Науковий вісник Донбасу*, 1. http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2013_1_37

компонентів, що підпорядковані цілям виховання, освіти і навчання підростаючого покоління та дорослих людей». Нагадаємо, що ще в 80-х роках минулого століття Н. Кузьміна обґрунтувала семикомпонентну структуру педагогічної системи, побудовану методом «накладання» функціональної підсистеми (проектувальний, конструктивний, прогностичний, комунікативний, гностичний, організаторський компоненти) на структурну підсистему (цілі освіти; навчальна і наукова інформація; засоби освітньої комунікації; учні; склад викладачів тощо). Визнаючи безумовну теоретичну значущість концепції педагогічної системи Н. Кузьміної «як важливої методологічної основи конструювання послідовниками інших педагогічних систем», зауважимо, що все ж деякі її аспекти викликають певний сумнів. Зокрема, організаторський компонент освітнього процесу стосується, насамперед, впорядкування, самоорганізації педагогічної діяльності викладача, а тому, на нашу думку, логічно тут зв'язки переорієнтувати з учнів на педагогів. Крім того, вимагає пояснення доцільність введення до структури з реально існуючими складниками компонента «Наступна освітня система».³⁸³

З висновками С. Романа щодо стану теорії педагогічних систем узгоджуються думки відомого українського вченого І. Каньковського. У праці «Генезис розвитку поняття «педагогічна система» учений наводить результати аналізу напрацювань учених в галузі змісту, сутності та структури педагогічної системи, робить вкрай важливі висновки: «... на сьогодні в педагогічній науці не існує єдиного загальноприйнятого визначення поняття «педагогічна система». Це свідчить про прояв різних ступенів пізнання його сутності і суб'єктивізм авторів. Без чіткого усвідомлення науковцями значення цього поняття і визнання необхідності єдиного підходу до його визначення неможливо здійснити на належному рівні педагогічне дослідження».³⁸⁴

Сучасна вітчизняна педагогічна наука активно розвиває теорію педагогічних систем. Насамперед, наведемо визначення цього наукового феномену в «Енциклопедії освіти» (2008 р.): у широкому розумінні це: «1) об'єднання учасників педагогічного процесу, в якому

³⁸³ Тітова, О. А. (ред.), Лузан, П. Г., Пащенко, Т. М., Мося, І. А., Остапенко, А. В., & Ямковий, О. Ю. (2023). *Система розвитку професійної компетентності педагогічних працівників фахових коледжів в умовах пандемії, воєнного та повоєнного часу*: монографія. ІПО НАПН України. <http://lib.iitta.gov.ua/738694/>

³⁸⁴ Каньковський, І. Є. (2009). Генезис розвитку поняття «Педагогічна система». *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. пр. УПА (с. 24–35).

висувається педагогічна мета і розв'язуються педагогічні задачі; 2) об'єднання учасників педагогічного процесу, де їх діяльність (пізнавальна, навчальна, трудова, моральна, суспільно-політична, художньо-естетична, ігрова та ін.) є джерелом педагогічної мети і засобом її досягнення одночасно».³⁸⁵

Погоджуючись в цілому з такою дефініцією досліджуваного поняття, все ж зауважимо, що позиція автора «діяльність... є джерелом педагогічної мети і засобом її досягнення одночасно» є дискусійною. Ми притримуємося думки про те, що мета діяльності є її компонентом, і виникає на етапі усвідомлення суб'єктом потреби як джерела виникнення дії чи діяльності, і не може бути певним засобом³⁸⁶. Натомість слід погодитися з тлумачення педагогічної системи у вузькому розумінні: це «... 1) впорядкована кількість взаємопов'язаних компонентів, котрі утворюють єдине ціле і підпорядковані цілям виховання і навчання; б) соціально обумовлена цілісність учасників педагогічного процесу з їх матеріальними й духовними цінностями, що взаємодіють на основі співробітництва між собою та з навколишнім середовищем, котра спрямована на формування і розвиток особистості».³⁸⁷ При цьому структуру педагогічної системи мають складати такі інваріантні складниками: *учні (кого необхідно навчати); мета навчання(для чого, з якою метою навчати); зміст навчання (чому навчати); дидактичні процеси; вчителі (чи технічні засоби навчання); організаційні форми навчання.*

Не важко помітити, що тут педагогічна система пов'язується з реалізацією виключно завдань навчання учнів. Справедливо виникає питання: якщо мовиться про педагогічну (а не навчальну) систему, чому не згадується про мету, зміст, методи виховання?

Доречно зауважити, що у другому виданні «Енциклопедії освіти» поняття «педагогічна система» визначається досить загально, без суттєвих видових ознак («*полісистемне утворення (цілісність), що складається з багатьох взаємодіючих і взаємодоповнюючих частин*»). Тут, на жаль, спостерігаємо підміну понять: у статті характеризується

³⁸⁵ Кремень, В. Г. (ред.). (2008). *Енциклопедія освіти*. Юрінком Інтер.

³⁸⁶ Тітова, О. А. (ред.), Лузан, П. Г., Пащенко, Т. М., Мося, І. А., Остапенко, А. В., & Ямковий, О. Ю. (2023). *Система розвитку професійної компетентності педагогічних працівників фахових коледжів в умовах пандемії, воєнного та повоєнного часу*: монографія. ІПО НАПН України. <http://lib.iitta.gov.ua/738694/>

³⁸⁷ Кремень, В. Г. (ред.). (2008). *Енциклопедія освіти*. Юрінком Інтер.

не педагогічна система як «цілісність», а системний підхід як напрям методології³⁸⁸.

У дослідженні К. Іващенко педагогічна система потрактовується як процес, поділений на різні компоненти, рівні та частини, які в результаті взаємодії створюють сприятливі умови для навчання, виховання та розвитку особистості.³⁸⁹ Можливість існування такої концепції розвитку системи підтверджує одна із загальних її характеристик: «... еволюція систем характеризується нерівномірністю й відсутністю монотонності... Поведінку соціальної системи можна зрозуміти тільки в контексті того середовища, в якому вона функціонує».³⁹⁰

У свою чергу, Т. Жижко сутність педагогічної системи пов'язує з комплексом діалектично пов'язаних між собою елементів, які створюють сприятливі умови для розв'язання освітніх завдань. Учена переконана, і ми з цим погоджуємося, що елементи цілісної системи мають бути органічно поєднані, а зміна одного з них гарантовано змінює функціонування інших компонентів.³⁹¹

На основі аналізу підходів учених до тлумачення змісту і структури досліджуваного наукового феномену, власного визначення цього поняття на основі родо-видових відносин, під педагогічною системою будемо розуміти *впорядковану сукупність взаємопов'язаних компонентів (цілі освіти; зміст освіти; методи, організаційні форми, засоби навчання і виховання; педагоги (викладачі, майстри виробничого навчання, вихователі; учні/студенти), які при взаємодії між собою поєднуються в єдиний конструкт задля цілеспрямованого впливу на об'єкт розвитку в даних соціальних умовах*. Прикладом такої впорядкованої цілісності може бути педагогічна система професійної підготовки фахових молодших бакалаврів з фінансів і банківської справи у фаховому коледжі. Така система як процес є складником більш широкої мега-системи – педагогічної системи фахового коледжу, яка, у свою чергу, входить в систему фахової освіти України і т.і.

³⁸⁸ Кремень, В. Г. (ред.). (2021). *Енциклопедія освіти* (2-вид, допов. та перероб.) Юрінком Інтер.

³⁸⁹ Іващенко, К. (2011). Визначення сутності поняття «Педагогічна система». *Збірник праць Інституту проблем виховання НАПН України*. <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/3628/1/.pdf>

³⁹⁰ Черних, Л. А. (1995). Теоретичні основи розроблення методичної системи навчання. *Евристика та дидактика точних наук: збірник наукових робіт*. 3, 15–19.

³⁹¹ Жижко, Т. А. (2005). Педагогічна система один із чинників впровадження ідеї інтенсифікації у професійній підготовці майбутніх фахівців. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління*, 3, 144–151.

Звернемося до визначення педагогічною наукою сутності поняття «методична система». Зазвичай учені розглядали методичну систему як різновид педагогічної системи, спрямовану на розв'язання завдань опанування учнями певною навчальною дисципліною. Зокрема, ще у 1975р. у монографії «Методика навчання елементам геометрії у початкових класах» А. Пишкало запропонував поєднати цілі, зміст, методи, форми, засоби навчання в єдиний конструкт. «Лідуючим» компонентом учень називав цілі навчання, переконував, що зміна бодай одного елемента спричинює зміни усїєї системи.

У подальшому учені вдосконалювали зміст і структуру методичної системи як складного наукового об'єкта, пропонували збільшити кількість структурантів, модернізувати її зміст тощо. Наприклад, А. Жаурова і О. Захарова зазначають, що мета навчання, викладання, учіння і результати навчання є «системостворюючими поняттями методичної системи». Натомість змінними елементами методичної системи учені називають зміст, методи і форми організації навчання. На нашу думку, дещо непереконливо автори відносять «діяльність викладача», «діяльність студента» до незмінних, усталених елементів системи. Крім того, і «лідуючий компонент» (мета) постійно змінюється-удосконалюється, зокрема, відповідно до модернізації змісту, засобів, форм навчання з'являються нові завдання (згадаймо практику впровадження змішаного навчання, активізацію питань інклюзивної освіти тощо).

При обґрунтуванні системи професійної підготовки бакалаврів із агроінженерії О. Кошук³⁹² проєктує її структуру у вигляді замкнутого контуру (підсистеми цілей, результатів, змісту, засобів, методів, форм організації навчання та ін.). Такий підхід, на нашу думку, цілком виправданий: коли якусь підсистему вилучити з конструкту, контур «розмикається», цілісність зникає. Разом з тим, викликає певний сумнів намагання автора показати, що ІТ-технології є системотірним, «лідуючим» компонентом системи: визнаючи, що ІТ-технології суттєво впливають на зміст педагогічної діяльності викладача, навчально-пізнавальної діяльності студентів, зазначимо, що, на нашу думку, виокремлювати цей компонент з підсистеми засобів навчання є не обґрунтованим.

³⁹² Кошук, О. Б. (2019). *Теоретичні і методичні засади формування професійної компетентності майбутніх фахівців із агроінженерії*: (Дис. д-ра пед. наук). Інститут проф. техн. освіти НАПН України. Київ.

Услід за О. Кошуком, структуру методичної системи розвитку правової компетентності викладачів економічних коледжів удосконалює Р. Курок. Учений слушно вказує, що «...цифрові технології змінюють сам процес опанування знаннями, а відтак, і конструкт класичної (п'ятикомпонентної) методичної системи. Мовиться про те, що нині без сучасних цифрових технологій процес розвитку правової компетентності викладачів, ймовірно, здійснюватися не може. Нехтування цієї обставини може привести до руйнування методичної системи як цілісної структури взагалі. Це з одного боку. А з іншого, цифрові технології суттєво змінюють, модернізують, удосконалюють компоненти методичної системи, надають їм інших, змістово-функціональних властивостей».³⁹³ Обстоюючи ці ідеї, автор змінює структуру класичної методичної системи, вводячи до її складу компонент «цифрові технології». Проте зауважимо, що автор лишається в полоні ідей про незмінність класичної п'ятикомпонентної структури методичної системи. Маємо підкреслити, що в сучасних дослідженнях учені вдосконалюють структуру методичної системи, розширюють компонентний склад такими елементами, як «результати навчання», «контроль результатів» тощо.

Результати дослідження сутності, структури, особливостей функціонування педагогічних систем спонукають до таких висновків:

1. Сучасні учені, які опікуються дослідженнями освітніх систем, демонструють розбрат думок щодо сутності понять «педагогічна система», «методична система», «система навчання» тощо, по-різному тлумачать їх структурний склад, взаємозв'язки, моделі поведінки. Зазвичай методичну систему дослідники визначають як цілісне динамічне утворення ієрархічно пов'язаних складників (цілі навчання, зміст, методи, засоби і форми організації навчання). Найчастіше методична система характеризує методику навчання окремого предмета і розглядається як спосіб організації практичної і теоретичної діяльності здобувачів освіти.

2. Педагогічну систему вартує розглядати у тому випадку, якщо її структура відображає цілісний освітній процес, об'єднуючи цілі, зміст, методи, форми, засоби навчання, контроль і корекцію освітніх результатів, педагогічну діяльність викладача і навчально-пізнавальну

³⁹³ Курок, Р. О. (2022). *Розвиток правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів: теорія і методика*: монографія. ТОВ «ЦП «КОМПРИНТ».

діяльність студентів у єдиний конструкт тісно взаємопов'язаних елементів.³⁹⁴

3. Сучасні цифрові технології (Інтернет речей, роботизація та кіберсистеми, штучний інтелект, великі дані, безпаперові технології, адитивні технології (3D-друк), хмарні та туманні обчислення, безпілотні та мобільні технології, біометричні, квантові технології, технології ідентифікації, блокчейн та ін.³⁹⁵) модернізують освітній процес, змінюють, удосконалюють засоби, зміст, методи і форми розвитку професійної компетентності викладачів фахового коледжу. Отже, цифрові технології мають бути самостійним складником структури сучасної педагогічної системи;

4. В освітнє середовище сучасного фахового коледжу доцільно запровадити методичну систему, яка має функціонально забезпечити безперервний професійний розвиток педагогічних працівників за рахунок: системного, узгодженого, науково обґрунтованого планування заходів формальної, неформальної та інформальної освіти щодо підвищення кваліфікації викладачів; продуктивної організації курсової підготовки, корпоративного навчання, самоосвіти викладачів задля розширення і поглиблення комплексу інноваційних знань, безперервного удосконалення їх педагогічних здібностей, педагогічної техніки, розвитку особистісно-професійних якостей і морально-етичних цінностей;

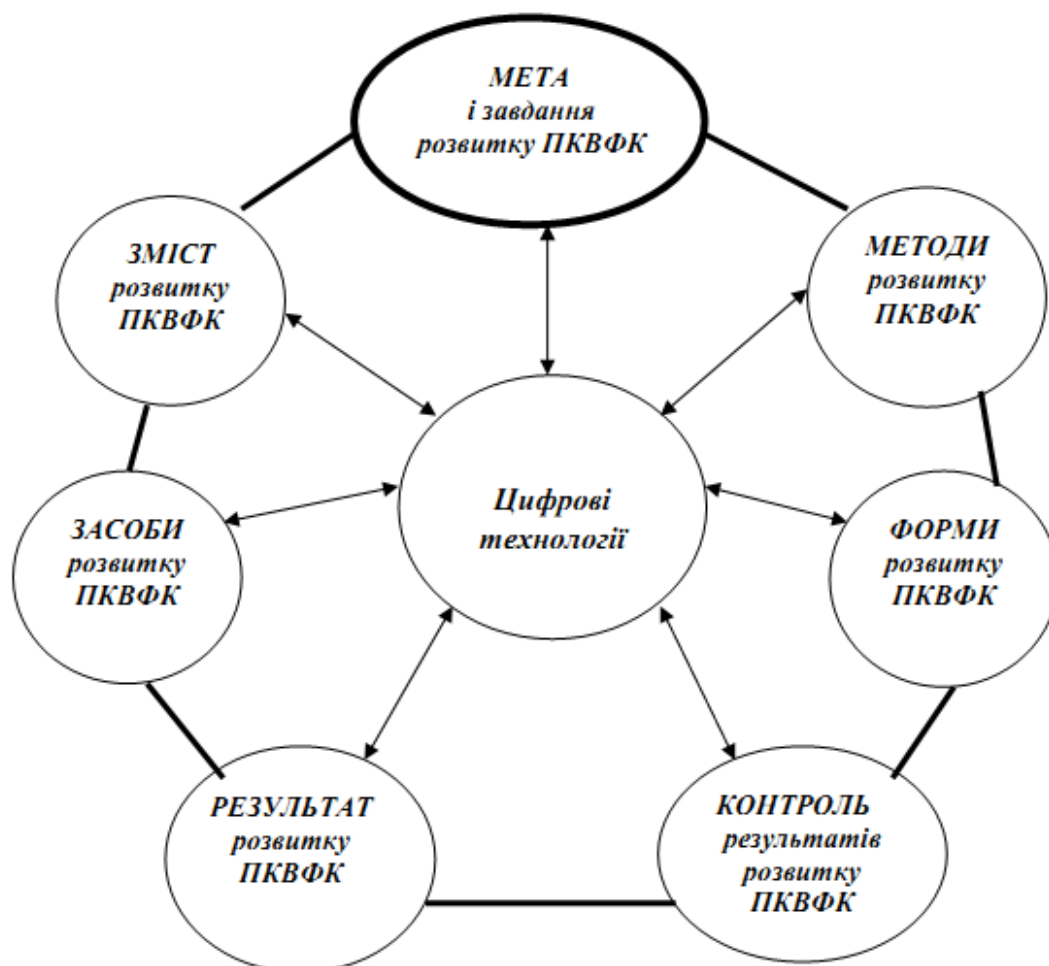
5. У структуру пропонованої методичної системи розвитку професійної компетентності викладачів фахових коледжів (рис. 2.1) вважаємо за доцільне ввести такі складники: мета, зміст, методи, форми, засоби, результат, контроль результатів, цифрові технології розвитку досліджуваної інтегративної властивості викладача.

Важливо зазначити, що системотвірним («лідуючим») складником спроектованої методичної системи визначаємо мету – безперервний, цілеспрямований розвиток професійної компетентності викладачів фахових коледжів. У вертикальній ієрархії пропонованої структурної побудови мета займає домінуюче положення. У центрі структури цифрові технології – «... сукупність електронних інструментів, систем, пристроїв та ресурсів, які генерують, зберігають або обробляють дані, а також технологій розробки інформатичних

³⁹⁴ Андрощук, І. В. (2017). *Підготовка майбутніх вчителів трудового навчання та технологій до педагогічної взаємодії у професійній діяльності: теорія і методика*: монографія. ФОП Цюпак А. А.

³⁹⁵ Курок, Р. О. (2022). *Розвиток правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів: теорія і методика*: монографія. ТОВ «ЦП «КОМПРИНТ».

систем і побудови комунікаційних мереж». ³⁹⁶ Додамо, що в наведеній схемі усі структурні елементи взаємопов'язані, а вилучення бодай одного елемента неодмінно веде до розпаду системи.

Джерело: авторська розробка.

Рис. 2.1. Структура методичної системи розвитку професійної компетентності викладачів фахових коледжів (ПКВФК)

Характеристики елементів методичної системи, особливості її функціонування та поведінки будемо досліджувати у подальших наукових розвідках.

³⁹⁶ Вакалюк, Т. А., & Спірін, О. М. (2021). Інформаційно-цифрові технології: сутність поняття. У Звітна науково-практична конференція Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України: матеріали науково-практичної конференції (с. 16–17). ІТЗН НАПН України.

2.3. НАВЧАННЯ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД

LIFELONG EDUCATION: A MODERN VIEW

Ірина Барбарош

викладач,

Державний навчальний заклад

«Полтавський політехнічний ліцей»,

м. Полтава,

<https://orcid.org/0009-0008-2921-9803>

barbarosh.irina@gmail.com

Iryna Barbarosh

teacher,

State educational institution

«Poltava Polytechnic Lyceum»,

Poltava,

<https://orcid.org/0009-0008-2921-9803>

barbarosh.irina@gmail.com

У XXI ст. концепція освіти впродовж всього життя набула ключового значення. Вона є відповіддю на виклик, який кидає нам світ, де зміни відбуваються дуже швидко. Упровадження навчання впродовж життя необхідне для забезпечення динаміки генерування знань, посилення їх впливу на розвиток науки і техніки, економічне зростання та конкурентоспроможність.

In the 21st. century the concept of lifelong learning has become of key importance. It is the answer to the challenge which the world throws at us, where changes happen very quickly. The introduction of lifelong learning is necessary to ensure the dynamics of knowledge generation, increase its influence on the development of science and technology, economic growth and competitiveness.

Ключові слова: освіта, навчання, розвиток, життя.

Keywords: education, studying, development, life.

Освіта впродовж життя в усьому світі й особливо в розвинених країнах стає усе більш важливою сферою освітніх послуг. Питанню освіти впродовж життя приділяли увагу багато вчених, серед яких: В. Андрущенко, Н. Білик, І. Зязюн, В. Гошовська, Н. Ларіна, С. Максименко, Н. Ничкало, С. Симоєва, Л. Ніколенко, О. Маркозова та багато інших. Уперше концепція навчання впродовж життя була представлена в 1965 р. П. Ленграндом на форумі ЮНЕСКО. У запропонованій ученим теорії в центр розвитку суспільства були поставлені компетентності людини, для якої держава повинна створити всі необхідні умови для постійного розвитку її здібностей протягом життя. Поштовхом для створення теорії безперервної освіти стала глобальна концепція «єдності світу», згідно з якою всі частини нашої цивілізації взаємопов'язані та взаємозумовлені. При цьому людина є

головною цінністю й основою всіх процесів, що відбуваються у світі.^{397,398}

Метою безперервної освіти є становлення і розвиток особистості як у періоди її фізичного і соціально-психологічного дозрівання, розквіту й стабілізації життєвих сил та здібностей, так і в періоди старіння організму, коли на перший план висувається завдання компенсації сил і можливостей, що втрачаються. Вона покликана підвищувати рівень загальних знань і розширювати можливості участі громадян у культурній, соціальній та політичній діяльності країни, а також сприяти посиленню позиції людини в професійній діяльності.

Тобто головна мета освіти впродовж життя полягає в забезпеченні людей будь-якого віку рівним і відкритим доступом до якісного навчання.³⁹⁹

Навчання впродовж життя – це: розвиток знань, умінь і компетентностей людей впродовж їх життя з тим, щоб вони могли досягати економічних і соціальних цілей в результаті осмисленої та рефлексивної поведінки.

Відкритий доступ, «з коліски до останнього подиху», незалежно від статі, соціального статусу, попередніх успіхів в навчанні, раси і релігії.

Для всіх громадян: всім – приватним особам, їх сім'ям, місцевим співтовариствам, профспілкам, роботодавцям, неурядовим організаціям, регіональним властям відводиться активна роль, в LLL немає пасивних дійових осіб.

Економічна і соціальна орієнтація: освічені люди є хорошими громадянами і хорошими працівниками.

Центральне місце для того, хто навчається, в процесі навчання: викладач стає наставником і помічником в навчанні.

Опора на прозорі стандарти освіти і навчання, зрозумілі для всіх зацікавлених сторін, особливо для тих, хто навчається, і роботодавців.

Навчання впродовж життя відкриває нові можливості для людини.

Концепція LLL (lifelong learning) сьогодні вже стала реальністю, а в майбутньому її значення буде постійно зростати. Термін LLL

³⁹⁷ Маркозова, О. О. (2016). Навчання впродовж життя – необхідна умова досягнення життєвого успіху людини. *Вісн. нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого»*. Серія: *Філософія, філософія права, політологія, соціологія*, 2(29), 198–205.

³⁹⁸ Ніколенко, Л. Т. (2017). Освіта впродовж життя: вміння вчитися – ключова компетентність педагога. *ІМІДЖ сучасного педагога*, 7(176), 5–8.

³⁹⁹ Таланчук, П. М. (2014). *Сформуї осердя свого щастя*. Університет «Україна».

означає новий підхід до навчання впродовж життя людини у різноманітних формальних та неформальних ситуаціях.

Концепція LLL зорієнтована на людину в контексті забезпечення її зайнятості та активної громадянської позиції. У цьому значенні навчання впродовж життя орієнтується на попит ринку праці, а не на пропозиції з боку системи професійної освіти.⁴⁰⁰

Ця концепція навчання зумовлює постійний розвиток людини, незалежно від її віку та середовища, в якому вона перебуває. Тобто вона може навчатись на роботі, у колі сім'ї або у спільноті однодумців.

Концепт lifelong learning пов'язаний з розвитком технологій та інтернету, адже нова інформація та тренди поширюються так швидко, що свої знання у будь-якій галузі потрібно оновлювати постійно.⁴⁰¹

Людина все своє життя навчається, і це навчання можна поділити на декілька етапів.

У зв'язку з бурхливим розвитком навчання протягом життя в усьому світі, а особливо в розвинених країнах, на сьогодні виділяють наступні три основні форми освіти:

– формальна освіта – початкова, загальна середня освіта, середня професійна освіта, вища освіта, освіта після закінчення ЗВО (аспірантура й докторантура), підвищення кваліфікації й перепідготовка фахівців і керівників з вищою і середньою професійною освітою в інститутах, на факультетах і курсах підвищення кваліфікації і професійної перепідготовки;

– неформальна освіта – професійно спрямовані й загальнокультурні курси навчання в центрах освіти, на різних курсах інтенсивного навчання, семінарах, майстер-класах;

– інформальна освіта є загальним терміном для освіти за межами стандартного освітнього середовища – індивідуальна пізнавальна діяльність, що супроводжує повсякденне життя, реалізується за рахунок власної активності індивідів в оточуючому культурно-освітньому середовищі; спілкування, читання, відвідування установ культури, подорожі, засоби масової інформації тощо.

При цьому людина перетворює освітні потенціали суспільства в дієві фактори свого розвитку.

⁴⁰⁰ StudFiles. (2016). Навчання впродовж життя: сучасний погляд. <https://studfile.net/preview/5512079/>

⁴⁰¹ Громадське Радіо. (2023). *Освіта протягом життя: тренд чи необхідність? Пояснюють фахівці Grade Education Centre.* ГР в Google News. <https://hromadske.radio/publications/osvita-protiahom-zhyttia-trend-chy-neobkhdnist-poiasniiut-fakhivtsi-grade-education-centre>

Отже, на основі зазначеного ми можемо визначити поняття «освіта впродовж життя» як безперервний процес набуття знань, розвитку професійних та особистісних компетентностей, що здійснюється через різні форми освіти та самоосвіту і забезпечує можливість самореалізації особистості у різні вікові періоди.⁴⁰²

Які ж це професійні та особистісні компетентності?

Компетентності визначаються як комбінація знань, навичок та ставлень, де:

– знання складається із фактів і цифр, концепцій, ідей та теорій, які вже встановлені та підтримують розуміння певної сфери або предмета;

– навички визначаються як здатність та спроможність виконувати процеси та використовувати наявні знання для досягнення результатів;

– ставлення описують диспозиції сприйняття і налаштованості щодо ідей, людини або ситуації та спонукають до відповідних реакцій або дій.

Ключовими компетентностями є ті, що необхідні всім людям для підвищення особистого потенціалу і розвитку, розширення можливостей працевлаштування, соціальної інтеграції та активного громадянства. Такі компетентності розвиваються в процесі навчання протягом усього життя, починаючи з раннього дитинства, шляхом формального, неформального та інформального навчання.

Усі ключові компетентності вважаються однаково важливими: кожна з них сприяє успішному життю в суспільстві. Компетентності можуть застосовуватися у багатьох контекстах і в різних комбінаціях.

Вони переплітаються та поєднуються: розвиваючи компетентності, важливі для однієї життєвої сфери, ми одночасно розвиваємо й пріоритетні для іншої (рис. 2.2).

Такі навички, як критичне мислення, аналітичне мислення, вирішення проблем, творчість, робота в команді, вміння спілкування та проводити переговори, ухвалення рішень, саморегуляція, стійкість, емпатія, участь, повага до різноманітності враховуються у всіх ключових компетентностях.⁴⁰³

⁴⁰² Скорик, Т. В. (2016). Освіта впродовж життя в контексті євроінтеграційних процесів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, 135, 232–235. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2016_135_58

⁴⁰³ Освіта на основі життєвих навичок. (n.d.). *Нова парадигма освіти у глобальному світі*. <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/15/53>

Однією з ключових компетентностей визнано цифрову компетентність. Цифрова компетентність – це впевнене, критичне і відповідальне використання та взаємодія з цифровими технологіями для навчання, професійної діяльності (роботи) та участі у житті суспільства. Починаючи з 2006 року, цифрова компетентність була визнана в Європейському Союзі однією з ключових для навчання впродовж життя.

Джерело: Освіта на основі життєвих навичок.

<http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/15/53>

Рис. 2.2. Взаємопов'язані оновлені ключові компетентності

Також важливо пам'ятати про особистісне та професійне зростання. Це дає можливість покращити якість життя людини, сприяти її самореалізації, підвищити самооцінку, покращити впевненість у собі, а також бути в курсі нових технологій і тенденцій.

Навчання впродовж життя позитивно впливає на розумову діяльність, розширює світогляд, кругозір, збагачує професійний та особистий досвід. Самостійне навчання також веде до особистісного зростання та самореалізації. Вивчення нових знань, що вимагають навичок, дозволяє глибше зрозуміти різні предмети, розвиває інтелектуальну допитливість, сприятливо впливає на розум і запобігає зниженню когнітивних здібностей. Самовдосконалення дає змогу набутти впевненості в собі для досягнення особистих життєвих цілей і сталого професійного розвитку.

Освіта впродовж життя – це особлива форма самостійного навчання, спрямована на особистісний розвиток. Варто зазначити, що стандартного визначення терміну «освіта впродовж життя» не існує. У даній ситуації воно часто означає продовження навчання за межами формального навчання: після школи, університету або професійної підготовки.

У сучасному швидкоплинному світі, де постійно з'являються нові технології, дуже важливо вчитися впродовж усього життя. Існує постійна потреба у вивченні нових професійних навичок, які можуть відкрити двері до нових кар'єрних висот.

Навчання впродовж життя – це чудовий спосіб вийти із зони комфорту та підвищити впевненість у собі. Багато людей здобувають нові навички та захоплюються цікавими хобі протягом усього свого особистого та професійного життя⁴⁰⁴.

Отже, можна зробити висновки, що освіта протягом життя покликана підвищувати рівень загальних знань і розширювати можливості участі громадян у культурній, соціальній і політичній діяльності країни. Вона покликана внести вклад у подальшу демократизацію суспільства, а також сприяти посиленню позиції людини у професійній діяльності.

⁴⁰⁴ Jooble Ukraine. (2024). Що таке навчання впродовж життя? (+ приклади). <https://ua.jooble.org/blog/shho-take-navchannya-vprodovzh-zhyttya-pryklady/>

2.4. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ НАВЧАННЯ ТА РОЗВИТКУ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

ENSURING THE QUALITY OF VOCATIONAL EDUCATION IN THE CONTEXT OF LIFELONG LEARNING AND DEVELOPMENT

Вікторія Ключник

методист,

Навчально-методичний центр професійно-
технічної освіти у Дніпропетровській
області, м. Дніпро,

<https://orcid.org/0009-0009-8018-9096>
vikiniki.23021966@gmail.com

Viktoriia Kliuchnyk

methodist,

Educational and methodological center
vocational and technical education in the
Dnipropetrovsk region, Dnipro,

<https://orcid.org/0009-0009-8018-9096>
vikiniki.23021966@gmail.com

Представлено аналіз якості професійної освіти в контексті навчання та розвитку впродовж життя. Досліджуються ключові фактори, що визначають якість освіти, розглядаються сучасні виклики щодо її доступності та пропонуються потенційні стратегії вдосконалення системи професійної освіти для задоволення потреб суспільства, яке постійно змінюється.

The analyses the quality of vocational education in the context of lifelong learning and development. The key factors that determine the quality of education are explored, current challenges to its accessibility are considered, and potential strategies for improving the vocational education system to meet the needs of a constantly changing society are proposed.

Ключові слова: освіта, якість, навчання
впродовж життя.

Keywords: education, quality, lifelong
learning.

У контексті четвертої промислової революції та стрімкого розвитку технологій концепція навчання впродовж життя стає не просто бажаною, а необхідною умовою для професійного та особистісного розвитку.⁴⁰⁵ Професійна освіта відіграє ключову роль у забезпеченні населення актуальними навичками та знаннями, необхідними для адаптації до швидкозмінних умов ринку праці. Вона є основою, на якій будується подальше безперервне навчання та професійний розвиток особистості.⁴⁰⁶

Важливість професійної освіти підкреслюється її здатністю забезпечувати економіку кваліфікованими кадрами, сприяти

⁴⁰⁵ World Economic Forum. (2023). *The future of work report 2023*. World Economic Forum. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2023.pdf

⁴⁰⁶ Cedefop. (2023c). *Vocational education and training in Europe, 1995–2035: Scenarios for European vocational education and training in the twenty-first century*. Publications Office of the European Union. <http://data.europa.eu/doi/10.2801/794471>

інноваціям та економічному зростанню, підвищувати конкурентоспроможність працівників, зменшувати рівень безробіття та соціальної нерівності.⁴⁰⁷ В епоху, коли технології змінюються швидше, ніж колись, професійна освіта стає мостом між традиційними формами навчання та постійним оновленням знань і навичок протягом всього життя.⁴⁰⁸

Якість професійної освіти – це багатовимірне поняття, яке охоплює такі аспекти, як відповідність освітніх програм потребам ринку праці, ефективність освітнього процесу, рівень компетентності випускників, задоволеність стейкхолдерів (здобувачів освіти, роботодавців, суспільства).⁴⁰⁹ Якісна професійна освіта повинна забезпечувати формування як технічних (*hard skills*), так і соціальних (*soft skills*) навичок, необхідних для успішної кар'єри та адаптації до змін. Це особливо важливо в контексті навчання впродовж життя, оскільки саме ці навички дозволяють людині постійно вчитися та розвиватися.

На якість освіти впливають кілька ключових факторів. По-перше, кваліфікація педагогічних працівників. Професійний досвід викладачів у відповідній галузі, постійний розвиток педагогічної майстерності, регулярне підвищення кваліфікації викладачів та залучення практиків з виробництва до викладання дає змогу здобувачам освіти отримувати сучасні та необхідні знання для набуття професійних компетентностей. Це також демонструє принцип навчання впродовж життя на практиці, коли самі викладачі постійно оновлюють свої знання та навички.

По-друге, актуальність навчальних програм. Для забезпечення вимог сучасного ринку праці, який стрімко змінюється, необхідним є регулярний перегляд та оновлення змісту освіти, відповідність міжнародним стандартам, інтеграція новітніх технологій та практик у освітній процес, баланс між теоретичною та практичною підготовкою. Ця гнучкість та адаптивність навчальних програм є ключовою для підготовки фахівців, здатних до безперервного навчання та розвитку.

Матеріально-технічна база є наступним важливим фактором. Сьогодні далеко не всі заклади професійно-технічної освіти, особливо ті, що готують фахівців складних професій (металообробка, зварювання) можуть похвалитися наявністю сучасного обладнання та

⁴⁰⁷ European Commission. (2020b). *European skills agenda for sustainable competitiveness, social fairness and resilience*. Publications Office of the European Union. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1223&langId=en>

⁴⁰⁸ OECD. (2021). *OECD skills outlook 2021: Learning for life*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/0ae365b4-en>

⁴⁰⁹ UNESCO. (2022). *Global education monitoring report 2022: Inclusion and education*. UNESCO Publishing. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373718>

інструментів, що є запорукою якісної професійної підготовки випускників. Крім цього, на якість освіти суттєво впливають доступ до актуального програмного забезпечення, створення навчально-виробничих комплексів, наявність розвинутої інфраструктури для дистанційного та змішаного навчання. Ці елементи не лише покращують якість первинної професійної підготовки, але й створюють основу для подальшого навчання та перекваліфікації протягом життя.

Зв'язок з роботодавцями та практична орієнтованість професійного навчання є ще одним значущим фактором. Позитивний вплив створюють стажування та виробнича практика на підприємствах-замовниках кадрів, спільні проекти з підприємствами, участь роботодавців у розробці освітніх програм та розвиток системи дуальної освіти. Така співпраця не лише підвищує якість первинної професійної підготовки, але й створює передумови для подальшого навчання на робочому місці та розвитку корпоративних освітніх програм, що є важливою складовою навчання впродовж життя.

Система оцінки та забезпечення якості також відіграє важливу роль. Створення та функціонування внутрішньої системи управління якістю в закладах освіти дозволяє оцінити ефективність методів навчання, які застосовуються, та своєчасно коригувати освітню траєкторію здобувачів освіти. Важливо проводити моніторинг працевлаштування випускників та оцінку задоволеності роботодавців. Ці механізми забезпечення якості створюють основу для постійного вдосконалення освітнього процесу та адаптації до змінних потреб ринку праці, що є ключовим у контексті навчання впродовж життя.

У забезпеченні якості сучасної професійної освіти мають місце певні виклики, які потребують відповідного реагування. Для подолання наслідків швидкого застарівання знань та навичок необхідно постійно оновлювати навчальні програми, розвивати системи короткострокових курсів для швидкої перекваліфікації, впроваджувати концепції «навчання тому, як вчитися». Ці підходи безпосередньо пов'язані з концепцією навчання впродовж життя, оскільки вони готують здобувачів освіти до постійного оновлення своїх знань та навичок.

Потреби розвитку у здобувачів освіти критичного мислення, навичок комунікації та роботи в команді, адаптивності та гнучкості, емоційного інтелекту та лідерства можуть бути забезпечені інтеграцією *soft skills* у навчальні програми. Ці навички є ключовими для успішного навчання впродовж життя, оскільки вони дозволяють людині ефективно взаємодіяти з іншими, адаптуватися до нових ситуацій та постійно вчитися.

Адаптація до цифрової трансформації освіти відбувається шляхом розвитку цифрових компетентностей викладачів та здобувачів освіти, впровадженням систем управління навчанням (LMS), створенням якісного цифрового освітнього контенту, забезпечення кібербезпеки та захисту даних. Ці аспекти не лише підвищують якість професійної освіти, але й готують здобувачів до навчання в цифровому середовищі протягом всього життя.

Існують певні стратегії покращення якості освіти, які також сприяють реалізації концепції навчання впродовж життя. Використання інновацій в освітніх технологіях, а саме: впровадження змішаного та онлайн-навчання, що передбачає розробку якісних онлайн-курсів, створення віртуальних лабораторій, забезпечення технічної підтримки для здобувачів освіти та педагогів; використання віртуальної та доповненої реальності для практичних занять (симуляції робочих процесів, віртуальні тренажери для небезпечних або дорогих операцій, AR-інструкції для навчання роботі з обладнанням, створення імерсивних навчальних середовищ). Ці інновації не лише підвищують якість професійної освіти, але й створюють нові можливості для навчання протягом життя, роблячи освіту більш доступною та гнучкою.

Партнерство з бізнесом є ще однією важливою стратегією. Воно може полягати в розробці навчальних програм у співпраці з роботодавцями через залучення створених галузевих рад з питань кваліфікацій, регулярні консультації з представниками підприємств, спільну розробку професійних стандартів, запровадження механізмів швидкого оновлення навчальних програм відповідно до потреб ринку. Створення програм дуальної освіти, що потребує законодавчого забезпечення дуальної форми навчання, розробки механізмів співфінансування навчання, створення системи наставництва на підприємствах, забезпечення балансу між теоретичним навчанням та практичною підготовкою. Залучення професіоналів-практиків до викладання шляхом створення програм підготовки педагогічних працівників з числа практиків, організації гостьових лекцій та майстер-класів, спільного керівництва проектами здобувачів освіти, стажування педагогів на підприємствах. Ці форми співпраці не лише підвищують якість професійної освіти, але й створюють міцні зв'язки між освітою та виробництвом, що є ключовим для реалізації концепції навчання впродовж життя.

Державна політика та фінансування через упровадження системи ваучерів на навчання також може сприяти реалізації концепції навчання впродовж життя. Це передбачає розробку механізму видачі та

використання освітніх ваучерів, визначення категорій населення, які мають право на ваучери, створення системи акредитації провайдерів освітніх послуг та здійснення моніторингу ефективності використання ваучерів. Така система може зробити професійну освіту та навчання впродовж життя більш доступними для різних верств населення.

Підвищення гнучкості освітніх програм є ще однією важливою стратегією, яка безпосередньо пов'язана з концепцією навчання впродовж життя. Це можна забезпечити використанням модульної структури навчання, розробляючи освітні програми на основі компетентнісного підходу, створюючи банк освітніх модулів, забезпечуючи можливості вибору індивідуальної траєкторії навчання, впроваджуючи системи накопичення та трансферу кредитів. Визнання результатів неформального та інформального навчання також є важливим аспектом, для чого потрібно розробити процедури оцінки та визнання попереднього досвіду, впровадити професійні портфоліо, розвивати мережу центрів оцінки кваліфікацій. Розробка коротких спеціалізованих курсів для швидкого оновлення навичок є ще одним елементом підвищення гнучкості освітніх програм. Це передбачає здійснення аналізу потреб ринку праці у конкретних навичках, присвоєння «мікрокваліфікацій» за окремі компетентності, розвиток платформ для швидкого запуску нових курсів, співпрацю з виробництвом для визначення актуального змісту курсів.

Навчання впродовж життя (lifelong learning) є концепцією, яка визнає необхідність постійного розвитку людини через освіту та професійний розвиток на всіх етапах життя. У сучасному світі, де знання і навички швидко застарівають, людина повинна бути готовою до безперервного оновлення своїх компетентностей. Професійна освіта в цьому контексті виступає не лише як початковий етап професійної підготовки, але і як фундамент для подальшого навчання та розвитку.

Важливість навчання впродовж життя для професійного розвитку полягає у тому, що ця система дозволяє не тільки підвищувати кваліфікацію фахівців, але й сприяє їхній адаптації до нових професій і умов ринку праці. Це особливо актуально у зв'язку з автоматизацією виробничих процесів, коли деякі професії зникають, натомість виникають нові спеціалізації. Професійна освіта, яка враховує ці тенденції та готує здобувачів до постійного навчання, стає ключовим фактором успіху на ринку праці.

Системи навчання впродовж життя мають позитивний вплив на економіку, оскільки підвищують продуктивність працівників і сприяють інноваціям. Для суспільства це також є важливим фактором соціальної стабільності, оскільки забезпечує рівні можливості для

професійного розвитку незалежно від віку чи соціального статусу. Професійна освіта, яка інтегрує принципи навчання впродовж життя, стає потужним інструментом соціальної мобільності та економічного розвитку.

Інтеграція концепції навчання впродовж життя у професійну освіту вимагає переосмислення традиційних підходів до навчання. Замість фокусу на передачі конкретних знань та навичок, які можуть швидко застаріти, професійна освіта повинна розвивати у здобувачів освіти здатність до самостійного навчання, критичного мислення та адаптації до змін. Це означає, що крім технічних навичок, велика увага має приділятися розвитку так званих «м'яких навичок» (soft skills), таких як комунікація, робота в команді, вирішення проблем та емоційний інтелект.

Важливим аспектом інтеграції навчання впродовж життя у професійну освіту є розвиток цифрової грамотності. В епоху цифрової трансформації, здатність ефективно використовувати цифрові технології стає необхідною умовою для успішної кар'єри в будь-якій галузі. Професійна освіта повинна не лише навчати використанню конкретних цифрових інструментів, але й розвивати загальну цифрову компетентність, яка дозволить адаптуватися до нових технологій у майбутньому.

Ще одним важливим аспектом є розвиток підприємницьких навичок. У світі, де традиційні моделі зайнятості змінюються, а фрілансерство та самозайнятість стають все більш поширеними, здатність створювати та управляти власними проектами стає ключовою навичкою. Професійна освіта повинна включати елементи підприємницької освіти, навчаючи здобувачів освіти основам бізнес-планування, маркетингу та фінансового менеджменту.

Важливо також звернути увагу на роль професійної освіти у забезпеченні соціальної інклюзії. Навчання впродовж життя повинно бути доступним для всіх верств населення, включаючи людей з обмеженими можливостями, ветеранів та ветеранок війни, мігрантів, людей старшого віку та інших вразливих груп. Це вимагає розробки гнучких освітніх програм, які враховують різноманітні потреби та обставини слухачів, а також використання технологій для забезпечення доступності освіти.

Роль викладачів у контексті навчання впродовж життя також змінюється. Замість того, щоб бути просто передавачами знань, вони стають фасилітаторами навчання, допомагаючи здобувачам освіти розвивати навички самостійного навчання та критичного мислення. Це вимагає постійного професійного розвитку самих викладачів, які

повинні бути готовими до впровадження нових педагогічних підходів та технологій.

Партнерство між освітніми закладами, бізнесом та урядом стає ключовим фактором успіху в реалізації концепції навчання впродовж життя. Такі партнерства можуть забезпечити актуальність освітніх програм, створити можливості для практичного навчання та стажування, а також сприяти розвитку системи визнання неформальної та інформальної освіти.

Важливо також враховувати глобальний контекст професійної освіти та навчання впродовж життя. В умовах глобалізації ринку праці, здатність працювати в міжнародному середовищі стає все більш важливою. Це вимагає розвитку мовних навичок, міжкультурної компетентності та розуміння глобальних економічних тенденцій.

Інновації в галузі освітніх технологій відкривають нові можливості для реалізації концепції навчання впродовж життя. Масові відкриті онлайн-курси (МООС), адаптивне навчання на основі штучного інтелекту, віртуальна та доповнена реальність – всі ці технології можуть зробити професійну освіту більш доступною, персоналізованою та ефективною. Однак важливо забезпечити, щоб впровадження цих технологій не створювало нових форм нерівності, а навпаки, сприяло демократизації освіти.

У контексті швидких технологічних змін та автоматизації багатьох професій, здатність до перекваліфікації та освоєння нових професій стає критично важливою. Професійна освіта повинна готувати студентів до можливості зміни кар'єри протягом життя, розвиваючи гнучкість мислення та здатність до навчання в різних галузях.

Важливим аспектом навчання впродовж життя є також розвиток системи визнання та сертифікації навичок, отриманих через неформальну та інформальну освіту. Це може включати розробку національних рамок кваліфікацій, які враховують різні форми навчання, впровадження систем цифрових бейджів для визнання мікрокваліфікацій, а також розвиток процедур оцінки та визнання попереднього досвіду навчання.

Не менш важливим є розвиток культури навчання в суспільстві загалом. Це передбачає формування позитивного ставлення до навчання як до постійного процесу, який триває протягом всього життя, а не обмежується формальною освітою. Професійна освіта може відігравати ключову роль у формуванні такої культури, демонструючи цінність постійного навчання та розвитку.

У контексті сталого розвитку, професійна освіта та навчання впродовж життя також повинні враховувати екологічні аспекти. Це включає розвиток «зелених» навичок, необхідних для переходу до більш стійкої економіки, а також формування екологічної свідомості та відповідальності.

Нарешті, важливо відзначити роль професійної освіти та навчання впродовж життя у забезпеченні психологічного благополуччя та особистісного розвитку. Постійне навчання не лише підвищує професійну конкурентоспроможність, але й сприяє самореалізації, підвищує самооцінку та забезпечує відчуття причетності до суспільства.

Підсумовуючи, можна сказати, що якість професійної освіти є одним з ключових факторів, що впливають на розвиток людського капіталу та забезпечують можливість навчання впродовж життя. В умовах стрімких технологічних змін та глобалізації ринку праці, професійна освіта стикається з низкою викликів, але водночас має значний потенціал для інновацій та вдосконалення. Інтеграція принципів навчання впродовж життя у професійну освіту є не просто бажаною, а необхідною умовою для підготовки фахівців, здатних успішно функціонувати в сучасному світі.

Для досягнення цих цілей необхідно розвивати інфраструктуру освіти, впроваджувати інноваційні технології та забезпечувати підтримку для вразливих груп населення. Важливо також розвивати партнерство між освітніми закладами, бізнесом та урядом, впроваджувати гнучкі освітні програми та системи визнання різних форм навчання.

Успішне вирішення цих питань сприятиме соціально-економічному розвитку та зростанню конкурентоспроможності нації в умовах глобальної економіки. Професійна освіта, інтегрована з концепцією навчання впродовж життя, стає потужним інструментом для забезпечення сталого розвитку, соціальної справедливості та особистісного зростання кожного члена суспільства.

2.5. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ДИСЦИПЛІН ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

PECULIARITIES OF DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF TEACHERS OF GENERAL EDUCATION DISCIPLINES IN VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTIONS

Ірина Будулуца

аспірант

Інституту професійної освіти

НАПН України,

<https://orcid.org/0009-0001-9837-2763>

irinabuduluca@gmail.com

Iryna Budulutsa

Postgraduate student of the

Institute of Vocational Education of the

NAES of Ukraine,

<https://orcid.org/0009-0001-9837-2763>

irinabuduluca@gmail.com

У підрозділі розглядаються аспекти, пов'язані із підвищенням якості педагогічної діяльності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти. Висвітлюються особливості сучасної загальноосвітньої підготовки учнів, аналізується стан професійної освіти, зміст Типової освітньої програми, освітні втрати, результати PISA. Робиться висновок про необхідність системного розвитку професійної компетентності викладачів загальноосвітніх дисциплін.

The subsection considers aspects related to improving the quality of pedagogical activity of teachers of general education disciplines in vocational education institutions. It highlights the features of modern general education of students, analyses the state of vocational education, the content of the Model Educational Programme, educational losses, and PISA results. The conclusion is made about the need for systematic development of professional competence of teachers of general education disciplines.

Ключові слова: професійна компетентність, загальноосвітня підготовка, професійна освіта, викладачі загальноосвітніх дисциплін.

Keywords: professional competence, background education, professional education, presentation of background disciplines.

У Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року вказано, що основною проблемою функціонування цієї освітньої галузі є невідповідність професійної підготовки кваліфікованих робітників потребам суспільства, економіки та самої особи. Основним завданням визначено формування нового іміджу випускника-майбутнього кваліфікованого робітника як «...всесічно розвиненої особистості, здатної до вибору індивідуальної освітньої траєкторії, навчання впродовж усього життя, розвитку професійної кар'єри, підприємництва та самозайнятості;

конкурентоспроможного та мобільного на ринку праці фахівця, особистості, яка здобула освітні та професійні компетентності відповідно до її інтересів, здібностей, можливостей, потреб національної економіки та суспільства; успішної особистості з активною громадянською позицією, морально-етичними якостями, відповідальною за результати власної діяльності». Цим стратегічним документом передбачено шляхи забезпечення якості підготовки кваліфікованих кадрів, серед яких «забезпечення стимулювання професійного зростання педагогічних працівників»⁴¹⁰ визначено провідним чинником розв'язання актуальної проблеми.

Серед педагогічних працівників закладів професійної освіти значну частку складають викладачі загальноосвітніх дисциплін, діяльність яких спрямована на формування ключових компетентностей та наскрізних умінь (читання з розумінням; уміння висловлювати власну думку усно і письмово; критичне та системне мислення; здатність логічно обґрунтовувати позицію; творчість; ініціативність; вміння конструктивно керувати емоціями оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми; здатність співпрацювати з іншими людьми⁴¹¹) учнів (при здійсненні первинної професійної підготовки на основі базової загальної середньої освіти).

В умовах дії таких негативних факторів, як міграція, динамічні економічні зміни, брак фінансування, спричинені війною з РФ, від належної професійної діяльності цих викладачів залежить не лише загальноосвітня підготовленість учнів, а й якість їх професійної підготовки як кваліфікованих робітників: сучасні складні машини, обладнання, виробничі технології вимагають від фахівців ґрунтовних природничо-математичних та суспільно-економічних знань, умінь вільно застосовувати цифрові технології, володіння достатніми рівнями правової, економічної, екологічної компетентності.

Природно, щоб забезпечити якісну загальноосвітню підготовку кваліфікованих робітників, сучасний викладач має постійно розвиватися як особистість, невпинно поповнювати арсенал своїх психолого-педагогічних, методичних, предметних знань, володіти новітньою інформацією в галузі майбутньої професійної діяльності своїх вихованців. Для цього слід цілеспрямовано, системно використовувати інструменти сучасних інноваційних педагогічних

⁴¹⁰ Верховна Рада України. (2019а). *Концепція реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року*. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 419-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-p#Text>

⁴¹¹ Верховна Рада України. (2017). *Про освіту*. Закон України № 2145-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

технологій, а принцип безперервного професійного розвитку має бути центральним, основним у цьому процесі.

Натомість варто вказати, що поки-що в освітній практиці система розвитку професійної компетентності педагогічних працівників закладів професійної освіти знаходиться лише на стадії свого становлення; маємо проблеми з підвищенням кваліфікації викладачів у між курсовий період, мало уваги звертається адміністрацією на інформальний складник професійного зростання викладачів загальноосвітніх дисциплін. Крім того, і в педагогічній науці докладно не висвітлені особливості розвитку професійної компетентності викладачів загальноосвітніх дисциплін, при урахуванні яких маємо можливість продуктивно використати ресурси формальної, неформальної та інформальної освіти в особистісному та професійному зростанні цих педагогічних працівників.

Теоретичні і методичні аспекти професійного розвитку педагогічних працівників закладів професійної освіти розглянуто у роботах таких вітчизняних учених: Л. Базиль, О. Бородієнко, Т. Герлянд, С. Гончаренко, І. Зязюн, О. Коваленко, Д. Коваленко, В. Ковальчук, В. Кремень, В. Кручек, В. Курок, Р. Курок, О. Малихін, Л. Мартинець, М. Михнюк, Н. Ничкало, В. Орлов, О. Отич, М. Пригодій, Л. Пуховська, В. Радкевич, О. Радкевич, С. Сисоєва, Н. Теличко, О. Тітова, О. Топузов, Л. Філатова та ін.

У наявних наукових працях розвиток професійної компетентності педагогічних працівників учені розглядають як поетапний процес формування суб'єкта професійної діяльності, у перебігу якого викладач оволодіває комплексом професійно-важливих якостей, педагогічних здібностей, системою новітніх психолого-педагогічних, методичних, технічних, технологічних знань, умінь ефективно застосовувати в освітньому процесі сучасні цифрові технології. Особливий інтерес викликають наукові праці, у яких досліджуються проблеми, пов'язані із загальноосвітньою підготовкою учнів чи студентів.

Зокрема, у дослідженні Т. Герлянд⁴¹² обґрунтовано цілі, чинники, принципи, педагогічні умови, зміст, методи, форми, засоби, технології загальноосвітньої підготовки майбутніх кваліфікованих робітників аграрного профілю, спроєктовано методичну систему та розроблено детальну методику цілеспрямованого формування загальноосвітньої компетентності майбутніх кваліфікованих робітників-аграрників.

⁴¹² Герлянд, Т. М. (2021). *Теоретичні і методичні основи загальноосвітньої підготовки майбутніх кваліфікованих робітників аграрного профілю* [Дис. д-ра пед. наук]. Інститут проф.-техн. освіти НАПН України. Київ.

Зацікавлюють результати дослідження М. Кабиш «Система розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти»,^{413,414} де авторка науково обґрунтувала методологічні підходи, створила концепцію, обґрунтувала систему, визначила напрями, чинники, принципи, педагогічні умови, розробила методiku поетапного розвитку педагогічної майстерності цієї групи викладачів закладів професійної освіти. та експериментально підтвердила ефективність системного розвитку феномену.

Сучасні теоретичні і методичні основи розвитку професіоналізму викладачів закладів фахової передвищої освіти висвітлено у колективній монографії «Система розвитку професійної компетентності педагогічних працівників фахових коледжів в умовах пандемії, воєнного та повоєнного часу» (О. Тітова, П. Лузан, Т. Пашенко, І. Мося, А. Остапенко, О. Ямковий. За наук. ред. О. Тітової),⁴¹⁵ у якій визначено особливості розвитку професійної компетентності педагогічних працівників закладів фахової передвищої освіти у сучасній освітній практиці; обґрунтовано методологічні підходи, основні принципи, педагогічні умови, створено концепцію та розроблено методичну систему розвитку професійної компетентності педагогічних працівників фахових коледжів.

У наявних наукових працях учені демонструють єдність думок у тому, що в сучасній освітній практиці має бути реалізована цілеспрямована система підвищення професійної кваліфікації педагогічних працівників закладів професійної освіти, мета якої – перманентний розвиток професійної компетентності викладачів предметів загальноосвітньої, загально професійної, професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовок.

Необхідно на основі аналізу нормативних документів щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників, наявних освітніх практик, ідей і положень реалізації компетентнісного підходу у професійній освіті схарактеризувати сучасні особливості розвитку професійної компетентності викладачів загальноосвітніх дисциплін.

⁴¹³ Кабиш, М. Ю. (2024). Методична система розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти. *Professional Pedagogics*, 1 (28), 12–22. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2024.28.12-22>

⁴¹⁴ Кабиш, М. Ю. (2023). *Розвиток педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти: теорія і практика: монографія*. Видавництво Людмила.

⁴¹⁵ Тітова, О. А. (ред.), Лузан, П. Г., Пашенко, Т. М., Мося, І. А., Остапенко, А. В., & Ямковий, О. Ю. (2023). *Система розвитку професійної компетентності педагогічних працівників фахових коледжів в умовах пандемії, воєнного та повоєнного часу: монографія*. ІПО НАПН України. <http://lib.iitta.gov.ua/738694/>

Учені переконують, і з цим варто погодитися, що головним фактором підвищення якості підготовки кваліфікованих робітників, фахівців є педагогічна діяльність викладача, його вміння здійснювати таку педагогічну взаємодію, яка б сприяла всебічному розвитку особистості здобувачів освіти, їхніх творчих здібностей і талантів. У синтезі ці якості і властивості викладача і складають основу його професійної компетентності як «можливість, готовність і здатність здійснювати ефективну педагогічну діяльність».⁴¹⁶

Насамперед зазначимо, що особливості розвитку професійної компетентності викладачів загальноосвітніх дисциплін тісно пов'язані із сучасними процесами реформування професійної (професійно-технічної) освіти та стратегічними напрямками її розбудови.

Станом на 1 січня 2023 р. освітню діяльність провадили 670 закладів П(ПТ)О. Серед них 649 закладів, що підпорядковані МОН (276 професійних ліцеїв, 157 вищих професійних училищ, 91 центр професійно-технічної освіти, 60 професійно-технічних училищ, 52 навчальних центри при установах виконання покарань, 11 структурних підрозділів закладів вищої освіти та 2 професійних коледжі), 21 заклад, підпорядкований обласним, Київській міській державним адміністраціям.

Задля порівняння вкажемо, що на 01. 01. 2020 р. в Україні функціонувало 723 заклади П(ПТ)О (318 професійних ліцеїв, 165 вищих професійних училищ, 90 центрів професійно-технічної освіти, 65 професійно-технічних училищ, 62 заклади П(ПТ)О при установах виконання покарань, 3 професійні коледжі). Війна з РФ спричинила суттєве зменшення мережі на 53 заклади П(ПТ)О. Прикметно, що в 2011 р. таких закладів було 976.

Відбулися суттєві зміни контингенту здобувачів П(ПТ)О. Якщо у 2019 р. професійно-технічну освіту здобувало 245,8 тис. осіб, то на 1 січня 2023 р. загальний контингент здобувачів налічував вже 230,5 тис. осіб, із яких 12,7 тис. осіб є внутрішньо переміщеними, 17,5 тис. осіб перебувають за кордоном (навчаються дистанційно), 5,5 тис. осіб знаходяться на тимчасово окупованій території.⁴¹⁷

⁴¹⁶ Тітова, О. А. (ред.), Лузан, П. Г., Пащенко, Т. М., Мося, І. А., Остапенко, А. В., & Ямковий, О. Ю. (2023). *Система розвитку професійної компетентності педагогічних працівників фахових коледжів в умовах пандемії, воєнного та повоєнного часу*: монографія. ІПО НАПН України. <http://lib.iitta.gov.ua/738694/>

⁴¹⁷ Міністерство освіти і науки України. (2023b). *Освіта і наука України в умовах воєнного стану*: інформаційно-аналітичний збірник. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozvv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf>

Однак повномасштабне вторгнення РФ спричинило суттєві зміни складу педагогічних працівників закладів П(ПТ)О. Якщо на 1.01.2021 р. в державних закладах П(ПТ)О працював 32 841 педагогічний працівник, серед яких викладачів загальноосвітніх дисциплін було 6943 особи, то у кінці 2022 р. ситуація різко змінилася. Зокрема, загальна кількість педагогічних працівників зменшилася на 27,2 % (23905 осіб, серед яких 1258 осіб є внутрішньо переміщеними, 904 особи перебували за межами території України, 472 особи перебували у відпустці без збереження заробітної плати, 654 особи проходили службу в Збройних Силах України й Силах територіальної оборони Збройних Сил України).⁴¹⁸ Варто відмітити, що серед викладачів загальноосвітніх дисциплін з року в рік частка жінок майже не змінюється і складає більше 70 %. Цю особливість складу викладачів будемо враховувати у наших подальших наукових розвідках.

Не вдаючись до детального коментування усіх зазначених статистичних показників розвитку П(ПТ)О, зупинимо увагу на змістових факторах, які визначають особливості розвитку професійної компетентності саме викладачів досліджуваної групи. Отже, як слушно зазначає М. Кабиш,⁴¹⁹ на формування особистості майбутнього кваліфікованого робітника спрямовані дидактичні ресурси предметів як професійної (загально професійна, професійно-теоретична, професійно-практична), так і загальноосвітньої підготовок. Загальноосвітня підготовка здійснюється для учнів з базовою середньою освітою відповідно до Стандарту загальної середньої освіти. Прикметно, що обов'язковою складовою робочого навчального плану закладу П(ПТ)О має бути Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти III ступеня, що має регламентувати провадження освітньої діяльності для цієї категорії здобувачів професійної освіти. Орієнтовний варіант Типової освітньої програми, запропонований закладам П(ПТ)О Навчально-методичним центром у Сумській області, подано у табл. 2.1.

Не важко помітити, що у порівнянні з «минулими» регламентами загальноосвітньої підготовки, що передбачалося «Типовою базисною структурою навчальних планів», тут відбулися суттєві зміни. Цей факт ми пов'язуємо з ефективною реалізацією положень компетентнісного підходу у професійній освіті, з гуманітаризацією освітнього процесу.

⁴¹⁸ Міністерство освіти і науки України. (2023b). *Освіта і наука України в умовах воєнного стану*: інформаційно-аналітичний збірник. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf>

⁴¹⁹ Кабиш, М. Ю. (2023). *Розвиток педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти: теорія і практика*: монографія. Видавництво Людмила.

Таблиця 2.1

Орієнтовний варіант Типової освітньої програми

№ з/п	Навчальні предмети	Кількість годин
Базові предмети		
1	Українська мова	140
2	Українська література	140
3	Іноземна мова	140
4	Зарубіжна література	70
5	Історія України	105
6	Всесвітня історія	70
7	Громадянська освіта	70
8	Математика	210
9	Захист Вітчизни	105
10	Фізична культура	3(2) год на тиждень
Всього годин (без п. 10)		1050
Природничі науки		
11	Фізика і астрономія	
12	Біологія і екологія	
13	Хімія	
14	Географія	
Всього годин		594
Вибірково-обов'язкові предмети (із запропонованого переліку учень має обрати два предмети)		
15	Інформатика	
16	Технології (для закладів П(ПТ)О можлива інтеграція з предметами спеціальної технології)	
17	Мистецтво	
Всього годин		210
Загальна кількість годин (без п. 10)		1854
18	Додаткові години на профільні предмети, окремі базові предмети, спеціальні факультативні курси, індивідуальні заняття призначено для забезпечення профільного спрямування навчання – можливе їх використання для набуття професійних, загально професійних та ключових компетентностей	565

Джерело: Скиба, В. М. (2018). <https://griml.com/tJPsz>

Отже, за результатами опанування Типової освітньої програми учні закладу П(ПТ)О здобувають повну загальну середню освіту. Натомість справедливо, на нашу думку, М. Кабиш вказує на вагому особливість змісту загальноосвітньої підготовки у закладі П(ПТ)О:

вивчення предметів професійно-теоретичної і професійно-практичної підготовки здійснюється паралельно з опануванням майбутніми кваліфікованими робітниками суспільно-гуманітарних і природничо-математичних дисциплін.

У цьому вбачаємо два аспекти: по-перше, одночасне вивчення учнями загальноосвітніх дисциплін, загально технічних, спеціальних предметів, а також залучення до виробничого навчання і практик вимагає реалізації у закладі П(ПТ)О методичної системи, що враховує, інтегрує, поєднує усі види підготовки; по-друге, змістовий вектор кожного предмета загальноосвітньої підготовки має бути зорієнтований на розвиток професійної спрямованості особистості майбутнього кваліфікованого робітника чи фахівця – розуміння і прийняття учнем цілей, завдань, професійної діяльності, пов'язаних з нею інтересів, переконань настанов та мотивів.

Крім того, важливим заходом є можлива інтеграція певних загальноосвітніх дисциплін (технології, інформатика, екологія, художня культура) з предметами професійної підготовки.⁴²⁰ Ці аспекти маємо враховувати у розвитку професійної компетентності викладачів загальноосвітніх дисциплін.

Задля досягнення учнями результатів навчання, передбачених з кожної дисципліни загальноосвітньої підготовки вимогами Державного стандарту, фахівці обласних навчально-методичних центрів рекомендують застосовувати різноманітні інноваційні педагогічні технології – технологію навчального проектування, імітаційно-ігрове навчання, проблемне навчання, інтерактивні форми навчання, комунікаційно-цифрові технології тощо.

Природно, цілеспрямованість професійного вдосконалення педагогічних працівників закладів П(ПТ)О залежить і від того особистісно-інтелектуального потенціалу, з яким приходять вступники на програми підготовки трактористів-машиністів, слюсарів з ремонту сільськогосподарських машин, агрономів тощо. Наразі маємо суттєві освітні втрати в опануванні учнями закладів професійної освіти природничо-математичними і суспільно-гуманітарними дисциплінами, і ці негаразди пов'язують з пандемією COVID-19 та повномасштабною війною з РФ. Задля підтвердження вказаних освітніх викликів доцільно навести результати Міжнародного дослідження якості освіти PISA, започатковане Організацією економічного співробітництва і розвитку у 1997 р. у 80 країнах світу. Зазначена програма розроблена для вивчення компетентностей 15-річних підлітків в галузі читання,

⁴²⁰ Кабиш, М. Ю. (2023). *Розвиток педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти: теорія і практика*: монографія. Видавництво Людмила.

природничо-наукових дисциплін та математики, і здійснюється таке дослідження раз у три роки.

Наразі проведено сім циклів таких досліджень. Зважаючи на те, PISA є одним із найавторитетніших джерел інформації про стан середньої освіти у світі, Україна у 2018 р. також приєдналася до цієї програми і навіть повномасштабне вторгнення РФ не завадило провести друге таке оцінювання якості вітчизняної середньої освіти. Зазначимо, що за результатами вказаного дослідження можна не тільки оцінити інтелектуальний рівень учнів вітчизняних закладів освіти, а й порівняти з рівнем освіти підлітків інших країн: визначити, на якому відрізку шкали PISA (шість рівнів) знаходиться переважна частка наших учнів; отримати дані щодо того, на скільки відстають вітчизняні учні від своїх однолітків з держав-учасниць програми; оцінити розриви в знаннях між сільськими та міськими учнями тощо.

Для оцінювання результатів навчальних досягнень учням пропонувалися тести, які визначали здатності учасників дослідження застосовувати опановані знання в конкретних життєвих ситуаціях. Мовиться про те, що вказана програма послуговується таким методологічним положенням: для сучасної економіки не важливо, що саме знає фахівець, важливо наскільки ефективно він може застосовувати набуті знання на практиці. Задля цього оцінювалися здатності учасників дослідження: «... читати, розуміти й інтерпретувати різноманітні тексти, з якими вони матимуть справу в повсякденному житті, розширювати свої знання і читацький потенціал, брати активну участь у житті суспільства; використовувати власні знання й уміння з математики задля розв'язання різноманітних життєвих проблем, у контексті яких необхідним є звернення до математики; використовувати знання й уміння з природничо-наукових дисциплін задля вирішення різноманітних життєвих проблем, де важливим є застосування наукових підходів»⁴²¹.

Відтак, попри війну, у жовтні 2022 р. Україна змогла провести дослідження успішності 15-річних підлітків, серед яких були учні закладів загальної середньої освіти, учні закладів професійної (професійно-технічної) освіти та студенти коледжів (у 2018 р. – 6334 особи, у 2022 р. – 3876 осіб відповідно) (табл. 2.2).

Дані Національного звіту за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA 2022 вказують, що практично у всіх країнах-учасницях відбулося зниження успішності 15-річних підлітків

⁴²¹ Мазорчук, М., Вакуленко, Т., Терещенко, В., Бичко, Г., Шумова, К., Раков, С. ... Кузнєцова, Ю. (2019). *Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018*. Український центр оцінювання якості освіти. УЦОЯО.

в усіх предметних галузях оцінювання. У той же час, наші учні/студенти продемонстрували нижчий, у порівнянні з країнами-учасниками, рівень сформованості математичної, читацької та природничо-наукової грамотності.⁴²² Крім того, засвідчено масштабні освітні втрати порівняно з 2018 р.: щоб їх надолужити, треба, за стандартами PISA, рік навчання з математики, не менше два роки із читання, пів року навчання з природничо-наукових предметів (1 рік навчання – 20 тестових балів). Як це видно з табл. 2.2, найнижчий серед усіх галузей рівень навчальних втрат в математиці: у 2018 р. експерти PISA оцінили математичну грамотність українських учнів у 453 бали, у 2022 р. – у 441 відповідно. Тут наше учнівство втратило 12 балів.

Таблиця 2.2

Результати оцінювання (середній бал) успішності 15-річних підлітків за програмою дослідження PISA у 2018 р. і 2022 р.

№ з/п	Країна	Математична грамотність		Природничо-наукова грамотність		Читацька грамотність	
		2018 р.	2022 р.	2018 р.	2022 р.	2018 р.	2022 р.
1	Сінгапур	529	575	551	561	549	543
2	Японія	527	536	529	547	504	516
3	Естонія	523	510	530	526	523	511
4	Польща	516	489	511	489	512	499
5	Словацька Республіка	486	464	464	462	458	447
6	Україна	453	441	469	450	466	428
7	Болгарія	436	417	424	421	420	411
8	Молдова	421	414	428	417	424	404
9	Грузія	398	390	383	384	380	374
10	Домініканська Республіка	325	339	336	360	342	351
11	Косово	366	355	365	357	353	342

Джерела: PISA 2018 та PISA 2022.

Результати тестування із читання засвідчили найбільші освітні втрати, вони виявилися на 38 балів нижчими у порівнянні з дослідженнями 2018 р.: у 2022 р. читацька грамотність наших учнів була оцінена в 428 балів, у попередньому оцінюванні – 466 балів.

⁴²² Бичко, Г., Вакуленко, Т., Лісова, Т., Мазорчук, М., Терещенко В., Раков, С. Шумова, К., ... Клименко, І. (ред.). (2023). *Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022*. Український центр оцінювання якості освіти. УЦОЯО.

Загалом українські учні показали кращі освітні результати з усіх галузей дослідження, ніж учнівство Болгарії, Молдови, Грузії. Але все ж серед референтних (подібних за культурною, історичною спорідненістю, соціально-економічним розвитком) країн результати дослідження PISA 2022 були суттєво вищими в учнів Естонії, Польщі та Словацької Республіки.

Цікавим для нас виявився той факт, що навчальні досягнення вітчизняних учнів-учасників відрізняються, залежно від типу закладу освіти. Зокрема учні/студенти закладів професійної (професійно-технічної) освіти та коледжів на три роки відстають з математики від учнів спеціалізованих шкіл, ліцеїв, гімназій. Порівняно нижчі результати демонструють здобувачі фахової передвищої освіти та професійної (професійно-технічної) освіти і в галузі природничо-наукових дисциплін та читання.

Натомість у таких країнах, як Сінгапур, Японія (див. табл. 2.2) учні продемонстрували досить високі, з тенденцією зростання, результати: наприклад, найвищу оцінку з математики у 2022 р. отримали учні Сінгапура – 575 балів. Причому, це на 46 балів більше ніж в минулому (2018 р.) дослідженні. Порівняно високі результати показали і японські учні, особливо в галузі природничо-наукових дисциплін: за три роки їх середній бал зріс із 529 до 547 – на 18 балів. Але є й країни, у яких експерти PISA оцінили математичну, природничу-наукову, читацьку грамотність 15-річних підлітків на 60–90 балів нижче у порівнянні з результатами українського учнівства.

Наведене вище переконує, що сучасні вступники на програми підготовки кваліфікованих робітників, фахових молодших бакалаврів з року в рік демонструють все гірші і гірші результати в галузі базової середньої освіти. Причинами цього називають тривале дистанційне навчання під час пандемії, повномасштабну війну, виїзд учнівської молоді за кордон тощо. Надолуження освітніх втрат і розривів між різними групами учнів і є тією важливою особливістю сучасної педагогічної діяльності викладачів, яка вимагає суттєвої модернізації загальноосвітньої підготовки у закладах професійної освіти.

Охарактеризовані особливості загальноосвітньої підготовки учнів у закладах П(ПТ)О розглядаємо опертям обґрунтування теоретичних і методичних аспектів розвитку професійної компетентності викладачів цих дисциплін, що й виокремлюємо перспективами нашого подальшого наукового пошуку.

2.6. ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ: ДІАГНОСТИЧНИЙ АСПЕКТ

PROFESSIONAL COMPETENCE OF A MODERN COLLEGE TEACHER: DIAGNOSTIC ASPECT

Тетяна Пашенко

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії науково-методичного супроводу підготовки фахівців у коледжах і технікумах Інституту професійної освіти НАПН України,
<http://orcid.org/0000-0002-7629-7870>
tantarena@ukr.net

Володимир Альохін

кандидат сільськогосподарських наук, заслужений працівник сільського господарства України, відмінник освіти, директор ВСП «Немішаївський фаховий коледж НУБіП України», с. Немішаєве,
<https://orcid.org/0009-0009-1501-4871>
nat_college@nubip.edu.ua

Олександр Вергелес

кандидат сільськогосподарських наук, методист ВСП «Немішаївський фаховий коледж НУБіП України», с. Немішаєве,
<https://orcid.org/0000-0003-0415-5264>
r-12@ukr.net

Tetiana Pashchenko

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher at the Laboratory for Scientific and Methodological Support of Specialist Training in Colleges and Technical Schools of the Institute of Vocational Education of the NAES of Ukraine,
<http://orcid.org/0000-0002-7629-7870>
tantarena@ukr.net

Volodymyr Alokhin

Candidate of Agricultural Sciences, Honoured Worker of Agriculture of Ukraine, Excellence in Education, Director of Nemishayiv Vocational College of NULES of Ukraine, Nemishayeve village,
<https://orcid.org/0009-0009-1501-4871>
nat_college@nubip.edu.ua

Oleksandr Verheles

Candidate of Agricultural Sciences, methodologist of the Nemishayiv Vocational College of NULES of Ukraine, Nemishayevo
<https://orcid.org/0000-0003-0415-5264>
r-12@ukr.net

Розкриваються питання підвищення якості професійної освіти і навчання як важливої передумови досягнення сталого розвитку суспільства, інструмента ефективного управління конкурентоспроможністю трудового потенціалу країни. Значна роль у забезпеченні якості підготовки майбутніх фахівців належить саме викладачам з високим рівнем розвитку професійної компетентності. Відображено результати педагогічного дослідження розвитку професійної компетентності викладачів фахових дисциплін аграрних коледжів.

The article discusses the issues of improving the quality of vocational education and training as an important prerequisite for achieving sustainable development of society, a tool for effective management of the competitiveness of the country's labour potential. A significant role in ensuring the quality of training of future specialists belongs to teachers with a high level of professional competence. The article presents the results of a pedagogical study of the development of professional competence of teachers of specialised disciplines of agricultural colleges.

Ключові слова: розвиток, професійна компетентність, анкетування, викладач фахових дисциплін, аграрний коледж.

Keywords: development, professional competence, questionnaire, teacher of professional disciplines, agricultural college.

В умовах сучасного розвитку соціально-економічної сфери та змін, що відбуваються у суспільному та виробничому житті України, одним із основних напрямів забезпечення якісно нового рівня підготовки майбутніх конкурентоздатних фахівців для повоєнного відновлення держави є здобуття знань, умінь і навичок у закладах фахової передвищої освіти.

Професійна освіта відіграє суттєву роль у сталому розвитку суспільства, оскільки сприяє прогнозуванню, формуванню та розвитку професійної компетентності майбутніх фахівців протягом всього їхнього життя. Забезпечення якісної професійної освіти передбачає використання компетентнісного підходу, інноваційних технологій навчання, цінностей екологічної етики, розвитку критичного мислення та сприяння взаємодії між освітніми та виробничими організаціями.⁴²³ Тому підвищення якості та ефективності професійної освіти є однією з актуальних проблем української спільноти. Ця проблема безпосередньо пов'язана з необхідністю підвищеної уваги до особистості педагога, до трансформацій, що відбуваються з педагогічним працівником у професійному та особистісному плані. Позитивний міжнародний досвід свідчить, що основним модернізаційним інструментом забезпечення якості освіти, зокрема фахівців аграрної галузі, має стати система удосконалення педагогічної майстерності викладачів аграрних коледжів. Наразі поступово утверджується усвідомлення необхідності цілеспрямованого розвитку професійної компетентності викладачів як необхідного складника оновлення фахової передвищої освіти, а створення дієвої системи професійно-педагогічного розвитку педагогічних працівників фахових коледжів визнається інноваційною стратегією її модернізації.

Очікування суспільства стосовно впливу аграрної галузі на повоєнне відновлення України, великі вимоги до покращення якості професійної підготовки фахових молодших бакалаврів у цій галузі та особливі потреби викладачів фахових дисциплін аграрних коледжів у зв'язку із організацією навчання в умовах війни детермінують необхідність дослідження даної проблеми.

Науковою установою «Інститут професійної освіти НАПН України» та Науково-методичним центром вищої та фахової передвищої освіти організовано реалізацію інноваційного освітнього

⁴²³ Радкевич, В. О. (2021). Наукова платформа професійної освіти: сталий розвиток. Наукова доповідь на XV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання», присвяченій 30-річчю Незалежності України та 15-річчю заснування Інституту професійно-технічної освіти НАПН України (25 березня 2021 р.). *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2(1). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-1-17-1>

проєкту на регіональному рівні за темою «Педагогічні умови професійного розвитку викладачів фахових дисциплін аграрних коледжів» на базі ВСП «Немішаївський фаховий коледж НУБіП України». Під час експерименту планується перевірити ефективність педагогічних умов цілеспрямованого розвитку професійної компетентності викладачів фахових дисциплін закладів фахової передвищої освіти в умовах аграрного коледжу. Передбачається впровадження нового підходу до розвитку досліджуваного феномену, суть якого полягає у системному поєднанні можливостей самоосвіти, методичної роботи аграрного коледжу, заходів професійного розвитку, які пропонують Науково-методичний центр вищої та фахової передвищої освіти та Інститут професійної освіти НАПН України щодо професійного-педагогічного розвитку викладачів фахових дисциплін аграрних коледжів.

Традиційно високий рівень фундаментальних робіт у вітчизняній гуманітарній науці забезпечує можливість дослідження проблеми професійного розвитку викладачів у педагогіці. На сьогодні досить добре вивчено феноменологію освіти, педагогічної майстерності вчителя, залежність їх від вікових, індивідуальних та інших особливостей суб'єкта педагогічної діяльності (А. Гриценко, О. Дубасенюк, І. Зязюн, М. Кабиш, В. Ковальчук, О. Красницька, П. Лузан, О. Отич, В. Паламарчук, В. Семиченко, С. Сисоєва, Н. Теличко, G. Britell, M. Jueger, W. Blank та інші). Для більшості робіт властиве акцентування уваги на специфічних особливостях педагогічної майстерності вчителя, формуванні різних якостей особистості у процесі педагогічної діяльності, розвитку педагогічних здібностей, мисленні, професійної спрямованості. Незважаючи на значний науковий доробок вітчизняних і зарубіжних учених, доводиться констатувати, що теоретико-методологічні засади професійного розвитку педагогічних працівників закладів фахової передвищої освіти, зокрема викладачів фахових дисциплін аграрних коледжів є недостатньо розробленими.

Важливо представити результати концептуально-діагностичного етапу експерименту «Педагогічні умови професійного розвитку викладачів фахових дисциплін аграрних коледжів» на базі ВСП «Немішаївський фаховий коледж НУБіП України».

Все більше усвідомлюється та стверджується у суспільній свідомості відповідальність педагога за майбутнє соціуму. Викладач повинен мати всі якості ідеального, сучасного, компетентного та професійного педагога. Ідеальний педагог – це зразок професіонала, носій цивільних, виробничих і особистісних функцій, сформованих на

найвищому рівні. У сучасній системі освіти невід’ємною якістю викладача фахового коледжу має бути його професійна компетентність, тобто (від лат. *competens*) – поінформованість, обізнаність, авторитетність.⁴²⁴

Компетентність, за визначенням тлумачного словника української мови, вживається як «властивість за значенням компетентний, тобто:

1) такий, що має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований;

2) який має певні повноваження; повноправний, повновладний».⁴²⁵

Зазначимо, що професійна компетентність з позиції сучасного наукового бачення розглядається як філософсько-світоглядний, психолого-педагогічний та організаційно-технологічний потенціал можливостей педагогічного працівника, що визначається спрямованістю, специфікою, а також характером об’єкта діяльності та характеристиками соціально-освітнього середовища.

Науковці Інституту професійної освіти НАПН професійну компетентність викладача фахового коледжу визначають як «інтегративну властивість особистості, що виявляється в педагогічній діяльності, поведінці та вчинках фахівця і зумовлює його готовність і здатність кваліфіковано виконувати свої трудові функції за рахунок збалансованого поєднання комплексу методологічних, психолого-педагогічних, методичних, організаційних, предметно-галузевих (спеціальних), екологічних, правових та ін. знань, умінь навчально-методичної роботи, навичок виховання і розвитку особистості студентів, необхідних педагогічних здібностей, морально-етичних цінностей і професійних якостей (творче ставлення до освітньої діяльності; розумна любов до студентів; наполегливість і цілеспрямованість; відповідальність; витримка; самовладання; толерантність, доброта; педагогічна спостережливість і уважність; досконале володіння мовою і мисленням; натхнення та інтуїція; оптимізм; педагогічний такт; здоров’я і зовнішній вигляд та ін.) та зумовлює достатні рівні вихованості і навченості здобувачів фахової передвищої освіти».⁴²⁶

⁴²⁴ Морозов, С. М., & Шкарапута, Л. М. (Уклад.). (2000). *Словник іношомовних слів*. Наукова думка.

⁴²⁵ *Словник української мови. Академічний тлумачний словник української мови (1970–1980)*: онлайн-версія «Словника української мови» в 11 томах. <http://sum.in.ua>

⁴²⁶ Тітова, О. А. (ред.), Лузан, П. Г., Пащенко, Т. М., Мося, І. А., Остапенко, А. В., & Ямковий, О. Ю. (2023). *Система розвитку професійної компетентності педагогічних працівників*

Зауважимо, що якісним показником результативності діяльності педагога, що характеризує його кваліфікацію та компетентність, а також різноманітність навичок та умінь, володіння сучасними технологіями оптимального вирішення педагогічних завдань, є професіоналізм. Професіоналізм педагогічної діяльності охоплює професійну компетентність, що містить педагогічну кваліфікацію, а також систему моральних норм, особистісних якостей, що свідчать про професійну та особистісну готовність педагога до ефективного та якісного виконання освітніх завдань.

Основна мета сучасної освіти – відповідність актуальним та перспективним потребам особистості, суспільства та держави, підготовка різнобічно розвиненого фахівця, громадянина своєї країни, здатного до соціальної адаптації у суспільстві, початку трудової діяльності, самоосвіти та самовдосконалення. А педагог, що вільно мислить, прогнозує результати своєї діяльності, моделюючи освітній процес, є гарантом досягнення поставлених цілей. Саме тому нині підвищився попит на кваліфікованого, творчо мислячого, педагога-професіонала, здатного підготувати конкурентоздатного фахівця у сучасному, динамічно змінюваному світі.

Аналіз фундаментальних наукових досліджень проблем удосконалення педагогічної майстерності сучасних педагогів дає підстави визначити основні шляхи розвитку професійної компетентності викладача фахового коледжу:

- робота у методичних об'єднаннях, творчих групах;
- дослідницька діяльність;
- інноваційна діяльність, освоєння нових педагогічних технологій;
- різні форми педагогічної підтримки;
- активна участь у педагогічних конкурсах та фестивалях;
- трансляція власного педагогічного досвіду;
- підвищення кваліфікації тощо.

Але ні один із перерахованих способів не буде ефективним, якщо педагог сам не усвідомлює необхідності підвищення власної професійної компетентності. Звідси випливає необхідність мотивації та створення сприятливих умов для педагогічного зростання. Необхідно у закладі освіти створити умови, при яких педагог самостійно усвідомлює необхідність підвищення рівня своїх професійних якостей. Аналіз власного педагогічного досвіду активізує професійний саморозвиток педагога, у результаті розвиваються навички

дослідницької діяльності, які потім інтегруються в педагогічну діяльність. Розвиток професійної компетентності – це динамічний процес засвоєння та модернізації професійного досвіду, індивідуальних професійних якостей, що передбачає безперервний розвиток та самовдосконалення.

Можна виділити етапи розвитку професійної компетентності:

- самоаналіз та усвідомлення необхідності вдосконалення;
- планування саморозвитку (мети, завдання, шляхи розв’язання);
- самопрояв, аналіз, самокоригування.

Розвиток професійної компетентності – процес циклічний, так як у ході педагогічної діяльності необхідне постійне підвищення професіоналізму, а означені етапи повторюються, але в новій якості. Педагогу необхідне постійне самовдосконалення. Досвід, що постійно не збагачується припливом нових знань, перестає бути джерелом руху. Якість освіти визначається не тільки здатністю фахівця володіти сукупністю технологічних навичок, а й здатністю до професійного мислення на рівні сучасних та перспективних технологій, а також здатністю до постійного самовдосконалення. Для планування професійного розвитку викладачу фахового коледжу необхідно починати з самооцінювання, яке дає підстави обрати актуальний зміст, що дійсно вплине на результати його професійної діяльності і дасть можливість підвищити якість підготовки.

Для вирішення актуальної проблеми оцінювання професіоналізму педагога, рівня його професійної компетентності в даний час існують різні діагностичні методики. У процесі використання суб’єктивних методів, на відміну від об’єктивних, коли праця педагога оцінюється за показниками рівня навченості та вихованості студентів, діагностика здійснюється на основі того, що думає, представляє та повідомляє викладач сам про себе. Настав час, коли в оцінюванні будь-якого викладача необхідно враховувати його власну професійну самооцінку. Головне завдання діагностики успішності викладача полягає не в тому, щоб дати йому експертну оцінку ззовні, а в тому, щоб стимулювати самого педагога до осмислення та вирішення своїх професійних проблем. Більше того, не можна забувати: успішний викладач завжди зорієнтований на самоаналіз та самодіагностику, тільки від бажання самого викладача залежить процес його пізнання, самовдосконалення та самоактуалізації.

Для розвитку означених положень у квітні 2024 року було запроваджено інноваційний освітній проєкт в умовах освітнього середовища відокремленого структурного підрозділу «Немішаївський

фаховий коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України» (далі «ВСП «Немішаївський фаховий коледж НУБіП України»), за участі Науково-методичного центру вищої та фахової передвищої освіти та наукового супроводу співробітників лабораторії науково-методичного супроводу підготовки фахівців у коледжах і технікумах Інституту професійної освіти НАПН України.

Мета проекту полягає в експериментальній перевірці ефективності педагогічних умов розвитку професійної компетентності викладачів фахових дисциплін аграрних коледжів. Ідея інноваційного проекту ґрунтується на припущеннях, що рівень розвитку професійної компетентності викладачів фахових дисциплін аграрних коледжів підвищиться за відповідно організованих педагогічних умов, що забезпечуватимуть системне поєднання можливостей формальної, неформальної та інформальної освіти, формування позитивної мотивації педагогів до неперервного та цілеспрямованого професійного розвитку через застосування інноваційних технологій, зокрема спрямованих на організацію ефективного професійного самовдосконалення викладачів, застосування проєктних методик, форм імітації педагогічних ситуацій, тренінгів тощо.

На першому (концептуально-діагностичному) етапі, що тривав з травня по серпень 2024 р., здійснювався аналіз факторів, умов розвитку професійної компетентності, встановлювалися особливості розвитку компонентів цієї інтегративної властивості особистості у викладачів «ВСП «Немішаївський фаховий коледж НУБіП України».

Для організації опитування засобами Google Forms було розроблено анкету самооцінювання викладачами компонентів власної професійної компетентності. Зокрема, респонденти мали оцінити свою мотивацію щодо оволодіння високими рівнями професіоналізму (мотиваційно-ціннісний компонент), систему наукових педагогічних знань, на основі яких розвиваються професійні вміння та навички (когнітивно-інформаційний компонент), комплекс умінь та навичок моделювання педагогічних та науково-дослідних завдань, ефективної дій у нестандартних педагогічних ситуаціях, застосування інноваційні технології навчання (поведінково-діяльнісний компонент), сформованість навичок самоаналізу власної професійно-педагогічної діяльності та спілкування, способів самоконтролю педагога (особистісно-рефлексивний компонент), здатність розуміти власний емоційний стан при розв'язанні педагогічних ситуацій; цілеспрямованість дій в інформаційно-освітньому середовищі фахового коледжу (емоційно-вольовий компонент). До анкети

самооцінювання було включено питання щодо направленості викладацької діяльності, стажу викладання, педагогічної освіти, кваліфікаційних категорій та викладацького звання. Важливо було також виявити ступінь задоволення викладачів коледжу наявною системою підвищення кваліфікації та потребу в нових знаннях.⁴²⁷

В анкетуванні взяли участь 59 викладачів «ВСП «Немішаївський фаховий коледж НУБіП України», з яких 55,9 % вказали, що їхня викладацька діяльність пов'язана з освітніми компонентами ОПП, які формують загальні компетентності, а 44,1 % – що формують спеціальні компетентності. Як свідчать дані опитування, більшість респондентів (59,3 %) мають педагогічний стаж понад 20 років. Наявність педагогічної освіти зафіксована у 88,1 % респондентів. Дані щодо кваліфікаційних категорій та педагогічного звання свідчать про високий рівень викладацького складу Немішаївського фахового коледжу, які взяли участь в опитуванні.

Результати анкетування підтверджують, що 64,4 % педагогічних працівників задоволені сучасною системою підвищення кваліфікації, 33,9 % відчують потребу в певній модернізації, лише 1,7 % викладачів вважають, що система потребує суттєвого оновлення. Респонденти найбільше потребують психологічних знань (наприклад, психологічний клімат, темперамент, здібності особистості, індивідуальність, розвиток пам'яті, уваги та мислення, мотивація студентів до навчання) (30,5 %), сучасних знань з дисципліни, що викладається (18,6 %), методичних знань (методика підготовки та проведення семінарів, різноманітних лекцій, застосування проєктних методик, ігрових форм навчання тощо) (17,0 %) та знань особливостей, принципів, методик інклюзивної освіти (навчання і виховання студентів з особливими освітніми потребами) (15,3 %).

Результати свідчать про те, що, одного боку, педагоги можуть визначити дефіцит знань певного характеру, що є позитивним, а з іншого – більше, відчують нестачу психологічних, ніж спеціальних знань. Очевидно, що нові виклики суспільства диктують потреби в нових знаннях. За численними дослідженнями психолого-педагогічної підготовки педагогів у фахових коледжах її рівень нині свідчить про необхідність його підвищення. Цей висновок необхідно врахувати у процесі виконання інноваційного освітнього процесу.

⁴²⁷ Тітова, О. А. (ред.), Лузан, П. Г., Пашенко, Т. М., Мося, І. А., Остапенко, А. В., & Ямковий, О. Ю. (2023). *Система розвитку професійної компетентності педагогічних працівників фахових коледжів в умовах пандемії, воєнного та повоєнного часу*: монографія. ІПО НАПН України. <http://lib.iitta.gov.ua/738694/>

Самооцінювання рівнів розвитку професійної компетентності респонденти здійснювали за п'ятибальною шкалою, в анкеті було передбачено по три показники для кожного компонента. Результати Google Forms опитування подано в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Результати самооцінювання педагогічними працівниками фахових коледжів власних педагогічних знань, умінь, якостей та здатностей

№	Показники	Розподіл респондентів за оцінками п'ятибальної шкали, %				Середня оцінка
		1-2	3	4	5	
1	Я усвідомлюю необхідність свого професійного зростання (МЦ)	23,7	11,9	22,0	42,4	3,77
2	Я прагну до інноваційної педагогічної діяльності, до застосування ефективних методик і технологій навчання (МЦ)	18,6	16,9	18,6	45,8	
3	Я відчуваю потребу в самоосвіті, у самовдосконаленні (МЦ)	20,3	15,3	28,8	35,6	
4	Я володію основами педагогічних знань (КІ)	18,6	13,6	13,6	54,2	3,56
5	Я знаю значення терміну «універсальний дизайн у сфері освіти» (КІ)	32,2	20,3	37,3	10,2	
6	Я знаю про сучасні наукові досягнення в галузі, яку викладаю (КІ)	25,4	11,9	28,8	33,9	
7	Я здатний організувати та провести відеоконференцію зі студентами (на платформі Zoom або іншій) (ПД)	20,3	15,3	16,9	47,5	3,67
8	Я здатний провести науково-педагогічне дослідження, доповісти результати на конференції (ПД)	30,5	16,9	28,8	23,7	
9	Я здатний провести відкрите заняття із застосуванням інноваційних технологій (ПД)	20,3	11,9	20,3	47,5	

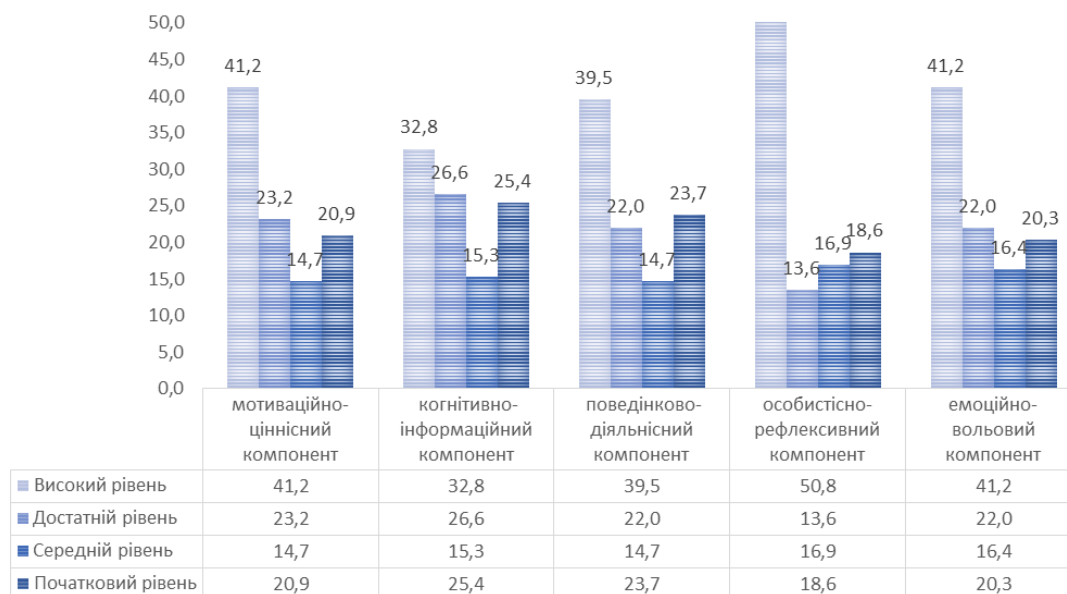
Продовження табл. 2.3

№	Показники	Розподіл респондентів за оцінками п'ятибальної шкали, %				Середня оцінка
		1-2	3	4	5	
10	Я постійно здійснюю самоаналіз своєї педагогічної діяльності, здатний об'єктивно оцінити свої здобутки (ОР)	20,3	11,9	13,6	54,2	3,90
11	Я вмю аналізувати причини вчинків і поведінки студентів, колег по роботі (ОР)	18,6	22,0	11,9	47,5	
12	Я конструктивно реагую на зауваження щодо помилок і неточностей у роботі, здатний коригувати свої дії (ОР)	16,9	16,9	15,3	50,8	
13	Я зберігаю самовладання навіть у ситуаціях із значним емоційним навантаженням (ЕВ)	25,4	18,6	23,7	32,2	3,79
14	Я тактовний(а), уміло реалізую моделі толерантної поведінки (ЕВ)	16,9	15,3	20,3	47,5	
15	Зазвичай доводжу справу до логічного завершення, намагаюсь (ЕВ)	18,6	15,3	22,0	44,1	

Примітка: МЦ – мотиваційно-ціннісний;
 КІ – когнітивно-інформаційний;
 ПД – поведінково-діяльнісний;
 ОР – особистісно-рефлексивний;
 ЕВ – емоційно-вольовий.

Як видно з таблиці, на думку викладачів «ВСП «Немішаївський фаховий коледж НУБіП України», найкраще розвинутим є особистісно-рефлексивний компонент: середня оцінка за показниками № 10; № 11; № 12 складає 3,90. Відповідно, найменш розвинутим є когнітивно-інформаційний компонент (№ 4; № 5; № 6) – 3,56. Середні оцінки показників розвитку мотиваційно-ціннісного (№1, №2 і № 3), поведінково-діяльнісного (№ 7, № 8, № 9) і емоційно-вольового (№ 13; № 14; № 15) компонентів виявилися близькими – 3,79 , 3,67 і 3,77.

Рівні розвиненості компонентів професійної компетентності за результатами Google Forms-опитування відображені на діаграмі (рис. 2.3), дані якої констатують, що серед педагогічних працівників ВСП «Немішаївський фаховий коледж НУБіП України» переважають викладачі з високим рівнем розвитку професійної компетентності.

Джерело: авторська розробка.

Рис. 2.3. Діаграма розвиненості компонентів професійної компетентності викладачів «ВСП «Немішайвський фаховий коледж НУБіП України» за результатами самооцінювання

Під час дослідження залежності розвитку компонентів професійної компетентності викладачів фахових дисциплін аграрних коледжів від стажу педагогічної діяльності, вибірка була поділена на 4 групи, а саме: 1 група – від 0 до 3 років педагогічної діяльності; 2 група – від 4 до 10 років; 3 група – від 11 до 20 років; 4 група – понад 20 років. Даний розподіл обумовлений тим, що, по-перше, періодичність оцінки ефективності діяльності викладача пов'язана з процедурою атестації; по-друге, цей поділ є найбільш оптимальним для проведення кількісного та якісного аналізу із застосуванням статистичних методів. Аналіз відмінностей у рівні вираженості показників професійної компетентності за стажем вказує на те, що достовірні відмінності спостерігаються між показниками поведінково-діялісного та особистісно-рефлексивного компонентів, а саме частка показників поведінково-діялісного компонента збільшується залежно від стажу, а частка показників особистісно-рефлексивного компонента, навпаки, зменшується, що свідчить про чутливість даних компонентів до стажу роботи. Зі збільшенням стажу роботи у викладачів фахових дисциплін аграрних коледжів відбувається конкретизація інтересів у житті, формується уявлення про себе як про сильну особистість, яка має свободу вибору, здатну побудувати власне життя відповідно до своїх

цілей та уявлень про сенс, що виявляє прагнення до незалежності та прагнення створювати нове.

Отже, у практиці фахової передвищої освіти констатовано високий кореляційний зв'язок між досвідом педагогічної діяльності викладача фахових дисциплін аграрних коледжів і рівнем його професійної компетентності.

Під час звітнього періоду досліджувався процес організації професійного розвитку викладачів у «ВСП «Немішаївський фаховий коледж НУБіП України». Коротко її можна охарактеризувати таким чином. Відповідальною за організацію професійного розвитку викладачів є завідувач методичним кабінетом. Щорічно на основі даних щодо наявних програм підвищення кваліфікацій, програм стажувань на виробництві, доступних ресурсів для самоосвіти, побажань і потреб викладачів розробляється План підвищення кваліфікації. Таким чином, викладачі мають щороку отримати 30 годин підвищення кваліфікації. Зазвичай це короткострокові курси підвищення кваліфікації, обмін досвідом на освітніх платформах «НаУрок», «Всеосвіта», «Суперурок» та ін., підготовка та проведення відкритих (показових) занять, тематичних лекторіїв, виховних заходів (які проводяться майже щотижнево), відвідування семінарів, тренінгів, участь у конференціях; підготовка здобувачів до участі у конкурсах, конференціях, олімпіадах. Викладачі коледжу є постійними учасниками та призерами конкурсу «Педагогічний ОСКАР», що проводиться НМЦ ФПВО разом з НАПН України.

Для викладачів фахових дисциплін обов'язковим є підвищення кваліфікації на виробництві. До початку війни викладачі коледжу були активними учасниками проекту «Сприяння розвитку професійної освіти в аграрних коледжах України (FABU)» між Німеччиною та Україною. Є також приклади участі у проектах академічної мобільності для викладачів Erasmus+ за власної ініціативи викладачів. Варто відзначити, що у виборі організації для проходження стажування перевагу віддають тим, у кого є відповідна ліцензія. У випадках, коли організація не має ліцензії, результати стажування обов'язково розглядаються на педагогічній раді коледжу. Що демонструє високу відповідальність викладачів та усього колективу за результати професійного розвитку колег.

Підтримка молодих педагогічних працівників здійснюється в межах кожної циклової комісії, де призначаються ментори (наставники) з числа досвідчених педагогів. У 2024 році до коледжу

прийшло багато молодих викладачів, отже, було ухвалено рішення провести низку семінарів в рамках «Школи молодого викладача».

Педагогічна наука та практика розглядають підвищення кваліфікації всередині освітньої організації як дуже важливий процес у системі безперервної професійної освіти. Ми вважаємо, що вдосконалення професійної компетентності педагогічних працівників можливе лише за умови безперервного підвищення рівня професіоналізму педагогів усередині освітньої організації із залученням її внутрішніх ресурсів. Організуючи роботу з удосконалення професійної компетентності викладачів фахових дисциплін аграрних коледжів, необхідно враховувати особливості навчання дорослих. Метою роботи щодо вдосконалення професійної компетентності педагога в освітній організації є вирішення завдання безперервного, поступального, всебічного розвитку педагога, надання йому різноманітних, мобільних форм та змісту з урахуванням особистих запитів, досвіду, творчих можливостей, стажу, результатів атестації, уміння використовувати передовий педагогічний досвід з урахуванням індивідуальних особливостей кожного. Ефективні моделі професійного розвитку педагогів мають підпорядкуватися певній меті, містити концептуальний, методологічний, змістовний, технологічний компоненти; діагностичний, аналітичний, оціночний етапи. З метою вдосконалення професійної компетентності освітян варто використовувати різноманітні форми, методи, способи. Ефективною формою вдосконалення професійного рівня педагогів вважається вивчення, узагальнення та поширення педагогічного досвіду через школи педагогічної майстерності, проведення відкритих занять, майстер-класів, тренінгів, виступи на конференціях тощо. Означені підходи здатні уможливити підвищення рівня професійної компетентності викладачів аграрних коледжів, що, у свою чергу, позитивно впливатиме на якість підготовки майбутніх фахових молодших бакалаврів аграрної галузі; підвищить їхню конкурентоспроможність та готовність ефективно здійснювати професійні обов'язки в умовах повоєнного відновлення країни.

Педагог, який прагне пізнання, реалізації та примноження свого професійного потенціалу, вже не зможе просто «відбувати» заняття. Він буде щоразу створювати необхідний психологічний комфорт і ситуацію успіху для студентів та для себе, отримуючи при цьому задоволення. Викладання, в даному разі, носитиме вже не характер

трансляції інформації, а характер стимуляції та активізації пізнавальної діяльності студентів.

Результати концептуально-діагностичного етапу інноваційного освітнього проекту засвідчують високий рівень організації наявного процесу професійного розвитку викладачів у ВСП «Немішаївський фаховий коледж НУБіП України», що підтверджується рівнями розвиненості компонентів професійної компетентності викладачів (високий рівень мотивації, рефлексії, ціннісні орієнтації).

Упровадження системного підходу та запропонованих педагогічних умов має підвищити ефективність процесу завдяки системному поєднанню можливостей формальної (курси підвищення кваліфікації), неформальної (методична робота в коледжі) та інформальної (самоосвіти), коли численні заходи, які часом пропонуються викладачам спонтанно, проводитимуться системно, із забезпеченням сучасного змісту, з урахуванням потреб викладачів, з використанням ефективних технологій розвитку професійної компетентності, з підтримкою відповідного науково-методичного забезпечення.

Завданнями наступних етапів експерименту планується перевірити ефективність педагогічних умов цілеспрямованого розвитку професійної компетентності викладачів фахових дисциплін аграрного коледжу, які забезпечуватимуть формування позитивної мотивації педагогів до безперервного професійного самовдосконалення, оволодіння змістом запропонованого дистанційного спецкурсу щодо цілеспрямованого розвитку їхньої педагогічної майстерності, впровадження інноваційних технологій самоосвіти, застосування проєктних методик, форм імітації педагогічних ситуацій, тренінгів тощо з урахуванням інструментів формальної, неформальної та інформальної освіти.

2.7. ПРИНЦИПИ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКЛАДАЧА ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ: ОСОБИСТІСНИЙ АСПЕКТ

PRINCIPLES OF SELF-IMPROVEMENT OF A VOCATIONAL COLLEGE TEACHER: PERSONAL ASPECT

Ірина Мося

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії науково-методичного супроводу підготовки фахівців у коледжах і технікумах Інституту професійної освіти НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0001-7641-3352>
 mosyaira@ukr.net

Irina Mosya

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher at the Laboratory of Scientific and Methodological Support for Training of Specialists in Colleges and Technical Schools of the Institute of Vocational Education of the NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0001-7641-3352>
 mosyaira@ukr.net

У підрозділі обґрунтовано професійно-педагогічний саморозвиток викладача як творчий процес, що забезпечує зростання професіоналізму та педагогічної майстерності фахівця, як науковий феномен, що визначає потребу викладача у саморусі, відмову від консервативності і репродуктивності на користь розвитку власної педагогічної творчості.

The subsection substantiates the professional and pedagogical self-development of a teacher as a creative process that ensures the growth of professionalism and pedagogical skills of a specialist; as a scientific phenomenon that determines the need for self-movement of a teacher, rejection of conservatism and reproductiveness in favour of the development of his/her own pedagogical creativity.

Ключові слова: принципи, викладач фахового коледжу, самовдосконалення, творчий процес, особистісні якості, науковий феномен.

Keywords: principles, vocational college teacher, self-improvement, creative process, personal qualities, scientific phenomenon.

У сучасних психолого-педагогічних працях учені все частіше застосовують такі поняття, як: «самопізнання», «самоспостереження» «саморегуляція», «самосвідомість», «самоконтроль», «самооцінка» тощо. Ці та інші «самості» (стан свідомості, коли людина здатна розуміти себе, усвідомлювати свої думки, потреби і цінності, володіє уміннями бачити себе збоку, приймати себе такими, якими ми є) певним чином взаємопов'язані, вони прямо чи опосередковано входять в саморозвиток людини – процес цілеспрямованого впливу особистості на себе з метою вироблення чи шліфування фізичних і моральних якостей, сутнісних сил, духовної сфери, активізації здібностей, нахилів і формування необхідних для життєдіяльності, а також для

самореалізації нових знань, умінь і навичок.⁴²⁸ Із саморозвитком дуже тісно пов'язане поняття «самовдосконалення». Найчастіше самовдосконалення розуміють як осмислену форму розвитку особистості (самовдосконалення особистості детермінує її розвиток); це процес, що відбувається з власної ініціативи людини і усвідомленням значення (самоцінності) та змісту власної діяльності; характерними рисами процесу самовдосконалення є: усвідомленість, цілеспрямованість, інтимний характер, суб'єктивність, цілісність, неперервність, соціальна зумовленість, діяльнісна та творча природа, багаторівневність, неповторність, безкінечність.⁴²⁹

Дійсно, кожна людина є вкрай складною високоорганізованою системою, а тому щоб розвивати в собі певні якості й цінності, необхідно мати досить високий рівень здібностей: до *самопізнання* – достатньо добре знати свої можливості, свій рівень знань, професійно-педагогічних умінь, особистісних якостей; до *самоорганізації* – вміти поставити перед собою стратегічні, тактичні та оперативні цілі, володіти навичками раціонального використання власних сил і можливостей, уміннями мобілізувати себе задля виконання поставлених завдань; до *самореалізації* – це уміння реалізувати свій творчий потенціал на межі можливостей, здатність довести собі й іншим, на що ви здатні; до *саморозвитку* – це уміння продуктивно працювати над собою, вдосконалюючи свої професійні, творчі та інші особистісні якості.

Професійно-педагогічний саморозвиток викладача є тим творчим процесом, який забезпечує зростання професіоналізму фахівця, оскільки педагогічної майстерності можна досягти лише цілеспрямованим, неперервним самовдосконаленням. При цьому процеси самоосвіти, самовиховання педагогічних працівників мають бути в полі зору адміністрації коледжу. Зокрема, в широку палітру завдань діяльності закладу фахової передвищої освіти доцільно додати і такі: актуалізувати процеси професійного саморозвитку, самовдосконалення педагогічних працівників коледжу; організувати дієвий організаційно-методичний супровід розроблення та реалізації викладачами перспективних програм професійного

⁴²⁸ Журба, К. О. (2022). Смысловитые ценности подростков в условиях войны. У *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал* (с. 61–65): матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2021 рік. НАІР. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732607/>

⁴²⁹ Уйсімбаєва, Н. В. (2016). Характеристика категорії «самовдосконалення особистості» у психолого-педагогічному контексті. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету, Педагогічні науки*, 71(2), 62–66. http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2016_71%282%29__14

самовдосконалення; запровадити в коледжі дієву методичну систему професійного розвитку педагогічних працівників; стимулювати роботу викладачів-майстрів своєї справи та ін.

Як науковий феномен, саморозвиток визначає потребу викладача у саморусі, відмову від консервативності і репродуктивності на користь розвитку власної педагогічної творчості, майстерності. Зважаючи на те, що обсяг наукової інформації подвоюється вже через 8–10 років (а в певних галузях через декілька років і навіть місяців), опанування викладачами інноваційними знаннями має здійснюватися безперервно. Відтак, щоб викладачі коледжу успішно виконували свої функції – освітню, організаторську, виховну, технічну, управлінську тощо – вони мають весь час працювати над собою, підвищувати свій інтелектуальний і творчий потенціал, вивчати основи науково-педагогічних досліджень, принципи інклюзивної освіти, основи екології, теорії особистості, розширювати свій культурний світогляд. Отже, самоосвіта диктується потребою в безпосередньому поповненні знань, необхідних для успішної педагогічної діяльності, кар'єрного зростання.

Натомість самовдосконалення є подвійним процесом: самостійне оволодіння знаннями, з одного боку, і самовиховання особистості педагога – з іншого. Самоосвіта і самовиховання постійно взаємодіють між собою, є інтегративними, взаємопов'язаними процесами. Так, вивчення наукової і художньої літератури збагачує особистість, робить більш ґрунтовними і обґрунтованими її погляди, виховує моральність, чесноти. Але чим більше вихована особистість, тим чіткіше виступає у неї потреба в самоосвітній діяльності, в подальшій роботі над собою. Разом з тим, самовиховання, саморозвиток може бути ефективним лише за умови цілеспрямованості і планомірності, а тому кожний викладач повинен визначити для себе ближчу і кінцеву, стратегічну мету та дотримуватися намірів і завдань вдосконалення. Крім того, педагог може досягти своєї досконалості лише працюючи для розвитку особистості своїх вихованців. При цьому вершин у формуванні власної особистості можна досягти, якщо самовиховання буде не самоціллю, а умовою ефективної життєдіяльності. Відомий вітчизняний педагог К. Ушинський з цього приводу писав: «Постав над собою і сто вчителів – вони виявляться безсилими, якщо ти не зможеш сам примусити себе і сам вимагати від себе... А якщо ти не навчився примушувати себе

робити так, як треба, ти не зможеш стати дисциплінованим громадянином, вольовою людиною».⁴³⁰

Відомий німецький філософ ХІХ століття Г. Гегель⁴³¹ який створив систематичну теорію діалектики, стверджував, що все існує лише в розвитку, в русі. Джерелом, основою, опертям такого розвитку – є протиріччя, яке має розв’язуватися у процесі саморуху, самовдосконалення людини. При цьому саме пізнання особистістю самої себе, своїх сил, здатностей і можливостей виступає засобом подолання людських вад, є тим вектором, що спрямовує особу на саморух, на розвиток задатків, здібностей і властивостей через самовдосконалення. Доречно додати, що Гегель досяг вершин науки завдяки самовдосконаленню, цілеспрямованому розвитку своїх задатків, за якими не відрізнявся від ровесників. Коли він закінчив курс кандидатом богослів’я, то в атестаті було вказано: має хороші здібності, але мало знань, а в філософії може бути названий ідіотом.

Подібні думки виголошував і мандрівний український філософ, поет Г. Сковорода.⁴³² Мислитель розробив концепцію «троїстого самопізнання», опертям якої були положення про пізнання себе як особи (*individuum*), як громадянина (*in statu*) та як, власне, людини (*in genere*) («Кожен мусить пізнати свій народ і себе в ньому»). Зміст людського життя філософ вбачав у самопізнанні, якого він прагнув досягти у діалозі з іншими людьми та у розмові зі своїм «Я». Пошук істини, смислу життя мислитель сконцентрував у відомому вислові «Пізнай самого себе» – невидима людська натура не може сприйнятися органами чуття, для заглиблення в себе, для пізнання себе як особи потрібні інтелектуальна інтуїція, осяяння.

У перебігу самопізнання, самовдосконалення кожна людина, зокрема педагог, має неодмінно напрацювати якісь правила, прийоми, вимоги до свого саморуху. Такими «правилами для себе» користувалися відомі українські учені, педагоги, митці, зокрема: Т. Шевченко, М. Пирогов, І. Франко, М. Грушевський, В. Винниченко, В. Вернадський, М. Коцюбинський, С. Корольов, І. Сікорський, І. Миколайчук, О. Довженко, К. Малевич, М. Амосов, В. Сухомлинський та ін.

Прикладом свідомої, планомірної роботи над собою, взірцем організації власного самовдосконалення був видатний український

⁴³⁰ Ушинський, К. Д. (1949). З щоденника, що стосується університетських років. У *Вибрані педагогічні твори* (с. 408–416). Рад. школа.

⁴³¹ Лисий, В. (2014). *Діалектика Гегеля: навчальний посібник*. ЛНУ імені Івана Франка.

⁴³² Сковорода, Г. С. (2011). *Повна академічна збірка творів* (Л. Ушкалов, Ред.). Видавництво Канадського Інституту Українських Студій.

педагог-мислитель К. Ушинський.⁴³³ У його щоденнику (1 лютого 1845 р.) виписано «рецепт» самовдосконалення як перелік визначених для себе «правил», зокрема: 1. Спокій досконалий, принаймні, зовнішній. 2. Прямота у слова та вчинках. 3. Обміркованість дій. 4. Рішучість. 5. Не говорити про себе без потреби жодного слова. 6. Не проводити час несвідомо; робити те, що хочеш, а не те, що станеться. 7. Витрачатися лише на необхідне чи приємне, а не за пристрастю витрачати. 8. Щовечора сумлінно давати звіт у своїх вчинках. 9. Ні разу не хвалитися ні тим, що було, ні тим, що є, ні тим, що буде. 10. Нікому не показувати цей журнал.

Ці правила самовдосконалення як би доповнюються розпорядком дня, якого дотримувався К. Ушинський.

Наприклад, у понеділок учений планував:⁴³⁴ «1. Встати о 4 год.; 2. Працювати для екзамену – 5–8 год.; 3. На уроці – 9–11 год.; 4. Всі необхідні справи – 12–13 год.; 5. Обід і відпочинок – 13–14 год.; 6. Читати «для розуму» – 14–17 год.; 7. Думати про щось важливе – 18–19 год.; 8. Читати щось потрібне – 19–20 год.; 9. Писати в журнал (в цей), готуватися до уроків – 20–21 год.; 10. Відпочивати – 21–22 год. 11. Спати – 22 год. Важливим є те, що кожного дня учений здійснював самозвіт (порушив перше і саме важливе правило – бути спокійним), картав себе за порушення правил, наказував собі дотримуватися самозобов'язань, планував побороти погані звички – тиранів, що не дають людині спокійно жити, постійно викликаючи «муки сумління».

У книзі «Сто порад учителів»⁴³⁵ В. Сухомлинський наводить цікаві правила-поради «Як виховати самодисципліну в розумовій праці». Таких правил великий педагог наводить п'ятнадцять, вони для учнів старших класів, але актуальні і для педагогічних працівників. Зокрема:

1. Якщо хочете, щоб у вас було достатньо часу, щоденно читайте. Читайте щодня хоч би дві сторінки наукової літератури, пов'язаної з предметом, яким захоплюєтеся (ваш факультатив). Усе, що ви читаєте – це інтелектуальний фон вашого навчання. Умійте примушувати себе читати щодня. Не відкладайте цієї роботи на завтра. Те, що упущено сьогодні, ніколи не надолужите завтра;

2. Умійте слухати вчителя... конспектуйте лекції з найважливіших тем – незалежно від того, чи є матеріал в підручнику.

⁴³³ Ушинський, К. Д. (1949). З щоденника, що стосується університетських років. У *Вибрані педагогічні твори* (с. 408–416). Рад. школа.

⁴³⁴ Ушинський, К. Д. (1949). З щоденника, що стосується університетських років. У *Вибрані педагогічні твори* (с. 408–416). Рад. школа.

⁴³⁵ Сухомлинський, В. О. (1988). *Сто порад учителів*. Рад. школа.

Конспектування учить мислити і перевіряти самого себе – свої знання. Треба вчитися думати над конспектом вже на лекції і працювати над записами щодня хоч би півгодини. Я раджу ділити конспект як би на дві рубрики (графи): у першу записувати стисло викладені лекції, в другу – те, над чим треба подумати.

3. Починайте робочий день рано вранці, години о шостій. Вставайте в 5 годин 30 хвилин, зробіть зарядку, випийте стакан молока з хлібом, починайте роботу. Півтори-дві години розумової праці перед уроками – це золотий час. Виконуйте в ранкові години найскладнішу, творчу розумову працю. Думайте над вузловими питаннями теорії, читайте, вивчайте важкі статті, працюйте над рефератами. Якщо вас чекає розумова праця з елементами дослідження, виконуйте його тільки в уранішній час.

4. Умійте визначити систему своєї розумової праці. Йдеться про співвідношення головного і другорядного. Головне треба уміти розподілити в часі так, щоб воно не відсовувалося на задній план другорядним. Головним треба займатися щодня. Визначите найважливіші наукові проблеми, від розуміння яких залежить становлення ваших здібностей, завдатків. Вони повинні бути у вас на першому місці в уранішній розумовій праці.

5. Умійте створювати собі внутрішні стимули. Багато що в розумовій праці не настільки цікаво, щоб виконувати з великим бажанням. Часто єдиним рушійним стимулом є лише треба. Починайте розумову саме з цього. Умійте зосередитися на тонкощах теорії з певних питань, зосередитись настільки, що треба поступово перетворюється на хочу. Найцікавіше залишайте на кінець.

6. Умійте обмежувати коло читання, виключати з нього те, що може порушити режим праці. Але водночас треба пам'ятати, що в будь-яку хвилину може з'явитися необхідність прочитати нову книжку – те, що не було передбачене. Для цього необхідний резерв часу;

7. Умійте самому собі сказати: ні. Вас оточує безліч занять. Є й гуртки художньої самодіяльності, і спортивні секції, і вечори танців. Умійте виявляти рішучість: у багатьох з цих видів діяльності поміщені спокуси, які можуть принести вам велику шкоду. Треба і розважитися, і відпочити, але не можна забувати головного: ви трудівник, держава витрачає на вас великі гроші, і на першому місці повинні стояти не танці і відпочинок, а праця.

8. Не витрачайте часу на абищичі – пусту балаканину, марне проведення часу. Умійте й розмову з товаришами зробити джерелом свого духовного збагачення.

9. Учїться полегшувати свою розумову працю в майбутньому, тобто створювати резерв часу для майбутнього. Для цього треба звикнути до записних книжок. Створюйте свою систему записів. Бережіть те, що почерпнуто з книг.

10. Для кожної роботи шукайте найраціональніші прийоми розумової праці. Уникайте трафарету і шаблону. Не жалїйте часу на те, щоб глибоко осмислити суть фактів, явищ, закономірностей, з якими ви маєте справу. Чим глибше ви вдумалися, тим міцніше відкладеться в пам'яті. До тих пір, поки не осмислено, не прагніть запам'ятати – це буде марна витрата часу. Умійте не перечитувати, а лише переглядати те, що добре вам відомо. Остерігайтеся поверхневого перегляду того, що ще не осмислене.

11. Розумова праця не може бути успішною, якщо вам заважатимуть. У годинник зосередженої розумової праці кожен повинен працювати цілком самостійно;

12. Розумова праця вимагає чергування математичного й художнього мислення. Чергуйте читання наукової літератури з читанням белетристики;

13. Умійте позбутися поганих звичок (наприклад, перед початком роботи сидіти хвилин п'ятнадцять, без будь-якої потреби перегортати книгу, яку не збираєтеся читати та ін.).

14. Завтра – найнебезпечніший ворог працьовитості. Ніколи не відкладайте на завтра якусь частину роботи, яку треба виконати сьогодні. Зробіть звичкою те, щоб частина завтрашньої роботи була виконана сьогодні;

15. Не припиняйте розумової праці ніколи. Влітку не розлучайтеся із книжкою. Кожний день нехай збагачує вас інтелектуальними цінностями – в цьому одне з джерел часу, необхідного для розумової праці в майбутньому. Пам'ятаєте, що чим більше ви знаєте, тим легше оволодівати новими знаннями.

Отже, напрацьовані людьми вимоги до стратегії саморозвитку на перспективу мають універсальний характер, загальнолюдську цінність, і визначені як принципи самовдосконалення. Тактику діяльності, поведінки людини щодо власного саморуху називають правилами самовдосконалення. На яких же принципах має базуватися самовдосконалення, саморозвиток викладача закладу фахової передвищої освіти?

І учені, і педагоги-практики виокремлюють багато таких приписів правильної організації самовдосконалення особистості. Можна помітити, що, зазвичай, ці вимоги стосуються або змісту, або

процесу самоосвіти чи самовиховання викладача. Нерідко вони перегукуються за змістом або доповнюють один одного, утворюючи певну систему. Серед них виділяємо такі основні принципи самовдосконалення викладача фахового коледжу:

Принцип *цілісності* (системність самовдосконалення). Якщо процес самовдосконалення особистості розглядати як певну діяльність, то в узагальненому вигляді маємо орієнтуватися на систему послідовних дій – орієнтовних, виконавчих, контрольних.⁴³⁶ Відповідно, складниками самовдосконалення викладача є такі «самості»: *самопізнання, самоаналіз, самооцінювання, самовизначення, самоствердження, самоорганізація, самоконтроль* тощо. Оскільки самовдосконалення передбачає цілеспрямоване формування нероздільних, взаємопов'язаних компонентів (особистісного – потреби, мотиви, цінності, якості, властивості, риси особистості; професійного – професійні знання, уміння, навички, інші компетентності), то, природно, викладачеві слід знати власний рівень розвитку своїх можливостей. Мова про *самопізнання* як вивчення самого себе, своєї внутрішньої сутності у процесі діяльності. Саме самопізнання є основою розвитку самосвідомості людини, усвідомлення себе суб'єктом, що відрізняється від інших.

Цьому сприяють кілька методів, насамперед, *самоспостереження* – фіксування й аналіз власних дій, вчинків за певний період часу. Осмислення своєї поведінки та вчинків є звичкою, що формується з дитинства. Метою самоспостереження є фіксування певних фактів, подій задля внесення дієвих коректив, виправлень у власну поведінку. Наприклад, є викладачі, які не схильні помічати брутальності, авторитарності, зверхності у стосунках зі студентами чи колегами, що негативно впливає на атмосферу у педагогічному колективі, та, власне, і на їхній імідж серед студентів. Після визначення викладачем тих якостей і властивостей, які потребують удосконалення, здійснюється *самоаналіз* – критичне оцінювання, аналіз тих причин і наслідків недостатнього розвитку певних особистісних якостей і рис.

Після самопізнання має здійснюватися етап *самопрограмування* – складання детального плану самостійної діяльності (самовдосконалення) з урахуванням тих висновків, що викладач зробив за результатами самоаналізу. Наприклад, викладач усвідомлює, що йому бракує знань в галузі педагогічних технологій. Він розробляє

⁴³⁶ Онаць, О. М., & Топузов, М. О. (2019). Управління самоосвітою вчителя як пріоритетною формою саморозвитку професійної компетентності в опорному закладі освіти. *Вісник післядипломної освіти*, 9(38), 133–153.

детальну програму свого самовдосконалення саме в цій актуальній галузі. Але щоб не втратити впевненість в собі, не відволіктися, не відкласти справу «на завтра» йому необхідно переконати самого себе в доцільності систематичної самостійної роботи задля ґрунтовного оволодіння методами проєктування і застосування інноваційних педагогічних технологій. Мова про те, що для ретельно виконання наміченого плану самовдосконалення (запуску програми саморозвитку) потрібно володіти сильною мотивацією, бути самокритичним. Зазвичай мотивами систематичного, неперервного самовдосконалення викладача є потреба бути майстром своєї справи, прагнення бути успішним у педагогічній діяльності, зробити кар'єру та ін.

На етапі реалізації програми самовдосконалення застосовують самоінструкцію – свідоме регулювання своєї педагогічної поведінки, заздалегідь передбачаючи свої дії в тій або іншій педагогічній ситуації.⁴³⁷ Це певний спосіб управління своєю поведінкою, етап самовдосконалення, схожий на репетицію.

Для максимальної ефективності самоінструкцій варто дотримуватися таких правил:⁴³⁸ 1. Пиши твердження своїми словами, мовою, якою ти говориш та думаєш у побуті; 2. Уникай розмитих формулювань, пиши деструктивне твердження, яке безпосередньо націлено на твою проблему; 3. Конструктивні твердження мають бути реалістичними та правдивими! Не треба себе дурити «позитивним мисленням»; 4. Роби конструктивне твердження коротким та легким для запам'ятовування: так воно швидше закарбується у пам'яті й спливе у той самий момент, коли ти опинишся у складній ситуації.

Іншим, не менш важливим методом самовпливу є *самопереконавання* – доведення собі необхідності розвитку визначених на етапі самопізнання знань, умінь, професійних якостей чи рис для досягнення запланованих цілей. Самопереконавання слід застосовувати тоді, коли необхідно знайти аргументи на користь рішення, закріпити, усталити свої позиції і наміри щодо самовдосконалення. Різновидами самопереконавання є такі «самості», як: *самозвинувачення* (викладач подумки картає себе, наприклад, у недотриманні щоденного плану самоосвітньої діяльності, чи відкладанні «на завтра» оформлення матеріалів на науково-практичну конференцію); *самозаспокоєння*

⁴³⁷ Городецька, О. Г. (2020). Самоосвіта як засіб професійного самовдосконалення педагога. *Всеосвіта*. <https://vseosvita.ua/library/samoosvita-ak-zasib-profesijnogo-samovdoskonalenna-pedagoga-290999.html>

⁴³⁸ Пасічник, Е. (2022). Копінг-картки – інструмент КПТ для покращення емоційного стану. *Goodo*. <https://blog.goodo.pro/kopingh-kartki-instrument-kpt-dlia-pokrashchiennia-iemotsiinogho-stanu/>

(спосіб саморегуляції у важкі хвилини, наприклад, при демонстративному порушенні дисципліни студентом на лекції); *самопримус* (коли сумніви, віддаленість мети, відсутність бажання вдосконалюватися «сьогодні» заважають активній роботі над собою, і для виконання запланованого педагог має здійснити вольовий вплив на самого себе); *самозмушування* – викладач змушує себе щось робити з огляду на отримані низькі результати своєї діяльності; *самопідбадьорення* – зміцнення віри у свої можливості (*Не розкисати, людям на фронті набагато важче! Я сильний, я ніколи не здаюся!*); *самонаказ* – веління самому собі неодмінно виконати поставлені раніше завдання, зокрема в аспекті самовдосконалення.

Близьким до самопримусу, самонаказу за своїм змістом є *самовладання* – виявлення вольової риси характеру людини, що полягає в здатності її свідомо керувати власними почуттями, настроями, і приводити їх у відповідність з конкретними життєвими ситуаціями.⁴³⁹ Водночас для вироблення нових установок, психічних станів шляхом повторення собі словесних формул чи викликання яскравих уявлень на основі глибокої впевненості в досягненні запланованого результату застосовується *самонавіювання* – психічний вплив людини на саму себе. Прикладом цілеспрямованого самонавіювання є *аутогенне тренування* – спеціально організований процес для виявлення і використання психофізіологічних і психічних резервів окремого суб'єкта в його продуктивній праці, творчій діяльності. Про аутостренінг є багато методичної літератури, і практично кожен викладач може опанувати релаксаційні знання і застосовувати їх у самовдосконаленні.

У перебігу виконання програми *самовдосконалення* варто застосовувати такі способи саморегуляції, як:

самосхвалення (викладач подумки висловлює задоволення своєю самоосвітньою діяльністю, досягнутими результатами); *самозаохочення* (кожна людина може дозволити собі щось приємне після напруженої роботи, отримання позитивного результату інтелектуальної чи іншої діяльності);

самопокарання (доречно для подолання лінощів, недбалості, байдужості, несистематичності самоосвітньої діяльності, полягає в забороні самому собі приємного, бажаного задля надолуження, наприклад, відставання тощо; але цей спосіб саморегуляції не є

⁴³⁹ Войтко, В. І. (ред.). (1982). *Психологічний словник*. Вища школа.

«самоз'їданням», пригніченням себе, він спрямований на регулювання свідомої поведінки, не недопущення виявлених огріхів у майбутньому).

Будь-яка діяльність, зокрема щодо самовдосконалення особистості викладача фахового коледжу, у своїй структурі повинна мати контрольний компонент. Це, насамперед, *самооцінка* – вияв оцінного ставлення людини до себе, її судження про наявність у неї тих чи інших якостей, властивостей у співвідношенні їх з певним еталоном, зразком. На початкових стадіях формування самооцінки еталоном є властивості, норми поведінки інших людей, але поступово, з розвитком самосвідомості людини виникають еталони «внутрішні», які і дозволяють оцінювати себе з точки зору розвинутих особистісних якостей.⁴⁴⁰ Саме від сформованості самооцінки залежать стосунки викладача зі студентами, його соціометричний статус у педагогічному колективі, ставлення до власного особистісного і професійного зростання, та, відповідно, ефективність його педагогічної діяльності.

Важливим засобом розумового та морального самовдосконалення людини, усвідомленої регуляції її власної поведінки і діяльності є *самоконтроль*. Ця здатність людини свідомо контролювати свої дії, вчинки та їх наслідки є невід'ємним компонентом процесів її самоорганізації (саморегулювання), властивістю особистості, пов'язаною з самовимогливістю, відповідальністю за власну поведінку, з потребою особистості враховувати інтереси інших. Якщо, наприклад, викладач не вміє контролювати свої емоції, висловлювання, голос, дикцію, поставу, жестикуляцію, міміку та ін., не дотримується планів самоосвіти, самовиховання, то це суттєво гальмує розвиток його майстерності.

Щоб оптимально діяти в складних педагогічних ситуаціях, інколи приймати рішення в умовах дефіциту часу викладач має володіти *саморегуляцією* – здатністю цілеспрямовано планувати, будувати і перетворювати власні дії та вчинки відповідно до особисто значущих цілей, актуальних потреб.⁴⁴¹ Іншими словами, це вміння викладача регулювати – активізувати, гальмувати – свої психічні стани, діяльність, поведінку, почуття задля стійкого функціонування в різних умовах життєдіяльності.

Основним правилом реалізації принципу цілісності, системності самовдосконалення є суворе дотримання викладачем послідовності

⁴⁴⁰ Войтко, В. І. (ред.). (1982). *Психологічний словник*. Вища школа.

⁴⁴¹ Соловійова, Л. І. (2019). Прояви регулятивної дії цінностей у діяльності старших дошкільників. В *Актуальні проблеми психології* (с. 136–149): збірник наукових праць інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том 4. Психологія розвитку дошкільника. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/717047>

етапів саморуху (самоусвідомлення та прийняття рішення здійснювати процес самовдосконалення; планування та розроблення програми самовдосконалення; неперервна самотійна діяльність щодо реалізації запланованих завдань; самооцінка, самоконтроль та саморегуляція діяльності самовдосконалення), у яких і самопізнання, і самопереконавання, і самооцінювання, і самоконтроль та інші здатності саморозвитку особистості підпорядковуються основним цілям підвищення рівня власного професіоналізму.

Природно, самовдосконалення особистості має здійснюватися не тільки цілісно, системно, а й безперервно: викладач повинен формувати свій творчий потенціал постійно, навчатися впродовж життя в інтересах як особистісного, так і професійного розвитку. В основі виокремлення принципу *безперервності* самовдосконалення викладача фахового коледжу лежить педагогічна закономірність, обґрунтована швейцарським психологом і філософом Ж. Піже:⁴⁴² «Пізнавальний розвиток ніколи не починається з нуля, це послідовний процес закономірної зміни стадій, кожна з яких ґрунтується на попередній і виступає основою для наступної». Крім того, неперервна освіта, освіта впродовж життя (lifelong education), (або його синонімічні поняття «неформальна освіта» (non-formal education), «продовжена освіта» (continuing education), «рекурентна освіта» (recurrent education), освіта, що знаходиться «поза школою» (out-of-school education) є одним з компонентів європейської соціальної моделі, освітньою концепцією, яка позиціонує процес самотійного формування знань, умінь, навичок, інших компетентностей як в інтересах особистісного, соціального розвитку, так і задля працевлаштування.

Одним із найважливіших принципів самовдосконалення викладача є принцип науковості, який передбачає опору на теоретичні основи педагогічної діяльності.⁴⁴³ В основі цього принципу лежить об'єктивна закономірність: науковий світогляд можливо сформувати лише на основі засвоєння системи знань про природу, суспільство і психіку людини.

Принцип науковості ставить низку вимог до змісту і методів самовдосконалення. Він вимагає, щоб матеріал для самоосвіти добирався на суворо науковій основі; у процесі самоосвітньої діяльності у викладачів розвивався діалектичний підхід до пізнання

⁴⁴² Alexus. (2021). Теорія Ж. Піже про інтелектуальний розвиток дитини. *ALEXUS*. <https://alexus.com.ua/teoriya-zh-piazhe-pro-intelektualnij-rozvitok-ditini/#lwptoc>

⁴⁴³ Онаць, О. М., & Топузов, М. О. (2019). Управління самоосвітою вчителя як пріоритетною формою саморозвитку професійної компетентності в опорному закладі освіти. *Вісник післядипломної освіти*, 9(38), 133–153.

предметів і явищ, розвивалося діалектичне мислення; у методах самоосвіти відбивалися методи наукового пізнання, які розвивають критичне мислення і стимулюють їх до пошукової і творчої діяльності; під час самоосвітньої діяльності вартує опановувати лише науково-вірогідні, перевірені практикою знання, щоб не допускалися різного роду перекручування чи спрощення (в Інтернеті багато псевдонаукових теорій!); при виконанні науково-педагогічних досліджень вживалися прийняті в науці символи, позначення, формулювання, розмірності.

Близький за суттю, органічно поєднаний із щойно схарактеризованим принципом – принцип безперервності самовдосконалення викладача. Вимоги цього принципу базуються на положеннях системного, компетентнісного і особистісно-орієнтованого підходів, а його дотримання передбачає: цілеспрямовану, продуктивну, вмотивовану самоосвіту; активну участь у щорічному конкурсі «Педагогічний оскар»;⁴⁴⁴ творчу інноваційну діяльність в методичних об'єднаннях; виконання педагогічних досліджень; активну методичну діяльність у закладі фахової передвищої освіти щодо розроблення електронних освітніх ресурсів, інноваційних технологій навчання. При дотриманні вимог принципу безперервності у викладачів формується позитивно-дієвого ставлення до самовиховання, стрімко зростає самоосвітня компетентність, розвиваються потреби і мотиви систематичного професійного саморозвитку, безупинного зростання власного творчого потенціалу. До правил реалізації принципу безперервності відносять такі вимоги: не відкладай на завтра те, що маєш зробити сьогодні; складай план самовдосконалення, щодня підводь підсумок виконаного, роби самозвіт; усувай причини невиконання запланованого; заведи щоденник, записуй творчі ідеї, думки, наміри, намічай перспективи («незаписана думка – втрачена думка!»).

Принцип *особистісно-індивідуального* підходу декларує вкрай важливі вимоги щодо урахування індивідуальних особливостей, інтересів, потреб і мотивів самовдосконалення усіх педагогічних працівників коледжу, але особливо важливим цей припис є для молодих викладачів, які розпочинають оволодівати педагогічною майстерністю. При цьому, насамперед, має враховуватися професійний і соціальний досвід викладача, обсяг знань (з педагогіки, психології, методики навчання, наукової галузі, що викладається тощо); рівень його професійної компетентності (часто викладачі-початківці не мають

⁴⁴⁴ НМЦ ВФПО. (2024). *Педагогічний ОСКАР* | Науково-методичний центр ВФПО. <https://nmc-vfpo.com/pedagogichnyj-oskar/>

педагогічної освіти, залучаються з виробництва); особистісні якості і риси характеру. Це відображається, насамперед, у проекті програми самовдосконалення викладача, у змісті тих знань, якими має оволодіти викладач, у специфіці форм, методів, засобів самоосвітньої діяльності, способів самооцінки та самоконтролю результатів саморозвитку та ін.

Відтак, самовдосконалення особистості не може організовуватися по шаблону, бути однаковим, стереотипним для пересічного педагогічного працівника коледжу: особистісний і професійний саморозвиток кожного викладача має розбудовуватися за індивідуальною освітньою траєкторією. Вказану стратегію особистісного розвитку усіх, хто навчається, Закон України «Про освіту» визначає як «персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання». Сьогодні і викладачі загальноосвітніх дисциплін, і викладачі професійно-практичної підготовки мають можливість широкого доступу до сучасної науково-педагогічної інформації (сайти електронних бібліотек вітчизняних і зарубіжних університетів, наукових і науково-методичних установ, культурно-освітніх центрів тощо), обмінюватися педагогічними ідеями, методиками, технологіями, зокрема в методичних об'єднаннях, підвищувати рівень своєї професійної компетентності засобами чисельних дистанційних курсів. Вони можуть самостійно вибирати форми, напрями, заклади і установи підвищення кваліфікації та стажування відповідно до власних інтересів та потреб; отримувати доступ до платформ, на яких розміщується освітній контент; підтримувати контакти з колегами в Україні та за кордоном для участі в спільних наукових та освітніх заходах.⁴⁴⁵

У педагогічній науці напрацьовано багато інших принципів самовдосконалення викладача, зокрема: принцип практичної спрямованості, який покликаний реалізувати зв'язок самоосвіти з професійною діяльністю педагогічного працівника; принцип самостійності і добровільності, який відображає ступінь усвідомленості педагогічним працівником необхідності самоосвітньої діяльності; принцип систематичності та наступності, спрямований на

⁴⁴⁵ Курок, Р. О. (2022). *Розвиток правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів: теорія і методика*: монографія. ТОВ «ЦП «КОМПРИНТ».

розгляд процесу самовдосконалення як системи, у якій послідовно ускладнюється зміст, удосконалюються методи, форми самоосвітньої діяльності; принцип комплексності, який вимагає інтегрувати зміст різних наук (психологія, педагогіка, методика навчання, основи педагогічної майстерності) задля ефективного здійснення самоосвіти; принцип соціальної детермінації, покликаний враховувати вимоги до педагогічної діяльності викладача з боку держави та суспільства; принцип гуманізації, який вимагає поважати особистість педагогічного працівника, повсякчас сприяти розвитку його таланту, творчих здібностей; принцип мотиваційної основи, який вимагає застосування різних форм стимулювання та заохочення педагогічного працівника щодо самовдосконалення; принцип актуальності, гласності й наочності результатів самоосвіти;⁴⁴⁶ принцип *пріоритету самостійності*, який забезпечує цілеспрямоване формування власного, індивідуального стилю педагогічної діяльності завдяки самостійному вибору викладачем змісту, форм, методів, технологій, програм саморозвитку та підвищення кваліфікації; принцип *мережевої взаємодії*: сучасні електронні освітні ресурси, засоби мережі Інтернет (чат, веб-форуми, телеконференції) підвищують ефективність і якість самоосвітньої діяльності викладача;⁴⁴⁷ принцип *зв'язку теорії з практикою*, покликаний змістити акцент самоосвітньої діяльності педагогічного працівника з накопичення теоретичних знань на досягнення кінцевих результатів самоосвіти, розвивати саме компетентності, здатності творчо здійснювати педагогічну діяльність та ін.

Не важко помітити, що принципи самовдосконалення викладача взаємопов'язані між собою і взаємозумовлені, а наслідування їх є необхідною умовою успіху особистісного і професійного зростання. Варто пам'ятати, що недотримання у процесі самоосвіти, самовиховання певного принципу ускладнює реалізацію інших і призводить до зниження загальної ефективності розвитку професіоналізму викладача фахового коледжу.

⁴⁴⁶ Онаць, О. М., & Топузов, М. О. (2019). Управління самоосвітою вчителя як пріоритетною формою саморозвитку професійної компетентності в опорному закладі освіти. *Вісник післядипломної освіти*, 9(38), 133–153.

⁴⁴⁷ Радкевич, В. О. (2011). Сучасні чинники розвитку професійного навчання в умовах виробництва. *Професійне навчання на виробництві*, 4, 18–28. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/4345>

2.8. РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ДИСЦИПЛІН ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL SKILLS OF TEACHERS OF GENERAL EDUCATION DISCIPLINES OF VOCATIONAL (VOCATIONAL-TECHNICAL) EDUCATION INSTITUTIONS

Ольга Чадюк

методист Навчально-методичного центру
професійно-технічної освіти в
Луганській області,
<https://orcid.org/0009-0000-4718-5661>
olyachaduk@ukr.net

Olha Chadiuk

methodologist of the Training and
Methodological Centre
of Vocational Education in Luhansk Oblast,
<https://orcid.org/0009-0000-4718-5661>
olyachaduk@ukr.net

У підрозділі розглядаються актуальні підходи та методи розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Особливу увагу приділено питанням удосконалення професійних компетентностей викладачів через впровадження інноваційних технологій, цифрових інструментів та методик активного навчання.

The subsection deals with current approaches and methods of developing pedagogical skills of teachers of general education disciplines in vocational (vocational-technical) education institutions. Particular attention is paid to the issues of improving the professional competences of teachers through the introduction of innovative technologies, digital tools and methods of active learning.

Ключові слова: педагогічна майстерність, підвищення кваліфікації, інновації, штучний інтелект.

Keywords: pedagogical skills, advanced training, innovations, artificial intelligence.

Якість і доступність професійної освіти для навчання і розвитку впродовж життя є однією з ключових тем у сучасній освіті та професійному розвитку. З огляду на швидкі зміни в технологіях та на ринок праці, можливість постійного навчання і вдосконалення стає важливою складовою успіху та конкурентоспроможності як для окремих людей, так і для економіки загалом.

Одним з основних аспектів якості професійної освіти є кваліфікація викладачів, які мають бути не лише фахівцями у своїх галузях, а й здатними передавати знання у доступній та ефективній формі, володіти новітніми методами навчання.

Педагогічна майстерність є стрижневим компонентом педагогічної культури, і визначають її як синтез розвинутого психолого-педагогічного мислення, професійно-педагогічних знань,

навичок, умінь та емоційно-вольових засобів виразності, які у взаємозв'язку з якостями особистості педагога дають можливість йому успішно вирішувати різноманітні навчально-виховні завдання. Саме тому так важливо досліджувати розвиток педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін як системи.⁴⁴⁸

Педагогічна майстерність – це високе мистецтво навчання і виховання, що постійно вдосконалюється. Підвищення педагогічної майстерності доступне кожному педагогу.⁴⁴⁹

Завдяки інтернету і цифровим платформам професійна освіта стає доступнішою, зокрема для людей, які проживають у віддалених регіонах або не мають можливості навчатися очно. Тому важливою складовою якісної підготовки викладача в умовах воєнного стану та дистанційної роботи є підвищення своєї кваліфікації: курси, тренінги, сертифікатні програми на онлайн-платформах.

При виборі онлайн-інструментів та платформ важливо звернути увагу на ключові тенденції та інновації у сфері освіти. Це напряму пов'язано з регулярними змінами інформаційних технологій. Отже, визначення та розуміння актуальних e-learning тенденцій є певною необхідністю, яка дозволяє організувати ефективне навчання та підготуватися викладачам до майбутніх викликів.

У 2024 році освітня сфера продовжує активно розвиватися під впливом технологій, змін на ринку праці та глобальних викликів. Розглянемо ключові тенденції та інновації, що формують сучасну освіту:

- штучний інтелект (ШІ) у навчанні – використовується для створення персоналізованих траєкторій навчання, адаптації навчальних матеріалів до рівня знань та інтересів здобувачів освіти;
- доповнена та віртуальна реальність (AR/VR) – дозволяє створювати інтерактивні навчальні середовища. Здобувачі освіти можуть «відвідувати» історичні події, проводити наукові експерименти або досліджувати складні концепції у віртуальних світах;
- імерсивне навчання – практичні заняття у віртуальних середовищах: VR використовується для моделювання професійних навичок, наприклад, в медицині, інженерії або архітектурі.
- гібридне та дистанційне навчання;
- мікронавчання та короткострокові сертифікати (наприклад, платформи, такі як Coursera, edX, Udemy, пропонують сертифікатні

⁴⁴⁸ Кабиш, М. Ю. (2024). Методична система розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти. *Професійна педагогіка*, 1(28), 12–22. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2024.28.12-22>

⁴⁴⁹ Кайдалова, Л. Г., Щокіна, Н. Б., & Вахрушева, Т. Ю. (2009). *Педагогічна майстерність викладача: навчальний посібник*. Вид-во НФаУ. <https://sal0.li/61393F6>

програми у різних сферах, що дозволяють швидко розвивати нові компетентності без тривалого навчання);

- STEM та STEAM освіта;
- оцінювання на основі компетентностей;
- соціально-емоційне навчання (SEL) – емоційний інтелект та підтримка психологічного здоров'я;
- гейміфікація у навчанні;
- етика та цифрова грамотність.

У блозі сайту All Right представлено найкращі онлайн-інструменти для організації дистанційного навчання у 2024 році. Вони дозволяють педагогам створювати цікаві та змістовні заняття, використовуючи різноманітні тестування, відеоматеріали та онлайн-дошки для взаємодії зі здобувачами освіти.⁴⁵⁰

До числа корисних онлайн-інструментів для створення інтерактивних дошок також варто віднести Parlay Genie, який дозволяє створювати цифрові презентації та дошки для спільної роботи навчального матеріалу.

Платформа Coursera пропонує безліч курсів від провідних університетів і організацій, де можна отримати сертифікати після завершення програми.

Платформа Google for Education пропонує сертифікаційні програми для викладачів, що дозволяють ефективно використовувати їхні інструменти (Classroom, Docs, Slides, Forms).

Штучний інтелект (ШІ) стає важливим інструментом у сфері освіти, трансформуючи традиційні методи навчання та допомагаючи розвивати більш гнучкі й персоналізовані підходи до викладання. Впровадження ШІ в освіту дозволяє покращити ефективність освітнього процесу, підвищити залученість здобувачів освіти та створювати інноваційні рішення для навчання.

Програми штучного інтелекту для створення освітнього контенту допомагають викладачам і розробникам навчальних матеріалів автоматизувати рутинні процеси, персоналізувати навчальні матеріали та покращити інтерактивність контенту.

Команда Unite.ai – це повністю децентралізована організація, яка наразі пропонує новини, інтерв'ю та доступ до найкращих інструментів штучного інтелекту, але це лише початок багаторівневого генерального плану. Їх цілі полягають у тому, щоб інформувати широку

⁴⁵⁰ Воуко, V. (2024). Найкращі онлайн-інструменти для організації дистанційного навчання у 2024 році. *AllRight*. <https://salo.li/f27428a>

громадськість про прогрес ШІ, об'єднати спільноту ШІ, сприяти демократизації ШІ.⁴⁵¹

На сайті представлено найкращі інструменти ШІ для освіти в 2024 році:

- *Course Hero* – надає допомогу в домашніх завданнях на базі штучного інтелекту, що значно прискорює процес пошуку миттєвих відповідей і детальних пояснень для широкого спектру навчальних матеріалів;

- *Gradescope AI* – дозволяє здобувачам освіти оцінювати один одного, надаючи зворотний зв'язок;

- *Fetchy* спеціалізується на налаштуванні згенерованої мови відповідно до вимог викладачів;

- *Socrat* – це інструмент штучного інтелекту, який покращує викладання та навчання, надаючи викладачам бездоганну платформу для створення класів, керування завданнями та відстеження прогресу здбувачів освіти;

- *MathGPTPro* – це репетитор математики на основі штучного інтелекту, який дозволяє користувачам завантажувати математичні задачі за допомогою фотографій або тексту для миттєвого вирішення;

- *MonsterONE* – це універсальна колекція ресурсів, які можна використовувати для досягнення цілого ряду дизайнерських та маркетингових цілей;

- *Eduaide* надає можливість для управління онлайн уроками та завданнями, що дозволяє викладачам англійської мови створювати та організовувати освітній процес в потрібному форматі.

Це лише невелика кількість прикладів використання ШІ. Список можна доповнювати і збільшувати: *Animated Drawings* – інструмент на основі штучного інтелекту, представлений компанією META AI Research, який дозволяє користувачам оживляти малюнки, анімуючи персонажів та додаючи кожному штриху або каракулі руху,⁴⁵² *Vidnoz AI* – Безкоштовний генератор відео зі штучним інтелектом, це програмне забезпечення, розроблене компанією Adobe Systems, *Adobe Express* – надає широкий спектр можливостей для обробки та редагування зображень. та багато іншого.

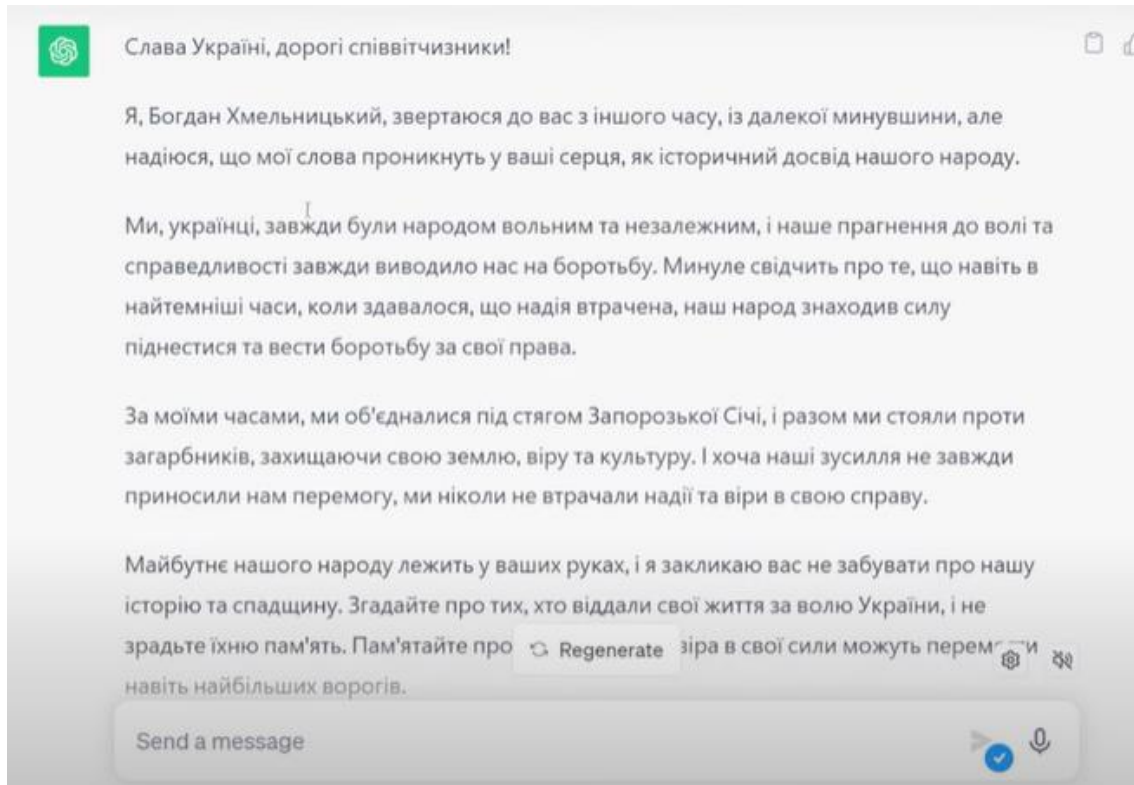
Пропоную розглянути приклад створення завдання для ефективного онлайн-навчання за допомогою найпопулярнішого та найпростішого чату GPT.

⁴⁵¹ Unite.AI. (n.d.). *Про нас*. <https://unite.ai/uk/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%BD%D0%B0%D1%81/>

⁴⁵² KMRV DSGN. (2023). *Animated Drawings: Інструмент, що перетворює дитячі малюнки у анімації*. <https://www.komarov.design/animated-drawings-instrument-shcho-pierietvoriuie-ditiachi-maliunki-u-animatsiyi/>

Для пізнання якогось історичного контексту, епохи, історичних діячів, особистостей – ми можемо звернутись до чату GPT з таким запитанням: «Уяви, що ти Богдан Хмельницький. Напиши промову від його імені з настановами українцям майбутнього».

Промова, яку ми отримали зображена на (рис. 2.4).

Джерело: ChatGPT (<https://chatgpt.com>).

Рис. 2.4. Згенерований текст ChatGPT

Ось таким способом здобувачі освіти можуть наблизитись до розуміння історії через персоналії. До того ж, якщо викладач разом зі здобувачами освіти помітять, що текст має фактичні помилки, то це розвиватиме критичного мислення здобувачів освіти, адже вони мають не просто згенерувати текст, а ще й перевірити його на достовірність фактів, що дає змогу окрім критичного мислення розвивати медіаграмотність.

Стосовно медіаграмотності, то існує цікавий навчальний проєкт з медіаграмотності, який називається «Фільтр».⁴⁵³ У розділі «Медіаосвіта – учителям та учням» знаходиться багато цікавої та корисної інформації з медіаграмотності, яку можна застосовувати на уроках громадянської освіти, географії, хімії, фізики, історії, зокрема безліч цікавих вправ, які сподобаються здобувачам освіти. Також цей

⁴⁵³ Сайт навчального проєкту «Фільтр»: https://filter.mkip.gov.ua/#mediaosvita_yak

навчальний проєкт містить інтерактивні курси з медіаграмотності для викладачів (рис. 2.5).

The screenshot shows the website 'Фільтр' (Filter) with a navigation menu including 'ПРО ПРОЄКТ', 'МЕДІАОСВІТА', 'ПЕРЕВІРЕНІ ДЖЕРЕЛА', 'НОВИНИ', 'ПРОЙТИ ТЕСТ', 'ПАРТНЕРИ', 'КОНТАКТИ', and 'РЕПОРТЕР'. The main content area features a banner for a project titled 'МЕДІА- ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ українців під час війни' (Media and Information Literacy of Ukrainians during the war). The banner includes logos for 'ЦЕНТР ДЕМОКРАТІЇ ТА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА' (Center for Democracy and Rule of Law), 'Фільтр', 'unesco', and 'ЦЕДЕМ' (CEDEM). The text on the banner reads: 'ЦЕДЕМ та Фільтр у партнерстві з ЮНЕСКО запускають проєкт з підвищення МЕДІА- ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ українців під час війни'. To the right of the banner, there is a detailed announcement: 'ЦЕДЕМ та Фільтр у партнерстві з ЮНЕСКО запускають проєкт з підвищення медіа- та інформаційної грамотності українців під час війни'. Below this text, it states: 'Впродовж 7 місяців ми працюватимемо над підвищенням медіа- та інформаційної грамотності українців в часи війни.' and a button labeled 'ПЕРЕЙТИ →' (Go to →).

Джерело: «Фільтр» (https://filter.mkip.gov.ua/#mediaosvita_yak).

Рис. 2.5. «Фільтр» – навчальний проєкт з медіаграмотності

У тому ж GPT спробуємо створити цікаве дидактичне завдання для того ж уроку історії. Приклад такий: «Придумай цікаве, нестандартне завдання з теми «Січові стрільці». Ось який варіант нам пропонує штучний інтелект: «Звісно, ось цікаве завдання на тему «Січові стрільці»: «Ви – археолог, який досліджує історію січових стрільців. Ви отримали доступ до архівів, де збереглися фрагменти листів та документів цих військових. Ваше завдання – відновити історію життя одного з січових стрільців на основі цих фрагментів. Спробуйте відповісти на питання: Хто він був? Які обставини його життя вплинули на вступ до січових стрільців? Які події він пережив під час служби? Які цінності й ідеали він пропагував? Зробіть на основі цієї історії презентацію або навіть короткий фільм, щоб розповісти про цього видатного воїна та його роль в історії України».

Це завдання дозволить здобувачам освіти дослідити історію січових стрільців, розвивати навички роботи з первинними джерелами та розкрити історичні події через особисту історію конкретної особи.

Завдання таким чином можна створювати для будь-якого предмету. Наприклад, розглянемо як урізноманітнити уроки української мови та літератури за допомогою штучного інтелекту.

Ви можете попросити мовну модель скласти тест або вікторину про частини мови або про будь-що інше. Звісно, треба буде перевіряти правильність цих запитань і відповідей.

Дистанційне навчання не може обходитись без візуалізації освітнього контенту, зокрема презентацій.

Візуалізація уроків за допомогою презентацій у сервісі *Wepik* дозволяє створювати яскравий, динамічний та інтерактивний освітній контент. *Wepik* – це онлайн-інструмент, який пропонує безліч шаблонів та дизайн-елементів для створення презентацій, що легко адаптуються під різні освітні потреби.

Наприклад, для уроку з біології можна використати шаблон презентації з кольоровими ілюстраціями клітин, маркованими списками основних функцій органів, а також додати інтерактивні завдання, як-от: підпишіть структури клітини на зображенні.

Завдяки *Wepik* викладачі можуть значно покращити дистанційне навчання, зробивши уроки більш візуально привабливими та інтерактивними.

Отже, в результаті дослідження було встановлено, що розвиток педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін є ключовою умовою підвищення якості освітнього процесу в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Важливими аспектами цього процесу є впровадження інноваційних технологій, зокрема цифрових інструментів, використання методик активного навчання, а також постійне професійне вдосконалення викладачів через підвищення кваліфікації та саморозвиток.

З огляду на швидкий розвиток технологій та змінні вимоги сучасного ринку праці, викладачі повинні активно адаптуватися до нових освітніх реалій, застосовувати креативні підходи до навчання і використовувати ресурси для самовдосконалення. Це забезпечить підготовку компетентних і конкурентоспроможних фахівців, здатних успішно інтегруватися в професійну діяльність.

Таким чином, розвиток педагогічної майстерності викладачів стає не лише інструментом для ефективної роботи, а й важливим елементом у забезпеченні якісної професійної освіти, яка відповідає сучасним вимогам суспільства.

2.9. МОДЕЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ СИТУАЦІЙ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ З ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

SIMULATION OF PROFESSIONAL SITUATIONS FOR THE TRAINING OF BACHELORS IN INFORMATION TECHNOLOGIES

Сергій Кулешов

аспірант
Інституту професійної освіти
НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0001-5879-8105>
sergius.kul7@gmail.com

Анна Остапенко

доктор філософії, науковий співробітник
лабораторії науково-методичного
супроводу підготовки фахівців
у коледжах і технікумах
Інституту професійної освіти
НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0002-2669-7227>
annostapenko1989@gmail.com

Serhii Kulieshov

Postgraduate student of the
Institute of Vocational Education of the
NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0001-5879-8105>
sergius.kul7@gmail.com

Anna Ostapenko

PhD, Researcher at the Laboratory of
Scientific and Methodological Support for
Training of Specialists in Colleges and
Technical Schools of the Institute of
Vocational Education of the
NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-2669-7227>
annostapenko1989@gmail.com

Досліджено проблему моделювання занять в освітньому процесі підготовки бакалаврів з інформаційних технологій. Проаналізовано успішні практики у рамках компетентнісного навчання, що застосовуються у провідних закладах вищої освіти США, та виявлення найбільш ефективних методів і форм, які використовуються для якісної професійної підготовки ІТ фахівців, що у подальшому можуть бути впроваджені у вітчизняну практику підготовки бакалаврів з інформаційних технологій.

The problem of modelling classes in the educational process of training bachelors in information technology is studied. Successful practices in the framework of competence-based learning used in leading US higher education institutions are analysed, and the most effective methods and forms used for high-quality professional training of IT specialists are identified, which can be further implemented in the domestic practice of training bachelors in information technology.

Ключові слова: віртуальні лабораторії, реальні проекти, командна робота, ігрові симуляції.

Keywords: virtual labs, real-world projects, teamwork, simulation games.

У сучасному технологічному світі інформаційні технології (ІТ) є невід'ємною частиною життя сучасної людини. Вони застосовуються в усіх сферах діяльності, від особистого спілкування до бізнесу, і вимагають глибоких знань та навичок у цій галузі. Бакалаври з інформаційних технологій – це майбутні фахівці в галузі ІТ, і для

їхнього професійного розвитку вкрай важливо, щоб освітній процес втілювався в ефективні та цікаві аудиторні заняття.⁴⁵⁴

Підготовка в галузі ІТ на рівні «бакалавр» – це навчання студентів основам ІТ – студенти ІТ-спеціальностей засвоюють фундаментальні знання та навички з програмування, управління базами даних, мережеских технологій, кібербезпеки, веброзробки та програмної інженерії. Бакалаврські програми в галузі ІТ зазвичай включають теоретичні та практичні заняття, а також практики (стажування). Їх основна мета – набуття студентами знань, умінь, навичок, інших компетентностей та досвіду роботи, необхідних для подальшої успішної кар’єри у сфері ІТ.⁴⁵⁵

Аналіз освітніх стандартів переконує, що насамперед майбутній фахівець ІТ повинен розвивати технічне мислення, здатності аналізувати та здійснювати оцінювання галузевих викликів, що дозволить вирішувати проблеми та створювати нові технічні рішення в ІТ-сфері. До переліку необхідних компетентностей слід також включити творче та аналітичне мислення, здатність до пошуку нестандартних шляхів вирішення проблем. Через постійну необхідність працювати в команді, обмінюватися досвідом з колегами або спілкуватися з клієнтами та роботодавцями, необхідними є навички комунікації та співпраці. Ці навички, разом з постійним особистим розвитком та навчанням, значно полегшують адаптацію до умов ІТ-ринку, що постійно та швидко змінюються.⁴⁵⁶

Відповідальність, пунктуальність, надійність та організованість також є важливими якостями, оскільки чітке та розумне планування ІТ-проектів може значно зменшити ймовірність помилок або марної трати часу та ресурсів.⁴⁵⁷ Нарешті, майбутній ІТ-фахівець повинен вміти легко адаптуватися до особливостей різних сфер людської діяльності, оскільки сучасні ІТ-продукти використовуються в багатьох галузях, і для продуктивної роботи необхідно швидко вникати в особливості

⁴⁵⁴ Zaitseva, N., Symonenko, S., Titova, O., Osadchyi, V., & Osadcha, K. (2023) Fostering communication and collaboration skills for computer science students by means of ICT tools. In *DigiTransfEd 2023: 2nd Workshop on Digital Transformation of Education*, 3553, 43–56.

⁴⁵⁵ Young, T. (2020). The importance of embedding meta skills in computer science graduate apprenticeship programmes. In *Proceedings of the 2020 ACM Conference on Innovation and Technology in Computer Science Education 2020*. 589–590. <https://doi.org/10.1145/3341525.3394010>

⁴⁵⁶ Günbatar, M. S. (2020). Computational Thinking Skills, Programming Self-Efficacies and Programming Attitudes of the Students. *International Journal of Computer Science Education in Schools*, 4(2), <https://doi.org/10.21585/ijcses.v4i2.96>

⁴⁵⁷ Xu, H., Fang, X., Ng, D., & Leung, J. (2023). The applications of the ARCS model in instructional design, theoretical framework, and measurement tool: a systematic review of empirical studies. *Interactive Learning Environments*, 1–28. <https://doi.org/10.1080/10494820.2023.2240867>

різних сфер діяльності.⁴⁵⁸ У зв'язку з цим, метою нашого дослідження був аналіз успішних практик моделювання професійних ситуацій, що застосовуються у провідних закладах вищої освіти США, та виявлення найбільш ефективних форм, методів та засобів, які можна впровадити у вітчизняну освітню практику для підвищення якості професійної підготовки бакалаврів з інформаційних технологій.

Моделювання професійних ситуацій є складним і багатограним інструментом у сфері освіти. Його використання може впливати на інші дисципліни, науки та галузі.⁴⁵⁹ Тому вивчення досвіду провідних країн, а саме: принципів, методів, правил та інструментів, необхідних для моделювання професійних ситуацій, має зробити вагомий внесок до теорії і практики професійної освіти. Дослідження спирається на вивчення досвіду провідних американських університетів у використанні методів і технологій моделювання професійних ситуацій для підготовки бакалаврів з інформаційних технологій.

Моделювання навчальних ситуацій є важливою проблемою педагогічної теорії і практики навчання різних дисциплін протягом тривалого часу. Приклади успішних практик почали вивчатися задовго до комп'ютерної ери багатьма відомими вченими та спільнотами. Для нашого дослідження важливими були переконання Джона Дьюї,⁴⁶⁰ американського педагога, психолога і філософа, стосовно того, що освітній процес має бути організований як набір ситуацій, в яких здобувачі освіти стикаються з реальними життєвими або професійними проблемами і вирішують їх, використовуючи свій досвід, логіку, навички та критичне мислення.

Моделювання ситуацій вивчав також Жан Піаже,⁴⁶¹ швейцарський епістемолог і психолог, автор генетичної епістемології та дослідник особливостей дитячого сприйняття в різному віці. Вчений розробив спеціальну модель клінічного інтерв'ювання, яка передбачала створення спеціальних ситуацій для аналізу мислення дітей, що також була врахована у нашому дослідженні. Джером

⁴⁵⁸ Symonenko, S., Zaitseva, N., Titova, O., & Vynogradova, M. (2019). Development of communicative competence as a precondition of competitive software engineer formation. In *Modern Development Paths of Agricultural Production: Trends and Innovations* (pp. 307–315). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-14918-5_32

⁴⁵⁹ Astafieva, M., Bodnenko, D., Lytvyn, O., Proshkin, V., & Zhylytsov, O. (2022). Mathematical Modeling as a Tool for Interdisciplinary Training of Computer Sciences and Cybersecurity Students. In *CEUR Workshop Proceedings*, 3187, 103–116.

⁴⁶⁰ Garrison, J. W., Neubert, S., & Reich, K. (2012). *John Dewey's philosophy of education: An introduction and recontextualization for our times*. New York: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137026187>

⁴⁶¹ Babakr, Z. H., Mohamedamin, P., & Kakamad, K. (2019). Piaget's Cognitive Developmental Theory: Critical Review. *Education Quarterly Reviews*, 2(3), 517–524. <https://doi.org/10.31014/aior.1993.02.03.84>

Брунер,⁴⁶² видатний американський педагог, психолог і відомий дослідник когнітивних процесів, також зробив свій внесок у вивчення моделювання навчальних ситуацій. Він є автором теорії дидактичного моделювання, згідно з якою освітній процес базується на трьох формах подання інформації: символічній (мова), іконічній (образи) та діяльнісній (дії з предметами), що склало основу для наявного дослідження.

Існує достатня кількість публікацій, в яких представлено позитивний досвід використання моделювання навчальних ситуацій у професійній підготовці IT-бакалаврів в університетах США. Науковці-педагоги та практики успішно використовують віртуальні лабораторії для проведення експериментів з швидким отриманням результатів та розвитку навичок планування та організації експерименту, професійної та технічної експертизи, критичного мислення тощо;⁴⁶³ реальні проєкти для розвитку навичок професійної адаптації до майбутніх викликів, завдань та проблем IT-індустрії;⁴⁶⁴ проводити науково-дослідницьку діяльність, щоб майбутні фахівці легко налагоджували соціальні зв'язки з однодумцями, колегами, роботодавцями та клієнтами, могли вільно обмінюватися досвідом і сміливо пропонувати нестандартні рішення, а також брати на себе відповідальність;^{465,466,467} використовувати ігри-симуляції, щоб зробити освітній процес цікавішим і підвищити мотивацію, а також полегшити засвоєння матеріалу.⁴⁶⁸

⁴⁶² Ozdem-Yilmaz, Y., & Bilican, K. (2020). Discovery Learning – Jerome Bruner. *Science education in theory and practice: An introductory guide to learning theory*, 177–190. https://doi.org/10.1007/978-3-030-43620-9_13

⁴⁶³ Chen, G., Chen, P., Wang, Y., & Zhu, N. (2023). Research on the development of an effective mechanism of using public online education resource platform: TOE model combined with FS-QCA. *Interactive Learning Environments*, 1–25. <https://doi.org/10.1080/10494820.2023.2251038>

⁴⁶⁴ Boss, S., Krauss, J., & Conery, L. (2022). *Reinventing project-based learning: Your field guide to real-world projects in the digital age* (3rd edn.). International Society for Technology in Education, Washington.

⁴⁶⁵ Kapareliotis, I., Voutsina, K., & Patsiotis, A. (2019). Internship and employability prospects: assessing student's work readiness. *Higher Education, Skills and Work-Based Learning*, 9(4), 538–549. <https://doi.org/10.1108/HESWBL-08-2018-0086>

⁴⁶⁶ Strode, D., Dingsøyr, T., & Lindsjorn, Y. (2022). A teamwork effectiveness model for agile software development. *Empir Software Eng*, 27(2), 56. <https://doi.org/10.1007/s10664-021-10115-0>

⁴⁶⁷ Symonenko, S., Zaitseva, N., Titova, O., & Vynogradova, M. (2019). Development of communicative competence as a precondition of competitive software engineer formation. In *Modern Development Paths of Agricultural Production: Trends and Innovations* (pp. 307–315). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-14918-5_32

⁴⁶⁸ Cabada, R., Estrada, M., Félix, J., & Hernández, J. (2020). A virtual environment for learning computer coding using gamification and emotion recognition. *Interactive Learning Environments*, 28(8), 1048–1063. <https://doi.org/10.1080/10494820.2018.1558256>

У наявному дослідженні ми спиралися на розуміння «симуляції» як процедури, в якій виконуються певні прості дії, що відтворюють різні явища або події навколишньої дійсності. Студенти, які беруть участь у симуляції, керуються наданими інструкціями при виконанні дій в рамках заданої ситуації. Зазвичай інструктор або викладач спостерігає за всім процесом і надає чіткі вказівки та поради в разі потреби. Коли складність симуляції зростає і предметом стають приклади діяльності реальних державних установ або приклади роботи існуючого обладнання чи технологічних процесів, такі імітації вже можна вважати симуляціями.⁴⁶⁹

Слід зазначити, що терміни «моделювання ситуацій» та «симуляція ситуацій» часто сприймаються як дуже схожі за своєю суттю. Обидва терміни використовуються для позначення процесу створення спеціальних середовищ у вигляді реальних або віртуальних моделей для розуміння, аналізу та тренування дій у реальних життєвих ситуаціях.

Широке впровадження цифрових технологій та штучного інтелекту в усі сфери життя, особливо в освіту, змінило цілі, зміст, технології, засоби та методи навчання. Взаємодія між викладачами та студентами також трансформується. Існує багато досліджень, присвячених аналізу цифрових інструментів з точки зору освітніх завдань, які можуть бути вирішені новими способами.⁴⁷⁰

З іншого боку, науковці вивчають та обґрунтовують навички та компетентності, необхідні для успішної професійної діяльності фахівців різних галузей у цифровому суспільстві. Сьогодні цифрова компетентність стає провідною серед інших, таких як креативність, вміння вирішувати проблеми,⁴⁷¹ лідерство,⁴⁷² спілкування⁴⁷³ тощо.

⁴⁶⁹ Ari, F., Arslan-Ari, I., Abaci, S., & Inan, F. A. (2022). Online simulation for information technology skills training in higher education. *Journal of computing in higher education*, 34(2), 371–395. <https://doi.org/10.1007/s12528-021-09303-0>

⁴⁷⁰ Titova, O., Luzan, P., Sosnytska, N., Kulieshov, S., & Suprun, O. (2021). Information and communication technology tools for enhancing engineering students' creativity. In *Design, Simulation, Manufacturing: The Innovation Exchange* (pp. 332–340). Springer Int. https://doi.org/10.1007/978-3-030-77719-7_33

⁴⁷¹ Sosnytska, N., Titova, O., Symonenko, S., & Kravets, O. (2019). Examining the creative potential of engineering students. In *Modern Development Paths of Agricultural Production: Trends and Innovations*, 299–306. Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-14918-5_31

⁴⁷² Alward, E., & Phelps, Y. (2019). Impactful leadership traits of virtual leaders in higher education. *Online Learning*, 23(3), 72–93. <https://doi.org/10.24059/olj.v23i3.2113>

⁴⁷³ Symonenko, S., Zaitseva, N., Titova, O., & Vynogradova, M. (2019). Development of communicative competence as a precondition of competitive software engineer formation. In *Modern Development Paths of Agricultural Production: Trends and Innovations* (pp. 307–315). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-14918-5_32

В американських університетах використовуються різні методи та технології для моделювання професійних ситуацій у сфері ІТ. Найпопулярніші з них – віртуальні лабораторії, реальні проекти, науково-дослідницька діяльність та ігри-симуляції.

Найчастіше під віртуальною лабораторією розуміють спеціалізоване програмне забезпечення або цілий програмно-апаратний комплекс, який дозволяє здобувачам освіти проводити різноманітні експерименти та дослідження без реального контакту з об'єктом дослідження або обладнанням. Завдяки таким інтерактивним віртуальним тренажерам здобувачі будь-якого віку можуть практикувати проведення експериментів у безпечних умовах, створювати нові об'єкти та конструкції, знайомитися з властивостями матеріалів та специфікою роботи з різним обладнанням (зокрема, надскладним, коштовним або рідкісним), а також перевіряти працездатність технічних рішень в умовах симуляції.⁴⁷⁴

Одними з найпопулярніших напрямів віртуальних лабораторій у професійній підготовці бакалаврів з ІТ є розробка програмного забезпечення, створення та розвиток інформаційних мереж і систем, управління базами даних, кібербезпека, системне адміністрування різних операційних систем, веб-розробка, зі створенням веб-сайтів та додатків для мобільних платформ, хмарні обчислення, машинне навчання, робота з проектами Інтернету речей та інструментами управління ІТ-проектами. Цінність віртуальних лабораторій полягає в їхній здатності надавати студентоцентровані освітні послуги.⁴⁷⁵

Під час дослідження успішних прикладів моделювання професійних ситуацій, було вивчено освітню практику Стенфордського університету – одного з найвідоміших американських закладів вищої освіти, який надає професійні бакалаврські програми в галузі ІТ з високим відсотком залучення до роботи в лабораторіях.

Викладачі та студенти університету мають у своєму розпорядженні кілька лабораторій та платформ з відкритим вихідним кодом (табл. 2.4).

⁴⁷⁴ Kulieshov, S. (2019). Cloud computing in higher education of the USA. *Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools* 67(2), 61–65. <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.67-2.12>

⁴⁷⁵ Chen, G., Chen, P., Wang, Y., & Zhu, N. (2023). Research on the development of an effective mechanism of using public online education resource platform: TOE model combined with FS-QCA. *Interactive Learning Environments*, 1–25. <https://doi.org/10.1080/10494820.2023.2251038>

Таблиця 2.4

Лабораторії та платформи Стенфордського університету

Установа	Галузь досліджень	Переваги/можливості
The Stanford Vision and Learning Lab	вивчення машинного навчання та комп'ютерного зору	глибокі навчальні дослідження; практика студентів у виконанні завдань з відкритим кодом
The Stanford Network Analysis Platform	аналіз та управління великими мережами	алгоритми та інструменти для навчання та дослідження великих мереж
The Stanford Geospatial Centre (SGC)	демократизація штучного інтелекту	спрощення та підвищення ефективності створення програмного забезпечення на основі штучного інтелекту
Stanford Open Policing Project	комп'ютерні науки, науки про Землю та планети, наука про системи Землі, карти, океанографія, дані суспільних наук	доступ до ArcGIS Pro, ArcGIS Online, QGIS, Google Earth Engine etc.; підтримка інфраструктури просторових даних для різноманітних геопросторових досліджень
The Stanford Natural Language Processing Group	збір та стандартизація інформації від правоохоронних органів США	разом із суміжними інструментами використовується в дослідженнях, політиці та громадській діяльності
The Stanford Natural Language Processing Group	комп'ютерна лінгвістика, машинне навчання та практичне застосування технологій людської мови	розробка алгоритмів для підвищення продуктивності комп'ютера при обробці, генерації та розумінні людської мови
The Stanford Artificial Intelligence Laboratory	дослідження, викладання, теорія та практика ШІ	розробка програмного забезпечення для дослідження та використання ШІ і роботів
The Stanford Digital Library	інтегроване середовище для доступу, пошуку, обробки та збереження інформації в різних форматах і доменах	Stanford Digital Repository, SearchWorks, Encyclopedia of Philosophy, HighWire Press, EarthWorks, LOCKSS, Spotlight, Stanford Data Science Resources.

Джерело: *Stanford University. Research Centers* (<https://www.stanford.edu/list/research/>).

Як видно з досвіду Стенфордського університету, використання віртуальних лабораторій є досить поширеним, оскільки надає великі можливості для викладання та позитивно впливає на мотивацію до досліджень. Якісна віртуальна лабораторія має великий вплив на розвиток таких навичок, як планування, аналіз, критичне мислення тощо. Також такий тип симуляції може значно прискорити дослідження, оскільки студенти можуть проводити кілька експериментів і отримувати результати одразу або в найкоротші терміни.

Наступним популярним рішенням для моделювання навчальних ситуацій у сфері ІТ є реальні проекти. Під час таких заходів університети часто співпрацюють з різними організаціями та установами. Це дозволяє студентам використовувати навички, отримані в аудиторії, для вирішення проблем у реальному робочому середовищі. Студенти розробляють вебсайти для організацій та установ, створюють додатки для мобільних пристроїв для конкретних галузей, вирішують проблеми кібербезпеки, шукають та оцінюють вразливості, розробляють та впроваджують системи управління базами даних у медичній сфері, створюють VR та AR освітні середовища, працюють з системами аналізу даних та аналітики, створюють віртуальних помічників у вигляді чат-ботів тощо. За словами Сьюзі Босс, хоча контент вже не є дефіцитним і сучасні студенти мають багато інструментів для пошуку та аналізу інформації, вони все ще потребують допомоги. Така допомога передбачає засвоєння і розуміння контенту, маніпулювання ним та практичне застосування.⁴⁷⁶

Великим стимулом для студентів брати участь у реальних проектах є той факт, що результати проектів зазвичай включаються до портфоліо або резюме, щоб у майбутньому учасники могли продемонструвати знання та навички потенційним роботодавцям.

Методологія реальних проектів дає високі результати у формуванні та розвитку таких важливих якостей, як соціальна відповідальність, самостійність, творче мислення, вирішення проблем тощо. Ця методологія допомагає підготувати студентів до реального життя та професійної діяльності, надає їм важливий практичний досвід, який стане в нагоді під час пошуку роботи та розвитку майбутньої кар'єри. Вона також позитивно впливає на мотивацію до навчання, оскільки студенти одразу бачать результати своєї роботи.

⁴⁷⁶ Boss, S., Krauss, J., & Conery, L. (2022). *Reinventing project-based learning: Your field guide to real-world projects in the digital age* (3rd edn.). International Society for Technology in Education, Washington.

Важливою та невід’ємною частиною професійної підготовки бакалаврів з ІТ в американських університетах є науково-дослідницька діяльність, оскільки налагоджена співпраця та продуктивна комунікація є одними з ключових факторів успішної кар’єри в ІТ-індустрії. Набуття цих навичок інтегровано в освітній процес різними способами, постійно заохочується та підтримується. Серед найпопулярніших інструментів для розвитку дослідницьких навичок – групові курсові та випускні проекти, конкурси, дискусії, командні завдання, стажування тощо.

Під час групових проектів студенти заохочуються до спільної роботи, наприклад, над розробкою програмного забезпечення або вирішенням проблем. Ураховуючи той факт, що студенти можуть обирати для навчання різні спеціалізації, професійні навички та досвід в окремих сферах ІТ можуть суттєво відрізнятися. Робота над груповими проектами заохочує кожного робити власний унікальний внесок і досягти цілей проекту різними способами, рішеннями та розробками. Командні завдання відрізняються від групових проектів меншим масштабом і часовими рамками, можуть виконуватися як в рамках проектів і тематичних заходів, так і окремо. Основними перевагами малих команд з розроблення програмного забезпечення є спрощена комунікація та довіра між колегами. За потреби над розробкою можуть співпрацювати кілька команд. Зазвичай, між командами розробників існує взаємозалежність щодо завдань, знань та ресурсів. У процесі розроблення також можуть відбуватися щоденні зустрічі, сесії планування та демонстрації. Для полегшення взаємодії команди можуть розташовуватися в одному робочому просторі.⁴⁷⁷

Ще одним популярним і поширеним інструментом для покращення досліджень та розвитку навичок у закладах вищої освіти США є практика дебатів. Під час дебатів та дискусій студенти вчаться формувати та презентувати свої думки та судження, етично поводитися на конференціях та семінарах, обмінюватися досвідом та припущеннями. Викладачі та адміністрація зазвичай підтримують таку діяльність.

Диференціація пізнавальної діяльності за принципами та формами дозволяє обрати найбільш прийнятну для досягнення освітніх цілей. Підготовка студентів до дискусій та дебатів має важливе значення у професійному зростанні майбутніх ІТ-фахівців. Цей процес дозволяє студентам ознайомитися з різними точками зору за певними

⁴⁷⁷ Strode, D., Dingsøyr, T., & Lindsjorn, Y. (2022). A teamwork effectiveness model for agile software development. *Empir Software Eng*, 27(2), 56. <https://doi.org/10.1007/s10664-021-10115-0>

темами, що приводить до глибшого розуміння проблем та ознайомлення з різними підходами до їх вирішення.

Участь у дебатах та дискусіях спрямовано на покращення комунікативних навичок, логічного мислення та вміння обробляти інформацію. Це також дає можливість висловлювати та відстоювати власну думку, дотримуючись етичних норм спілкування.

Іншою поширеною практикою є проведення олімпіад та хакатонів (від англ. *hackathon*: *hack* (хакер) та *marathon* (марафон)). Хакатони – це заходи, що передбачають участь студентів у різноманітних змаганнях з написання коду, програмування та інших діяльностях у сфері ІТ-наук, а також розробляють програмне забезпечення. Студенти часто об'єднуються в групи або команди на певний період часу, до складу яких можуть входити програмісти, аналітики, дизайнери та менеджери. Результатами участі у хакатонах можуть бути розробки операційних систем або оновлень до них, удосконалені версії конкретних платформ, додатки для загальних і спеціалізованих мобільних платформ, апаратне та програмне забезпечення для роботи з музикою, відеоігри тощо.

Ураховуючи популярність цих заходів і кількість хакатонів, проведених американськими університетами та ІТ-компаніями за останні роки, можна зробити висновок, що хакатони є чудовим інструментом для стимулювання креативного мислення, розвитку практичних навичок та професійного зростання майбутніх бакалаврів ІТ. Хакатони дають чудову можливість вдосконалити практичні навички. Тому вони часто дають початок новим технічним інноваціям, сервісам і прототипам.

Серед інших переваг можна виділити встановлення соціальних зв'язків з однодумцями та колегами, пошук талановитих студентів та активний обмін досвідом під час спільної роботи. Участь у хакатонах може сприяти розвитку кар'єри в майбутньому, оскільки поява інновацій завжди викликає інтерес і дає можливість зарекомендувати себе перед потенційними роботодавцями, спонсорами та інвесторами.

Для розвитку навичок командної роботи використовується також спільне навчання та стажування, під час яких студенти працюють у реальному професійному середовищі. Активно застосовуючи навички, набуті за фахом, студенти працюють у форматі робочої команди організації чи підприємства і знайомляться з деталями внутрішнього розпорядку та субординації, функціонуванням реального

спеціалізованого обладнання, корпоративною етикою, посадовими обов'язками тощо.⁴⁷⁸

По завершенню навчання за програмою професійної підготовки бакалаврам американських університетів в галузі ІТ пропонується виконати випускні проекти. Під час роботи над такими проектами студенти ІТ-спеціальностей, працюючи в команді, повинні продемонструвати всі знання, навички, досвід та компетентності, якими вони оволоділи під час навчання. Випускні проекти моделюють реальні сценарії з ІТ-індустрії, відповідні умови та завдання.

Моделювання професійних ситуацій за допомогою симуляційних ігор дозволяє викладачам надавати знання та розвивати навички у цікавій для студентів формі. Мотивація відіграє важливу роль у вивченні ІТ-дисциплін, але вкрай складно мотивувати студентів, які перебувають у негативному емоційному стані.⁴⁷⁹

Як навчальний інструмент, ігри-симуляції дають змогу в інтерактивній та захоплюючій формі створювати реальні життєві сценарії з різними умовами з різних галузей, де студенти мають вирішувати поставлені завдання. Ігри-симуляції є досить поширеними і зустрічаються не лише в індустрії розваг, але й в авіації, космонавтиці, економіці та бізнесі, медицині, військовій справі, машинобудуванні та будівництві у вигляді різноманітних спеціалізованих симуляторів. Серед найяскравіших прикладів можна навести такі: ChemCollective (хімія); Civilisation (історія, культура); Kerbal Space Programme (аеронавтика) тощо.

Середовища, створені в іграх, слугують місцем для відпрацювання набутих знань і навичок у безпечних умовах. Наприклад, студенти інженерних спеціальностей можуть практикувати створення моделей конструкцій і пристроїв на основі якостей і характеристик матеріалів, що використовуються у виробництві або будівництві, а отримані концепції та розробки потім можуть бути протестовані у штучно створеному віртуальному середовищі за реальним сценарієм. Мабуть, однією з головних переваг використання ігор-симуляцій в освітньому процесі є навчальний досвід. Завдяки інтерактивності ігор знижується формальність навчання, а розуміння складних понять і процесів стає не тільки простішим, але й продуктивнішим. Додаючи до переваг постійне тренування в умовах

⁴⁷⁸ Kapareliotis, I., Voutsina, K., Patsiotis, A. (2019). Internship and employability prospects: assessing student's work readiness. *Higher Education, Skills and Work-Based Learning*, 9(4), 538–549. <https://doi.org/10.1108/HESWBL-08-2018-0086>

⁴⁷⁹ Cabada, R., Estrada M., Félix, J., & Hernández, J. (2020). A virtual environment for learning computer coding using gamification and emotion recognition. *Interactive Learning Environments*, 28(8), 1048–1063. <https://doi.org/10.1080/10494820.2018.1558256>

командної роботи, отримуємо потужний багатофункціональний універсальний інструмент навчання, який дозволяє студентам в привабливій формі опановувати теоретичні знання з багатьох галузей, вдосконалювати практичні професійні навички, а також розвивати соціальні навички в процесі навчання.

Важливою особливістю цієї технології є те, що в рамках гри-симуляції студенту дозволяється робити помилки і в той же час вчитися на своїх помилках, постійно аналізуючи їх. Це дозволяє безперервно самовдосконалюватися в безпечному середовищі. Ігри відкривають широкі можливості для професійної підготовки фахівців не тільки в ІТ, а й в інших галузях.

Американські університети використовують різні методи та технології для моделювання професійних ситуацій у сфері ІТ. Віртуальні лабораторії, реальні проєкти, науково-дослідницька діяльність та ігри-симуляції є популярними та продуктивними методами підготовки ІТ-бакалаврів. Ці методи дають здобувачам можливість отримати практичний досвід і готують студентів до реальних сценаріїв майбутньої професійної діяльності.

Форми моделювання професійних ситуацій, перелік навичок, що розвиваються, сфери застосування та успішні приклади з освітньої практики представлено в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Засоби моделювання професійних ситуацій

<i>Форми</i>	<i>Розвиток навичок</i>	<i>Галузь застосування</i>	<i>Приклади</i>
Віртуальні лабораторії			
Лабораторії AR/VR, лабораторії дистанційного керування, освітні середовища та послуги	планування, аналіз, експериментування, критичне мислення, дослідницькі навички	програмне забезпечення, розробка інформаційних мереж та систем, управління базами даних, кібербезпека, системне адміністрування, веб-розробка, проєкти IoT	The PhET Interactive Simulations project (University of Colorado) Boulder, Labster, PraxiLabs, INE, Hack The Box, JBL Cybersecurity, Virtual Labs by Appsembler, Cisco Packet Tracer, MS Hands-On Labs

Продовження табл. 2.5

Форми	Розвиток навичок	Галузь застосування	Приклади
Реальні проекти			
розробка додатків та вебсайтів для організацій, установ тощо	соціальна відповідальність, креативне мислення, вирішення проблем, практичний досвід тощо	розробка вебсайтів та програмного забезпечення, кібербезпека, системи управління базами даних, проекти в галузі AR та VR-середовищ	«I Am A Man» and «Driving While Black» apps (Eastern Oregon University); FarmAlytics app (Pennsylvania State University); AI-Dx app (MIT)
Дослідження та розвиток			
групові та випускні проекти, конкурси, дискусії, дебати, командні завдання, стажування тощо	робота в команді, комунікація, публічні виступи, навички ведення дебатов, навички вирішення проблем з використанням різних підходів	розробка програмного забезпечення, веброзробка на HTML, CSS, JavaScript, проведення досліджень, збір інформації, аналіз конкретних явищ чи ситуацій тощо	HACKMIT 2023 (MIT); Price Compass application (Carnegie Mellon University); Algorithm for routing traffic in a computer network (the University of California)
Симуляційні ігри			
кібербезпека, мережеві технології, системне адміністрування, ігри з базами даних	стратегічне мислення, узвалення рішень, управління стресом, адаптивність, гнучкість	кібербезпека, мережеве та системне адміністрування, управління базами даних та проектами тощо	«Cybersecurity Operations Command»; «Cisco Packet Tracer»; «Linux System Administrator Simulator»; «MySQL Workbench», «Primavera P6»

Джерело: авторська розробка.

Моделювання професійних ситуацій – потужний і дуже популярний підхід до організації професійної підготовки майбутніх бакалаврів ІТ в американських закладах вищої освіти. Він дозволяє викладачам створити належні умови для активного та продуктивного засвоєння та застосування знань і навичок протягом усього процесу навчання в університеті. Основними напрямками моделювання професійних ситуацій в американських університетах є віртуальні лабораторії, реальні проекти, науково-дослідницька діяльність та ігри-симуляції. За результатами аналізу встановлено, що робота у віртуальних лабораторіях позитивно впливає на розвиток навичок планування, аналізу, проведення експерименту та критичного мислення, а також дозволяє персоналізувати освітній процес. Реальні проекти допомагають розвивати соціальну відповідальність, незалежність, творче мислення, навички вирішення проблем тощо. Науково-дослідницька діяльність, організована у форматах хакатонів, дискусій та конкурсів, добре підходить для розвитку навичок комунікації та командної роботи, нестандартного мислення, практичних навичок та отримання професійного досвіду. Ігри-симуляції є чудовим інструментом для залучення студентів до освітнього процесу, розвитку практичних навичок у багатьох професійних сценаріях, детального оцінювання результатів роботи студентів та постійного підвищення мотивації до самовдосконалення. Аналіз американського досвіду дозволив виокремити ефективні форми, методи та засоби моделювання професійних ситуацій, які можуть бути адаптовані та рекомендовані до впровадження у вітчизняну освітню практику. Тому подальші дослідження мають стосуватися механізмів адаптації до конкретних вимог та інтеграції описаних практик моделювання професійних ситуацій в освітній процес закладів вищої освіти України.

2.10. ПРИНЦИПИ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ В ЕКОНОМІЧНИХ КОЛЕДЖАХ

PRINCIPLES OF ASSESSING THE QUALITY OF PROFESSIONAL TRAINING IN COLLEGES OF ECONOMICS

Дмитро Наглий

аспірант
Інституту професійної освіти
НАПН України,

<http://orcid.org/0009-0004-1456-316X>
dimadimanaglui@ukr.net

Dmytro Nahlyi

Postgraduate student of the
Institute of Vocational Education of the
NAES of Ukraine,

<http://orcid.org/0009-0004-1456-316X>
dimadimanaglui@ukr.net

Розглядається проблема оцінювання якості професійної підготовки в системі фахової передвищої освіти як важливої передумови досягнення сталого розвитку суспільства, інструмента дієвого управління конкурентоспроможністю трудового потенціалу країни. Для створення та результативного використання системи оцінювання у закладі освіти потрібно чітко визначити критерії, принципи та функції оцінювання якості професійної підготовки фахівців.

The subsection is devoted to the problem of assessing the quality of vocational training at colleges as an important prerequisite for achieving sustainable development of society. The quality of vocational training at colleges was also considered as a tool for effective management of the competitiveness of the country's personnel potential. To create and effectively use the system of assessment in an educational institution, the criteria, principles and functions of evaluating the quality of vocational training were clearly defined.

Ключові слова: оцінювання; економічні коледжі; майбутні фахові молодші бакалаври; фахова передвища освіта.

Keywords: assessment; economic colleges; future professional junior bachelors; vocational higher education.

Процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції й уніфікації, що відбувається у суспільстві, торкнувся усіх рівнів освітньої системи.

У сучасних умовах одним із пріоритетних аспектів освітньої політики нашої країни є забезпечення якості освіти, її відповідність соціально-професійним вимогам та особистісним очікуванням споживачів освітніх послуг. Направлена на забезпечення балансу між задоволенням сучасних потреб та захистом інтересів майбутніх поколінь, українська освітня політика ґрунтується на цілях сталого розвитку. В Україні глобалізаційні виклики поєднуються з

ефективними змінами, що відбуваються в усіх сферах життя держави – в суспільних та економічних відносинах, системі освіти й науки.⁴⁸⁰

У економіці будь-якої сучасної держави професійна освіта формує кадровий потенціал країни з висококваліфікованих фахівців, які користуються інноваційними діючими технологіями і методиками. Сучасні випускники мають бути здатними використовувати передові ресурси і технології, а також бути готовими самостійно створювати нові технології, що відповідають запитам майбутнього.

Мету освіти для сталого розвитку суспільства можна визначити як безперервний професійно-особистісний розвиток людини, що допомагає їй зрозуміти свої потенційні можливості, сформувані здібності вирішувати життєві та професійні ситуації, котрі забезпечують підвищення якості її життя, необхідні для досягнення гармонії між результатами суспільства, держави, здобувачами освіти та вимогами сталого розвитку. Освіта, спрямована на реалізацію завдань сталого розвитку людства, є інтегративним напрямом з проєктування і здійснення освітнього процесу та сприяє підготовці молоді до життя відповідно до потреб часу щодо збереження миру, вирішення соціальних, економічних та екологічних проблем.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної фахової передвищої освіти головним чинником є компетентісна спрямованість освітньої системи, яка формує професійну компетентність майбутніх фахівців. Якість підготовки фахівців у коледжах визначається відповідністю результатів навчання вимогам кваліфікаційних стандартів та освітньо-професійних програм. Створення єдиного європейського простору вищої освіти у контексті Болонського процесу спричинило не просто перебудову української освітньої системи, а й зростання уваги до якості підготовки фахівців у рамках професійно орієнтованої освіти. Освітні стандарти ставлять перед закладами освіти мету не просто дати студенту знання з дисципліни, а й розвинути соціально-особистісну, загальнонаукову, інструментальну та професійну компетентності, підготувати особистість до реалізації себе у професійній сфері.

Організація оцінювання якості професійної підготовки фахівців у закладах освіти – одна з обов'язкових умов ефективного формування компетентностей студентів у системі фахової передвищої освіти. Водночас оцінювання рівня компетентності студентів має об'єктивно показувати ступінь їх знань, умінь та навичок у вирішенні завдань майбутньої професійної діяльності.

⁴⁸⁰ Радкевич, В. О. (2021). Наукова платформа професійної освіти: сталий розвиток. Наукова доповідь на XV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання», присвяченій 30-річчю Незалежності України та 15-річчю заснування Інституту професійно-технічної освіти НАПН України (25 березня 2021 р.). *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2(1). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-1-17-1>

Компетентнісно-орієнтований підхід вносить свої корективи до системи оцінювання якості знань. Крім того, відбувається зміщення акцентів із контролю засвоєння окремих навчальних дисциплін на контроль ступеня сформованості необхідних професії компетентностей. Застосування принципів оцінювання, формулювання цілей, структурування змісту, визначення об'єктів та методів оцінювання уможливить створення ефективної системи контролю якості підготовки молодших фахових бакалаврів у економічних коледжах.

Учені в наукових публікаціях пов'язують суть процесу оцінювання з постійним збором та інтерпретацією даних і формулюванням висновків на основі цих даних для розвитку певних стратегій щодо вдосконалення. Разом з тим, найчастіше виокремлюється такі функції оцінювання результатів навчання здобувачів фахової передвищої освіти: *«інформаційна* (збір даних про здобувача освіти, студентську групу, спеціальність тощо); *інтерпретуюча* (визначення рівня сформованості знань, умінь, якостей особистості, рівня згуртованості студентського колективу тощо); *коригуюча* (внесення змін в освітній процес, оптимізація технологій навчання, форм, методів, надання методичної допомоги суб'єктам педагогічної взаємодії тощо)».⁴⁸¹

В існуючих системах оцінювання функція контролю, що відображає результат навчання студентів при співвіднесенні його зі стандартами та нормами, являється основою. Головним недоліком цього підходу є те, що оцінюється лише результат навчальної діяльності, але не сам процес. Система оцінювання в економічних коледжах, як загалом, так і окремо взятих дисциплін, потребує коригування та перегляду пріоритетних напрямів. Основою даної системи повинні бути критерії, підходи, принципи вимірювання показників навчальної діяльності студентів у якісному та кількісному планах. У зв'язку з цим функції оцінювання розширюються і містять, крім контролюючої, ще й прогностичну, і діагностичну функції. У процесі реалізації прогностичної та діагностичної функції студент самостійно зможе аналізувати результати свого навчання і надалі обирати вектор розвитку свого освітнього маршруту.

Оцінювання є важливим і складним процесом, який полягає в визначенні рівня навчальних досягнень студентів у процесі оволодіння змістом певної навчальної дисципліни, яка може охоплювати конкретні теми, модулі та інші навчальні компоненти. Цей процес здійснюється з урахуванням специфічних вимог, що закладені в чинних освітньо-

⁴⁸¹ Лузан, П. Г., Тітова, О. А., Мося, І. А., & Пащенко, Т. М. (2021). Методика оцінювання якості підготовки фахівців у закладах фахової передвищої освіти. *Professional Pedagogic*, 1(22), 169–184. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2021.22.169-184>

професійних програмах або освітніх стандартах, які визначають основи для оцінки рівня знань та навичок.⁴⁸² Основними компонентами цього складного процесу є не лише визначення фактичного рівня знань, але і порівняння отриманих результатів із встановленими еталонами. Це дає можливість оформити результати навчання студентів у більш зрозумілому для них форматі, зокрема у вигляді оцінок-балів. У зв'язку з цим виникає важливе запитання: якими ж принципами слід керуватися при оцінюванні якості підготовки фахівців, таких як економісти, менеджери, технологи та інші професії? Це питання потребує глибокого аналізу і підходу, що забезпечить об'єктивність, справедливість і відповідність сучасним вимогам ринку праці.

Система оцінювання у фаховій передвищій освіті має будуватися на інноваційних принципах:

- точне визначення очікуваних результатів навчання;
- об'єктивність в оцінюванні досягнення студентами компетентностей (рівні та ідентичні умови щодо змісту, формату та методів оцінювання якості підготовки фахівців та однакові критерії оцінювання для всіх студентів, оцінка має бути обґрунтована та незалежна від особистих преференцій викладача);
- систематичність і системність оцінювання результатів навчання студентів (компоненти робочих програм дисциплін мають бути співвіднесені з аналізом та оцінюванням результатів навчальної діяльності студентів, відповідність структурним елементам змісту освіти);
- єдність вимог (завдання для оцінювання мають розроблятися на основі задекларованих стандартами освітніх результатів);
- позитивний підхід в оцінюванні результатів (оцінювання має орієнтуватися на рівень досягнень і прогрес здобувача освіти);
- індивідуальний підхід до оцінювання результатів навчання студентів (забезпечення умов навчання, що враховують рівень навчальних досягнень та інтелектуальних здібностей студента);
- багатовимірність оцінювання результатів навчальних досягнень студентів (одночасне оцінювання всіх визначальних компонентів професійної компетентності, набутих майбутніми фахівцями);
- адекватність інструментів оцінювання компетентнісних досягнень студентів (комплекс методів і процедур оцінювання має відповідати навчальним завданням, стилям навчання студентів і функціям оцінювання);
- дієвість та прозорість очікуваних результатів навчання

⁴⁸² Лузан, П. Г., Каленський, А. А., Пашенко, Т. М., Мося, І. А., & Ямковий О. Ю. (2021). Методичні основи оцінювання якості підготовки фахівців у закладах фахової передвищої освіти: методичний посібник. Полісся. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729577>

(поєднання формального оцінювання з самооцінюванням студентами результатів власних навчальних досягнень та взаємооцінюванням);⁴⁸³

– принцип плановості: процес оцінювання повинен проходити не стихійно, а за певним планом;

– принцип економічності: зміст навчальної програми дисципліни має співвідноситися із зусиллями студента, докладеними під час виконання того чи іншого завдання;

– принцип дотримання тематики: оцінювання знань студентів має бути співвіднесене з темою, що вивчається, і проходити своєчасно;

Слід також співвіднести ці принципи з критеріями оцінювання таким чином:

– оцінка має бути валідною, тобто результат має бути чітко визначений. Методика навчання предмету має бути співвіднесена із завданнями, що поставлені під час розроблення навчальної дисципліни;

– процедура оцінювання має бути ясною та чіткою;

– повинен бути механізм апеляції та повторного оцінювання, у зв'язку з цим слід уточнити, що оцінка має бути прозорою та зрозумілою студентам;

– надійність оцінки – це її стійкість, що у свою чергу підтверджується на подібному матеріалі в подібних умовах. Слід уточнити, що існують певні умови надійності оцінки, пов'язані з викладачем як ключовою фігурою у процесі оцінювання:

– необхідна компетентність, тобто викладач не тільки повинен бути обізнаний у своїй предметній галузі, але також знайомий з особливостями педагогічних вимірів;

– при оцінюванні викладачеві слід оперувати лише тими критеріями, що прописані в освітньо-професійній програмі дисципліни;

– необхідні уніфікація часових відрізків та умов контролю, однакові часові критерії для однотипних завдань, а також однакові методи контролю;

– реєстрація результатів завжди має бути систематизована.

Для чіткого визначення очікуваних результатів навчання заплановані результати повинні бути конкретними, перевірними та досяжними, а також відповідати освітнім цілям і завданням. Освітні результати мають співвідноситися з достатнім терміном часу для їх освоєння студентами. Рекомендується враховувати поради експертів проєкту Тьюнінг, які використовують таксономію Б. Блюма. Цілі навчання поділяються на три основні групи:

⁴⁸³ Лузан, П. Г., Каленський, А. А., Пашенко, Т. М., Мося, І. А., & Ямковий О. Ю. (2021). Методичні основи оцінювання якості підготовки фахівців у закладах фахової передвищої освіти: методичний посібник. Полісся. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729577>

1. Когнітивна (пізнавальна) область: містить цілі від запам'ятовування та відтворення вивченого матеріалу до вирішення проблем, у ході якого необхідно переосмислити наявні знання, будувати нові поєднання з попередньо вивченими ідеями, методами, процедурами (способами дій), включаючи створення нового. До пізнавальної сфери належить більшість цілей навчання, що висуваються у програмах, підручниках, у повсякденній практиці викладачів.

2. Афективна (емоційно-ціннісна) область: відносяться цілі формування емоційно-особистісного ставлення до явищ навколишнього світу, починаючи від простого сприйняття, інтересу до засвоєння ціннісних орієнтацій та відносин, їхнього активного прояву. У цю сферу потрапляють такі цілі – формування інтересів і нахилів, переживання тих чи інших почуттів, формування відносин, їх усвідомлення та прояв у діяльності, виражаються через сприймання, інтереси, нахили, здібності.

3. Психомоторна область: цілі, пов'язані з формуванням тих чи інших видів рухової (моторної), маніпулятивної діяльності, нервово-м'язової координації. Це навички письма, мовні навички; цілі, що висуваються фізичним вихованням, трудовим навчанням.

У когнітивній сфері виділяють шість рівнів складності: запам'ятовування, знання; розуміння; застосування; аналіз; синтез; оцінювання. Формулюючи результати навчання, важливо використовувати одне дієслово досконалого виду (наприклад, визначити, вибрати, обчислити) і уникати неясних термінів (знати, розуміти) та складних речень.

Звернення до точних формулювань цілей, що виражені через результати діяльності, піддається більш надійному та об'єктивному оцінюванню. Система оцінювання лише тоді буде ефективною і зможе підвищити якість освіти, якщо контроль та діагностика поєднуюватимуться і доповнюватимуть один одного. Викладач ставить перед собою певні завдання у процесі навчання, оцінювання дає можливість зібрати та проаналізувати інформацію про хід навчання, стежити за процесом вирішення поставлених завдань, це інструмент моніторингу знань, навичок та умінь студентів.

Отже, оцінювання є одним із основних та системотворчих елементів процесу навчання. Для правильної побудови та ефективного використання системи оцінювання у закладі освіти слід чітко визначити критерії, принципи та функції оцінювання знання як дисципліни в цілому, так і окремих її тем. Методи, прийоми та сам зміст оціночних засобів мають носити не тільки контролюючий, а й навчальний та виховний характер. Критерії оцінки повинні адекватно відобразити зміст дисципліни, описаний у робочій програмі.

2.11. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE ECONOMISTS

Тетяна Ямкова

завідувач економічного відділення
ВСП «Ірпінський фаховий коледж
Національного університету біоресурсів і
природокористування України»,
<https://orcid.org/0009-0004-3329-1761>
t.yamkovaya@ukr.net

Олександр Ямковий

кандидат педагогічних наук,
молодший науковий співробітник
лабораторії науково-методичного
супроводу підготовки фахівців у
коледжах і технікумах
Інституту професійної освіти
НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0001-6919-3515>
yamkovoyasasha@ukr.net

Tatyana Yamkova

Head of the Economic Department
Detachable Subdivision «Irpin Professional
College of National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine»,
<https://orcid.org/0009-0004-3329-1761>
t.yamkovaya@ukr.net

Oleksandr Yamkovyi

Candidate of Pedagogical Sciences,
Junior Researcher at the Laboratory of
Scientific and Methodological Support for
Training of Specialists in Colleges and
Technical Schools of the
Institute of Vocational Education of the
NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0001-6919-3515>
yamkovoyasasha@ukr.net

Розкрито суть поняття «педагогічна умова». Визначено та охарактеризовано основні педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх економістів: забезпечення позитивної мотивації до оволодіння майбутньою спеціальністю; використання активних методів навчання; оволодіння практичним досвідом здійснення майбутньої професійної діяльності; інформаційне забезпечення освітнього процесу підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності; активізація науково-дослідницької роботи студентів та викладачів.

The essence of the concept of «pedagogical condition» is revealed. The main pedagogical conditions for the formation of professional competence of future economists are defined and characterized: ensuring positive motivation to master the future specialty; use of active learning methods; mastering the practical experience of future professional activity; information provision of the educational process of training future specialists for professional activity; activation of scientific research work of students and teachers.

Ключові слова: освітній процес, педагогічні умови, професійна компетентність.

Keywords: educational process, pedagogical conditions, professional competence.

Сучасне суспільство потребує кваліфікованих мобільних фахівців з високим рівнем професійних умінь і навичок, конкурентоспроможних на ринку праці та готових до професійного зростання впродовж життя. Нагальною сьогодні є потреба модернізації професійної освіти, вдосконалення системи підготовки майбутніх

фахівців, інтенсифікації освітнього процесу, оновлення освітньо-професійних програм та вдосконалення навчальних планів відповідно державних вимог.

Професійна підготовка майбутніх фахівців галузі економіки – це процес формування знань, професійних умінь і навичок студентів, мотивації до навчання і самовдосконалення та вміння самостійно організувати освітній процес. В Україні вимоги до професійних компетентностей фахівців економічного профілю освітньо-професійного ступеня «фаховий молодший бакалавр» визначено в стандартах фахової передвищої освіти.

Наразі якість підготовки випускників закладів освіти, зокрема фахової передвищої, залежить від багатьох чинників. Це професіоналізм викладачів, умови та забезпеченість освітнього процесу, мотивація здобувачів освіти до навчання та мотивація педагогічних працівників до педагогічної діяльності, сучасні технології навчання, методичне забезпечення освітнього процесу. В умовах упровадження в освітній процес компетентнісного підходу важливу роль відіграють педагогічні умови, ситуації, чинники, які сприяють формуванню тієї чи іншої компетентності в майбутнього фахівця.

Ефективність застосування компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутнього фахівця забезпечується низкою педагогічних умов під якими ві педагогіці розуміють обставини, від яких залежить та відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості.⁴⁸⁴ За твердженням В. Ковалю, педагогічні умови – це сукупність заходів педагогічного процесу, які, з одного боку, забезпечують досягнення студентами необхідного рівня сформованості професійної компетентності, а з другого – сприяють підвищенню ефективності цього процесу.⁴⁸⁵

Шляхом аналізу психолого-педагогічних наукових джерел та з урахуванням досвіду підготовки майбутніх фахівців галузі економіки в таких коледжах як Відокремлений структурний підрозділ «Ірпінський фаховий коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України», Відокремлений структурний

⁴⁸⁴ Гончаренко, С. У., & Ничкало, Н. Г. (ред.). (2000). *Професійна освіта: Словник*: навч. посіб. Вища школа.

⁴⁸⁵ Коваль, В. (2016). Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх учителів-філологів. *Філологічний часопис*, 1, 164–177. http://nbuv.gov.ua/UJRN/filoljour_2016_1_22

підрозділ «Фаховий коледж інженерії, управління та землевпорядкування Національного авіаційного університету», Київський авіаційний фаховий коледж нами було визначено такі педагогічні умови, які сприяють ефективному формуванню професійної компетентності майбутніх фахівців галузі економіки:

- забезпечення позитивної мотивації до оволодіння майбутньою спеціальністю;
- використання активних методів навчання;
- оволодіння практичним досвідом здійснення майбутньої професійної діяльності;
- інформаційне забезпечення освітнього процесу підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності;
- активізація науково-дослідницької роботи студентів та викладачів.

Розглянемо суть зазначених педагогічних умов та особливості їх реалізації у процесі формування професійних компетентностей майбутніх фахівців галузі економіки.

Забезпечення позитивної мотивації до майбутньої професійної майстерності означає розвиток в здобувачів освіти інтересу до навчання, мотивації до професійно-навчальної діяльності, прагнення до досягнення позитивних результатів, формування ставлення до майбутньої професійної діяльності як до особистісної та суспільної цінності, усвідомлення важливості розвитку особистісних якостей і навичок та необхідності професійного розвитку.

Реалізація цієї умови досягається за таких умов: створення сприятливого психологічного клімату в студентському колективі; особистісно-орієнтована педагогічна взаємодія, формування та розвиток інформаційно-пізнавальних потреб. Також дуже важливо використання у професійному навчанні таких методів навчання, як методи формування пізнавальних інтересів і почуття обов'язку та відповідальності у навчанні. Ці методи спрямовані на розвиток позитивної мотивації у здобувачів освіти до майбутньої професійної діяльності. Іншими словами, вони формують позитивну навчальну мотивацію, стимулюють пізнавальну активність, сприяють самовизначенню, самореалізації та відповідальності за результати навчання як основних характеристик особистості, а водночас сприяють збагаченню здобувачів освіти навчальною інформацією.

До важливих педагогічних умов формування професійних компетентностей ми відносимо – використання активних методів навчання. На основі аналізу літератури можна виокремити такі методи активного навчання: аналіз виробничих ситуацій, метод проєктів, розрахунково-ситуаційні завдання, ділові ігри, метод інсценування (розігрування ролей), мозкова атака тощо.

Використання активних методик в освітньому процесі сприяє залученню до навчальної діяльності майже всіх студентів групи, формує в них аналітичне мислення, вміння висловлювати та аргументувати власні думки, аналізувати ситуацію, приймати відповідні рішення тощо. Відзначимо, що відповідно до піраміди засвоєння знань, розробленої американськими вченими у 80-х роках ХХ століття, 75 % інформації засвоюється через навчання шляхом використання дидактичних ігор.

Значне місце у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців відводиться навчально-методичному забезпеченню їх підготовки. Навчально-методичне забезпечення, в першу чергу, залежить від викладача, який із урахуванням стандартів освіти та навчальних планів закладів освіти створює робочі навчальні програми з усіх нормативних і вибіркового навчальних дисциплін, програми навчальної, виробничої та інших видів практик.

Наступною педагогічною умовою, яка сприяє, на нашу думку, ефективному формуванню професійної компетентності майбутнього фахівця є оволодіння практичним досвідом здійснення майбутньої професійної діяльності. Однією з найважливіших складових якісної підготовки фахівців, які відповідають запитам сьогодення, є практична підготовка, оскільки вона сприяє закріпленню теоретичних знань та швидшій адаптації випускників до умов роботи на виробництві в сучасних умовах. Практика, що забезпечує оптимальне поєднання теоретичної підготовки майбутнього фахівця з практичною діяльністю, визначає рівень професійної компетентності, активізує процес формування особистісних фахових якостей.

Основним навчально-методичним документом практики є наскрізна програма, яка розробляється з метою регулювання подальшого процесу розробки робочих програм практик і забезпечує єдиний комплексний підхід до організації практик майбутніх фахівців, їх системність, безперервність і послідовність. Під системністю, неперервністю та послідовністю проведення практичної підготовки

будемо розуміти оптимальний зв'язок змісту практики із змістом з навчального плану (програму практики за змістом та термінами потрібно пов'язувати з відповідним навчальним матеріалом програм теоретичного навчання) та послідовне збільшення обсягу професійних знань та практичних умінь здобувачів освіти, їх поступове ускладнення при переході від одного виду практики до іншого. Тобто ця педагогічна умова співвідноситься з дидактичним принципом – зв'язком теорії з практикою, що означає взаємозв'язок навчального матеріалу фахових дисциплін зі змістом виробничо-господарської діяльності підприємств при підготовці майбутніх економістів, що передбачає, насамперед, практичну спрямованість викладання ряду фахових дисциплін. Ця вимога реалізується перш за все шляхом максимального наближення навчальних занять до умов практичної діяльності та направлена на отримання майбутніми фахівцями досвіду вирішення виробничо-господарських, фінансових та управлінських завдань. Адже специфіка професійної діяльності фахівця галузі економіки визначається конкретними умовами (на підприємстві, в банку, консалтинговій чи страховій компанії) та видами діяльності (фінансово-кредитна, податково-бюджетна, страхова, інвестиційна, зовнішньоекономічна).

Реалізація цієї педагогічної умови передбачає розроблення й упровадження навчально-методичного забезпечення практичного навчання на засадах компетентнісного підходу, до складу якого входять наскрізна програма практики, робоча навчальна програма кожного виду практики, навчально-методичні матеріали (навчальні посібники, методичні вказівки, робочі зошити тощо).

Також зазначимо, що під час практики реалізуються специфічні методи навчання та форми активізації пізнавальної діяльності: реальне включення студента у виробниче середовище, діалогова форма спілкування з фахівцями, самостійна постановка пошукових задач (залежно від індивідуального завдання), консультації з підготовки звіту про практику, захист звітів (участь у конференції практикантів).⁴⁸⁶

Враховуюч те, що сьогодні неможливо уявити сучасний освітній процес без застосування комп'ютерної техніки важливою педагогічною умовою вважаємо інформаційне забезпечення освітнього процесу підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності під якою

⁴⁸⁶ Тридід, О. М., & Світлична, В. С. (2011). Активізація людського капіталу в системі професійної підготовки [Електронний ресурс]. *Новий Колегіум*, 2, 49–54. http://nbuv.gov.ua/UJRN/NovKol_2011_2_14

розумітимемо надання відповідної навчальної інформації і вільний доступ до неї студентів. Інформатизація освітньої діяльності передбачає: організацію дистанційного навчання; створення локальної навчальної комп'ютерної мережі; постійний доступ здобувачів освіти до навчальної мережевої системи з використанням Wi-Fi зони, що повинна охоплювати навчальні приміщення, бібліотеки, спортивні майданчики, гуртожитки тощо; наявність електронних навчальних підручників та посібників.

Зокрема, професійна діяльність фахівця галузі економіки передбачає вміння за допомогою сучасних ліцензійних програмних продуктів здійснювати розрахункові операції, облік основних засобів, матеріалів, заробітної плати, вести бухгалтерську і статистичну звітність, оперативно реагувати на зміни законодавчого та нормативного характеру тощо.

Використання комп'ютерної техніки дає можливість візуалізувати економічну інформацію, унаочнити викладання теоретичного матеріалу, покроково відобразити хід виконання практичної роботи, реалізувати принцип індивідуалізації навчання тощо.

П'ята педагогічна умова – активізація науково-дослідницької роботи студентів та викладачів передбачає тісну взаємодію всіх форм та методів наукової роботи студентів, що реалізуються в освітньому процесі та позанавчальний час.

Науково-дослідницька робота студентів являє собою найбільш ефективний метод підготовки якісно нових фахівців. Вона максимально розвиває творче мислення, індивідуальні здібності, дослідницькі навички студентів, дозволяє здійснювати підготовку ініціативних фахівців, розвиває наукову інтуїцію, глибину мислення, творчий підхід до сприйняття знань та практичне застосування у вирішенні певних посталих завдань.⁴⁸⁷

Науково-дослідницька робота як частина освітнього процесу охоплює такі форми навчальної роботи: написання рефератів з конкретної теми, виконання лабораторних, практичних та семінарських завдань, що містять елементи проблемного пошуку, вирішення нетипових завдань дослідницького характеру в період виробничої

⁴⁸⁷ Шинкарук, В. І. (ред.). (1986). *Філософський словник*. Головна редакція УРЕ.

практики, підготовка та захист курсових і дипломних робіт, пов'язаних з проблематикою наукових досліджень викладачів закладу освіти.

Науково-дослідницька робота, що здійснюється на добровільних засадах у позаначальний час передбачає роботу студентів у наукових гуртках, проблемних групах, студіях, а також участь у різноманітних науково-практичних конференціях, форумах, семінарах, наукових читаннях, олімпіадах тощо. Щодо видів науково-дослідницької роботи, то виокремимо такі: підготовка наукових повідомлень, рефератів, написання статей, тез, есе, виконання та захист курсових, дипломних робіт.

Разом з тим, забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців зумовлює підвищений рівень вимог до професійної компетентності самого викладача, неодмінною складовою якої є наукова робота. Відповідно результати своїх наукових пошуків і досліджень викладачі представляють на науково-практичних конференціях, семінарах, форумах різного рівня.

Отже, сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується компетентісним підходом до професійної підготовки майбутніх фахівців всіх спеціальностей. Важливими у підготовці майбутніх фахівців галузі економіки стає належна організація освітнього процесу, ефективна взаємодія всіх його учасників та врахування педагогічних умов освітнього процесу. Наш педагогічний досвід свідчить, що формування професійної компетентності майбутнього фахівця галузі економіки є ефективним за таких педагогічних умов: забезпечення позитивної мотивації до оволодіння майбутньою спеціальністю; використання активних методів навчання; оволодіння практичним досвідом здійснення майбутньої професійної діяльності; інформаційне забезпечення освітнього процесу підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності; активізація науково-дослідницької роботи студентів та викладачів.

2.12. ПРАВОВА ОСВІТА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ НЕЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

LEGAL EDUCATION OF FUTURE SPECIALISTS OF NON-LEGAL SPECIALITIES

Микола Самбор

кандидат юридичних наук, член-кореспондент Національної академії наук вищої освіти України, начальник сектора моніторингу Прилуцького районного відділу поліції ГУНП в Чернігівській області, викладач КЗ «Прилуцький гуманітарно-педагогічний фаховий коледж імені Івана Франка», м. Прилуки,
<https://orcid.org/0000-0002-0446-3892>
nikolas783@ukr.net

Mykola Sambor

Candidate of Law, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine, Head of the Monitoring Sector of the Pryluky District Police Department of the Main Department of the National Police in Chernihiv Oblast, Lecturer at the Ivan Franko Pryluky Humanitarian and Pedagogical College, Pryluky,
<https://orcid.org/0000-0002-0446-3892>
nikolas783@ukr.net

Досліджуються питання права як складової правової освіти в межах освітнього процесу в цілому для неюридичних спеціальностей. Зазначається важливість розуміння правового регулювання суспільних відносин, як заснованих на майбутній професійній діяльності здобувача освіти, так і загальних закономірностей правового регулювання у суспільстві, використання права для регулювання поведінки. А також думка про важливість формування правової культури майбутнього фахівця на основі дисциплін «Громадянська освіта», «Основи правознавства», «Галузеве право».

Issues of law as a component of legal education within the educational process as a whole for non-legal specialties are studied. The importance of understanding the legal regulation of social relations, both based on the future professional activity of the student of education, and the general laws of legal regulation in society, the use of law to regulate behavior is noted. The opinion of the importance for the formation of the legal culture of the future specialist based on the disciplines of «civic education», «jurisprudence», and branch law is advocated.

Ключові слова: освіта, право, освітній процес, правова освіта.

Keywords: education, law, educational process, legal education.

Освіта була, є і залишатиметься стрижнем для розвитку особистості і суспільства. Не применшуючи значення будь-якої галузі господарства, державотворення чи суспільствознавства – всі вони прямо залежні від освіти, тих знань, умінь та навичок, які освіта надбала та здатна передати новому поколінню громадян держави.

Розуміння освіти, її якості рефлексується із запитамі суспільства. Усвідомлення того, що саме освіта повинна забезпечити особистість необхідними компетентностями для повноцінного існування та

розвитку в соціумі, зумовлює необхідність чи не постійного перегляду її змісту. Для людини важливим є набір не лише професійних, а й загальнолюдських, загальносоціальних, притаманних відповідним соціальним групам (малим, великим), суспільству в цілому компетентностей, котрі мають бути невід’ємними елементами формування високоосвіченого фахівця, зокрема педагога, забезпечать повноцінну онтологію та гносеологію, розвиток людини та її об’єднань. Все зазначене окреслює вимоги до траєкторії підготовки майбутнього фахівця, забезпечення потреб останнього в освітніх послугах.

Останнім часом у педагогічному середовищі побутує думка про необхідність виключення із переліку освітніх дисциплін, що викладаються здобувачам вищої освіти за спеціальністю педагогіка та кваліфікацією вчитель, соціального спрямування, зокрема громадянської освіти і основ правознавства та такого вкрай важливого курсу «Освітнє право».

В освітньому середовищі набуло значного дискурсу рішення МОН України щодо реалізації громадянської та історичної освітньої галузі шляхом поєднання названих компонентів, зокрема їх інтегрування (наказ МОН України від 09.08.2024 № 1120-24,⁴⁸⁸ лист МОН України від 30.08.2024 1.1/15776-24 «Про інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів/інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році»⁴⁸⁹). Вважаємо, що відповідь на необхідність відповідної дисципліни, спрямованої на забезпечення учасника освітнього процесу необхідними для повноцінного становлення та розвитку особистості знаннями соціального буття, правил і норм поведінки у суспільстві, набуття критичного мислення та можливості оцінки соціальних процесів є вкрай важливими, є очевидною, такою, що, за розумного сумніву, дасть змогу дати однозначну відповідь – вказаній навчальній дисципліні та навчальному предметові бути.

О. Іваній посилається на те, що виховання поваги до права, застосування правових знань у сфері професійної діяльності (трудове право), вироблення практичних навичок правильного розв’язання

⁴⁸⁸ Міністерство освіти і науки України. (2024d). *Про внесення змін до типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти*. Наказ МОН України № 1120. <https://mon.gov.ua/npa/pro-vnesennia-zmin-do-typovoi-osvitnoi-prohramy-dlia-5-9-klasiv-zakladiv-zahalnoi-serednoi-osvity>

⁴⁸⁹ Міністерство освіти і науки України. (2024e). *Про інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів/інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році*. Лист № 1.1/15776-24. <https://griml.com/S4jhD>

питань особистого характеру (сімейне право), визначення меж правомірної поведінки (адміністративне право та кримінальне право), підвищення рівня культури договірних відносин (цивільне право) – усе це потребує створення системи викладання основ права для усіх членів суспільства, незалежно від віку й професійної діяльності.⁴⁹⁰ Маємо усвідомити те, що саме з нормами права ми найбільше стикаємося у побуті та професійній діяльності: від усвідомлення змісту відносин у родині (регулюються нормами Сімейного кодексу України), купівлі-продажу (від дрібних побутових угод, до придбання нерухомості), договору надання послуг (це і перевезення маршрутним транспортом, послуги таксі, надання послуг громадського харчування у відповідних закладах), це взаємовідносини особи і держави (дотримання Правил дорожнього руху, використання адміністративних процедур тощо), а чи не менш важливим є усвідомлення прав і обов'язків учасників освітнього процесу тощо. Очевидно, що це не повинно підноситися винятково як елементи філософського порядку добра і зла, переконані, що куди важливішим є надання знань, що сформують відповідні навички поведінки, які забезпечать у майбутньому підвалини правової культури українського громадянського суспільства.

Україна як молода демократична, соціальна, правова держава з величною історією і глибокими традиціями, культурою правового регулювання суспільних відносин у сучасних ринкових відносинах, умовах масштабних процесів глобалізації перебуває у пошуковій власній, заснованій на національній спадщині, культурі освіти, що забезпечить суспільство висококваліфікованими фахівцями, здатними нести знання, примножувати їх та передавати у спадок в інтересах, перш за все, центротяжіння держави – людини, її гідності, прав і свобод. Очевидно, що вказаний шлях доволі часто інтерпретується із баченням окремих державних чи політичних діячів, однак залишає поза увагою інтереси суспільства і кожного його члена. Незаперечним є важливість знань прав, свобод, інтересів, обов'язків та відповідальності особою, аби остання могла використовувати, виконувати та дотримуватися відповідних норм.

Очевидним в українському суспільстві постає виклик про неготовність переважної більшості членів соціуму самотійно реалізовувати свої права, свободи та інтереси відповідно до власних потреб та інтересів держави і громадянського суспільства. Більшість із

⁴⁹⁰ Іваній, О. М. (2016). Правова освіта як засіб формування громадянського суспільства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*, 22, 42–45. <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc22/11.pdf>

цього є наслідком незнання своїх прав, норм, які регулюють відповідні суспільні відносини та їх змісту, що складається з прав, свобод, інтересів, обов'язків та відповідальності. Зазначене, як на наш погляд, є наслідком того, що питанню правового виховання та забезпечення особистості необхідними правовими знаннями у радянсько-комуністичний період майже не приділялося уваги. Наразі, коли Україна намагається розбудувати правову державу і громадянське суспільство, виникає пряма потреба в наявності відповідних правових знань, умінь застосовувати їх у суспільних відносинах для забезпечення правомірної поведінки особистості, використання доступних можливостей для розвитку особистості, що не порушує права і свободи інших людей. Думається, що досягнення таких цілей можливе, винятково забезпечивши освітні траєкторії підготовки фахівців, перш за все освітян, необхідними знаннями про право, забезпечивши сталість розуміння не лише добра і зла, а того, як використовувати та застосовувати надані особистості права, свободи та інтереси, виконувати обов'язки, утримуватися від вчинення суспільно шкідливих діянь, а в разі їх вчинення – нести юридичну відповідальність.

Погоджуємося з А. Заяць, що на сучасному етапі державотворення одним з найважливішого є формування системи правового виховання як засобу впливу на правову свідомість і підвищення правової культури, збереження наступництва в праві, усвідомлення того, що право не може відігравати роль регулятора суспільних відносин, не набувши справедливого характеру, його спрямованості на утвердження соціальної цінності людини, її невід'ємних прав і свобод, прищеплення громадянам правових цінностей, переконань, мотивів і установок з метою втілення верховенства права, стимулювання правової активності, створення необхідних правових засад для вільного розвитку громадянського суспільства. У процесі правової просвіти громадянин повинен придбати не тільки знання чинного законодавства, а й способів, засобів самостійного оволодіння ним. Абсолютно правильним є стандартне визначення правової обізнаності, що застосовується при навчанні. Так, якщо громадяни пам'ятають конкретне правове положення – це добре, але якщо забули і знають, де знайти потрібне положення, вміють це робити швидко й грамотно – це теж свідчення їх правової обізнаності. Важливість і необхідність навчання громадян умінню самостійно отримувати потрібну інформацію про законодавство зумовлюються цілою низкою інших причин і обставин. Фундаментальне та повне

знання законів для всіх громадян дати неможливо, а гостра потреба в цьому зберігається постійно. Найбільш ефективно засвоєння законодавства має місце щодо норм, які мають безпосереднє значення для громадянина, і, отже, завжди буде зберігатися необхідність повторного звернення до недостатньо добре засвоєних юридичних норм. Окрім того, здатність самостійно орієнтуватися в системі законодавства дозволяє глибше зрозуміти сенс і зміст правових приписів.⁴⁹¹

Громадянське суспільство, поряд із запитом у потребі забезпечення фахівців певної сфери, потребує вдосконалення правової культури та правової свідомості його членів. Очевидно, що задовольнити такі запити може виключно юридична освіта. Тоді як юридична освіта, як специфічний напрям освіти має доволі розгалужену інституційну, організаційну та ресурсну структури, то правова освіта фахівців у різних сферах в Україні має фрагментарний характер. Саме юридичній освіті неюристів приділяється надзвичайно мало уваги, хоча таким фахівцям доведеться бути учасниками суспільних відносин, що є об'єктом регулювання права за допомогою, перш за все правових засобів.⁴⁹²

Слід усвідомити, що кожна особистість, не дивлячись на те, фахівцем у якій сфері вона є чи готується стати, повинна унормувувати свою поведінку, використовувати доступні механізми, способи та методи досягнення цілей професії, а чи не найголовніше – уміти поводити себе у суспільстві, бути гідним членом громадянського суспільства, активним представником територіальної громади, іншої соціальної групи (спільноти). Така поведінка урегульовується саме правом – продуктом людської діяльності, у середовищі собі подібних (у суспільстві), метою якого є впорядкування відносин його членів у спосіб, що має забезпечити свободу існування та розвитку кожної особистості, шляхом встановлення нормативних приписів, які не допустять зловживання можливостями особи у реалізації її інтересів та пригнічення інтересів інших, а також знаходить підтримку та

⁴⁹¹ Заяць, А. С. (2017). Правова освіта як структурний компонент освіти в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 42, 13–16. http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nvuzhpr_2017_42_4.pdf

⁴⁹² Самбор, М. А. (2023). Мета юридичної складової у формуванні професійних компетентностей у неюридичних навчальних закладах. У О. М. Кочерга (Відп. ред. і упоряд.), *Теорія і практика професійної підготовки сучасного фахівця: науково-методичний збірник* (Вип. 10 (17), с. 63–64). НДУ ім. М. Гоголя.

забезпечення з боку найбільшого інституту організації людей – держави.⁴⁹³

Зазначене переконує необхідність та важливість правових знань для кожного члена суспільства, які мають набуватися саме у процесі соціалізації особистості, в якому освіті відведена особлива, чи не найважливіша роль.

О. Топузов обґрунтовано переконує, що становлення та розвиток сучасної національної системи освіти України здійснюється у пріоритетах національно-патріотичного виховання, яке з перших днів незалежності стало стрижнем державної політики. Численні державні заходи, правове забезпечення, спрямоване на зміцнення і вдосконалення національно-патріотичного виховання у сфері освіти, відповідають духові часу, примножують традиції, закладені попередніми поколіннями українських патріотів. Яскравим прикладом і результатом такого виховання є згуртованість нації, приклади героїзму і самовідданості при відбитті підступної російської агресії. На всіх етапах розвитку української освіти, а особливо в роки незалежності, визначальною була постать педагога. Українська держава, забезпечуючи галузь необхідними законодавчими актами і нормативно-правовою базою, надала педагогам новітні механізми організації освітнього процесу, оснастила їх найважливішими важелями і можливостями здійснювати свою місію навчати й виховувати, передавати власні знання, уміння, досвід підростаючому поколінню. Важливу роль у піднесенні авторитету українського вчителя, розширенні його прав і обов'язків відіграла Державна програма «Вчитель». А концепція розвитку педагогічної освіти підкреслила закономірність посідання центрального місця в освітній сфері педагогічного й науково-педагогічного персоналу. В умовах незалежності системою добору та підготовки педагогічних кадрів забезпечено значне поліпшення кваліфікації усіх категорій педагогічних працівників.⁴⁹⁴

Утверджуємося в тому, що саме педагогічна освіта має бути сповненою юридичної складової, котра, у свою чергу, створить сприятливі умови для використання наявних та новітніх можливостей у реалізації педагогічних цілей з опорою на суспільство та його запити. Звідси вбачається, що логічний ланцюг із послідовності навчальних

⁴⁹³ Самбор, М. (2011). Право як поняття та підходи до його розуміння. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*, 87, 59–63. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Yur_2011_87_18

⁴⁹⁴ Топузов, О. М. (2024). *Освітня сфера України: національні пріоритети, проблеми і перспективи (Серія «Наукова школа»)*. Педагогічна думка.

предметів та дисциплін, а саме: «Громадянська освіта», «Основи правознавства», «Освітнє праоа» та «Галузеве законодавство», на наше переконання, забезпечить формування в суб'єкта освітнього процесу відповідні фахові та загальносоціальні знання й уявлення, а відтак уміння та навички поведінки у відповідних суспільних відносинах, їх змістовне наповнення правами, свободою, інтересами, обов'язками та відповідальністю на засадах свободи, рівності та справедливості.

С. Богачов доходить думки, що важливого значення набувають питання формування відкритої, демократичної моделі управління правовою освітою населення, її організаційно-методичного та фінансового забезпечення. Складові елементи механізму забезпечення такої моделі вбачаються в її транспарентності, запровадженні модульно-кредитної системи атестації й оцінювання знань слухачів, її децентралізації шляхом, зокрема, поступового утвердження регіональної самодостатності, функціонування відповідно до нормативно-правових вимог Болонського процесу з перспективою інтеграції до європейського освітнього простору. Водночас управління правовою освітою населення не виключає у разі такої необхідності застосування владнорегулюючих і примусових заходів, що спрямовані на правове забезпечення ефективності її функціонування. Система правової освіти населення спроможна існувати як цілісний структурний елемент вітчизняної освіти й соціального інституту лише за умов її утвердження як безперервного навчально-виховного процесу, формування мережі просвітніх закладів для різних соціальних та вікових груп. Констатувати доцільність виділення окремої галузі права – педагогічної юриспруденції, – що дозволить, з одного боку, приділити належну увагу питанням методичного забезпечення освітнього процесу, а з іншого – розглядати освітній процес як єдину систему, складовою частиною якої є, поза сумнівом, і правова освіта населення. Не менш важливі завдання постають і в контексті забезпечення психолого-педагогічного управління сферою правової освіти населення.⁴⁹⁵

Саме розуміння змісту права гарантує не лише ефективне застосування лексики, уникнення недолугих та невиправданих понять, на зразок поняття «законне право», що гарантуватиме не інтуїтивне, а саме свідоме, засноване на свідомості та науковості знання про право та механізми його застосування для регулювання поведінки як своєї,

⁴⁹⁵ Богачов, С. В. (2010). *Теоретико-правові засади правової освіти в Україні* (Автореф. дис. канд. юридичних наук, спец. 12.00.01 – Теорія та історія держави і права. Історія політичних і правових вчень). Київ.

так і оточуючих у суспільних відносинах, зокрема освітніх.

Останнім часом все більшого поширення набувають нові форми та методи підготовки і взаємодії у освітньому процесі, спрямовані як на підготовку конкурентоспроможного фахівця, так і забезпечення попиту на ринку праці відповідними фахівцями з відповідною не лише освітою, а й здатністю виконувати складні як технологічні, так і соціальні процеси. У вказаній когорті чільне місце посідає освітнє партнерство.

Освітнє партнерство – це система освітніх, економічних, соціальних, культурних, правових, управлінських відносин, що виникають у процесі добровільної співпраці суб'єктів освітньої діяльності з юридичними та фізичними особами з метою створення оптимальних умов реалізації освітніх, інших зацікавлених цілей, досягнення яких пов'язується з освітнім процесом. Серед найважливіших об'єктів освітнього партнерства в контексті реформування системи загальної середньої освіти можна виокремити такі: створення інформаційних, правових, організаційних, методичних, матеріально-технічних, фінансових можливостей для реалізації академічної свободи, особистісних і професійних інтересів учителя, а також підвищення рівня його оплати праці за рахунок фінансової допомоги від партнерів, завдяки яким посилюватиметься мотивація освітньої діяльності вчителя.⁴⁹⁶

Знову ж, спостерігаємо, що однією з важливих складових освітнього партнерства та в цілому освітнього процесу, є саме правові відносини, що додатково не лише спонукає, а й утверджує в думці про важливість правових знань для освітнього процесу з підготовки фахівця.

Безперечно, звернення до наявного у студентів життєвого досвіду, розуміння загальнофілософських та соціальних знань про добро і зло, а також обізнаність з окремими питаннями регулювання поведінки учасників суспільних відносин із засобів масової інформації, власне і є тією відправною точкою для здобуття та засвоєння знань з правових дисциплін, зокрема основ правознавства. Думається, що такий предмет, як «Основи правознавства» має бути присутнім в освітніх програмах усіх закладів вищої та фахової передвищої освіти. Водночас профільному Міністерству освіти та науки України доречно розглянути питання про впровадження фахових правничих дисциплін для підготовки фахівців тієї чи іншої галузі, наприклад, «Освітнього

⁴⁹⁶ Топузов, О. М. (2024). *Освітня сфера України: національні пріоритети, проблеми і перспективи (Серія «Наукова школа»)*. Педагогічна думка.

права» для майбутніх педагогів, «Фінансового права» для майбутніх економістів тощо. Переконаливим у формуванні якісних знань, умінь та навичок використання норм права для регулювання суспільних відносин, зокрема обрання, використання та здійснення прав, свобод та інтересів, виконання обов'язків є наочність у виді перегляду судових засідань, інших процесів, зокрема адміністративного, цивільного, демонстрація прикладів використання елементів змісту правовідносин на поведінку учасників, особливо фахівців у відповідній сфері, для якої здійснюється підготовка студентів. Наголосимо, що наявність знань, формування відповідних умінь та навичок регулювання фахових соціальних відносин є визначальним вектором формування компетентностей майбутнього фахівця (спеціаліста), здатного свідомо, а не інтуїтивно, обирати необхідні шляхи, підходи до розв'язання фахових питань у якості самостійного виконавця.⁴⁹⁷ Отож переконані, що освітня діяльність, формування індивідуальних траєкторій підготовки студентів неможливі без правового забезпечення як освітньої діяльності, так і формування відповідних загальносоціальних та спеціальних знань з регулювання поведінки майбутніх фахівців у соціальному середовищі. Відтак упевнені, що правова освіта як елемент освіти має бути притаманною всім освітнім напрямкам підготовки фахівців. Безперечно, що відповідні програми мають складатися з урахуванням цих запитів та потреб, а відтак в обов'язковому порядку включати наступні дисципліни: «Громадянська освіта», що забезпечує здобуття знань про загальні закономірності функціонування права у суспільстві: «Основи правознавства» – дисципліну, що формує у здобувачів освіти розуміння про виникнення, розвиток права, його місце у регулюванні суспільних відносин, а головне – механізми регулювання відповідних суспільних відносин, їх зміст та реалізацію норм права кожною особистістю. «Галузеве право», «Освітнє право» – дисципліни, що забезпечують здобувачів освіти знаннями про особливості регулювання суспільних відносин, пов'язаних із здобуттям освіти будь-якого рівня, особливостей управління у сфері освіти, зрештою розуміння, а головне – порядок використання, виконання прав і обов'язків учасниками освітнього процесу тощо.

⁴⁹⁷ Самбор, М. А. (2024). Особливості викладання юридичних дисциплін у неюридичних закладах вищої освіти. У О. В. Паржницький, С. М. Петерик, & О. Б. Матяшева (Ред.), *Інновації в освіті: проблеми, тенденції та перспективи розвитку*. Збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції (с. 446–447). Видавництво «Просвіта».

Недарма, Н. Оніщенко вказує на те, що правова освіта – це єдина загальнодержавна система усвідомлення ролі й дієвості права, вивчення чинного законодавства, яка охоплює всі верстви населення. Правова освіта – невід’ємна частина загальної культури громадянина, умова формування правосвідомості. Життя в громадянському суспільстві формує правову свідомість (позитивну чи негативну) незалежно від того, як відбувається (стихійно чи цілеспрямовано в рамках правової освіти) цей процес. Водночас правова освіта є запорукою того, що право стає регулятором життя індивіда, а не перешкодою на шляху вирішення його особистих завдань. У сучасних умовах саме правова освіта може стати найважливішим чинником розвитку особи, становлення громадянського суспільства й демократичної правової держави в сучасній Україні, громадяни якої зможуть жити в соціально-правовій злагоді одне з одним, з державою, владою, політичними партіями, громадськими рухами тощо. Цілі правової освіти визначають завдання, що стоять перед правовиховним процесом. До них можна віднести: 1) формування та розвиток у громадян правових знань у сфері державного управління; 2) виховання поваги до права як соціальної цінності, до принципів законності; 3) вироблення потреб та навичок активного захисту у встановленому законом порядку своїх прав, свобод та законних інтересів.⁴⁹⁸ Впродовж зазначеного зауважимо, що саме правова освіта, як загальна, так і спеціальна (фахова), становить невід’ємну складову освіти в цілому. Саме правова освіта, формуючи не лише знання про право у здобувача освіти, а й уміння його використовувати та застосовувати для ефективного регулювання відносин, у яких такий здобувач, а у подальшому – фахівець, перебуває, дозволяє якісно унормувати суспільні відносини та поведінку учасників, що сприятиме дії права, розбудові культури особистості та суспільства, утвердженню та розвитку громадянського суспільства.⁴⁹⁹

Підсумовуючи, наголосимо на тому, що правова освіта є невід’ємною частиною якісної освіти. Саме правова освіта як складова цілісного освітнього процесу забезпечує набуття здобувачами освіти знань та навичок поведінки, формування власної думки та заснованій на ній вмотивованої правомірної поведінки з дотриманням прав, свобод

⁴⁹⁸ Оніщенко, Н. (2012, грудень). Правова освіченість у контексті рівнів правової освіти. *Віче*, 23. <https://veche.kiev.ua/journal/3413/>

⁴⁹⁹ Верховна Рада України. (2023а). *Про затвердження плану заходів до 2024 року щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки*. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2023 р. № 160-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-2023-%D1%80#Text>

та інтересів інших часників, збереженням соціального балансу свободи, рівності та справедливості. Відтак саме правова освіта забезпечує здобувачам освіти навички аргументації власної думки з опорою на джерельну базу, перш за все, джерела права, що сприяє поширенню правових знань, умінню особистістю використовувати наданій їй права і свободи, а також виконувати обов'язки щодо інших учасників освітнього процесу у загальнодержавному (загально-соціальному) інтересі та інтересах кожного з учасників. Безперечно, з огляду на те, що мова йде про правові знання, які є супутніми до інших професій, переконані в тому, що система правових знань за таких обставин має ґрунтуватися на наступній тріаді:

1) знання про суспільство та особливості його регулювання (громадянська освіта);

2) «Основи правознавства» – як дисципліна, що забезпечує здобувачів освіти загальнотеоретичними знаннями про право у цілому та дуалізм його предмета;

3) «Освітнє або галузеве право» – як дисципліна, що розкриває особливості правового регулювання учасників відповідної професії, наприклад, освітнє право для майбутніх педагогів.

Саме в межах даної дисципліни розкриваються права, свободи та обов'язки, а також відповідальність учасників відповідного виду суспільних відносин. Ураховуючи викладене, вважаємо, що Міністерство освіти і науки України, а також інші органи управління освітою, в тому числі заклади освіти, в межах наявної академічної свободи мають усвідомлювати та реалізовувати ефективні заходи, спрямовані на забезпечення здобувачів освіти правовими знаннями, що регулюють суспільні відносини у вказаній практичній діяльності. Саме поєднання спеціальних знань з фахових предметів із правовими знаннями, предметом яких є регулювання відповідних суспільних відносин, забезпечить конкурентоспроможність фахівця та ринку праці та його розвиток у відповідній професії, а також розвиток громадянського суспільства в Україні.

2.13. ІННОВАЦІЙНА ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЛЯ РІЗНОВІКОВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

INNOVATIVE PROJECT ACTIVITIES FOR DIFFERENT AGE GROUPS IN VOCATIONAL EDUCATION AND TRAINING INSTITUTIONS

Сергій Гордієнко

юристконсульт, радник учнівського самоврядування, керівник Молодіжного центру ДПТНЗ «Дніпровський центр професійно-технічної освіти», м. Дніпро,
<https://orcid.org/0009-0003-9099-9363>
gordienkoserr@gmail.com

Serhii Hordiienko

legal adviser, advisor to student self-government, head of the Youth Centre of the Dnipro Centre for Vocational Education, Dnipro,
<https://orcid.org/0009-0003-9099-9363>
gordienkoserr@gmail.com

У підрозділі аналізується затребуваність і якість професійної освіти, описується специфіка професійної освіти в контексті навчання та розвитку впродовж усього життя, обґрунтовується доцільність використання освітніх інноваційних практик, форм і методів роботи; досліджується питання впровадження проєктів у межах закладу професійної (професійно-технічної) освіти, розглядається питання функціонування курсів на базі закладу освіти з метою навчання різних за фахом і віковим цензом груп населення.

The subsection analyses the demand for and quality of vocational education, describes the specifics of vocational education in the context of lifelong learning and development, justifies the feasibility of using innovative educational practices, forms and methods of work; examines the implementation of projects within a vocational education institution, and considers the functioning of courses based on an educational institution for the purpose of training different groups of people by profession and age.

Ключові слова: професійна освіта, інновації, проєкти, вікові категорії, соціальна інтеграція.

Keywords: professional education, innovations, projects, age categories, social integration.

Сучасне суспільство потребує постійного розвитку і вдосконалень. Період реформування та стрімких змін в освітньому процесі вимагає пошуку інноваційної моделі управління, яка би повністю відповідала тим головним перетворенням, що відбуваються в освітньому просторі держави. Управлінська діяльність освітою потребує оптимізації та впровадження нововведень і проєктів, спрямованих на розвиток, покращення якості й ефективної діяльності закладів освіти, а також з метою навчання людей протягом життя.

Поняття «якість у системі професійної освіти і навчання» не є абсолютним, тому неможливо дати вичерпне пояснення якості у системі професійної освіти і навчання. Це, більшою мірою, соціальна

конструкція, трактування якої залежить від цінностей, цілей, ресурсів зацікавлених сторін, а також від загального контексту. Так, Європейський центр розвитку професійної освіти і навчання (CEDEFOP) у своєму «Глосарії на тему якості в освіті і навчанні»⁵⁰⁰ подає таке визначення якості: «ступінь, до якої наявні характеристики задовольняють вимоги». Отже, за різних умов чи для різних зацікавлених сторін це поняття може мати різне значення, адже певні характеристики мають більше чи менше значення для різних суб'єктів. До того ж, розуміння поняття якості може змінюватися з часом разом зі зміною контексту професійної освіти і навчання. Відповідно, у різних системах може існувати різне сприйняття якості. У системі професійної освіти і навчання якість інколи виражається у розумінні стандартів (професійні стандарти, кваліфікаційні стандарти, освітні стандарти, стандарти професійної освіти і навчання), тобто набору знань, умінь та навичок, якими повинна володіти особа, щоб виконувати конкретну професію чи функцію. Таким чином, забезпечення якості – це зусилля, спрямовані на те, щоб система та її учасники (заклади професійної освіти і навчання) могли постійно надавати послуги, які відповідають цим стандартам.

У розширеній версії визначення Центру CEDEFOP поняття «забезпечення якості» йдеться про «види діяльності, що включають планування, впровадження, оцінювання, звітування та покращення якості, які здійснюються, щоб гарантувати, що уся освіта та навчання (зміст програм, навчальні плани, результати оцінювання та підтвердження результатів навчання, тощо) відповідають вимогам якості, яких очікують зацікавлені сторони». Європейська базова рамка забезпечення якості професійної освіти і навчання⁵⁰¹ розроблена для сприяння покращенню професійної освіти і навчання в ЄС, надаючи органам влади спільні інструменти для управління якістю.

Одним із допоміжних механізмів у інструментарії Європейської базової рамки забезпечення якості є список 10 показників (відомих як показники EQARF: European Quality Assurance Reference Framework – Європейська базова рамка забезпечення якості), за допомогою якого можна перевірити якість, ефективність системи професійної освіти і навчання:

- актуальність систем забезпечення якості для постачальників професійної освіти;
- інвестиції у підготовку викладачів та майстрів;
- рівень участі у програмах професійної освіти;

⁵⁰⁰ Cedefop. (2011). *Glossary of quality in education and training*. Publications Office of the European Union. https://www.cedefop.europa.eu/files/4106_en.pdf

⁵⁰¹ European Commission. (n.d.-b). *Employment, Social Affairs & Inclusion: Social dialogue*. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1536&langId=en>

- рівень завершення програм професійної освіти;
- рівень розміщення на програмах професійної освіти;
- застосування надбаних умінь на робочому місці;
- рівень безробіття;
- поширення вразливих груп;
- механізми виявлення навчальних потреб на ринку праці;
- схеми, що застосовуються для покращення доступності професійної освіти і навчання.

Важливим критерієм оцінки та підвищення конкурентоздатності закладів освіти є інноваційна діяльність, яка характеризується впровадженням інновацій у освітній процес і системними експериментами.⁵⁰² Поняття «інновація» має комплексне значення, оскільки складається з двох форм: власне ідеї та процесу її практичної реалізації.⁵⁰³ Інноваційно-проектна діяльність для навчання і розвитку протягом життя у закладах професійної (професійно-технічної) освіти не є сенсацією. Провідним мотивом усіх перетворень сьогодення є пріоритет особистості (людиноцентризм), що зумовив ті чинники, які належать до об'єктивних причин, а саме: нова освітня політика, основу якої становить нова філософія освіти, основні принципи якої – гуманізація, гуманітаризація, диференціація освіти тощо; галузь освітнього законодавства, яким регламентовані нові освітні цінності та стандарти (в Законі України «Про освіту» та інших нормативних актах).

Питання управління інноваційною діяльністю в Дніпровському центрі професійно-технічної освіти в сучасних соціально-економічних умовах розвитку суспільства є дуже актуальним. Для закладу освіти типовим є проектування й упровадження різноманітних нововведень. Багато з них істотно відрізняються від раніше застосовуваних систем, засобів, об'єктів, напрямів. У нашій практиці це пов'язано з широким експериментуванням, яке не порушує налагоджену роботу освітніх процесів, а сприяє появі позитивних змін у них.

Освітні інновації ДЦПТО акумулюють в собі організаційні рішення, цільову діяльність, систему, процедуру, методи здійснення освітньої діяльності, які суттєво відрізняються від усталеної практики і вперше впроваджуються в діяльності закладів освіти. Завдяки цьому якісно покращуються основні показники діяльності закладу освіти: сукупність навчальних, економічних, мотиваційних, організаційних і правових засобів, методів, форм із метою отримання найоптимальніших наукових і економічних результатів цієї діяльності.

⁵⁰² Гаєвська, Л. А. (2009). Управління освітою: нові пріоритети. У *Проблеми та перспективи входження України в європейський інтелектуальний простір: освітні аспекти* (с. 73–79). Санспарель.

⁵⁰³ Кремень, В. Г. (ред.). (2008). *Енциклопедія освіти*. Юрінком Інтер.

Заклад освіти впроваджує проекти, а також на базі закладу освіти функціонують курси з метою навчання різних за фахом і віковим цензом груп населення. Цільові аудиторії: молодь віком 14 – 18 років, доросле населення віком 18 – 60 років, ветерани, ВПО, члени сімей ветеранів.

Дніпровським центром професійно-технічної освіти впроваджено:

– короткострокові курси перекваліфікації за замовленням фонду HEALVITAS протягом вересня 2023 – лютого 2024 р. Загальна кількість – 100 слухачів з числа ВПО;

– короткострокові курси перекваліфікації за замовленням фонду Sequa та німецької федеральної компанії Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) протягом грудня 2023 – лютого 2024 р. Загальна кількість – 39 слухачів;

– короткострокові курси перекваліфікації за замовленням UNDP Ukraine протягом червня – серпня 2023 р. Загальна кількість – 40 слухачів з числа ВПО і вразливих груп населення;

– короткострокові курси перекваліфікації за замовленням фонду HEALVITAS. Працевлаштовані 30 слухачок у мережу WOG на посаду касирів та операторів, 40 слухачів пройшли стажування в КОРУМ «ДРУЖКІВСЬКИЙ МАШИНОБУДІВНИЙ ЗАВОД»;

– короткострокові курси перекваліфікації за замовленням UNDP Ukraine. 10 слухачів пройшли стажування в ПрАТ «Агрегатний завод».

Проект «Реінтеграція через освіту. Організація професійного інтегрованого навчання для ветеранів війни, учасників бойових дій та членів їх сімей, внутрішньо переміщених осіб та осіб з особливими освітніми потребами»

Пріоритет – реінтеграція ветеранів і членів їх сімей до активного суспільного життя, забезпечення збереження та відновлення їх фізичного та психічного здоров'я.

Цей проект впроваджується для наступних категорій:

- ветерани АТО та російсько-української війни;
- учасники бойових дій;
- особи з інвалідністю внаслідок війни;
- особи з особливими освітніми потребами;
- члени сімей вищевказаних осіб.

Проект передбачає економічну самоокупність, а саме: за рахунок оплати навчання відбуватиметься розвиток цього напрямку та залучення додаткових позабюджетних коштів у заклад освіти. Це дає також потужні соціальні можливості для громади. Ефективна реалізація проекту підвищить політичний імідж влади, зросте довіра місцевого населення до керівництва міста. Одним із суттєвих векторів місцевої

політики стане саме розвиток реабілітації військових через залучення до професійної підготовки.

Інноваційність проєкту полягає в імплементації сучасної навчальної програми, яка поєднує професійну підготовку з елементами реабілітації та інструментами проєктного менеджменту. Цей проєкт стане першим в області.

Станом на 2024 рік в Україні не існує прикладів проведення соціально-психологічної адаптації ветеранів, учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни та осіб з особливими освітніми потребами, поєднаної із професійним навчанням і підтримкою фізичної форми.

Відповідно до постанови КМУ від 15 вересня 2023 р. № 984 «Про реалізацію експериментального проєкту з організації професійного навчання учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни в закладах професійної (професійно-технічної) освіти Державної служби зайнятості», в Україні розпочато експеримент щодо професійного навчання.

Є велика кількість проєктів, де працюють із ПТСР, психологічним здоров'ям, фізичним здоров'ям, але все це окремо і не в комплексі.

Проблемою для вказаної категорії осіб стає не тільки повернення до нормального цивільного життя, а ще й опанування нової професії, що зможе забезпечити їм матеріальний добробут і гарантує працевлаштування.

Наразі велика кількість осіб не розуміє власних можливостей, втрачає віру в себе і в громадянське суспільство, починає вести асоціальний спосіб життя.

Забезпечивши безкоштовну професійну перепідготовку, поєднавши її з ментальною та фізичною реабілітацією, ми безпосередньо забезпечимо реінтеграцію ветеранів до цивільного життя. Головний результат – це влаштований у цивільному житті ветеран, а отже, ми проведемо перепідготовку, знайдемо місце роботи. Для дітей ветеранів запланована соціальна підтримка, а також іпо- та апі-терапії.

Суть проєкту полягає у поєднанні професійного навчання, підготовки, перепідготовки, перекваліфікації здобувачів освіти з числа осіб з ветеранів, учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни та осіб з особливими освітніми потребами із системою психологічної, громадянської, ментальної, фізичної реабілітацій із залученням фахівців за напрямками.

Зокрема в Центрі відкриється інклюзивний простір для навчання – приміщення площею до 200 квадратних метрів, облаштованого сучасним інклюзивним обладнанням для забезпечення

доступності; діятимуть спортивний комплекс із масажними кабінетами, юридичний і психологічний відділи. Для осіб з інвалідністю буде підготоване доступне інклюзивне приміщення, в якому відбуватиметься підготовка. На спільному з роботодавцями форумі будуть підписані меморандуми про працевлаштування осіб-ветеранів, учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни та осіб з особливими освітніми потребами.

Навчальна програма буде побудована таким чином, щоб професійна підготовка поєднувалась з інтерактивними заняттями, спрямованими на психологічну, громадянську, ментальну, фізичну реабілітацію, із залученням до штату кваліфікованих спеціалістів за напрямками. Особливою можливістю стане робота з кваліфікованим тренером з проєктного менеджменту та написання проєктів, спрямованих на реалізацію ідей здобувачів освіти з числа осіб з ветеранів, учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни та осіб з особливими освітніми потребами, пошук донорів для такої реалізації та адвокація вказаних проєктів. Також у навчальну програму буде включено курс «Власна справа», де пропонуватимуться можливості реалізації ідей, спрямованих на відкриття власного бізнесу. Й унікальною можливістю стане надання правової допомоги.

Головна мета – це повернення військових до цивільного життя через здобуття професійної освіти. Отже, освітній напрям – інтегроване, інтерактивне, професійне навчання професіям і спеціальностям на рівні ПТО та фахової передвищої освіти.

Навчання проводитиметься за сучасними, затребуваними на ринку праці професіями, дібраними під особливі освітні потреби здобувачів освіти з числа ветеранів, учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни та осіб з особливими освітніми потребами, зокрема:

- фахівець з авіаційної та ракетно-космічної техніки/оператор дрона;
- майстер з дистанційного обслуговування систем відновлювальної енергетики;
- оператор верстатів з ЧПУ;
- фахівець з виготовлення обробки полімерних матеріалів;
- фахівець напряму цивільної інженерії;
- фахівець електронних комунікацій та радіотехніки;
- майстер обслуговування електроустаткування автомобілів;
- графічний дизайн з елементами програмування;
- дистанційне обслуговування телекомунікаційних мереж;
- дистанційне обслуговування систем зв'язку. Оператор центрів зв'язку;

– теоретична підготовка та надання практичних навичок керування транспортним засобом із ручним керуванням. Складання іспитів з теоретичної підготовки та практичного керування автомобілем із ручним керуванням. Отримання посвідчення водія в одному із територіальних сервісних центрів МВС, що територіально наближений до закладу освіти, в якому пройдено теоретичний курс навчання. Надання практичних навичок керування автомобілем із ручним керуванням особам, які вже мають посвідчення на право керування транспортним засобом.

Наявність спортивної бази для проведення фізичної реабілітації і підтримки здоров'я (на базі Центру створено зал боксу, зал важкої атлетики, масажні кабінети, футбольне поле, школа айкідо, в якій тренування проводять професійні тренери), – це все надаватиме можливість підтримувати власне здоров'я та/або проходити реабілітацію під час участі в проекті. А також інші переваги:

– наявність на території гуртожитку та їдальні, що надає змогу особам з області та України і проживати, і харчуватись, зокрема і за потреби дієтичного харчування під час навчання у проекті;

– наявність конференц-залу, облаштованого за сучасними стандартами для проведення групових занять, зустрічей із роботодавців, форумів, тренінгів тощо;

– наявність у штаті кваліфікованих психологів, що мають право працювати з ПТСР і військовими, тренерів із проектного менеджменту, менторів, які супроводжуватимуть осіб під час участі в проекті;

– навчання проводитиметься у сучасних майстернях із викладачами вищої категорії. Майстерні обладнані за останніми вимогами роботодавців;

– наявність партнерських стосунків із роботодавцями, які готові забезпечити робочим місцем, а також міжнародними партнерами, що готові долучитись до фінансування проекту;

– можливість власного фінансування, проведення ремонту для створення вишкільного центру й інтерактивного тиру, а також можливість проведення будівельних робіт власними силами;

– наявність облаштованого укриття;

– можливість забезпечити одночасне навчання до 200 осіб;

– залучення до викладання військових для провадження принципу рівний – рівному.

Отже, наш заклад освіти є лідером у сфері освіти дорослих. Власним прикладом ми демонструємо, що заклади освіти можуть своїми силами забезпечувати фінансову сталість і реально впливати на економіку шляхом підготовки кадрів протягом життя.

2.14. ПІДГОТОВКА ДОРΟΣЛОГО НАСЕЛЕННЯ ДО ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

PREPARING ADULTS FOR ENTREPRENEURSHIP TO ENSURE ENERGY INDEPENDENCE

Володимир Артюшенко

аспірант

Інституту професійної освіти

НАПН України,

<https://orcid.org/0009-0003-1897-8701>

artyushenko.volodymyr@gmail.com

Volodymyr Artyushenko

Postgraduate student of the

Institute of Vocational Education of the

NAES of Ukraine,

<https://orcid.org/0009-0003-1897-8701>

artyushenko.volodymyr@gmail.com

Досліджено негативний вплив російського вторгнення на енергетичну систему України та роль відновлювальної енергетики в подоланні енергетичної кризи. Розглянуто питання підготовки дорослого населення до підприємницької діяльності як стратегічного чинника забезпечення енергетичної незалежності країни. Проаналізовано зв'язок між розвитком підприємництва та стабілізацією енергетичного сектора. Наголошено на важливості освітніх програм для дорослих у контексті формування енергетичної стійкості й економічної безпеки України в умовах війни.

The examines the negative impact of the Russian invasion on Ukraine's energy system and the role of renewable energy in overcoming the energy crisis. The preparation of the adult population for entrepreneurship as a strategic factor in ensuring the country's energy independence is considered. The relationship between entrepreneurship development and stabilisation of the energy sector is analysed. The importance of educational programmes for adults in the context of forming energy sustainability and economic security of Ukraine in the context of war is emphasised.

Ключові слова: відновлювальна енергетика, доросле населення, короткотермінові освітні програми, підприємницька діяльність, енергетична незалежність.

Keywords: renewable energy, adult population, short-term educational programmes, entrepreneurship, energy independence.

Енергетична безпека України стоїть перед численними викликами та вимагає постійного уваги та вдосконалення стратегій забезпечення. У контексті сучасного світового енергетичного ландшафту, де геополітичні зміни, технологічні інновації та екологічні виклики є на порядку денному, енергетична безпека стає надзвичайно важливою складовою національної стратегії розвитку.⁵⁰⁴

⁵⁰⁴ Лісовий, А. (2024). Енергетична безпека України: другий рік війни. *Modeling the development of the economic systems*, 1, 124–129. <https://doi.org/10.31891/mdes/2024-11-17>

Особливо гострою проблемою для енергетичної безпеки України стала повномасштабна війна, розпочата Російською Федерацією у 2022 році. Збройний конфлікт призвів до масштабних руйнувань енергетичної інфраструктури, включаючи електростанції, підстанції та лінії електропередач. Систематичні атаки на енергетичні об'єкти не лише створюють критичні загрози для енергозабезпечення населення та промисловості, але й вимагають швидкої адаптації та розробки нових підходів до забезпечення енергетичної стійкості в умовах військових дій.

У рамках парадигми сталого розвитку й з урахуванням міжнародних зобов'язань щодо декарбонізації, Україна стоїть перед необхідністю радикальної реструктуризації свого енергетичного сектору. Це передбачає не лише диверсифікацію джерел енергопостачання й оптимізацію енергетичного балансу, але й інтеграцію передових технологій, зокрема у сфері відновлюваної енергетики й енергоефективності. В умовах війни ця задача ускладнюється необхідністю швидкого відновлення пошкодженої інфраструктури і забезпечення енергетичної незалежності від агресора.

Критичним аспектом досягнення енергетичної безпеки є розвиток стійкої інфраструктури, здатної протистояти як фізичним, так і кібернетичним загрозам. Це вимагає синергетичного підходу, який об'єднує технологічні інновації, нормативно-правове регулювання та міжнародне співробітництво. Особливої уваги потребує питання енергетичної дипломатії й формування стратегічних партнерств, що дозволить посилити позиції України на регіональному та глобальному енергетичних ринках.⁵⁰⁵

У контексті війни надзвичайно важливим стає розвиток децентралізованих та автономних систем енергозабезпечення, які можуть функціонувати в умовах пошкодження централізованої мережі. Це включає впровадження мікромереж, розвиток локальних відновлюваних джерел енергії та систем накопичення енергії.

До початку повномасштабної військової агресії рф сукупна встановлена потужність електрогенеруючих об'єктів Об'єднаної енергетичної системи (ОЕС) України, за винятком Кримської електроенергетичної системи й тимчасово неконтрольованих територій Донецької та Луганської областей, складала приблизно 56 ГВт. Структура генеруючих потужностей характеризувалася таким

⁵⁰⁵ Разумков Центр. (n.d.). Аналітична довідка Центру Разумкова «Про стан енергосистеми України у 2022–2023 роках».

розподілом: теплові електростанції (ТЕС), теплоелектроцентралі (ТЕЦ) та блок-станції становили 49,7%; атомні електростанції (АЕС) – 24,6%; гідроелектростанції (ГЕС) і гідроакумуючі електростанції (ГАЕС) – 11,2 %; об’єкти відновлюваної енергетики, включаючи вітрові (ВЕС), сонячні (СЕС) і біоенергетичні станції (БіоЕС) – 14,5 %.

З моменту ескалації конфлікту, відповідно до експертних оцінок, під окупацією опинилися генеруючі потужності обсягом 18 ГВт, зокрема Запорізька АЕС потужністю 6 ГВт. Весняний період 2024 року характеризувався значними пошкодженнями теплової та гідрогенерації, що відіграють критичну роль у балансуванні енергосистеми. За офіційними даними уряду, втрати генеруючих потужностей у цей період сягнули понад 9 ГВт.

Наслідком масованих обстрілів у травні 2024 року стало скорочення потужностей гідрогенерації приблизно на 30–35 % від загального обсягу встановленої потужності. На окупованих територіях залишилися або зазнали руйнувань 80 % вітрових і 13–15 % сонячних електростанцій.

Станом на 1 червня 2024 року, за попередніми оцінками, сукупні втрати генеруючих потужностей в ОЕС України варіюються в діапазоні від 30 до 36 ГВт.

Згідно з аналітичними даними Київської школи економіки (KSE), опублікованими у травні 2024 року, енергетичний сектор України зазнав прямих збитків та непрямих фінансових втрат на суму 56,2 млрд доларів США. Оцінка потреб у відновленні, що передбачає повну реконструкцію пошкоджених об’єктів за принципом «Build Back Better», становить 50,5 млрд доларів США.

Особливо вразливим сегментом виявився сектор відновлюваних джерел енергії (ВДЕ), де понад 40 % об’єктів, переважно сонячні й вітрові електростанції, опинилися в зоні активних бойових дій або на тимчасово окупованих територіях, що створює значний ризик їх часткового або повного знищення.⁵⁰⁶

Стабільне енергопостачання є фундаментальною передумовою ефективного функціонування та розвитку економічної системи держави. Ця взаємозалежність проявляється через комплексний вплив на різні сектори економіки й загальну економічну діяльність. Так, тільки генераторів за 11 місяців війни було імпортовано близько 354 тисяч штук, задекларованою вартістю 355 млн доларів і сумарною

⁵⁰⁶ Савін, О. (2024). Енергетична безпека: як альтернативні джерела допоможуть посилити енергосистему. *Українська правда*. <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/09/5/718967/>.

потужністю близько 1 ГВт, що відповідає одному блоку атомної АЕС.⁵⁰⁷

Водночас, у контексті сучасного збройного конфлікту, енергетична війна, яку веде російська федерація паралельно з окупацією території України, демонструє стратегічну важливість відновлюваної енергетики в умовах воєнного стану. Об'єкти альтернативної енергетики характеризуються підвищеною стійкістю до пошкоджень внаслідок ракетних атак чи ударів безпілотних літальних апаратів. Більше того, розвиток сектору відновлюваної енергетики в Україні може мати визначальний вплив на якість і загальну динаміку економічного розвитку, а також на забезпечення сталого соціально-економічного розвитку й зміцнення національної безпеки держави.

Для підвищення енергоефективності національної економіки та забезпечення енергетичної самодостатності не існує іншого шляху, ніж розвиток відновлюваних джерел енергії, здатних забезпечити достатній рівень національної енергетичної безпеки.⁵⁰⁸

Імплементация енергоефективних технологій, включаючи термомодернізацію будівель і встановлення сучасних систем опалення й кондиціонування, потенційно здатна знизити енергоспоживання та зменшити навантаження на енергетичну інфраструктуру країни. Інтеграція альтернативних джерел енергії, зокрема фотоелектричних систем на дахах будівель, вітроенергетичних установок та малих гідроелектростанцій, може сприяти збільшенню виробництва енергії з відновлюваних джерел і зниженню залежності від імпорту викопних енергоносіїв.

Підвищення обізнаності населення щодо раціонального використання енергоресурсів і впровадження програм з енергозбереження здатні покращити культуру енергоспоживання серед громадян. Важливо усвідомлювати, що кожна збережена кіловат-година енергії робить внесок у загальне енергозбереження й зниження навантаження на енергетичну систему країни.

Використання відновлюваних джерел енергії було й залишається одним із найбільш важливих напрямів енергетичної політики України, про що свідчать:

⁵⁰⁷ Макагон, С. (2023). Енергетика України: об'єктивна реальність проти стратегії 2050. *Економічна правда*. <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/02/20/697207/>.

⁵⁰⁸ Яра, О. С., Артеменко, О. В., Журавель, Я. В., & Литвин, Н. А. (2023). Забезпечення енергетичної безпеки України за рахунок альтернативних джерел енергії. *Академічні візії*, 17. <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/613>

Національна економічна стратегія України на період до 2030 року, яка визначає одним з ключових орієнтирів в економічній політиці України декарбонізацію економіки (підвищення енергоефективності, розвиток відновлюваних джерел енергії, розвиток циркулярної економіки й синхронізацію з ініціативою «Європейський зелений курс»);⁵⁰⁹

Стратегія енергетичної безпеки, де визначені стратегічні цілі забезпечення енергетичної безпеки держави й завдання з їх досягнення;⁵¹⁰

Енергетична стратегія України на період до 2050 року, що, зокрема, визначає індикативні показники майбутнього розвитку відновлюваної енергетики. Серед них – досягнення частки 27 відсотків енергії, виробленої з відновлюваних джерел енергії, до 2030 року у валовому кінцевому споживанні енергії, 70 відсотків енергії з відновлюваних джерел у загальному первинному постачанні енергії до 2050 року й наближення до кліматичної нейтральності до 2060 року.⁵¹¹

Зважаючи на складну енергетичну ситуацію в державі, запрацювали програми безвідсоткового кредитування громадян, а також програма «Доступні кредити 5–7–9» для ОСББ та ЖБК на купівлю обладнання для генерації з альтернативних джерел енергії та установок для зберігання енергії. Зокрема, для приватних домогосподарств діє програма пільгового кредитування під 0% для закупівлі обладнання і встановлення у власних домогосподарствах сонячних панелей з системами накопичення енергії й вітрових установок. Друга програма передбачає можливість для об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ) та житлово-будівельних кооперативів (ЖБК) скористатись програмою державної підтримки «Доступні кредити 5–7–9 %». У рамках програми можна купувати та встановити генеруючі установки, що виробляють електричну енергію з альтернативних джерел, а також установки зберігання електричної енергії й допоміжне обладнання.⁵¹²

⁵⁰⁹ Верховна рада України. (2021f). *Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року*. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>

⁵¹⁰ Верховна рада України. (2021g). *Про схвалення Стратегії енергетичної безпеки*. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2021 р. № 907-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-2021-%D1%80#Text>

⁵¹¹ Верховна рада України. (2023b). *Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2050 року*. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2023 р. № 373-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2023-%D1%80#Text>

⁵¹² Урядовий портал. (2024). *Прем'єр-міністр: Стартували програми підтримки громадян та бізнесу для посилення енергонезалежності та встановлення альтернативних джерел енергії*.

Пріоритетними завданнями реалізації Зеленої стратегії України є: створення умов для сталого відновлення та відбудови країни після війни, підвищення соціальних показників добробуту населення, забезпечення рівного доступу до праці та розвиток регіональних ринків, покращення якості системи освіти та розвиток людського капіталу шляхом формування сучасних професійних кваліфікацій для навчання протягом життя.⁵¹³

У контексті стрімкого розвитку галузі відновлюваної енергетики, що характеризується стрімко прогресуючим зростанням обсягів виробництва та встановленої потужності об'єктів відновлюваної енергії, а також супутніх технологій, таких як системи зберігання енергії й балансуєчі потужності, постає нагальна потреба у створенні комплексної системи підготовки та перепідготовки висококваліфікованих кадрів в Україні. Ця система має охоплювати широкий спектр спеціалізацій: інженерно-технічний персонал для проєктування, будівництва та експлуатації об'єктів відновлюваної енергетики; адміністративний персонал для забезпечення ефективного управління й координації проєктів; фахівці з енергетичного менеджменту й оптимізації енергосистем; експерти з нормативно-правового регулювання й екологічної безпеки в енергетичному секторі тощо.

На зв'язок між «зеленим» переходом, розвитком «зеленої» економіки й навчання впродовж життя звертається увага і в Глобальному звіті про зелені навички 2022 року, опублікованому на сайті LinkedIn.

Провівши дослідження, експерти визначили, що більшість посад і професій, які потребують «зелених» навичок, не можна вважати традиційними. За період з 2016 по 2021 рік найбільше зростає кількість робочих місць для: менеджерів зі сталого розвитку (30 %), техніків з вітрових турбін (24 %), консультантів із сонячної енергії (23 %), екологів (22 %), а також спеціалістів з охорони навколишнього середовища та безпеки (20 %). Разом з тим наголошується на історичних змінах, що зумовили перегляд трудової діяльності, люди стали активніше здобувати нові навички й прагнуть створювати нові підприємства, а роботодавці розробляють нові бізнес-моделі та

<https://www.kmu.gov.ua/news/premier-ministr-startuvaly-prohramy-pidtrymky-hromadian-ta-biznesu-dlia-posylennia-enerhonezalezhnosti-ta-vstanovlennia-alternatyvnykh-dzherel-enerhii>

⁵¹³ Радкевич, В. О, Кравець, С. Г, Салій, І. В. & Радкевич, О. П. (2023). Сучасні професійні кваліфікації для сталого розвитку зеленої економіки. *Екологічні науки: науково-практичний журнал*, 6 (51), 224–230. <http://lib.iitta.gov.ua/739028/>

створюють нові ринки.⁵¹⁴ А значить, особливу увагу слід приділити формуванню підприємницьких навичок у майбутніх спеціалістів галузі. Це зумовлено тим, що розвиток відновлюваної енергетики створює унікальні можливості для інновацій і стартапів, вимагаючи від фахівців не лише технічних знань, але й здатності ідентифікувати ринкові можливості, розробляти бізнес-моделі й ефективно управляти ресурсами. Навички підприємницької діяльності дозволять спеціалістам адаптуватися до динамічного ринкового середовища, сприяти комерціалізації нових технологій та стимулювати інноваційний розвиток галузі.

У контексті поточних геополітичних викликів, спричинених військовою агресією, Україна стикається з нагальною потребою у комплексній відбудові країни. Ця потреба актуалізується як в умовах триваючого конфлікту, так і в перспективі постконфліктного відновлення. Фахівці різних галузей вже зараз докладають значних зусиль для подолання наслідків деструктивних дій агресора й відновлення критичної інфраструктури.

У світлі цих обставин реформа професійної освіти, ініційована у 2019 році, потребує суттєвої адаптації до сучасних реалій і викликів. Ключовим завданням стає забезпечення країни достатньою кількістю кваліфікованих кадрів, здатних ефективно брати участь у процесах відбудови. Для досягнення цієї мети зокрема необхідно: провести комплексний аналіз потреб ринку праці в контексті відбудови, визначивши пріоритетні напрямки підготовки фахівців; розробити й упровадити інноваційні освітні програми, орієнтовані на формування компетентностей, необхідних для участі у відбудові країни; забезпечити тісну співпрацю між закладами професійної освіти й підприємствами, залученими до процесів відновлення, для практико-орієнтованого навчання; створити систему швидкої перекваліфікації й підвищення кваліфікації працівників, враховуючи динамічні зміни потреб ринку праці.

Масштабна міграція населення, релокація цілих підприємств, економічна криза та втрата працездатності значної кількості громадян внаслідок воєнних дій зумовлюють нагальну потребу в реструктуризації системи професійної освіти й перекваліфікації. Актуалізується необхідність розробки й упровадження комплексного підходу до професійної підготовки та перепідготовки кадрів, який би

⁵¹⁴ Семигіна, Т., & Маркевич, Н. (2022). «Зелені» компетентності та «зелені» навички: огляд міжнародного досвіду. *Grail of science*, 400–406. <https://bit.ly/3mV60Lm>

враховував не лише традиційну цільову аудиторію випускників шкіл, але й охоплював би широкий спектр дорослого населення. Особливої уваги потребують такі категорії громадян як особи з інвалідністю, отриманою внаслідок бойових дій, ветерани, внутрішньопереміщені особи та доросле населення, що потребує зміни кваліфікації внаслідок структурних змін в економіці.

Задля створення сприятливих умов для професійної перекваліфікації дорослого населення, внесено суттєві зміни до Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» (у редакції від 1 липня 2022 року). Ці законодавчі новації передбачають ряд ключових положень, спрямованих на підвищення доступності та гнучкості системи професійної освіти. Зокрема, упроваджено можливість повторного безоплатного навчання в закладах професійної освіти, уведено концепцію здобуття часткових професійних кваліфікацій. Такі нормативні зміни мають на меті адаптацію системи професійної освіти до актуальних викликів, спричинених військовою агресією, та сучасних тенденцій ринку праці. Передбачається, що реалізація цих законодавчих ініціатив сприятиме зниженню рівня безробіття шляхом створення механізмів для оперативної перекваліфікації осіб, які втратили роботу внаслідок економічних трансформацій та геополітичних факторів.⁵¹⁵

Для ефективного вирішення визначених завдань необхідна імплементація стратегічних напрямів, що включають розробку й упровадження короткострокових навчальних програм, спрямованих на швидке набуття нових професійних навичок і компетентностей; створення гнучкої системи професійної перепідготовки, здатної оперативно адаптуватися до динамічних змін на ринку праці; фокусування на розвитку програм для дорослого населення, враховуючи їх попередній досвід і потреби в перекваліфікації; посилення спроможності існуючих закладів професійної (професійно-технічної) освіти замість створення нових вузькоспеціалізованих установ; упровадження інноваційних підходів в управлінні закладами професійної освіти, орієнтованих на підвищення їх адаптивності й ринкової відповідності.

Особливу увагу варто приділити розвитку короткострокових програм перекваліфікації. Це обумовлено специфікою поточної економічної ситуації, коли створення нових бізнес-структур та поява

⁵¹⁵ Верховна Рада України. (1998). *Про професійну (професійно-технічну) освіту*. Закон України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80#Text>

окремих професій чи спеціальностей може мати тимчасовий характер або обмежену потребу в кадрах, і передбачає модернізацію матеріально-технічної бази відповідно до сучасних вимог ринку праці, підвищення кваліфікації викладацького складу та залучення фахівців-практиків з різних галузей, розробку механізмів швидкого оновлення освітніх програм відповідно до потреб ринку, упровадження дуальної форми освіти й посилення співпраці з потенційними роботодавцями. Запропонований підхід має на меті створення гнучкого й ефективного механізму підготовки кадрів, здатного оперативно реагувати на виклики сучасного ринку праці та сприяти економічному відновленню країни в повоєнний період.

У подоланні соціально-економічних наслідків збройного конфлікту система професійної освіти постає ключовим інструментом адаптації трудових ресурсів до нових реалій ринку праці. Особливої актуальності набуває підготовка населення, зокрема дорослого, до підприємницької діяльності як засобу самозайнятості в умовах структурної трансформації економіки та значного зростання рівня безробіття.

Парадигма формування підприємницьких навичок потребує фундаментального переосмислення. Підприємницька підготовка має розглядатися не як другорядний компонент освітнього процесу, а як інтегральна складова, що пронизує всі аспекти навчальної й позанавчальної діяльності закладів професійної освіти.⁵¹⁶ Це зумовлено економічною необхідністю, оскільки в умовах дестабілізації ринку праці й обмеженості робочих місць підприємництво стає ефективним механізмом самозабезпечення та створення нових робочих місць. Крім того, підприємницькі навички сприяють підвищенню соціальної мобільності та адаптивності населення до швидкозмінних економічних умов. Розвиток підприємницького мислення стимулює інноваційну активність, що є критично важливим для відновлення та модернізації економіки. Варто зазначити, що залучення до підприємницької діяльності може сприяти психологічній реабілітації населення, постраждалого внаслідок військових дій.

Підготовка дорослого населення до підприємницької діяльності, зокрема в галузі відновлювальної енергетики, має свої особливості. Відзначимо, що у науковому контексті доросла людина визначається як

⁵¹⁶ Радкевич, В. (2022а). Науково-методичне забезпечення розвитку професійної освіти в умовах сучасних викликів. *Вісник НАПН України*, 4(2), 1–15. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4218>

індивід, який досяг певного віку, що супроводжується фізичною та психологічною зрілістю. Дорослість характеризується наявністю сформованих когнітивних структур і соціальних навичок, які дозволяють особистості ефективно функціонувати в суспільстві. Доросла особа володіє комплексом знань, умінь і навичок, набутих через формальну освіту й життєвий досвід. Це дозволяє приймати зважені рішення, які мають суттєвий вплив на її життєвий шлях, і нести відповідальність за їх наслідки. Така здатність до самостійного вирішення життєвих завдань є ключовою ознакою дорослості в психологічному й соціальному аспектах.⁵¹⁷

У контексті сучасних викликів, пов'язаних із забезпеченням енергетичної незалежності й розвитком відновлювальної енергетики, андрагогіка як галузь педагогічної науки набуває особливого значення у підготовці дорослих до підприємницької діяльності. Специфіка навчання дорослих обумовлюється необхідністю врахування їх вікових, соціально-психологічних і професійних особливостей, що вимагає розробки спеціалізованих освітніх підходів.

Модель навчання в контексті підготовки до підприємницької діяльності в галузі відновлювальної енергетики має базуватися на принципі фасилітації, де роль викладача трансформується з транслятора знань у координатора освітнього процесу. Це передбачає активізацію та інтеграцію професійного досвіду слухачів, їх критичного мислення та здатності до самоосвіти, що є ключовими компетентностями для успішної підприємницької діяльності в інноваційній галузі відновлювальної енергетики.⁵¹⁸

Методологія підготовки дорослих до підприємницької діяльності задля започаткування власного бізнесу в енергетичній галузі має базуватися на практико-орієнтованому підході. Пріоритет надається інтерактивним методам, таким як кейс-стаді, бізнес-симуляції, проектна робота й експериментальні лабораторії. Ці методи дозволяють моделювати реальні бізнес-ситуації в галузі відновлювальної енергетики, розвивати навички прийняття рішень й управління ризиками, що є критично важливими для підприємців.

Диференціація навчання за віковими категоріями (до 25 років, 25–45 років, понад 45 років) є важливим аспектом андрагогічного

⁵¹⁷ Лук'янова, Л. Б. (2020). *Освіта дорослих: сучасні стратегії і практики в Україні та зарубіжжі*: монографія. ТОВ «Юрка Любченка».

⁵¹⁸ Ершова, Л. (2024). Принципи консультування здобувачів професійної освіти з молодіжного підприємництва. *Professional Pedagogics*, 1(28), 69–79. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2024.28.69-79>

підходу в контексті підготовки до підприємницької діяльності в енергетичному секторі. Це дозволяє адаптувати освітні програми до специфічних потреб та очікувань кожної вікової групи, враховуючи їх життєвий досвід, професійний бекграунд і мотивацію до навчання.

Водночас, при підготовці дорослих до підприємницької діяльності особливого значення набуває психологічний аспект навчання. Необхідно враховувати можливі психологічні бар'єри, пов'язані з неготовністю до змін, страхом некомпетентності й конфліктом між усталеним професійним образом і роллю здобувача освіти. Подолання цих бар'єрів вимагає створення сприятливого освітнього середовища, що стимулює відкритість до нових знань і готовність до професійної трансформації.

Сучасна парадигма андрагогіки в контексті підготовки підприємців для сфери відновлювальної енергетики передбачає відхід від традиційної лекційно-семінарської системи на користь інтегрованого, міждисциплінарного підходу. Це дозволяє формувати цілісне розуміння енергетичного ринку, технологічних інновацій і бізнес-процесів, необхідне для успішної підприємницької діяльності в цій галузі. Поряд із цим, ефективна підготовка дорослих до підприємницької діяльності в галузі відновлювальної енергетики вимагає комплексного андрагогічного підходу, що враховує специфіку цільової аудиторії, інноваційний характер галузі й динаміку ринкових змін. Це передбачає розробку гнучких освітніх програм, орієнтованих на розвиток критичного мислення, інноваційності й адаптивності, цифрової, правової і самоосвітньої компетентностей, що є ключовими для успішного підприємництва.⁵¹⁹ Крім того, важливим є підвищення кваліфікації педагогів, удосконалення їх підготовки до роботи з дорослим населенням, що передбачає поєднання класичних та інноваційних методів навчання, розвиток цифрових навичок і цифрової культури.⁵²⁰ Витрати на освіту варто розглядати як вигідні інвестиції, продумані комерційні проекти, що приносять педагогічний, соціальний і комерційний ефект.⁵²¹

⁵¹⁹ Базиль, Л., Остенда, А., Пеліова, Я., Орлов, В., & Несторенко, Т. (2023). Підготовка майбутніх фахівців інженерних спеціальностей до самореалізації у підприємстві. *Professional Pedagogics*, 2(27), 206–216. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2023.27.206-216>.

⁵²⁰ Єршов, М.-О. (2019). Сучасні проблеми формування цифрової компетентності учнів у закладах загальної середньої освіти. У Кремень В.Г. (ред.). *Інформаційно-цифровий освітній простір України: трансформаційні процеси і перспективи розвитку: збірник наукових праць*, (с. 80–86).

⁵²¹ Єршов, М.-О. (2023). *Тенденції розвитку ІТ-освіти в Незалежній Україні*: монографія. Людмила. С. [вид.].

Таким чином, у контексті поточних викликів, спричинених військовою агресією й необхідністю повоєнної відбудови, підготовка дорослого населення до підприємницької діяльності набуває стратегічного значення як один з ключових чинників забезпечення енергетичної незалежності. Розвиток малого й середнього бізнесу в енергетичному секторі, зокрема у сфері відновлюваних джерел енергії, може стати ефективним механізмом вирішення комплексу соціально-економічних проблем, включаючи зайнятість населення та диверсифікацію енергетичних ресурсів. В умовах масштабних руйнувань енергетичної інфраструктури й необхідності її відновлення, пріоритетним напрямком державної політики має стати стимулювання підприємницької активності в енергетичному секторі. Це може бути досягнуто шляхом створення сприятливих умов для відкриття власної справи в галузі енергетики. Формування навичок підприємницької діяльності у дорослого населення в контексті енергетичної незалежності повинно включати організацію освітніх програм з урахуванням енергетичної стратегії України, регіональних особливостей і потенціалу розвитку відновлюваних джерел енергії. Важливим є інтеграція в освітні програми специфічних знань з енергетичного менеджменту, технологій відновлюваної енергетики, а також загальних основ підприємництва, включаючи фінансове планування й маркетинг.

Особливу увагу слід приділити акцентуванню на практичних аспектах ведення бізнесу в енергетичному секторі, включаючи специфіку нормативно-правового регулювання, особливості оподаткування й механізми залучення інвестицій. Розвиток навичок розроблення й реалізації проєктів у сфері енергоефективності та відновлюваної енергетики є особливо актуальним у контексті відбудови та модернізації вітчизняної енергетичної інфраструктури. Важливо формувати у майбутніх підприємців розуміння ключової ролі енергетичного сектору в забезпеченні національної безпеки та економічної стабільності країни. Це передбачає не лише надання технічних знань, але й розвиток стратегічного мислення й усвідомлення соціальної відповідальності бізнесу в енергетичній сфері.

2.15. ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

STATE SUPPORT FOR YOUTH ENTREPRENEURSHIP UNDER MARTIAL LAW

Інна Гриценюк

кандидат педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
лабораторії професійної кар'єри
Інституту професійної освіти
НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0003-0317-3620>
grihenokinka@ukr.net

Inna Hrytseno

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate
Professor, Senior Researcher at the
Professional Career Laboratory of the Institute
of Vocational Education of the
NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0003-0317-3620>
grihenokinka@ukr.net

Висвітлено особливості молодіжного підприємництва в Україні та державної підтримки учнівської молоді в умовах воєнного стану. Молодіжне підприємництво розглядається як ключовий фактор економічного відновлення післявоєнної України. Обговорюються різні ініціативи, спрямовані на підтримку молодіжного підприємництва, із залученням як державних установ, так і неурядових організацій. Крім того, підкреслюється потенціал для молодих підприємців постійно оновлювати свої навички та знання, щоб відповідати сучасним стандартам.

The article highlights the peculiarities of youth entrepreneurship in Ukraine and state support for students under martial law. Youth entrepreneurship is seen as a key factor in the economic recovery of post-war Ukraine. Various initiatives aimed at supporting youth entrepreneurship are discussed, involving both government agencies and non-governmental organisations. In addition, the potential for young entrepreneurs to continuously update their skills and knowledge to meet modern standards is highlighted.

Ключові слова: молодіжне підприємництво, державна підтримка, учнівська молодь, економічне відновлення в умовах воєнного стану.

Keywords: youth entrepreneurship, state support, student youth, economic recovery, martial law.

В умовах воєнного стану, коли рівень безробіття зростає, офіційна зайнятість знижується, а бідність у південних та східних регіонах України зростає, можливості для працевлаштування та отримання доходу стають дефіцитними. У цьому контексті ми вважаємо, що потенціал молодого покоління для покращення свого матеріального становища полягає у підтримці та розвитку молодіжного підприємництва. Молодіжне підприємництво відіграє вирішальну роль у підвищенні рівня зайнятості серед учнівської молоді, а також у створенні нових малих підприємств та додаткових робочих місць. Тому існує потреба у більш прагматичних програмах підтримки та розвитку

молодіжного підприємництва. Ця форма підприємництва є ключовою для відновлення економіки України після війни. У сучасну епоху інновацій та діджиталізації учнівська молодь особливо добре розбирається в нових технологіях. Вони швидко адаптуються до змін, легко сприймають нові продукти та відкриті до сучасних тенденцій, які постійно розвиваються. Чуйність до інновацій та відсутність консерватизму роблять їх активними учасниками молодіжного підприємництва.^{522,523}

В умовах жорсткої ринкової конкуренції, зумовленої поступовим відновленням європейських економік після економічної кризи, а також політикою імпортозаміщення, глобалізацією та новими міграційними стратегіями України, зростає потреба в проактивних і відповідальних громадянах, здатних вирішувати проблеми, пов'язані з професійним розвитком і самозайнятістю. Все більше молодих людей розглядають можливість започаткування власного бізнесу, щоб покращити своє фінансове становище. Молодіжне підприємництво є життєво важливим для економік провідних країн, зокрема, як вирішення зростаючої проблеми безробіття серед учнівської молоді. Однією з ключових тем останніх заяв українського уряду є необхідність модернізації країни, розбудови інноваційної економіки та розвитку молодіжного підприємництва. Спираючись на досвід зарубіжних країн, молодіжне підприємництво розглядається як ключовий рушій економічного зростання.^{524,525}

Молодіжне підприємництво відіграє ключову роль у вирішенні соціально-економічних проблем, таких як створення робочих місць, зниження рівня безробіття та підготовка кваліфікованих робітників. Для розширення можливостей та посилення впливу молодіжного підприємництва необхідно повністю використовувати його потенціал. Сьогоднішня молодь та її підприємницькі ініціативи формуватимуть імідж країни в наступному десятилітті, а майбутнє економічне

⁵²² Базиль, Л. О., Байдулін, В. Б., Гриценко, І. А., Єршова, Л. М., Орлов, В. Ф., Савченко, М. О., & Теловата, М. Т. (2022). *Молодіжне підприємництво в умовах воєнного стану: практичний порадник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/735025>

⁵²³ Базиль, Л. А., Байдулін, В. Б., Гриценко, І. А., Єршова, Л. М., Орлов, В. Ф., Савченко, М. О., Теловата, М. Т., & Тітова, О. А. (2022). *Підготовка майбутніх кваліфікованих робітників до молодіжного підприємництва: довідник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733742>

⁵²⁴ Алексеева, С. В., Базиль, Л. О., Байдулін, В. Б., Гриценко, І. А., Єршова, Л. М., Закатнов, Д. О. (Ред.), Орлов, В. Ф., & Сохацька, Г. В. (2023). *Теоретичні і методичні основи підготовки майбутніх кваліфікованих кадрів до підприємницької діяльності в умовах розвитку малого бізнесу: монографія*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/735406/>

⁵²⁵ Капліна, А. І. (2020а). Молодіжне підприємництво – перспективний шанс для молоді. *Агросвіт*, 19–20, 47–50. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2020.19-20.47>

зростання та розвиток країни значною мірою залежатиме від прогресу сучасного молодіжного підприємництва.⁵²⁶

Основною проблемою, з якою стикається Україна в останні роки, є безробіття серед учнівської молоді, на чому неодноразово наголошував Президент у своїй промові до 2022 року. Понад 40 % української молоді шукають роботу за кордоном через фінансовий песимізм та невпевненість у своїх економічних перспективах всередині країни, тим самим віддаючи свій потенціал іншим країнам. Ми вважаємо, що одним із способів протистояти цій тенденції є підтримка молодіжного підприємництва різними способами. Молодіжне підприємництво не лише відкриває перед молодими людьми перспективне майбутнє з точки зору працевлаштування, але й сприяє економічному зростанню країни, створюючи підприємства, які сплачують податки, що в кінцевому підсумку допомагає зміцнити національну економіку. Розвиток молодіжного підприємництва має розглядатися як ключовий пріоритет в економічній політиці держави.⁵²⁷

Огляд останніх досліджень і публікацій свідчить про значну увагу до залучення учнівської молоді до підприємництва. Ряд науковців, серед яких Т. Збрицька, Ю. Щотова, А. Левченко та І. Думанська, заклали підґрунтя для вирішення деяких питань у цій сфері. Теоретичний внесок у розв'язання проблем зайнятості учнівської молоді зробили такі вчені-економісти, як Е. Лібанова, А. Колот, І. Демченко, М. Долішній, В. Петюх, О. Грішнова.

Проблемам залучення учнівської молоді до молодіжного підприємництва присвячені численні наукові та публіцистичні статті, а також програмні документи. Фундаментальні напрацювання у вирішенні цих питань зробили такі науковці, як С. Голубка, І. Думанська, О. Дмитраш, Т. Збрицька, О. Романська, А. Капліна, Н. Краус, К. Краус, А. Левченко, О. Манжура, О. Марченко, В. Осецький, К. Черевко, С. Черненко, К. Шкурупій та А. Шкварко. Крім того, теоретичний внесок у вирішення проблем виховання особистісних якостей, необхідних для підприємницької діяльності, зокрема формування підприємницької компетентності, досліджували

⁵²⁶ Закатнов, Д. О. (ред.), Байдулін, В. Б., Ваніна, Н. М., Гриценко, І. А., Єршова, Л. М., Закатнов, Д. О., & Савченко, М. О. (2023). *Консультування здобувачів професійної освіти з молодіжного підприємництва для повоєнного відновлення економіки України: методичний посібник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738714/>

⁵²⁷ Kraus, K., Kraus, N., & Osetskyi, V. (2023). Молодіжне підприємництво та політика підтримки молоді в умовах воєнного стану. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*, 1(11), 151–164. <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/191>

С. Алексєєва, Л. Базиль, В. Байдулін, І. Гриценюк, Л. Єршова, Д. Закатнов, Г. Сохацька, В. Орлов, В. Радкевич. Незважаючи на це, залишаються питання щодо ефективності інструментів розвитку державної підтримки учнівської молоді, прямого та опосередкованого впливу цієї підтримки на покращення зайнятості учнівської молоді в умовах воєнного стану, а також визначення першочергових заходів для подолання перешкод, що стримують стрімке зростання українського молодіжного підприємництва.

Малий бізнес, започаткований молодими людьми, має унікальну здатність швидко реагувати на запити споживачів, виробляючи нішеві продукти або надаючи спеціалізовані послуги для певних сегментів ринку. Однак, як зовнішні, так і внутрішні соціально-економічні фактори в нашій країні створюють низку об'єктивних та суб'єктивних викликів, що перешкоджають розвитку молодіжного підприємництва. Серед них – відсутність досвіду роботи у молодого покоління, що призводить до зниження професійного рівня, недостатній розвиток системи фінансування бізнес-проектів, що зумовлює слабку фінансову базу. Крім того, спостерігається відсутність комплексної законодавчої бази для молодіжного підприємництва в поєднанні з високими податковими та кредитними ставками. Обмежена увага ЗМІ до ресурсів, які інформують учнівську молодь про наявні програми підтримки молодіжного підприємництва, а також корупція та поширена «тіньова» економіка також створюють перешкоди. Якість бізнес-освіти часто є низькою, а освітні програми не відповідають вимогам економічного ринку. В країні також бракує сильної бізнес-культури та ефективного механізму співпраці між бізнес-освітою та промисловістю для сприяння інноваційному розвитку.^{528,529} Учнівська молодь, як найбільш динамічна частина суспільства, швидко адаптується до змін та сприймає їх позитивні аспекти, що надає їй більший потенціал та можливості займатися підприємницькою діяльністю порівняно з іншими віковими групами.

Розвиток молодіжного підприємництва вважається одним з найбільш перспективних і важливих аспектів економічної політики країни. Однак наразі цей процес відбувається повільними темпами, що

⁵²⁸ Гриценюк, І. А. (2023). Педагогічні умови, форми і методи організації консультування з молодіжного підприємництва у ЗП(ПТ)О в період воєнного стану та повоєнного відновлення економіки України. *Colloquium-journal*, 25(184), 3–7. <https://lib.iitta.gov.ua/739988>

⁵²⁹ Гриценюк, І. А. (2024с). Особливості формування змісту консультування здобувачів професійної освіти з молодіжного підприємництва. У В.О. Радкевич (ред.). *Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання* (с. 113–117): матеріали XVIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (звітної) (Київ, 26 лютого-7 березня). ІПО НАПН України.

ускладнюється викликами та ризиками, спричиненими війною. У сучасному українському суспільстві учнівська молодь є ключовим компонентом, що представляє інтелектуальний потенціал та слугує рушійною силою економічного прогресу. В силу різних об'єктивних чинників вона має більшу схильність і готовність до змін порівняно з іншими верствами населення. Завдяки своїм амбіціям, підприємницьким навичкам та вродженому потенціалу учнівська молодь здатна суттєво покращити соціально-економічний простір та відродити національний і культурний дух України в найближчому майбутньому. Особливо у військовий та післявоєнний час учнівська молодь відіграватиме ключову роль у формуванні майбутнього країни.⁵³⁰

Відповідно до Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», до молодіжної демографічної групи належать громадяни віком від 14 до 35 років. Крім того, 42,5 % молодих людей в Україні вважають, що професії «бізнесмен» та «підприємець» входять до п'ятірки професій, які відкривають шлях до успіху в житті.⁵³¹

В силу свого віку молоді люди часто опиняються в перехідному періоді суспільного розвитку, проходять ідеологічне, моральне та професійне становлення, шукають своє місце в системі суспільних відносин. Вони активно шукають шляхи інтеграції в суспільство, керуючись прагненням до економічної незалежності від батьків, самостійності у прийнятті рішень, самореалізації та самоствердження як для себе, так і в очах інших. Така динаміка сприяє їхній підвищеній активності в різних сферах життя.⁵³²

У сучасну епоху глибоких трансформацій, коли старі цінності зникають і з'являються нові, вищого порядку, серед учнівської молоді помітний зсув у бік більш практичних, повсякденних турбот. Їхні основні життєві цінності тепер зосереджені на поліпшенні матеріального добробуту, підвищенні побутового комфорту, збереженні здоров'я та створенні нової, більш якісної структури сім'ї. Водночас тиск на задоволення зростаючих потреб та елементарна боротьба за виживання в умовах воєнного стану часто змушують їх йти

⁵³⁰ Смиринський В. В., & Дмитраш О. П. (2020). Організаційні проблеми молодіжного підприємництва в системі державних контрактних відносин. *Економіка та держава*, 12, 27–29.

⁵³¹ Kraus, K., Kraus, N., & Osetskyi, V. (2023). Молодіжне підприємництво та політика підтримки молоді в умовах воєнного стану. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*, 1(11), 151–164. <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/191>

⁵³² Капліна, А. І. (2020b). Молодіжне підприємництво: проблеми та шляхи їх вирішення. *Ефективна економіка*, 11. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8312>

на компроміси, послаблюючи етичні, ментальні та моральні аспекти їхнього інноваційного потенціалу.

Стало очевидним, що ціннісно-нормативні моделі багатьох молодих людей не збігаються з тими, які необхідні для просування суспільства до нового етапу цивілізації. В існуючих соціальних рамках учнівська молодь схильна відтворювати існуючу реальність і підтримувати панівні соціокультурні норми, незважаючи на те, що її інноваційний потенціал має вирішальне значення для соціокультурного оновлення країни. Молодіжне підприємництво невід'ємно пов'язане з ризиком, оскільки молоді люди, які втілюють роль інноваторів, стикаються з ризиком у виборі цілей, методів та засобів реалізації. Це може призвести до невизначеності або навіть порушення соціальних процесів, що вимагає підвищеного почуття відповідальності.

Однак інновації серед учнівської молоді стримуються не відторгненням ідей, а нездатністю модернізувати засоби їх досягнення. У зв'язку з цим ризик, пов'язаний з інноваціями, стає рушійною силою як особистого, так і суспільного розвитку. Подвійна природа ризику вимагає не лише наполегливості, але й глибокого розуміння розвитку суспільства.

Сучасне середовище для розвитку інноваційного потенціалу учнівської молоді з метою сприяння молодіжному підприємництву формується під впливом кількох факторів. Одним із ключових факторів є поточний стан інноваційного та цифрового розвитку України, який впливає на інституційне середовище країни. Крім того, матеріальна незахищеність значної частини українських громадян перешкоджає ефективному розвитку інноваційного потенціалу учнівської молоді в рамках системи професійної та вищої освіти. Така ситуація підкреслює необхідність переоцінки змісту освіти з метою кращої підготовки майбутніх бізнес-лідерів до конкурентного ринкового середовища із застосуванням нових інформаційних технологій та інноваційних методів навчання.

Іншим викликом є постійний «відтік мізків» молодих фахівців, які залишають країну, що виснажує кваліфікованих робітників. Крім того, безробіття залишається високим серед випускників з економічною та юридичною освітою, оскільки нинішнє економічне та правове середовище не сприяє самозайнятості та підприємництву. До цього додається загальний низький рівень соціокультурного розвитку учнівської молоді, що відображає пасивність і небажання взаємодіяти

з суспільством, а це, в свою чергу, обмежує їхній потенціал для творчого та різнобічного зростання.

Зростання популярності та попиту на молодіжне підприємництво підкреслюється різними ініціативами по всій Україні, які регулярно запускаються різними установами. Яскравим прикладом є лабораторія професійної кар'єри Інституту професійної освіти Національної академії педагогічних наук України. З 29 січня по 2 лютого 2024 року наукові співробітники викладали модуль *«Розвиток кар'єрно-підприємницької компетентності у здобувачів професійної освіти»* для педагогічних працівників професійної (професійно-технічної) освіти та фахових коледжів. Модуль передбачав формування цілісного і системного розуміння закономірностей щодо розвитку особистості на етапі набуття професійної освіти стосовно планування і реалізації професійної кар'єри; оволодіння технологіями забезпечення професійно-особистісного розвитку та формування кар'єрної компетентності учнів ЗП(ПТ)О та фахової передвищої освіти; оволодіння сучасними технологіями консультування з молодіжного підприємництва та формування фінансової грамотності майбутніх підприємців.

У листопаді 2024 року в межах виставки «Освіта та кар'єра-День студента» буде проведений круглий стіл: «Консультування з молодіжного підприємництва у закладах професійної (професійно-технічної) освіти в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України». Під час заходу буде розглянуто важливість якісного профорієнтаційного консультування як інструменту підготовки учнів закладів професійної освіти до молодіжного підприємництва, зосереджено увагу на унікальних викликах підготовки таких учнів в умовах воєнного стану та ролі підприємництва у відновленні економіки України у повоєнний період.

За підтримки проєкту «СпівДія» перетворилася на платформу, яка об'єднує різних стейкхолдерів молодіжної політики, зокрема обласні молодіжні центри, молодіжні ради та громадські організації, інтегруючи різні інструменти для розвитку молоді. Молоді люди зараз більш готові йти на ризик і мають високу мотивацію, а держава докладає зусиль для підтримки їхніх ініціатив. Незважаючи на воєнний стан в Україні, з'являються численні ініціативи, які допомагають як підприємцям-початківцям, так і досвідченим підприємцям розробити ефективні бізнес-стратегії. За останні роки з'явилося багато шкіл підприємництва, які пропонують молодим підприємцям необхідні

знання в таких ключових галузях, як економіка, маркетинг, бухгалтерський облік та фінанси. Отримавши теоретичну базу, вони закріплюють свої знання на майстер-класах або під наставництвом більш досвідчених власників бізнесу. Крім того, професійні стажування за кордоном пропонують молодим амбітним підприємцям можливість отримати цінні навички та знання від досвідчених підприємців, які керують малим бізнесом в інших країнах. Цей досвід також сприяє налагодженню зв'язків між досвідченими підприємцями та молодими новаторами, заохочуючи співпрацю та обмін новими бізнес-ідеями з іноземними партнерами.⁵³³

Наразі в Україні відсутній ефективний законодавчий механізм, який би гарантував молодим фахівцям перше робоче місце. Тому вкрай важливо перейняти досвід розвинених країн і створити можливості для молодого покоління займатися самозайнятістю. Розвиток сильної ринкової економіки невіддільний від ефективного функціонування підприємницької діяльності, що вимагає створення умов, які б заохочували до підприємництва всі верстви населення, з особливим акцентом на учнівську молодь.^{534,535}

Підприємницькі починання, ініційовані молодими людьми, мають значний позитивний вплив на соціально-економічний розвиток країни, просуваючи інновації та вирішуючи проблеми зайнятості учнівської молоді. Молоді люди особливо вправно реагують на запити споживачів, виробляючи масові унікальні продукти або пропонуючи спеціалізовані послуги в межах певних сегментів ринку. Сучасна учнівська молодь є високоосвіченою, і її знання залишаються актуальними. Їхнє креативне та адаптивне мислення підвищує конкурентоспроможність бізнесу та підтримує рух до оцифрування.⁵³⁶

Стаття 8 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» визначає державну підтримку молодіжного підприємництва та підприємницької

⁵³³ Юр'єва С. Ю., & Шкурупій К. В. (2021). Молодіжне підприємництво: вплив на розвиток регіону у контексті створення бізнес-спільнот. *Eprints.kname.edu.ua*. <https://eprints.kname.edu.ua/57792/>

⁵³⁴ Гриценко, І. А., & Єршова, Л. М. (2022). Інтерактивні форми й методи підготовки майбутніх фахівців до підприємницької діяльності. *Професійна педагогіка*, 1(24), 81–90. <http://lib.iitta.gov.ua/731901/>

⁵³⁵ Hrytsenok, I. (2021). Pedagogical technology of entrepreneurial competence development of future qualified personnel in the project activity process. *Professional Pedagogics*, 1(22), 23–31. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2021.22.23-31>

⁵³⁶ Kraus K., & Kraus N. (2023). *The nature of digital transformation. Energy of the economy. How to feel, understand and use it*: Scientific monograph. Baltija Publishing. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-287-6>

діяльності. Держава заохочує та сприяє розвитку підприємницьких ініціатив серед молоді, в тому числі шляхом створення молодіжних бізнес-центрів та бізнес-інкубаторів, які надають навчальні, інформаційні та консультаційні послуги молодим підприємцям-початківцям. Для цього розробляються та впроваджуються різні заходи, такі як надання довгострокових пільгових кредитів, забезпечення доступу до виробничих потужностей, страхування комерційних ризиків. Крім того, місцеві органи влади мають можливість зменшити реєстраційні збори для підприємств, заснованих молодими людьми та молодіжними організаціями, що фінансуються з місцевого бюджету.

Молодіжне підприємництво має бути пріоритетом для всіх державних інституцій, оскільки воно відіграє вирішальну роль у формуванні середнього класу, забезпеченні молоді робочими місцями та створенні підґрунтя для соціальної та економічної стабільності. Зростання молодіжного бізнесу може слугувати каталізатором інноваційного та цифрового розвитку міст, населених пунктів та країни в цілому.

В Україні молодіжне підприємництво визначається як економічна діяльність молодих людей, спрямована на реалізацію економічних інтересів, прояв творчого потенціалу та самореалізацію. Цей підприємницький дух є важливим для забезпечення короткострокової зайнятості учнівської молоді та створення умов, які посилюють економічну, соціальну, ресурсну та демографічну функції держави. Ми вважаємо, що всі державні установи, включаючи Державну службу зайнятості, Міністерство освіти і науки України та Національну державну службу, повинні продовжувати активно співпрацювати з громадськими організаціями. Ця співпраця має бути спрямована на підвищення якості освіти, сприяння ефективному працевлаштуванню, просування молодіжних ініціатив та підтримку молодих талантів, а також забезпечення професійного розвитку та перепідготовки у разі потреби. Молодіжне підприємництво може стати значним рушієм інноваційного та цифрового розвитку в малих, середніх та великих містах, а також у всій країні. Зазираючи у післявоєнний період, ми пропонуємо державним установам продовжувати тісно співпрацювати з громадськими організаціями з метою підвищення якості освіти, сприяння ефективній зайнятості, підтримки молодіжних ідей, плекання молодих талантів та надання

можливостей для підвищення кваліфікації та професійної перепідготовки за потреби.

Аналіз різних підходів до стимулювання молодіжного підприємництва показує, що підтримка надається за багатьма напрямками, включаючи фінансову допомогу, консультаційні послуги, інформацію, інфраструктуру та освіту. Реалізація цих ключових напрямів державної підтримки молодіжного підприємництва сприятиме появі нового покоління підприємців – динамічних, ініціативних особистостей, здатних відігравати вирішальну роль у розвитку бізнесу, економіки та соціального прогресу в сучасній Україні. Ефективне використання підприємницького потенціалу учнівської молоді також сприятиме зміцненню позицій України у світовій економіці.^{537,538,539}

Для сприяння молодіжному підприємництву необхідно створити спеціалізовані навчальні програми, які б навчали основам бізнесу, широко залучати учнівську молодь до підприємницької діяльності та підвищувати інтерес до підприємництва в молодіжному середовищі. Крім того, необхідно покращити доступ до інформації про програми державної підтримки, надати можливості для отримання практичного досвіду або стажування в бізнесі, а також навчити молодих підприємців комплексним маркетинговим навичкам, які допоможуть їм просувати свої підприємства.

⁵³⁷ Гриценко, І. А. (2024b). Основні форми й методи консультування майбутніх кваліфікованих робітників з молодіжного підприємництва. У *Розвиток педагогічної майстерності майбутнього педагога в умовах освітніх трансформацій* (с. 74–78): матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Глухів.

⁵³⁸ Гриценко, І. А. (2024d). Форми й методи консультування з молодіжного підприємництва. У *Технологічна і професійна освіта* (с. 228–230): проблеми і перспективи: матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції, м. Глухів.

⁵³⁹ Гриценко, І. А. (2024a). Механізми зворотного зв'язку в консультуванні здобувачів професійної освіти з питань молодіжного підприємництва. У *Розвиток сучасної науки та освіти: реалії, проблеми якості, інновації* (с. 422–427): матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя.

2.16. ВИКОРИСТАННЯ ЗМІШАНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПУБЛІЧНОМУ АДМІНІСТРУВАННІ ОСВІТИ

USE OF MIXED TECHNOLOGIES IN PUBLIC EDUCATION ADMINISTRATION

Владислав Мусій

аспірант КЗВО «Вінницька академія
безперервної освіти»,
<https://orcid.org/0009-0001-8760-9753>
liliamusij@gmail.com

Vladyslav Musii

Postgraduate student of the Vinnytsia
Academy of Continuing Education,
<https://orcid.org/0009-0001-8760-9753>
liliamusij@gmail.com

Досліджено проблемні аспекти адаптації педагогічних кадрів до змішаних технологій у публічному адмініструванні освіти. Виокремлено та проаналізовано моделі змішаних технологій в публічному адмініструванні освіти. Акцентовано увагу на проблемах, що виникають у викладачів та адміністраторів при використанні інноваційних технологій та перспективних векторах подальшого впровадження змішаних технологій у публічному адмініструванні освіти.

The problematic aspects of the adaptation of teaching staff to mixed technologies in public education administration are investigated. The models of mixed technologies in public education administration are identified and analysed. Attention is focused on the problems that teachers and administrators face when using innovative technologies and promising vectors for further implementation of mixed technologies in public education administration.

Ключові слова: змішані технології навчання, публічне адміністрування освіти, адаптація.

Keywords: Blended learning technologies, public administration of education, adaptation.

Системні зміни у професійній діяльності закладу освіти потребують нових підходів до управління освітнім процесом та створення умов для безперервного розвитку педагогічних працівників, освітніх установ та організацій. Також нових підходів вимагає процес публічного адміністрування закладу освіти, форми реалізації освітнього процесу тощо. Вони детермінують зміну структури управління освітнім процесом зсередини та ззовні. Вагома роль у цьому процесі належить адміністратору.

Домінантним вектором діяльності сучасного освітнього закладу є розвиток професійних компетентностей педагогів та адміністраторів щодо використання змішаних технологій навчання у діяльності закладів освіти. Адже саме постать викладача та адміністратора відіграє ключову роль в освітньому процесі щодо організації діяльності колективу, ефективної передачі набору знань та навичок, сприяння формуванню особистості та вихованню моральних цінностей.

Шляхи розв'язання проблеми підвищення ефективності освітнього процесу через застосування змішаних технологій навчання зустрічаються у дослідженнях Т. Гнатенко, Н. Лисенко,⁵⁴⁰ І. Грушина,⁵⁴¹ Р. Гуревича, М. Кадемії,⁵⁴² В. Дивак, Ю. Юрченко,⁵⁴³ І. Кравченко,⁵⁴⁴ К. Осадча, В. Осадчий, О. Спіріна,⁵⁴⁵ Я. Сікори,⁵⁴⁶ А. Фандєєва⁵⁴⁷ та ін. Водночас роль публічного адміністрування у ньому вивчена недостатньо.

З огляду на карантинні обмеження Covid-19 та військовий стан на території України, Міністерством освіти і науки було рекомендовано вітчизняним закладам освіти запровадити змішане навчання здобувачів освіти з метою збереження життя та здоров'я здобувачів освіти. Відповідно до «Рекомендацій щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та закладах професійної (професійно-технічної) освіти» така організаційна форма навчання передбачає «ефективне поєднання безпосередньої та опосередкованої форми взаємодії студентів і викладачів».⁵⁴⁸ Згодом, з послабленням карантину і стабілізацією ситуації, вже після повномасштабного вторгнення на більшій території нашої держави знову відбувався перехід до змішаних технологій, оскільки саме вони можуть забезпечити збереження життя та здоров'я учасників освітнього процесу. Зважаючи на це, одним із головних завдань, як постали перед адміністрацією закладів освіти стало питання адаптації педагогічного колективу до змішаних технологій навчання.

⁵⁴⁰ Гнатенко, Т. С., & Лисенко, Н. В. (2023). Використання інноваційних технологій навчання у ЗВО в умовах змішаного навчання. *Health & Education*, 1, 14–21. <https://doi.org/10.32782/health-2023.1.3>

⁵⁴¹ Грушина, І. (2016). Теоретичні та методологічні основи використання дистанційних технологій в контексті змішаного навчання. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*, 10(1), 28–34.

⁵⁴² Гуревич, Р., & Кадемія, М. (2017). Змішане навчання й інноваційні технології підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах. *Порівняльна професійна педагогіка*, 7(1), 106–112.

⁵⁴³ Дивак, В., & Юрченко, Ю. (2019). Використання медіаінформаційних технологій у змішаному навчанні системи відкритої освіти. *Нова педагогічна думка*, 4, 38–41.

⁵⁴⁴ Кравченко, І. (2016). Технологія змішаного навчання як інновація дистанційної освіти: переваги та ризики. *Гірська школа Українських Карпат*, 15, 237–240.

⁵⁴⁵ Осадча, К. П., Осадчий, В. В., & Спірін, О. М. (2022). Використання технологій змішаного та дистанційного навчання у педагогічній підготовці бакалаврів професійної освіти. *Інноваційна педагогіка*, 46, 155–160.

⁵⁴⁶ Сікора, Я. Б. (2022). Адаптація як об'єкт наукового дослідження: психолого-педагогічний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*, 2, 135–139.

⁵⁴⁷ Фандєєва, А. Є. (2017). Змішане навчання як технологія змін і трансформації. *Народна освіта*, 2, 4–9.

⁵⁴⁸ Міністерство освіти і науки України. (2020а). *Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти*. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/2020/zmyshene%20navchanny/zmishanenavchannia-bookletspreads-2.pdf>

Досліджуючи адаптаційні процеси, Я. Сікора слушно вказує, що адаптація є невід’ємною характеристикою людини, яка безпосередньо впливає на ступінь її включення до соціальних відносин, елементом яких є освітній процес. «Розглядаючи викладача та здобувача освіти як суб’єктів такого процесу, варто враховувати характеристики адаптації, на соціальному рівні (входження людини в нове соціальне середовище, прийняття цієї людини соціальним оточенням); психологічному рівні (відчуття психологічного комфорту від ситуації свого життя); дидактичному (здатність людини виконувати дії, що складають зміст навчальної діяльності, засвоєння нових навичок, планування розподілу навантаження протягом дня/тижня)».⁵⁴⁹

Таким чином, сутністю адаптації педагогічних кадрів має виступати процес активної взаємодії педагогів та адміністрації закладу освіти з освітнім середовищем, що забезпечує ефективність професійної педагогічної та адміністративної діяльності, генерує цілеспрямований та виважений підхід до управління освітнім процесом, його динамікою та детермінантами.

Актуальним та трендовим напрямом освіти сьогодні стала цифровізація простору, у тому числі освітнього. Технологія змішаного навчання поєднує в собі цифрові дистанційні технології та контактне спілкування педагога зі здобувачем освіти.

Змішані технології навчання вважаються однією з форм дистанційного навчання.⁵⁵⁰ Організація дистанційного навчання ґрунтується на використанні й поєднанні специфічних освітніх технологій і технічних засобів зв’язку із сучасними методиками навчання, на передаванні інформації. Питання належної організації дистанційного навчання потребують відповідного системотехнічного забезпечення закладу освіти.

Ці та інші функції, відповідно до пункту 3 статті 37 Закону України «Про повну загальну середню освіту»,⁵⁵¹ покладено на засновника закладу, де зазначено, що він «зобов’язаний забезпечити утримання та розвиток заснованого ним закладу освіти, його матеріально-технічної бази на рівні, достатньому для виконання вимог державних стандартів, ліцензійних умов провадження освітньої діяльності у сфері загальної середньої освіти, вимог трудового

⁵⁴⁹ Сікора, Я. Б. (2022). Адаптація як об’єкт наукового дослідження: психолого-педагогічний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*, 2, 135–139.

⁵⁵⁰ Гнатенко, Т. С., & Лисенко, Н. В. (2023). Використання інноваційних технологій навчання у ЗВО в умовах змішаного навчання. *Health & Education*, 1, 14–21. <https://doi.org/10.32782/health-2023.1.3>

⁵⁵¹ Верховна Рада України. (2020а). *Про повну загальну середню освіту*. Закон України від 16. січ. 2020 р. № 463-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

законодавства, оплати праці педагогічних та інших працівників, охорони праці, безпеки життєдіяльності, пожежної безпеки тощо».

Розглянемо ці види забезпечення, оскільки саме керівник закладу освіти повинен потурбуватись про їх наявність для організації та проведення результативного освітнього процесу:

- апаратні засоби; інформаційно-комунікаційне забезпечення; програмне забезпечення загального та спеціального призначення; технічна/сервісна підтримка; електронні освітні ресурси відповідно до Положення про електронні освітні ресурси, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 01 жовтня 2012 року № 1060 (зі змінами);⁵⁵²

- інформаційно-комунікаційне забезпечення з цілодобовим доступом до електронних освітніх ресурсів;

- ліцензійне програмне забезпечення або програмні продукти з відкритими кодами загального та спеціального призначення;

- технічна/сервісна підтримка для забезпечення безперервної роботи платформи дистанційного навчання.

Важливим реалізації змішаного навчання є створення інформаційно-освітнього середовища, яке може бути реалізоване на базі хмарних сервісів, або платформи дистанційного навчання.

Для ефективної організації навчання з використанням змішаних технологій дослідники рекомендують використовувати такі цифрові інструменти: Microsoft 365, Google Workspace for Education, Moodle, Edmodo, Classdojo тощо. Ці сервіси мають можливість відстежувати результати роботи учасників освітнього процесу (учителів, учнів), спостерігати за наповненням та проведенням дистанційних занять, зберігати роботи учнів та фіксувати результати навчання.

*Moodle*⁵⁵³ – це безкоштовна, відкрита навчальна платформа, призначена для створення персоналізованого освітнього середовища. Платформу можна розгорнути на власному вебсервері. З-поміж різних варіантів розміщення Moodle-сайту можна виділити ресурс *Gnomio*,⁵⁵⁴ який дозволяє створити власний сайт з готовими налаштуваннями. Система має простий та ефективний web-інтерфейс, дизайн має модульну структуру і легко модифікується, підтримуються різні структури курсів. Кожен курс може бути додатково захищений за допомогою кодового слова. Наявний багатий набір модулів-складових для курсів: чат, опитування, форум, глосарій, робочий зошит, урок, тест, анкета, вікі, семінар, ресурс (у вигляді тексту, вебсторінки, каталогу). Усі оцінки додаються у сторінку журналу (або у вигляді

⁵⁵² Міністерство освіти і науки України. (2012). *Про затвердження Положення про електронні освітні ресурси*: Наказ МОН України від 01.10.2012 № 1060. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12#T>

⁵⁵³ Moodle. (n.d.). *Moodle – Open-source learning platform*. <https://moodle.org/>

⁵⁵⁴ Gnomio. (n.d.). *Gnomio – Free and easy Moodle hosting*. <https://www.gnomio.com>

файлу), доступний повний звіт щодо роботи користувача в системі, можливе налаштування e-mail (розсилки новин, форумів, оцінок і коментарів учителів). Однак, на відміну від Google Classroom, ця платформа потребує більш серйозного підходу та поглибленого вивчення інструментів роботи. Не дивлячись на переваги Moodle, варто зазначити що закладу освіти потрібно буде запросити фахівця, який буде здійснювати технічну та методичну підтримку системи. *Microsoft 365*⁵⁵⁵ – платний хмарний власницький інтернет-сервіс і програмне забезпечення компанії Microsoft, що розповсюджується за схемою «програмне забезпечення + послуги». Хмарний формат означає, що дані зберігаються в центрі обробки даних, а не на комп'ютері, що забезпечує користувачам доступ до документів і даних через браузер з різних пристроїв з можливістю виходу в Інтернет.

Google Workspace for Education – це пакет спеціалізованого хмарного програмного забезпечення, інструментів для спільної роботи та дистанційного навчання від компанії Google.

Google Classroom – вебсервіс, створений Google для закладів освіти з метою спрощення створення, поширення і класифікації завдань безпаперовим шляхом. Основна мета сервісу – прискорити процес поширення файлів між педагогами та здобувачами освіти.

Google Classroom об'єднує в собі: Google Drive для створення і обміну завданнями, Google Docs, Sheets and Slides для їх написання, Gmail для спілкування, Google Calendar для розкладу та інші вебсервіси. Здобувачі освіти можуть бути запрошені до класу через приватний код, чи автоматично імпортуватися з сайту закладу освіти. Кожен клас створює окрему папку на Google диску відповідного користувача Google Drive, куди подається робота, котру оцінює викладач. Мобільні додатки, доступні на iOS і Android, дозволяють користувачам робити фото та прикріпляти їх до завдань, ділитися файлами з інших додатків та мати офлайнний доступ до інформації. Педагог може відстежувати прогрес кожного здобувача освіти, а після оцінки його роботи, повернути її, супроводжуючи коментарями.

Електронні журнали, електронний щоденник «Нові знання», Human, E-school, Prosvita та ін. дають можливість отримувати інформацію про проведення уроків, оцінки та здійснювати аналіз успішності окремих учнів, груп та всього закладу освіти в цілому, що є частиною публічного адміністрування.

Так, наприклад, особливістю платформи *Human*⁵⁵⁶ є забезпечення комплексної цифровізації освітніх закладів завдяки консолідації інструментів для організації освітнього процесу, комунікації та аналітики в єдиній системі. Як результат, заклад отримує інструменти

⁵⁵⁵ Microsoft. (n.d.). *Microsoft – Official home page*. <https://www.microsoft.com/uk-ua/>

⁵⁵⁶ Human. (n.d.). *Human – Online learning platform*. <https://www.human.ua/>

для очної та дистанційної форми навчання, а також прозору статистику освітнього процесу. *E-school*⁵⁵⁷ призначений для оброблення й надання в зручному електронному вигляді інформації про успішність учнів. Сервіс забезпечує можливість вчителям розміщати навчальні матеріали, учням – виконані завдання, проводити тестування. *Prosvita*,⁵⁵⁸ крім функції фіксації освітніх досягнень учнів дозволяє педагогам наповнювати онлайн-курс навчальними матеріалами з доступом для учнів за допомогою програмних інструментів для спільного онлайн-навчання. Крім того, наявна можливість здійснювати онлайн-трансляції, наявний електронний щоденник, онлайн-бібліотека, можливість тестування, створення онлайн-курсів, здійснювати аналітику та моніторинг освітнього процесу, освітні онлайн-ігри, конструктор опитувань та форми зворотного зв'язку тощо.

Водночас поруч із сервісами для організації та проведення занять, електронними журналами та щоденниками, адміністраторам закладу освіти буває необхідно здійснювати оперативну комунікацію. Для цього можна використати можливості соціальних мереж та месенджерів. Адміністрація закладу може створити групу в соціальній мережі / месенджері (Facebook, Viber, Telegram тощо) з обмеженим доступом, де розміщує інформацію з організації освітнього процесу. При цьому необхідно пам'ятати про заходи з кібербезпеки та розуміти яку інформацію можна поширювати таким чином, а яку не варто.

Також для комунікації гарно працюють сервіси електронної пошти. Використовуючи їх адміністрація може обмінюватись навчальними матеріалами з педагогічними працівниками закладу освіти з урахуванням попередніх застережень.

Використання вище вказаних сервісів надає керівнику освітнього закладу можливість оперативно поширювати інформацію, здійснювати керівництво та реалізовувати контроль щодо виконання педагогічними працівниками освітньої програми, забезпечувати регулярне відстеження результатів навчання здобувачів освіти.

Реалізація використання в освітній організації залежить від наявної інфраструктури освітньої організації. Саме тут можна підкреслити роль публічного адміністратора, адже ефективна організація простору, його наповнення – одне з його фахових завдань. Зазвичай на базі закладу, має бути центральна велика аудиторія, в якій передбачені індивідуальні місця роботи – міні-офіси. Кожен, хто навчається, має комп'ютер (або планшет чи інший гаджет), за допомогою якого він навчається онлайн. По периметру центрального простору безліч дискусійних кімнат для роботи в малих групах, для брейнстормінгу, а також наукові лабораторії. Крім того, є зона

⁵⁵⁷ e-Schools. (n.d.). *e-Schools – Online education platform*. <https://e-schools.info/>

⁵⁵⁸ Prosvita. (n.d.). *Prosvita – Educational resources and tools*. <https://prosvita.net/>

соціалізації, в якій здобувачі освіти розміщуються на диванах, пуфах та продовжують вчитися. Головне, щоб вони могли вільно переміщатися та групуватися з урахуванням своїх потреб.⁵⁵⁹

Таким чином, у гнучкій моделі основна ідея полягає в тому, що здобувачі освіти, на відміну від моделей ротації, не обмежують кількість часу на той чи інший вид навчальної діяльності. Натомість у кожного є гнучкий графік роботи, який змінюється залежно від необхідності. Це найскладніша для реалізації, але й найперспективніша модель для професійно-технічної сфери. Однак, щоб працювати в ній, в здобувачів мають бути розвинені навички самоорганізації.

Перевагою змішаних технологій для публічного адміністрування в закладі освіти є насамперед можливість збору даних та аналізу інформації щодо результатів освітньої діяльності здобувачів освіти. Ще одна перевага Blended Learning у тому, що керівник може навчати/контролювати/координувати значну кількість учасників одночасно. Змішане навчання дозволяє адміністратору перерозподілити ресурси та підвищити власну ефективність з оптимізацією затрат часу.

Серед додаткових переваг змішаних технологій є вбудовування технології асинхронної інтернет-комунікації в «живі» освітні курси, що сприяє отриманню одночасно незалежного та спільного навчального досвіду. Адже використання інформаційних та комунікаційних технологій покращує ставлення до здобуття знань, а також якість комунікації між учасниками освітнього процесу.⁵⁶⁰ Загалом для адміністратора в його щоденній рутині, Blended Learning дозволяє організовувати та планувати роботу закладу освіти.

Водночас варто розглянути також і недоліки змішаного навчання. Передусім, це нерівномірна ІТ-грамотність, залежність від техніки, рівня інтернет-доступу, стійкості онлайн режиму та безлімітних тарифів. Найчастіше перешкодою для впровадження цього підходу стає низький рівень володіння технологіями, тому для викладачів та здобувачів освіти необхідний технологічний майстер-клас, а також навчання з освітньою Blending Learning-платформою. Ще один «гальмуючий» фактор – змішане навчання вимагає технічної підтримки та певних витрат на створення відеоматеріалів, навчальних програм та тестуючих модулів.⁵⁶¹

⁵⁵⁹ Кравченко, І. (2016). Технологія змішаного навчання як інновація дистанційної освіти: переваги та ризики. *Гірська школа Українських Карпат*, 15, 237–240.

⁵⁶⁰ Осадча, К. П., Осадчий, В. В., & Спірін, О. М. (2022). Використання технологій змішаного та дистанційного навчання у педагогічній підготовці бакалаврів професійної освіти. *Інноваційна педагогіка*, 46, 155–160.

⁵⁶¹ Кухаренко, В. М. (ред.), Березенська, С. М., Бугайчук, К. Л., & ін. (2016). *Теорія та практика змішаного навчання*: монографія. Миськдрук, НТУ ХП.

Також слабким місцем змішаної технології в розрізі публічного адміністрування, є відсутність методики викладання в електронному середовищі та неготовність педагогів та адміністраторів до переходу в нову якість – тьюторів, які супроводжують освітній процес. Перешкодою впровадження змішаного навчання в освітній процес стає відсутність підготовки викладацького складу як до ведення тьюторіалів, так і до розробки контенту для електронного середовища. До проблем, що стосуються впровадження моделі змішаного навчання, відноситься і відсутність нормативної бази, що регламентує розробку електронних освітніх ресурсів та розподіл навантаження викладацького складу, що викликає побоювання та певний скепсис викладачів та небажання працювати в електронному середовищі.^{562,563}

Робота у дистанційному режимі потребує більшого ресурсу: часового, емоційного, інтелектуального. Для дистанційного навчання педагог має адаптувати навчальний матеріал так, щоб під час онлайн-уроку викласти найцінніше та надати інструкції й роз'яснення для опрацювання навчального матеріалу.

Таким чином, результати дослідження дали можливість стверджувати, що основними завданнями керівника закладу освіти в умовах адаптації педагогічного колективу до використання змішаних технологій навчання – це забезпечення викладачів усіма необхідними технічними умовами праці, підтримка та спрямування педагогів, забезпечення їх взаємодії та комунікації, ініціювання та підтримка обміну думками та цікавими інструментами роботи у віддаленому режимі.

В умовах дистанційного навчання особливої уваги потребує процес реалізації освітньої програми закладу. Організація співпраці між педагогами – ключова умова для досягнення гарних результатів навчання учнів. Керівнику закладу варто запровадити практики з обміну досвідом та консультацій між викладачами. Предметом таких практик може бути корегування календарно-тематичного планування, обговорення навчальних тем, які можна опрацювати під час дистанційного навчання, а які варто перенести на час, коли учні повернуться в аудиторії.

⁵⁶² Дивак, В., & Юрченко, Ю. (2019). Використання медіаінформаційних технологій у змішаному навчанні системи відкритої освіти. *Нова педагогічна думка*, 4, 38–41.

⁵⁶³ Кравченко, І. (2016). Технологія змішаного навчання як інновація дистанційної освіти: переваги та ризики. *Гірська школа Українських Карпат*, 15, 237–240.

РОЗДІЛ 3

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА
ЕКОЛОГІЗАЦІЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
ДЛЯ ПРИСКОРЕННЯ
ПОВОЄННОГО
ВІДНОВЛЕННЯ
УКРАЇНИ

3.1. ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

DIGITALISATION AND GREENING OF VOCATIONAL EDUCATION FOR SUSTAINABLE RECOVERY OF UKRAINE

Тетяна Мавдрик

методист Навчально-методичного центру
професійно-технічної освіти у
Дніпропетровській області,
м. Кривий Ріг,
<https://orcid.org/0009-0000-1345-7358>
mavdriktan@gmail.com

Tetiana Mavdryk

Methodologist at the Training and
Methodological Centre for Vocational
Education in the Dnipro Oblast,
Kryvyi Rih,
<https://orcid.org/0009-0000-1345-7358>
mavdriktan@gmail.com

Відбудова України – це унікальна можливість впровадити найкращі світові практики. Представлено результати дослідження, як поєднання цифрових технологій та принципів сталого розвитку може змінити будівельну галузь України та підготувати кваліфікованих фахівців для реалізації амбітних проєктів.

The rebuilding of Ukraine is a unique opportunity to implement the world's best practices. The article presents the results of a study on how the combination of digital technologies and sustainable development principles can change the construction industry in Ukraine and train qualified specialists to implement ambitious projects.

Ключові слова: відбудова, цифровізація, екологізація, професійна освіта.

Keywords: reconstruction, digitalization, environmentalization, professional education.

Уперше, з часів Другої світової війни, більшість міст Східної України були зруйновані, деякі міста, такі як Бахмут, Мар'їнка, Попасна, були повністю знищені, і їх доведеться відновлювати з нуля. Історія людства знає багато прикладів руйнування міст через війни чи природні катастрофи. Тому Україна може вибрати найбільш зручний для себе шлях відновлення,⁵⁶⁴ враховуючі сучасні технології та екологічні вимоги.

Саме тому підготовка висококваліфікованих робітників будівництва, здатних до втілення інноваційних проєктів, є одним із ключових напрямів розвитку професійної освіти. Цифрова трансформація та посилення екологічної складової у професійній освіті є ключовими факторами для прискорення цього процесу.

⁵⁶⁴ Симонов, С. І., Гаркуша, В. С., Пузачова, А. С., Годун, Т. М., & Сергієнко, Ю. В. (2023). Післявоєнна відбудова Маріуполя за допомогою вім-технологій на прикладі «Приазовського державного технічного університету». *Нові технології в будівництві*, 43. http://www.ntinbuilding.ndibv.org.ua/archive/2023/43_2023/9.pdf

Цифрова трансформація будівництва: нові можливості.

Створення сучасного цифрового простору є пріоритетним напрямком в будівництві у найближчій перспективі. Тому, для подальшої ефективної цифрової трансформації будівельного бізнесу необхідно удосконалювати інструментарій, призначений для збільшення точності планування будівельних процесів, їх оптимальної організації і контролю.⁵⁶⁵

Передові світові практики будівельних проєктів вже базуються на BIM-моделюванні, 3D-принтингу, використанні дронів та симуляторів. Ці інновації дозволяють значно підвищити ефективність та якість будівництва.

За допомогою 3D візуалізації створюється тримірна модель майбутньої будівлі чи споруди (прототип). Якщо додатково доповнити даними, зібраними дронами з камерами та технологіями, то допоможе зробити віртуальну копію реальних об'єктів, знайти оптимальне рішення та уявити фінальний результат, здійснити моніторинг будівельних майданчиків щодо дотримання техніки безпеки, в реальному часі виявити небезпечні ситуації та сповістити керівництво (прораба, бригадира) тощо. Також моделювання дозволяє прогнозувати споживання енергії будівлею та виявляти слабкі місця в її теплоізоляції.

Використання будівельних принтерів допомагає зводити цілі будівлі або їх збірні компоненти швидко та надійно. Можна 3D-друкувати елементи фасаду й дизайну, пристроїв та предметів інтер'єру, виготовлення підлог, несучих та ненесучих стін.

Штучний інтелект (ШІ) вже активно допомагає фахівцям у плануванні та проєктуванні; виборі матеріалів та їх контролю витрат; візуалізації фінального результату. Інструменти ШІ здатні виявити 99 % фізичних помилок ще до початку втілення ідеї та прораховувати реальні ризики на будівництві.

Симулятори, тренажери, віртуальна та доповнена реальність відкривають нові можливості для навчання і тренування будівельників. Вони можуть значно підвищити рівень безпеки на виробництві.

Іншим потенційним напрямком є використання Інтернету речей (IoT). IoT дозволяє підключати різні пристрої до Інтернету та обмінюватися даними між ними. Наприклад, IoT може бути

⁵⁶⁵ Марченко, О. І., & Коляденко, Р. С. (2023). Цифрова трансформація будівельного бізнесу: тенденції та перспективи. *Цифрова економіка та економічна безпека*, 4(04). <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/123/113>

використаний для моніторингу та управління енергоефективністю будівель, оптимізації використання води та інших ресурсів.⁵⁶⁶

За допомогою сенсорів, цифрових інструментів можна автоматизувати управління системами опалення, вентиляції та кондиціонування, що дозволяє знизити енергоспоживання та забезпечити комфорт для мешканців. Таке програмне забезпечення для життєвого циклу будівлі дозволяє оцінити екологічний слід будівлі на всіх етапах її існування, від вибору матеріалів до експлуатації.

Екологічні аспекти будівництва: сталий розвиток.

Відновлення України має відбуватися з урахуванням принципів сталого розвитку. Сталий розвиток у будівництві передбачає мінімізацію негативного впливу на довкілля протягом усього життєвого циклу будівлі, від проєктування до демонтажу.⁵⁶⁷

Основні принципи сталого будівництва:

Енергоефективність: використання енергоефективних матеріалів та технологій для зменшення споживання енергії будівлею.

Використання відновлюваних джерел енергії: встановлення сонячних батарей, вітрогенераторів та інших відновлюваних джерел енергії для забезпечення будівлі енергією, дозволяють зменшити залежність від традиційних джерел енергії та знизити викиди парникових газів.

Використання екологічно чистих матеріалів: застосування природних матеріалів (дерево, глину, соломку), які мають низький вуглецевий слід і створюють здоровий мікроклімат у приміщеннях, а також перероблених матеріалів.

Збереження води: впровадження систем збору та повторного використання дощової води зменшують навантаження на міську інфраструктуру та забезпечують додаткове джерело води для поливу рослин та інших потреб; установка сантехніки з низьким споживанням води.

Управління відходами: мінімізація кількості відходів шляхом їх сортування, переробки та повторного використання.

⁵⁶⁶ Литвин, Ю. В., & Лакіза, В. В. (2023). Роль сучасних технологій в міському управлінні. В *Перспективи розвитку територій: Теорія і практика*. Матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (с. 33–35). Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова. https://science.kname.edu.ua/images/dok/konferentsii/2023/Tezy_2023/Zbirka_tez_16_17_11_23.pdf

⁵⁶⁷ Деркач, С. І. (2023). Інноваційний підхід до модернізації житлової забудови на засадах сталого розвитку. *Нові технології в будівництві*, 43, 3–11. http://www.ntinbuilding.ndibv.org.ua/archive/2023/43_2023/43_2023.pdf

Зелені дахи та вертикальне озеленення: створення зелених зон на дахах та стінах будівель для поліпшення мікроклімату та зменшення навантаження на системи кондиціонування.

Всі ці інновації привели до того, що для відновлення України потрібні працівники, які володіють не тільки базовими професійними навичками, зокрема, екологічними принципами, але й цифровими компетентностями, приймають критичні рішення, працюють в команді та готові адаптуватися до швидких змін. І саме таких кваліфікованих робітників повинні підготувати заклади професійної освіти.

Шлях до відновлення України через цифровізацію та екологізацію професійної освіти.

Професійна освіта відіграє ключову роль у цифровізації та екологізації будівництва. Підготовка висококваліфікованих робітників, які володіють сучасними знаннями та навичками, є необхідною умовою для відновлення України та переходу до сталої моделі розвитку.

1. Підготовка кваліфікованих кадрів. Професійна освіта має готувати фахівців, які не тільки володіють традиційними будівельними навичками, але й є компетентними в застосуванні цифрових інструментів та екологічних технологій у будівництві. Освітні програми повинні постійно адаптуватися до швидкозмінних вимог ринку праці, сприяючи розвитку інноваційної та сталої будівельної галузі

2. Формування цифрової компетентності. Включення до освітніх програм тем з використанням BIM-моделювання, 3D-принтингу, програмним забезпеченням для аналізу енергоефективності та інших сучасних технологій. Комп'ютерні тренажери, мобільні додатки, інтерактивні симулятори будівельних процесів можуть використовуватися для відпрацювання навичок управління важкої будівельної техніки, монтажу сонячних панелей, теплових насосів тощо; вивчення нових будівельних технологій, таких як 3D-друк, роботизована кладка тощо. Використання імерсивних технологій дозволяють зануренню здобувачів освіти у віртуальну реальність для виконання складних будівельних завдань, наприклад, зведення висотних будівель або роботи з небезпечними матеріалами; відпрацюванню різноманітних маневрів, ситуацій та сценарій, з якими вони можуть зіткнутися на реальному об'єкті. Віртуальні тури на будівельні майданчики та об'єкти, дозволяють здобувачам освіти детально ознайомитися з процесом будівництва. За допомогою штучного інтелекту можна створювати фотореалістичні зображення та відео майбутньої будівлі, що дозволяє краще уявити кінцевий

результат. ШІ допоможе здобувачу освіти згенерувати дизайн кімнати за заданими параметрами і обмеженнями, запропонує різноманітні варіанти та оптимальні рішення.

Приклад з конкретними інструментами:

Мобільний додаток «Augment» для візуалізації 3D моделей. Цей додаток зручно використовувати під час віртуальних експериментів при проведенні лабораторних робіт з предметів «Фізика», «Електротехніка». Реальні лабораторні роботи замінюються на роботи у доповненій реальності шляхом розміщення маркерів на лабораторних установах.

Мобільний додаток «Cat® Technology Experience». За його допомогою майбутні машиністи можуть віртуально керувати бульдозерами, екскаваторами та автогрейдером в умовах залізничного кар'єру. Завдяки 360-градусному огляду та VR-окулярам, навчання стає інтерактивним та реалістичним.

Мобільний додаток «BIM» – інформаційна модель будівлі. За допомогою цієї технології майбутні будівельники можуть ще ефективніше планувати, будувати і експлуатувати будівлі та об'єкти інфраструктури. За допомогою спеціальної гарнітури BIM або просто мобільного телефону, можна пройтися всередині ще не збудованого об'єкта.

Мобільні додатки «Sweet Home 3D, FloorPlan 3D, SketchUp». Це інтуїтивні програми для дизайнерів і архітекторів, які використовуються для швидкого створення тривимірних моделей предметів, конструкцій, будівель і інтер'єрів. Завдяки інтуїтивному процесу роботи, здобувач освіти може втілити свій задум досить точно і графічно зрозуміло.

Симулятор House Flipper «занурює» у світ ремонту будинку та формує у здобувачів освіти не тільки професійну, але й підприємницьку компетентність – створюючи свій власний бізнес. Гасло цієї гри: купуйте, відновлюйте, декоруйте та продавайте.

Тренажер-симулятор «Kran-Simulator» (крановий). Інтерактивна мультимедійна система симуляторів створює віртуальну модель кабіни баштового крану, яка максимально наближена до реальної. Навчить управляти та ліквідувати несправності, які є відображенням дійсних ситуацій, що можуть виникнути на реальному будівництві. Відеомодель включає тривимірне зображення ділянки, різні маршрути

та погодні умови (дощ або сніг). Також здобувач освіти може проходити підготовку у форматі імітації денного та нічного часу.⁵⁶⁸

Додаток Creator AVR дозволяє створювати навчальні завдання, обмінюватись враженнями за допомогою мобільних пристроїв без необхідності програмування.⁵⁶⁹ Також можна створювати інтерактивні моделі будівель, що дає змогу детально вивчати проєкти, розуміти конструктивні особливості та виявляти потенційні проблеми на ранніх етапах.

Додаток Google Expeditions – віртуальні екскурсії по відомих архітектурних пам'ятках можуть бути корисним інструментом для вивчення стилів, конструктивних рішень та матеріалів.

Bing Image Creator – інструмент на основі штучного інтелекту, який дозволяє візуалізувати будівельні об'єкти, схеми, процеси просто описуючи їх словами.

Віртуальна кімната (Framevr) – це інструмент на основі штучного інтелекту, який перетворює звичайні текстові підказки на інтерактивні віртуальні простори. Тобто можна створити повністю реалістичний віртуальний будівельний майданчик, де майбутні будівельники зможуть практично відчувати, як працювати з різними інструментами та матеріалами, вирішувати складні завдання і навіть тренуватися на випадок непередбачених ситуацій.

Крім того, Framevr може бути використаний для проведення інтерактивних тренінгів з безпеки праці, демонструючи наочно можливі ризики та способи їх уникнення.

Однією з найцікавіших можливостей Framevr є створення персоналізованих навчальних програм. Кожен здобувач освіти зможе отримати індивідуальний план навчання, який буде відповідати його рівню підготовки та можливостям.

За допомогою *мобільних додатків Ulab.ar, AlbumAR або МетоBook* звичайні фотографії та зображення перетворюються на інтерактивні 3D-моделі, анімації та відео прямо на екрані вашого смартфона.

Ulab.ar: Ідеально підходить для створення інтерактивних навчальних матеріалів. За допомогою цього додатка можна створити

⁵⁶⁸ Мавдрик, Т. М. (2022). Використання технологій віртуальної та доповненої реальності у професійній підготовці майбутніх кваліфікованих робітників будівельної галузі. В *Інформаційно-методичний збірник навчально-методичного центру професійно-технічної освіти у Дніпропетровській області* (Випуск № 2-30). <http://surl.li/jtfmbn>

⁵⁶⁹ Мельник, І., Задерей, Н., & Нефьодова, Г. (n.d.). Доповнена та віртуальна реальність як ресурс навчальної діяльності студентів. У *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційні технології та комп'ютерне моделювання»*. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/25746/1/I_Melnyk_Virtualna_realnist_FITU.pdf

3D-моделі будівельних конструкцій, анімовані інструкції, віртуальні лабораторії для експериментів.

AlbumAR: дає змогу «оживити» фотографії та альбоми. Наприклад, можна створити альбом з історією будівництва об'єкта, де кожне фото буде супроводжуватися додатковою інформацією, 3D-моделями та відео.

МетоBook: цей додаток можна використовувати для створення інтерактивних блокнотів з нотатками, схемами, 3D-моделями.

3. Розвиток екологічного мислення: важливо формувати у здобувачів освіти розуміння того, як будівництво впливає на довкілля та які є інструменти для мінімізації цього впливу.

Шляхи розвитку екологічної свідомості здійснювати через:

– *інтеграцію екологічних тем в освітні програми*: включення екологічних компонентів у всі навчальні дисципліни, починаючи від загальноосвітніх предметів і закінчуючи професійною підготовкою.

Наприклад:

Математика: розрахунок екологічного сліду будівель, аналіз енергоефективності.

Фізика: вивчення принципів роботи сонячних батарей, вітрогенераторів, систем теплоізоляції.

Хімія: дослідження впливу будівельних матеріалів на довкілля, розробка екологічно чистих будівельних сумішей.

Біологія: вивчення біорізноманіття на будівельних майданчиках, розробка методів рекультивации земель.

Географія: аналіз впливу будівництва на ландшафт, клімат, водні ресурси.

Історія: вивчення екологічних проблем, пов'язаних з будівництвом у минулому, порівняння з сучасними підходами.

Професійна підготовка: вивчення екологічних норм і стандартів, технологій зеленого будівництва, методів утилізації будівельних відходів; розробка екологічно чистих проєктів будівель, використання природних матеріалів, створення енергоефективних систем; проєктування систем водопостачання та водовідведення, вентиляції та кондиціонування, які мінімізують негативний вплив на довкілля.

– *практичні заняття та проєкти*: організація практичних занять, екскурсій, проєктів, спрямованих на вирішення реальних екологічних проблем.

Наприклад:

Екскурсії: відвідування екологічно чистих будівель, підприємств з переробки будівельних відходів, природоохоронних зон.

Проекти: розробка проєкту екологічного будинку або громадського простору; створення навчальних моделей систем сонячної енергетики, вітроенергетики; проведення досліджень якості повітря та води на будівельних майданчиках; розробка планів озеленення територій навколо освітніх закладів.

– *співпраця з будівельними організаціями:* співпраця з підприємствами, які займаються розробкою та впровадженням екологічних технологій.

Наприклад:

Виробнича практика, дуальна форма здобуття освіти: дозволяє закріпити теоретичні знання на практиці, ознайомитися з технологічними процесами, що відбуваються на будівельних майданчиках, та отримати досвід роботи в реальних умовах.

Спільні проєкти: розробка та реалізація спільних проєктів з будівництва екологічних об'єктів.

Лекції та майстер-класи: запрошення фахівців з будівельних компаній для проведення інфосесій, лекцій та майстер-класів.

– *використання сучасних технологій:* застосування цифрових інструментів для навчання та моделювання екологічних процесів.

Наприклад:

Використання мобільних додатків: застосування додатків для моніторингу якості повітря, рівня шуму на будівельних майданчиках.

– *залучення здобувачів освіти до наукової діяльності:* стимулювання молоді до проведення досліджень у галузі екології.

Наприклад:

Створення наукових гуртків з екології будівництва.

Підтримка участі здобувачів освіти у наукових конференціях, олімпіадах.

Сприяння публікації результатів наукових досліджень здобувачів освіти.

– *формування екологічної культури:* проведення екологічних заходів, конкурсів, фестивалів тощо.

Наприклад:

Проведення екологічних акцій, конкурсів, фестивалів.

Створення екологічних клубів

Видання екологічних газет і журналів, присвячених екологічним темам.

4. Створення навчально-практичних центрів (НПЦ), лабораторій та майданчиків для практичного навчання. Створення НПЦ, навчальних лабораторій, майданчиків, оснащених сучасним

обладнанням та матеріалами, можуть стати осередками інновацій та сприяти розвитку регіону. Це дозволить здобувачам освіти отримати практичні навички роботи з новими технологіями та матеріалами, відпрацьовувати різноманітні будівельні операції в безпечному середовищі.

5. Партнерство з роботодавцями, бізнесом та науковими установами. Тісна співпраця закладів професійної (професійно-технічної) освіти з будівельними підприємствами дозволяє:

– узгодити освітні програми з потребами ринку праці (це гарантує, що випускники володіють саме тими знаннями та навичками, які необхідні для успішної роботи);

– зробити навчання більш практико-орієнтованим та відповідати сучасним вимогам;

– здобувачам освіти отримати можливість проходити виробничу практику в реальних умовах підприємства, що сприяє швидкій адаптації до вимог сучасного будівництва;

– формувати практичні навички, необхідні для успішної професійної діяльності;

– відкриває перед випускниками широкі перспективи працевлаштування та кар'єрного зростання.

Співпраця з науковими установами дозволить генерувати нові ідеї та знаходити нестандартні рішення.

6. Співпраця з міжнародними організаціями, участь в грантах. Обмін досвідом з іншими країнами, які мають успішний досвід у сфері сталого будівництва.

7. Розвиток стартапів та ініціатив. Розвивати у здобувачів освіти навички проектного навчання. Залучати їх до розробки реальних власних проєктів, стартапів та ініціатив у сфері «зелених» технологій, брати участь у конкурсах та конференціях.

Цифрова трансформація та екологізація професійної освіти – це невід'ємні складові повоєнного відновлення України. Підготовка фахівців, які володіють сучасними технологіями та орієнтовані на сталий розвиток, є інвестицією в майбутнє нашої країни. Відновлення – це не лише відновлення будівель, а створення нового, екологічного та технологічного середовища.

3.2. ЦИФРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

DIGITAL TRANSFORMATION OF VOCATIONAL EDUCATION: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

Анжела Єськова

викладач,

Відокремлений структурний підрозділ
«Костянтинівський індустріальний
фаховий коледж ДВНЗ «ДонНТУ»,
м. Костянтинівка, Україна,

<https://orcid.org/0009-0004-3540-5769>

anzelaeskova20@gmail.com

Anzhela Yeskova

teacher,

Separate structural subdivision
«Kostiantynivka Industrial Vocational
College», SHEI «DonNTU»,
Kostiantynivka, Ukraine,

<https://orcid.org/0009-0004-3540-5769>

anzelaeskova20@gmail.com

Дослідження спрямоване на аналіз викликів та можливостей, пов'язаних із цифровими трансформаціями в сучасних освітніх закладах. Розглядаються проблеми нерівномірного доступу до цифрових ресурсів, необхідність адаптації освітніх програм та підготовки викладачів до використання цифрових технологій. Досліджуються ключові аспекти впливу цифрових інновацій на навчання та виокремлюються стратегічні підходи до ефективного впровадження цифрових інструментів.

The study is aimed at analyzing the challenges and opportunities associated with digital transformations in modern educational institutions. The problems of uneven access to digital resources, the need to adapt educational programs and prepare teachers for the use of digital technologies are considered. Key aspects of the impact of digital innovations on learning are explored and strategic approaches to the effective implementation of digital tools are highlighted.

Ключові слова: цифрова трансформація, цифрові компетентності, цифрові інновації, освітні програми, стратегія.

Keywords: digital transformation, digital competencies, digital innovations, educational programs, strategy.

В сучасному світі освітні заклади стикаються з необхідністю адаптації до мінливого середовища, де цифрові трансформації стають невід'ємною частиною освітнього процесу. Завдяки поширенню технологій, таких як штучний інтелект, віртуальна реальність, та інші інновації, відбувається зміна у підходах до навчання та викладання. Однак цей перехід до цифрових технологій супроводжується рядом складних викликів, від яких залежить якість та доступність освіти. Важливо розглядати ці виклики і вирішувати їх, забезпечуючи ефективну інтеграцію цифрових технологій у сфері освіти.

Першим викликом є нерівномірний доступ до цифрових ресурсів та технологій серед студентів та закладів освіти.

Другим викликом є необхідність адаптації освітніх програм та методів до вимог цифрової ери. Це вимагає не лише перегляду змісту навчальних курсів, але й впровадження інноваційних технологій, таких як онлайн-навчання, використання віртуальної реальності та інших цифрових інструментів.

Третім значущим викликом є потреба в підготовці викладачів до використання цифрових засобів у викладанні. Багато педагогів можуть стикатися із складністю впровадження нових технологій в освітній процес через відсутність необхідної підготовки та підтримки. Це може призвести до відчуття стресу та втрати мотивації серед викладачів, що впливає на якість освіти в університетах.⁵⁷⁰

Останні роки відзначаються надзвичайною активністю в області досліджень цифрових трансформацій у вищій освіті по всьому світу, зокрема у контексті впровадження дистанційно, змішаного та онлайн-навчання.⁵⁷¹ Сучасний ринок праці стає все більше цифрово-орієнтованим. Роботодавці шукають працівників, які володіють навичками роботи з інформаційними технологіями та можуть ефективно використовувати цифрові інструменти для вирішення завдань. Дослідження у галузі цифрової компетентності стали вкрай важливими в контексті освітніх технологій, розглядаючи цей аспект як для викладачів, так і для студентів закладів вищої освіти. Вивчення цифрових навичок в цьому контексті визначається як критичний фактор для ефективного впровадження та використання сучасних технологій у освітній процес. Ці дослідження покликані допомогти розкрити основні аспекти цифрової грамотності в освітньому середовищі, спростити її інтеграцію в педагогічну практику викладачів та поліпшити академічні навички студентів у сучасному цифровому суспільстві.⁵⁷²

⁵⁷⁰ Ferrari, A. (2012). *Digital Competence in Practice: An Analysis of frameworks*. European Commission Joint Research Center. Institute of Prospective Technologies Studies. European Union. https://actic.gencat.cat/web/.content/01_informacio/documents/arxiu/dc_in_practice._analysis_of_frameworks.pdf

⁵⁷¹ Hodges, C., Moore, S., Lockee, B., Trust, T., & Bond, A. (2020). *The Difference between Emergency Remote Teaching and Online Learning*. EDUCAUSE Review. <https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergency-remote-teaching-and-online-learning>

⁵⁷² Zhao, Y., Pinto Llorente, A. M., & Sánchez Gómez, M. C. (2021). Digital competence in higher education research: A systematic literature review. *Computers & education*, 168, 104212. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2021.104212>

Розвиток цифрових компетентностей серед студентів університетів визнається як критичний фактор для досягнення успіху у вищій освіті. Ті, хто володіє високим рівнем цифрових знань, проявляють здатність легко інтерпретувати та розуміти навчальні матеріали в онлайн-середовищі та впевнено виконувати завдання онлайн-навчання.⁵⁷³ Цифрові компетентності надають студентам можливість швидко та ефективно знаходити, оцінювати та використовувати інформацію з усього світу. Це розширює їхні можливості для самостійного навчання та розвитку, але це також стосується і викладачів, які також повинні володіти цими навичками, щоб забезпечити відповідну компетентність студентів. А відсутність системності в цьому процесі лише погіршує отримання очікуваного результату,⁵⁷⁴ тому є необхідність в застосуванні нових стратегічних підходів.

Поширюючи заклик до використання нових технологій у сфері освіти, важливо, щоб люди розуміли, як ці можливості можуть вдосконалювати та доповнювати їхні існуючі методи навчання. Необхідно показати, як нові технології спрощують конкретні аспекти їхньої роботи. Без цього підходу люди можуть відчувати недолік стимулу для прийняття важливих кроків у напрямі повної цифрової трансформації. Тому важливо говорити про системність і стратегічність цього процесу, в цьому аспекті співпраця буде ефективним способом досягнення результату, про що наголошують і інші дослідники.⁵⁷⁵ Взаємодія сприяє обміну різноманітними знаннями та досвідом використання цифрових технологій.

Студенти можуть вносити свої інноваційні підходи та перспективи, водночас і отримуючи від викладачів, які мають більший досвід використання цифрових інструментів у навчанні. Цей обмін стимулює творчий процес та сприяє розвитку більш глибокого розуміння можливостей цифрових інструментів для поліпшення навчання та результатів студентів. Окрім цього, емоційна підтримка

⁵⁷³ López-Meneses, E., Sirignano, F. M., Vázquez-Cano, E., & Ramírez-Hurtado, J. M. (2020). University students' digital competence in three areas of the DigCom 2.1 model: A comparative study at three European universities. *Australasian Journal of Educational Technology*, 36(3), 69–88. <https://doi.org/10.14742/ajet.5583>

⁵⁷⁴ Castaño Muñoz, J., Vuorikari, R., Costa, P., Hippe, R., & Kamylyis, P. (2021). Teacher collaboration and students' digital competence – evidence from the SELFIE tool. *European Journal of Teacher Education*, 46(3), 476–497. <https://doi.org/10.1080/02619768.2021.1938535>

⁵⁷⁵ Kwon, K., Liu, Y.-H., & Johnson, L. P. (2014). Group regulation and social-emotional interactions observed in computer supported collaborative learning: Comparison between good vs. poor collaborators. *Computers & Education*, 78, 185–200. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2014.06.004>

дуже важлива під час пізнання чогось нового. Спільна робота сприяє формуванню командного духу та розвитку комунікативних навичок. Студенти, працюючи разом із викладачами, вчаться ефективно впроваджувати свої ідеї, розробляти стратегії використання цифрових інструментів та спільно знаходити кращі рішення для вирішення завдань. Ця взаємодія також сприяє формуванню взаємного розуміння та довіри, що є ключовими елементами успішного впровадження цифрових інструментів у освітній процес. В цілому, співпраця між студентами та викладачами створює сприятливе середовище для ефективного використання цифрових інструментів, сприяючи як особистому розвитку, так і покращенню якості освіти.

Мета даного дослідження полягає у всебічному розгляді викликів та можливостей, пов'язаних із цифровими трансформаціями в освітньому процесі. Зокрема, дослідження спрямоване на вивчення впливу цифрових інновацій на університетську систему навчання, аналіз ключових аспектів переходу до цифрового середовища та визначення шляхів оптимізації цього процесу.

Відсутність чіткої стратегії для впровадження нових технологій може викликати проблеми, особливо в масштабах закладів вищої освіти. Коли завдання цифрової трансформації не визначені заздалегідь і чітко, важко визначити шлях до досягнення цієї мети та очікувані результати. Така неоднозначність може призвести до стресів та невизначеності серед педагогічного персоналу. Тому необхідно керівництву закладів вищої освіти визначити чітку стратегію, яка визначає цільові результати цифрової трансформації та основні кроки для їх досягнення.

Важливо визначити, що саме конкретний заклад вищої освіти прагне досягти, та чому це важливо. План дій повинен включати конкретні кроки, які будуть вжиті для досягнення поставлених цілей. Крім того, необхідно ретельно обговорити, яку підтримку отримає викладацький склад протягом всього процесу, щоб сприяти їхньому успішному переходу. Це допоможе створити комфортну атмосферу та забезпечити, що всі розуміють очікування та завдання під час цифрової трансформації. Зазначені етапи також допоможуть освітянській спільноті визначати та оцінювати свій прогрес в процесі трансформації.

Існування цифрової трансформації не є новим явищем, оскільки відповідні концепції існують принаймні протягом останніх 50 років у

різних формах. Поштовхом для стрімкого зростання сфери освіти і її цифровізації, можуть бути зміни на державному рівні (табл. 3.1).

Аналізуючи дані наведені у таблиці, бачимо, що держава активно підтримує цифровізацію, а також зі зміною очільника Міністерства освіти і науки, продовжується реформа освіти, а саме підтримуючи тезу коли освіта і технології це єдине ціле використовуючи досвід зарубіжних країн, анонсували такі зміни в освіті: розширення Дії на освітній напрям; нові сервіси для студентів, школярів і батьків; створення онлайн платформи для викладачів, для роботи з контентом, управління освітніми процесами, отримання даних для ухвалення управлінських рішень.

Таблиця 3.1
Еволюція цифрової трансформації в освіті: зміни на державному рівні

Роки	Назва
1960–1970-х роках	Перша етап трансформації, яку часто називають цифровізацією. Це призвело до автоматизації окремих етапів процесів, з відносно невеликим впливом на загальну організацію ⁵⁷⁶
1980–1990-х роках	Друга хвиля трансформації, часто охарактеризована як цифровізація, і була стимульована рухом реінжинірингу бізнес-процесів ⁵⁷⁷
початок 2000 – теп. час	Третя хвиля, що відбувається в даний час. Цей етап часто охарактеризують як цифрову трансформацію
2004, 2020, 2022	закони України «Про телекомунікації» зі змінами
2012, 2019	Положення про електронні освітні ресурси
2016	Концепцію реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року
2017, 2024	законів України «Про освіту», зі змінами
2018	Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та плани заходів щодо її реалізації у 2018 р

⁵⁷⁶ Porter, M. E., & Heppelmann, J. E. (2014). How Smart, Connected Products Are Transforming Competition. *Harvard Business Review*, 92, 64–88. <https://www.bollettinoadapt.it/wp-content/uploads/2015/09/How-Smart-Connected-Products-Are-Transforming-Companies.pdf>

⁵⁷⁷ Hammer, M. (1990). Reengineering Work: Don't Automate, Obliterate. *Harvard Business Review*, 68, 104-112.

Продовження табл. 3.1

Роки	Назва
2018	Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020
2018, 2019	Положення про Національну освітню електронну платформу
2018, 2019	Положення про електронний підручник
2019	Національну стратегію Індустрії 4.0
2019	укази Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»
2020	Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти)
2020	постановою Кабінету Міністрів України «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти»
2021	Концепцію розвитку цифрових компетентностей до 2025 року
2021	Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію людського розвитку»
2021, 2023	Постанова Кабінету Міністрів України Національна економічна стратегія на період до 2030 р., зі змінами
2021	Опис рамки цифрових компетентностей громадян України
2023	закони України «Про доступ до публічної інформації» зі змінами
2023	Міністерство цифрової трансформації України (проект «Дія. Цифрова освіта»),
2024	закони України «Про кібербезпеку», зі змінами

Джерело: таблиця створена на основі опрацьованих матеріалів: офіційного порталу Верховної Ради України.

Наприклад, для впровадження новітніх технологій та диджиталізації освітнього напрямку деякі країни об'єднують державні органи освіти та технологій. Прикладом такого злиття є Японія та Єгипет, Південна Корея, Данія.⁵⁷⁸ Досвід цих країн свідчить про те, що розвиток освіти і технологій є пріоритетом для них, і об'єднання відповідних міністерств сприяє більш ефективному досягненню цілей цифрових трансформації. Тому і Міністерство освіти і науки України

⁵⁷⁸ Коваль, О. (n.d.). Коли освіта та цифрові технології – одне ціле: Що нового чекає на українську освіту? *Освіторія*. <https://osvitoria.media/experience/koly-osvita-ta-tsyfroviv-tehnologiyi-odne-tsile-shho-novogo-chekaye-na-ukrayinsku-osvitu/>

тісно співпрацюватиме з Міністерство з інновацій, розвитку освіти, науки та технологій.

Ефективність цифрової трансформації визначається тим, наскільки політичні рішення виявляють свідомість, розуміють перешкоди та розробляють адекватні стратегії для їх подолання. Дослідження показали основні перешкоди на шляху цифровізації. Автори згрупували їх в чотири категорії:

- контекстний, де основними вважали відсутність стратегії, власної політики і відсутність чи недостатні можливості фінансування;
- соціальний: відсутність досвіду і навичок цифрової трансформації, відсутність лідерства;
- технічна: відсутність ІТ-інфраструктури, ризику ІТ-безпеки;
- культурна: організаційний опір, відсутність співпраці, небажання залишати зону комфорту.

Отже, освітні установи повинні активно розробляти та впроваджувати чітку стратегію та політику цифрової трансформації. Це включає в себе визначення конкретних цілей, завдань та відповідальностей для забезпечення системного підходу до впровадження цифрових технологій. Забезпечення навчання та розвитку персоналу, спрямованого на отримання навичок цифрової трансформації. Заклади вищої освіти повинні надавати можливості для навчання та підвищення кваліфікації з області цифрових технологій. Спрямування фінансових ресурсів на створення та розвиток сучасної ІТ-інфраструктури. Це включає в себе оновлення обладнання, програмного забезпечення та забезпечення швидкого та стійкого Інтернет-з'єднання. Активна підтримка та розвиток лідерських якостей серед керівництва установ. Важливо залучити високопрофесійних лідерів, які готові приймати важливі рішення та ініціювати зміни. Створення сприятливої культури для цифрової трансформації, з врахуванням організаційного опору. Заохочення співпраці між різними відділами та рівнями установи для ефективної інтеграції цифрових ініціатив. Ураховуючи військові дії на території України, потрібно і психологічну допомогу надавати під час освітнього процесу, враховуючи психологічних стан здобувачів.

3.3. ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ЇЇ РОЗВИТОК

DIGITAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION INSTITUTIONS AND FACTORS INFLUENCING ITS DEVELOPMENT

Лариса Петренко

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу теорії і практики
педагогічної освіти Інституту педагогічної
освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна
НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0002-7604-7273>
inlaf@ukr.net

Larysa Petrenko

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Theory and
Practice of Pedagogical Education Ivan
Ziaziun Institute of Pedagogical Education
and Adult Education of the NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-7604-7273>
inlaf@ukr.net

Висвітлено результати аналізу проблеми розвитку цифрової компетентності майбутніх викладачів закладів вищої педагогічної освіти у вітчизняній та науковій літературі як однієї з восьми ключових компетентностей сучасного фахівця. Представлено результати самооцінювання магістрами рівня її сформованості на час здобуття професійної освіти та описано методику обчислення результатів. Виокремлено найменш розвинуті показники у складі цифрових компетентностей: навчання здобувачів освіти та оцінювання його результатів; використання та аналіз цифрових ресурсів в освітньому процесі; розвиток цифрової компетентності та здатність до професійного розвитку. Визначено чинники впливу на розвиток цифрової компетентності майбутніх викладачів як основи професійного успіху.

The results of the analysis of the problem of the development of digital competence of future teachers of institutions of higher pedagogical education in domestic and scientific literature as one of the eight key competences of a modern specialist are highlighted. The results of the master's self-assessment of the level of its formation at the time of obtaining professional education are presented, and the method of calculating the results is described. The least developed indicators in the composition of digital competences are singled out: training of education seekers and evaluation of its results; use and analysis of digital resources in the educational process; development of digital competence and ability for professional development. Factors influencing the development of digital competence of future teachers and the basis of professional success are determined.

Ключові слова: цифрова компетентність, викладач, заклад вищої педагогічної освіти, чинники, сталий розвиток.

Keywords: digital competence, teacher, institution of higher pedagogical education, factors, sustainable development.

Цифрова трансформація відкриває безліч можливостей для вдосконалення освітнього процесу в закладах вищої освіти, а також для безперервності навчання упродовж життя як сучасних, так і майбутніх викладачів, що відповідає четвертій меті Цілей сталого розвитку. Цифрове суспільство потребує від громадян інтенсивного та продуктивного використання цифрових технологій для власних потреб (розвитку підприємництва, інфраструктури, ринку праці, аграрного господарства, безпечного навколишнього середовища, підвищення рівня інформаційної та загальної культури, якості медичних послуг та ефективності системи освіти, подолання бідності тощо), орієнтоване на людину та забезпечення рівних можливостей для кожного з метою одержання кращих результатів – у самореалізації, професійній діяльності, життєдіяльності, відпочинку, навчанні тощо.⁵⁷⁹

Питання реалізації Цілі 4 «Якісна освіта» порушуються на багатьох дискусійних майданчиках як на міжнародному, так і державному рівні різних країн світу, йому присвячено багато наукових праць, які становлять неабиякий інтерес для української наукової спільноти.

У науковому дискурсі розвитку професійної освіти для забезпечення сталого розвитку піднімають актуальні питання вітчизняні автори: О. Близнюк і Т. Гоцанюк (інтеграція технологій в освітній процес у процесі підвищення цифрової компетентності майбутніх освітян);⁵⁸⁰ Л. Гриневич, Н. Морзе, В. Вембер, М. Бойко (цифрові інструменти для розвитку екосистеми та підвищення ефективності освітнього процесу);⁵⁸¹ С. Іванова, Т. Вакалюк, І. Мінтій та А. Кільченко (використання інформаційно-цифрових технологій);⁵⁸² О. Кузьмінська (проектування і застосування цифрового освітнього середовища наукової комунікації магістрів-дослідників);⁵⁸³

⁵⁷⁹ Петренко, Л., Кучерявий, О., & Лавріненко, О. (2024). *Теоретичні і методичні засади підготовки майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти до професійної діяльності в умовах цифровізації суспільства*: монографія. ТОВ «Юрка Любченка».

⁵⁸⁰ Близнюк, О., & Гоцанюк, Т. (2024). Цифрова компетентність серед ключових складових професійної підготовки майбутніх магістрів початкової освіти: теоретичні інтерпретації. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*, 11(1), 164–172. <https://doi.org/10.15330/jpnu.11.1.164-172>

⁵⁸¹ Гриневич, Л. М., Морзе, Н. В., Вембер, В. П., & Бойко, М. А. (2021). Роль цифрових технологій у розвитку екосистеми STEM-освіти. *Інформаційні технології та засоби навчання*, 83(3), 1–25. <https://doi.org/10.33407/itlt.v83i3.4461>

⁵⁸² Іванова, С. М., Вакалюк, Т. А., Мінтій, І. С., & Кільченко, А. В. (2022). Інформаційно-цифрові технології як засоби оцінювання результативності науково-педагогічних досліджень. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 4(1). <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4114>

⁵⁸³ Кузьмінська, О. Г. (2020). *Теоретико-методичні засади проектування і застосування цифрового освітнього середовища наукової комунікації магістрів-дослідників* [Дис. доктор пед.

Л. Петренко (підготовка майбутніх викладачів педагогічного закладу вищої освіти в умовах цифрової трансформації суспільства);⁵⁸⁴ О. Пономарьов (можливості цифрових освітніх сервісів і ресурсів в умовах розвитку технологій змішаного навчання)⁵⁸⁵ та ін.

Зарубіжні вчені у своїх дослідженнях розвитку цифрової компетентності в системі професійної освіти і навчання в більшості своїй розглядають прикладні аспекти означеної проблеми. Так, А. Альтубяні (A. Althubyani) вивчає чинники впливу на рівень цифрової компетентності учителів;⁵⁸⁶ А. Каттанео (A. Cattaneo), К. Антоніетті (C. Antonietti) та М. Раузо (M. Rauseo) предметом свого дослідження визначили цифрову обізнаність педагога під час професійної підготовки;⁵⁸⁷ А. Лунд (A. Lund), А. Фурберг (A. Furberg), Дж. Баккен (J. Bakken) та К. Енгелієн (K. Engelién) обґрунтовують суть професійно-цифрової компетентності;⁵⁸⁸ Е. Інстєфйорд (E. Instefjord), Е. Мунте (E. Munthe) досліджують інтеграцію професійно-цифрових компетентностей в педагогічній освіті.⁵⁸⁹

Отже, проблема цифровізації освіти та розвитку цифрової компетентності викладачів різних закладів освіти присутня в порядку денному різних країн, дослідники яких вивчають різні аспекти цих процесів.

Однак дослідження, що стосуються впливу цифровізації на реалізацію визначених завдань, все ще носять фрагментарний характер і перебувають на початковому етапі. Відчувається недостатня активність діалогу між політикою в галузі освіти, наукою та практикою, що вказує на численні суперечності та відкриті дискусії. Як і раніше залишається безліч всляких бар'єрів і невизначеностей,

наук. Луганський національний університет імені Тараса Шевченка]. Національний репозитарій академічних текстів. [HPAT/NRAT - National Repository of Academic Texts, Ukraine \(ukrintei.ua\)](https://nrat.org.ua/)

⁵⁸⁴ Петренко, Л. М. (2023а). Концептуальні засади підготовки майбутніх викладачів педагогічного закладу вищої освіти в умовах цифрової трансформації суспільства. У *Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»*, 1(7), 140–151. [https://doi.org/10.35387/ucj.1\(7\).2023.140-151](https://doi.org/10.35387/ucj.1(7).2023.140-151)

⁵⁸⁵ Пономарьов, О. С. (2023). Реалізація можливостей цифрових освітніх сервісів і ресурсів в умовах розвитку технологій змішаного навчання. *Педагогічні науки: теорія та практика*, 2, 136–140. <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2023-2-19>

⁵⁸⁶ Althubyani, A. R. (2024). Digital Competence of Teachers and the Factors Affecting Their Competence Level: A Nationwide Mixed-Methods Study. *Sustainability*, 16, 2796. <https://doi.org/10.3390/su16072796>

⁵⁸⁷ Cattaneo, A. A., Antonietti, C., & Rauseo, M. (2022). How digitalised are vocational teachers? Assessing digital competence in vocational education and looking at its underlying factors. *Computers & Education*, 176, 104358. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2021.104358>

⁵⁸⁸ Lund, A., Furberg, A., Bakken, J., & Engelién, K. L. (2014). What does professional digital competence mean in teacher education? *Nordic journal of digital literacy*, 9(4), 280–298.

⁵⁸⁹ Instefjord, E. J., & Munthe, E. (2017). Educating digitally competent teachers: A study of integration of professional digital competence in teacher education. *Teaching and teacher education*, 67, 37–45.

пов'язаних з реалізацією завдань, які постали перед економікою і суспільством, а відповідно перед закладами вищої освіти. Щодо невизначеностей, то необхідно зауважити, що вони також залишаються мало дослідженими і недостатньо висвітленими в науковій літературі.⁵⁹⁰

Актуальність розвитку цифрової компетентності у громадян підтверджується низкою документів, прийнятих на міжнародному рівні, це зокрема:

Європейський цифровий порядок денний на 2020–2030 рр.,⁵⁹¹ спрямований на вирішення проблеми розроблення безпечних цифрових просторів та послуг, створення рівних умов на цифрових ринках з великими платформами та зміцнення цифрового суверенітету Європи, одночасно сприяючи досягненню європейської мети;

План дій Європейської комісії з цифрової освіти (2021),⁵⁹² в якому визначено взаємопов'язані стратегічні пріоритети – розгортання величезного та зростаючого спектру цифрових технологій (додатків, платформ, програмного забезпечення) для покращення та розширення освіти та навчання та формування в усіх здобувачів освіти цифрових компетентностей, щоб жити, працювати, вчитися та процвітати у світі, де все більше розвиваються і використовуються цифрові технології;

Європейська декларація цифрових прав та принципів (2022),⁵⁹³ що визначає орієнтири для громадян та спрямовує ЄС і країни-члени на шляху до цифрової трансформації.

На національному рівні на необхідності розвитку цифрової компетентності науково-педагогічних працівників наголошується в Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 рр. Безпрецедентне поширення інформаційних технологій та різке зростання обсягів інформації під час респіраторної хвороби COVID-19 відкрили нові можливості Інтернету для використання його як інструменту навчання, а не тільки як електронної бібліотеки. Поширення дистанційних інноваційних технологій призвело до нового усвідомлення поняття «залучення здобувача освіти до освітнього процесу», що раніше визначалося здебільшого його фізичною

⁵⁹⁰ Castro, G. D. R., Fernandez, M. C. G., & Colsa, Á. U. (2021). Unleashing the convergence amid digitalization and sustainability towards pursuing the Sustainable Development Goals (SDGs): A holistic review. *Journal of Cleaner Production*, 280, 122204.

⁵⁹¹ EC. (2022). *Europe's Digital Decade: digital targets for 2030*. <http://surl.li/ezpay>

⁵⁹² European Commission. (2020a). *Digital Education Action Plan 2021–2027. Resetting education and training for the digital age* (Communication from the commission to the european parliament, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions, 30.9.2020 COM/2020/624 final). <http://surl.li/rymbxp>

⁵⁹³ European Commission. (2022). *European Declaration on Digital Rights and Principles*. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/european-declaration-digital-rights-and-principles>

присутністю на заняттях. Операційним планом реалізації зазначеної Стратегії у 2022–2024 рр. (I етап) передбачається досягнення стратегічної цілі 5 «Привабливість закладів вищої освіти для навчання та академічної кар'єри» шляхом запровадження державної програми постійного професійного розвитку науково-педагогічних працівників, забезпечення розвитку цифрових компетентностей наукових і науково-педагогічних працівників.⁵⁹⁴

У рамках виконання наукової теми дослідження «Теорія і практика підготовки майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти до професійної діяльності в умовах цифровізації суспільства» науковим колективом відділу теорії і практики педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України на початку 2023 року здійснювалось опитування магістрів, які навчались за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, з метою самооцінювання рівня сформованості їхньої цифрової компетентності з використанням оновленої і адаптованої до умов дослідження версії DigComp 2.1: The Digital Competence Framework for Citizens.⁵⁹⁵

Зауважимо, що Європейська рамка цифрових компетенцій для різних верств населення (в цьому дослідженні – для педагогів) використовується в різних країнах як інструмент розвитку цифрової культури і базова основа для визначення рівня обізнаності у цифрових технологіях у процесі здобуття професійної освіти, а також при працевлаштуванні.

Використання цього інструментарію уможливорює вимірювання дійсної і надійної факторної структури цифрової компетентності з оцінюванням рівня розвитку кожного окремого компоненту. Крім цього Шкала цифрових компетентностей DigComp 2.1 вітчизняними^{596,597} і зарубіжними^{598,599} вченими визнана ефективним інструментом для самооцінки сильних і слабких сторін викладачів, що

⁵⁹⁴ Кабінет Міністрів України. (2022). *Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти на 2022–2032 рр.* Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. <http://surl.li/cbbvyd>

⁵⁹⁵ Опис рамки цифрової компетентності для громадян України (2021). <http://surl.li/obghdv>

⁵⁹⁶ Buinytska, O. (2018). Self-diagnostic test as one of the tools for determining the level of digital competence of masters. *Open educational environment of modern university*, (5), 29–40. <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2018.5.2940>

⁵⁹⁷ Султанова, Л. Ю., & Прокоф'єва, М. (2022). *Цифрова безпека в галузі вищої освіти: аналітичні матеріали*. Імекс-ЛТД.

⁵⁹⁸ Cattaneo, A. A., Antoniotti, C., & Rauseo, M. (2022). How digitalised are vocational teachers? Assessing digital competence in vocational education and looking at its underlying factors. *Computers & Education*, 176, 104358. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2021.104358>

⁵⁹⁹ Instefjord, E. J., & Munthe, E. (2017). Educating digitally competent teachers: A study of integration of professional digital competence in teacher education. *Teaching and teacher education*, 67, 37–45.

дає їм можливість вибудувувати індивідуальну траєкторію розвитку й таким чином запровадити персоналізацію власного професійного розвитку.

В опитуванні взяли участь 64 респонденти. Під час оприлюднення результатів опитування було з'ясовано, що для кращого сприйняття назв компетентностей, прийнятих в зазначеній Шкалі, вітчизняною науковою спільнотою, необхідне їх уточнення з використанням наукової категорії «здатність», загальноприйнятій в українській педагогічній теорії і практиці (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Структура цифрової компетентності викладачів закладів вищої педагогічної освіти у категоріях Європейської кваліфікаційної рамки (EQF) та категоріях, прийнятих у теорії і практиці національної професійної освіти

<i>Назва компетентності в термінах Європейської кваліфікаційної рамки (EQF) та DigComp 2.1</i>	<i>Назва компетентності в термінах, прийнятих у теорії і практиці національної професійної освіти</i>
учитель у цифровому суспільстві	здатність до життєдіяльності в цифровому суспільстві
професійний розвиток	здатність до професійного розвитку
використання та аналіз цифрових ресурсів	здатність до використання та аналізу цифрових ресурсів
управління та спільне використання цифрових освітніх ресурсів, захист цифрових ресурсів, навчання та оцінювання учнів	здатність до викладання, навчання та оцінювання навчальних результатів учнів
розвиток цифрової компетентності	здатність до розвитку цифрової компетентності

Джерело: авторська розробка.

Індикатори до цих компетентностей були залишені без змін, що пропонуються Шкалою цифрових компетентностей DigComp 2.1 (табл. 3.3). Їх використання уможливило отримання статистичних даних, які було оброблено і узагальнено. Для обчислення використовувався коефіцієнт цифрової компетентності – $K_{ц.к.}$, який обраховувався за формулою:

$$K_{ц.к.} = \frac{n_1 \cdot 0 + n_2 \cdot 1 + n_3 \cdot 2}{(n_1 + n_2 + n_3) \cdot 2},$$

де: n – порядковий номер за списком респондентів;

n_1, n_2, n_3 – порядковий номер параметра критеріїв.

Таблиця 3.3

**Індикатори цифрової компетентності викладачів
закладів вищої педагогічної освіти**

<i>Назва компетентності в термінах, прийнятих у теорії і практиці національної професійної освіти</i>	<i>Показники цифрової компетентності викладачів закладів вищої педагогічної освіти</i>
здатність до життєдіяльності в цифровому суспільстві	цифрове суспільство, електронне урядування, електронна школа, електронне навчання, безпека у цифровому суспільстві
здатність до професійного розвитку	професійна комунікація, професійна співпраця, рефлексія розвитку цифрової компетентності, безперервний професійний розвиток
здатність до використання та аналізу цифрових ресурсів	добір цифрових ресурсів, створення та модифікація цифрових освітніх ресурсів
здатність до викладання, навчання та оцінювання навчальних результатів учнів	організація та управління освітнім процесом учнів; інтерактивне та активне навчання учнів і організація співпраці учнів; індивідуалізація навчання та диференціація; інклюзивне навчання; аналіз та інтерпретація цифрових даних, забезпечення зворотного зв'язку і оцінювання учнів, організація самоконтролю учнів
здатність до розвитку цифрової компетентності	інформаційна та медіаграмотність, відповідальне використання цифрових технологій та сервісів, вирішення проблем за допомогою цифрових технологій та сервісів

Джерело: авторська розробка.⁶⁰⁰

Одержані результати засвідчили середній рівень володіння магістрами цифровою компетентністю – В₁. Однак рівень сформованості чотирьох із п'яти компетентностей магістри оцінили як базовий – А₂, зокрема:

здатність до навчання та оцінювання результатів навчання учнів;

⁶⁰⁰ Петренко, Л. М. (2024b). Детермінанти професійного успіху майбутніх викладачів закладів вищої педагогічної освіти. У Петренко Л. М., Кучерявий О. Г., Лавріненко О. А., Тринус О. В., & Козубцов І. М. (ред.). *Цифровий супровід професійної підготовки майбутніх викладачів у воєнний та повоєнний час*. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. <http://ipood.com.ua/e-library/>

здатність до використання та аналізу цифрових ресурсів;
здатність до розвитку цифрової компетентності учнів;
здатність до професійного розвитку.

Очевидно, що цифрова трансформація у галузі освіти є процесом незупинним, а тому маємо встановити чинники, які впливають на розвиток цифрової компетентності майбутніх викладачів. Основні з них представлені в Стратегії розвитку вищої освіти на 2022–2023 рр.⁶⁰¹ Передусім, це цільові та змістові орієнтири підготовки майбутніх викладачів закладів вищої педагогічної освіти. Їх професійна підготовка здійснюється за Стандартом вищої освіти за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки для другого (магістерського рівня) вищої освіти,⁶⁰² в якому зміст комплексу очікуваних результатів, що охоплює інтегральну, загальні, спеціальні (фахові, предметні) компетентності, вже зараз має суттєво трансформуватися в руслі цифровізації. І в цьому контексті важливо цифрові трансформації починати з розуміння потреб роботодавця, ринку праці в цілому. Ймовірно, що певних змін потребуватиме зазначений Стандарт вищої освіти в частині розширення загальних і спеціальних компетентностей. У зв'язку із швидкою зміною технологій і необхідністю постійно навчатися/перенавчатися затребуваними стали короткострокові програми, набувають популярності інтегровані навчальні дисципліни, потребують унормування в українському правовому полі мікрокваліфікації (microcredentials) – визнання результатів неформальної освіти у вищій школі.

Не менш впливовим чинником є розвиток ефективних цифрових освітніх екосистем, що потребує наявності розвинутої інфраструктури, зв'язку і цифрового обладнання та ефективного планування й розвитку цифрового потенціалу. Розуміння і сприйняття цього чинника вимагає розкриття суті цифрового потенціалу, складовими якої доцільно виокремити такі складові: сучасні організаційні можливості; підготовлені наукові, науково-педагогічні та педагогічні працівники, які володіють цифровими компетентностями; високоякісне освітнє

⁶⁰¹ Кабінет Міністрів України. (2022). *Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти на 2022–2032 рр.* Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. <http://surl.li/cbbvuyd>

⁶⁰² Міністерство освіти і науки України. (2021с). *Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки для другого (магістерського рівня) вищої освіти.* Наказ МОН України від 11.05.2021 р. № 520. 011.Osvitni.ped.nauky.mahistr_17.06.docx (live.com).

наповнення, інструменти і безпечні платформи, що відповідають стандартам приватності й етики та є зручними для користувачів; застосування допоміжних технологій для осіб з інвалідністю, що відповідають стандартам приватності та етики і є зручними для користувачів; допоміжні технології для осіб з інвалідністю, які спроможні розвивати цифрові компетентності для цифрової трансформації; розвиток цифрових умінь і компетентностей для цифрової трансформації, підготовка більшої кількості фахівців у цій сфері, зокрема з урахуванням гендерного балансу.⁶⁰³ Системне осмислення зазначеного поняття дає розуміння необхідності кардинальних змін в організації освітнього процесу (вже сьогодні він відбувається за очною і дистанційною формами навчання, доволі поширеним є змішане навчання тощо) з включенням цифрових технологій та відповідно його плануванні (очний та дистанційний період); в поширенні інтерактивних і привабливих освітньо-професійних програм; застосуванні активних, інтерактивних методів та когнітивних технологій навчання і т. ін. Стосовно змісту освіти, то цільові й змістові орієнтири в професійній підготовці майбутніх викладачів визначають досягнення цифрової трансформації економіки, її пріоритети і завдання на тепер і на майбутнє. До оновлення змісту навчальної дисципліни слід залучати на партнерських засадах здобувачів освіти через систему завдань із використанням цифрових засобів і програмного забезпечення.

Практикою підтверджено, що найчастіше використання тих чи інших цифрових інструментів або платформ і сервісів уможлиблюють підвищення рівня розвитку цифрової компетентності незалежно від таких змінних, як кваліфікація і стаж роботи. Також виявлено вплив досвіду роботи педагога на когнітивний аспект цифрових навичок, на рівень викладання навчальних дисциплін.⁶⁰⁴ У інших дослідженнях виявлено, що рівень цифрової компетентності залежав від таких

⁶⁰³ Петренко, Л. М. (2023b). Розвиток цифрової компетентності майбутніх викладачів педагогічних закладів вищої освіти: цільові й змістові орієнтири. У *Науково-методичні засади інформаційно-аналітичного супроводу цифрової трансформації освіти і педагогіки в умовах воєнного стану* (с. 21–23). <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736002>

⁶⁰⁴ Kadees, S. (2022). Science Teacher's Digital Age Skills and its Relation to Some Variables: A Descriptive Study. *J. AlFauw Univ. Physiol. Educ. Sci.* 2022, 16, 531–590.

змінних, як: стать, вік та стаж роботи на користь чоловіків, молодих вчителів та вчителів з меншим стажем відповідно.⁶⁰⁵

Вплив особистих чинників, окрім статі, віку, досвіду, ще й впевненості в собі при використанні технологій та соціальних мереж, є більш показовими для розвитку цифрової компетентності викладачів, ніж контекстні фактори – розвинута інфраструктура та доступність технологій. Для нашого дослідження цікавим є результат опитування майбутніх викладачів у Туреччині, який засвідчив у них середній рівень розвитку цифрової компетентності, що відповідає нашим результатам дослідження. Проте вченими було виявлено, що статистично значущі відмінності на основі гендерної змінної були показовими на користь чоловіків та на основі спеціалізації – комп'ютерних та освітніх технологій.⁶⁰⁶

Таким чином, відбувається активний пошук чинників впливу на розвиток цифрової компетентності викладачів різних закладів освіти. Дослідниками встановлено низку взаємозалежностей різних змінних, виявлено і класифіковано чинники професійного успіху майбутнього викладача закладу вищого педагогічного закладу на:

- 1) *демографічні* (охоплюють такі поняття: вік, стать та етнічна приналежність),
- 2) *соціально-економічні* (позиціонуються такими категоріями: освіта, дохід та трудова позиція – кваліфікація, посада),
- 3) *особистісні/психологічні* (характеризуються поняттями: рис характеру та інтелекту людини),
- 4) *тимчасові* – наявність часу для використання цифрових медіа,
- 5) *матеріальні* (майно людини).⁶⁰⁷

У науковій літературі обґрунтовано інші класифікації.

Таким чином, нині існує досить великий арсенал різних цифрових інструментів, що використовуються в організації освітнього процесу в закладах вищої освіти: хмарні технології, інтернет речей, віртуальна і доповнена реальність, штучний інтелект тощо. Їх застосування в освітньому процесі різних закладів освіти надало

⁶⁰⁵ Lucas, M., Bem-Haja, P., Siddiq, F., Moreira, A., & Redecker, C. (2021). The relation between in-service teachers' digital competence and personal and contextual factors: What matters most? *Comput. Educ.* 160, 104052.

⁶⁰⁶ Çebi, A.; Reiso ğlu, I. (2020). Digital competence: A study from the perspective of pre-service teachers in Turkey. *J. New Approaches Educ. Res.*, 9, 294–308.

⁶⁰⁷ De Haan, J. (2004). A multifaceted dynamic model of the digital divide. *IT & Society*, 1(7), 66–88.

поштовх активному розвитку електронної педагогіки та електронної дидактики.

Водночас не можна не звернути увагу на існуючий розрив між поколіннями – між тими, хто навчає (доцифрове покоління), і тими, хто навчається (цифрове покоління). Сучасним науково-педагогічним працівникам доводиться долати значні труднощі в опануванні цифровими технологіями, а традиційна система навчання, яку вони часто пропонують цифровому поколінню, виявляється для них не цікавою, оскільки їх сприйняття, мислення, мотивація, спосіб життя мають свої особливості, на які потрібно зважати при визначенні цілей, підходів, принципів добору змісту, виборі форм, методів і технологій.⁶⁰⁸

Підсумовуючи, маємо наголосити на тому, що перелік чинників впливу на професійний успіх майбутнього викладача включає розвиток навичок роботи з комп'ютером, творчого і критичного мислення, самоефективності та саморегуляції, мотивації та онлайн-взаємодії тощо. Однак заявлена проблема є мало дослідженою. У будь-якому разі слід визнати, що в основі професійного успіху майбутніх викладачів закладів вищої педагогічної освіти лежить цифрова компетентність як ознака грамотності сучасного фахівця в галузі освіти. Її постійний розвиток – справа самих майбутніх викладачів, а завданням сучасних науково-педагогічних колективів є забезпечення необхідних організаційно-педагогічних умов та пробудження інтересу під час здобуття вищої освіти до її вдосконалення упродовж усього життя та залучення до наукової і проєктної діяльності.

⁶⁰⁸ Петренко, Л. М. (2023). Розвиток цифрової компетентності майбутніх викладачів педагогічних закладів вищої освіти: цільові й змістові орієнтири. У *Науково-методичні засади інформаційно-аналітичного супроводу цифрової трансформації освіти і педагогіки в умовах воєнного стану* (с. 21–23). <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736002>

3.4. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

ENSURING THE QUALITY OF TRAINING IN THE CONTEXT OF DIGITALISATION OF VOCATIONAL EDUCATION

Оксана Субіна

кандидат педагогічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
лабораторії дистанційного професійного
навчання Інституту професійної освіти
НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0001-9315-7581>
o.o.subina@npu.edu.ua

Oksana Subina

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate
Professor, Leading Researcher of the
Laboratory of Distance Vocational Training
of the Institute of Vocational Education of the
NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0001-9315-7581>
o.o.subina@npu.edu.ua

У підрозділі визначаються вимоги та завдання забезпечення якісної освіти на міжнародному, державному та інституційному рівнях; висвітлюється важливість якісної професійної освіти для сталого світового розвитку і рекомендації щодо її досягнення; розкривається сутність поняття цифровізація, називаються основні принципи розвитку цифрової економіки і суспільства держави та висловлюються пропозиції щодо забезпечення якості професійної підготовки фахівців в умовах впровадження цифровізації в освітній галузі.

The work defines the requirements and tasks of ensuring quality education at the international, state and institutional levels; the importance of quality vocational education for sustainable global development and recommendations for its achievement are highlighted; the essence of the concept of digitalization is revealed, the main principles of the development of the digital economy and society of the state are named, and proposals are made to ensure the quality of vocational training of specialists in the conditions of the implementation of digitalization in the educational sector.

Ключові слова: *якість професійної освіти, система забезпечення якості освіти; цифровізація; основні принципи цифровізації; забезпечення якості освіти на базі цифрових технологій.*

Keywords: *the quality of vocational education, the system of ensuring the quality of education; digitization; basic principles of digitization; ensuring the quality of education based on digital technologies.*

Якість освіти, а особливо якість професійної освіти, є важливим фактором, що визначає прогресивний розвиток економіки держави, розбудову громадського добробуту, культурної сфери, суспільного розквіту. Серед цілей і завдань сталого світового розвитку, визначених Генеральною Асамблеєю ООН в Резолюції «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» (2015)⁶⁰⁹

⁶⁰⁹ ООН. (2015). *Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року* (A/RES/70/1). <https://surl.li/abwtve>

важливе місце займає мета забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж життя для всіх людей нашої планети. Завдання, що визначені для досягнення цієї мети передбачають:

- забезпечення здобуття безкоштовної, рівноправної та якісної початкової й середньої освіти для досягнення бажаних та ефективних результатів навчання;

- забезпечення рівних можливостей для раннього розвитку та дошкільного навчання дітей молодшого віку, їх належної підготовки до здобуття початкової освіти;

- забезпечення гендерної рівності та доступності до якісної професійно-технічної та вищої освіти;

- усунення будь-якої нерівності щодо здобуття освіти, – забезпечення рівного доступу вразливих груп населення, зокрема людей з інвалідністю, представників різних націй і народностей, а також дітей, які перебувають у вразливому становищі, до освіти та професійної підготовки;

- розбудову та розвиток освітніх закладів, що враховують розмаїття запитів здобувачів освіти, особливі потреб людей з інвалідністю і гендерні аспекти; забезпечення вільного, ефективного, безпечного від насильства і соціальних бар'єрів освітнього середовища для всіх, хто бажає навчатися;

- збільшення в усьому світі кількості стипендій для здобуття освіти, включаючи вищу та професійно-технічну освіту, фахову підготовку в галузі інформаційно-комунікаційних технологій, технічних, інженерних та дослідницьких програм в різних країнах;

- збільшення кількості фахівців, які володіють затребуваними професійними компетентностями, в тому числі професійно-технічними вміннями й навичками, для успішного працевлаштування, кар'єрного розвитку та реалізації підприємницької діяльності;

- збільшення кількості кваліфікованих викладачів, зокрема шляхом міжнародного співробітництва з питань підготовки педагогічних і науково-педагогічних кадрів;

- забезпечення набуття усіма здобувачами освіти знань і навичок, необхідних для сприяння сталому соціально-економічному розвитку, у т. ч. шляхом опанування питань сталого розвитку та сталого способу життя, прав людини, гендерної рівності, сприяння розвитку культури, миру та безпеки, громадянства світу й усвідомлення цінності культурного розмаїття і культурних внесків у сталий суспільний розвиток.

Міжнародна практика⁶¹⁰ серед вимог щодо забезпечення якості освіти в країні визначає наявність *внутрішньої та зовнішньої систем забезпечення якості освіти*. Внутрішня система якості освіти реалізується безпосередньо в освітніх закладах та установах і передбачає належну організацію освітнього менеджменту в інституції та ефективне забезпечення освітнього процесу. *Зовнішня система забезпечення якості освітньої діяльності* в свою чергу здійснює зовнішній контроль за діяльністю закладів освіти перевіряючи дотримання ними державних вимог в освітній підготовці здобувачів та ефективність організації освітнього процесу.

Перше місце у внутрішній системі якості освіти посідає *політика закладу щодо забезпечення якості*, яка передбачає створення і підтримку системи якості в інституції із залученням всіх учасників освітнього процесу та зовнішніх стейкхолдерів. Також складовими внутрішньої системи якості є *освітні програми*, що мають відповідати вимогам державних стандартів певної спеціальності та рівня освіти, а також задовольняти запити здобувачів і потреби ринку праці. Реалізація освітніх програм, в свою чергу повинна забезпечуватися в умовах *студентоцентрованого навчання, викладання та оцінювання*, що також є складовою внутрішньої системи якості освіти і має на меті врахування індивідуальних особливостей здобувачів освіти, їх потреби та запити. *Зарахування досягнень, визнання освітніх здобутків учнів і студентів та справедлива атестація* їхньої діяльності в закладі освіти, що передбачає облік результатів всіх видів аудиторної та позааудиторної роботи, – участь у творчих конкурсах, спортивних змаганнях, наукових дослідженнях і т. ін. також виступає показником внутрішньої системи забезпечення якості освіти.

Крім зазначеного, важливими компонентами, що забезпечують якість освітнього процесу в закладі, є: *викладацькі кадри*, основною вимогою до яких є відповідність їх кваліфікації та фахової спеціалізації вимогам освітньої програми; провадження освітньої діяльності на засадах професіоналізму, гуманістичних і демократичних цінностей, інноваційності та ефективності методів викладання; *навчальні ресурси і підтримка здобувачів освіти*, що передбачає наявність в закладі освіти необхідних матеріально-технічних ресурсів для належного забезпечення освітнього процесу, зокрема, бібліотеки, навчального устаткування та ІТ-інфраструктури, а також всебічної психолого-

⁶¹⁰ European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA). (2015). *Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG)*. ТОВ «ІС». https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf

педагогічної підтримки, зокрема, – консультування, фасилітації, тьюторства, наставництва тощо; *інформаційний менеджмент*, метою якого є збір та аналіз різнопланових показників про реалізацію освітньої діяльності в закладі освіти для підтримання і розвитку системи внутрішнього забезпечення якості освіти; *публічність інформації*, тобто, – висвітлення в зрозумілій формі на загальнодоступних ресурсах об'єктивної та актуальної інформації про діяльність закладу освіти, включаючи перелік спеціальностей та освітніх програм, за якими здійснюється освітня підготовка і проводиться набір абітурієнтів, цілі та завдання щодо результатів навчання за цими програмами; вимоги до вступників та організації освітнього процесу, особливості навчання, викладання та оцінювання якості знань здобувачів, що реалізуються в закладі освіти; інформація щодо можливостей працевлаштування випускників тощо.

Ефективність організації освітнього процесу в закладі забезпечує *поточний моніторинг і періодичний перегляд програм*, що передбачає удосконалення і оновлення структури та змісту освітніх компонент, за якими здійснюється підготовка здобувачів, із залученням внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів. Поточний моніторинг забезпечує перегляд змісту програм відповідно до розвитку сучасних досліджень в певній галузі, актуальних потреб суспільства, запитів здобувачів освіти та роботодавців тощо. Завершує структурну композицію внутрішньої системи якості освіти *циклічне зовнішнє забезпечення якості*, тобто, – регулярне проведення зовнішнього незалежного оцінювання якості навчально-виховної діяльності освітньої інституції державними та громадськими органами моніторингу якості освіти для підтвердження ефективності внутрішньої системи забезпечення якості і засвідчення відповідності такої діяльності державним стандартам і вимогам.

Зважаючи на те, що одним з пріоритетних завдань Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022–2027 роки (2021) є удосконалення системи професійної (професійно-технічної) освіти з урахуванням міжнародних стандартів і практик, сучасних і перспективних потреб ринку праці,⁶¹¹ важливою складовою забезпечення якості професійної підготовки є цифровізація освіти на основі інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій, «стрімкий розвиток та поширення яких вже сьогодні впливають на традиційну (фізично-аналогову) економіку,

⁶¹¹ Верховна Рада України. (2021а). *Концепція Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022-2027 роки*. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1619-р від 09 грудня 2021 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1619-2021-%D1%80#Text>

трансформуючи її від такої, що споживає ресурси, до економіки, що створює ресурси».⁶¹²

Розвиток цифрових інфраструктур – основна вимога забезпечення доступності до глобального інформаційного середовища та інформаційних джерел, що розміщені на електронних носіях. Вільний доступ до Інтернету ще в 2011 році було визнано ООН фундаментальним цифровим правом людини. Згідно з Концепцією розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки (2018) значення терміну *цифровізація* розкривається як «насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично створює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір».⁶¹³ В концепції зазначається, що «цифровізація потребує нових форм партнерства і співробітництва різних сфер економіки та суспільства», при цьому виділяється вісім основних принципів цифровізації, що є важливими при створенні, використанні та користуванні сучасними цифровими технологіями:

I – забезпечення всім громадянам рівного доступу до інформації, знань та послуг, що розміщуються на базі інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій;

II – створення переваг у різноманітних сферах повсякденного життя, що передбачає підвищення якості надання послуг з охорони здоров'я та отримання освіти, створення нових робочих місць, розвитку підприємництва, сільського господарства, транспорту, захисту навколишнього природного середовища і керування природними ресурсами, підвищення культури, сприяння подоланню бідності, запобігання катастрофам, гарантування громадської безпеки тощо.

III – економічне зростання шляхом підвищення ефективності, продуктивності та конкурентоздатності від використання цифрових технологій; досягнення цифрової трансформації галузей економіки, сфер діяльності, набуття ними нових конкурентних якостей та властивостей; глибоке перетворення шляхом цифровізації існуючих аналогових економічних, соціальних систем та сфер у нову цінність та якість для їх ефективності, розвитку, зручності використання тощо;

⁶¹² Кабінет Міністрів України. (2018а). *Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки*. Розпорядження № 67-р від 17 січня 2018 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#n13>

⁶¹³ Кабінет Міністрів України. (2018а). *Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки*. Розпорядження № 67-р від 17 січня 2018 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#n13>

створення нових можливостей для інвестиційної діяльності, нових робочих місць, розвитку вітчизняної ІТ-індустрії;

IV – сприяння розвитку інформаційного суспільства та засобів масової інформації, що передбачає створення українського контенту та інших контентів відповідно до національних або регіональних потреб, сприяння соціальному, культурному та економічному розвитку, а також зміцненню інформаційного суспільства і демократії у цілому;

V – орієнтація на міжнародне, європейське та регіональне співробітництво з метою інтеграції України до ЄС, виходу на європейський і світовий ринок шляхом свідомого та повноцінного впровадження інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій;

VI – забезпечення дотримання міжнародної стандартизації, що є основою державної цифровізації та одним із головних чинників її успішного впровадження;

VII – підвищення рівня довіри і безпеки у кіберпросторі, захист персональних даних, недоторканність особистого життя та прав користувачів цифрових технологій передумова успішного цифрового розвитку

VIII – забезпечення комплексного державного управління; подолання інституційних та законодавчих перешкод, розробка проєктів цифрових трансформаційних процесів країни та залучення інвестицій, сприяння розбудові цифрових інфраструктур, розвитку цифрових компетностей громадян та культури використання цифрових технологій, створення стимулів для підтримки цифрового підприємництва та цифрової економіки.

Зважаючи на те, що освіта є передовою ланкою соціально-економічного розвитку людства, важливість і пріоритетність впровадження цифровізації в освітню галузь є беззаперечною. Принципи цифровізації, визначені в Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України, мають органічно трансформуватися в освітній галузі, розширюючи та вдосконалюючи її методико-технологічний інструментарій і забезпечуючи якість освіти у відповідності до сучасних світових вимог. Міжнародний та вітчизняний досвід⁶¹⁴ засвідчує, що, цифровізацію закладу професійної освіти можна забезпечити шляхом створення: інформаційної інфраструктури; інформаційно-цифрового освітнього середовища;

⁶¹⁴ Міністерство цифрової трансформації України. (2024). *DigiUni «Цифровий університет – Відкрита українська ініціатива» – інновації в українській вищій освіті.* <https://thedigital.gov.ua/news/digiuni-tsfroviiy-universitet-vidkrita-ukrainska-initsiativa-innovatsii-v-ukrainskiy-vishchiy-osviti>

цифрової системи управління закладом; онлайн-підтримки освітнього процесу.

В умовах цифровізації освіти для забезпечення високої якості підготовки кваліфікованих фахівців освітнім інституціям необхідно вирішити ряд важливих завдань, серед яких:

- оснащення комп'ютерним і телекомунікаційним обладнанням закладу освіти, розвиток інтернет-ресурсів;
- удосконалення інформатизації освітнього процесу та інноваційних технологій навчання;
- розробка наукових напрямів, пов'язаних з використанням інформаційних і комунікаційних технологій в освіті, розбудова інформаційного середовища і його інфраструктури для проведення наукових досліджень сучасного рівня;
- проведення фундаментальних і прикладних наукових розвідок в сфері комплексного використання сучасних інформаційних технологій;
- удосконалення інформатизації бібліотечного обслуговування.

Важливою складовою забезпечення якості професійної освіти в умовах цифровізації професійної освіти є розвиток системи *управління освітньою інституцією на основі інформаційно-комунікаційних технологій*, що передбачає поступове переведення всіх робочих процесів в електронну мережеву форму, впровадження електронного цифрового підпису та мережевої інформаційної підтримки системи управління якістю, включаючи систему безперервного моніторингу акредитаційних показників. У межах електронної системи управління закладом освіти доцільна інтеграція та аналіз даних інформаційних систем всіх структурних підрозділів закладу; розширення електронного документообігу; впровадження технологій обміну даними тощо.

Запровадження *електронної системи контролю якості освіти* є також важливим елементом цифровізації освітньої діяльності, що дозволить акумулювати отриману інформацію та формувати аналітичні звіти за результатами вхідного (діагностичного), поточного, проміжного і підсумкового контролю якості підготовки здобувачів освіти, а також результатів зовнішнього контролю в цілому, по рівнях освіти, спеціальностях, освітніх програмах, окремих дисциплінах тощо.

Водночас забезпечення якості професійної освіти в умовах цифровізації вимагає *дотримання інформаційної безпеки*, що передбачає оснащення закладу освіти технічними і програмними засобами захисту інформації; проведення своєчасних заходів з безпеки внутрішніх інформаційних систем та персональних даних учасників

освітнього процесу; систематичного інструктажу з працівниками, які мають доступ до обробки персональних даних; зміцнення структурних підрозділів, що беруть участь в забезпеченні інформаційної безпеки закладу освіти.

Створення ефективної внутрішньої системи забезпечення якості освіти на базі цифрових технологій передбачає проведення аналізу потреб структурних підрозділів закладу в комп'ютерній, мультимедійній, організаційній техніці, загальносистемному та спеціалізованому програмному забезпеченні, мережевому устаткуванні; переоснащення сучасною оргтехнікою підрозділів, що забезпечують освітній процес і діловодство закладу; придбання ліцензійного загальносистемного і спеціалізованого програмного забезпечення; оснащення аудиторій мультимедійним обладнанням та комунікаційними засобами тощо.

Водночас цифровізація освітнього процесу вимагає не лише належних матеріально-технічних ресурсів, а й відповідної підготовки та методичного забезпечення як для здобувачів освіти, так і для викладацьких кадрів щодо методичного супроводу та користування електронним устаткуванням.⁶¹⁵

В умовах організації професійної підготовки з широким використанням цифрових технологій важливою є інформація про сутнісні характеристики зазначених технологій та їх спрямованість на вирішення педагогічних завдань, а також здатність викладача комплексно використовувати цифровий навчальний потенціал для удосконалення освітнього процесу та ефективно взаємодіяти зі здобувачами освіти при вивченні дисциплін, дотримуючись належної педагогічної та цифрової етики і навчаючи цьому здобувачів освіти.

Цифрові трансформації в сучасному світі дозволили розширити можливості людини у вирішенні нагальних питань її буття, – здобуття інформації, візуалізації мрій, комфортного замовлення товарів і послуг, удосконалення виробництва, облаштування побуту, забезпечення різних цивілізаційних благ тощо. І що найважливіше серед технологічних переваг цифровізації – це можливість суттєво вплинути на якість освіти шляхом запровадження нових можливостей щодо організації освітнього процесу та форм і методів професійної підготовки майбутніх фахівців, що дозволить істотно підвищити їх професіоналізм, конкурентоздатність та ефективність у професійному й особистому розвитку.

⁶¹⁵ Гончарова, І. П. (2022) Цифровізації освітньої діяльності закладів професійної освіти. В Інформаційна безпека та інформаційні технології: IV Міжнародна науково-практична конференція. Львівський державний університет безпеки життєдіяльності. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732956>

3.5. ОСНОВНІ ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА В СИСТЕМІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

MAIN ACTIVITIES OF THE TEACHER IN THE DISTANCE LEARNING SYSTEM

Василь Шусть

кандидат педагогічних наук, доцент,
науковий співробітник лабораторії
дистанційного професійного навчання
Інституту професійної освіти
НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0002-0094-1121>
schust@i.ua

Vasyl Shust

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate
Professor, Researcher at the Laboratory of
Distance Vocational Training of the
Institute of Vocational Education of the
NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-0094-1121>
schust@i.ua

У підрозділі розглянуто основні види діяльності викладача в системі дистанційного навчання. Автори акцентують увагу на методичній, організаційно-управлінській, психолого-педагогічній, викладацькій та дослідницькій діяльності. Особливий акцент зроблено на ролі інформаційно-комунікаційних технологій та на специфіці взаємодії зі студентами в онлайн середовищі. Описано вимоги до кваліфікації викладача та необхідність уніфікації підходів до його підготовки. Зроблено висновок, що викладач виконує ключову роль у забезпеченні якості дистанційного навчання.

The subsection deals with the main activities of a teacher in a distance learning system. The authors focus on methodological, organisational and managerial, psychological and pedagogical, teaching and research activities. Particular emphasis is placed on the role of information and communication technologies and the specifics of interaction with students in the online environment. The requirements for teacher qualifications and the need to unify approaches to their training are described. It is concluded that the teacher plays a key role in ensuring the quality of distance learning.

Ключові слова: дистанційне навчання, методична діяльність, викладач, кваліфікація, інформаційно-комунікаційні технології, освітні ресурси.

Keywords: distance learning, methodical activity, teacher, qualification, information and communication technologies, educational resources.

Ключова конкурентна перевага розвинутої держави пов'язана з розвитком людського капіталу, що значною мірою залежить від якості освіти. Це є основою економічного прогресу країни в середньо- та довготерміновій перспективі. Нині освіта – це визначальний інструмент формування творчої особистості, готової жити в мультикультурному середовищі, ухвалювати важливі рішення за умов свободи вибору та вести діалог як усвідомлену форму взаємодії та змагання.

З упровадженням новітніх інформаційно-комунікаційних технологій в освіті постає питання підготовки викладачів для дистанційного навчання. Від його вирішення залежить не лише ефективність освіти, а й досягнення належного рівня особистісного розвитку. Сучасний педагог повинен вміти застосовувати інформаційні та комунікаційні технології у своїй фаховій діяльності.

В освітньому сегменті Інтернету зростає число мережових педагогічних спільнот, що свідчить про підвищення інтересу викладачів до онлайн-комунікації та віддаленого викладання. Професійні освітні групи у Facebook, об'єднання вчителів, ITN, KM-wiki, Openklass, спільнота освітніх блогерів, Ліга освіти, регіональні Wiki тощо – це лише частина платформ, де педагоги обговорюють проблеми, діляться методичними матеріалами, підвищують кваліфікацію, беруть участь у різноманітних змаганнях (в тому числі зі студентами). Окрім професійних спільнот, мережа пропонує численні освітні ресурси для викладачів – тематичні сайти, дистанційні уроки, електронні підручники, відкриті каталоги навчальних матеріалів. Також Інтернет наповнений комунікаційними сервісами, зручними для освітнього процесу – форуми, електронна пошта, вікі, блоги, Delicious, Skype (та інші програми для відеоконференцій), розсилки тощо.

Застосування освітніх онлайн-ресурсів у дистанційному навчанні вимагає від викладача вирішення нових професійних завдань та освоєння нових видів діяльності, пов'язаних з вивченням мережевого контенту з предмету, комунікаційних інструментів та методики їх використання в освітньому процесі.

Дослідженням видів діяльності викладачів, які працюють у системі дистанційного навчання, займався багато науковців.^{616,617,618}

У дослідженні J. Brennan виділено ключові технології, що застосовуються тьютором у системі відкритої дистанційної освіти (ТДВ) МІМ «ЛІНК»: педагогічні, інформаційно-комунікаційні та мережеві. Особливість освітньої програми МІМ «ЛІНК», розробленої спільно з Британським Відкритим університетом, полягає в тому, що джерелом інформації є не викладач, а навчальні матеріали, які студент опановує самостійно. Роль тьютора трактується як поєднання чотирьох

⁶¹⁶ Муковіз, О. П. (2014). Підготовка викладача до організації дистанційного навчання в системі неперервної освіти вчителів початкової школи. *Комп'ютер у школі та сім'ї*, 6, 26–30.

⁶¹⁷ Петрук, В. (2012). Динаміка розвитку дистанційної освіти в межах її соціально-філософського значення. *Освіта і управління*, 2-3, 14–19.

⁶¹⁸ Смирнова-Трибульська, Є. М. (2007). *Дистанційне навчання з використанням системи Moodle: посібник для вчителів*. Айлант.

професій: викладача, коуча, тренера та управлінського консультанта.⁶¹⁹ «Мережа» тут означає не Інтернет, а мережу регіональних центрів у понад 80 містах України та ближнього зарубіжжя.

Отже, модель діяльності тьютора, його компетентності, система атестації та підготовки тьюторів мають практичне значення для системи ТДВ у МІМ «ЛІНК» та сфери бізнес-освіти дорослих.

Дослідження І. Lazar та Е. Faciu визначає групи видів діяльності «викладача дистанційної освіти в Інтернеті», які також актуальні для очного викладача:⁶²⁰

1. Діяльність, що відповідає цивілізаційним та загальнокультурним нормам фахівця.

2. Діяльність, пов'язана з вирішенням моральних та світоглядних завдань, культурною, національною, релігійною та особистісною ідентифікацією.

3. Діяльність, зумовлена вимогами професії та спеціальності.

Праці К. Осадчої та В. Осадчого розкривають основні функціональні компоненти педагогічної діяльності викладача в умовах дистанційної освіти. З точки зору особистісно орієнтованого, контекстного та діяльнісного підходів, вони згруповані у чотири основні функції:⁶²¹ 1) організаторську; 2) інформаційну; 3) комунікативну; 4) розвиваючу. Ці функції охоплюють проектування освітнього процесу, супровід і розвиток студентів, управління, контроль і діагностику, інформаційно-змістовну роботу, мотивацію, організацію діяльності, консультування, комунікацію та рефлексію.

Цілком слушно Є. Смирнова-Трибульська виділяє три групи умов успішної діяльності тьютора:⁶²²

1. Педагогічні – врахування психолого-педагогічних принципів дистанційної освіти, використання різноманітних педагогічних прийомів, забезпечення інтерактивності.

2. Організаційно-комунікативні – знання психології спілкування, правил етикету, способів мотивації студентів, вибір відповідного стилю керівництва та спілкування.

⁶¹⁹ Brennan, J. (2014). *Study on innovation in higher education: Final report*. European Commission Directorate for Education and Training. Publications Office of the European Union

⁶²⁰ Lazar, I., & Faciu, E. (2019). Project based learning as teaching approach for master students. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 11(4), 113–135.

⁶²¹ Осадча, К. П., & Осадчий, В. В. (2014). *Технології дистанційного навчання. Робота з Moodle 2.4*. МДПУ ім. Б. Хмельницького

⁶²² Смирнова-Трибульська, Є. М. (2007). *Інформаційно-комунікаційні технології в професійній діяльності вчителя*. Айлант.

3. Технічні – забезпечення доступу до комп'ютерних засобів зв'язку, «комп'ютерна грамотність» учасників.

Дослідники М. Bilotserkovet і О. Gubina розглядають тьютора як викладача-консультанта, що здійснює навчально-методичний супровід студентів через консультування, проведення тьюторіалів, організацію груп взаємодопомоги, надання зворотного зв'язку, підтримку комунікації.⁶²³

В. Кухаренко вважає, що тьютор повинен вміти будувати освітній процес на основі ІКТ, проводити інтерактивні заняття, організовувати експертизу освітніх ресурсів, задовольняти потреби педагогів різного характеру.⁶²⁴

Науковець С. Литвинова виділяє блоки якостей та умінь педагога-координатора дистанційної освіти: організаційно-педагогічні, рефлексивно-аналітичні, проєктивні, інформаційні, телеінформаційні, телекомунікаційні.⁶²⁵

Огляд досліджень показує різноманітність підходів до опису діяльності викладача в системі дистанційного навчання. Це вказує на необхідність уніфікації формулювань для розробки єдиних кваліфікаційних вимог, що сприятиме підвищенню якості підготовки викладачів для дистанційної освіти.

При розробці організаційно-педагогічного забезпечення підготовки викладача для системи дистанційного навчання було проведено систематизацію завдань, які він вирішує, та визначено його види діяльності. На основі цього аналізу було сформульовано кваліфікаційні вимоги до викладача дистанційної освіти. Цей підхід дозволяє:

1. Створити цілісну картину професійних обов'язків викладача дистанційної освіти.

2. Визначити ключові компетентності, необхідні для ефективної роботи в онлайн-середовищі.

3. Виявити специфічні аспекти дистанційного навчання, які відрізняють його від традиційного очного формату.

⁶²³ Bilotserkovet, M. A., & Gubina, O. (2019). Target language teaching by means of e-learning: A case study. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 11(4), 17–29.

⁶²⁴ Кухаренко, В. М. (2022). *Навчально-методичний комплекс підготовки викладача дистанційного навчання*. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

⁶²⁵ Литвинова, С. Г. (2010). Online навчальне середовище вчителя-предметника загальноосвітнього навчального закладу. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 5, 19.

4. Розробити структуровану модель діяльності викладача, яка може бути використана для подальшого вдосконалення системи підготовки кадрів.

5. Встановити критерії оцінки ефективності роботи викладача в системі дистанційного навчання.

6. Визначити напрямки професійного розвитку та підвищення кваліфікації викладачів дистанційної освіти.

Така систематизація завдань та видів діяльності є важливим етапом у створенні комплексної системи підготовки викладачів для роботи в дистанційному форматі. Вона дозволяє розробити більш точні та релевантні кваліфікаційні вимоги, які відображають реальні потреби та виклики сучасної дистанційної освіти.

Розглянемо кожен вид завдань детальніше:

1. Методичні завдання:

– фокусуються на розробці та адаптації навчального контенту для онлайн-середовища;

– підкреслюють важливість чіткого формулювання цілей та вибору відповідних засобів навчання;

– акцентують увагу на необхідності інноваційних педагогічних підходів в дистанційному форматі.

2. Організаційні завдання:

– охоплюють широкий спектр взаємодій: зі студентами, колегами, партнерами та батьками;

– включають позанавчальну діяльність, що важливо для повноцінного освітнього досвіду;

– враховують адміністративні аспекти та потенційну комерційну складову дистанційної освіти.

3. Психолого-педагогічні завдання:

– підкреслюють важливість психологічної підтримки та виховання студентів в онлайн-середовищі.

– вказують на необхідність адаптації виховних методів до умов дистанційного навчання.

4. Проблеми викладання предмета:

– акцентують увагу на специфіці проведення занять в онлайн та офлайн режимах.

– підкреслюють важливість ефективної комунікації з усіма учасниками освітнього процесу.

5. Проблеми особистісного зростання:

– наголошують на необхідності постійного професійного розвитку викладача.

– заохочують участь у віртуальних педагогічних спільнотах та науково-дослідній роботі.

Ця систематизація надає комплексний огляд діяльності викладача в системі дистанційної освіти, охоплюючи як педагогічні, так і організаційні аспекти. Вона може служити основою для розробки програм підготовки та підвищення кваліфікації викладачів, а також для оцінки їхньої ефективності в онлайн-середовищі.

Отже, підсумуємо важливі аспекти дистанційної освіти:

1. Інтегрованість: дистанційне навчання не є ізольованою системою, а невід’ємною частиною безперервної освіти. Це підкреслює необхідність узгодження дистанційних програм з іншими форматами навчання.

2. Єдність цілей і змісту: дистанційна освіта має ті ж цілі та зміст, що й традиційне навчання. Це забезпечує послідовність та якість освіти незалежно від формату.

3. Специфіка форм і методів: Хоча цілі та зміст співпадають, способи подачі матеріалу та взаємодії учасників відрізняються. Це вимагає адаптації педагогічних підходів до онлайн-середовища.

4. Реалізація дидактичних принципів: у дистанційній освіті традиційні принципи навчання реалізуються через специфічні методи та можливості Інтернету.

5. Системний підхід: дистанційне навчання розглядається як єдина система, що включає етап проектування (розробка компонентів) та етап їх реалізації в онлайн-середовищі.

6. Наступність: важливо забезпечити зв’язок між різними ланками освіти в рамках дистанційного формату.

7. Технологічна адаптація: використання можливостей інформаційного середовища Інтернету для досягнення освітніх цілей.

8. Комплексне проектування: необхідність розробки всіх компонентів системи – від цілей до методів оцінювання – з урахуванням специфіки онлайн-навчання.

Це розуміння дистанційної освіти як складової частини загальної системи освіти, але з власними особливостями реалізації, є ключовим для ефективного впровадження та розвитку дистанційних освітніх програм.

Діяльність викладача в дистанційному навчанні можна розділити на два етапи: організацію навчання та реалізацію курсу. Перший етап

включає вирішення методичних та організаційних питань, другий – комунікативних та технічних. Саморозвиток викладача важливий протягом обох етапів.

Традиційно, в українській освітній практиці при появі нових видів діяльності, спочатку вводилася нова посада, розроблялися програми підготовки та вимоги до фахівців. Однак дистанційне викладання розвивалося інакше. З кінця 90-х років вчителі та викладачі почали експериментувати з дистанційними уроками, використовуючи обмежений інструментарій (чат, форум, e-mail). Навчання відбувалося шляхом самоосвіти, пізніше – через освоєння конкретного програмного забезпечення.

Ця ситуація створила проблеми з визначенням прав та обов'язків дистанційних викладачів, унормованості їхньої роботи. Виникла потреба «узаконити» дистанційне викладання та розробити кваліфікаційні вимоги. Відсутність єдиних стандартів призвела до різноманітності підходів у підготовці викладачів: одні заклади зосереджуються на технічних навичках, інші – на комунікації в Інтернеті, треті – на методиці дистанційного викладання.

Отже, на основі аналізу завдань викладача, виділимо такі види діяльності в системі дистанційного навчання:

1. Методична: розробка програм, структури курсів, навчальних матеріалів.
2. Організаційно-управлінська: ведення документації, консультування, реєстрація студентів у LMS.
3. Психолого-педагогічна: регулювання навчальної діяльності, дотримання мережевого етикету.
4. Викладацька: проведення занять, оцінювання.
5. Дослідницька: вивчення результатів навчання, участь у конференціях, публікації.

Наше дослідження виявило широкий спектр діяльності викладача, частину якої можна делегувати іншим структурам закладу освіти. Це створює потребу в розподілі функцій між учасниками освітнього процесу, залишаючи за викладачем основне завдання – дистанційне викладання предмета.

3.6. ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ПЕРСОНАЛІЗОВАНОГО ОЦІНЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR PERSONALIZED EVALUATION OF TEACHERS' PROFESSIONAL PERFORMANCE

Олександр Радкевич

доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
моніторингу та оцінювання
Інституту педагогіки НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0002-2648-5726>
mr.radkevych@gmail.com

Oleksandr Radkevych

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Chief Researcher of the Monitoring and
Evaluation Department of the Institute of
Pedagogy of the NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-2648-5726>
mr.radkevych@gmail.com

Досліджено вплив штучного інтелекту на персоналізоване оцінювання професійної діяльності педагогічних працівників закладів освіти. Окреслено значення штучного інтелекту для автоматизації процесу моніторингу, збору та аналізу даних про професійну ефективність педагогів. Зосереджено увагу на адаптивних системах штучного інтелекту: тестові системи (Computerized Adaptive Testing); інтелектуальні системи підтримки ухвалення рішень ISPPR (Cerego, Knewton); системи з персоналізованими рекомендаціями на основі штучного інтелекту (Socratic).

The impact of artificial intelligence on personalized evaluation of the professional activities of educators in educational institutions has been investigated. The significance of artificial intelligence for automating the processes of monitoring, collecting, and analyzing data on the professional effectiveness of teachers is outlined. Attention is focused on artificial intelligence adaptive systems: Computerized Adaptive Testing; intelligent decision support systems (IDSS) (Cerego, Knewton); artificial intelligence – based personalized recommendation systems (Socratic).

Ключові слова: штучний інтелект, професійна діяльність педагогів, прогнозування результатів, адаптивні системи штучного інтелекту.

Keywords: artificial intelligence, professional activities of teachers, outcome prediction, adaptive artificial intelligence systems.

На сучасному етапі розвитку технологій, особливо в контексті четвертої промислової революції, освітні системи повинні адаптуватися до нових освітніх умов. Штучний інтелект (ШІ) за належного використання може стати одним із рушійних інструментів у вирішенні проблем сучасної освіти, зокрема таких, як неефективне викладання, недостатня індивідуалізація під час навчання та обмежений доступ до якісного освітнього матеріалу, а враховуючи

стрімкі темпи діджиталізації, назвемо це «контентом». Важливим аспектом є його роль у персоналізованому оцінюванні професійної діяльності педагогічних працівників. Так, завдяки ШІ стає можливим автоматизувати та оптимізувати процеси оцінювання, забезпечуючи їх об'єктивність і гнучкість. Інтелектуальні системи здатні адаптувати процес оцінювання під конкретні потреби педагогічних працівників, враховуючи їхню професійну діяльність та індивідуальні характеристики. Адаптивні системи навчання на основі ШІ створюють персоналізовані траєкторії розвитку, спрямовані на вдосконалення професійних навичок кожного педагога, базуючись на даних про їхню професійну діяльність.

Важливим аспектом є використання ШІ для управління адміністративними завданнями, такими як моніторинг результативності професійної діяльності та аналіз освітніх даних. Аналітичні інструменти ШІ дають змогу ефективно збирати, аналізувати та інтерпретувати великі масиви даних про професійну діяльність педагогічних працівників, що допомагає ухвалювати обґрунтовані рішення щодо їхньої подальшої кар'єри та професійного розвитку.⁶²⁶ Автоматизовані системи оцінювання здатні зменшити суб'єктивний фактор у процесі оцінювання діяльності педагогічних працівників, забезпечуючи прозорість і об'єктивність в ухваленні рішень.

ШІ може значно спростити процес оцінювання професійної діяльності педагогічних працівників, забезпечуючи систематичний підхід до аналізу їхньої роботи. Це охоплює можливість автоматизованого моніторингу досягнень, що дає змогу виявляти слабкі сторони та потреби в професійному розвитку. Наприклад, завдяки ШІ можна створювати індивідуалізовані програми підвищення кваліфікації, що враховують конкретні потреби педагогічних працівників та їхні кар'єрні цілі.

Автоматизовані системи оцінювання професійної діяльності педагогічних працівників зменшують адміністративне навантаження, одночасно забезпечуючи високу точність і об'єктивність у процесі оцінювання. Аналітичні системи можуть допомогти оцінити якість викладання на основі зворотного зв'язку від здобувачів освіти,

⁶²⁶ Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education—where are the educators?. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16(1), 1–27.

успішності їхнього навчання та інших параметрів.⁶²⁷ Це сприяє більш об'єктивному оцінюванню професійної діяльності педагогічних працівників і дає змогу своєчасно реагувати на виявлені недоліки.

Упровадження ШІ у сферу освіти супроводжується низкою викликів, що потребують глибокого теоретичного та практичного аналізу.⁶²⁸ ШІ пропонує інноваційні методи для об'єктивного оцінювання діяльності педагогічних працівників. Одним із ключових аспектів є автоматизація процесу збору й аналізу даних про професійну діяльність педагогічних працівників. Зокрема ШІ може аналізувати різні показники, охоплюючи успішність учнів, взаємодію з учнями, а також результати професійної діяльності самих педагогів у процесі навчання.⁶²⁹ Водночас завдяки використанню ШІ можна знизити рівень суб'єктивності та упередженості в процесі оцінювання, що є значною перевагою, у порівнянні з традиційними методами.

Окрім того, важливим викликом є недостатній рівень забезпечення конфіденційності та безпеки персональних даних педагогічних працівників, які використовуються для оцінювання. Збирання великих обсягів даних про професійну діяльність педагогічних працівників викликає занепокоєння щодо збереження конфіденційності інформації та можливого використання цих даних для неправомірних цілей.⁶³⁰ Відсутність чітких регуляторних рамок може призвести до автоматизованого оцінювання, що не враховує контекстні фактори, які можуть бути важливими для повної та справедливої оцінки професійної діяльності педагогів.⁶³¹ Крім того, існує ризик того, що автоматизовані системи оцінювання можуть бути упередженими або недостатньо точними у випадках, коли необхідно враховувати суб'єктивні фактори, такі як педагогічний стиль або взаємодія з учнями.

Незважаючи на виклики, пов'язані з використанням ШІ для оцінювання професійної діяльності педагогічних працівників, перспективи цієї технології залишаються значними. Подальший

⁶²⁷ Luckin, R., & Holmes, W. (2016). *Intelligence unleashed: An argument for AI in education*.

⁶²⁸ Moroianu, N., Iacob, S. E., & Constantin, A. (2023). Artificial Intelligence in Education: a Systematic Review. *Geopolitical perspectives and technological challenges for sustainable growth in the 21st century*, 906–921.

⁶²⁹ Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial intelligence in education promises and implications for teaching and learning*. Center for Curriculum Redesign.

⁶³⁰ Selwyn, N. (2019). *Should robots replace teachers?: AI and the future of education*. John Wiley & Sons.

⁶³¹ Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial intelligence in education promises and implications for teaching and learning*. Center for Curriculum Redesign.

розвиток технологій оброблення природної мови та аналітики освітніх даних сприятиме підвищенню якості освітнього процесу. Крім того, використання ШІ може допомогти створити індивідуалізовані програми професійного розвитку, орієнтовані на конкретні потреби кожного викладача.⁶³² ШІ також може сприяти створенню більш ефективних і справедливих систем стимулювання педагогічних працівників, заснованих на реальних показниках їхньої професійної діяльності, що допоможе зменшити ризик суб'єктивності в оцінюванні та підвищити мотивацію педагогічних працівників до професійного розвитку.

Адаптивні системи, що базуються на ШІ, дають змогу оцінювати професійну діяльність у режимі реального часу, використовуючи дані з кількох джерел, таких як освітні онлайн-платформи або електронні журнали.⁶³³ Адаптивні системи, що базуються на ШІ, – це програмні рішення, які автоматично змінюють свій функціонал та поведінку залежно від аналізу даних, результатів взаємодії з користувачем та інших факторів. У сфері освіти такі системи здатні забезпечувати індивідуалізоване оцінювання професійної діяльності педагогів шляхом динамічного налаштування контенту та завдань під рівень знань і потреб. Їх можна класифікувати за кількома критеріями. Одним із ключових критеріїв є тип даних, які вони аналізують. Найчастіше для цього використовуються дані про результати навчання учнів, які відображають їхній прогрес. Крім того, можуть бути використані записи уроків, які аналізуються для визначення рівня взаємодії між учнями та вчителями. Дані з платформ дистанційного навчання, такі як відвідуваність, участь у завданнях та швидкість їх виконання, також стають важливими джерелами для оцінювання якості професійної діяльності.^{634,635}

Ще одним важливим аспектом класифікації систем ШІ є методи аналізу, які використовуються для обробки даних. Штучні нейронні мережі та методи машинного навчання є найбільш поширеними інструментами в цій сфері. Нейронні мережі дають змогу моделювати

⁶³² Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education—where are the educators?. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16(1), 1–27.

⁶³³ Luckin, R., & Holmes, W. (2016). *Intelligence unleashed: An argument for AI in education*.

⁶³⁴ Luckin, R., & Holmes, W. (2016). *Intelligence unleashed: An argument for AI in education*.

⁶³⁵ Толочко, С. В. (2021). Цифрова компетентність педагогів в умовах цифровізації закладів освіти та дистанційного навчання. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені ТГ Шевченка*, 13(169), 28–35.

складні освітні процеси, а методи машинного навчання допомагають виявляти приховані закономірності в освітніх даних. Застосування цих технологій дає змогу не лише автоматизувати процес оцінювання, але й адаптувати його до конкретних контекстів, ураховуючи унікальні характеристики кожного педагога.^{636,637} Основні цілі охоплюють ідентифікацію сильних і слабких сторін у професійній діяльності педагогів, що дає змогу розробляти індивідуальні стратегії підвищення рівня їхньої кваліфікації. Також системи ШІ можуть прогнозувати ефективність навчання, ґрунтуючись на аналізі взаємодії педагога з учнями та динаміці освітнього процесу. Це забезпечує підвищення якості викладання завдяки глибшому розумінню того, які педагогічні практики мають найбільший вплив на результати навчання.^{638,639}

Важливо також зазначити, що застосування ШІ в оцінюванні професійної діяльності педагогів потребує суворого дотримання етичних норм та забезпечення прозорості. Однією з основних проблем є можливість алгоритмічної упередженості, яка може негативно вплинути на справедливість оцінювання. У зв'язку з цим, важливо забезпечити належний нагляд за роботою ШІ-систем та їхньою відповідністю педагогічним стандартам і цінностям.^{640,641}

Ось декілька прикладів адаптивних систем оцінювання професійної діяльності на основі ШІ:

1. *Адаптивні тестові системи*: зокрема такі, як Computerized Adaptive Testing (CAT), є ефективним інструментом для персоналізованого оцінювання професійної діяльності педагогічних працівників. Їх ключова особливість полягає у здатності адаптувати складність питань залежно від рівня відповідей, що надаються

⁶³⁶ González-Calatayud, V., Prendes-Espinoza, P., & Roig-Vila, R. (2021). Artificial intelligence for student assessment: A systematic review. *Applied sciences*, 11(12), 5467.

⁶³⁷ Воротникова, І. П. (2023). Професійний розвиток вчителів природничої та математичної галузей з використання штучного інтелекту. *Електронне наукове фахове видання «Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету»*, (15), 18–34.

⁶³⁸ Chen, L., Chen, P., & Lin, Z. (2020). Artificial intelligence in education: A review. *Ieee Access*, 8, 75264–75278.

⁶³⁹ Вакалюк, Т. А., Іванова, С. М., & Кільченко, А. В. (2021). Вітчизняний досвід використання інформаційно-цифрових технологій для оцінювання результативності науково-педагогічних досліджень. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (198), 19–24.

⁶⁴⁰ Lim, T., Gottipati, S., & Cheong, M. L. (2023). Ethical Considerations for Artificial Intelligence in Educational Assessments. In *Creative AI Tools and Ethical Implications in Teaching and Learning* (pp. 32–79). IGI Global.

⁶⁴¹ Коломієць, А., & Кушнір, О. (2023). Використання штучного інтелекту в освітній та науковій діяльності: Можливості та виклики. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, (70), 45–57.

педагогам під час проходження тесту. У контексті професійної діяльності педагогічних працівників це дає змогу створювати індивідуалізовані траєкторії оцінювання, орієнтовані на реальний рівень знань, навичок і компетентностей кожного працівника, який проходить тестування. Алгоритм САТ, використовуючи штучний інтелект, автоматично аналізує попередні відповіді й на їх основі обирає наступне запитання відповідної складності. Це дає змогу оптимізувати процес оцінювання, знижуючи кількість запитань до мінімуму, необхідних для точного визначення рівня професійної компетентності викладача. У разі виявлення прогалин у знаннях чи навичках, адаптивні тестові системи можуть детально аналізувати ці аспекти, забезпечуючи тим самим точну і об'єктивну оцінку.

У процесі персоналізованого оцінювання професійної діяльності педагогічних працівників адаптивні тестові системи значно підвищують ефективність тестування. Система не лише враховує рівень знань і досвід педагога, але й сприяє визначенню конкретних напрямів для подальшого їхнього професійного розвитку. Завдяки адаптивним алгоритмам, тести стають гнучкими та динамічними, що дає змогу педагогам отримувати зворотний зв'язок у режимі реального часу. Це допомагає педагогам краще усвідомлювати свої досягнення та потреби в удосконаленні, водночас спрощуючи адміністративні процеси, пов'язані з оцінюванням. Застосування САТ у контексті персоналізованого оцінювання також знижує ризики суб'єктивності. Адаптивні тестові системи автоматично аналізують величезний обсяг даних, виключаючи можливість людської помилки чи упередженості, які можуть виникати під час традиційних методів оцінювання. Це сприяє підвищенню прозорості та об'єктивності в оцінюванні професійної діяльності педагогічних працівників, забезпечуючи максимальну відповідність отриманих результатів їхнім реальним знанням і компетентностям.

САТ-системи також дають змогу створювати індивідуальні стратегії професійного розвитку для кожного педагога. Оскільки результати тестування дають глибоке розуміння навичок і знань, які потребують удосконалення, можна розробити персоналізовані програми підвищення кваліфікації, що враховують специфічні потреби педагогічних працівників. Це, у свою чергу, сприяє підвищенню загальної якості освітнього процесу та підтримці безперервного професійного зростання педагогів.

2. *Інтелектуальні системи підтримки ухвалення рішень (ISPPR)* для педагогічних працівників мають значний вплив на персоналізоване оцінювання їхньої професійної діяльності. Вони функціонують на основі ШІ, що дає змогу ефективно обробляти великі обсяги даних, надаючи індивідуальні рекомендації щодо вдосконалення викладацької діяльності. Однією з ключових переваг таких систем є здатність використовувати дані про результати навчання учнів для оцінювання професійної ефективності вчителя. Яскравими прикладами ISPPR є платформи *Cerego* та *Knewton*, що застосовуються для аналізу освітніх результатів учнів та створення індивідуальних освітніх траєкторій. Завдяки цьому система може виявляти закономірності, що показують сильні та слабкі сторони професійної діяльності, а також формувати рекомендації, які враховують особливості роботи кожного педагога. Наприклад, система *Knewton* може автоматично рекомендувати педагогам нові методики викладання або технології на основі аналізу їхнього поточного рівня професійної компетентності, а також успішності учнів. Наприклад, якщо викладач стикається з труднощами у використанні новітніх цифрових технологій або в певних аспектах управління класом, система може рекомендувати курси підвищення кваліфікації або тренінги, що будуть спрямовані на вирішення конкретних проблем.

У контексті персоналізованого оцінювання, ISPPR також знижують адміністративне навантаження на педагогічних та адміністративних працівників закладів освіти. Завдяки автоматизації процесу збору та аналізу даних про професійну діяльність викладача, ці системи значно скорочують час, необхідний для проведення оцінювання. Це не лише полегшує моніторинг якості роботи педагогів, але й підвищує точність та об'єктивність оцінювання, оскільки алгоритми ШІ здатні аналізувати інформацію з різних джерел одночасно.

3. *Системи з персоналізованими рекомендаціями на основі ШІ* набули значного розвитку в освітній сфері, зокрема у процесі оцінювання професійної діяльності педагогічних працівників. Такі системи використовують алгоритми, що аналізують великий обсяг даних про діяльність педагогічних працівників, охоплюючи їхні професійні досягнення, методи навчання, використання інноваційних технологій та зворотний зв'язок від учнів і колег. На основі результатів такого аналізу система пропонує персоналізовані рекомендації, що дають змогу викладачам отримувати індивідуальні стратегії для

подальшого розвитку і вдосконалення професійної діяльності. Особливою перевагою таких систем є можливість адаптувати рекомендації до унікальних потреб кожного педагога. Це означає, що система аналізує не лише загальні показники професійної діяльності, але й враховує специфіку предметів, що викладаються, рівень професійного досвіду педагога, його попередні досягнення та потреби в удосконаленні. Наприклад, система *Socratic*, орієнтуючись на зворотний зв'язок від учнів та колег, може автоматично пропонувати викладачу конкретні корективи у його викладанні або нові підходи до взаємодії з учнями, що сприятиме підвищенню якості освітнього процесу. У контексті оцінювання професійної діяльності педагогічних працівників, системи з персоналізованими рекомендаціями є ефективним інструментом для забезпечення об'єктивності та індивідуалізації процесу оцінювання.^{642,643} Це дає можливість комплексно оцінювати роботу викладача, враховуючи як академічні, так і міжособистісні фактори, що впливають на якість викладання.

Одним із перспективних напрямів розвитку систем оцінювання професійної діяльності педагогів є використання технології аналізу природної мови (NLP – Natural Language Processing) для оцінювання якості професійної комунікації. У контексті освіти якість комунікації відіграє ключову роль, адже вона визначає не лише ефективність передачі знань, але й впливає на створення сприятливої атмосфери для навчання та взаємодії між учителем і учнями. Технології NLP здатні автоматизувати процеси аналізу комунікації, що дає змогу отримувати об'єктивні дані про рівень володіння педагогом різними аспектами спілкування у класі. ШІ-системи базуючись на аналізі природної мови, можуть автоматично аналізувати транскрипти уроків та інші текстові дані, що виникають у процесі професійної діяльності. Такий підхід дає змогу систематично оцінювати, наскільки чітко педагог викладає навчальний матеріал, чи коректно відповідає на запитання учнів та чи стимулює їх до участі в обговореннях. Зокрема технології NLP можуть аналізувати складність мовлення, структуру побудови речень, використання педагогом ключових термінів та прикладів, що

⁶⁴² Martínez-Comesaña, M., Rigueira-Díaz, X., Larrañaga-Janeiro, A., Martínez-Torres, J., Ocarranza-Prado, I., & Kreibel, D. (2023). *Impact of artificial intelligence on assessment methods in primary and secondary education: Systematic literature review*. *Revista de Psicodidáctica (English ed.)*, 28(2), 93–103.

⁶⁴³ Chen, L., Chen, P., & Lin, Z. (2020). Artificial intelligence in education: A review. *Ieee Access*, 8, 75264–75278.

впливають на розуміння освітнього матеріалу.^{644,645} Це дає змогу педагогам отримати зворотний зв'язок щодо їхньої комунікативної діяльності, який є важливим для подальшого професійного розвитку.

Однією з ключових переваг використання NLP є можливість оцінювання ефективності не лише вербальної, але й невербальної комунікації. Сучасні алгоритми NLP можуть враховувати елементи взаємодії між педагогом та учнями, наприклад, швидкість та частоту відповідей на запитання, а також активність учнів у дискусіях. Ці дані використовуються для виявлення того, наскільки педагог успішно залучає учнів до обговорення та мотивує їх до самостійної роботи, що є важливим критерієм ефективності професійної комунікації.^{646,647} Окрім того, аналіз зворотного зв'язку від учнів і колег сприяє формуванню більш цілісної картини про професійну діяльність педагогічних працівників, яка охоплює оцінювання якості взаємодії з різними аудиторіями.

Ще однією важливою особливістю технологій NLP є здатність систем виявляти емоційне забарвлення комунікації та тональність висловлювань. Це дає змогу оцінювати, наскільки педагог здатен підтримувати сприятливу емоційну атмосферу в класі, яка сприяє ефективному засвоєнню знань. Виявлення позитивних і негативних емоційних реакцій під час уроку може допомогти педагогам коригувати свої комунікативні стратегії та покращувати взаємодію з учнями, що в підсумку підвищує рівень задоволеності освітнім процесом.^{648,649} Технології NLP також надають додаткові можливості для комплексного оцінювання професійної діяльності педагогічних працівників. Аналіз відкритих коментарів і відгуків на платформі

⁶⁴⁴ Mejeu, M., & Rehm, M. (2024). Taking adaptive learning in educational settings to the next level: Leveraging natural language processing for improved personalization. *Educational technology research and development*, 1–25.

⁶⁴⁵ Мар'єнко, М. В., & Коваленко, В. В. (2023). Штучний інтелект та відкрита наука в освіті. *Фізико-математична освіта*, 1(38), 48–53.

⁶⁴⁶ Zhen, Y., Luo, J. D., & Chen, H. (2023). Prediction of academic performance of students in online live classroom interactions – an analysis using natural language processing and deep learning methods. *Journal of Social Computing*, 4(1), 12–29.

⁶⁴⁷ Коломієць, А., & Кушнір, О. (2023). Використання штучного інтелекту в освітній та науковій діяльності: Можливості та виклики. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, (70), 45–57.

⁶⁴⁸ Kastrati, Z., Dalipi, F., Imran, A. S., Pireva Nuci, K., & Wani, M. A. (2021). Sentiment analysis of students' feedback with NLP and deep learning: A systematic mapping study. *Applied Sciences*, 11(9), 3986.

⁶⁴⁹ Лукомська, С. О., & Зливков, В. Л. (2022). *Сучасні тренінгові технології розвитку особистості в освіті*.

дистанційного навчання або під час опитувань допомагає виявляти ключові аспекти комунікації, які потребують покращення. Це дає змогу більш глибоко зрозуміти проблеми, з якими стикаються педагоги, та розробити стратегії для підвищення якості освітнього процесу на основі реальних даних.^{650,651}

Попри потенціал ШІ, його використання в процесі оцінювання професійної діяльності педагогів пов'язане з певними технічними обмеженнями. Зокрема, ефективність алгоритмів ШІ залежить від якості й обсягу даних, які використовуються для їхнього навчання. Неповнота або низька якість даних може призвести до неточних оцінок і помилкових висновків щодо професійної компетентності педагогічних працівників.⁶⁵² Крім того, існує проблема інтерпретації даних: навіть якщо ШІ може забезпечити автоматичне оцінювання, його результати мають бути правильно інтерпретовані та враховані адміністрацією закладу освіти.

Автоматизовані системи оцінювання професійної діяльності педагогічних працівників можуть бути недостатньо чутливими до індивідуальних відмінностей між педагогами, зокрема їхнього стилю викладання, особистих характеристик або особливостей учнів, з якими вони працюють. Це створює ризики для справедливості оцінювання, оскільки алгоритми можуть не враховувати контекстні фактори, важливі для повного розуміння діяльності педагога. Використання гібридних моделей оцінювання, які поєднують автоматизовані системи з людським фактором, також може сприяти більш комплексному й об'єктивному підходу до аналізу професійної діяльності педагогічних працівників.⁶⁵³

Отже, без перебільшення, ШІ є інноваційною технологією, яку необхідно використовувати в освітньому процесі, зокрема, для оцінювання професійної діяльності педагогічних працівників. Зауважимо, що ШІ сприяє підвищенню об'єктивності та прозорості оцінювання, знижуючи суб'єктивний вплив і можливі упередження. Це дає змогу систематично та точно оцінювати результати професійної

⁶⁵⁰ Lim, T., Gottipati, S., & Cheong, M. L. (2023). Ethical Considerations for Artificial Intelligence in Educational Assessments. In *Creative AI Tools and Ethical Implications in Teaching and Learning* (pp. 32–79). IGI Global.

⁶⁵¹ Ремех, Т. О. (2024). *Зворотній зв'язок як інструмент взаємодії вчителя та учнів*.

⁶⁵² Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education—where are the educators?. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16(1), 1–27.

⁶⁵³ Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial intelligence in education promises and implications for teaching and learning*. Center for Curriculum Redesign.

діяльності, зокрема на основі успішності учнів, взаємодії з ними та колегами. Водночас, використовуючи ІІІ, створюються персоналізовані траєкторії підвищення кваліфікації, адаптовані до конкретних потреб педагогічних працівників, враховуючи як індивідуальні професійні цілі педагогів, так і результати їхньої професійної діяльності. Зауважимо, що технології ІІІ допомагають знизити адміністративне навантаження на заклади освіти, автоматизуючи такі процеси, як моніторинг професійної діяльності педагогів та аналіз зворотного зв'язку від учнів і колег. Це дає змогу зробити процес оцінювання більш ефективним і орієнтованим на результати.

Разом із перевагами, у використанні ІІІ існують певні виклики: забезпечення конфіденційності даних, запобігання можливому неправомірному використанню персональних даних, можливість алгоритмічної упередженості, коли автоматизовані системи не враховують важливі контекстні фактори, що можуть суттєво впливати на оцінювання діяльності педагогічних працівників.

З огляду на потенційні ризики використання ІІІ в освітньому процесі, ми рекомендуємо педагогічним працівникам підвищити рівень правової культури в частині охорони та захисту персональних даних здобувачів освіти і колег. Це охоплює як захист даних, так і охорону особливо в контексті забезпечення прозорості роботи алгоритмів системи. Важливим складником також залишається залучення людського фактору до експертизи автоматизованого оцінювання, що передбачає врахування суб'єктивних факторів. Таким чином, застосування ІІІ для оцінювання професійної діяльності педагогічних працівників закладів освіти виявляє нові можливості для оптимізації освітніх процесів, підвищення їх ефективності та об'єктивності. Однак для максимального використання потенціалу технологій ІІІ необхідно розвивати нормативно-правові механізми, що регулюють їх використання, а також враховувати етичні та соціальні аспекти.

3.7. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ПОДОЛАННІ ОСВІТНІХ ВТРАТ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN OVERCOMING EDUCATIONAL LOSSES IN UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE LESSONS

Фаїна Іваногло

викладач української мови та літератури
вищої кваліфікаційної категорії, старший
викладач ЗП(ПТ)О «Дунайський центр
професійної освіти», м. Ізмаїл,
<https://orcid.org/0009-0008-2391-8806>
ptuizmsfposlug@ukr.net

Faina Ivanohlo

teacher of Ukrainian language and literature of
the highest qualification category, senior
lecturer at the Danube Centre for Vocational
Education, Izmail,
<https://orcid.org/0009-0008-2391-8806>
ptuizmsfposlug@ukr.net

У підрозділі досліджується використання штучного інтелекту на уроках української мови та літератури як інструменту подолання освітніх втрат, зокрема в умовах пандемії та війни. Розглядаються можливості ШІ для персоналізації навчання, автоматизації рутинних процесів, створення завдань, тестів і матеріалів. Також підкреслюється важливість інтеграції нових технологій у традиційні методи викладання, щоб підвищити ефективність і якість навчання.

The section explores the use of artificial intelligence in Ukrainian language and literature classes as a tool for overcoming educational losses, in particular in a pandemic and war. The chapter considers the possibilities of AI for personalising learning, automating routine processes, creating tasks, tests and materials. It also emphasises the importance of integrating new technologies into traditional teaching methods to improve the efficiency and quality of learning.

Ключові слова: освітні втрати, штучний інтелект, індивідуалізація навчання, технології, українська мова та література.

Keywords: educational losses, artificial intelligence, individualization of education, technologies, ukrainian language and literature.

Сучасні технології та їх вплив на освітні процеси перетворюють наше уявлення про те, як ми навчаємося та навчаємо інших. Штучний інтелект як ключовий компонент цього трансформаційного процесу став викликом і одночасно найбільш потужним інструментом для досягнення нових рівнів ефективності та інноваційності у сфері освіти.

Штучний інтелект⁶⁵⁴ – це комплекс технологій, які дозволяють комп'ютерам та системам розуміти, вивчати, прогнозувати та вирішувати завдання, які традиційно вважалися виключно людськими.

⁶⁵⁴ Візнюк, І. М. (2021). Використання штучного інтелекту в освіті. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 59, 14–22.

Його застосування у сфері освіти відкриває безліч можливостей, починаючи від персоналізованого навчання та закінчуючи автоматизацією рутинних процесів. Відтак ШІ не лише сприяє оптимізації робочого часу викладача, але і змінює сам спосіб, яким ми сприймаємо та здійснюємо навчання.

У наш час викликами для сучасного викладача є не лише передача знань, але й індивідуалізація навчання, виявлення і розвиток талантів кожного здобувача освіти, а також відстеження його прогресу. Використання ШІ в освітньому процесі дозволяє нам зосередитися на цих завданнях, надаючи інструменти та ресурси для досягнення кращих результатів.

Проте разом із великими можливостями ШІ приходять і певні проблеми. Одна з таких проблем – освітні втрати та потреба у вдосконаленні освітнього процесу. Розвиток технологій, включаючи штучний інтелект, спричиняє зміни у потребах суспільства та ринку праці, що вимагає адаптації системи освіти до нових викликів та можливостей.

У безперечно складних обставинах, у яких перебуває українська освіта протягом останніх років унаслідок пандемії COVID-19, а нині повномасштабної війни, що розпочала росія, освітяни роблять усе можливе, щоб забезпечити право молодого покоління на освіту.

ШІ – не конкурент, а вірний помічник. Як штучний інтелект змінить викладання української мови та літератури?

Освітні втрати – це прогалини у знаннях і навичках, які виникають в учнівства під час освітнього процесу у порівнянні зі стандартами освіти та очікуваними результатами навчальних здобутків.

Освітні втрати можуть виникати з різних – як індивідуальних, так і системних – причин. Серед них: здоров'я, війна, пандемія, надзвичайні ситуації природного характеру.

Значний вплив також накладається на освітні втрати, зумовлені у 2020–2021 роках пандемією COVID-19.⁶⁵⁵ Окрім безпосередньої зупинки освітнього процесу, що мав місце у всій країні після 24 лютого 2022 року, ключовими причинами освітніх втрат в умовах війни є:

- бойові дії та окупація;
- повітряні тривоги;
- виїзд учнівства за кордон;

⁶⁵⁵ Топузов, О. М. (ред.). (2023). *Діагностика та компенсація освітніх втрат у загальній середній освіті України: методичні рекомендації*. Педагогічна думка. <https://undip.org.ua/library/diahnostyka-ta-kompensatsiia-osvitnikh-vtrat-u-zahalniy-seredniy-osviti-ukrainy-metodychni-rekomendatsii/>

- переїзд у межах України;
- відключення електроенергії;
- руйнування значної частини закладів освіти.

Ключові виклики освітнього процесу в умовах війни:

- нестабільні умови навчання;
- обмеженість способів організації навчально-пізнавальної діяльності;
- зниження мотивації та нестабільний психоемоційний стан здобувача освіти та викладача.

Проблеми освітніх втрат у вивченні української мови та літератури може бути різними і мають декілька аспектів.⁶⁵⁶

1. *Відсутність індивідуалізації.* Традиційні методи навчання не завжди враховують індивідуальні потреби та рівень знань кожного здобувача освіти. Це може призводити до втрати інтересу та втрати мотивації.

2. *Недостатня доступність ресурсів.* Не всі здобувачі освіти мають доступ до високоякісних навчальних матеріалів, які б допомагали їм краще засвоювати українську мову та літературу.

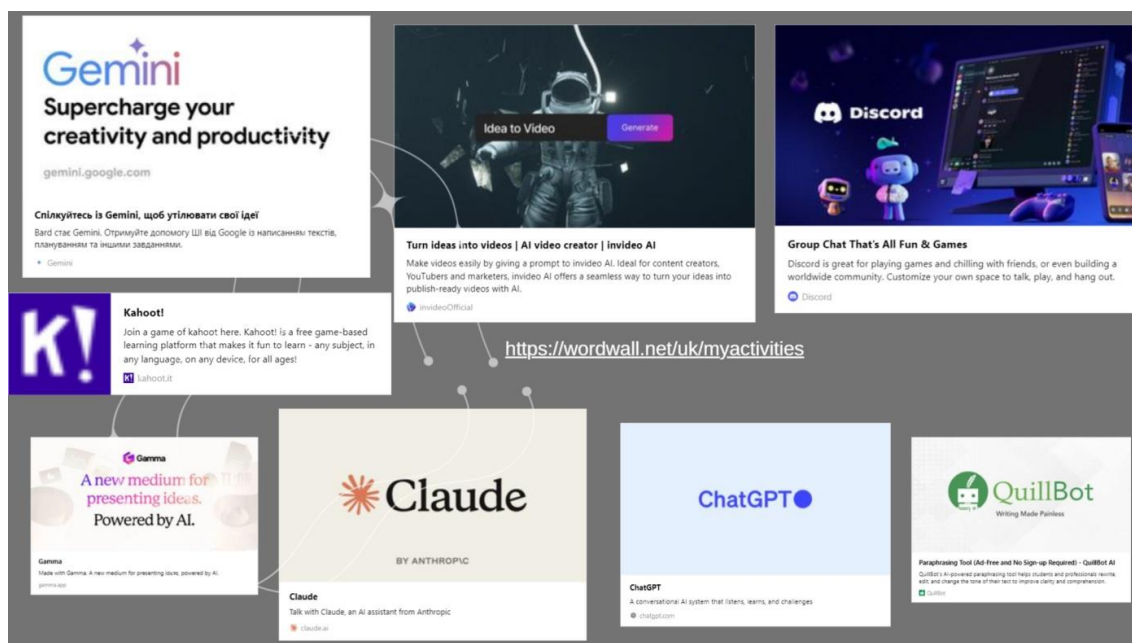
3. *Відсутність ефективних оцінювальних методів.* Традиційні методи оцінювання не завжди відображають реальний рівень знань здобувачів освіти. Це може призводити до неправильного оцінювання та незаслуженої критики деяких здобувачів освіти.

Ці приклади ілюструють деякі проблеми, які можуть виникати у процесі вивчення української мови та літератури та спричиняти освітні втрати серед здобувачів освіти. Розв'язання цих проблем може включати в себе використання новітніх технологій, інноваційних методів навчання та створення доступних інформаційних ресурсів для всіх здобувачів освіти та викладачів.

Найпоширеніші моделі ШІ (рис. 3.1) базуються на глибокому навчанні та мають широкий спектр застосувань, включаючи автоматизовану генерацію контенту, обробку мови та діалогові системи.

Ці моделі стали важливими у сферах штучного інтелекту, комунікацій, створення відеоконтенту, створення та редагування графічного контенту, презентацій та роботи з текстом.

⁶⁵⁶Малихін, О., Арістова, Н., & Рогова, В. (2022). Мінімізація освітніх втрат учнів закладів загальної середньої освіти в умовах воєнного стану: змішане навчання. *Український педагогічний журнал*, 3, 68–75.

Джерело: Internet.

Рис. 3.1. Найбільш поширені системи ШІ

ChatGPT – це найбільш просунутий на сьогодні чат-бот зі штучним інтелектом, розроблений компанією OpenAI. Робочий прототип ChatGPT було випущено 30 листопада 2022 року. Він швидко привернув увагу масової аудиторії завдяки своїм деталізованим і чітко сформованим відповідям, хоча їхня фактична точність підлягала чималій критиці.

Спілкування машини та людини з допомогою чату виявилось напрочуд зручним. Така модель дозволяє будь-кому пояснити роботу, що від нього потрібно. З 19 лютого 2023 року чат GPT став доступним в Україні (безкоштовно).

Можливості чату GPT:

- надання доступу до великої кількості інформації та знань з різних дисциплін;
- надання можливості швидкого пошуку та знаходження відповідей на запитання;
- надання індивідуалізованої підтримки та допомоги в навчанні;
- забезпечення доступності навчальних матеріалів із будь-якого місця та будь-якого пристрою з інтернет-підключенням;
- підвищення мотивації до навчання та розвитку навичок самоосвіти;
- надання можливості здійснювати дистанційне навчання та розвивати комп'ютерну грамотність.

Ідеї використання чату GPT на уроках української мови та літератури:

1. *Створення завдань для здобувачів освіти.* Викладач формує завдання для здобувачів освіти з будь-якою кількістю варіантів. Викладач перевіряє їхню правильність і змістовність (бо можуть бути помилки). Здобувачі освіти виконують завдання в роздаткових матеріалах, онлайн-вправах, усно тощо.

2. *Створення дидактичних матеріалів* для вивчення нового матеріалу або закріплення вивченого. Ви пишете промт (запит) на потрібну вам тему, чат GPT надає вам варіанти. Сформовані матеріали можна оформити у вигляді презентації, текстового документа, відеоролика тощо. Здобувачі освіти працюють з матеріалом самостійно або в групах.

3. *Створення тестів.* Викладач формує тест з будь-якої теми з потрібною кількістю запитань, варіантів відповідей та рівнем складності. Обов'язково перевірте правильність запитань і відповідей.

Викладач переносить тест в будь-який зручний онлайн-сервіс для тестування. Здобувачі освіти проходять тест.

4. *Сторітелінг.* Викладач задає параметри для створення історії, пов'язаної з навчальною темою, мета якої – зацікавити навчальним матеріалом та допомогти опанувати чи підсумувати навчальний матеріал. Здобувачі освіти можуть обговорювати історії, просто читати або розігрувати сценки чи вигадувати свої історії за зразком.

5. *Гейміфікація.* Викладач створює навчальну гру з певної теми або отримує від чату ідеї щодо додавання ігрових елементів у освітній процес. Здобувачі освіти грають за запропонованими правилами, після чого підсумовують вивчений у процесі гри матеріал.

Досить цікавим та корисним помічником для викладачів може стати модель ШІ, яка називається QuestionWell.^{657,658} Завдяки цій моделі можна створювати нескінченну кількість відповідних до стандартів запитань і навчальних ресурсів, а потім експортувати їх на свої улюблені платформи.

QuestionWell пропонує інтелектуальні алгоритми, що допомагають швидко генерувати запитання на основі наданих матеріалів. Це може бути текст, стаття або будь-який інший контент, який ви завантажуваете на платформу. Ця функція особливо корисна для викладачів, які хочуть швидко створити тести або опитування для своїх здобувачів освіти.

Платформа має широку бібліотеку готових запитань з різних

⁶⁵⁷ QuestionWell. (n.d.). *QuestionWell*. <https://app.questionwell.org/>

⁶⁵⁸ Громадська спілка «Науково-методичний центр». (2023). Проект інструктивно-методичних рекомендацій з організації змішаного навчання [Електронний ресурс]. GNMC. <https://griml.com/UZSOM>

предметних областей. Це дозволяє користувачам обирати запитання з наявного списку або модифікувати їх відповідно до своїх потреб.

QuestionWell підтримує різні типи запитань: вибір з кількох варіантів, відкриті запитання, відповідність, упорядкування, заповнення пропусків тощо. Це дає змогу створювати різноманітні завдання, які відповідають різним рівням складності і цілям навчання.

Платформа не лише допомагає створювати запитання, але й надає інструменти для аналізу відповідей. Вона може автоматично оцінювати тести, надавати статистику щодо успішності та виявляти тенденції у відповідях.

QuestionWell підтримує інтеграцію з популярними системами управління навчанням (LMS) та іншими освітніми платформами, що робить її універсальним інструментом для використання у різних освітніх середовищах.

Розглянемо приклади створення запитань із варіантами відповідей на основі штучного інтелекту та інтеграції на інші освітні платформи (Quizizz, Kahoot, Canvas, Gimkit, Blooket тощо).

Використання платформи QuestionWell.

Створюємо обліковий запис. Реєструємося за допомогою свого облікового запису Google. Це єдиний метод, який зараз підтримується для входу на платформу.

Починаємо генерувати запитання, увійшовши в систему, ми бачимо підказку ввести блок тексту або URL-адресу. Копіюємо та вставляємо потрібний текст із будь-якого документа, вебсайту чи іншого джерела. Обираємо тему «Життя та творчість Остапа Вишні», предмет «Українська література» і рівень оцінки для матеріалу, над яким працюємо.

Налаштуємо параметри запитання, обираємо українську мову. Додаємо результати навчання вручну, якщо вам потрібні конкретні освітні цілі, або дозвольте платформі автоматично генерувати їх.

Переглядаємо та редагуємо запитання. Платформа автоматично генеруватиме запитання з варіантами відповідей. Якщо ви використовуєте платну версію, то можете отримати доступ до низки інших типів запитань. Ви можете переглядати та редагувати як запитання, так і відповіді безпосередньо на платформі. У вас також є можливість додати додаткові запитання вручну.

Експортуємо запитання. Переглянувши запитання, експортуємо їх на платформи, зокрема: Kahoot, Quizizz для тестів.

Системи керування навчанням, такі як Canvas, Schoology, Moodle і Blackboard. GoogleForms, Slides і Microsoft Word для створення документів або слайд-шоу.

Отримуємо доступ до збережених наборів у будь-який час, повернувшись до свого облікового запису. Це особливо корисно, якщо створюємо вміст для кількох груп.

QuestionWell підтримує 27 різних мов. Він автоматично генерує результати навчання та основні запитання, які можемо переглядати, щоб забезпечити відповідність освітнім цілям. Цей процес дозволяє викладачам заощадити час на генеруванні запитань і легко інтегрувати їх у свій освітній процес.

Незалежно від того, чи створюєте ви інтерактивну роботу в групі, підплани чи підсумкове оцінювання, є варіанти експорту для кожного!

InVideo AI⁶⁵⁹ це платформа, що надає користувачам потужні інструменти для створення відеоконтенту з використанням штучного інтелекту. InVideo AI значно спрощує процес відеомонтажу та дозволяє навіть новачкам створювати професійні відео з мінімальними зусиллями.

InVideo AI використовує алгоритми штучного інтелекту для автоматичного створення відео на основі наданого тексту, зображень або відеокліпів. Просто завантажте свої матеріали, виберіть шаблон, і платформа автоматично згенерує відео, зібравши все разом. Платформа пропонує велику бібліотеку готових шаблонів, які підходять для різних потреб: створення роликів, освітніх відео, презентацій тощо. Користувачі можуть вибирати шаблони, що відповідають їхнім завданням, і персоналізувати їх за допомогою власного контенту.

InVideo AI дозволяє користувачам здійснювати інтелектуальне редагування, яке включає автоматичне налаштування кольору, додавання фільтрів, обрізки кліпів, вставку тексту та багато іншого. Відео можна налаштовувати буквально в кілька кліків, не витрачаючи багато часу на ручний монтаж.

Платформа може автоматично синхронізувати текст і аудіо з відео. Наприклад, якщо ви додаєте субтитри, InVideo AI синхронізує їх з голосом, що дозволяє швидко створювати відео.

Наведемо приклад використання платформи на уроці української літератури з теми «Життя і творчість Лесі Українки» та на уроці української мови, наприклад, написання словникового диктанту на тему «Написання похідних прийменників».

Перейдіть на вебсайт InVideo AI і зареєструйте обліковий запис, використовуючи свою електронну адресу. Ви також можете ввійти за допомогою облікових даних Google або Apple ID.

Увійшовши в систему, вибираємо опцію «AI Text-to-Video» на

⁶⁵⁹ InVideo. (n.d.). *AI Copilot*. <https://ai.invideo.io/workspace/b8b23da9-1f23-479d-b22c-5234cb9fb3ce/v20-copilot>

інформаційній панелі. Ця функція дозволяє конвертувати написаний текст у відеовміст.

Вибираємо шаблон, який відповідає меті нашого відео. InVideo пропонує різноманітні шаблони для різних галузей.

Вводимо текст або надаємо опис свого відеовмісту. Штучний інтелект згенерує для вас сценарій, автоматично пропонуючи відповідні медіафайли, як-от зображення, відео та переходи відповідно до тексту.

Налаштовуємо відео, додавши персоналізовані елементи, як-от логотип, кольори чи музику відео. Можемо вручну редагувати медіа, переходи та текст відповідно до свого бачення.

Коли ми задоволені налаштуваннями, натискаємо «Створити відео» та даємо штучному інтелекту InVideo скомпілювати наше відео. Цей процес займає всього кілька хвилин.

Після попереднього перегляду відео ми можете використати підказки для його подальших налаштувань (наприклад, «змінити тон голосу» або «замінити фон») або вручну редагувати сцени та вміст сценарію за потреби.

Коли ми задоволені, експортуємо своє відео в потрібному форматі та роздільній здатності. Ви можете поділитися ним безпосередньо на таких платформах, як YouTube, Facebook, або завантажити для інших цілей.

Цей простий процес дозволяє швидко й ефективно створювати високоякісні відео, згенеровані штучним інтелектом, не потребуючи жодних попередніх навичок редагування відео.

Платформа дозволяє швидко створювати привабливий відеоконтент без необхідності володіти складними навичками монтажу. Це ідеальний інструмент для тих, хто хоче зекономити час і ресурси, створюючи високоякісні відео для різних цілей.

Завдяки своїм інноваційним технологіям та простоті використання, InVideo AI стала однією з найпопулярніших платформ для створення відео, надаючи користувачам можливість втілювати свої ідеї в життя з мінімальними зусиллями.

Wepik⁶⁶⁰ – це онлайн-платформа для створення графічного дизайну, яка орієнтована на користувачів будь-якого рівня підготовки. Вона дозволяє створювати професійні графічні матеріали без необхідності володіння спеціальними дизайнерськими навичками, завдяки простому та інтуїтивно зрозумілому інтерфейсу.

Wepik пропонує величезну бібліотеку готових шаблонів для різних типів контенту: від соціальних медіапостів і презентацій до

⁶⁶⁰ Wepik. (n.d.). *Wepik: Create stunning designs effortlessly.* <https://wepik.com/>

візиток, флаєрів, плакатів тощо. Ці шаблони розроблені професійними дизайнерами та легко адаптуються до ваших потреб.

Графічний редактор **Wepik** дуже зручний і не вимагає спеціальних знань у сфері дизайну. Ви можете змінювати текст, кольори, шрифти, додавати власні зображення та логотипи, просто перетягуючи елементи та експериментуючи з різними стилями.

Wepik надає доступ до безкоштовної бібліотеки фотографій, іконок, ілюстрацій та інших графічних елементів. Користувачі можуть швидко знайти потрібний елемент і додати його до свого дизайну, що значно полегшує процес створення контенту.

Платформа підтримує спільну роботу над проектами, дозволяючи викладачам разом зі здобувачами освіти працювати над дизайном, обмінюватися ідеями та швидко вносити зміни.

Wepik пропонує багато безкоштовних інструментів і шаблонів, що робить його доступним для користувачів. Навіть безкоштовні функції дозволяють створювати якісний контент без обмежень.

Штучний інтелект на уроках української мови та літератури є перспективним підходом для подолання освітніх втрат. ШІ-технології повинні персоналізувати навчання, забезпечити вільний зворотний зв'язок, надавати додаткову підтримку здобувачам освіти та аналізувати їхні досягнення для вдосконалення методів викладання. Однак важливо пам'ятати, що ШІ – це лише інструмент, який має ефективно інтегруватися в освітній процес та доповнювати роль викладача, а не замінювати його повністю. Правильне поєднання інноваційних технологій та традиційних методів навчання є запорукою успішного подолання освітніх втрат та підвищення якості освіти.

Інтеграція штучного інтелекту в освітній процес відкриває нові горизонти для підвищення ефективності, персоналізації та інтерактивності навчання. Використання AI дозволяє оптимізувати роботу викладачів, забезпечувати здобувачам освіти необхідною підтримкою та створювати індивідуалізовані освітні траєкторії. Це сприяє покращенню якості освіти, підвищенню успішності здобувачів освіти та їхній загальній мотивації до навчання. Інтеграція AI у сферу освіти має потенціал революціонізувати традиційні підходи до навчання та викладання, роблячи їх більш ефективними, доступними та привабливими для всіх учасників освітнього процесу.

3.8. МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ МАШИНОБУДІВНОЇ, АГРАРНОЇ ГАЛУЗЕЙ ТА СФЕРИ ПОСЛУГ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

METHODS OF ASSESSING THE EFFICIENCY OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE QUALIFIED WORKERS OF MECHANICAL BUILDING, AGRICULTURAL INDUSTRY AND THE FIELD OF SERVICES IN CONDITIONS OF MIXED LEARNING

Ольга Єршова

кандидат економічних наук, доцент,
науковий співробітник лабораторії
дистанційного професійного навчання
Інституту професійної освіти
НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0002-3801-9730>
bogi2003@ukr.net

Olha Yershova

Candidate of Economic Sciences, Associate
Professor, Researcher at the Laboratory of
Distance Vocational Training of the
Institute of Vocational Education of the
NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-3801-9730>
bogi2003@ukr.net

Розглянуті аспекти ефективності дистанційної освіти, їх дослідження та шляхи вдосконалення. Запропоновані показники для оцінювання ефективності в контексті кожного з аспектів. Описані показники, що вимірюють ефективність дистанційної освіти з урахуванням соціальної відповідальності закладів освіти. Наведені підходи до вимірювання економічної ефективності освіти. Особливу увагу приділено чинникам, від яких вона залежить, та запропоновані шляхи її підвищення.

Aspects of the effectiveness of distance education, their research and ways of improvement are considered. Proposed indicators for assessing performance in the context of each aspect. The indicators that measure the effectiveness of distance education are described, taking into account the social responsibility of educational institutions. Approaches to measuring the economic efficiency of education are given. Special attention is paid to the factors on which it depends and the proposed ways of increasing it.

Ключові слова: дистанційне навчання, змішане навчання, ефективність освіти, економічна ефективність дистанційного навчання.

Keywords: distance learning, blended learning, educational efficiency, economic efficiency of distance learning.

Змішане навчання – це форма навчання, за якою здобувачі освіти засвоюють частину освітнього матеріалу онлайн, а частину – офлайн в аудиторіях, майстернях тощо. Наразі Україна має важкі обставини, через які різні форми онлайн навчання є актуальними та надзвичайно

доречними. В усіх формах онлайн навчання обов'язковою є дистанційна складова.

Дослідженню дистанційного навчання та його ефективності в освіті присвячено чимало літератури. Зарубіжні вчені досліджували природу та характеристики дистанційної освіти, особливості її оцінки та тенденції досліджень дистанційної освіти (Б. Андерсон, Б. Баркер, М. Діксон, Г. Керслі, М. Мур, М. Сімпсон та ін.). Серед українських дослідників, які досліджували переваги та недоліки дистанційного навчання, його відповідність формальним вимогам, показники його оцінки: А. Гуржій, П. Дмитренко, В. Кухаренко, Г. Татарчук, Б. Шуневич та ін. Праці вчених свідчать про наукову новизну та посилюють актуальність даної роботи.

На сьогодні в українській науковій літературі бракує розвідок про оцінювання дистанційного навчання, особливо щодо критеріїв та методик оцінювання його якості та ефективності.

Публікації зарубіжних дослідників щодо ефективності та якості дистанційного та змішаного навчання здебільшого стосуються визначень дистанційної та змішаної освіти, переваг та недоліків та порівнянню освіти online та face-to-face та вивченню та обґрунтуванню існування різних типів онлайн навчання.

Розглянемо аспекти ефективності дистанційної освіти, їх дослідження та шляхи удосконалення.

Ефективність будь-якої освіти, в тому числі дистанційної, має кілька аспектів. Отримана освіта (та її рівень) впливає як на економіку, так і на суспільство (його соціальні та моральні аспекти життя). Її слід розглядати в трьох взаємопов'язаних аспектах: педагогічному, економічному та соціальному.

Педагогічний аспект є основним для належного соціально-економічного ефекту освіти. Соціальну ефективність дистанційного й змішаного навчання та виховання оцінюють за такими показниками, як позитивний вплив виховного процесу на розвиток кращих якостей особистості та її максимально комфортні умови життя, на вдосконалення всіх сторін суспільних відносин, на формування відкритого демократичного суспільства.

Важливим завданням у дослідженні соціально-економічної ефективності дистанційної освіти в умовах структурно-інноваційних

перетворень, на думку В. Яценко,⁶⁶¹ є ідентифікація показників, що вимірюють ефективність дистанційної освіти з урахуванням соціальної відповідальності закладів освіти. Серед основних таких показників наступні:

– задоволення здобувачів освіти: оцінка задоволення здобувачів освіти щодо якості дистанційної освіти, їхніх потреб та очікувань є важливим показником ефективності. Використання анкетування та опитування допомагає зрозуміти їхні враження та зворотний зв'язок щодо освітнього процесу;

– рівень участі здобувачів освіти: вимірювання активності та їх участі у онлайн-курсах, форумах, групових проєктах та інших активностях є важливим показником ефективності дистанційної освіти.

– навчальні результати: оцінка академічних досягнень здобувачів освіти та їхньої здатності застосовувати набуті знання та навички в практичних ситуаціях є показниками ефективності дистанційної освіти;

– забезпечення доступності: вимірювання доступності дистанційної освіти для різних категорій здобувачів освіти, включаючи осіб з інвалідністю, мігрантів, людей з низьким рівнем освіти тощо, відображає соціальну відповідальність закладів вищої освіти;

– якість змісту та матеріалів: оцінка якості навчального змісту, матеріалів, ресурсів та педагогічних підходів, що використовуються в дистанційній освіті, є важливим показником ефективності та соціальної відповідальності.

Економічну ефективність слід розглядати з позиції ефективності самої освітньої галузі (якість освітніх послуг, більш раціональне використання ресурсів освітньої галузі). Економічну ефективність освіти також можна розглядати як вплив освіти, наприклад, на зростання добробуту громадян (через освітній рівень працівників, ступінь їх професійного рівня), на темпи всіх інших галузей. розвитку народного господарства. Ефективність також розглядається в абсолютному і відносному зниженні витрат, скороченні ресурсів, що використовуються в галузях виробництва за рахунок нових науково-технічних розробок, які здійснюються фахівцями в галузі освіти.

⁶⁶¹ Yatsenko, V. Conceptual principles of assessing the quality of distance learning: an important component of the socially responsible activities of higher education institutions in the educational services market. *Journal of Strategic Economic Research*, 6, 142–147. <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2022.6.14>

Соціальна ефективність освіти передбачає такі соціальні результати, як очікувана тривалість життя, громадянська активність і загальна задоволеність життям.

У роботах О. Сватюк, Ю. Миронов та М. Миронова⁶⁶² ефективність дистанційного навчання можна поділити на соціально-педагогічну, організаційну, технологічну й економічну. Зміст названих видів ефективності викладений на рис. 3.2.

Джерело: авторська розробка.

Рис. 3.2. Ефективність дистанційного навчання

При розгляді ефективності дистанційного навчання особливу увагу слід приділити економічній ефективності.

Економічну ефективність дистанційного навчання можна розглядати з різних точок зору:

- як зниження витрат на навчання за рахунок впровадження нових науково-технічних розробок;
- як приріст матеріальних благ, який забезпечується завдяки підвищенню професійного та кваліфікаційного рівня підготовленого фахівця;
- як безпосередній внесок працівників освіти в якість освітніх послуг.

⁶⁶² Сватюк, О., Миронов, Ю., & Миронова, М. (2017, 22 грудня). Оцінювання ефективності дистанційного навчання. *Електронний науковий вісник «Керівник.ІНФО»*. <https://kerivnyk.info/2017/12/svatiuk-myronov-edn.html>

Коефіцієнт економічної ефективності дистанційного навчання ($E_{дн}$) дослідники (О. Сватюк, Ю. Миронов & М. Миронова) пропонують розраховувати за наступною формулою:

$$E_{дн} = \frac{O_{пн} - O_{дн}}{E_{вн}}$$

де $O_{пн}$ – оцінка знань після навчання (у %);

$O_{дн}$ – оцінка знань до навчання (у %);

$E_{вн}$ – ефективність витрат на процес навчання.

Оцінка знань слухача дистанційного курсу до та після навчання розраховується як відсоток правильних відповідей за результатами попереднього та підсумкового тестування.

Показник ефективності витрат на навчання ($E_{вн}$) пропонується розраховувати за наступною формулою:

$$E_{вн} = \frac{B_1}{B_{заг}} * 100\%$$

де B_1 – вартість навчання 1 людини;

$B_{заг}$ – загальна вартість навчання.

Коефіцієнт економічної ефективності дистанційного навчання близький до нуля свідчить про низьку ефективність системи дистанційного навчання, чим більшим є коефіцієнт – тим ефективнішим можна вважати дистанційне навчання.

У дослідженні В. Кухаренко⁶⁶³ показано, що економічна ефективність дистанційного навчання залежить і від:

- вдалого вибору системи дистанційного навчання;
- якісного управління процесом дистанційного навчання;
- використання сучасних наукових підходів;
- планування та економічного обґрунтування доцільності дистанційного навчання та ін.

Повне виконання перерахованих вище умов підвищення ефективності природно вимагає значних затрат, але є необхідним і в результаті виправданим. Визначення цілей, завдань і дій для їх досягнення – це предмет стратегічного планування. Виявлення технології перетворення ресурсів в задані результати є тактичне завдання. Таким чином, цільову ефективність можна визначити як стратегічну, а витратну – як тактичну.

⁶⁶³ Кухаренко, В. М., (ред.), Рибалко, О. В., & Сиротенко, Н. Г. (2002). *Дистанційне навчання: Умови застосування. Дистанційний курс: навч. посібник.* (3-е вид.) «Торсінг». <https://knygy.com.ua/index.php?productID=9667661881>

Управління ефективністю здійснюється на основі кількісних і якісних оцінок (показників) освітньої організації, до яких відносяться:

- діяльність освітнього закладу в цілому;
- ступінь задоволення потреб та інтересів учнів, викладачів та обслуговуючого персоналу освітньої організації;
- якість управлінської, обслуговуючої та освітньої діяльності;
- організація навчання за певними напрямками (спеціальностями);
- використання матеріальних та інтелектуальних ресурсів тощо.

Проаналізувавши стан управління в організації, що здійснює дистанційне навчання, розробляються заходи щодо його вдосконалення. Для проведення такого аналізу необхідно володіти техніко-економічною інформацією, бухгалтерськими, статистичними даними, які всебічно характеризують діяльність навчальної організації з економічної точки зору.

На думку О. Сватюк, Ю. Миронов та М. Миронова⁶⁶⁴ підвищення ефективності дистанційного навчання можливо досягти за рахунок:

- підвищення кваліфікації, професійного рівня професорсько-викладацького складу, обслуговуючого персоналу;
- підвищення якості навчання за рахунок залучення до підготовки навчально-методичних матеріалів провідних фахівців і викладачів;
- упровадження індивідуально орієнтованих навчальних планів;
- застосування сучасних інформаційних та освітніх технологій;
- підвищення престижу освітнього процесу та його соціальної значущості за рахунок привабливості навчання, пов'язаного із застосуванням сучасних технічних засобів.

У системі дистанційного навчання також необхідно враховувати педагогічні, соціальні та економічні аспекти ефективності освітнього процесу. Ефективність дистанційного навчання виражає ступінь відповідності отриманих результатів поставленим цілям і завданням освітнього процесу (щодо витрат часу, активності викладачів і здобувачів освіти, ринку освітніх послуг). Ефективність дистанційного навчання оцінюється за кількома критеріями.

⁶⁶⁴ Сватюк, О., Миронов, Ю., & Миронова, М. (2017, 22 грудня). Оцінювання ефективності дистанційного навчання. *Електронний науковий вісник «Керівник.ІНФО»*. <https://kerivnyk.info/2017/12/svatiuk-myronov-edn.html>

М. Хоукс⁶⁶⁵ висловлює деякі ідеї щодо оцінювання навчання на основі Інтернет технологій. Він припускає, що критерії оцінювання можна розділити на чотири основні області:

- технічні (простота використання, швидкість доступу, рівень графічної реалістичності та гнучкість виведення аудіо/відео);
- навчальні (інтерактивність, здатність до інтеграції, контроль учня, ставлення учня/викладача та досягнення учнів);
- організаційні (технічне обслуговування, можливість використання простору та часу, доступність систем підтримки, розвиток персоналу та партнерство з громадою);
- етичні (доступ до технологій).

Онлайн освіта, у тому числі, дистанційна та змішана, є важливим засобом, який може забезпечити доступ до освіти для широкого кола людей, включаючи тих, хто знаходиться у віддалених регіонах, мають складні безпекові умови, обмежені можливості або входять до соціально вразливих груп населення.

Соціальна відповідальність онлайн освіти полягає в тому, щоб забезпечити рівноправний доступ до освіти для всіх груп населення і забезпечити практичну орієнтацію навчання, відповідність компетентностей вимогам ринку праці, а також сприяти стажуванню та працевлаштуванню випускників дистанційної освіти. Саме тому оцінювання якості, її моніторинг та забезпечення ефективності дистанційної (та інших видів онлайн освіти) повинні відбуватися за тими самими критеріями, як і для освіти денної та заочної форм навчання.

⁶⁶⁵ Hawkes, M. (1996). Criteria for evaluating school-based distance education programs. *NAASP-Bulletin*, 80, 45–52.

3.9. СТРУКТУРА ТА ПРИНЦИПИ МОНІТОРИНГУ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

STRUCTURE AND PRINCIPLES OF MONITORING THE QUALITY OF VOCATIONAL EDUCATION IN BLENDED LEARNING

Вікторія Кручек

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач лабораторії дистанційного
професійного навчання
Інституту професійної освіти
НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0002-8252-6844>
kruchekviktorija@gmail.com

Viktoriia Kruchek

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate
Professor, Head of the Laboratory of Distance
Vocational Training of the Institute of
Vocational Education of the
NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-8252-6844>
kruchekviktorija@gmail.com

У підрозділі подано опис підходів до визначення суті та структури моніторингу якості освіти, наведено перелік нормативних документів щодо механізмів підготовки і проведення моніторингу якості освіти та освітньої діяльності в закладах освіти, представлено обґрунтування принципів організації моніторингу якості освіти в контексті професійної освіти, що здійснюється в умовах змішаного навчання.

The subsection describes the approaches to defining the essence and structure of monitoring the quality of education, provides a list of regulatory documents on the mechanisms for preparing and conducting monitoring of the quality of education and educational activities in educational institutions, and provides a justification for the principles of organising monitoring of the quality of education in the context of vocational education in a blended learning environment.

Ключові слова: моніторинг, якість освіти, моніторинг якості освіти, професійна освіта, змішане навчання.

Keywords: monitoring, quality of education, monitoring of the quality of education, professional education, blended learning.

У Національній доктрині розвитку освіти наголошено на необхідності «підвищення якості освіти, оновленні її змісту та форм організації освітнього процесу».⁶⁶⁶ Якість освіти – характеристика системи освіти, яка відображає ступінь відповідності досягнутих реальних освітніх результатів та умов освітнього процесу нормативним вимогам, соціальним і особистісним очікуванням.⁶⁶⁷ Основним засобом вивчення якості освіти є моніторинг, система інструментарію якого

⁶⁶⁶ Верховна Рада України. (2002a). *Національна доктрина розвитку освіти* (Затверджено Указом Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>

⁶⁶⁷ Яременко, П. С. (2011). *Якість освіти у ВНЗ*. Лібра.

призначена оцінити ефективність освітнього процесу та при потребі визначити шляхи її підвищення.^{668,669} Призначення моніторингу – забезпечити всіх учасників освітнього процесу зворотним зв'язком, що дозволяє вносити послідовні зміни в хід реалізації освітньої програми з метою підвищення якості її результатів.

Поняття «моніторинг» не має однозначного тлумачення, тому що вивчається і використовується в різних сферах науково-практичної діяльності. Складність формулювання визначення означеного поняття пов'язана також з його належністю як до сфери науки, так і до сфери практики. Моніторинг можна визначити як постійне спостереження за яким-небудь процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату або вихідним пропозиціям – спостереження, оцінка і прогноз стану навколишнього середовища у зв'язку з діяльністю людини. Моніторинг являє собою достатньо складне й неоднозначне явище. Він застосовується у різних сферах і з різноманітними цілями, але при цьому має загальні характеристики, властивості, риси, хоч існує і розвивається досить ізольовано в межах тієї чи іншої науки або галузі управління. Аналіз досліджень моніторингу в галузі освіти засвідчив, що в означеній галузі ще існує ціла низка невирішених проблем як методологічного, так і прикладного характеру. Деякі автори включають процеси оцінювання і прогнозування до складу моніторингу, суттєво розширюючи обсяг поняття і наділяючи його функціями, що виходять за межі процедур, пов'язаних з інформаційним забезпеченням управління освітньою системою. З точки зору інших науковців педагогічний моніторинг являє собою системну діагностику якісних і кількісних характеристик ефективності функціонування і тенденцій саморозвитку освітньої системи, включаючи її цілі, зміст, форми, методи, дидактичні й технічні засоби, умови і результати навчання, виховання і саморозвитку особистості і колективу. За такого підходу поняття моніторингу звужується до діагностики, що ускладнює використання даних моніторингу в сфері управління вказаними у визначенні процесами. Також моніторинг визначається як контроль с періодичним стеженням за об'єктом моніторингу і обов'язковим зворотним зв'язком з метою виявлення його відповідності бажаному результату. Згідно з теоретичними

⁶⁶⁸ Шевчук, С. С. (2023). Система педагогічного контролю та оцінювання як фактор забезпечення якості професійної освіти. БІНПО ДЗВО «УМО» НАПНУ.

⁶⁶⁹ Діденко, О. В. (2014). Забезпечення якості професійної підготовки кваліфікованих робітників в ринкових умовах «Професійно-технічна освіта», (4), 9–12. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/7779>

положеннями щодо моніторингу освіти, він має включати етапи підготовки, упровадження та оцінювання. Вони передбачають визначення об'єкта та предмета дослідження; визначення мети та постановку завдань; формулювання гіпотези; планування; збір інформації; узагальнення та систематизація даних; формування наукових прогнозувань і відповідних пропозицій та рекомендацій. Відповідна організація моніторингу означає отримання регулярної інформації про стан досліджуваних явищ; виявлення динаміки; визначення факторів, що впливають на якість освіти, методів корегувальних впливів, завчасне попередження небажаних результатів. Моніторинг в освіті – категорія педагогічна й управлінська, оскільки він не копіює загальні положення теорії інформації, а переводить їх на мову педагогіки, психології і управління. Соціальна сутність освітнього моніторингу визначається тим, що саме він слугує головним засобом контролю й обліку передачі соціального досвіду (змісту освіти).

Механізм підготовки й проведення моніторингу якості освіти та освітньої діяльності в закладах освіти незалежно від їхнього підпорядкування, типу й форми власності, інших суб'єктах освітньої діяльності, які забезпечують здобуття освіти, визначено Порядком проведення моніторингу якості освіти, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України № 54 від 16.01.2020 року (Міністерство освіти і науки України, 2020) та іншими нормативними документами (Закон України «Про освіту» №2145-VIII, 2024; Закон України «Про вищу освіту» №1556-VII, 2024; Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» №103/98-ВР, 2023; Закон України «Про фахову передвищу освіту» №2745-VIII, 2024; Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року №344/2013, 2013; Кабінет Міністрів України, 2019).

Під моніторингом якості освіти ми розуміємо інформаційну систему, яка постійно оновлюється і поповнюється на основі безперервного стеження за станом і динамікою розвитку основних складових якості освіти за сукупністю визначених критеріїв з метою вироблення управлінських рішень по коригуванню небажаних диспропорцій на основі аналізу зібраної інформації і прогнозування подальшого розвитку досліджуваних процесів. За своєю внутрішньою будовою моніторинг поєднує три важливі управлінські компоненти: аналіз, оцінку й прогнозування процесів в освіті; сукупність прийомів відстеження процесів в освіті; збір і обробку інформації з метою

підготовки рекомендацій щодо розвитку досліджуваних процесів і внесення необхідних коректив.⁶⁷⁰ Моніторинг ґрунтується на цих компонентах, але не прирівнюється до жодного з них, оскільки не може бути ні контролем, ні експертизою, ні системою інформаційного забезпечення.

Створення інформаційних умов для формування цілісного уявлення про стан освітнього процесу, про якісні й кількісні зміни в ньому є основною метою моніторингу якості освіти у закладі освіти, зокрема і в умовах змішаного навчання. Її реалізація неможлива без наявності інтелектуальних, фінансових і матеріально-технічних ресурсів самої системи освіти і її структурних компонентів.

В ширшому розумінні мета проведення моніторингу полягає у виявленні та відстеженні тенденцій у розвитку якості освіти у закладі освіти; встановленні відповідності фактичних результатів освітньої діяльності її заявленим цілям; оцінюванні причин відхилень від цілей. Основними завданнями моніторингу якості освіти на рівні закладу освіти в умовах змішаного навчання є:

- 1) розроблення комплексу критеріїв та показників, що забезпечують цілісне уявлення про стан освітнього процесу в закладі, про якісні й кількісні зміни в ньому;
- 2) систематизація інформації про стан і розвиток освітнього процесу;
- 3) забезпечення регулярного й наочного представлення інформації про процеси, що відбуваються у закладі освіти;
- 4) інформаційне забезпечення аналізу й прогнозування стану й розвитку освітнього процесу, вироблення управлінських рішень. Тим самим створюється можливість вчасно запобігти певним ризикам чи загрозам для ефективного функціонування об'єкта, мінімізувати можливий деструктивний розвиток подій.

Об'єктами моніторингу може виступити стан дотримання законодавства у сфері освіти; знеособлена інформація про учасників освітнього процесу; освітні та управлінські процеси в закладі освіти при змішаному навчанні; ефективність різних видів діяльності учасників освітнього процесу (навчальна, виховна, педагогічна, організаційна, управлінська тощо); оснащеність освітнього процесу та умови здійснення освітньої та управлінської діяльності (матеріально-технічні, санітарно-гігієнічні, нормативно-правові, кадрові, фінансові,

⁶⁷⁰ Гириловська, І. В. (2020). *Теорія і практика моніторингу якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників*: монографія. ПП Зволейко Д. Г.

навчально-методичні тощо); результати запровадження освітніх змін, інновацій; стан організації змішаного навчання в закладі освіти; результати навчання та розвитку здобувачів освіти, формування їх компетентностей; професійна компетентність педагогічних працівників; виконання соціального замовлення та ін. Участь у підготовці та проведенні моніторингу беруть суб'єкти, які ініціюють проведення моніторингу (ініціатори моніторингу); суб'єкти, які проводять моніторинг (робоча група з організації і проведення моніторингу – суб'єкти моніторингу); суб'єкти, які здійснюють науково-методологічний супровід моніторингу; суб'єкти, які залучаються до опитування, спостереження або виконання письмових робіт (завдань) моніторингу на етапі проведення дослідження (учасники дослідження).

Науково обґрунтовану основу для оцінки освітніх процесів і результатів забезпечують принципи моніторингу якості освіти, вони допомагають здійснювати управління системою освіти та сприяють її безперервному вдосконаленню.^{671,672} Моніторинг якості професійної освіти в умовах змішаного навчання враховує як загальні принципи моніторингу освіти, так і специфіку професійної підготовки, що здійснюється в онлайн та офлайн форматі. До них належать принципи об'єктивності, комплексності, безперервності, прозорості та підзвітності, адаптивності, залучення стейкхолдерів, безпеки персональних даних; відповідальності. Щоб забезпечити цілісний аналіз цього питання, детальніше розглянемо кожен принцип:

1. Об'єктивності. Моніторинг якості освіти має бути позбавлений суб'єктивних впливів та ґрунтуватися на чітких стандартах і процедурах. Для забезпечення об'єктивності важливо:

- використовувати науково обґрунтовані інструменти оцінювання, наприклад стандартизовані тести, які пройшли процес апробації на різних групах учасників.

- виключати упередженість і суб'єктивність в аналізі даних, що дозволяє отримувати надійні та порівнювані результати.

- важливим аспектом є наявність незалежних інституцій, які здійснюють контроль за процесом моніторингу, щоб запобігти потенційним спотворенням результатів.

⁶⁷¹ Лукіна, Т. О. (2007). Загальні принципи та організаційні засади моніторингу як засобу управління якістю освіти на різних рівнях. *Педагогіка і психологія*, 2, 53–60.

⁶⁷² Яценко, В. В. (2023). Концептуальні принципи оцінки якості дистанційного навчання: важлива складова соціально відповідальної діяльності вищих навчальних закладів на ринку освітніх послуг. *Journal of Strategic Economic Research*, 142–147.

Для забезпечення об'єктивності в професійній освіті необхідно використовувати чітко визначені стандарти професійних компетентностей та результатів навчання і механізми їх вимірювання. Це включає:

- професійні стандарти: ключовим елементом об'єктивного моніторингу є наявність професійних стандартів, затверджених державою або галузевими асоціаціями. Вони визначають перелік знань, умінь і навичок, які має засвоїти студент.

- аудити та сертифікації: незалежні аудити та сертифікаційні програми допомагають підтвердити якість підготовки кадрів. Наприклад, у деяких галузях випускники закладів професійної (професійно-технічної) освіти повинні проходити зовнішні тести або сертифікації для отримання дозволу на роботу.

- використання зовнішніх інституцій: для уникнення внутрішньої упередженості у закладах освіти важливо залучати незалежні організації до оцінки якості освітніх програм.

2. Комплексності. Цей принцип вимагає, щоб оцінка охоплювала не лише академічні результати здобувачів освіти, але й інші аспекти освітнього процесу, зокрема:

- практичні навички: оскільки професійна освіта орієнтована на практичну діяльність, важливо оцінювати, наскільки ефективно здобувачі освіти застосовують свої знання на практиці. Це можна зробити через симуляції, стажування, виробничу практику або роботу в реальних умовах.

- м'які навички: крім технічних знань, важливо оцінювати такі навички, як робота в команді, лідерство, комунікаційні здібності, здатність вирішувати проблеми. Моніторинг таких навичок допомагає оцінити готовність випускників адаптуватися до вимог сучасного робочого середовища.

- якість педагогічного складу: професійний рівень, методичні навички, впровадження інноваційних технологій, використання цифрових засобів навчання.

- матеріально-технічне забезпечення: інфраструктура закладів освіти, доступ до інформаційних ресурсів, сучасне обладнання.

- соціально-психологічне середовище: рівень педагогічної взаємодії, психологічної підтримки, соціальна адаптація здобувачів освіти.

– зворотній зв'язок: рівень задоволення учасників освітнього процесу (здобувачів освіти, викладачів, батьків) якістю навчання та послуг.

– економічна релевантність: комплексний моніторинг також включає оцінку того, наскільки навчальна програма відповідає економічним потребам регіону та держави. Це може включати вивчення статистичних даних про працевлаштування випускників та їхню заробітну плату.

3. Безперервності. Моніторинг має бути постійним процесом, а не разовою подією. Це дозволяє своєчасно виявляти тенденції і динаміку розвитку освітньої системи, що є важливим для:

– визначення довготривалих змін в освітніх досягненнях.
– оцінки ефективності заходів, що впроваджуються для покращення якості освіти.

– коригування освітньої політики, методики навчання та її планування на основі актуальних даних.

Безперервний моніторинг якості професійної освіти в умовах змішаного навчання дозволяє швидко реагувати на зміни у професійних стандартах і технологіях. Це має на меті не тільки контроль якості на кожному етапі освітнього процесу, але й передбачає довгостроковий супровід випускників:

– моніторинг протягом навчання: важливо контролювати якість на кожному етапі навчання, зокрема шляхом проміжних іспитів, оцінки проєктів, зворотного зв'язку від роботодавців під час стажувань. Такий підхід дозволяє вчасно виявляти прогалини у знаннях і навичках здобувачів освіти.

– постдипломний моніторинг: багато професій вимагають підвищення кваліфікації протягом кар'єри. Моніторинг кар'єрних успіхів випускників допомагає виявляти ефективність освітніх програм у довгостроковій перспективі. Зокрема, відстеження рівня працевлаштування, кар'єрного зростання, змін у кваліфікаціях допомагає коригувати програми навчання відповідно до потреб ринку.

– відкритий доступ до даних: створення відкритих цифрових баз даних про успішність випускників (з їхньої згоди) сприяє прозорості та можливості аналізувати якість освіти.

4. Прозорості та підзвітності. Прозорість означає, що всі етапи моніторингу, включаючи збори даних, аналіз результатів та рекомендації, є відкритими та доступними для всіх зацікавлених сторін. Це:

- забезпечує довіру громадськості до освітньої системи.
- стимулює заклади освіти та органи управління освітою до підвищення ефективності, оскільки їхня робота стає предметом громадського контролю.

- дає можливість обговорювати результати, сприяти відкритому обміну інформацією та кращим практикам між закладами освіти.

У професійній освіті прозорість є критично важливою, оскільки підготовка кадрів має прямий вплив на економіку і ринок праці. Це передбачає: публікацію результатів моніторингу: заклади освіти повинні регулярно оприлюднювати результати своїх моніторингових досліджень, включаючи статистику про працевлаштування випускників, відгуки роботодавців та результати зовнішніх сертифікацій; інформування стейкхолдерів: забезпечення відкритого доступу до даних для всіх зацікавлених сторін, включаючи роботодавців, студентів, державні органи, що сприяє підвищенню довіри до закладів освіти та їхньої репутації на ринку освіти; залучення незалежних експертів: незалежні експерти та галузеві асоціації можуть проводити зовнішні аудити якості освітніх програм, що забезпечує додатковий рівень підзвітності.

5. Адаптивності. Освітні системи перебувають під постійним впливом змін, таких як технологічні інновації, демографічні зміни або економічні кризи. Тому моніторинг має бути адаптивним, щоб враховувати нові вимоги до випускників на ринку праці, зміну пріоритетів у суспільстві, технологічні зміни та появу інновацій; швидко реагувати на кризові ситуації, такі як пандемії, військові дії на території країни або економічні спади, що можуть впливати на функціонування освітніх установ; оцінювати специфічні особливості різних регіонів, культурних чи соціальних груп, щоб розробляти індивідуальні підходи до їхнього розвитку. Зазначене досягається через:

- гнучкість програм: заклади освіти повинні мати можливість швидко змінювати навчальні програми відповідно до нових тенденцій у галузях. Це може включати модульне навчання, що дозволяє легко оновлювати або змінювати зміст навчальних курсів;

- співпрацю з бізнесом та індустрією: партнерство між закладами освіти і роботодавцями сприяє адаптації освітніх програм до вимог конкретних компаній або галузей. Наприклад, компанії можуть надавати інформацію про нові технології, стандарти, що виникають у їхній галузі, або про потребу в нових спеціальностях;

– індивідуалізацію навчання: моніторинг дає змогу оцінювати індивідуальний прогрес кожного здобувача освіти, що дозволяє адаптувати навчальний план під його потреби та здібності. Це особливо важливо для професій, які вимагають високого рівня технічних або креативних навичок.

6. Залучення стейкхолдерів. Участь зацікавлених сторін у процесі моніторингу має вирішальне значення для того, щоб результати були релевантними та корисними.

У професійній освіті стейкхолдери, такі як роботодавці, випускники, професійні асоціації та органи державного управління, батьки та громада відіграють критично важливу роль у моніторингу якості. Зокрема роботодавці є основними споживачами послуг професійної освіти, тому їхній зворотний зв'язок має бути ключовим елементом моніторингу. Вони можуть вказати на відповідність випускників сучасним вимогам ринку праці та які навички є найзатребуванішими. Важливо отримувати від роботодавців інформацію про те, наскільки випускники відповідають вимогам робочих місць. Професійні асоціації можуть забезпечувати стандартизацію професійних вимог, а також брати участь у розробці методик оцінки та моніторингу. Випускники можуть надавати зворотний зв'язок про те, наскільки корисними виявилися їхні знання і навички в реальному робочому середовищі. Їхні думки щодо якості освіти, методів навчання та навчальних матеріалів можуть давати цінну інформацію для вдосконалення програм професійної освіти, освітнього процесу. Батьки та громада мають право знати, як працює система освіти та як можна поліпшити її якість.

Моніторинг якості професійної освіти є багатогранним процесом, який вимагає врахування як академічних, так і практичних аспектів підготовки фахівців. Описані принципи створюють основу для ефективного моніторингу, який допомагає забезпечити високу якість професійної підготовки, відповідність ринку праці та підтримку економічного розвитку.

Принципи моніторингу якості освіти є критичними для досягнення освітніх цілей. Вони допомагають гарантувати, що освітня система відповідає сучасним викликам і вимогам, підтримує високі стандарти навчання та ефективно реагує на зовнішні та внутрішні зміни.

3.10. МОНІТОРИНГ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

MONITORING THE QUALITY OF TRAINING OF FUTURE SKILLED WORKERS IN BLENDED LEARNING

Людмила Майборода
науковий співробітник лабораторії
дистанційного професійного навчання
Інституту професійної освіти
НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0003-4869-7786>
mayborodal@ukr.net

Liudmyla Maiboroda
Researcher at the Laboratory of
Distance Vocational Training of the
Institute of Vocational Education of the
NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0003-4869-7786>
mayborodal@ukr.net

В умовах пандемії та військового стану змішане навчання в Україні набуло актуальності та розвитку. Відповідно, набуває актуальності моніторинг якості навчання майбутніх кваліфікованих робітників в умовах змішаного навчання. У даній роботі автор наводить розуміння моніторингу в професійній (професійно-технічній) освіті та його складових у вітчизняній науці. Проводить теоретичний аналіз критеріїв і показників оцінки якості навчання в сучасній теорії і практиці, зокрема критеріїв і показників оцінки якості дистанційного навчання в умовах змішаного навчання.

In the conditions of the pandemic and martial law, blended learning in Ukraine has gained relevance and development. Accordingly, monitoring the quality of education of future qualified workers in the conditions of blended learning becomes relevant. In this work, the author provides an understanding of monitoring in professional (vocational and technical) education and its components in domestic science. He conducts a theoretical analysis of the criteria and indicators for assessing the quality of education in modern theory and practice, in particular, the criteria and indicators for assessing the quality of distance education in the conditions of blended learning.

Ключові слова: моніторинг якості навчання, моніторинг якості змішаного навчання, оцінка якості навчання, оцінка якості дистанційного навчання, майбутні кваліфіковані робітники, критерії і показники якості навчання.

Keywords: monitoring the quality of training, monitoring the quality of blended learning, evaluation of the quality of training, evaluation of the quality of distance training, future qualified workers, criteria and indicators of the quality of training.

В умовах обмеженого доступу здобувачів освіти Україні до вільного відвідування закладу освіти, під час пандемії й військового стану набуває актуальності дистанційне (он-лайн) та змішане навчання. У закладах професійної (професійно-технічної) освіти змішане навчання, за даних умов, є альтернативним у здійсненні професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників, що дозволяє

поєднувати очну й дистанційну форми навчання. Дистанційна форма навчання у закладах П(ПТ)О переважно застосовується у професійно-теоретичного підготовці майбутніх кваліфікованих робітників, а очна форма навчання – у професійно-практичній підготовці. Відповідно, в умовах змішаного навчання відбуваються зміни в організації навчально-виробничого процесу закладу П(ПТ)О, підходах щодо проведення навчальних занять, моніторингу якості навчання майбутніх кваліфікованих робітників.

У нормативно правовому полі моніторинг якості освіти у закладах П(ПТ)О регулюється:

- 1) Законом України «Про освіту»;⁶⁷³
- 2) Наказом МОН України «Про затвердження методичних рекомендацій з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах професійної (професійно-технічної) освіти»;⁶⁷⁴
- 3) Положенням про внутрішню систему забезпечення якості професійної (професійно-технічної) освіти, що розроблюється і затверджується безпосередньо закладом П(ПТ)О.

Питанню освітнього моніторингу присвячені наукові праці Л. Грищенко, Г. Єльнікової А. Єрмолової, Л. Забродської, О. Локшиної, Т. Лукіної, О. Ляшенко та ін. Моніторинг в системі професійно-технічної освіти відзначені у працях Н. Величко, Т. Волкової, І. Гириловської, Л. Майбороди, І. Савченко, В. Супруна, В. Ягупова та ін. Аналіз науково-літературних джерел показав, що питання моніторингу якості навчання майбутніх кваліфікованих робітників в умовах змішаного навчання є недостатньо висвітленим.

У педагогічній науці освітній моніторинг розглядається в різних аспектах та має різне розуміння та означення. Так, С. Гончаренко моніторинг в освіті визначив як «спеціальна система збору, обробки, зберігання і поширення інформації про стан освіти, прогнозування на підставі об'єктивних даних динаміки і основних тенденцій її розвитку та розроблення науково-обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень стосовно підвищення ефективності функціонування освітньої галузі».⁶⁷⁵

⁶⁷³ Верховна Рада України. (2017). *Про освіту*. Закон України № 2145-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

⁶⁷⁴ Міністерство освіти і науки України. (2021а). *Про затвердження методичних рекомендацій з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах професійної (професійно-технічної) освіти*. Наказ МОН України № 509. <https://griml.com/ddEaj>

⁶⁷⁵ Гончаренко, С. У. (2011). *Український педагогічний енциклопедичний словник* (2-ге вид.). Волинські обереги.

Моніторинг у галузі професійно-технічної освіти, І. Савченко⁶⁷⁶ визначає як технологію відстеження його процесуальних та результативних сторін, сукупність засобів спрямованих на зміну об'єкту, на який здійснюється формуючий вплив.

У Законі України «Про освіту» моніторинг якості освіти визначається як «система послідовних і систематичних заходів, що здійснюються з метою виявлення та відстеження тенденцій у розвитку якості освіти в країні, на окремих територіях, у закладах освіти (інших суб'єктах освітньої діяльності), встановлення відповідності фактичних результатів освітньої діяльності її заявленим цілям, а також оцінювання ступеня, напряму і причин відхилень від цілей».⁶⁷⁷

Моніторинг якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників, І. Гириловська визначає як: «спільна діяльність керівників, викладачів та учнів, представлена системою заходів, спрямованих на отримання достовірної інформації про поточний стан професійної підготовки випускників закладів професійної (професійно-технічної) освіти з метою подальшого його аналізу та прийняття управлінських рішень, орієнтованих на удосконалення освітнього процесу».⁶⁷⁸

Серед основних компонентів моніторингу якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників, науковець виділяє: суб'єкт, об'єкт, мету, результат, зміст, спосіб виконання. А саме, де: об'єктами моніторингу в освіті є система освіти, результати навчальної діяльності, характеристики учасників освітнього процесу (стан здоров'я, умови життя й навчання, задоволеність освітніми послугами тощо), відносини споживачів освітніх послуг з освітнім середовищем, процеси функціонування й розвитку освітніх систем та управління ними, компоненти освітнього процесу (матеріально-технічні умови, контингент, кадри, результати запровадження освітніх реформ тощо); суб'єктами моніторингової діяльності є виконавці предметно-практичної діяльності, що спрямована на об'єкт, якому притаманні свідомість, мислення, активність, самостійність, здатність до дій (керівники, викладачі, учні); метою є підвищити якість професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної (професійно-технічної) освіти; результатом діяльності здобувачів освіти у моніторингу виступає показник рівня їх

⁶⁷⁶ Величко, Н. О., Савченко, І. М., Ягупов, В. В., Майборода, Л. А., Гириловська, І. В., Закатнов, Д. О., Корнієнко, М. М. & Гуменний, О. Д. (2011). *Моніторинг розвитку професійно-технічної освіти* (Т. В. Волкова, ред.). Інститут ПТО НАПНУ. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/8034/>

⁶⁷⁷ Верховна Рада України. (2017). *Про освіту*. Закон України № 2145-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

⁶⁷⁸ Гириловська, І. В. (2020). *Теорія і практика моніторингу якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників*. ПП Зволейко Д.Г.

професійної підготовки, представлений числовою величиною, та відповідне місце у рейтингу; результатом моніторингу педагогічного працівника будуть судження, перспективний план власної діяльності, засновані на аналізі даних, отриманих під час моніторингового оцінювання здобувачів освіти; результатом моніторингу керівників закладів П(ПТ)О виступають певні управлінські рішення, складений план корегувальних дій, розроблена стратегія розвитку закладу освіти у напрямі підвищення рівня професійної підготовки здобувачів освіти; змістом навчальної діяльності учнів у моніторингу є цілеспрямована професійно-орієнтована самопідготовка до моніторингового оцінювання, яка є керованою з боку педагогічних працівників; змістом у моніторингу педагогічного працівника є організація та управління навчальною діяльністю здобувачів освіти, спрямовані на підготовку учнів до моніторингового оцінювання, подальший розвиток їх професійних якостей; діяльність керівників у моніторингу полягає в управлінні загальним процесом, прийнятті ефективних управлінських рішень та подальшому виробленні успішної освітньої стратегії розвитку закладу професійної (професійно-технічної) освіти; під заходами моніторингу розуміють сукупність дій або засобів для досягнення, здійснення будь-чого.⁶⁷⁹

У методичних рекомендаціях з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, дефініція «моніторинг якості» не вживається, проте його складові задіяні, а саме – самооцінювання освітніх і управлінських процесів та їх компонентів, періодичність і механізм проведення самооцінювання, критерії, вимірювальні показники, збір та аналіз інформації, узагальнення, обговорення та оприлюднення результатів самооцінювання. Сама внутрішня система забезпечення якості освіти, в означеному документі, визначається як «сукупність умов, процедур і заходів у закладі П(ПТ)О, що забезпечують ефективність освітніх і управлінських процесів, які безпосередньо впливають на якість результатів освітнього процесу, формування ключових і професійних компетентностей здобувачів освіти, сприяють всебічному розвитку їх особистості».⁶⁸⁰

Якість освіти визначається як «певна збалансована відповідність певного освітнього рівня численним потребам, цілям, умовам, затвердженим освітнім нормам і стандартам, яка встановлюється для виявлення причин порушення цієї відповідності та управління

⁶⁷⁹ Гириловська, І. В. (2020). *Теорія і практика моніторингу якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників*. ПП Зволейко Д.Г.

⁶⁸⁰ Міністерство освіти і науки України. (2021а). *Про затвердження методичних рекомендацій з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах професійної (професійно-технічної) освіти*. Наказ МОН України № 509. <https://griml.com/ddEaj>

процесом поліпшення встановленої якості».⁶⁸¹ Загально, якість включає в себе сукупність характеристик об'єкта, що здатні задовольняти потреби, встановлені або передбачувані.

Ефективність проведення моніторингу, оцінювання якості навчання, залежить від визначення мети і завдань, методології, критеріїв і показників/індикаторів, періодичності отримання інформації. Загальною методикою оцінювання якості є аналіз явищ й опис предмета дослідження, вибір критеріїв і показників, що впливають на оцінку об'єкту і способу отримання інформації, визначення шкали вимірювання, оцінювання об'єкта, обробка результатів дослідження, інтерпретація результатів.⁶⁸² Також, науковцями⁶⁸³ відмічається три етапи здійснення моніторингу освітньої діяльності: підготовчий етап передбачає постановку мети, встановлення об'єкта дослідження, визначення термінів проведення, вивчення відповідних літературних джерел та наявного педагогічного досвіду, розробку інструментарію для проведення моніторингу; практичний етап складається із збору необхідних даних, організації спостереження, проведення співбесіди, тестування, анкетування, контрольних робіт тощо; на аналітичному етапі здійснюється систематизація отриманих результатів, аналіз наявних даних, розробка рекомендацій і пропозицій.

І. Гириловська⁶⁸⁴ виділяє п'ять структурних елементів (етапів) проведення моніторингу якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників: інформаційно-настановчий, навчально-підготовчий, моніторингово-оцінювальний, аналітико-діагностичний, прогностично-управлінський. Всі етапи моніторингу виконуються строго послідовно, характеризуються логічною завершеністю, відносною самостійністю та загальною цілісністю. Перші два етапи представляють домоніторингове оцінювання, третій етап є фазою моніторингового оцінювання, а четвертий та п'ятий етапи – післямоніторингове оцінювання.

Для закладів П(ПТ)О функціонування в умовах змішаного навчання є раціональне поєднання дистанційної форми навчання у професійно-теоретичній підготовці та традиційної (очної) форми навчання у професійно-практичній підготовці майбутніх

⁶⁸¹ Лукіна, Т. О. (2008). Якість освіти. У В. Г. Кремень (головн. ред.) *Енциклопедія освіти* (с. 1017–1018). Юрінком Інтер.

⁶⁸² Волкова, Т. В., Величко, Н. О., Гириловська, І. В., Закатнов, Д. О., Майборода, Л. А., Нестерова, Л. В., Савченко, І. М. & Ягулов, В. В. (2012). *Інформаційно-аналітичне управління освітніми системами* (Т. В. Волкова, Ред.). Педагогічна думка. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/8015/>

⁶⁸³ Бодненко, Д. М., Жильцов, О. Б., Лещинський, О. Л., & Мазур Н. П. (2014). *Моніторинг навчальної діяльності*. ун-т ім. Бориса Грінченка.

⁶⁸⁴ Гириловська, І. В. (2020). *Теорія і практика моніторингу якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників*. ПП Зволейко Д.Г.

кваліфікованих робітників. Тому, оцінювання якості навчання майбутніх кваліфікованих робітників в умовах змішаного навчання, має здійснюватися за загальноствановленими критеріями/показниками та за показниками, що вимірюють якість дистанційного навчання здобувачів освіти. Дистанційне навчання визначається як «індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій».⁶⁸⁵

Отже, оцінювання якості дистанційного навчання має вимірювати: індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності майбутніх кваліфікованих робітників; спеціалізоване середовище й опосередковану взаємодію учасників освітнього процесу; психолого-педагогічні й інформаційно-комунікаційні технології.

У рекомендаціях МОН України,⁶⁸⁶ щодо формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах П(ПТ)О, наведений перелік орієнтовних критеріїв оцінювання освітніх і управлінських процесів закладу. Орієнтовний перелік має з 224 індикаторів, що згруповані за критеріями оцінювання, вимогами/правилами організації освітніх і управлінських процесів закладу освіти та внутрішньої системи забезпечення якості освіти та 4 напрямками оцінювання. До напрямку оцінювання «Освітнє середовище закладу, що надає послуги у сфері професійної (професійно-технічної)» відноситься 88 індикаторів, із них, напрям «Система оцінювання здобувачів освіти» має 17 індикаторів, напрям «Педагогічна діяльність педагогічних працівників закладу освіти» складається з 30 індикаторів; напрям «управлінські процеси закладу освіти» – 89 індикаторів.

У даному переліку орієнтовних критеріїв оцінювання освітніх і управлінських процесів закладу П(ПТ)О та внутрішньої системи забезпечення якості освіти⁶⁸⁷ є група індикаторів, щодо забезпечення дистанційного навчання, такі як: ступінь (%) відповідності закладу освіти вимогам щодо науково-методичного та системотехнічного забезпечення для запровадження та здійснення дистанційного

⁶⁸⁵ Міністерство освіти і науки України. (2013). *Про затвердження положення про дистанційне навчання*. Наказ МОН України № 466. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>

⁶⁸⁶ Міністерство освіти і науки України. (2021а). *Про затвердження методичних рекомендацій з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах професійної (професійно-технічної) освіти*. Наказ МОН України № 509. <https://griml.com/ddEaj>

⁶⁸⁷ Міністерство освіти і науки України. (2021а). *Про затвердження методичних рекомендацій з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах професійної (професійно-технічної) освіти*. Наказ МОН України № 509. <https://griml.com/ddEaj>

навчання; частка педагогічних працівників, які забезпечені відповідними технічними засобами та доступом до мережі Інтернет для здійснення дистанційного навчання; частка педагогічних працівників, які пройшли відповідну підготовку та володіють інформаційно-комунікаційними і психолого-педагогічними технологіями дистанційного навчання; частка здобувачів освіти, які мають відповідні технічні засоби та доступ до мережі Інтернет для дистанційного навчання; частка педагогічних працівників, які застосовують інформаційно-комунікаційні технології в освітньому процесі. Проте, дані індикатори є не достатніми для оцінювання якості дистанційного навчання майбутніх кваліфікованих робітників в умовах змішаного навчання.

Питання забезпечення якості навчання з використанням дистанційних освітніх технологій, у вітчизняній освіті, є надзвичайно актуальним. У наукових джерелах розрізняють поняття якості дистанційної освіти та дистанційного навчання, де до якості дистанційної освіти відносять сукупності споживчих властивостей освітньої послуги, що забезпечують можливість задоволення потреб щодо розвитку особистості здобувачів освіти, а до якості дистанційного навчання відносять сукупність показників якості освітніх ресурсів та процесів. Так, Ю. Безрученков,⁶⁸⁸ до критеріїв, що визначають якість дистанційного навчання відносить: якість навчального контенту; здатність здобувачів освіти до самостійної роботи; професіоналізм педагогічних працівників, зокрема їх готовність до організації дистанційного навчання; рівень організації освітнього процесу; рівень підготовки здобувачів освіти до навчання в дистанційному режимі; якість онлайн-занять; проведення консультацій; взаємодія педагогів із здобувачами освіти, якість матеріально-технічного забезпечення дистанційного навчання (мережа, пристрої, платформа тощо).

У своєму дослідженні О. Спірін⁶⁸⁹ обґрунтовує критерії і показники якості інформаційно-комунікаційних технологій навчання (ІКТН), щодо їх проектування, розробки й ефективності впровадження педагогічними працівниками. Критерії поділяються на зовнішні, до яких віднесено проектувальний, конструктивний, організаційний, комунікативний й гностичний критерії, та внутрішні критерії – диференціація, індивідуалізація, інтенсифікація процесу навчання і результативності навчальної діяльності. Вони оцінюють розробку

⁶⁸⁸ Безрученков, Ю. В. (2015). Педагогічний контроль в системі дистанційного навчання. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, 2. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2015_2_3.pdf

⁶⁸⁹ Спірін, О. М. (2013). Критерії і показники якості інформаційно-комунікаційних технологій навчання. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 1(33). <http://eprints.zu.edu.ua/15476/>

інформаційно-дидактичного і навчально-методичного забезпечення освітнього процесу ІКТН; наявність авторських навчальних матеріалів; реалізацію системи моніторингу і контролю якості впровадження ІКТН, організаційні можливості; якість комунікації із здобувачами освіти, прагнення до підтримки актуального стану і перспективного розвитку предметної галузі та особистісного розвитку педагога; диференціацію, індивідуалізацію й інтенсифікацію процесу навчання; результативність навчальної діяльності та ін.

Для добору цифрових технологій у реалізації змішаного навчання М. Мар'єнко та А. Сухіх⁶⁹⁰ зазначили чотири критерії з наступними показниками:

1) форма подання навчального матеріалу та мультимедійність (подання інформації в різних формах; наявність інструментарію для лабораторних робіт, експериментальних тощо; врахування індивідуального підходу до здобувачів освіти; можливість конвертування інформації в різні формати; підвищення ступеня наочності, зокрема, із використанням доповненої реальності; реалістичне представлення об'єктів і явищ);

2) структура представлення інформації (компактне розміщення великих обсягів інформації; наявність інструментарію для упорядкування дидактичних матеріалів; встановлення матеріально виражених логічних взаємозв'язків між інформаційними одиницями; можливість організації навчання одночасно усіх здобувачів освіти однієї групи; можливість організації одночасного навчання декількох груп на паралелі; зручність навігації, інтерактивність; можливість додавання контекстних підказок чи зауважень);

3) взаємодія з навчальним контентом (створення інструментів і сервісів для роботи з навчальною інформацією; швидкий та логічний пошук за змістом; інтерактивне моделювання процесів і явищ; оперативне автоматичне/напівавтоматичне оцінювання виконання завдань; наявність інструментарію для оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти; наявність інструментарію для проведення уроків/занять в реальному часі (відео конференцій, месенджерів); наявність сервісів для комунікації між учасниками освітнього процесу);

4) варіативність змісту навчального матеріалу (подання інформації за запитом здобувача освіти, прояв вибіркості до інформації, реалізація індивідуальної освітньої траєкторії; наявність різноманітного інструментарію для організації навчання більшості

⁶⁹⁰ Мар'єнко, М. В., & Сухіх, А. С. (2021). Особливості організації змішаного навчання з використанням цифрових технологій. *Освітній дискурс*, 4(32), 45–52. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/725700/>

навчальних дисциплін/предметів; використання різних сполучень взаємопов'язаних фрагментів змісту представлених в різних формах (текстової, графічної, звукової, мультимедійної) з метою всебічного охоплення досліджуваного матеріалу; реалізація різнорівневої диференціації навчання; реалізація принципу варіативності).

Отже, у ході теоретичного аналізу ми дійшли висновку, що моніторингом якості навчання майбутніх кваліфікованих робітників в умовах змішаного навчання є система спостережень, оцінки якості навчання майбутніх кваліфікованих робітників, аналізу і прийняття управлінських рішень, що зорієнтовані на удосконалення освітнього процесу, його окремих частин й елементів. На нашу думку, критерії й показники оцінки якості навчання майбутніх кваліфікованих робітників в умовах змішаного навчання мають бути інтегральними, із застосуванням критеріїв оцінювання освітніх і управлінських процесів закладу П(ПТ)О та внутрішньої системи забезпечення якості освіти⁶⁹¹ та критеріїв/показників, що відображають якість дистанційного навчання майбутніх кваліфікованих робітників в умовах змішаного навчання. Критерії/показники/індикатори оцінки якості дистанційного навчання в умовах змішаного навчання мають достовірно оцінити: якість організації дистанційного навчання в умовах змішаного навчання, якість застосування цифрових технологій педагогічними працівниками та здобувачами освіти у освітньому процесі, зокрема застосування цифрових та веб-ресурсів педагогічними працівниками, якість структури навчального матеріалу, якість подання цифрового навчального матеріалу та варіативність його змісту, якість взаємодії з навчальним контентом, якість проведення онлайн-занять й консультацій, здатність здобувачів освіти до самостійної роботи; рівень підготовки здобувачів освіти до навчання в дистанційному режимі, якість матеріально-технічного й комплексно-методичного забезпечення дистанційного/змішаного навчання тощо.

В умовах пандемії та військового стану змішане навчання в Україні набуло розвитку. Поєднання традиційної та дистанційної освіти дозволяє закладам П(ПТ)О продовжити підготовку майбутніх кваліфікованих робітників, що є надзвичайно актуальним питанням в умовах війни та повоєнного відновлення України, забезпечити доступність професійної освіти і зручність навчання здобувачам освіти.

⁶⁹¹ Міністерство освіти і науки України. (2021а). *Про затвердження методичних рекомендацій з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах професійної (професійно-технічної) освіти*. Наказ МОН України № 509. <https://griml.com/ddEaj>

3.11. РОЗВИТОК М'ЯКИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ ОПЕРАТОРІВ З ОБРОБКИ ІНФОРМАЦІЇ ТА ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

DEVELOPMENT OF SOFT SKILLS OF FUTURE INFORMATION AND SOFTWARE OPERATORS IN VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTIONS

Тетяна Сулима

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри професійної та соціально-
гуманітарної освіти Криворізького
національного університету,
м. Кривий Ріг,
<https://orcid.org/0000-0002-8869-040X>
sulyma@knu.edu.ua

Іван Троценко

магістрант 2 курсу освітньої програми
«Професійна освіта. Цифрові технології»
Криворізького національного університету,
м. Кривий Ріг,
itrocenko94@gmail.com

Tetiana Sulyma

PhD (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of
Vocational and Socio-Humanitarian
Education, Kryvyi Rih National University,
Kryvyi Rih,
<https://orcid.org/0000-0002-8869-040X>
sulyma@knu.edu.ua

Ivan Trotsenko

2nd year Master's student of «Vocational
Education. Digital Technologies» programme,
Kryvyi Rih National University,
Kryvyi Rih,
itrocenko94@gmail.com

Актуалізовано значення м'яких навичок майбутніх кваліфікованих робітників відповідно до перспектив розвитку високотехнологічного виробництва та цифрового суспільства. Досліджено поняття «м'які навички» у контексті педагогіки, психології, економіки й уточнено, що м'які навички майбутнього оператора з обробки інформації та програмного забезпечення інтегрують знання, уміння і досвід, що виражаються через особистісний, комунікативний і діяльнісний компоненти й забезпечують самореалізацію особистості на основі взаємодії у соціальному та професійному середовищі. Здійснено аналіз професійного та державного освітнього стандарту з професії «Оператор з обробки інформації та програмного забезпечення» і виявлено необхідність створення у закладах професійної освіти сприятливих педагогічних умов для більш ефективного розвитку м'яких навичок у майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення.

Actualize the importance of forming soft skills in future skilled workers in accordance with the prospects for the development of high-tech production and digital society. The concept of «soft skills» in the context of pedagogy, psychology, economics is studied and it is clarified that the soft skills of the future information and software operator integrate knowledge, skills and experience expressed through personal, communicative and activity components and ensure self-realization of the individual through interaction in the social and professional environment. The author analyzes the professional and state educational standard for the profession of «Information and software processing operator» and identifies the need to create favorable pedagogical conditions in vocational education institutions for more effective development of soft skills in future information and software processing operators.

Ключові слова: професійна освіта, м'які навички, професійний стандарт, Державний освітній стандарт, оператор з обробки інформації та програмного забезпечення.

Keywords: vocational education, soft skills, professional standard, State educational standard, information and software processing operator.

Критерії якості сучасної професійної освіти характеризуються підготовленістю кваліфікованих робітників, які готові працювати в сучасних умовах високотехнологічного виробництва та цифрового суспільства. До показників якості професійної освіти належать не тільки професійні знання, вміння та навички, а й відповідний рівень володіння такими навичками, які дають змогу швидко адаптуватися до нових умов, змінювати сферу зайнятості, вирішувати нестандартні завдання; є міжпрофесійними, універсальними, гнучкими; корисні для будь-якого виду діяльності. На вимогу часу сучасний випускник має бути здатним адаптуватися до нових подій та справлятися зі змінами, що зумовлені інтеграцією національної економіки в європейський простір.⁶⁹² Досвід європейських країн свідчить про суттєвий вплив здійснених заходів щодо формування м'яких навичок у майбутніх фахівців, які працюють у цифровому середовищі, що сприяє розвитку економіки та забезпечує конкурентоспроможність країн Європейського Союзу на міжнародному рівні. Так, Європейський Парламент і Рада ЄС 22 травня 2018 р. ухвалили Рамкову програму оновлених ключових компетентностей для навчання впродовж життя (2018/С 189/01), в якій визначено вісім ключових компетентностей для повноцінного життя та діяльності громадян Європейського Союзу,⁶⁹³ а саме: грамотність, мовна компетентність, математична компетентність та компетентність у науках, технологіях та інженерії, цифрова компетентність, особиста, соціальна та навчальна компетентність, громадянська компетентність, підприємницька компетентність, компетентність культурної обізнаності та самовираження. У звіті «Майбутні робочі місця – 2025», підготовленому за підсумками проведення 2020 р. Всесвітнього економічного форуму (2020) визначено прогноз навичок, які будуть затребувані у 2025 році, а саме: аналітичне мислення і інноваційність; активне навчання і стратегії навчання; комплексне розв'язання проблем; критичне мислення і

⁶⁹² Кравець, С. Г. (2018). Трансформація ключових компетентностей майбутніх фахівців готельно-ресторанного сервісу в умовах інтернаціоналізації. *Молодь і ринок*, 1 (156), 61–66. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/714255/>

⁶⁹³ European Commission. (n.d.-a). *Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning*. <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/improving-quality/key-competences>

аналіз; креативність, оригінальність і ініціативність; лідерство і соціальна включеність (впливовість); життєздатність, стресостійкість і гнучкість; розв'язання проблем і формування ідей та ін.⁶⁹⁴ На основі означених прогнозувань та з метою реалізації Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, зокрема й щодо «забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх»⁶⁹⁵ актуалізується значення розвитку м'яких навичок у здобувачів, які навчаються у закладах професійної освіти, зокрема й майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення.

У теорії та практиці професійної педагогіки проблема розвитку м'яких навичок у майбутніх кваліфікованих робітників досліджується здебільшого в контексті формування їхньої професійної компетентності чи розвитку ключових та інших видів компетентностей. Однак, з урахуванням перспективних прогнозів щодо актуальності м'яких навичок як для особистості, так і для задоволення потреб цифрового суспільства, актуалізується значення розвитку м'яких навичок у майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення.

Розвиток цифрових технологій, технологічні, соціально-економічні, демографічні зміни зумовлюють появу нових робочих місць та виробничих функцій, частково або повністю замінюючи наявні. Означене впливає і на модифікацію змісту компетентностей, на видозміну навичок, необхідних як для фахівців галузей, так і для тих, хто опановує конкретні професії у закладах професійної освіти. Прогресивний розвиток цифрового суспільства посилюється і різновекторними інвестиціями у цю галузь й потребою «експортування» якісних цифрових послуг у міжнародний простір з метою забезпечення соціально-економічної конкурентоспроможності держави. М'які навички у цих процесах стають безпосереднім особистісним інструментом, що дають змогу якісно та доцільно застосовувати отримані знання у практичній діяльності, зокрема із використанням можливостей цифрових технологій, мережі Інтернет, штучного інтелекту, гаджетів тощо.

Аналіз тенденцій на ринку праці засвідчує, що на часі роботодавці все більше акцентують увагу на навичках, які пов'язані не тільки з професійним виконанням окремих функцій, а й тих, які

⁶⁹⁴ World Economic Forum (2020). The Future of Jobs: Report 2020. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2023.pdf

⁶⁹⁵ Верховна Рада України. (2019). Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Законодавство України. Указ Президента № 722/2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

забезпечують ефективну взаємодію, креативний підхід до вирішення задач, мобільність й адаптованість, прогностичне мислення, здатність до навчання упродовж життя тощо. Все більшої актуальності й дієвості набувають механізми відбору персоналу, які спрямовані на виявлення у потенційного робітника не тільки своїх професійних навичок, а й на демонстрацію здатності працювати в команді. Така ситуація вимагає особливої уваги до розвитку м'яких навичок у системі професійної освіти.

Ретроспективний аналіз засвідчує, що поняття «м'які навички» появилось у минулому столітті у військовій галузі у ході удосконалення підготовки військовослужбовців. Було з'ясовано, що «тверді навички» є важливими для військової справи, адже вони передбачають роботу з технікою та машинами. А ось для роботи із людьми та документами необхідно було розвивати універсальні навички, які отримали назву «soft skills». Такі навички не були окреслені у планах військової підготовки. Розвиток м'яких навичок передбачав вивчення основ психології, а згодом досвід їх формування почали використовувати й у бізнесі.

Щодо самого поняття «м'які навички», то з позицій психології, навички активізують мотиви, посилюють їх вплив на поведінку; у свою чергу, від сили мотиву залежать швидкість і стійкість засвоєння навичок.⁶⁹⁶ Навички формуються шляхом повторення, характеризується високою мірою осягнення і в кінцевому результаті – не потребують регуляції і контролю. У нашому розумінні, навички майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення мають поєднувати знання й уміння, отримані як у процесі професійної підготовки, так і на основі життєвого досвіду. Знання, які є складовими навичок, – це сукупність інформації, характерної для цифрового суспільства, отриманої як у процесі навчання, так і самостійно, а уміння – це здатність належним чином здійснювати відповідну діяльність на основі знань та досвіду.

У наукових працях є різні підходи до уточнення суті поняття «м'які навички». Наприклад, на переконання колективу науковців (Г. Мозгова, В. Євтушенко, А. Мозгова) «soft skills» – це сукупність навичок та особистих характеристик робітника, володіння якими приводить до досягнення успіху на робочому місці. Дослідниками виділено основні ознаки «soft skills», а саме: нетехнічні компетентності; належать до сукупності рис особистості; їх складно виміряти, оцінка переважно є суб'єктивною; вони дають змогу досягти

⁶⁹⁶ Трофімов, Ю. (ред.), Рибалка, В., Гончарук, П., & ін. (2000). *Психологія: підруч* (2-ге вид., стереотип.). Либідь.

успіху на робочому місці; вони є необов'язковими, але визначають професіоналізм робітника у поєднанні зі професійними навичками; є цінними для працівника, оскільки підвищують ефективність роботи; корисні не тільки для роботи, а й для повсякденного життя.⁶⁹⁷

Як зазначають Н. Коляда та О. Кравченко, м'які навички визначають професійну самореалізацію особистості у поєднанні із професійними фаховими компетентностями. До м'яких навичок належать: креативність, лідерські якості, уміння працювати в команді, організаторські здібності, системне мислення, емоційний інтелект, комунікація, робота з інформацією, мотивація.⁶⁹⁸ Базуючись на етимології понять «soft» і «skills», С. Наход характеризує перше як «гнучкість», тобто відсутність стереотипності, шаблонності, здатність до змін, а друге – це «компетентність», тобто здатність, готовність та можливість особистості діяти у мінливих ситуаціях, спираючись на інтуїцію та власний досвід. У цілому «soft skills» – це комплекс неспеціалізованих надпрофесійних «гнучких компетентностей», що впливають на успішне виконання професійних обов'язків фахівців будь-якої сфери діяльності.⁶⁹⁹

Психологічною основою розвитку м'яких навичок є сукупність таких рис особистості, які характеризують її взаємовідносини в міжособистісному та професійному середовищі. Йдеться про цінності, моральність, комунікативні здібності, етику та етикет, мовні навички, когнітивну або емоційну сфери, здатність до тайм-менеджменту, роботи в колективі, лідерство тощо. Грунтуючись на психологічних дослідженнях, можна означити, що м'які навички функціонально передбачають: особистісні навички (психологія особистості), соціальні навички (соціальна психологія) та особисті кар'єрні цінності (філософія, загальна психологія, соціальна психологія, психологія праці та ін.).

З позицій економіки м'які навички є пріоритетними для розвитку людського капіталу. У звіті «Future of Work»⁷⁰⁰ зазначається, що нові технології й надалі будуть впроваджуватися швидкими темпами, відтак деякі традиційні професії зникнуть, а на зміну їм прийдуть інші. Ці

⁶⁹⁷ Мозгова, Г., Євтушенко, В., & Мозгова, А. (2020). Формування soft skills фахівця в галузі маркетингу на основі компетентнісного підходу. *Економіка та суспільство: електронний журнал*, 22. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-40>

⁶⁹⁸ Коляда, Н., & Кравченко, О. (2020). Практичний досвід формування «soft-skills» в умовах закладу вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 3(27). 137–145.

⁶⁹⁹ Наход, С. А. (2018). Значущість «Soft skills» для професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій. *Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*, 63. 131–135.

⁷⁰⁰ Маклеллан, К. (2024). Що таке м'які навички і як їх розвинути. *BRITISH COUNCIL Україна*. <https://www.britishcouncil.org.ua/blog/what-soft-skills-why-develop>

зміни в майбутньому вимагають володіння фахівцями м'якими навичками, необхідними для досягнення успіху в роботі. Найважливішими серед яких, на думку експертів, є:

Комунікативні навички, які є важливими для всіх видів діяльності, адже навіть працюючи за комп'ютером, працівнику доводиться взаємодіяти з колегами або навіть просто з роботодавцем, тому необхідно вміти доносити до них основну інформацію про виконану роботу. У цьому контексті перевагою для працівника є володіння кількома мовами, оскільки більшість компаній стають інтернаціональними, тому важливо володіти навичками міжкультурного спілкування, вмінням говорити і писати чітко й лаконічно, умінням активно слухати.

Гнучкість у виконанні різних завдань, використовуючи різні навички, що є можливим для творчої людини професії, яка добре володіє технологіями і вміє вести облік, прагне розвиватися в межах посади (чи то навчатися новим навичкам та адаптуватися до нових цифрових інструментів, чи то виконувати нові завдання у різних відділах).

Критичне/творче мислення – надзвичайно важлива навичка, що передбачає уміння ставити правильні запитання, як собі, так і іншим людям, і вміння дивитися на проблеми та питання з різних перспектив. У професійній діяльності критичне мислення допомагає не робити щось за звиклим шаблоном, а активно шукати більш ефективний або простий спосіб виконання завдань, тобто бути здатним до «ре-інжинірингу». Працівники, які володіють критичним мисленням, ставлять під сумнів власні переконання та досвід, а також, відкриті до навчання в інших і реагують на зворотній зв'язок.

Робота в команді – передбачає здатність бути «командним гравцем», тобто працювати з людьми, активно взаємодіяти з ними, допомагати їм, коли це необхідно, а також сприймати та поважати різні думки.

Стресостійкість – означає здатність справлятися з тиском, який ми відчуваємо у повсякденному житті, вміння сприймати критику, зберігати почуття гумору і знаходити час для себе.

Навчання впродовж життя – характеризується системним прагненням людини до розумової стимуляції та розвитку для особистісного та професійного зростання. Ця навичка в цілому покращує якість життя людини, сприяє її самореалізації, підвищує самооцінку, впевненість у собі, а також забезпечує обізнаність фахівця щодо нових технологій і тенденцій.

На порядку денному форуму щодо розвитку людського капіталу (наприклад, форум «Людський капітал – 2030 <https://humancapital2030.nqa.gov.ua/>) дедалі більше уваги спікери приділяли розвитку м'яких навичок у майбутніх кваліфікованих робітників, зокрема й комунікативної компетентності, мобільності, адаптивності, тайм-менеджменту, цифрової грамотності та ін. Такий підхід є виправданим у контексті реалізації цілей сталого розвитку держави. На думку експертів форуму, розвиток м'яких навичок повинен починатися із найперших видів діяльності дитини (ще у закладах дошкільної освіти), щоб у майбутніх видах діяльності (наприклад, у професійній) ці навички вже давали результат – забезпечували ефективне виконання навчальних завдань та трудових функцій на робочому місці.

Упровадження компетентнісного підходу, зокрема у системі професійної освіти, надає оптимальні можливості для створення практико-орієнтованого середовища, у якому професійні знання застосовуються у різних виробничих ситуаціях, що вимагає активізації й м'яких навичок. Варто розуміти, що розвиток «hard skills» (професійних навичок) – це обов'язкове виконання освітньої програми чи типових навчальних програм з професії, а ось м'які навички донедавна не були закладені у стандартах професійної (професійно-технічної) освіти як результати навчання. Тільки відповідно до Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів професійної (професійно-технічної) освіти за компетентнісним підходом (2021)⁷⁰¹ започатковано формування ключових компетентностей, які рекомендовано включити до змісту стандартів. До таких компетентностей відносяться ті, що визначені Законом України «Про освіту» та інші ключові компетентності, що є наскрізними і набуваються здобувачами освіти на всіх рівнях освіти й визначені Рамковою програмою Європейського Союзу щодо оновлених ключових компетентностей.⁷⁰²

Практичний досвід роботи майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення пов'язаний із соціальним середовищем, саме тому, у розумінні сутності поняття «м'які навички майбутнього оператора з обробки інформації та програмного забезпечення» ми враховуємо перелічені ознаки цих навичок та конкретизуємо ті, які є актуальними для успішної діяльності фахівця в

⁷⁰¹ Міністерство освіти і науки України. (2021b). *Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів професійної (професійно-технічної) освіти за компетентнісним підходом*. Наказ МОН України № 216. <http://surl.li/bxgux>

⁷⁰² European Commission. (n.d.-a). *Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning*. <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/improving-quality/key-competences>

цифровому суспільстві. Таким чином, у структурі «м'яких навичок майбутнього операторів з обробки інформації та програмного забезпечення» визначаємо такі компоненти: особистісний, комунікативний, діяльнісний.

Особистісний компонент – передбачає усвідомлення здобувачем освіти власної приналежності до реалізації навчальних цілей через активізацію й мобілізацію психологічних рис (потребнісно-мотиваційні, когнітивні, емоційно-вольові) та особистісних якостей (інтелект, логіка, розсудливість, ініціативність, гнучкість, творчість, цілісність, самостійність, стресостійкість, здатність до саморегуляції та самоаналізу тощо), які у соціальному (професійному) середовищі виступають інтегральними «внутрішніми спонуками» до здійснення дій на основі власного досвіду; визначають характер поведінкових процесів на основі аналізу, розуміння й співвідношення.

Комунікативний компонент – інтегрує комунікативні, перцептивні та інтерактивні знання, уміння й досвід, що є необхідними для здійснення конструктивного спілкування у навчальній та майбутній професійній діяльності. Це – спілкування, переконання, проведення переговорів, професійна етика та етикет, презентаційні навички, ведення дискусій, вирішення конфліктних ситуацій тощо. Комунікація у змісті м'яких навичок характеризується трьохвимірним значенням, а саме: обмін інформацією засобами вербального й невербального спілкування; взаємодія суб'єктів комунікативних процесів; сприйняття і пізнання, встановлення взаєморозуміння. Загальнопсихологічною основою комунікації, як виду діяльності, є встановлення системи міжособистісних відносин у соціально-професійному просторі. Для нашого дослідження важливим є розуміння комунікації у контексті взаємодії, тому психологічна основа комунікації відображає взаємодію між особистістю й суспільством, а можливості сучасних інноваційних підходів, як якісно нових зовнішніх чинників, забезпечують розвиток цієї взаємодії новими засобами (наприклад, окрім усного і письмового спілкування – спілкування через Intertnet; задоволення пізнавальних потреб за допомогою цифрових засобів; організація спільної діяльності у інформаційному середовищі; розвиток професійної компетентності шляхом дистанційного навчання, опанування необхідними компетентностями самостійно, використовуючи ресурси електронних платформ тощо).

Діяльнісний компонент – акумулює поведінкові аспекти, формує конкретні соціальні ролі, соціальну поведінку особистості. Усвідомлені дії ґрунтуються на переосмисленні особистісного досвіду й попередніх навчальних чи професійних результатів; їм передуює самоуправління

індивідуально-психологічними процесами з метою досягнення самореалізації у обраній діяльності. У моделях діяльності чи поведінки майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення важливим є організація своєї діяльності та роботи інших (за потреби), самоаналіз результатів й самостійне прийняття рішень щодо проектування наступних поведінкових моделей на навчання впродовж життя. Йдеться про лідерство, креативність, роботу в команді, тайм-менеджмент, ре-інжиніринг тощо.

На основі представлення складників досліджуваного явища уточнюємо, що «м'які навички майбутнього оператора з обробки інформації та програмного забезпечення» – це сукупність знань, умінь і досвіду, що виражається через особистісний, комунікативний і діяльнісний компоненти й забезпечує самореалізацію особистості на основі взаємодії у соціальному та професійному середовищі.

У закладах професійної освіти (заклади професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти) формування загальних, ключових і професійних компетентностей майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення здійснюється відповідно до Державного освітнього стандарту з професії «Оператор з обробки інформації та програмного забезпечення», затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 26 липня 2022 р. № 666),⁷⁰³ який розроблений на основі професійного стандарту «Оператор з обробки інформації та програмного забезпечення», затвердженого наказом Міністерства економіки України від 13 січня 2022 р. №104-22.⁷⁰⁴

Аналіз змісту професійного стандарту з професії «Оператор з обробки інформації та програмного забезпечення» дає змогу з'ясувати, що основною метою професійної діяльності таких фахівців є оброблення інформації та робота з програмним забезпеченням. У структурі професійного стандарту визначено дві професійні кваліфікації: «Оператор з обробки інформації та програмного забезпечення II категорії», «Оператор з обробки інформації та програмного забезпечення I категорії». Для кожної професійної кваліфікації визначено трудові функції, що розкриті професійними компетентностями та відповідними їм знаннями, вміннями/навичками.

⁷⁰³ Міністерство освіти і науки України. (2022с). *Про затвердження Державного освітнього стандарту з професії «Оператор з обробки інформації та програмного забезпечення»*. Наказ МОН України № 666. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/pto/standarty/2022/08/01/Operat.z.obr.inform.ta.prohr.zabezp.666-26.07.2022.pdf>

⁷⁰⁴ Міністерство економіки України. (2022, Січень, 13). *Про затвердження професійного стандарту з професії «Оператор з обробки інформації та програмного забезпечення»*. Наказ Мінекономіки № 104-22. https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/389-nakaz_104.pdf

Опис професійних кваліфікацій відповідними трудовими функціями представлено у табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Професійні кваліфікації з професії «Оператор з обробки інформації та програмного забезпечення» та відповідні їм трудові функції

Професійні кваліфікації	Трудові функції
Оператор з обробки інформації та програмного забезпечення II категорії	А. Проведення підготовчих робіт Б. Оброблення інформації В. Робота з програмним забезпеченням Г. Конфігурування та модернізація архітектури персонального комп'ютера та периферійних пристроїв
Оператор з обробки інформації та програмного забезпечення I категорії	А. Проведення підготовчих робіт Б. Оброблення інформації В. Робота з програмним забезпеченням Г. Конфігурування та модернізація архітектури персонального комп'ютера та периферійних пристроїв Д. Супроводження інформації Е. Обслуговування та усунення несправностей інформаційних систем та мереж Є. Контроль, підтримка та перевірка функціонування комплексів апаратури з обробки інформації, мережі та програмного забезпечення Ж. Робота з клієнтами

Джерело: Наказ Мінекономіки № 104-22 (https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/389-nakaz_104.pdf)

Для виконання трудових функцій оператор з обробки інформації та програмного забезпечення повинен застосовувати загальні компетентності, зміст яких у певній мірі спрямований на розвиток м'яких навичок фахівця. Такі загальні компетентності для операторів з обробки інформації та програмного забезпечення визначені у професійному стандарті як здатності:

- ухвалювати рішення в межах професійної компетентності, нести персональну відповідальність за результати ухвалених професійних рішень;
- дотримуватися норм етики ділового спілкування;
- здійснювати енергозберезувальну професійну діяльність;
- налагоджувати та підтримувати ділову комунікацію, працювати в команді;
- запобігати виникненню конфліктних ситуацій;
- навчатись впродовж життя;

- застосовувати у своїй діяльності, зокрема, комунікаційній, державну мову та професійну лексику;
- застосовувати іноземну (англійську) мову у професійній діяльності;
- дотримуватися вимог охорони праці та безпеки життєдіяльності;
- розпізнавати прогалини в цифрових навичках;
- працювати на підприємствах з багатопрофільною організацією праці;
- бути професійно мобільним та адаптовуватися до змін в організації праці;
- застосовувати інноваційні підходи (уміння генерувати та застосовувати нові ідеї для формування економічної доданої вартості);
- орієнтуватися у питаннях архітектури програмного забезпечення;
- оперативно проводити аналітичне оброблення даних;
- орієнтуватися у питаннях застосування віртуальної та доповненої реальності;
- застосовувати методи інформаційної та кібернетичної безпеки;
- працювати у телекомунікаційних мережах.

У змісті професійного стандарту перелік цих компетентностей визначений узагальнено, без розподілу їх застосування при виконанні певних трудових функцій. Для аналізу їх формування у закладах професійної освіти проаналізуємо Державний освітній стандарт з професії «Оператор з обробки інформації та програмного забезпечення», що розроблений із урахуванням вимог професійного стандарту та у якому визначені результати навчання для кожної професійної кваліфікації. Зазначимо термінологічне пояснення результатів навчання у Національній рамці кваліфікацій (далі – НРК): «результати навчання – компетентності (знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості), які набуває та/або здатна продемонструвати особа після завершення навчання».⁷⁰⁵

У професійній підготовці майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення формуються професійні, загальні та ключові компетентності.

Професійні компетентності співвідносяться із визначеними у професійному стандарті трудовими діями (професійними

⁷⁰⁵ Верховна Рада України. (2011). *Про затвердження Національної рамки кваліфікацій*. Законодавство України. Постанова Кабінету Міністрів України № 1341. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text>

компетентностями) й визначають сукупність знань, умінь і навичок особи, які дають їй змогу виконувати трудові функції, швидко адаптуватися до змін у професійній діяльності та є складовими відповідної професійної кваліфікації.

Загальні компетентності (знання та вміння) за професією в повному обсязі включаються до змісту першого результату навчання «Проведення підготовчих робіт» й інтегрують знання й уміння/навички щодо основних нормативних актів та їх застосування у професійній діяльності; загальних правил охорони праці, пожежної безпеки, електробезпеки, санітарії та гігієни та їх дотримання; причини нещасних випадків та способи ліквідації аварійних ситуацій; правила надання першої долікарської допомоги тощо.

Ключові компетентності, як загальні здібності й уміння (психологічні, когнітивні, соціально-особистісні, інформаційні, комунікативні), дають змогу особі розуміти ситуацію, досягати успіху в особистому і професійному житті, набувати соціальної самостійності та забезпечують ефективну професійну й міжособистісну взаємодію. Ключові компетентності набуваються впродовж строку освітньої програми та можуть розвиватися у процесі навчання протягом усього життя шляхом формального, неформального та інформального навчання.

Ключові компетентності визначені на основі Рамкової програми Європейського Союзу щодо оновлених ключових компетентностей й у Державному освітньому стандарті з професії «Оператор з обробки інформації та програмного забезпечення» є такими: комунікативна, математична, особистісна, соціальна й навчальна, громадянська, підприємницька, екологічна та енергоефективна. Усі ці компетентності в освітньому стандарті інтегруються до змісту першого результату навчання, тобто «Проведення підготовчих робіт», а підприємницька компетентність формується на останньому результаті навчання «Виконувати роботи з клієнтами» у процесі, коли здобувач опановує професійну кваліфікацію «Оператор з обробки інформації та програмного забезпечення I категорії».

Досягнення компетентностей (результатів навчання) у процесі професійної підготовки у підсумку має забезпечити «здатність кваліфікованого робітника самостійно виконувати складні спеціалізовані виробничі чи навчальні завдання у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, зокрема в

нестандартних ситуаціях»,⁷⁰⁶ шляхом мобілізації й правильного спрямування у виробничих процесах знань, умінь, комунікації, автономності й відповідальності.

На сьогодні визнаємо, що теоретична складова професійної підготовки у змісті Державних освітніх стандартів з конкретних професій здебільшого орієнтована на формування «твердих навичок» – знань та умінь, необхідних для виконання майбутнім кваліфікованим робітником посадових обов'язків. Однак, у контексті реалізації компетентнісного підходу, пріоритетними є здатності застосовувати теоретичні знання у конкретних ситуаціях, динамічних умовах, що за своєю суттю висуває на перше місце не поінформованість учня, а вміння вирішувати виробничі завдання на основі активізації м'яких навичок.

Розвиток м'яких навичок майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у закладах професійної освіти сприятимуть:

- підвищенню професійної підготовленості випускників до успішного функціонування та комунікативної взаємодії у професійному та соціальному середовищі;
- сприйняттю фахівцями реальних об'єктів навколишньої дійсності для цільового їх перетворення на основі застосування творчих здібностей та навичок «ре-інженірингу»;
- взаємозв'язку теоретичних знань, досвіду з їх практичним використанням для вирішення завдань у нестандартних ситуаціях;
- інтеграції особистісних якостей, соціального контексту, культури для організації професійної діяльності та задоволення індивідуальної траєкторії особистісного та професійного розвитку впродовж життя.

Таким чином, результати аналізу сучасного стану розвитку м'яких навичок майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення актуалізують перспективні напрями дослідження щодо визначення педагогічних умов для ефективного їх розвитку у закладах професійної освіти.

⁷⁰⁶ Верховна Рада України. (2011). *Про затвердження Національної рамки кваліфікацій*. Законодавство України. Постанова Кабінету Міністрів України № 1341. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text>

3.12. ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ ВІДБУДОВИ КРАЇНИ

DIGITAL TECHNOLOGIES IN VOCATIONAL EDUCATION: PROSPECTS FOR REBUILDING THE COUNTRY

Олена Пищик

кандидат педагогічних наук,
заступник директора з навчально-
виробничої роботи комунального закладу
«Чернігівський центр професійно-технічної
освіти» Чернігівської обласної ради,
<https://orcid.org/0000-0001-9193-6645>
elenka.pishik@gmail.com

Olena Pyshchyk

Candidate of Pedagogical Sciences,
Deputy Director for Educational and
Production Work of the Chernihiv Centre for
Vocational Education of the
Chernihiv Regional Council,
<https://orcid.org/0000-0001-9193-6645>
elenka.pishik@gmail.com

Розглядаються перспективи використання цифрових технологій у професійній освіті для відбудови України. Особливу увагу приділено цифровізації освітнього процесу та її ролі у підвищенні якості підготовки майбутніх фахівців у післявоєнний період.

The article examines the prospects of using digital technologies in vocational education for the reconstruction of Ukraine. Particular attention is paid to the digitalisation of the educational process and its role in improving the quality of training of future professionals in the post-war period.

Ключові слова: цифрові технології, професійна освіта, відбудова, цифровізація, післявоєнний період.

Keywords: digital technologies, vocational education, reconstruction, digitalization, post-war period.

Професійна (професійно-технічна) освіта в Україні відіграє ключову роль у підготовці кваліфікованих робітників, здатних задовольнити потреби сучасного ринку праці. В умовах післявоєнної відбудови країни цифровізація освітнього процесу стає критично важливим фактором підвищення ефективності навчання та підготовки фахівців, здатних працювати в сучасних виробничих умовах.

Упровадження цифрових технологій, таких як дистанційне навчання, віртуальні лабораторії та інтерактивні платформи, не тільки розширює доступ до якісної освіти, але й забезпечує індивідуалізацію освітнього процесу. Це сприяє формуванню компетенцій, що відповідають вимогам сучасного ринку праці, і є важливим для відбудови економіки та розвитку промисловості країни.

Вітчизняні дослідження висвітлюють різноманітні аспекти впровадження цифрових технологій у професійну освіту. Зокрема, у

роботах В. Кручек,⁷⁰⁷ О. Кобилянського та В. Татарчук⁷⁰⁸ розглядаються питання розвитку цифрової компетентності як педагогічних працівників, так і здобувачів освіти. Дослідження Т. Васильєвої та Ю. Петрушенка⁷⁰⁹ акцентують увагу на імерсійних цифрових технологіях, які інтегрують інновації в процес професійної підготовки. Аналіз О. Пищик⁷¹⁰ зосереджується на впровадженні цифрових інструментів у закладах професійної освіти.

Враховуючи ці дослідження, стає очевидним, що стратегічні підходи до впровадження цифрових технологій є ключовими для успіху. Особливу увагу слід приділити розвитку цифрових компетенцій у всіх учасників освітнього процесу. Актуальність розробки та впровадження сучасних цифрових навчальних матеріалів, платформ і засобів навчання висвітлена у працях М. Пригодія, А. Гуржія, О. Гуменного, І. Голуба, Т. Пригалінської та А. Волошина,⁷¹¹ де обговорюється створення електронних ресурсів для дистанційного та змішаного навчання.

Численні наукові дослідження підкреслюють важливість інтеграції цифрових інструментів у освітній процес. Вони демонструють, що цифрові технології дозволяють забезпечити відповідність освіти сучасним вимогам ринку праці. Проблеми, пов'язані з розвитком професійної (професійно-технічної) освіти, хвилюють багатьох науковців, особливо в контексті впровадження цифрових технологій.

Ці питання пов'язані з необхідністю адаптації освітнього процесу до вимог сучасного ринку праці та післявоєнного відновлення України, що узгоджується з положеннями Концепції реалізації державної

⁷⁰⁷ Кручек, В. (2022). Особливості організації професійної підготовки кваліфікованих робітників в умовах змішаного навчання. *Професійна педагогіка*, 2(25), 123–128. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.25.123-128>

⁷⁰⁸ Кобилянський, О., & Татарчук, В. (2024). Дефініції та умови формування графічної компетентності майбутніх фахівців з електроніки та телекомунікацій засобами цифрових технологій. *Професійна педагогіка*, 1(28), 185–196. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2024.28.185-196>

⁷⁰⁹ Васильєва, Т. А., Петрушенко, Ю. М., & ін. (2022). *Цифрові технології в освіті: сучасний досвід, проблеми та перспективи*: монографія. Сумський державний університет.

⁷¹⁰ Пищик, О. В. (2024). Роль соціальних мереж у трансформації сучасної освітньої парадигми. *Професійна педагогіка*, 2(215), 45–50. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-45-50](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-45-50)

⁷¹¹ Пригодій, М. А., Гуржій, А. М., Гуменний, О. Д., Голуб, І. І., Пригалінська, Т. Г., & Волошин, А. М. (2023с). *Цифрові технології професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у воєнний та повоєнний час*: навчально-методичний посібник. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738690>

політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти на період до 2027 року.⁷¹²

Одним із важливих елементів цих досліджень є розуміння сутності таких понять, як «цифрові технології» та «цифровізація».

Цифрові технології у професійній освіті – це комплекс технологічних рішень, спрямованих на оптимізацію та модернізацію освітнього процесу через використання цифрових засобів навчання.

Цифрові технології сприяють інтеграції сучасних інструментів та методів навчання, що дозволяють забезпечити доступ до знань і практичних навичок здобувачів освіти через віртуальні платформи, дистанційні курси та інтерактивні симулятори. Успішне впровадження цифрових технологій в освітню систему є основою підготовки конкурентоспроможних фахівців, здатних відповідати викликам сучасного ринку праці. Важливим аспектом упровадження є його роль у відбудові країни, коли інноваційні рішення дозволяють підвищити ефективність освітнього процесу та прискорити професійну підготовку робітників для відновлення економіки.

Цифровізація професійної освіти – це цілеспрямований процес упровадження цифрових технологій та інструментів в усі аспекти освітньої діяльності. Це включає оновлення матеріально-технічної бази закладів освіти, створення нових цифрових освітніх платформ, якісну підготовку педагогічного складу до використання цифрових інструментів, а також розробку сучасних цифрових освітніх програм. Цифровізація стає ключовим фактором, що дозволяє закладам освіти адаптуватися до нових викликів, забезпечити гнучкість освітнього процесу та надати можливість для більш індивідуалізованого підходу до кожного учня.

Аналізуючи суть *цифровізації*, слід підкреслити, що цей процес не просто адаптує освітні методи до нових технологічних умов, а глибоко реформує самі підходи до навчання. Використання цифрових технологій дозволяє створювати віртуальні лабораторії, інтерактивні симулятори, що моделюють реальні виробничі процеси, та платформи для дистанційного навчання, що роблять освітній процес доступним для кожного здобувача освіти незалежно від місця його перебування. Цифрові платформи також дозволяють здійснювати ефективний моніторинг успішності учнів та забезпечувати зворотний зв'язок між викладачем і учнем у режимі реального часу.

⁷¹² Верховна рада України. (2019d). *Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року*. Розпорядження Кабінет Міністрів України № 419-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80#Text>

Цифрові технології у професійній освіті є невід’ємним компонентом її трансформації, що сприяє не лише підвищенню якості підготовки фахівців, але й дозволяє швидше адаптувати освітні установи до сучасних викликів ринку праці. Вони дозволяють здійснювати системне управління освітнім процесом, забезпечуючи індивідуалізований підхід до кожного здобувача освіти. Це особливо важливо для професійної освіти, оскільки різні професійні напрями потребують специфічних знань та практичних навичок, що можуть бути ефективно надані через віртуальні симулятори та інтерактивні освітні платформи.

Цифровізація відкриває нові можливості для організації навчання, зокрема через поєднання очного та дистанційного формату. Завдяки віртуальним лабораторіям здобувачі освіти мають можливість відпрацьовувати професійні навички у віртуальних середовищах, що імітують реальні виробничі умови. Це дозволяє не тільки підвищити ефективність навчання, але й скоротити час підготовки фахівців, що особливо важливо в умовах відбудови країни після кризових ситуацій.

Цифрові технології сприяють також розвитку сучасних компетенцій у здобувачів освіти, включаючи цифрову грамотність, здатність до швидкої адаптації до змін у професійному середовищі та ефективну взаємодію у цифрових просторах. Такі навички є необхідними в умовах сучасного ринку праці, який постійно еволюціонує під впливом глобальних технологічних змін.

Отже, цифрові технології та процес цифровізації є визначальними факторами модернізації професійної освіти в Україні. Вони забезпечують доступ до новітніх освітніх ресурсів, дозволяють розширити можливості навчання та сприяють підготовці висококваліфікованих фахівців, готових до викликів сучасного ринку праці, що в свою чергу сприятиме успішній відбудові країни.

Плеяда науковців⁷¹³ заклала основи цифровізації професійної освіти, що забезпечує її гнучкість і доступність у воєнний та повоєнний час. Ці дослідження дозволили створити фундамент для майбутніх реформ у сфері професійної освіти, які потребують нових підходів до цифровізації. Для підтвердження ефективності таких підходів було проведено кілька досліджень, результати яких демонструють реальний стан впровадження цифрових технологій у професійну освіту. Це відповідає сучасним викликам у сфері професійної підготовки, зокрема необхідності адаптації до змін.

⁷¹³ Шевченко, І. А., Скидан, Р. О., & Шакур, Н. А. (2023). Інноваційні інформаційні й цифрові технології в освітньому процесі в реаліях військової агресії. *Academic Visions*, 18, 33–44. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7795488>

Стратегія впровадження цифрових технологій повинна базуватися на сучасному законодавчому та нормативному забезпеченні, зокрема на Концепції реалізації державної політики у сфері професійної освіти до 2027 року.⁷¹⁴ Метою цієї стратегії є модернізація освітнього процесу через впровадження цифрових засобів навчання та розвиток цифрових компетенцій у педагогічних працівників і здобувачів освіти. Як підтверджують результати досліджень, цифрові технології є ключовим елементом реформування професійної освіти, оскільки вони забезпечують доступність навчальних матеріалів, можливість дистанційного та змішаного навчання, а також підвищують ефективність професійної підготовки.

Дослідження О. Пищик⁷¹⁵ підкреслюють, що цифровізація освітнього процесу сприяє розвитку сучасних компетенцій у здобувачів освіти, що є особливо важливим в умовах відбудови країни. У цьому контексті важливу роль відіграють імерсійні технології, що інтегрують новітні інновації в освітній процес. Упровадження таких технологій забезпечує індивідуальний підхід до навчання, підвищує якість навчальних матеріалів та дозволяє здійснювати моніторинг успішності здобувачів освіти в режимі реального часу.

Важливе місце в процесі цифровізації професійної освіти займає розвиток цифрових компетентностей як викладачів, так і здобувачів освіти. Дослідження Т. Васильєвої⁷¹⁶ акцентують увагу на важливості розвитку імерсійних технологій та інтерактивних засобів навчання для підвищення рівня професійної підготовки. Таким чином, розвиток цифрових компетенцій є важливим не лише для педагогів, але й для здобувачів освіти, що дозволить їм ефективно адаптуватися до сучасних викликів ринку праці.

Одним із ключових завдань цифровізації професійної освіти є розвиток цифрової інфраструктури закладів освіти, що передбачено в Концепції розвитку професійної освіти до 2027 року. Це включає створення електронних навчальних платформ, цифрових бібліотек та доступу до навчальних матеріалів через Інтернет. Такі зміни сприяють підвищенню доступності освіти та забезпечують можливість здобувачам освіти навчатися незалежно від місця їхнього перебування.

⁷¹⁴ Верховна рада України. (2019d). *Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року*. Розпорядження Кабінет Міністрів України № 419-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80#Text>

⁷¹⁵ Пищик, О. (2023). Цифрова педагогіка як інструмент розвитку комунікативної культури у закладах освіти. У *Форум: збірник матеріалів 3-го міжнародного наукового форуму, 7-8 лютого 2024 року* (с. 218–219).

⁷¹⁶ Васильєва, Т. А., Петрушенко, Ю. М., & ін. (2022). *Цифрові технології в освіті: сучасний досвід, проблеми та перспективи*: монографія. Сумський державний університет.

Отже, цифрові технології в професійній освіті не тільки модернізують освітній процес, але й сприяють розвитку ключових компетенцій, необхідних для сучасного ринку праці, що є важливим фактором відбудови економіки України. Завдяки інтеграції цифрових технологій у професійну освіту здобувачі освіти отримують доступ до новітніх інструментів, що дозволяють їм вдосконалювати свої професійні навички, а закладам освіти – оптимізувати освітні процеси відповідно до потреб сучасного ринку праці.

З метою вивчення стану впровадження цифрових технологій у професійній (професійно-технічній) освіті було проведено дослідження серед педагогічних працівників та здобувачів освіти. У дослідженні взяли участь 150 респондентів, серед яких викладачі, адміністративний персонал і учні закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Метою дослідження було визначення рівня готовності педагогічного складу до використання цифрових технологій, а також оцінка ефективності їх впровадження в освітній процес.

Як свідчать дані табл. 3.5, 35 % респондентів зазначили, що рівень впровадження цифрових технологій у закладах професійної освіти є «скоріше низьким, ніж високим», а ще 15 % вказали, що цей рівень взагалі низький. Лише 12 % респондентів оцінили впровадження цифрових технологій на високому рівні, що свідчить про те, що більшість ЗП(ПТ)О ще не досягли необхідного рівня цифровізації. Основними причинами цього є відсутність необхідної інфраструктури, недостатнє фінансування, а також брак підготовки викладачів для використання новітніх технологій в освітньому процесі.

Таблиця 3.5
Оцінка рівня використання цифрових технологій у ЗП(ПТ)О

Оцінка рівня впровадження цифрових технологій у ЗП(ПТ)О	Відсоток респондентів
Високий рівень	12 %
Скоріше високий, ніж низький	28 %
Скоріше низький, ніж високий	35 %
Низький рівень	15 %
Не змогли відповісти	10 %

Джерело: авторська розробка.

З огляду на ці виклики, дослідили проблеми, з якими стикаються педагогічні працівники та керівники під час впровадження цифрових технологій. В опитуванні взяли участь 120 респондентів, серед яких

директори закладів освіти, їхні заступники, викладачі та майстри виробничого навчання. На основі результатів дослідження було розроблено практичні рекомендації для подолання цих викликів та забезпечення ефективного впровадження цифрових технологій у систему професійної освіти.

Як свідчать дані табл. 3.6, найбільш поширеною проблемою під час впровадження цифрових технологій є відсутність необхідної технічної інфраструктури (42,3 %). Це включає відсутність сучасного обладнання, недостатню швидкість Інтернету та відсутність доступу до хмарних сервісів і навчальних платформ. Водночас 35,6 % респондентів зазначили, що недостатнє фінансування також створює значні перешкоди для впровадження інноваційних технологій в освітній процес.

Таблиця 3.6

Виклики, з якими стикаються керівники та викладачі ЗП(ПТ)О під час впровадження цифрових технологій

<i>Перелік труднощів та викликів</i>	<i>Відсоток респондентів</i>
Відсутність необхідної технічної інфраструктури	42,3 %
Недостатнє фінансування	35,6 %
Недостатній рівень підготовки викладачів	31,8 %
Недостатня підтримка з боку керівництва	22,5 %
Низька мотивація здобувачів освіти до використання цифрових технологій	19,4 %
Труднощі в інтеграції нових технологій у освітній процес	27,6 %
Відсутність доступу до якісних онлайн-ресурсів	18,9 %

Джерело: авторська розробка.

Також варто зазначити, що понад 30 % респондентів вважають, що педагоги не мають достатнього рівня підготовки для ефективного використання цифрових технологій у своїй професійній діяльності. Це свідчить про потребу в систематичному підвищенні кваліфікації викладачів, щоб вони могли повноцінно використовувати нові освітні інструменти та платформи.

Для подолання цих викликів необхідно створити умови для модернізації технічної бази закладів освіти, забезпечити викладачів необхідною методичною підтримкою та розробити програми підвищення їхньої цифрової грамотності. Для ефективного впровадження цифрових технологій у систему професійної освіти пропонується здійснити наступні заходи:

1. Для успішної цифровізації необхідно забезпечити ЗП(ПТ)О сучасною технікою, швидкісним інтернетом та доступом до хмарних освітніх сервісів. Особлива увага повинна приділятися створенню цифрових лабораторій, що дозволять учням виконувати практичні завдання у віртуальних умовах.

2. Важливо організувати постійні курси підвищення кваліфікації для викладачів, спрямовані на освоєння цифрових освітніх платформ, інструментів віртуальної реальності та дистанційного навчання. Ці програми повинні включати як технічні аспекти, так і методики використання технологій у освітньому процесі.

3. Необхідно оновити освітні програми, інтегруючи в них використання цифрових платформ для формування професійних навичок. Це сприятиме підвищенню якості підготовки здобувачів освіти та дозволить навчати їх у відповідності до потреб сучасного ринку праці.

4. Розробка єдиної платформи для дистанційного навчання з доступом до онлайн-курсів, відеоуроків, інтерактивних симуляторів і електронних підручників дозволить забезпечити всім учням рівний доступ до навчальних матеріалів незалежно від їхнього місцезнаходження.

5. Варто розробити мотиваційні програми для здобувачів освіти, які заохочують активне використання цифрових технологій. Це може включати гейміфікацію освітнього процесу, впровадження інтерактивних ігор, онлайн-змагань та проєктів, які сприятимуть залученню студентів до активного навчання.

Отже, впровадження цих заходів сприятиме не лише підвищенню якості професійної підготовки, але й формуванню в здобувачів освіти сучасних компетенцій, що дозволять їм ефективно інтегруватися в цифровізоване освітнє середовище.

Розвиток цифрових технологій у професійній освіті залежить від кількох ключових факторів: наявності належної технічної інфраструктури, рівня підготовки викладачів, системної підтримки з боку керівництва та фінансування. Впровадження цифрових інструментів дозволить підвищити якість навчання, зробити його доступнішим та ефективнішим для підготовки кваліфікованих фахівців, готових до викликів сучасного ринку праці.

3.13. STEM ЯК ОСНОВА ІННОВАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

STEM AS A BASIS FOR INNOVATIVE TRAINING OF SPECIALISTS IN THE SYSTEM OF VOCATIONAL EDUCATION

Олена Загіка

кандидат педагогічних наук, директор
Вищого професійного училища № 25
м. Хмельницького,
<https://orcid.org/0000-0001-8004-9338>
zagika.olena@gmail.com

Наталія Кочаток

заступник директора з навчально-
виробничої роботи Вищого професійного
училища № 25 м. Хмельницького,
<https://orcid.org/0009-0000-1489-7080>
kochatokn@ukr.net

Олена Шамрالیук

кандидат педагогічних наук, заступник
директора з навчально-методичної роботи
Вищого професійного училища № 25
м. Хмельницького,
<https://orcid.org/0000-0002-0993-1149>
shol_nmc@ukr.net

Olena Zahika

Candidate of Pedagogical Sciences,
Director of of Higher Vocational School № 25
in Khmelnytskyi,
<https://orcid.org/0000-0001-8004-9338>
zagika.olena@gmail.com

Nataliia Kochatok

Deputy Director for Educational and
Production Work at Higher Vocational School
№ 25 in Khmelnytsky,
<https://orcid.org/0009-0000-1489-7080>
kochatokn@ukr.net

Olena Shamraliuk

Candidate of Pedagogical Sciences, Deputy
Director for Educational and Methodological
Work at Higher Vocational School № 25
in Khmelnytskyi,
<https://orcid.org/0000-0002-0993-1149>
shol_nmc@ukr.net

Актуалізовано роль STEM-галузі в досягненні Цілей сталого розвитку. Визначено основні завдання STEM-освіти та її можливості у забезпеченні інноваційної підготовки кадрів для високотехнологічного виробництва у системі професійної (професійно-технічної) освіти. Зосереджено увагу на актуальних напрямках STEM у професійній освіті та STEM-професіях. Охарактеризовано умови упровадження STEM-освіти у закладі професійної освіти: діяльність STEM-центрів/лабораторій, використання інтегрованого та проектного навчання, розроблення STEM-орієнтованих навчальних програм, залучення здобувачів освіти до науково-просвітницьких заходів, удосконалення професійної компетентності педагогічних працівників щодо застосування STEM-технологій, налагодження партнерства із стейкхолдерами.

The role of the STEM field in achieving the Sustainable Development Goals has been updated. The main tasks of STEM education and its possibilities in providing innovative personnel training for high-tech production in the system of vocational education and training are determined. Attention is focused on current STEM trends in professional education and STEM professions. The conditions for the introduction of STEM education in VET institution are characterized: the operation of STEM centers/laboratories, the use of integrated and project-based learning, the development of STEM-oriented curricula, the involvement of students in scientific and educational activities, the improvement of the professional competence of pedagogical workers in the application of STEM technologies, establishing partnerships with stakeholders.

Ключові слова: STEM-освіта, STEM-центр/лабораторія, високотехнологічне виробництво, проєкт, цифрові технології, дослідницька діяльність, професії, креативність, інтеграція, міждисциплінарний підхід.

Keywords: education, STEM center/laboratory, high-tech production, project, digital technologies, research activity, professions, creativity, integration, interdisciplinary approach.

Сучасні системи освіти та ринок праці стикаються з глобальними викликами, пов'язаними із динамічними змінами у професійній сфері. Виникають нові професії та розширюється спектр спеціальностей у вже існуючих галузях. Особливо це стосується професій, пов'язаних з наукою, технологіями, інженерією та математикою (STEM).

STEM-галузь відіграє ключову роль у досягненні Цілей сталого розвитку, прийнятих Генеральною Асамблеєю ООН у рамках «Порядку денного в галузі сталого розвитку до 2030 року». Ці 17 взаємопов'язаних цілей спрямовані на вирішення соціальних, економічних і екологічних проблем для підвищення якості життя. Розвиток STEM-освіти та зайнятості значно сприяє створенню стійких і інклюзивних спільнот та досягненню таких цілей, як «Якісна освіта», «Гендерна рівність», «Індустріалізація, інновації та інфраструктура», а також «Зменшення нерівності».

Водночас стрімкий розвиток цифрових технологій та їх інтеграція у всі сфери суспільного життя зумовлює потребу у висококваліфікованих робітниках у різних галузях економіки. Такі фахівці повинні мати глибокі інженерно-математичні та технологічні знання, а також розуміти особливості фізичних і інформаційних процесів. У зв'язку з цим впровадження основ STEM-освіти стає важливим аспектом підготовки кадрів для високотехнологічного виробництва у системі професійної (професійно-технічної) освіти.

На сьогодні STEM-розвиток знаходиться в центрі уваги міжнародних організацій та урядів різних країн і STEM-освіта є невід'ємною частиною державних освітніх стратегій провідних країн світу. Тому, ґрунтуючись на досвіді таких країн, як Австралія, Великобританія, Ізраїль, Китай, Корея, Сінгапур, США та інших, Україна долучається до світової практики впровадження STEM-підходів в освітню галузь, в тому числі і в систему професійної (професійно-технічної) освіти.

Відповідно до чинних нормативно-правових документів^{717,718} STEM-освіта розглядається як один із пріоритетів розвитку сфери освіти, як складова частина державної політики з підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки та розвитку людського капіталу, як ключовий фактор інноваційної діяльності у сфері освіти, що відповідає запитам економіки та потребам суспільства».

Провідними завданнями STEM-освіти є:

- формування навичок розв’язання складних (комплексних) практичних проблем, критичного мислення, креативних якостей та когнітивної гнучкості, організаційних та комунікаційних здібностей, вміння оцінювати проблеми та приймати рішення, готовності до свідомого вибору та оволодіння майбутньою професією, фінансової грамотності, цілісного наукового світогляду, ціннісних орієнтирів, загальнокультурної, технологічної, комунікативної і соціальної компетентностей і математичної та природничої грамотності;

- всебічний розвиток особистості шляхом виявлення її нахилів і здібностей;

- оволодіння засобами пізнавальної та практичної діяльності;

- виховання особистості, яка прагне до здобуття освіти упродовж життя, формування вмінь практичного і творчого застосування здобутих знань.

У Стратегічному плані діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року⁷¹⁹ визначено, що одним із п’яти компонентів майбутньої екосистеми цифрових рішень у сфері освіти є інфраструктура (забезпечення закладів освіти й учасників освітнього процесу STEM-лабораторіями, комп’ютерним обладнанням, програмним забезпеченням, доступом до ширококутового інтернету, мультимедійним обладнанням), а розроблення й запровадження в закладах професійної (професійно-технічної) освіти варіативних та інтегрованих курсів є важливим завданням у досягненні стратегічної цілі «Доступне й сучасне цифрове освітнє середовище в закладах освіти».

Упровадження STEM-освіти може суттєво змінити економіку нашої країни, зробити її більш інноваційною та

⁷¹⁷ Верховна Рада України. (2020b). *Про схвалення Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти)*. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 960. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-p#Text>

⁷¹⁸ Верховна Рада України. (2021c). *Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) до 2027 року*. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 січня 2021 р. № 131-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/131-2021-%D1%80#Text>

⁷¹⁹ Міністерство освіти і науки України. (2024). *Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року*. <https://mon.gov.ua/strategichniy-plan-diyalnosti-mon-do-2027-roku>

конкурентоспроможною. Для цього потрібно, як наголошує віцепрем'єр-міністр з інновацій, розвитку освіти, науки та технологій України – міністр цифрової трансформації Михайло Федоров, щоб в Україні працювали інноваційні компанії з великою доданою вартістю, які здатні створити люди з аналітичним мисленням, що вивчали STEM і мови.⁷²⁰

Швидкий розвиток технологій призводить до того, що в найближчому майбутньому виникнуть нові професії, які наразі важко навіть уявити. Усі ці професії будуть тісно пов'язані з технологіями та високотехнологічним виробництвом на перетині з природничими науками. Особливо популярними будуть фахівці біо- та нано-технологій. Можливими є такі варіанти розвитку:

технології – впровадження нових технологій, таких як штучний інтелект, методи великих даних та ін. – шлях до кращих результатів.

генетика – науковці покращують генетику рослин та тварин, що дозволяє поліпшувати кожне нове покоління, таким чином ми отримуємо більш ефективні культури та тварин.

побічні продукти – стале рішення задля збереження навколишнього середовища для майбутнього.

вертикальне землеробство – кількість землі для обробки обмежена, тому вертикальне землеробство – потенціально вирішення проблеми задля досягнення більшої продуктивності.⁷²¹

Також у STEM-освіті активно розвивається креативний напрям, що включає творчі та художні дисципліни (промисловий дизайн, архітектура та індустріальна естетика і т.д.). Існує багато професій, що вже сьогодні напряму пов'язані зі STEM, наприклад:

наука – фахівець з питань навколишнього середовища, генетик тварин, генетик рослин;

технології – IT-програміст, IT-розробник додатків, IT-розробник програмного забезпечення;

інженерія – інженер-електрик, інженер-дизайнер, інженер-механік;

математика – фінансовий аналітик, ревізор, аналітик з кліматичних змін.

Потреби у STEM-фахівцях зростають у 2 рази швидше, ніж в інших професіях, тому що STEM розвиває здібності до дослідницької, аналітичної роботи, експериментування та критичного мислення.

За таких умов перед ЗП(ПТ)О ставиться завдання щодо формування у здобувачів освіти навичок генерування нових ідей і

⁷²⁰ Міністерство освіти і науки України. (2024с). *Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 07.03.2024 № 276*. Наказ МОН України. <https://mon.gov.ua/npa/pro-venesennia-zmin-do-nakazu-ministerstva-osvity-i-nauky-ukrainy-vid-07032024-276>

⁷²¹ Інститут модернізації змісту освіти. (2024а). *STEM-освіта*. <https://imzo.gov.ua/stem-osvita/>

знань, самоменеджменту й готовності навчатися впродовж життя. У контексті зазначеного саме STEM-освіта як категорія, яка визначає відповідний педагогічний процес (технологію) формування і розвитку розумово-пізнавальних і творчих якостей здобувачів професійних кваліфікацій, допомагає підвищити конкурентоспроможність випускників ЗП(ПТ)О на сучасному ринку праці, розвиваючи такі ключові навички, як здатність вирішувати складні завдання, критичне мислення, творчий підхід, когнітивна гнучкість, співпраця, управлінські здібності та здатність до інноваційної діяльності.⁷²²

Інтеграція STEM-технологій в освітній процес ЗП(ПТ)О базується на використанні сучасних інструментів і обладнання, що застосовуються в технічному моделюванні, енергетиці, електротехніці, обчислювальній техніці, мультимедійних технологіях, наукових дослідженнях у галузі енергозберігаючих технологій, робототехніці, інтелектуальних системах, авіації, космонавтиці та інших сферах, що дає можливість розвивати творчий потенціал здобувачів професійних кваліфікацій, поєднуючи креативність з дослідницькою та інноваційною діяльністю. Це також сприяє формуванню горизонтальних зв'язків між різними галузями знань, суспільством і навколишнім світом.

До актуальних напрямів STEM у професійній освіті належать: програмування, штучний інтелект, електроніка, мехатроніка, біоніка, адитивні технології, числове програмне управління, комп'ютерне моделювання, фрезерні та лазерні технології, кліматичні й астрономічні спостереження, біологічні дослідження, робототехніка, інженерія, ракетне моделювання, аерокосмічні технології, радіоелектроніка, моделювання авто, літаків, суден, 3D моделювання, хіміко-біологічні та агроекологічні технології, конструювання, веб-, аудіо- та відеодизайн, цифрове мистецтво, анімація, архітектура, промисловий дизайн, індустриальна естетика, індустрія моди та краси тощо.⁷²³

STEM-освіта ґрунтується на міждисциплінарних підходах у побудові навчальних програм різного рівня, окремих дидактичних елементів, до дослідження явищ і процесів навколишнього світу, вирішення проблемно зорієнтованих завдань. Використання провідного принципу STEM-освіти – інтеграції дозволяє здійснювати модернізацію методологічних засад, змісту, обсягу навчального матеріалу, технологізацію процесу навчання та формування

⁷²² Інститут модернізації змісту освіти. (2024b). *Методичні рекомендації щодо розвитку STEM-освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти у 2024/2025 навчальному році*: Лист ІМЗО. <https://drive.google.com/file/d/1M7EGKUxciCGup4wn5XogNNpsjIL3kE1Y/view>

⁷²³ Кочаток, Н., & Шамралюк, О. (2024). Stem-підхід у підготовці кваліфікованих робітників. У *Розвиток сучасної науки та освіти: реалії, проблеми якості, інновації*: матеріали V Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (29-31 трав. 2024 р.) (с. 240–244). ТДАТУ.

навчальних компетентностей в здобувачів освіти якісно нового рівня. Це також сприяє більш якій підготовці майбутніх фахівців до успішного працевлаштування та подальшої освіти, яка вимагає різних і більш технічно складних навичок, зокрема із застосуванням математичних знань і наукових понять.⁷²⁴

Важливим компонентом STEM-освіти є створення мережі STEM-центрів/лабораторій на базі ЗП(ПТ)О, діяльність яких спрямована на:

- організацію науково-орієнтованої проєктної та дослідницької діяльності здобувачів освіти з використанням високотехнологічних засобів навчання, інноваційних моделей освіти, їх розроблення та апробацію;

- популяризацію результатів винахідницької, науково-орієнтованої діяльності та розвиток учнівської/студентської творчості, навичок критичного мислення;

- професійне удосконалення та зростання педагогічних працівників, поглиблення їхньої професійної підготовки в прийнятний для них спосіб, у тому числі з використанням технологій дистанційного навчання.

Вектор роботи STEM-центрів і лабораторій визначається як зовнішніми, так і внутрішніми факторами, зокрема наявністю сучасної матеріально-технічної бази, кваліфікованих педагогічних кадрів і підтримкою з боку керівництва закладу.

З метою модернізації матеріально-технічної бази профільних навчальних кабінетів та лабораторій закладів освіти було оновлено Типовий перелік засобів навчання та обладнання для навчальних кабінетів та STEM-лабораторій. Водночас, досить актуальним є використання технологій віртуальної та доповненої реальності в роботі STEM-центрів/лабораторій. Сучасні навчальні інструменти, інформаційні технології та вимірювальні комплекси стимулюють мотивацію здобувачів освіти до дослідницької, інтелектуальної та творчої діяльності, сприяють розвитку пізнавального інтересу та формуванню предметних компетентностей, а також створюють умови для розвитку профільного навчання.

До найбільш поширених засобів STEM-навчання належать конструктори, робототехнічні системи, моделі, вимірювальні комплекси, лабораторне обладнання, а також електронні пристрої, такі як 3D-принтери, комп'ютери, цифрові проєктори, інтерактивні дошки, документ-камери тощо. Використання цих технологій дозволяє здобувачам освіти виконувати проєктну та дослідницьку роботу,

⁷²⁴ Юрова, О., Євтушенко, О., & Савченко, І. (2019). Формування STEM-освітнього середовища в системі професійної (професійно-технічної) освіти. *Наукові записки Малої академії наук України. Серія: Педагогічні науки*, 16, 68–72. http://nbuv.gov.ua/UJRN/snjasu_2019_16_16

моделювати різні процеси і явища, а також формувати нові міждисциплінарні знання.⁷²⁵

Інформаційно-комунікаційні технології значно розширюють можливості створення мережі STEM-центрів, зокрема віртуальних версій таких лабораторій. Практика показує, що використання відкритих освітніх інтернет-ресурсів доповнює традиційні засоби навчання, забезпечує рівний доступ до якісної освіти для здобувачів різного віку та можливостей, включно з особливими потребами.⁷²⁶ Освітні сайти, віртуальні лабораторії, інтерактивні музеї та імітаційні тренажери роблять експериментальну роботу доступною, а навчання – більш творчим. Водночас, такі ресурси підвищують мотивацію учнів до вивчення STEM-дисциплін та сприяють колективній роботі всіх учасників освітнього процесу.

При розробленні STEM-орієнтованих навчальних програм у ЗП(ПТ)О слід враховувати, що здобувач освіти стає не споживачем, а замовником знань, а педагог – наставником, який допомагає пояснити, як використовувати потенціал кожної технології для власної користі й користі суспільства. Особливістю STEM-освіти є те, що провідною основою занять є практичні завдання. Для повноцінної реалізації такого підходу обов'язковими є наявність різноманітних практичних завдань інженерного напрямку, які можуть включати в себе наявність 3D-принтерів, наборів навчальної електроніки, голографічної фото-відео студії та інших сучасних технічних засобів у реальному та віртуальному світі. Доцільним є створення інформаційно-освітнього середовища, яке здатне містити в собі безліч STEM-завдань та надає можливість поєднати наукові напрямки.

Здійснення професійної підготовки майбутніх фахівців на базі STEM-центрів ЗП(ПТ)О мотивує їх займатися проектною та конструкторською діяльністю, працювати в команді, застосовувати науковий підхід, аргументувати та доводити свої думки. Здобувачі освіти також розвивають навички постановки й вирішення складних завдань, орієнтуючись на досягнення кінцевого результату.

Однією з форм реалізації STEM-підходів у ЗП(ПТ)О є інтеграція змісту загальноосвітньої та професійної підготовки, створення професійно спрямованих STEM-проектів, які допомагають здобувачам освіти отримати додаткову мотивацію для вивчення загальноосвітніх предметів. STEM-проект є інструментом для досягнення мети шляхом

⁷²⁵ Ковтонюк, М., Соя, О., & Туржанська, О. (2021). STEM-центр як освітній ресурс для організації навчання в контексті розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти). *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 61, 46–54. <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2021-61-46-55>

⁷²⁶ Єршов, М. (2019). Цифровізація професійної та фахової передвищої освіти України: проблеми і перспективи. *Professional Pedagogics*, 1(18), 67–74. <https://doi.org/10.32835/2223-5752.2019.18.67-74>

детального аналізу проблеми, що завершується отриманням конкретного практичного результату. Викладач підтримує проєкт, стимулює пошукову діяльність, допомагає у формулюванні мети та завдань проєкту, а також пропонує орієнтовні методи дослідження й пошуку інформації для розв'язання окремих навчальних завдань. Реалізація цих проєктів дає можливість здобувачам освіти перенести предметні знання у прикладну площину через призму майбутньої професійної діяльності. Це є важливим фактором у формуванні конкурентоспроможних фахівців на сучасному ринку праці.

Варто зазначити, що до організаційних форм реалізації STEM-навчання у ЗП(ПТ)О також належать:⁷²⁷

STEM-урок/заняття, який передбачає інтеграцію трьох і більше STEM-дисциплін (біологія, фізика, хімія, географія, математика, технології, навчальні предмети/модулі з професії, виробниче навчання);

STEM-квест – інтелектуальне змагання, що включає в себе набір проблемних завдань з елементами рольової гри, для виконання яких можуть знадобитися будь-які ресурси, зокрема, ресурси інтернету;

STEM-хакатон – форма проведення навчального заняття/заходу, під час якого команди розв'язують певну тематичну, соціальну проблему в обмежений проміжок часу.

Участь здобувачів освіти у конкурсах, олімпіадах, конференціях, турнірах, наукових пікніках, фестивалях та інших інтелектуальних змаганнях є потужним інструментом для залучення молоді до науково-технічної сфери. Тому ЗП(ПТ)О доцільно включати в річні плани роботи проведення науково-просвітницьких заходів, STEM-тижнів, фестивалю мейкерства та науково-технічної творчості тощо.

Одним із найважливіших завдань щодо упровадження STEM-підходів в освітній процес ЗП(ПТ)О є удосконалення професійних компетентностей педагогічних працівників у сфері застосування STEM-технологій, формування у них позитивного ставлення до співпраці з іншими педагогами, готовності змінити поточні навчальні стратегії тощо.

У цьому контексті професійний розвиток викладачів та майстрів виробничого навчання має бути зорієнтований на опанування:

- особливостей організації особистого простору педагога засобами STEM-технологій;
- прийомів підготовки наочних засобів та навчально-методичних матеріалів зі STEM-освіти;
- сучасного інтерактивного обладнання;

⁷²⁷ Інститут модернізації змісту освіти. (2024b). *Методичні рекомендації щодо розвитку STEM-освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти у 2024/2025 навчальному році*: Лист ІМЗО. <https://drive.google.com/file/d/1M7EGKUxciCGup4wn5XogNNpsjL3kE1Y/view>

– прийомів інтеграції різних інформаційних технологій, спектру навчально-методичних електронних матеріалів та умов ефективної інтерактивної взаємодії користувача з програмно-інформаційним середовищем;

– принципів конструювання інноваційного предметно-просторового розвивального середовища для підвищення рівня пізнавальної активності здобувачів;

– методичних аспектів використання STEM-технологій у спільній творчій діяльності педагога та здобувачів.

Розвитку професійної компетентності педагогічних працівників сприяє також участь у різнопланових заходах регіонального, всеукраїнського, міжнародного рівнів: проєктах, конференціях, семінарах, вебінарах, STEM-фестивалях, конкурсах тощо, на яких вони не лише отримують нові знання, доступ до сучасних ресурсів, але й мають змогу презентувати власні нароби та обмінюватися інноваційними ідеями, досвідом, кращими практиками.

Успішний розвиток STEM-освіти у ЗП(ПТ)О можливий через залучення ресурсів та співробітництво у процесі навчання й викладання між педагогічними працівниками і зовнішніми учасниками, такими як: заклади вищої, фахової передвищої, післядипломної освіти, підприємства, бізнес-структури, академічні наукові установи, науково-дослідні лабораторії, наукові музеї, природничі центри, громадські та інші організації.⁷²⁸ Зокрема важливу роль відіграє співпраця ЗП(ПТ)О із підприємствами, що застосовують сучасні виробничі технології. Це сприяє встановленню тісного зв'язку між освітнім процесом та реальними потребами виробництва.

Таким чином, запровадження STEM-підходу у ЗП(ПТ)О надає більше можливостей для підготовки висококваліфікованих робітників, які на відміну від фахівців зі стандартною освітою мають технологічно вищий рівень професійної майстерності, ґрунтовно розуміють суть наукових процесів у галузі, можуть генерувати і реалізовувати власні раціоналізаторські ідеї. Це в підсумку сприятиме розв'язанню проблем, пов'язаних із воєнним станом та подальшою повоєнною відбудовою національної економіки.

⁷²⁸ Кравець, С. Г., Мордоус, І. О., Попова, В. В., Радкевич, В. О., Рябова, З. В., Царьова, Є. С., & Чепуренко, Я. О. (2023). *Технології розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти у повоєнний час: практичний посібник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740135>

3.14. РОЗВИТОК КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ

DEVELOPMENT OF THE COMPETENCE OF A TEACHER OF A VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTION IN THE USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE TRAINING OF FUTURE SKILLED WORKERS IN THE MECHANICAL ENGINEERING

Микола Пригодій

доктор педагогічних наук, професор,
заступник директора з наукової роботи
Інституту професійної освіти

НАПН України,

<https://orcid.org/0000-0001-5351-0002>

prygodii@ukr.net

Андрій Гуржій

доктор технічних наук, професор, дійсний
член (академік) НАПН України, головний
науковий співробітник лабораторії
електронних навчальних ресурсів
Інституту професійної освіти

НАПН України,

<https://orcid.org/0000-0001-6923-0830>

a.m.hurzhi@gmail.com

Mykola Pryhodii

Doctor of Sciences in Education, Professor,
Deputy Director for Research of the
Institute of Vocational Education of the
NAES of Ukraine,

<https://orcid.org/0000-0001-5351-0002>

prygodii@ukr.net

Andrii Hurzhii

Doctor of Technical Sciences, Professor, Full
Member (Academician) NAES of Ukraine,
Chief Researcher of the Laboratory of
Electronic Educational Resources of the
Institute of Vocational Education of the
NAES of Ukraine,

<https://orcid.org/0000-0001-6923-0830>

a.m.hurzhi@gmail.com

Розглядається розвиток цифрових навичок педагогів професійної (професійно-технічної) освіти в контексті підготовки кваліфікованих робітників для машинобудівної галузі. Наголошується на важливості інтеграції цифрових технологій в освітній процес для забезпечення ефективної підготовки здобувачів професійної освіти до вимог сучасного машинобудівного виробництва. Зазначено, що постійний професійний розвиток викладачів та впровадження новітніх технологій є ключовими для успішного навчання.

The development of digital competences of teachers of vocational education and training in the context of training skilled workers for the engineering industry is considered. The importance of integrating digital technologies into the educational process to ensure effective training of vocational education students to the requirements of modern engineering production is emphasized. It is noted that the continuous professional development of teachers and the introduction of the latest technologies are key to successful learning.

Ключові слова: професійна освіта, цифрові технології, П(ПТ)О, цифрові навички, цифрова компетентність, педагоги закладів П(ПТ)О.

Keywords: vocational education, digital technologies, VET, digital skills, digital competence, teachers of VET institutions.

Розвиток компетентності викладачів професійної освіти у використанні цифрових технологій має вирішальне значення для підготовки майбутніх кваліфікованих робітників машинобудівної галузі. Така необхідність зумовлена швидким технологічним прогресом та зростаючою цифровізацією промислових процесів, які докорінно змінили специфіку соціально-виробничих відносин у машинобудівному секторі економіки.

Машинобудівна галузь значною мірою залежить від передових технологій, таких як автоматизоване проєктування (САПР), системи числового програмного керування (ЧПК), робототехніка та автоматизація. Ці технології є невід'ємною частиною сучасних виробничих процесів, а їхнє успішне застосування вимагає кваліфікованих працівників, які досконало володіють цифровими інструментами.⁷²⁹

Викладач закладу П(ПТ)О, який добре обізнаний з цифровими технологіями, може ефективно навчити здобувачів освіти користуватися цими інструментами, подолавши розрив між теоретичними знаннями та практичним застосуванням. Це гарантує, що майбутні кваліфіковані робітники будуть готовими до роботи в галузі та відповідати вимогам технологічного робочого місця.

Сформована цифрова грамотність викладачів закладів П(ПТ)О дозволяє їм впроваджувати більш ефективні та цікаві методики навчання. Цифрові інструменти можуть сприяти інтерактивному навчанню, наприклад, за допомогою симуляцій і віртуальних лабораторій можна сформувати практичний досвід використання дороговартісного обладнання чи матеріалів, що особливо корисно в машинобудівній галузі.⁷³⁰

Інтегруючи цифрові технології в свій освітній процес, викладачі закладів П(ПТ)О можуть покращити результати навчання здобувачів освіти, вдосконалити їхні навички розв'язання проблем та сприяти інноваціям. Такий підхід не лише готує кваліфікованих робітників до діяльності на сучасному ринку праці, а й озброює їх навичками адаптації до майбутніх технологічних змін у зв'язку з цифровою трансформацією галузі машинобудування.

⁷²⁹ Соколова, Л. В., & Стойка, О. В. (2019). Сучасний стан машинобудування України та тенденції його розвитку за умов незбалансованої економіки. *Ефективна економіка*, 11, 1–8. http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2019/7.pdf

⁷³⁰ Гуржій, А. М., & Пригодій, М. А. (2024). Аналіз ринку віртуальних навчальних лабораторій. У *Розвиток сучасної науки та освіти: реалії, проблеми якості, інновації* (с. 327–331): матеріали V Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. (м. Запоріжжя, 29-31 травня 2024 р.). ТДАТУ. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741807>

Уміння користуватися цифровими технологіями все частіше стає ключовим компонентом професійної компетентності для всіх секторів, включаючи освіту. Викладачі, які володіють цифровими інструментами, можуть постійно оновлювати свої знання, мати доступ до широкого спектра ресурсів і співпрацювати з іншими освітянами та професіоналами галузі. Це сприяє навчанню впродовж усього життя та забезпечує підґрунтя для професійного самовдосконалення. У контексті машинобудівної галузі, де технології швидко розвиваються, бути в курсі останніх подій є важливою вимогою до викладача для забезпечення відповідного рівня підготовки майбутніх кваліфікованих робітників машинобудівної галузі.⁷³¹

Інтеграція цифрових технологій у професійну освіту сприяє розвитку цифрової компетентності робочої сили, що має важливе значення для конкурентоспроможності машинобудівної галузі України. У міру того, як промисловість у всьому світі переходить до Індустрії 4.0, що характеризується автоматизацією, обміном даними та «розумним» виробництвом, зростає потреба в працівниках, які можуть експлуатувати та обслуговувати складні цифрові системи.⁷³² Викладачі професійної освіти як ключові учасники підготовки кадрів для економіки країни повинні володіти необхідними цифровими компетентностями, щоб підготувати здобувачів освіти до цих нових тенденцій.

Отже, розвиток компетентності викладачів професійної (професійно-технічної) освіти із застосування цифрових технологій у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників машинобудівної галузі гарантує, що робітники будуть добре підготовлені до технологічних викликів сучасного виробництва, сприяє інноваціям та адаптивності, а також загальній конкурентоспроможності галузі.

Метою дослідження є обґрунтування ключових елементів компетентності педагога закладу професійної (професійно-технічної) освіти щодо ефективного застосування цифрових технологій у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників для машинобудівної галузі.

Необхідно скористатися такими методами дослідження: аналіз та синтез – для визначення стану розробленості проблеми формування цифрової компетентності викладача та особливостей застосування

⁷³¹ Гуржій, А., Радкевич, В., & Пригодій, М. (2023). Підвищення якості підготовки майбутніх фахівців із використанням віртуальних навчальних комплексів. *Нові технології навчання*, 97, 42–50. <http://www.journal.org.ua/index.php/ntn/article/view/377>

⁷³² Завербний, А. С., & Сало, К. Р. (2022). Проблеми та перспективи розвитку індустрії 4.0 в Україні за умов євроінтегрування. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*, 2(8), 374–382. <https://doi.org/10.23939/smeu2022.02.374>

цифрових технологій у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників машинобудівної галузі; узагальнення – для формулювання висновків і рекомендацій щодо розвитку компетентності педагогів закладу П(ПТ)О із застосування цифрових технологій у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників машинобудівної галузі; діагностичні (тестування, бесіда, інтерв'ю) – для з'ясування рівня розвитку компетентності педагогів із застосування цифрових технологій; застосування критерію χ^2 (хі-квадрат) для статистичного аналізу результатів експериментального дослідження.

Ключовим компонентом Порядку денного сталого розвитку ООН до 2030 року є якісна освіта, спрямована на забезпечення інклюзивної та справедливої освіти для всіх. Ю. Чжао вказує, що цифрові технології стали важливим інструментом у досягненні цієї мети. Пандемія COVID-19 ще більше інституціоналізувала роль цифрових технологій в освіті, спричинивши зміну парадигми в системі освіти.⁷³³

П. Ертмер та А. Оттенбрайт-Лефтівч загострюють увагу на тому факті, що зусилля з реформування освіти ґрунтуються на новому визначенні «хорошого» викладання – тобто викладання, яке сприяє навчанню здобувачів освіти на основі використання відповідних ресурсів ІКТ як повноцінних педагогічних інструментів. Упровадження цифрових технологій у освітній процес вимагає від викладачів зміни культури викладання та глибокого володіння цими технологіями.⁷³⁴

Цифрові технології стають «обов'язковим інструментом» сучасного викладача. З огляду на посилення тиску з боку базових стандартів, Л. Ларсон та Т. Міллер приходять до висновку, що особливо важливо, щоб викладачі розглядали навички XXI ст. не як додатковий «предмет», а як навички, що мають бути інтегровані в усі навчальні предмети.⁷³⁵

Дж. Вугт і Н. Роблін на основі міжнародних досліджень з аналізу того, як різні країни (країни-члени ЄС, країни ОЕСР) і школи (дослідження SITES) працюють (або не працюють) з компетентностями XXI ст. встановили, що наміри і практика все ще далекі одне від одного, що свідчить про відсутність узгодженості. Дослідники приходять до висновку, що Національні навчальні програми повинні радикально

⁷³³ Zhao, Y. (2021). The role of digital technologies in teacher education: Issues and challenges. *Educational Technology Research and Development*, 69(3), 1625–1644. <http://dx.doi.org/10.47392/IRJAEM.2024.0299>

⁷³⁴ Ertmer, P., & Ottenbreit-Leftwich, A. T. (2010). Teacher Technology Change: How Knowledge, Confidence, Beliefs and Culture Intersect. *Journal of Research on Technology in Education*, 42(3), 255–284. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ882506.pdf>

⁷³⁵ Larson, L. C. & Miller, T. N. (2011). 21st Century Skills: Prepare Students for the Future. *Kappa Delta Pi Record*, 47(3), 121–123. <http://dx.doi.org/10.1080/00228958.2011.10516575>

змінитися, щоб відповідати компетентностям, необхідним для ХХІ ст.⁷³⁶

Вивчаючи інтеграцію технологій у навчання, Д. Зінгер, Т. Тейт та М. Варшауер виявили, що техноцентричні підходи зосереджені на інструментах, а не на практиці та результаті. Автори наголошують, що технології повинні використовуватися в тій мірі і в такий спосіб, щоб розширювати і покращувати можливості для навчання здобувачів освіти. Осмислене впровадження технологій може дозволити різним учасникам освітнього процесу отримати доступ до навчального контенту в мультимодальний спосіб.⁷³⁷

У цьому контексті А. Кірквуд і Л. Прайс використовують термін «технологічно вдосконалене навчання» (Technology-enhanced learning, TEL), що використовується для опису застосування інформаційних і комунікаційних технологій у освітньому процесі. Вони вказують, що викладачі мають бути готові до двох аспектів застосування цифрових технологій:⁷³⁸

– зміни в засобах, за допомогою яких відбувається традиційне навчання;

– зміни в тому, як викладачі викладають і студенти навчаються (зміна методики навчання).

Отже, на основі аналізу досліджень встановлено, що інтеграція цифрових технологій в освіту є ключовим компонентом для досягнення якісної та інклюзивної освіти, згідно з Порядком денним сталого розвитку ООН до 2030 року. Однак для успішного впровадження цих технологій необхідно не лише надати доступ до цифрових інструментів, але й змінити підходи до організації освіти на засадах цифровізації.

Наукою і практикою доведено, що:

по-перше, цифрові технології мають бути повноцінно інтегровані в освітній процес;

по-друге, викладачі повинні володіти необхідними навичками та змінити методики викладання, враховуючи особливості цифрової трансформації суспільства;

⁷³⁶ Voogt, J., & Roblin, N. P. (2012). A Comparative Analysis of International Frameworks for 21st Century Competences: Implications for National Curriculum Policies. *Journal of Curriculum Studies*, 44, 299–321. <https://doi.org/10.1080/00220272.2012.668938>

⁷³⁷ Zinger, D., Tate, T., & Warschauer, M. (2017). Learning and Teaching with Technology: Technological Pedagogy and Teacher Practice. In D. J. Clandinin, J. Husu (eds) *The SAGE Handbook of Research on Teacher Education* (p. 577–593). SAGE Publications. <https://www.researchgate.net/publication/320270142>

⁷³⁸ Kirkwood, A., & Price, L. (2014). Technology-enhanced Learning and Teaching in Higher Education: What is ‘enhanced’ and how do we know? A Critical Literature Review. *Learning Media & Technology*, 39(1), 6–36. <http://dx.doi.org/10.1080/17439884.2013.770404>

по-третє, існує розрив між теоретичними намірами та практикою впровадження цих змін у різних країнах, що потребує реформ на рівні національних освітніх систем;

по-четверте, цифрові технології повинні використовуватися не просто як інструмент, а для поліпшення та розширення можливостей для навчання;

по-п'яте, викладачам потрібен дедалі ширший і складніший набір компетентностей, ніж раніше, який вони повинні поповнювати самостійно.⁷³⁹

Через стрімкі зміни вимог до професії викладача педагоги мають потребу в значно ширшому та складнішому наборі компетентностей, ніж раніше. Поширення цифрових технологій і необхідність сприяти формуванню цифрових навичок у здобувачів освіти вимагають від викладачів вдосконалення власних цифрових умінь.

Європейська комісія у 2017 році сприяла створенню Європейської рамки цифрових компетентностей для освітян: DigCompEdu.⁷⁴⁰ Структура DigCompEdu спрямована на освітян на всіх рівнях освіти, включаючи загальну та професійну підготовку, освіту для здобувачів з особливими потребами та контексти неформального навчання.

DigCompEdu має на меті забезпечити загальний орієнтир для розробників моделей цифрової компетентності, тобто держав-членів, регіональних урядів, відповідних національних і регіональних агенцій, самих освітніх організацій, а також державних або приватних постачальників професійного навчання (рис. 3.3).

Згідно звіту Eurydice, до основних компетентностей з цифрових технологій на рівні середньої освіти віднесено:⁷⁴¹ оцінювання даних, інформації та цифрового контенту; співпраця за допомогою цифрових технологій; управління цифровою ідентичністю; розробка цифрового контенту; програмування/кодування; захист персональних даних та приватності; захист здоров'я та добробуту; виявлення прогалин у цифровій компетентності.

⁷³⁹ Kryvorot, T., & Pryhodiі, M. (2022). Training of pedagogical workers for the use of digital internet technologies in the educational process. *Professional Pedagogics*, 1(24), 33-41. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.24.33-41>

⁷⁴⁰ Punie, Y. (ed), & Redecker, C. (2017). *European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu*. Publications Office of the European Union. <https://dx.doi.org/10.2760/159770>

⁷⁴¹ European Commission. (2019a). *Digital Education at School in Europe*. Eurydice Report. Publications Office of the European Union. <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/publications/digital-education-school-europe>

Джерело: *European Framework for the Digital Competence of Educators*.

Рис. 3.3. Рамка цифрових компетентностей для освітян

У посібнику «Переосмислення педагогіки для цифрової епохи»⁷⁴² Х. Бітем та Р. Шарп підкреслюють, що цифрова компетентність виходить за межі базових цифрових навичок і передбачає глибоке розуміння того, як використовувати цифрові технології для підтримки навчання, спілкування, вирішення проблем і творчості.

Співробітниками лабораторії електронних навчальних ресурсів Інституту професійної освіти НАПН України в межах дослідження «Методичні засади застосування цифрових технологій у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників» обґрунтовано визначення поняття компетентність педагога закладу професійної (професійно-технічної) освіти із застосування цифрових технологій у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників.⁷⁴³

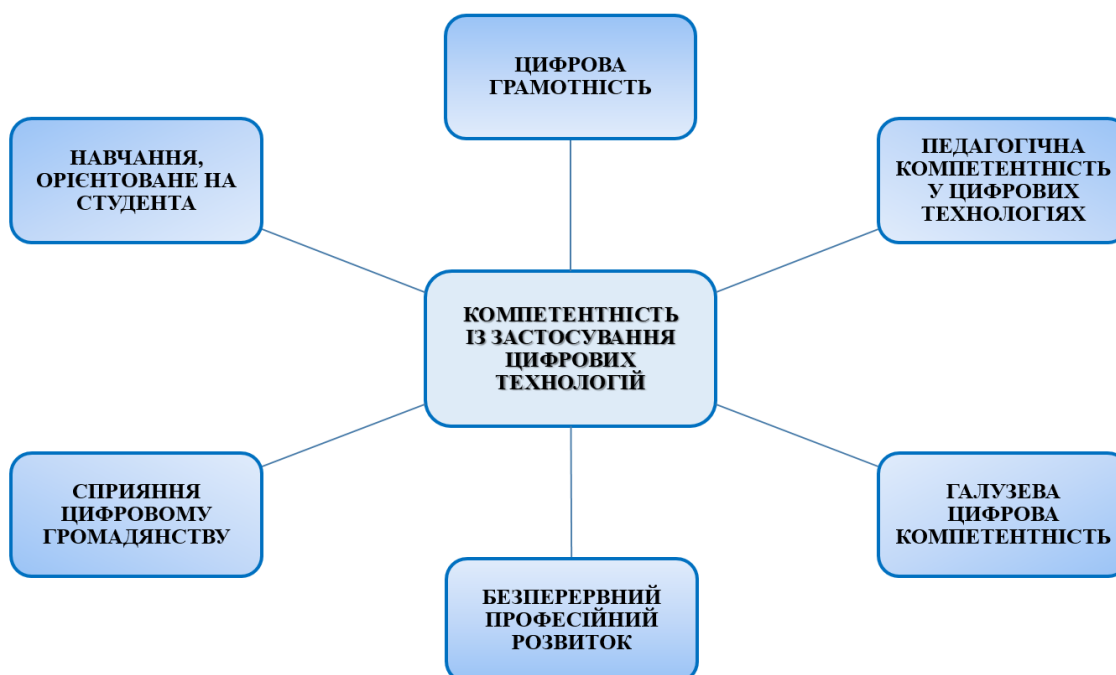
З урахуванням галузевої специфіки уточнено поняття «компетентність педагога закладу П(ПТ)О із застосування цифрових технологій у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників машинобудівної галузі» – це здатність особи успішно використовувати сукупність технологій і методик цифрового навчання в інформаційно-освітньому середовищі закладу професійно (професійно-технічної) освіти, відповідно до вимог цифровізації освіти та специфіки професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників машинобудівної галузі.

⁷⁴² Beetham, H., & Sharpe, R. (eds.). (2019). *Rethinking pedagogy for a digital age: Principles and Practices of Design* (3rd edition). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781351252805>

⁷⁴³ Пригодій, М. А. (2024с). Методичні засади застосування цифрових технологій у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 6(1), 1–13. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6104>

Уточнено структуру компетентності із застосування цифрових технологій з урахуванням інтеграції цифрової грамотності та педагогічної компетентності для підготовки здобувачів освіти до мінливих вимог машинобудівної галузі. Розвиваючи базові та поглиблені цифрові навички, а також розуміння етичного та безпечного використання цифрових технологій, вона дає педагогам змогу процвітати у цифровому світі.

Педагогічні навички в галузі цифрових технологій гарантують, що викладачі можуть ефективно впроваджувати досягнення Індустрії 4.0, змішане навчання, інтелектуальні виробничі системи, цифрові платформи у освітній процес. Безперервний професійний розвиток і розвиток цифрового громадянства ще більше підвищують готовність викладачів адаптуватися до нових тенденцій, забезпечуючи як етичну, так і стійку практику. Зрештою, студентоцентроване навчання, персоналізоване за допомогою цифрових інструментів, залучає майбутніх кваліфікованих робітників машинобудівної галузі у спосіб, що відповідає їхнім індивідуальним потребам, роблячи освітній процес більш ефективним і орієнтованим на майбутнє (рис. 3.4).

Джерело: авторська розробка.

Рис. 3.4. Структура компетентності педагога закладу П(ПТ)О із застосування цифрових технологій

Цифрова грамотність починається з базових навичок, необхідних для ефективної взаємодії з різними цифровими інструментами та платформами. Це включає вміння орієнтуватися в Інтернеті, керувати програмними додатками та виконувати завдання на комп'ютерах, смартфонах чи інших цифрових пристроях. На цьому рівні викладачі мають володіти такими основними функціями, як використання текстових редакторів (наприклад, Microsoft Word, Google Docs), навігація в операційних системах (наприклад, Windows, macOS або Linux), надсилання та отримання електронних листів, а також пошук в Інтернеті. Розуміння основ роботи в мережі, управління файлами та хмарними сервісами (такими як Google Drive або OneDrive) також є частиною цих навичок. Ці знання та уміння є надзвичайно важливими, оскільки вони формують основу для подальшого розвитку як в особистому, так і в професійному цифровому середовищі.⁷⁴⁴

Виходячи за межі базових навичок, поглиблена цифрова грамотність передбачає більш спеціалізоване розуміння галузевих інструментів і додатків.

Наприклад, у технічних галузях, таких як інженерія, архітектура та виробництво, володіння такими інструментами, як САПР (система автоматизованого проєктування), є необхідним для створення детальних проєктів і моделей. Програмне забезпечення САМ (Computer-Aided Manufacturing), з іншого боку, використовується для управління обладнанням та автоматизації виробничих процесів. Ще одна просунута навичка – це програмування обладнання з числовим програмним керуванням (ЧПК), яке дозволяє професіоналам програмувати машини для точного виробництва. Крім того, може знадобитися знання інструментів управління проєктами (наприклад, Microsoft Project) та систем управління взаємовідносинами з клієнтами (CRM). Ці поглиблені навички дозволяють викладачам бути більш конкурентоспроможними на ринку праці та підвищують їхній потенціал для підготовки фахівців машинобудівної галузі.

Оскільки технології продовжують проникати в усі аспекти життя, розуміння важливості безпечної та етичної роботи з цифровими технологіями стає все більш важливим. Цифрова грамотність повинна включати знання принципів кібербезпеки, таких як розпізнавання фішингових атак, розуміння безпеки паролів і вміння захищати особисту інформацію в Інтернеті. Не менш важливим є навчання

⁷⁴⁴ Князева, М. О. (2022). Основні складові цифрової грамотності педагога In *Інформаційно-ресурсне забезпечення освітнього процесу в умовах діджиталізації суспільства* (с. 1–5). Міжнародна науково-практична конференція. Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733102>

здобувачів професійної освіти етичному використанню цифрових технологій, включаючи питання, пов'язані з конфіденційністю даних, правами інтелектуальної власності та відповідальним використанням соціальних мереж.

Наприклад, викладачі, які працюють з великими масивами особистих даних, повинні усвідомлювати етичні наслідки збору, зберігання та аналізу даних, особливо щодо конфіденційної інформації. В освітньому середовищі також важливо обговорювати питання плагіату, цифрового етикету та довгострокових наслідків поведінки в Інтернеті. Заохочення здобувачів освіти до критичного осмислення моральних наслідків їхніх цифрових дій сприяє формуванню відповідального цифрового громадянства, що є важливим аспектом навігації в дедалі складнішому цифровому світі.

Отже, цифрова грамотність педагога закладу професійної (професійно-технічної) освіти має охоплювати базові та інноваційні цифрові навички, а також навички безпечного та етичного використання цифрових технологій.

Педагогічна компетентність у галузі цифрових технологій – це багатогранний набір навичок, що охоплює розробку навчальних програм, організацію змішаного навчання, здійснення оцінювання та зворотного зв'язку, інтеграцію цифрових технологій у освітній процес, цифрове громадянство та професійний розвиток.

У сучасному світі дизайн цифрового навчання має виходити за традиційні рамки планування уроків. Здатність інтегрувати цифрові технології в методику викладання стала необхідною для створення динамічного та цікавого освітнього середовища. Викладачі повинні вміти вибирати і використовувати цифрові інструменти, які відповідають їхнім навчальним цілям і задовольняють потреби здобувачів освіти.⁷⁴⁵ Це передбачає розробку і проведення навчальних занять, які включають мультимедійні елементи, такі як відео, інтерактивні симуляції та гейміфікований досвід, що може значно покращити результати навчання.

Крім того, викладачі повинні вміти використовувати системи управління навчанням (LMS) для організації змісту курсу, відстеження прогресу здобувачів освіти і полегшення комунікації між учасниками освітнього процесу. Ці системи також можна використовувати для автоматизації рутинних завдань, що дозволить викладачам більше

⁷⁴⁵ Pryhodii, M. (2024). Design thinking for the development of creative abilities of electrical technicians in vocational colleges. *Professional Pedagogics*, 1(28), 23-37. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2024.28.23-37>

зосередитися на персоналізованому навчанні та підтримці майбутніх кваліфікованих робітників.⁷⁴⁶

Володіння методикою змішаного навчання є ще одним ключовим аспектом педагогічної компетентності в галузі цифрових технологій. Змішане навчання поєднує традиційне очне навчання з навчанням онлайн, створюючи більш гнучку та адаптивну освітню модель. Педагоги повинні вміти розробляти та впроваджувати змішане навчання, яке ефективно поєднує переваги особистої взаємодії з перевагами онлайн-платформ. Це вимагає розуміння того, як використовувати цифрові інструменти для створення цікавого та інтерактивного онлайн-контенту, такого як вебінари в прямому ефірі та спільні проєкти.⁷⁴⁷ Викладачі повинні також мати навички використання аналітики даних для моніторингу успішності здобувачів освіти як в онлайн, так і в офлайн-режимі, що дозволить їм надавати цілеспрямовану підтримку і втручатися, коли це необхідно.⁷⁴⁸

Використання цифрових інструментів для оцінювання та зворотного зв'язку революціонує спосіб, у який викладачі вимірюють прогрес здобувачів освіти і підтримують комунікацію. За допомогою цифрових інструментів оцінювання викладачі можуть створювати більш різноманітні та інтерактивні види оцінювання, починаючи від традиційних тестів і закінчуючи більш складними симуляціями та цифровими портфоліо. Ці інструменти також можуть забезпечити миттєвий зворотний зв'язок зі здобувачами освіти, дозволяючи їм визначити сфери, які потребують вдосконалення, і вжити негайних заходів для покращення їхнього розуміння.⁷⁴⁹

Слід наголосити, що цифрові платформи оцінювання часто мають вбудовану аналітику, яка дозволяє викладачам відстежувати успішність у часі та виявляти закономірності або тенденції, які можуть вказувати на потребу в додатковій підтримці або втручанні.

⁷⁴⁶ Пригодій, М. А. (2024d). Функціональні особливості сучасних систем управління навчанням. У *Технологічна освіта: сучасні реалії та перспективи розвитку* (с. 226–230): матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції пам'яті академіка Дмитра Тхоржевського (м. Київ, 23 лютого 2024 р.). УДУ імені Михайла Драгоманова. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740067>

⁷⁴⁷ Кручек, В. А. (2023). Особливості змішаного навчання в закладах професійної освіти. In *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи* (с. 226–227). Матеріали XII міжнар. наук.-практ. конференції (м. Хмельницький, 19–20 жовт. 2023 р.). <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738304>

⁷⁴⁸ Пригодій, М. А., Гуржій, А. М., Радкевич, О. П., Кононенко, А. Г., & Гуменний, О. Д. (2022). *Технологія створення цифрового портфоліо здобувачів професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти: методичні рекомендації*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733746>

⁷⁴⁹ Pryhodii, M., Hurzhii, A., Radkevych, O., & Kononenko, A. (2022). Regulatory framework, methodology and technologies of monitoring research in vocational education (implementation of European experience). *Professional Pedagogics*, 2(25), 32-44. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.25.32-44>

Використовуючи дані, педагоги можуть надавати більш персоналізований і цілеспрямований зворотний зв'язок, допомагаючи майбутнім кваліфікованим робітникам розвивати свої навички та досягати поставлених навчальних цілей.⁷⁵⁰

Педагоги повинні володіти навичками інтеграції цифрових технологій у навчальні програми таким чином, щоб покращити навчання здобувачів і узгодити його з освітніми стандартами та цілями. Це передбачає вибір відповідних цифрових інструментів і ресурсів, які доповнюють навчальні цілі, а також забезпечення доступу здобувачів освіти до необхідних технологій і підтримки для досягнення успіху.⁷⁵¹

Викладачі повинні бути в курсі останніх технологічних досягнень і тенденцій, щоб постійно оновлювати свої навчальні програми і методики навчання.

Наприклад, включення штучного інтелекту (ШІ), віртуальної реальності (VR) і доповненої реальності (AR) в навчальну програму може забезпечити здобувачам професійної освіти захоплюючий та інноваційний досвід навчання, який виходить за рамки традиційних підручників і лекцій.⁷⁵²

Ще одним важливим аспектом педагогічної компетентності в галузі цифрових технологій є розвиток цифрового громадянства серед здобувачів професійної освіти. Педагоги зобов'язані навчити майбутніх робітників безпечно, етично та відповідально орієнтуватися в цифровому світі. Це включає в себе інформування про конфіденційність в Інтернеті, кібербулінг, цифрові сліди та важливість критичного мислення при оцінюванні інформації в Інтернеті. Виховуючи цифрове громадянство, викладачі можуть сприяти розвитку культури поваги та відповідальності в онлайн-взаємодії у цифровій спільноті.⁷⁵³

⁷⁵⁰ Пригодій, М. А. (2024b). Концептуальна модель цифрової платформи професійної підготовки кваліфікованих робітників машинобудівної галузі. У *Технологічна і професійна освіта: проблеми і перспективи* (с. 236–238): матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, (м. Глухів, 9 травня 2024 р.). Глухівський НПУ ім. О. Довженка. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741813>

⁷⁵¹ Пригодій, М. А., Гуржій, А. М., Гуменний, О. Д., Голуб, І. І., Пригалінська, Т. Г., & Волошин, А. М. (2023b). *Тренінги для підготовки педагогічних працівників до застосування цифрових технологій у воєнний та повоєнний час*: практичний посібник. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738689>

⁷⁵² Пригодій, М. А., Гуржій, А. М., Гуменний, О. Д., Голуб, І. І., Пригалінська, Т. Г., & Волошин, А. М. (2023c). *Цифрові технології професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у воєнний та повоєнний час*: навчально-методичний посібник. Інститут професійної освіти НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738690>

⁷⁵³ Bazył, L., Orlov, V., & Pryhodii, M. (2024) Professional development of vocational teachers in the context of society digitalization (p. 796–818). In O. Blaha, I. Ostopolets (eds.) *Exploring the digital landscape: interdisciplinary perspectives*. The University of Technology in Katowice Press. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741638>

Педагогічна компетентність у галузі цифрових технологій вимагає постійного професійного розвитку. Швидкі темпи технологічного прогресу означають, що педагоги повинні постійно оновлювати свої навички та знання, щоб залишатися активними членами суспільства. Це передбачає участь у семінарах, вебінарах та онлайн-курсах, присвячених новітнім цифровим інструментам і стратегіям навчання. Здійснюючи безперервний професійний розвиток, викладачі можуть залишатися на крок попереду і гарантувати, що вони надають майбутнім кваліфікованим робітникам найефективніший і найсучасніший досвід цифрового навчання.⁷⁵⁴

У міру того, як машинобудівна галузь підпадає під цифрову трансформацію, роль педагогів стає дедалі складнішою. Вони повинні не лише розуміти і викладати технічні аспекти технологій Індустрії 4.0, а й спрямовувати майбутніх робітників у застосуванні цих технологій у реальних умовах. Однак, щоб залишатися попереду в цій швидкозмінній галузі, потрібен постійний професійний розвиток і прихильність до навчання впродовж усього життя.

Швидкий розвиток технологій Індустрії 4.0, включаючи Інтернет речей, дозволяє машинам спілкуватися між собою, оптимізуючи виробничі процеси та зменшуючи час простою. З іншого боку, штучний інтелект можна використовувати для превентивного технічного обслуговування, гарантуючи, що машини будуть обслуговуватися до того, як вони вийдуть з ладу, тим самим підвищуючи їхню ефективність. Робототехніка революціонує виробництво, автоматизуючи повторювані завдання, покращуючи точність і підвищуючи безпеку працівників.

Розуміння застосування цих технологій у реальних умовах дозволяє викладачам розробляти актуальні, орієнтовані на майбутнє навчальні програми, які дають майбутнім робітникам навички, необхідні для експлуатації, обслуговування та впровадження інновацій у машинобудівному середовищі, керованому цифровими технологіями.

Інтеграція інтелектуальних виробничих систем (Smart Manufacturing Systems) у машинобудівну галузь є ключовим аспектом Індустрії 4.0. Ці системи використовують цифрові технології, такі як цифрові двійники та інтелектуальні датчики, для створення більш ефективних та гнучких виробничих процесів. Цифрові двійники, які є віртуальними копіями фізичних активів, дозволяють виробникам

⁷⁵⁴ Пригодій, М. А. (2024а) Цифрова трансформація професійної та фахової передвищої освіти в умовах євроінтеграції. У *Інноваційні підходи до розвитку компетентнісних якостей фахівців в умовах професійного становлення* (с. 181–184): матеріали VIII Міжн.наук.-практ. конф. (Ізмаїл, 19-20 квітня 2024 р.). АА Тандем [вид.]. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742124>

контролювати та аналізувати свої машини в режимі реального часу, забезпечуючи прогнозоване обслуговування та оптимізацію продуктивності. Розумні датчики збирають дані протягом усього виробничого процесу, надаючи інформацію, яку можна використати для підвищення продуктивності, зменшення відходів та покращення контролю якості.⁷⁵⁵

Для викладачів навчання використанню інтелектуальних виробничих систем вимагає не лише технічних знань, але й розуміння того, як ці системи можуть бути інтегровані в існуючі виробничі процеси. Це передбачає навчання здобувачів освіти аналітиці даних, оптимізації процесів і впровадженню методологій безперервного вдосконалення. Крім того, зростає увага до вміння працювати з взаємопов'язаними системами, що вимагає міждисциплінарного підходу, який поєднує машинобудування з комп'ютерними науками та управлінням даними. Викладачі повинні адаптувати свої методики навчання, щоб відобразити цю нову реальність, гарантуючи, що здобувачі професійної освіти будуть готові до роботи у все більш складних і керованих даними середовищах.

Отже, структура компетентності педагога закладу професійної (професійно-технічної) освіти із застосування цифрових технологій у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників машинобудівної галузі охоплює декілька важливих складових. Вона базується на інтеграції загально-педагогічних, фахових та цифрових компетентностей для забезпечення високої якості професійної підготовки (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

**Компоненти компетентності педагога закладу П(ПТ)О
із застосування цифрових технологій**

Структурний елемент компетентності	Компоненти компетентності
ЦИФРОВА ГРАМОТНІСТЬ	Базові цифрові навички
	Інноваційні цифрові навички
	Навички безпечного та етичного використання цифрових технологій

⁷⁵⁵ Shcheglov, V., & Morozova, O. (2022). Methods and technologies for the development of digital twins for guarantee-capable systems of the industrial internet of things. *Control, Navigation and Communication Systems. Academic Journal*, 4(70), 127–137. <https://doi.org/https://doi.org/10.26906/SUNZ.2022.4.127>

Продовження табл. 3.7

Структурний елемент компетентності	Компоненти компетентності
ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЯХ	Навички навчального дизайну
	Навички організації змішаного навчання
	Навички оцінювання та встановлення зворотного зв'язку
	Уміння інтегрувати цифрові технології у розробку навчальних програм
	Знання основ цифрового громадянства
	Навички використання цифрових технологій у освітньому процесі
ГАЛУЗЕВА ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ	Знання технологій Індустрії 4.0
	Володіння інструментами моделювання
	Навички користування розумними виробничої системами
БЕЗПЕРЕРВНИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК	Навички співпраці та нетворкінгу
	Навички навчання впродовж життя
СПРИЯННЯ ЦИФРОВОМУ ГРОМАДЯНСТВУ	Знання етичних норм та вимог сталого розвитку
	Навички управління даними у цифровому світі
НАВЧАННЯ, ОРІЄНТОВАНЕ НА СТУДЕНТА	Навички персоналізованого підходу у навчанні
	Навички використання інтерактивних та гейміфікованих інструментів навчання

Джерело: авторська розробка.

На основі дослідження методичних засад застосування цифрових технологій у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників⁷⁵⁶ уточнено критерії та відповідні показники оцінювання рівня компетентності педагогічних працівників ЗП(ПТ)О з використання цифрових технологій у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників машинобудівної галузі.

мотиваційний: інтерес до використання цифрових технологій в освітньому процесі; усвідомлення значення цифрових технологій у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників машинобудівної галузі; прагнення до збільшення знань з освітніх та галузевих цифрових технологій;

когнітивний: знання принципів інтеграції цифрових технологій у освітній процес; знання етики використання цифрового контенту (авторські права, плагіат, цифрова безпека); знання технології

⁷⁵⁶ Пригодій, М. А. (2024с). Методичні засади застосування цифрових технологій у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 6(1), 1–13. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6104>

створення електронних навчальних посібників; знання методики використання електронних навчальних посібників у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників; знання методики проведення навчальних занять на основі застосування відеоконференцій; знання методики використання різнорівневих тестових завдань; знання методики використання освітніх відеофрагментів на заняттях теоретичного та виробничого навчання; знання технології створення інфографіки навчального призначення; знання технологій створення електронних портфоліо; знання онлайн-платформ та ресурсів для навчання; знання структури електронного освітнього середовища закладу професійної (професійно-технічної) освіти; знання основ кібербезпеки, захисту даних та конфіденційності в цифровому середовищі;

діяльнісний: володіння основними цифровими інструментами (офісні програми, електронна пошта, пошукові системи); здатність використовувати різні пристрої для навчання (комп'ютери, планшети, інтерактивні дошки); уміння використовувати онлайн-платформи та ресурси для навчання (Google Classroom, Moodle тощо); здатність самостійно шукати та використовувати цифрові навчальні матеріали; уміння створювати навчальні плани, що включають цифрові ресурси; уміння використовувати цифрові технології для організації та управління освітнім процесом; застосування цифрових інструментів для оцінювання знань і компетентностей здобувачів освіти; навички роботи з джерелами інформації (відбір, перевірка на достовірність); здатність залучати здобувачів освіти до активного навчання за допомогою цифрових інструментів (використання відео, інтерактивних презентацій, тестів, опитувань тощо); стимулювання співпраці учнів через цифрові платформи (групові проекти, форуми, спільні документи); здатність ефективно спілкуватися із здобувачами та батьками за допомогою цифрових каналів (чат, відеоконференції); організація онлайн-семінарів, вебінарів, групових занять; уміння використовувати хмарні сервіси для спільної роботи зі здобувачами освіти (Google Docs, Microsoft Teams); уміння захищати особисті та професійні дані; навички запобігання та реагування на загрози в інтернеті (наприклад, кібератаки, фішинг);

рефлексивний: здатність керувати, самоорганізуватися та здійснювати контроль власної діяльності під час використання цифрових технологій; оцінювати відповідність обраних цифрових технологій та методів їх використання завданням, що виникають у процесі навчання майбутніх кваліфікованих робітників.

На констатувальному етапі експерименту скористаємося чотирирівневою системою для оцінювання компетентності педагога професійного навчання із застосування цифрових технологій у освітньому процесі, що передбачає поділ на такі рівні:⁷⁵⁷ початковий, низький, середній і високий.

Для визначення рівня сформованості компетентностей педагогів у застосуванні цифрових технологій у освітньому процесі використано різні методи оцінювання. Основними інструменти, є:

– анкетування та опитування дають змогу зібрати інформацію про суб'єктивне сприйняття педагогами власних знань, умінь та навичок, а також виявити проблемні зони у використанні цифрових технологій;

– самооцінка педагогів надає можливість оцінити рівень навичок і підкреслити аспекти, які потребують покращення або розвитку;

– аналіз практичних завдань передбачає безпосередню оцінку ефективності використаних педагогами цифрових інструментів, а також оцінити практичні навички та їх ефективність у освітньому процесі;

– спостереження за освітнім процесом дозволяє визначити, як педагоги використовують цифрові технології на практиці під час проведення занять.

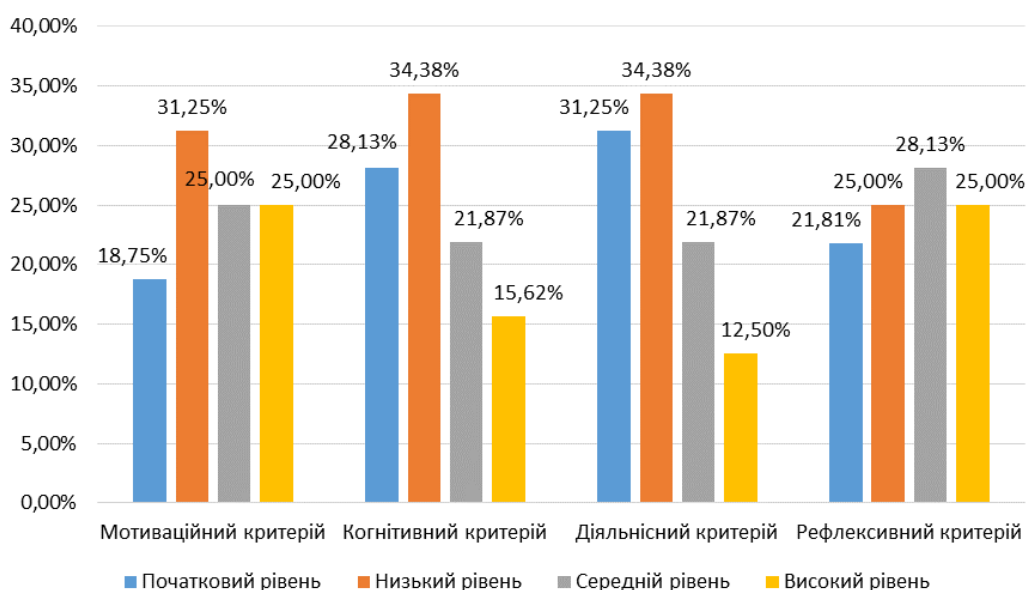
Процес відбору учасників експериментальної групи має бути ретельно продуманим, щоб забезпечити репрезентативність та ефективність дослідження. Одним із ключових критеріїв є залучення педагогів із різним рівнем цифрової грамотності та досвідом використання цифрових технологій. Це дозволить оцінити вплив експерименту на фахівців з різними стартовими позиціями, виявити ефективні підходи до підвищення їхньої цифрової компетентності та знайти найбільш проблемні зони. Мотивація та готовність учасників до вдосконалення своїх цифрових навичок також є важливим аспектом: вони повинні бути зацікавлені в розвитку та відкриті до участі в експерименті. Це забезпечить активну залученість педагогів у процес і підвищить якість отриманих результатів. Крім того, важливо врахувати різноманітність спеціальностей у сфері машинобудування серед

⁷⁵⁷ Пригодій, М. А., Гуржій, А. М., & Гуменний, О. Д. (2024). Підготовка педагогів професійного навчання до діяльності в умовах цифрової трансформації освіти (с. 969–980). In О. Vlaha, I. Ostapolets (eds.) *Exploring the digital landscape: interdisciplinary perspectives*. The University of Technology in Katowice Press. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741637>

учасників для забезпечення всебічної оцінки та адаптації цифрових технологій у різних освітніх контекстах.⁷⁵⁸

Отже, відбір педагогів був проведений серед представників закладів, що спеціалізуються на підготовці майбутніх кваліфікованих робітників машинобудівної галузі. Група складалася із 32 педагогів.

Встановлено, що найбільші труднощі спостерігаються у когнітивному, діяльнісному та частково у мотиваційному критеріях, де значна частка респондентів знаходиться на початковому та низькому рівні. Це свідчить про необхідність підвищення когнітивних навичок і мотивації для покращення загальної ефективності викладання на основі цифрових технологій. Зокрема, у когнітивному критерії 62,51 % респондентів мають початковий та низький рівень, що вказує на потребу в додатковій підтримці для розвитку аналітичних здібностей. Водночас в діяльнісному критерії 65,63 % респондентів також відзначені початковим і низьким рівнем, що потребує вдосконалення практичних навичок. Рефлексивний критерій демонструє більш збалансовані результати, з помітною часткою респондентів, які мають середній рівень. Для підвищення загального рівня ефективності важливо зосередитися на розвитку когнітивних та діяльнісних складових компетентності педагогів (рис. 3.5).

Джерело: авторська розробка.

Рис. 3.5. Рівні розвитку компетентності педагогів із застосування цифрових технологій у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників машинобудівної галузі (констатувальний етап)

⁷⁵⁸ Ertmer, P., & Ottenbreit-Leftwich, A. T. (2010). Teacher Technology Change: How Knowledge, Confidence, Beliefs and Culture Intersect. *Journal of Research on Technology in Education*, 42(3), 255–284. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ882506.pdf>

У рамках формувального етапу експерименту для поліпшення показників діяльності педагогів із використання цифрових технологій в освітньому процесі було реалізовано комплекс заходів, спрямованих на підвищення мотивації, розвиток когнітивних навичок, вдосконалення діяльнісних умінь і підтримку рефлексивних практик.

Для покращення показників мотиваційного критерію було розроблено й реалізовано нову програму підвищення кваліфікації для педагогів (1 кредит ЕКТС), що акцентує на важливості інтеграції цифрових технологій у освітній процес. Програма включає регулярні тренінги, семінари та воркшопи, що забезпечують педагогів актуальними знаннями і навичками. Ці заходи проводяться з урахуванням останніх тенденцій у цифрових технологіях і педагогіці.

Упроваджено систему сертифікацій для педагогів, які активно впроваджують цифрові технології в освітній процес. Сертифікати видаються за інноваційні підходи, успішну реалізацію проєктів і високі результати в інтеграції цифрових інструментів.

У окремих закладах запроваджено мотиваційні програми, що включають фінансові стимули та можливості для кар'єрного росту. Педагоги, які демонструють високі результати у використанні цифрових технологій, отримують додаткові бонуси і можливість підвищення кваліфікації за рахунок закладів освіти.

Робота з покращення показників когнітивного критерію, крім перелічених вище заходів, також включала організацію майстер-класів, що охоплюють знання про інтеграцію цифрових технологій у освітній процес, етику використання цифрового контенту, створення електронних навчальних матеріалів тощо. Педагоги отримують доступ до сучасних ресурсів і навчальних матеріалів, що дозволяють їм поглибити знання у цих галузях.

Розповсюджено ресурси підготовлені співробітниками Інституту професійної освіти НАПН України,⁷⁵⁹ такі як посібники, відеоуроки і навчальні матеріали, що пояснюють основи використання цифрових технологій. Це включає практичні інструкції щодо створення електронних навчальних посібників, використання онлайн-платформ і методик інтеграції цифрових технологій у освітній процес.

Упроваджено онлайн-платформу для навчання педагогів, що дозволяє їм самостійно вивчати нові технології і обговорювати їх з

⁷⁵⁹ Радкевич, В. О., Базиль, Л. О., Герлянд, Т. М., Гриценко, І. А., Гуменний, О. Д., Джурило, А. П., Єршова, Л. М., Закатнов, Д. О., Зуєва, А. Б., Кравець, С. Г., Кручек, В. А., Маркова, В. О., Пригодій, М. А., Тітова, О. А. & Пригалінська, Т. Г. (2023) *Бібліографічний покажчик праць науковців Інституту професійної освіти НАПН України (2018–2022)*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735263>

колегами. Цей ресурс включає навчальні модулі та інтерактивні ресурси для самостійного навчання.⁷⁶⁰

Щодо діяльнісного критерію, то в межах підвищення кваліфікації проведено серію практичних занять і тренінгів, де педагоги могли освоїти навички використання цифрових інструментів, онлайн-платформ і методики застосування цифрових технологій. Це включало тренінги зі створення електронних навчальних матеріалів, управління освітнім процесом через цифрові інструменти і методи оцінювання знань.

Здійснена методична підтримка педагогів з розроблення планів проведення занять, що включають цифрові ресурси. Педагоги отримали приклади інтеграції цифрових ресурсів у освітній процес, що допомогло їм краще використовувати цифрові технології.

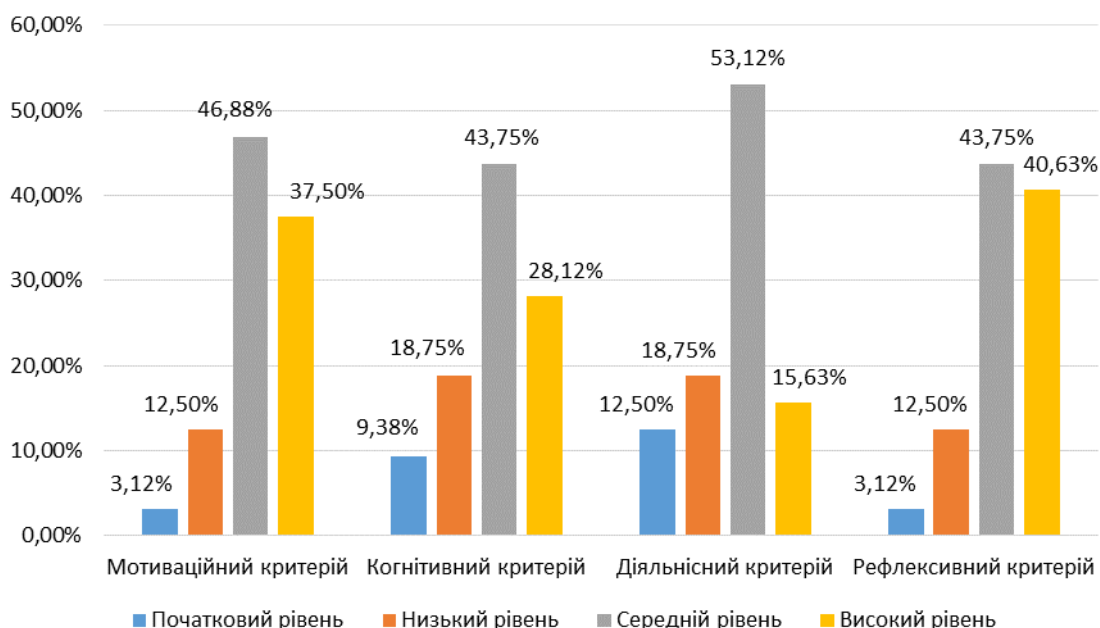
З учасниками експериментальної групи організовано групові проекти і форуми, де вони можуть ділитися досвідом і практичними навичками у використанні цифрових технологій. Це створює умови для обміну знаннями і досвідом серед колег.

Було зосереджено також увагу і на покращенні показників рефлексивного критерію, зокрема в окремих закладах почала функціонувати система моніторингу та оцінки ефективності використання цифрових технологій у освітньому процесі. Регулярно проводяться звіти і аналіз результатів використання цифрових інструментів, що дозволяє виявляти сильні і слабкі сторони в практиці педагогів.

Здійснюються заходи із залучення педагогів до регулярного самоаналізу та оцінки своїх практик у використанні цифрових технологій. Організовано систему зворотного зв'язку, де педагоги можуть отримувати рекомендації та консультації щодо поліпшення своїх практик. Це дозволяє їм адаптувати свої підходи до використання цифрових технологій, враховуючи потреби і вимоги підготовки майбутніх кваліфікованих робітників машинобудівної галузі.

Після завершення формувального етапу експерименту проведено повторну оцінку рівнів розвитку компетентності компетентності педагога закладу П(ПТ)О із застосування цифрових технологій у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників машинобудівної галузі (рис. 3.6).

⁷⁶⁰ Пригодій, М. А., Гуржій, А. М., Гуменний, О. Д., Голуб, І. І., Пригалінська, Т. Г., & Волошин, А. М. (2023а). *Підготовка педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти до застосування цифрових технологій у воєнний та повоєнний час*. IVE: ІПО НАПН України. <https://ivet.edu.ua/laboratoriya-elektronnyh-navchalnyh-elektronnyj-resurs/kompleks-samoosvitnih-treningiv/>

Джерело: авторська розробка.

Рис. 3.6. Рівні розвитку компетентності педагогів із застосування цифрових технологій у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників машинобудівної галузі (формувальний етап)

Після проведення заходів спостерігаються позитивні зміни за всіма критеріями. Мотиваційний рівень значно покращився: частка респондентів з початковим рівнем зменшилася до 3,12 %, а з високим рівнем зростає до 37,50 %. У когнітивному критерії спостерігається зменшення частки з початковим і низьким рівнями, зростання середнього і високого рівнів до 43,75 % та 28,12 % відповідно. Діяльнісні навички також покращилися: зменшення початкового рівня до 12,50 % та суттєвого збільшення середнього рівня до 53,12 %. Рефлексивний критерій показав значні результати: частка з початковим та низьким рівнем складає разом 15,62 %. Загалом, результати свідчать про успішність заходів у покращенні мотивації, когнітивних і діяльнісних навичок та рефлексії.

Для підтвердження ефективності здійснених заходів використаємо методику обчислення вірогідності статистично значимих змін за критерієм χ^2 (хі-квадрат). Статистику критерію χ^2 (хі-квадрат) – $T_{\text{спост.}}$ розрахуємо за формулою:

$$T_{\text{спост.}} = \frac{1}{n_1 \cdot n_2} \cdot \sum_{n=1}^c \frac{(n_1 \cdot Q_{2i} - n_2 \cdot Q_{1i})^2}{Q_{1i} + Q_{2i}}$$

де n_1 та n_2 – кількість педагогів які взяли участь на початку та у кінці експерименту; Q_{1i} та Q_{2i} – кількість педагогів, які продемонстрували певний рівень на початку та в кінці експерименту; i – номер категорії (1 – початковий рівень; 2 – низький рівень; 3 – середній рівень; 4 – високий рівень); C – максимальна кількість категорій (кількість рівнів для аналізу – 4). Спираючись на табличні дані,⁷⁶¹ для $\alpha=0,05$ і числа ступенів вільності $\nu=C-1=3$ визначаємо критичне значення статистики критерію: $T_{крит.}=7,81$.

На основі розподілу рівнів прояву показників критеріїв компетентності педагогів із застосування цифрових технологій у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників машинобудівної галузі обчислено $T_{спост.}$ (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Результати оцінювання рівнів розвитку показників критеріїв компетентності педагога закладу П(ПТ)О із застосування цифрових технологій

Критерій	Вибірка	Рівні				Статистика критерію χ^2 $T_{спост.}$
		ПР	НР	СР	ВР	
Мотиваційний	КЕ ($n_1=32$)	$Q_{11}=6$	$Q_{12}=10$	$Q_{13}=8$	$Q_{14}=8$	9,08
	ФЕ ($n_2=32$)	$Q_{21}=1$	$Q_{22}=4$	$Q_{23}=15$	$Q_{24}=12$	
Когнітивний	КЕ ($n_1=32$)	$Q_{11}=9$	$Q_{12}=11$	$Q_{13}=7$	$Q_{14}=5$	7,95
	ФЕ ($n_2=32$)	$Q_{21}=5$	$Q_{22}=7$	$Q_{23}=11$	$Q_{24}=9$	
Діяльнісний	КЕ ($n_1=32$)	$Q_{11}=10$	$Q_{12}=11$	$Q_{13}=7$	$Q_{14}=4$	8,32
	ФЕ ($n_2=32$)	$Q_{21}=6$	$Q_{22}=8$	$Q_{23}=10$	$Q_{24}=8$	
Рефлексивний	КЕ ($n_1=32$)	$Q_{11}=7$	$Q_{12}=8$	$Q_{13}=9$	$Q_{14}=8$	8,09
	ФЕ ($n_2=32$)	$Q_{21}=2$	$Q_{22}=9$	$Q_{23}=11$	$Q_{24}=10$	

Примітка: КЕ – констатувальний етап; ФЕ – формувальний етап; ПР – початковий рівень; НР – низький рівень, СР – середній рівень; ВР – високий рівень.

⁷⁶¹ Швачич, Г., Коноваленков, В., Соболенко, О., Заборова, Т., Христян, В., & Єгорцева, С. (2017). Навчальний посібник щодо вивчення дисципліни «Методи прикладного статистичного аналізу». НМе-ТАУ. https://nmetau.edu.ua/file/mpsa_tutor.pdf

За результатами обчислень визначено, що за вимірними показниками отримані статистично значимі зміни у розподілі рівнів сформованості компетентності педагога закладу П(ПТ)О із застосування цифрових технологій у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників машинобудівної галузі ($T_{\text{спотст.}} > T_{\text{крит.}}$).

Отже, розвиток компетентності педагогів закладів професійної (професійно-технічної) освіти із застосування цифрових технологій є вирішальним аспектом підготовки кваліфікованих робітників для машинобудівної галузі. Швидкий розвиток технологій, таких як системи автоматизованого проєктування, числового програмного керування, робототехніка та автоматизація, зумовлює необхідність застосування цифрових інструментів у навчанні. Це дозволяє викладачам ефективно інтегрувати теорію та практику, підвищуючи рівень підготовки студентів до вимог сучасного виробництва. Цифрові технології не тільки сприяють ефективності навчання, але й дають можливість розвивати навички розв'язання проблем, що критично важливо для індустрії 4.0. Викладачі повинні постійно вдосконалювати свої навички та використовувати новітні технології, такі як симуляції та віртуальні лабораторії, для створення інтерактивного навчального середовища на основі навчальних платформ.

Окремо наголошуємо на важливості професійного розвитку викладачів, які мають не тільки опанувати нові цифрові інструменти, а й розвивати навички адаптації до швидкозмінних технологій. Цифрова грамотність викладачів, яка включає базові та поглиблені цифрові навички, є основою для їхньої успішної роботи в сучасних закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

3.15. ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

IMPROVING THE QUALITY OF VOCATIONAL EDUCATION ON THE BASIS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Віталій Розенбліт

викладач Кременецького медичного
фахового коледжу імені Арсена
Річинського, м. Кременець,
<https://orcid.org/0009-0008-5448-0085>
vallera480@gmail.com

Vitalii Rozenblit

teacher of the Kremenets Medical Specialist
College named after Arsen Richynskiy,
Kremenets,
<https://orcid.org/0009-0008-5448-0085>
vallera480@gmail.com

Сучасні програмні засоби, а також методи роботи з інформацією, розміщеною в Інтернеті, дають можливість розв'язувати педагогічні задачі по-новому, що сприяє формуванню в учнівської молоді умінь самостійно працювати з інформаційними потоками, аналізувати різноманітні нестандартні ситуації. Використання їх істотно впливає на традиційне когнітивно орієнтоване навчання, адже комп'ютеризація і технологізація освіти значно розширюють інтелектуальну діяльність майбутніх фахівців.

Modern software tools, as well as methods of working with a report posted on the Internet, make it possible to solve pedagogical tasks in a new way, which contributes to the formation of students' skills to work independently with information flows, to analyze various non-standard situations. Their use significantly supports traditional cognitively oriented education, since computerization and technological education significantly expand the intellectual activity of future specialists.

Ключові слова: цифрова освіта,
діджиталізація, геймеризація,
інформаційні технології, екологізація.

Keywords: digital education,
digitalization,
gamerization, information technologies,
environmentalization.

Після 24 лютого 2022 року в Україні було зруйновано 363 й пошкоджено 2246 дитячих садочків та шкіл, і ці цифри постійно зростають. Згідно з оглядом гуманітарних потреб у 2023 році, близько 5,3 мільйона дітей та вчителів дошкільного та шкільного віку (3–17 років) в Україні зазнали негативного впливу війни.⁷⁶²

Досить закономірним можна вважати той факт, що технології впроваджуються сьогодні в усі сфери людської діяльності, тим самим

⁷⁶² Дроздовський, Д. (2024). Цифрова освіта. Забезпечення доступу до навчання під час повномасштабної війни. *Укрінформ*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3826580-miznarodna-pidtrimka-ukrainskoi-skilnoi-osviti.html>

якісно їх вдосконалюючи. Процес упровадження технологій в різні суспільні відносини має назву діджиталізація.⁷⁶³

Цифрова економіка базується на використанні цифрових технологій. Її визначають як першочерговий напрям інноваційного розвитку виробничо-економічних систем різних рівнів та інструмент забезпечення конкурентних переваг у довгостроковій перспективі. З огляду на це, справедливим є твердження ряду вчених, що характеризують цифрову економіку як «акселератор соціально-економічного життя суспільства та ключовий драйвер зростання ВВП».⁷⁶⁴ Як знак підтвердження цього, можна побачити, за статистичними даними 2023 року, що за рік дохід від ІТ у ВВП країни склав 10 %, і цей показник продовжує стрімко рости.

Вагомий вплив на це також мала екологізація, тому що за весь час існування проєкту цифрової освіти через ЕкоСистему навчальні установи подали понад 57 тисяч документів. Лише за один рік це близько 7,5 млн аркушів, які не довелося друкувати, або 880 дерев, які не пішли на папір,⁷⁶⁵ оскільки загальновідомим є факт обмеженості, вичерпності будь-яких ресурсів, які є сьогодні у розпорядженні людства. І у зв'язку з тим, що сукупність усіх людських потреб завжди перевищує і перевищуватиме виробничі можливості всіх наявних ресурсів, особливо у період воєнного стану, постійним залишатиметься завдання забезпечення раціонального споживання обмежених ресурсів.⁷⁶⁶

Політійно зазначити, що хоча цифровізація і спрямована на вдосконалення та полегшення людської діяльності в різних сферах, та при цьому сам світоустрій стає складнішим, адже, не дивлячись на якісні перетворення, тепер для кожного виникає необхідність розуміти складні принципи роботи новітніх технологій. Цьому також сприяє той

⁷⁶³ Сухонос, В. В., Гаруст, Ю. В., & Шевцов, Я. А. (2019). Діджиталізація освіти в Україні: зарубіжний досвід та вітчизняна перспектива впровадження. *Правові горизонти*, 19(32), 79–86. https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/78482/1/Suhonos_didzhitalizaciya_osviti.pdf

⁷⁶⁴ Король, С. Я., & Польовик, Є. В. (2019). Діджиталізація економіки як фактор професійного розвитку. *Modern Economics*, 18, 67–73. <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/18-2019/korol.pdf>

⁷⁶⁵ Стрілець, Р. (2024). Цифровий захист довкілля: як діджиталізація рятує природу, скільки заощаджує бізнес та для чого нові сервіси громадськості. *Укрінформ*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3809029-cifrovij-zahist-dovkilla-ak-didzitalizacia-ratue-prirodu-skilki-zaosadzue-biznes-ta-dla-cogo-novi-servisi-gromadskost.html>

⁷⁶⁶ Наливайко, А. П. (ред.), Азьмук, Л. А., Банщикова, П. Г., Батенко, Л. П., Верба, В. А., Гребешкова, О. М., Задорожна, Н. В., Євдокимова, Н. М., Решетняк, Т. І., & Щератюк, О. М. (2011). *Мікроекономіка*. КНЕУ. <https://www.scribd.com/document/464176804/cgiirbis-64-pdf>

факт, що інновації з кожним днем стають складнішими й водночас доступнішими.⁷⁶⁷

При цьому цифрові навички набувають найвищої актуальності не лише для професіоналів сфери інформаційно-комп'ютерних технологій, але й для всіх інших сфер професійної діяльності. Вже наразі цифрова грамотність визнана ЄС однією з восьми ключових компетентностей для повноцінного життя та професійної діяльності в сучасному світі.⁷⁶⁸

Цифрова освіта в умовах війни для тисяч українських дітей залишається єдиною можливістю доступу до знань. В Україні започатковано Device Coalition – об'єднання найбільших світових виробників комп'ютерної техніки, міжнародних донорів та НУО під патронатом Міністерства освіти України. Device Coalition працює над постачанням в Україну сучасних цифрових пристроїв для покращення доступу до навчання. Майже 330 тис. дітей та 68 тис. вчителів у 10 регіонах України потребують цифрових пристроїв для забезпечення онлайн-навчання через неможливість регулярного навчання офлайн.⁷⁶⁹

Підвищення якості професійної освіти на засадах фундаменталізації дає змогу здійснювати підготовку професійно мобільних і конкурентоспроможних фахівців з високим рівнем інтелектуального і творчого потенціалу, наукової культури мислення і професійної діяльності на основі посилення загальноосвітньої і наукової компоненти змісту навчального матеріалу, забезпечення дослідницького характеру знань, їх практичної спрямованості. На засадах діяльнісного оволодіння фундаментальними знаннями у майбутніх фахівців підвищується здатність до інтегративного розв'язання проблем виробничого характеру.

До ключових характеристик професійної освіти і навчання віднесено широке використання інформаційних технологій і нових засобів комунікації. Це, насамперед, інформаційно-комунікаційні технології, Інтернет, віртуальні та «хмарні» освітні середовища, що охоплюють мультимедійні підручники, флешанімації,

⁷⁶⁷ Сухонос, В. В., Гаруст, Ю. В., & Шевцов, Я. А. (2019). Діджиталізація освіти в Україні: зарубіжний досвід та вітчизняна перспектива впровадження. *Правові горизонти*, 19(32), 79–86. https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/78482/1/Suhonos_didzhitalizaciya_osviti.pdf

⁷⁶⁸ Король, С. Я., & Польовик, Є. В. (2019). Діджиталізація економіки як фактор професійного розвитку. *Modern Economics*, 18, 67–73. <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/18-2019/korol.pdf>

⁷⁶⁹ Дроздовський, Д. (2024). Цифрова освіта. Забезпечення доступу до навчання під час повномасштабної війни. *Укрінформ*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3826580-miznarodna-pidtrimka-ukrainskoi-skilnoi-osviti.html>

відеоконференції, контент-бібліотеки, дистанційні курси, системи комп'ютерного тестування, автоматизованого програмування технологічних процесів, віртуальні мультимедійні музеї, клуби тощо. Завдяки їм відбувається перехід до програмнопідтримуючого принципу ігрового навчання (геймезації), створення симуляцій реального виробничого середовища для організації професійного навчання через Інтернет-портали.⁷⁷⁰

Міністерство освіти і науки України у 2023 році спільно з партнерами у рамках проекту EU4DigitalUA провели дослідження за підсумками навчального року, щоб з'ясувати, як вдалось допомогти вчителям модернізувати викладання інформаційних технологій та адаптувати освітній процес до сучасних потреб учнів.

За результатами дослідження, 86,7 % опитаних учителів активно інтегрують платформу у навчання, перетворюючи її на додатковий ресурс. Водночас 13,3 % учителів успішно застосовують ІТ-студії на кожному уроці як основний інструмент навчання. Крім того, 24,4 % учителів використовують платформу для поглибленого навчання, що дозволяє учням отримувати більш розширені знання у межах шкільної програми.

ІТ-студії виявилися гнучким інструментом, здатним адаптуватися до різних освітніх програм. Так, понад 72 % учителів розглядають платформу як вдалий допоміжний ресурс до підручників. Близько 70 % використовують її для організації самостійної роботи учнів та індивідуальних занять. Це особливо важливо у контексті сучасної освіти, де персоналізований підхід набуває все більшого значення.

Також за результатами іншого дослідження 91,2 % опитаних зазначають, що доступ до інтернету є однією з базових потреб. Тож спільно із CDTO ОВА триває забезпечення укриттів соціальних закладів доступом до інтернету. Загалом 2023 року забезпечено:

- понад 5 000 укриттів закладів середньої освіти;
- більш ніж 3 500 укриттів у закладах дошкільної освіти;
- більш як 571 в закладі охорони здоров'я.

Отже, люди живуть у постійному прагненні задовольнити свої потреби. І матеріальні, і духовні потреби кожної людини повсякденно змінюються, як правило, зростають, щоб покращити свій рівень життя.

⁷⁷⁰ Радкевич, В. О. (2015) Професійна освіта і навчання для сталого розвитку суспільства *Професійно-технічна освіта*, 4(69), 7–11. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/11221>

Відповідно, зростають вимоги щодо якості, доступності та відповідності освіти сучасним потребам людства.⁷⁷¹

Вплив війни на освіту в Україні – це питання, яке потребує аналізу та обговорення, адже від нього залежить культурне майбутнє як країни загалом, так і наступних поколінь.

Наразі в Україні проживає 851,1 тисяча ветеранів війни, з яких 68,3 мають інвалідність першої та другої груп. Крім того, в Україні офіційно зареєстровано 4,9 мільйона внутрішньо переміщених осіб і 1 664 дітей, що постраждали внаслідок повномасштабного вторгнення.⁷⁷²

Інклюзивність 2.0 у цифровій освіті є важливим аспектом сучасного освітнього процесу. Вона передбачає не лише доступність технологій для всіх учасників освітнього процесу, а й розробку навчального середовища, яке враховує різноманітні потреби та можливості кожного учня. Для досягнення інклюзивної цифрової освіти необхідно забезпечити доступність технологій та навчального контенту для усіх учасників освітнього процесу. Це включає розробку програмного забезпечення та апаратного забезпечення з урахуванням потреб учасників освітнього процесу з різними видами інвалідності, а також створення адаптивних матеріалів та контенту.

Інклюзивність у цифровій освіті також передбачає розвиток навичок учнів у використанні цифрових інструментів та платформ для навчання. Це включає в себе навички цифрової грамотності, програмування, роботи з візуальними та звуковими матеріалами, що є ключовими для успішного використання сучасних технологій у навчанні та розвитку. Крім того, важливим аспектом інклюзивної цифрової освіти є розробка підходів до навчання, які дозволяють учням з різними потребами працювати разом у спільному навчальному середовищі. Це може включати в себе використання колаборативних цифрових платформ та інших інструментів, що сприяють спільній роботі та взаємодії учнів.

Важливо забезпечити стабільний доступ до інтернету та техніки для учнів і вчителів, розробити адаптовані платформи та матеріали. Для ефективної роботи інклюзивних класів необхідні асистенти, спеціальне обладнання та тренінги з інклюзії. Варто також створювати

⁷⁷¹ Наливайко, А. П. (ред.), Азьмук., Л. А., Банщикова, П. Г., Батенко, Л. П., Верба, В. А., Гребешкова, О. М., Задорожна, Н. В., Євдокимова, Н. М., Решетняк, Т. І., & Щератюк, О. М. (2011). *Мікроекономіка*. КНЕУ. <https://www.scribd.com/document/464176804/cgiirbis-64-pdf>

⁷⁷² Міністерство цифрової трансформації України. (2023). *Цифрова освіта для кожного: у Тернополі відкриють перший в Україні іммерсивний мультифункціональний хаб*. <https://thedigital.gov.ua/regions/news/tsifrova-osvita-dlya-kozhnogo-u-ternopoli-vidkriyut-pershii-v-ukraini-imersivniy-multifunktsionalniy-khab>

логопедичні пункти для підтримки дітей із порушеннями мовлення. Гнучкі графіки, записані уроки та індивідуальний підхід допоможуть враховувати потреби всіх учнів. Важлива психологічна підтримка та взаємодія з батьками, що сприяє соціалізації й розвитку емпатії серед дітей.

Як результат, у сучасних умовах з величезною швидкістю зростають потоки інформації, розвиваються технології її обробки та зберігання, реальне життя все більше і більше переходить в «цифру». Розвиток новацій спричиняє розробку нових інструментів навчання і робить освітній процес більш ефективним.⁷⁷³

Позитивним для працівників є поява нових форм праці, які характеризуються відсутністю або модифікацією традиційних трудових відносин, зокрема, появою особливих трудових договорів, згідно з якими змінюється спосіб найму працівників. Це стало можливим завдяки впровадженню гнучкого правового регулювання діджиталізованих відносин у сфері праці; зміні уявлення про робоче місце у традиційному розумінні цього елементу організації праці; можливості використання такого графіку роботи, який дає змогу оптимізувати робочий час працівника. Зрештою, з'явилися «цифрові» робочі місця, що являють собою віртуальний еквівалент фізичного робочого місця, належно організований, придатний для користування й управління. Вони мають стати запорукою підвищення ефективності працівників і створення для них більш комфортних та сприятливих умов праці.

Практика свідчить, що такий вибір допоможе їм забезпечити високі темпи економічного розвитку та ефективність діяльності у довгостроковій перспективі, підвищення конкурентоспроможності як на національному, так і на світовому ринку.⁷⁷⁴

⁷⁷³ Радкевич, В. О. (2015) Професійна освіта і навчання для сталого розвитку суспільства *Професійно-технічна освіта*, 4(69), 7–11. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/11221>

⁷⁷⁴ Король, С. Я., & Польовик, С. В. (2019). Діджиталізація економіки як фактор професійного розвитку. *Modern Economics*, 18, 67–73. <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/18-2019/korol.pdf>

3.16. ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА ДЛЯ «ЗЕЛЕНОГО» МАЙБУТНЬОГО

VOCATIONAL EDUCATION FOR A GREEN FUTURE

Ольга Гайдук

кандидат педагогічних наук, науковий співробітник лабораторії технологій професійного навчання Інституту професійної освіти НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0002-2290-6669>
 olyagayduk@ukr.net

Olha Haiduk

Candidate of Pedagogical Sciences, Researcher at the Laboratory of Vocational Training Technologies of the Institute of Vocational Education of the NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-2290-6669>
 olyagayduk@ukr.net

Досліджено вплив сталого розвитку та зокрема «зеленого переходу» на професійну освіту в країнах Європейського Союзу. Досягнення мети «зеленого переходу» має привести до глибоких змін у економіці (створення «циркулярної економіки»), технологіях, виробництві, послугах, споживанні та інвестиціях, яких неможливо досягти без робітників певної кваліфікації, що володіють специфічними навичками (skills). У професійному навчанні та підвищенні кваліфікації «зелений перехід» означає розвиток навичок «циркулярної економіки», «навичок для зеленого переходу» («skills for the green transition») та формування нового системного мислення. Розглянуто роль навчання на робочому місці (Work-based learning) та його переваги для «зеленого переходу», оскільки це може надати учням можливість розвинути «навички для зеленого переходу».

The influence of sustainable development and, in particular, the «green transition» on professional education in the countries of the European Union has been studied. Achieving the goal of the «green transition» should lead to profound changes in the economy (the creation of a «circular economy»), technology, production, services, consumption and investment, which cannot be achieved without workers of certain qualifications with specific skills. In professional training and professional development, «green transition» means the development of «circular economy» skills, «skills for the green transition» and the formation of new systemic thinking. The role of work-based learning will be considered and its advantage for the «green transition» as it can provide students with the opportunity to develop «skills for the green transition».

Ключові слова: «зелений перехід», «навички для зеленого переходу», сталий розвиток, професійна освіта, Європейський Союз, Україна.

Keywords: green transition, skills for a green transition, sustainable development, professional education, European Union, Ukraine.

З глобальної точки зору, ХХІ століття характеризується проблемою збалансування та переосмислення цивілізаційного прогресу та процвітання сучасних суспільств із викликами руйнування навколишнього середовища, конкуренції за ресурси, зміни клімату та соціальної несправедливості. У всьому світі з необхідністю повинні виникнути економіки, які поважають екологічні обмеження,

пропонують суспільству соціально справедливі умови життя і, таким чином, орієнтуються на нові рамкові умови. Це вимагає суспільних, соціальних, технічних і культурних перетворень кожної держави. Системи професійної (професійно-технічної) освіти відіграють ключову роль у таких суспільних перетвореннях.

Реалізація ідей сталого розвитку, екологічної освіти та виховання в Україні є пріоритетним завданням на рівні державної політики. Про наміри виконання такого завдання, зокрема йдеться у таких документах, як Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року»,⁷⁷⁵ Закон України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»;⁷⁷⁶ Закон України «Про професійно-технічну освіту».⁷⁷⁷ Освіта загалом, і професійна освіта зокрема, стає все більш орієнтованою на досягнення цілей сталого розвитку, основою якого є сприяння охороні природи для нинішніх і майбутніх поколінь.^{778,779,780}

Формування екологічних цінностей у суспільстві є метою сталого розвитку. Відповідно, до професійної діяльності майбутніх кваліфікованих робітників, в умовах сталого розвитку виникають нові вимоги, що актуалізують проблему їхньої підготовки у контексті екологічної освіти. Ця робота безпосередньо сприяє реалізації амбіцій Європейської зеленої угоди (The European Green Deal – EGD)⁷⁸¹ і, оскільки вони тісно взаємопов'язані, також має відношення до так званого «цифрового переходу» (digital transition).

Ухваливши Європейську зелену угоду (EGD) як свою стратегію зростання, ЄС посилив свою прихильність до сталої економіки та суспільства. Енергетична криза, викликана війною в нашій країні, лише зміцнила Європу на цьому шляху. Як підкреслили світові лідери на

⁷⁷⁵ Верховна рада України. (2019с). *Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2030 року*. Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>

⁷⁷⁶ Верховна Рада України. (2019). *Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року*. Законодавство України. Указ Президента № 722/2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

⁷⁷⁷ Закон України «Про професійно-технічну освіту» із змінами, внесеними, згідно із Законами (2023, Квітня 10). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-вр#Text>

⁷⁷⁸ Гайдук, О. В., Герлянд, Т. М., Каленський, А. А., & Пятничук, Т. В. (2022). *Розроблення й застосування екоорієнтованих педагогічних технологій для професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників будівельної, аграрної галузей та сфери ресторанного господарства*: методичний посібник. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/733669/>

⁷⁷⁹ Кулалаєва, Н., & Гайдук, О. (2022). Модель формування у майбутніх фахівців професійної компетентності, орієнтованої на сталий розвиток. *Professional Pedagogics*, 2(25), 23–31. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.25.23-31>

⁷⁸⁰ Гайдук, О. В., Дрозіч, І. А., Каленський, А. А., & Лапа, О. В. (2023). *Збірник освітніх кейсів із фізіології харчування та безпеки праці кухарів*: практичний посібник. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738562>

⁷⁸¹ European Commission. (2019b). *The European Green Deal*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2019%3A640%3AFIN>

COP26⁷⁸² (United Nations Climate Change Conference, 18 листопада 2021), «зелений перехід» (green transition) означає інвестування в модернізацію життя всіх громадян і працівників, створення нових робочих місць, кращих можливостей і умов життя. Як і у випадку з усіма рішеннями щодо майбутньої інвестиційної політики, розуміння майбутніх тенденцій і можливих труднощів має вирішальне значення для сприяння «зеленому переходу». Таке розуміння є необхідним не тільки для того, щоб виважено приймати рішення щодо впровадження майбутньої політики сталого розвитку, але й для того, щоб мати можливість зосередитися на рушійних силах успіху та розвинути існуючий «зелений» потенціал в економіці та суспільстві.

Досягнення мети «зеленого переходу» має привести до таких глибоких змін у економіці, технологіях, виробництві, дизайні, послугах, споживанні та інвестиціях, яких неможливо досягти без робітників певної кваліфікації, що володіють специфічними навичками (skills).

Передусім реалізація цілей «зеленого переходу» пов'язана з перетворенням економіки ЄС на циркулярну, оскільки побудова такої економіки має ключове значення для досягнення намірів і завдань EGD. Досягнення цієї мети потребує дій з боку політиків, соціальних партнерів, сектору ПТО та інших учасників. Разом вони можуть допомогти забезпечити високу якість пропозиції ПТО задля того, щоб роботодавці та громадяни були зобов'язані жити, навчатися, працювати та виробляти за новою парадигмою, а умови праці, покращувалися.

Нагадаємо, що концепція циркулярної економіки виникла в 1990 році як нова стратегія сталого розвитку та можлива альтернатива класичній економіці. Якщо лінійна економіка – це ланцюжок «take, make, waste» (взяти, зробити, викинути), то модель циркулярної економіки – це 3R: «reduce, reuse, recycle» (скоротити, повторно використати, переробити). Основна ідея циркулярної економіки – повторне використання матеріалів з подовженим життєвим циклом, а також реалізація безвідходного виробництва. Концепція циркулярної економіки базується на семи принципах, які взаємно підсилюють один одного.⁷⁸³

1. Переосмислити і зменшити (Rethink and reduce).

Фокусується на виробничих процесах, доступності продукції та зменшенні використання сировини. Він пов'язаний із концепцією зеленого зростання та допомагає відокремити економічне зростання від

⁷⁸² United Nations Climate Change Conference. (2021, 18 November). *COP26: aims, goals and progress*. <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/LLN-2021-0031/LLN-2021-0031.pdf>

⁷⁸³ Ashraf, N. et al. (2020). *The integration of climate change and circular economy in foreign policies*. Maastricht: The European Centre for Development Policy Management. Discussion paper, № 274.

погіршення навколишнього середовища. Хоча скорочення споживання та просування більш сталих моделей споживання також важливі, його потенціал часто залишається недостатньо використаним у стратегіях і політиці циклічної економіки.

2. Відновлення (Repair).

Дозволяє продукту продовжувати працювати після його поломки шляхом ремонту або заміни дефектних або зношених частин. Цей принцип можна стимулювати, наприклад, надаючи посібники з ремонту та інструменти, а також забезпечуючи наявність запасних частин за розумною ціною. Також він може включати оновлення відповідно до законодавчих вимог або стандартів і забезпечення сумісності старих продуктів із новітніми технологіями. Прикладом є, зокрема, можливість використання Bluetooth або Wi-Fi на старих персональних комп'ютерах.

3. Редизайн або перереконструкція (Redesign).

Зосереджується на «екологічному дизайні» для зменшення використання ресурсів і підтримує переваги для навколишнього середовища на інших етапах; наприклад, через подовження терміну служби продукту. Еко-дизайн також може включати технологію та процеси, керовані даними, для покращення відстеження продукту (наприклад, блокчейн). На етапі проєктування можна пом'якшити вплив логістики на навколишнє середовище, яка пов'язана з постачанням сировини та доставкою продукції на ринки – наприклад, за допомогою використання місцевих ресурсів. Редизайн також важливий для послуг із значним впливом на навколишнє середовище, як, наприклад, у випадку з майнінгом криптовалют. Норми ЄС щодо екологічного дизайну, які діють наразі, часто застосовуються до електронних товарів із довгим терміном служби (наприклад, холодильників), а не до споживчої електроніки, яка динамічно продається, наприклад мобільних телефонів.

4. Повторне використання (Reuse).

Зосереджується на збільшенні використання продукту після його першої покупки (подовження терміну його служби) або обміну товарами чи послугами (розширення його використання). Цього можна досягти шляхом створення або розширення ринків вживаних товарів або розробки та розширення схем лізингу.

5. Повторна переробка (Recycle).

Передбачає обробку та повторне використання матеріалів продукту шляхом придбання або збирання, перевірки/аналізу, розділення, обробки, поширення та перепродажу. Цей процес можна заохотити або зробити обов'язковим для виробника продукту –

наприклад, за допомогою схем повернення, що включають депозит споживача.

6. Відновлення (Recover).

Передбачає виробництво енергії як побічного продукту переробки відходів. Від того, чи є відходи біотичними (походять від живих істот або мертвих організмів) чи ні (абіотичними), сильно залежить від можливостей відновлення та типу технології, необхідної для їх використання.

7. Утилізація (Disposal).

Стосується безпечної утилізації того, що не підлягає переробці та відновленню.⁷⁸⁴

Такі міжнародні організації як ОЕСР, ООН та ЄС розглядають циркулярну економіку як засіб прискорення переходу суспільства до більш ресурсоефективних систем та необхідну відповідь на глобальні екологічні проблеми і загрози.⁷⁸⁵

Згідно досліджень Європейського центру розвитку професійної освіти (CEDEFOP), упровадження моделі циркулярної економіки у країнах ЄС окрім того, що попереджає кліматичні коливання, також створює нові робочі місця, забезпечує значний приплив інвестицій.^{786,787,788,789} Утім, задля успішного впровадження моделі циркулярної економіки у країнах ЄС вищезгадані розвідки підкреслюють важливість декількох елементів.

1. Необхідність брати на себе певні політичні зобов'язання на законодавчому рівні.

Йдеться, насамперед, про регуляторні ініціативи, зокрема закони, що вимагають екологічного проектування продукції і зобов'язують обов'язкове використання перероблених матеріалів. Також податкова політика, податкові пільги на основі декарбонізації та стимули,

⁷⁸⁴ Cedefop. (2023b). *From linear thinking to green growth mindsets: vocational education and training (VET) and skills as springboards for the circular economy*. Publications Office. <http://data.europa.eu/doi/10.2801/813493>

⁷⁸⁵ European Parliament. (2023). *Circular economy: definition, importance and benefits*. <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20151201STO05603/circular-economy-definition-importance-and-benefits>

⁷⁸⁶ Cedefop. (2023b). *From linear thinking to green growth mindsets: vocational education and training (VET) and skills as springboards for the circular economy*. Publications Office. <http://data.europa.eu/doi/10.2801/813493>

⁷⁸⁷ Cedefop (2023a). *From 'greenovators' to 'green' minds: key occupations for the green transition: the nuances of defining 'green' occupations*. Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2801/87959>

⁷⁸⁸ Cedefop. (2024a). *Greening apprenticeships: from grassroot initiatives to comprehensive approaches*. Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2801/708025>

⁷⁸⁹ Cedefop. (2024b). *Tracking the green transition in labour markets: using big data to identify the skills that make jobs greener*. Publications Office of the European Union. Cedefop policy brief. <https://www.cedefop.europa.eu/en/publications/9197>

покликані мотивувати підприємців інвестувати у циркулярні виробничі процеси.

2. Формування соціальної відповідальності на підґрунті циркулярної економіки.

Зміцнення мислення на основі циркулярної економіки вимагає систематичного застосування її принципів і процесів в усіх видах економічної діяльності та включення їх у всі освітні та навчальні програми, навчальні плани та курси, включаючи освіту дітей раннього віку. Ознайомлення молоді з робочими місцями циркулярної економіки сприятиме підвищенню привабливості робочих місць у ній.

3. Залучення роботодавців.

Упровадження циркулярності вимагає системних змін у мисленні та діях. Цього неможливо досягти, просто додавши вимір циркулярності до лінійних бізнес-моделей. Ідеї циркулярної економіки мають бути доведені до відома працівників, роботодавців і широкої громадськості. Роботодавці та учні мають бути проінформовані про можливості навчання та робочі процеси в різних сегментах циркулярної економіки. Поряд із регуляторною реформою, надання компаніям рекомендацій щодо кращої реалізації циркулярності у своїх бізнес-моделях, може стимулювати впровадження циркулярних підходів в їх діяльності, що також включає перегляд корпоративних рамок ключових показників ефективності та підходів до фінансової звітності, несумісних із принципами циркулярної економіки. Особливо важливим буде залучення малих і середніх підприємств.

4. Перетворення невизначеності на можливість.

COVID-19 та енергетична криза, яка відбулась після вторгнення в Україну, порушили ланцюжки стабільних поставок у країнах Європейського Союзу. Такі кризи мають полегшити перехід до циркулярної економіки. З корпоративної точки зору, застосування циркулярних практик під час кризи може стати стратегією зменшення ризиків (тобто реальними причинами переходу на циклічність). Стрімке зростання цін на енергоносії та підвищення обізнаності про крихкість глобальних ланцюгів постачання можуть стимулювати бізнес до застосування практики циркулярності задля підтримки конкурентоспроможності та забезпечення стабільних поставок матеріалів. Труднощі із заміною товарів через дефіцит і високі ціни на матеріали чи певні компоненти можуть стимулювати практику ремонту та повторного використання. Війна в Україні виявила залежність країн ЄС від життєво важливих сировинних матеріалів та енергії, що може поставити під загрозу «зелений перехід», якщо завчасно не вживати певних заходів. Саме тому розширення відновлюваної енергетики

стало ще сильнішим політичним пріоритетом у країнах ЄС, щоб стати менш залежними від енергії з третіх країн.

5. Переоцінка VET.

Передбачає розробку нових програм і інтегрованих курсів, що охоплюють кілька послідовних етапів використання продукту, і систематичне вбудовування принципів циркулярності в навчальні програми задля поліпшення навичок і мислення. Відсутність або слабкий професійний розвиток викладачів закладів професійної освіти також є перешкодою для впровадження концепції циркулярної економіки в ПТО. Перевірка неформального та інформального навчання, що належить до циркулярної економіки, і використання професійної орієнтації для висвітлення роботи з ремонту, переробки та повторного використання може стати прискорювачем циркулярного переходу.

6. Баланс між короткостроковою та довгостроковою перспективою.

Професійно-технічна освіта має задовольнити нагальні потреби в навичках у короткостроковій перспективі (наприклад, за допомогою додаткових коротких курсів) і досягти довгострокової мети – створення циркулярної економіки. У довгостроковій перспективі великий шлях, який має пройти ПТО є очевидним з основних зусиль, необхідних для систематичного впровадження концепції циркулярної економіки у навчальні плани та програми.

7. Заслужують на увагу оптимізація організації роботи та практик управління персоналом для кращого використання наявних професійних навичок. Достовірні дані про навички, які дають зрозуміти галузевий і місцевий попит на навички та робочі місця в циркулярній економіці, можна використовувати для адаптації навчання. Важливо сприяти синергії між компаніями та секторами, які можуть розробляти технологічні рішення та прориви у просуванні до циркулярної економіки.

8. Сприяння партнерству.

Співпраця зацікавлених сторін у розробці ПТО для циркулярної економіки має важливе значення, щоб допомогти учням і працівникам набути навичок, необхідних для впровадження та просування її практик на робочому місці та кар'єрі. Розширення науково-дослідної співпраці з вищою освітою та партнерство з центрами професійної майстерності або хабами, посилюють управління навичками циркулярної економіки. Такі механізми важливі для задоволення поточних і майбутніх потреб у навичках циркулярної економіки: вони розширюють можливості для розвитку системного мислення та підприємницьких навичок, сприяють підвищенню якості учнівства та

допомагають запровадити або розширити мультидисциплінарність у навчанні циркулярній економіці.⁷⁹⁰

Отже, ефективне ПТО прокладає шлях до циркулярної економіки. І хоча ПТО буде основним постачальником навичок в економіці відновлення, редизайну та повторного використання її роль набагато ширша, ніж поліпшення навичок учнів і працівників. Окрім цього системи ПТО можуть сприяти соціальній згуртованості, шляхом створення локальних робочих місць і навчанню низькокваліфікованих працівників, а також допомагаючи зацікавленим сторонам усвідомити їхню потенційну роль у циркулярній економіці. Професійно-технічна освіта може підтримувати циркулярну економіку, демонструючи свій потенціал створення робочих місць і можливостей для бізнесу. Їй необхідно буде співпрацювати з роботодавцями, профспілками, торговельними палатами та іншими учасниками так званої «екосистеми навичок», щоб сформувати нову професійну освіту та навчання, які відповідають потребам циркулярної економіки.

Очікується, що ПТО надасть навички для основних робочих місць у сфері циркулярної економіки в ремонті, в аграрній, паперовій, гірничодобувній промисловості, енергетиці, у мануальній роботі, в утилізації відходів, переробці та будівництві. Важливо також буде підготувати вчителів і тренерів, відповідальних за освіту в циркулярній економіці на всіх рівнях, а також для підвищення кваліфікації та перекваліфікації працівників державного сектора. Навчання циркулярній економіці буде також важливим для менеджерів, оскільки вони повинні розуміти, як інтегрувати циркулярність у свою компанію та її бізнес-процеси.

Щоб задовольнити нові та майбутні потреби в екологічних («зелених») навичках, необхідно розширити можливості підвищення кваліфікації, навчання без відриву від виробництва та учнівства. ПТО може сприяти навчанню за допомогою міждисциплінарного та мультидисциплінарного підходу, якого вимагають циркулярні стратегії.⁷⁹¹ Національне або регіональне розмаїття професійно-технічних шкіл, що спеціалізуються на різних аспектах циркулярної економіки, допоможе узгодити програми навчання із місцевими та корпоративними потребами в «зелених навичках». Підвищення привабливості ПТО та підвищення привабливості робочих місць у сфері циркулярної економіки також мають бути пріоритетами.

⁷⁹⁰ Cedefop. (2023b). *From linear thinking to green growth mindsets: vocational education and training (VET) and skills as springboards for the circular economy*. Publications Office. <http://data.europa.eu/doi/10.2801/813493>

⁷⁹¹ European Parliament. (2023). *Circular economy: definition, importance and benefits*. <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20151201STO05603/circular-economy-definition-importance-and-benefits>

Щоб задовольнити потреби в навичках для циркулярної економіки, система ПТО має відійти від лінійного погляду на виробництво та перейти до парадигми відновлення, переробки та повторного використання. Системне мислення та інші основні навички циркулярної економіки мають бути частиною основної навчальної програми, а не додатковими предметами. Експерти з прогнозування Cedefop також наголошують на необхідності гармонізації основних курсів циклічної економіки на національному рівні та в масштабах ЄС.⁷⁹²

Професійно-технічна освіта може стати рушійною силою переходу до циркулярності, коли суб'єкти, які нею управляють, роблять акцент на розробці нових навчальних програм і оновлюють існуючі, щоб підготувати майбутніх робітників до набуття нових навичок. Збагачення навчальних програм навичками циркулярної економіки в програмах ПТО для енергоємних галузей й інтеграція практичного та проблемного навчання в усі програми матиме вирішальне значення. Не менш важливим є включення міждисциплінарності у процес професійного навчання циркулярній економіці, забезпечення навчання промислового симбіозу, а також заснування нових або розширення вже існуючих програми початкової ПТО (IVET).

Експерти Cedefop з прогнозування навичок визнають роль початкової (IVET) та безперервної професійно-технічної освіти (CVET) у розвитку навичок циркулярної економіки та формуванні нового системного мислення. Щоб прискорити зміни, професійно-технічне навчання має віддавати пріоритет курсам, які поєднують очні заняття в аудиторії та онлайн-навчання, приділяти увагу коротким навчальним курсам або модулям і гарантувати, що такі програми призводять до сертифікації або до надання певної кваліфікації (наприклад, мікроакредитації). Використання потенціалу CVET у підвищенні кваліфікації та перекваліфікації робітників для циркулярної економіки вимагає зосередження на практичному навчанні, орієнтованому на перехідний період, залученні зацікавлених сторін та підтримці учнів.

Але найголовнішим підґрунтям циркулярної економіки є системне мислення. Системне мислення стосується передусім циркулярної «обізнаності та мислення», тобто розуміння принципів циркулярної економіки та чому їх потрібно прийняти та застосовувати. Воно вимагає від робітників (а не лише від виробників) розглядати переваги для суспільства від застосування принципів циркулярної

⁷⁹² Cedefop. (2023b). *From linear thinking to green growth mindsets: vocational education and training (VET) and skills as springboards for the circular economy*. Publications Office. <http://data.europa.eu/doi/10.2801/813493>

економіки, а не лише приватну віддачу від їхньої поведінки. Системне мислення натепер ще не проникло в багато професій, не так багато робітників застосовують його послідовно.

Системне мислення стосовно циркулярної економіки може стати основою та фундаментальною частиною будь-якого процесу навчання ПТО, якщо:

воно вбудовано у початкову професійну та технічну освіту (IVET) та безперервну професійну та технічну освіту (CVET) на всіх рівнях;

у навчальні курси інтегровано практичну перспективу (приклади з реального життя та продукти) з акцентом на постановку відповідних питань для заохочення змін у мисленні та мотивації;

використовувати ігрове навчання для демонстрації переваг системного мислення;

забезпечувати більше можливостей для учнівства та підвищення мобільності учнів та викладачів (наприклад, через Erasmus+).⁷⁹³

«Зелений перехід» може сприяти економічному зростанню та створенню робочих місць: деякі зелені сектори, наприклад ті, що пов'язані з чистою енергією, на разі стрімко розвиваються. Створюються нові типи вакансій, наприклад, монтажник зарядних станцій для електромобілів, спеціаліст з утилізації відходів, технік із сонячної енергії та спеціаліст зі сталого розвитку. Багато існуючих робочих місць змінюються, оскільки чималого поширення набувають чисті технології та екологічні робочі процеси. Наприклад, автомеханік, – все частіше потребуватимуть ремонту та обслуговування гібридні або повністю електричні автомобілі. У той же час деякі сектори економіки поступово зіткнуться із втратою робочих місць, оскільки суспільство відмовлятиметься від забруднюючої діяльності. Зокрема, ризикує зникнути професія для працівників викопного палива.

Ці тенденції на ринку праці перетворюються на зміну потреб у навичках (skills). Нові робочі місця, що створюються завдяки циркулярній економіці, часто мають відмінні вимоги до навичок від тих, що зникають. Зміни в робочих процесах означають, що набір навичок, необхідних для них, також розвивається та змінюється. Економіки та суспільства, що стали на шлях більшої екологічності змушують людей думати та поводитися свідомо щодо впливу їхніх дій на планету, тобто розвивати екологічні цінності та ставлення. Існує багато визначень «навичок для зеленого переходу» («skills for the green transition»), і більшість з них стверджує, що вони стосуються широкого

⁷⁹³ Cedefop. (2023b). *From linear thinking to green growth mindsets: vocational education and training (VET) and skills as springboards for the circular economy*. Publications Office. <http://data.europa.eu/doi/10.2801/813493>

набору технічних і трансверсальних навичок, які стимулюватимуть або сприятимуть цьому переходу.

«Навички для зеленого переходу» включають навички та компетентності, а також знання, здібності, цінності та ставлення, необхідні для життя, роботи та діяльності в ресурсоефективних і сталих економіках і суспільствах.

До них належать:

технічні: необхідні для адаптації або впровадження стандартів, процесів, послуг, продуктів і технологій для захисту екосистем і біорізноманіття, а також для зменшення споживання енергії, матеріалів і води; можуть бути специфічними для певної професії або міжгалузевими;

наскрізні (трансверсальні): пов'язані зі сталим мисленням і діями, що стосуються роботи (у всіх секторах економіки та професій) і життя. Альтернативно їх називають «компетентностями зі сталого розвитку» («sustainability competences»), «життєвими навичками» («life skills»), «м'якими навичками» («soft skills») або «сутнісними (центральними) навичками» («core skills»).⁷⁹⁴

Системам освіти та навчання країн ЄС необхідно підтримувати «зелений перехід»: по-перше, озброюючи молодих учнів навичками, необхідними для орієнтування в більш екологічній економіці та суспільстві; по-друге, надаючи дорослим можливість пристосуватися до змін, які є результатом цього переходу, а в ідеалі – передбачити їх.

ПТО відіграє ключову роль у цьому процесі. Високоякісне професійно-технічне навчання дає можливість молодим учням успішно перейти від освіти та навчання до роботи. ПТО готує учнів до ринку праці, а отже, має гарантувати, що навички, які вона формує та розвиває, відповідають тим, які необхідні в більш екологічній економіці. Професійно-технічне навчання також має важливе значення для надання можливостей для підвищення кваліфікації та перепідготовки дорослих: воно може підтримувати працівників, які зіткнулися зі змінами у своїй роботі через зелений перехід або яким потрібно перейти на нову, екологічну роботу. Воно також може підтримати роботодавців, яким необхідно визначити можливості навчання для своїх співробітників у контексті впровадження зелених технологій або інших змін, що виникають через «зелений перехід», таких як підвищення енергоефективності існуючих процесів або виробництво менш ресурсомістких товарів, послуг або продуктів. Оскільки ПТО знаходиться на стику сфери освіти та професійної підготовки та сфери праці, воно має всі можливості для того, щоб

⁷⁹⁴ Cedefop. (2022). *Work-based learning and the green transition*. Publications Office. <http://data.europa.eu/doi/10.2801/69991>

реагувати на перехід до екологічно чистої економіки, але водночас створювати можливості для цього.

Велику перевагу для «зеленого переходу» надає навчання на робочому місці. Комбінація закладів освіти і методів навчання може надати учням можливість розвинути «навички для зеленого переходу». Навчання на робочому місці (Work-based learning – WBL), зокрема учнівство, завдяки своєму структурованому компоненту навчання в компанії та належній педагогічній підтримці, може бути частиною рішення щодо набуття навичок.

Навчання на робочому місці належить до всіх форм навчання, що відбувається в реальному робочому середовищі. Воно забезпечує робітників необхідними навичками для отримання та збереження роботи та прогресу у їхньому професійному розвитку. Професійне навчання, стажування/проходження практики учнівства та навчання на робочому місці є найпоширенішими видами навчання на робочому місці.

Професійне навчання (Apprenticeships) надає професійні навички та зазвичай веде до визнаної кваліфікації. Воно структуровано поєднує навчання на робочому місці з навчанням у школі. У більшості випадків навчання триває кілька років. Найчастіше учень вважається найманим працівником і має трудовий договір та зарплату.

Проходження практики та стажування (Traineeships and internships) – це періоди навчання на робочому місці, які доповнюють формальні або неформальні освітні та навчальні програми. Вони можуть тривати від кількох днів або тижнів та місяців, можуть включати або не включати трудовий договір і оплату.

Навчання на робочому місці (On-the-job training) проходить у звичайній робочій обстановці. Це найпоширеніший тип навчання на роботі протягом усього трудового життя людини.

Такі типи навчання зазвичай – але не завжди – поєднують елементи навчання на робочому місці із навчанням у класі.⁷⁹⁵

Навчання на робочому місці забезпечує учням прямий доступ до інноваційних практик та технологій, створених завдяки «зеленому переходу». Такий доступ безпосередньо впливає на зміни, які відбуваються на робочому місці. Навчання на робочому місці може дати можливість учням, працюючи, розвивати навички, необхідні для екологічного переходу – як технічні, так і трансверсальні – які розширюють розуміння учнями більш екологічного способу життя та роботи, на додаток до підвищення обізнаності з питань довкілля.

⁷⁹⁵ UNEVOC. (n.d.). TVETipedia Glossary: Work-based learning (WBL). <https://unevoc.unesco.org/home/tvetipedia+glossary/lang=en/show=term/term=Work-based+learning>

З огляду на те, що WBL є потужним інструментом для сприяння навчанню впродовж життя та адаптації до змін, воно може підготувати учнів початкової ПТО (IVET) до «зелених» ринків праці майбутнього. Таке навчання може розширити можливості молодих людей стати агентами змін в щоденному навчанні та роботі, передаючи зелені інновації від шкіл до компаній і навпаки. Таким чином, учні та вся система ПТО, включаючи керівників ПТО, вчителів та допоміжний персонал, що працює у закладах освіти, можуть ініціювати перехресне збагачення між закладами освіти щодо процесів і продуктів екологізації, а також нових способів мислення. Якщо будуть дотримані відповідні умови, WBL може розгорнути свій вплив також на можливості працевлаштування молодих людей і надбавки до заробітної плати.

Структуроване WBL в безперервному ПТО (CVET) може допомогти дорослим, чий навички більше не потрібні на новому екологічнішому ринку праці, перейти від секторів або професій, що занепадають, до зростаючих, надаючи можливості для підвищення кваліфікації та перекваліфікації. У цьому контексті навчання на робочому місці може запропонувати дорослим гнучкі можливості навчання, які зазвичай більше відповідають потребам тих, хто вже працює або намагається (повторно) отримати доступ до ринку праці (отримати роботу).

WBL у ПТО може бути частиною рішення як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі. Воно може полегшити поточний перехід працівників на нову роботу та зменшити відповідні соціальні та економічні витрати; і, паралельно, підготувати молодих учнів до майбутніх вимог до навичок. У короткостроковій перспективі можна створити спеціальні навчальні модулі, які інтегрують WBL, для певних професій, на які найбільше впливатиме «зелений перехід». Такий модульний підхід може підтримувати адаптацію навчальних програм і сприяти залученню персоналу до змін. Всі ці процеси мають супроводжуватися змінами на робочих місцях та кваліфікаціях: по-перше, шляхом пом'якшення виявлених невідповідностей між кваліфікаціями, а по-друге, реагуванням на нагальні (місцеві) потреби роботодавців та учнів, включаючи вразливі групи (такі як молоді люди, які не мають роботи, освіти або професійної підготовки та випускників загальноосвітніх шкіл).

У довгостроковій перспективі знадобиться більш систематичний і цілісний підхід до WBL, який вийде за рамки його внеску у підвищення продуктивності, сталого зростання та конкурентоспроможності та враховуватиме його потенціал для екологічної сталості. Навчання на робочому місці як у IVET (Початкова

професійна освіта і навчання),⁷⁹⁶ так і в CVET⁷⁹⁷ (безперервна професійна освіта та навчання) може підтримувати розвиток навичок на всіх рівнях у різних секторах і професіях, підтримуючи довгострокову здатність людей отримувати якісну роботу, а компанії впроваджувати інновації та бути конкурентоспроможними, переслідуючи цілі кліматично-нейтрального суспільства.

Щоб максимізувати позитивний вплив WBL на «зелений перехід», воно має відбуватися у придатних, сприятливих, підтримуючих у тісному зв'язку навчання на рівні компанії та цілої системи ПТО, а його розробка та впровадження мають ґрунтуватися на високоякісних даних щодо потреб у навичках.

У цьому контексті існує декілька сприятливих умов.

Для ухвалення обґрунтованих рішень *необхідний інтелект, який має ґрунтовні навички*. «Зелений перехід» продовжуватиме змінювати потреби в навичках із подальшим прогресом у технологіях і методах роботи. Розуміння цих потреб у навичках має вирішальне значення для розвитку відповідних можливостей WBL. Великі обсяги даних (Big data) можуть доповнювати традиційні джерела інформації, щоб надавати більш своєчасну та детальну інформацію про потреби у «зелених навичках».

Ефективна координація між зацікавленими сторонами, зокрема урядами, закладами освіти, соціальними партнерами та представниками учнів, у процесі розробки політики та ухвалення рішень, а також на рівні здійснення цих рішень; матиме вирішальне значення для забезпечення того, щоб можливості WBL узгоджувалися з пріоритетами політики в галузі «зеленого переходу» та потребами роботодавців та учнів.

Структурований і частий діалог між навчальними компаніями та провайдерами професійно-технічної освіти дає змогу обом її організаторам навчатися на передовій практиці один одного, наприклад, щодо сталих методів організації навчання або впровадження екологічних технологій і методів роботи. Такий діалог також може сприяти співпраці та перехресному збагаченню, які, відповідно, можуть привести до екоінновацій.

Кваліфіковані вчителі та тренери, залучені до WBL, мають бути обізнані зі змінами щодо потреб у навичках, пов'язаних із «зеленим переходом», щоб розвивати ці навички серед своїх учнів. Потрібні інвестиції у можливості навчання таких вчителів і тренерів.

⁷⁹⁶ UNESCO-UNEVOC & NCVET. (2009). TVET glossary: Some key terms. <https://unevoc.unesco.org/bilt/TVETipedia+Glossary/lang=en/show=term/term=Vocational+and+technical+education>

⁷⁹⁷ Cedefop. (n.d.). Glossary: Terminology of European education and training policy. <https://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/4197>

Прихильність компаній до сталого розвитку та WBL є ключовою. Чим більше навчання на робочому місці буде інтегровано в стратегії компанії для подолання викликів «зеленого переходу», тим стабільнішими та ефективнішими мають бути рішення, які вони можуть запропонувати в компанії та на рівні системи/суспільства. Цільові стимули можуть допомогти компаніям інвестувати в «навички для зеленого переходу» та забезпечити справедливий розподіл витрат.

Учні різної підготовки (кваліфікації) повинні мати можливість скористатися перевагами WBL для «зеленого переходу». Ця умова сприятиме подоланню постійних проблемних питань ринку праці (наприклад, гендерний дисбаланс, розрив між містом і селом). Для того, щоб WBL у рамках «зелених переходу» працював для всіх, може знадобитися додаткове навчання, щоб усунути прогалини в базових навичках та/або працевлаштуванні, а також цільове охоплення та підтримка (потенційних) учнів для подолання перешкод для участі у WBL; підвищення обізнаності про необхідність розвитку «навичок для зеленого переходу» та доступних можливостей. Оскільки багато дорослих працівників могли набути наявні в них навички, пов'язаних із «зеленим переходом», неформальним чи неофіційним шляхом, необхідно визнання попередніх процесів та інструментів навчання.

Високоякісні системи професійної орієнтації, які орієнтують людей на навчання для сталих робочих місць, є життєво важливими для покращення участі у WBL, яка відповідає потребам «зеленого переходу». Дорослі, які залишають роботу в секторах, що забруднюють навколишнє середовище, можуть не повністю усвідомлювати можливості нових екологічних професій і секторів. Високоякісна професійна орієнтація, яка базується на точних оцінках навичок і надає персоналізовані поради, важлива для використання наявних навичок і зосередження навчання на прогалинах у навичках.⁷⁹⁸

Роль WBL слід розуміти із системної точки зору, в екосистемі «зеленого переходу», досліджуючи синергію з іншими можливостями навчання для молоді та дорослих, у зв'язку з інноваціями, ринком праці та промисловою політикою, не забуваючи про освітній компонент, необхідний для зміни способу життя та роботи у екологічніших економіках і суспільствах.

⁷⁹⁸ Cedefop. (2022). *Work-based learning and the green transition*. Publications Office. <http://data.europa.eu/doi/10.2801/69991>

3.17. ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

GREENING THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTING A SUSTAINABLE DEVELOPMENT STRATEGY

Тетяна Герлянд

доктор педагогічних наук, старший
науковий співробітник, завідувач
лабораторії технологій професійного
навчання Інституту професійної освіти
НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0002-7991-0431>
alfina_g@ukr.net

Tetiana Gerliand

Doctor of Pedagogical Sciences, Senior
Researcher, Head of the Laboratory of
vocational training technologies of the
Institute of Vocational Education of the
NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-7991-0431>
alfina_g@ukr.net

Екологізація професійної підготовки майбутніх фахівців зумовлена потребою суспільства в реалізації векторів стратегії сталого розвитку; досягненням розуміння ними суті екологічних проблем на основі систематичності, усвідомленості та повноти освоєння отриманих знань; спрямованості освітнього процесу на набуття майбутніми фахівцями досвіду природоохоронної діяльності; необхідному чиннику – формуванню готовності майбутнього фахівця до обачливого ставлення в процесі трудової діяльності до природних ресурсів.

The greening of the professional training of future specialists is conditioned by the need of society to implement the vectors of the sustainable development strategy; achieving their understanding of the essence of environmental problems based on the systematic, conscious and complete assimilation of the acquired knowledge; focusing the educational process on the acquisition of experience in environmental protection by future specialists; and the necessary factor – the formation of the readiness of a future specialist to take care of natural resources in the course of their work.

Ключові слова: довкілля, сталий розвиток, екологізація освіти, майбутні фахівці, навколишнє середовище, професійна підготовка, природоохоронна діяльність.

Keywords: environment, sustainable development, greening of education, future specialists, environment, professional training, environmental protection.

Сучасна роль довкілля у суспільстві актуалізує проблему забезпечення права людей на життя, яка зумовлена низкою суспільних причин, зокрема: відчутними змінами в природному довкіллі, пов'язаними з активною антропогенною діяльністю (зміни клімату, міграція видів фауни, скорочення біорізноманіття, нераціональне споживання, деградація ландшафтів тощо); необхідністю формування відповідної компетентної поведінки здобувачів освіти в довкіллі;

інтеграцією суспільних інституцій у вирішенні екологічних проблем; інтенсивним формуванням інформаційного простору, який доповнює цілеспрямований педагогічний вплив закладів освіти; нестачею освітніх ініціатив із трансформації проблем формування екологічних і еволюційних цінностей.⁷⁹⁹

Сьогодення визначається для кожної країни світу відповідним пріоритетом досягнення сталого розвитку. Екологічна політика чинною українською нормативною документацією ототожнюється із сукупністю взаємоузгоджених управлінських економічних, соціальних, природоохоронних заходів, спрямованих на формування системи суспільних відносин на засадах довіри, партнерства, солідарності, консенсусу, етичних цінностей, безпечного навколишнього середовища, національних джерел духовності, актуалізує питання розвитку екологічної освіти як основного фактору означеного процесу.⁸⁰⁰

Завданням екологічної освіти за сучасних умов нині особливо актуалізовано діяльність викладача, яка безпосередньо пов'язана з екологізацією навчання, що відбувається з позиції збереження здоров'я людини та навколишнього середовища; самовдосконалення, підвищення своєї професійної майстерності в галузі здоров'язбережування та охорони природи. Стан екологічної освіти, значною мірою, залежить від рівня сформованості відповідної компетентності викладача та його професійної готовності до означеного напрямку педагогічної діяльності. Тобто, важливою ланкою в реалізації означених завдань є педагог, на якого безпосередньо покладається відповідальність за формування особистості майбутнього фахівця. Досягти цього можливо, зокрема, шляхом розроблення й застосування екоорієнтованих педагогічних технологій для професійної підготовки майбутніх фахівців закладів професійної освіти різної профілізації.⁸⁰¹

Проектування змісту екоорієнтованих педагогічних технологій для професійної підготовки майбутніх фахівців має враховувати такі

⁷⁹⁹ Нагорна, І. Р., Сорочинська, О. А. & Власенко, Р. П. (2018). Формування екологічної свідомості студентів у процесі фахової підготовки. У *Психологія і педагогіка в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків. 7–8 грудня 2018 р.): у 2-х частинах, II, 29.

⁸⁰⁰ Верховна рада України. (2019с). *Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2030 року*. Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>

⁸⁰¹ Гайдук, О. В., Герлянд, Т. М., Каленський, А. А., & Пятничук, Т. В. (2022). *Розроблення й застосування екоорієнтованих педагогічних технологій для професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників будівельної, аграрної галузей та сфери ресторанного господарства*: методичний посібник. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/733669/>

вимоги: їхнє наповнення на всіх етапах спрямоване на реалізацію головної мети цієї підготовки; будується на відповідних наукових засадах; відповідає логіці та системі, властивих тій чи іншій галузі освітніх знань; ґрунтується на взаємозв'язку між окремими навчальними дисциплінами професійної підготовки; відображає зв'язок теорії з практикою; відповідає віковим і психофізіологічним можливостям майбутніх фахівців; сприяє підвищенню їх загальнокультурного та освітнього рівнів; здійснюється на фундаментальній, культурно-гуманістичній основі; відповідає сучасним вимогам дидактичного характеру; орієнтоване на екологічну підготовку майбутніх фахівців не лише у сьогоденні, а й на перспективу.

Критерії та методи змісту екоорієнтованих педагогічних технологій для професійної підготовки майбутніх фахівців – це безпосередні інструменти визначення конкретного навчального матеріалу екологічного спрямування. До таких відносяться, зокрема, критерії відповідності, достатності та пріоритетності. Так, перший окреслено Державним стандартом професійної (професійно-технічної) освіти; достатності – формуванням світогляду, забезпеченням цілісності й системності знань та продовження освіти у майбутньому; пріоритетності – соціальною спрямованістю професійної освіти, формуванням життєво важливих ключових компетентностей особистості. За такого підходу навчальний матеріал повинен добиратися в контексті потреб майбутньої професійної діяльності (при розкритті особистісного змісту засвоєння знань), сприйматися як предмет діяльності здобувача освіти, сприяти нагромадженню досвіду самостійної творчої роботи. Зміст навчального матеріалу і процес його засвоєння повинні поєднуватися з формуванням емоційно-ціннісного ставлення особистості до оточуючого середовища та природних ресурсів. Для встановлення конкретного змісту знань та способів діяльності, які підлягають вивченню, слід використовувати також критерії видів цих знань, логіку науки й навчальної дисципліни, типи умінь тощо.

Розподіл професійної підготовки екологічної спрямованості повинен виявлятися через критерії, цільові установки й кінцеві її результати, на конкретну професійну підготовку молоді, тільки тоді вона буде мати реальний ефект.

Наприклад, взаємозв'язок між загальноосвітньою і професійною підготовками у закладах професійної освіти виявляється у тому, що дисципліни, які входять до цих напрямів, вивчаються в єдності, доповнюючи одна одну. Для того, щоб цей зв'язок якомога краще

усвідомлювався майбутніми фахівцями, необхідна узгодженість навчальних планів і програм, де передбачалося вивчення міжпредметних зв'язків шляхом вивчення споріднених тем. Взаємозв'язок професійної та загальноосвітньої підготовок, наприклад, в аспекті екологічної парадигми, створює передумови для взаємозбагачення природничої та гуманітарної культур, що забезпечує майбутньому фахівцю формування цілісної картини навколишнього світу з погляду сучасної науки; закладає наукову основу для оцінювання майбутньої професійної діяльності; сприяє творчому розвитку особистості й проектування нею програми реалізації власної індивідуальності. Особливо це стосується професійної підготовки, яка повинна забезпечити майбутнім фахівцям екологізовані фундаментальні предметні знання, розвиток необхідних умінь і навичок, а також спрямовувати на розвиток творчості та потреби самоосвіти. Всі ці завдання зумовлюють зміни цілей, принципів, змісту, методів, форм та засобів навчання у професійній підготовці.

Аналіз чисельних наукових джерел дозволив зробити висновок, що проблема забезпечення цілісності довкілля загострила необхідність екологізації всієї системи освіти. Тобто, екологізація знань, умінь та навичок становить основу будь-якої освіти, зокрема, професійної, яка допоможе забезпечити підготовку кваліфікованих фахівців з відповідними діяльними настановами щодо збереження навколишнього природного середовища. За сучасних умов надзвичайно важливо вміння фахівця приймати екологічно виважені рішення, вміння передбачати наслідки трудової діяльності, пов'язані з природокористуванням, поєднання власних життєвих інтересів з сучасним і майбутнім соціально-природним середовищем.

Отже, екологізація освіти стає безпосереднім рушієм формування екологічної свідомості здобувачів освіти, тобто свідомого ставлення до навколишнього середовища шляхом впливу на усі ланки освітнього процесу. Одночасно на практиці реалізація такого підходу не може відбуватися лише через введення предметів екологічного спрямування або їхню фрагментарну екологізацію. Тому стає актуальною необхідність як екологізації всього комплексу знань про навколишній світ, так і усвідомленої, цілеспрямованої екологічної діяльності.

Екологічна безпека при цьому ототожнюється з будь-якою діяльністю, що припускає безпечний вплив на екологічне середовище та виключає порушення балансу природних або змінених людиною природних компонентів середовища і процесів, що забезпечує стале існування певної екосистеми.

Як бачимо, екологічна компетентність населення безпосередньо залежить від ефективності її набуття в закладах освіти різного рівня. Як відомо, у період навчання формується система відповідних норм, правил, принципів, переконань, цілісний світогляд, екологічне мислення й культура, що ґрунтується на цінностях людини. Під час навчально-пізнавальної діяльності здобувачі освіти вчать аргументації власних суджень, доведення істинності чи помилковості положень, наведення висновків та узагальнень, розвитку критичного мислення. Формування екологічної компетентності здобувачів освіти як міжпредметної надбудови базується на природничій освіті, цілісності знань про природу, інтеграції змісту навчальних дисциплін, забезпечує підготовку репродуктивних сил суспільства до забезпечення стійкості та сталого розвитку держави.⁸⁰²

У свою чергу, виробнича діяльність людини дедалі більше змінює біологічний та геологічний стан Землі, що, з одного боку, призвело до виникнення кризової екологічної ситуації, а з іншого – до фатальних змін у системі «суспільство-природа». Водночас усвідомлення необхідності перегляду взаємовідносин людства з навколишнім природним середовищем стає можливим на основі цілеспрямованого педагогічного впливу. Саме тому екологічну освіту вважають наразі чинником, що може суттєво вплинути на оновлення гармонізації цих змін у системі. Саме екологічна освіта, побудована на принципах наступності, всезагальності, компенсаторності, може стати підґрунтям для створення майбутньої сталої стратегії, спрямованої на виховання громадян з новими світоглядними цінностями, що відповідатимуть потребам суспільства і природи.⁸⁰³

Важливість галузевої екологічної підготовки значно актуалізується для фахівців, діяльність яких передбачає безпосередню взаємодію з природними об'єктами, коли від вибору їх рішень залежить екологічне майбутнє біосфери.

Відповідно перспективи розвитку професійної освіти вимагають від здобувачів усвідомленої природовідповідної діяльності, здійснення якої неможливе без спеціальної екологічної професійно спрямованої підготовки. Водночас об'єктивне розуміння екологічної проблеми в умовах інноваційних змін потребує нетрадиційних підходів та їх концептуального оформлення.

⁸⁰² Бондар, О. І., Барановська, В. Є., Єресько, О. В. & ін. (2015). *Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях*: науково-методичний посібник для вчителів. Грінь Д.С. [вид.]. <https://dea.edu.ua/img/source/24122015.pdf>

⁸⁰³ European Commission. (n.d.-c). *Statistics on digitalisation and the digital economy*. Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi>

У процесі збільшення обсягу навчального матеріалу та ускладнення варіативності їх змісту перед здобувачами освіти постає проблема засвоєння значної кількості екологічної інформації та її практичного застосування. Таким чином, виникає суперечність між об'єктивними факторами і суб'єктивними чинниками: стрімким збільшенням обсягу наукової інформації, обумовленим зростанням суспільних потреб, та суб'єктивною неспроможністю здобувачів освіти до її засвоєння; необхідністю здобувати нові знання та відсутністю у здобувачів освіти відповідних умінь і навичок їх систематизувати задля подальшого ефективного використання на практиці. Одним із шляхів вирішення зазначеної проблеми є розроблення нових підходів до засвоєння екологічних знань з використанням різноманітних форм і методів систематизації знань.

Водночас, аналіз досвіду екологічного складника у системі закладів професійної освіти, які здійснюють підготовку майбутніх кваліфікованих робітників, показав, що наразі відсутні комплексні педагогічні дослідження щодо особливостей змісту, профільної спрямованості, методики систематизації екологічних знань для майбутніх кваліфікованих робітників різних галузей.⁸⁰⁴

Ефективність екологічної підготовки майбутнього фахівця має певні особливості й пов'язана з вирішенням комплексу професійних завдань. Проте аналіз чинних навчальних планів закладів професійної освіти з трирічним терміном навчання показав, що екологічна складова професійної підготовки становить не більше 1,2 % від загального обсягу часу. Негативність ситуації посилюється низьким рівнем використання можливостей спеціальних дисциплін, коли більшість викладачів тільки констатують наявність екологічних проблем без окреслення причин і визначення шляхів їх розв'язання; відсутністю розробленого змісту екологічної інформації профільного спрямування, методики систематизації і узагальнення екологічних знань, набутих в процесі вивчення як загальноосвітніх, так і спеціальних дисциплін.

Тому можна констатувати, що ефективність екологічної освіти неможлива без: врахування сучасних вимог суспільства і ринку праці до рівня екологічної освіти майбутніх фахівців; забезпечення професійного спрямування екологічної освіти у закладах професійної освіти; забезпечення гнучкості й варіативності змісту екологічної освіти на основі використання варіативних (авторських) програм;

⁸⁰⁴ Каленський, А. А., & Герлянд, Т. М. (2022). Принципи розроблення та застосування екоорієнтованих педагогічних технологій. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка: педагогічні науки*, 3(50), 1, 233-238 <https://doi.org/10.31376/2410-0897-2022-3-50-233-238>

запровадження інноваційних форм і методів систематизації екологічних знань, набутих в процесі вивчення природничо-наукових та спеціальних дисциплін; отримання наступності й системності у використанні визначених форм і методів систематизації екологічних знань; сприяння розвитку навичок самостійно-пізнавальної навчальної діяльності; створення і постійного оновлення відповідних навчально-методичних матеріалів.

За таких умов навчання екології набуває системного, не фрагментарного характеру, яке помітно впливає на осмислене сприйняття екологічних знань, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Доведено, що усунення зазначених недоліків вимагає низки умов. Зокрема, коригування навчальних планів і програм; посилення взаємозв'язку загальноосвітньої та професійної підготовки здобувачів освіти; удосконалення спільної діяльності викладачів і здобувачів освіти та розроблення комплексу специфічних форм і методів систематизації знань. Саме останній напрям забезпечить свідоме засвоєння наукових фактів, понять, теоретичних моделей, принципів, теорій, екологічних закономірностей та сформує вміння використовувати їх для аналізу наукової інформації; розвиток логічного мислення; уміння користуватися індуктивним та дедуктивним методами пізнання, свідомо узагальнювати набуті знання задля пояснення змін у навколишньому природному середовищі, які відбуваються під впливом професійної діяльності; оволодіння навичками щодо використання сучасних засобів експериментальних досліджень; розвивати уміння та навички розв'язувати практичні екологічні задачі, у тому числі пізнавальні й творчі, використовуючи довідкову, нормативну літературу; формує науковий світогляд та екологічне мислення здобувачів освіти.

Це засвідчує про необхідність екологізації навчання, зокрема через:

- 1) виокремлення, аналіз та опрацювання «ключових» екологічних питань на уроках загальноосвітніх дисциплін та дисциплін професійного циклу;
- 2) надання професійного спрямування теоретичним екологічним знанням;
- 3) приведення набутих екологічних знань у певну систему;
- 4) безпосереднє застосування на практиці систематизованих екологічних знань.

Реалізація цих положень передбачає: формування цілісного сприйняття екологічного змісту відповідно до горизонтальної (блоковий матеріал загальноосвітніх і спецдициплін) і вертикальної систематизації; викладання екології за авторськими програмами викладачів; системну організацію самостійної діяльності й пошукової праці здобувачів освіти; запровадження різноманітних екоорієнтованих педагогічних технологій, механізм яких спрямований на формування в здобувачів освіти системного і цілісного набуття екологічних знань та необхідності їх застосування на практиці у майбутньому через відповідних комплекс організаційно-педагогічних умов (корекція, узгодження навчальних планів та програм; забезпечення координації загальноосвітньої і професійної підготовки; вдосконалення спільної діяльності викладачів та здобувачів освіти; забезпечення освітнього процесу дидактичними матеріалами для самостійної роботи здобувачів освіти; методична підготовка викладачів до проведення відповідної екоорієнтованої навчальної діяльності).

Свідоме засвоєння навчальної інформації передбачає виокремлення у кожній темі системи провідних понять, закономірностей, законів, що підлягають обов'язковому засвоєнню, а також сукупності фактів, аргументів, категорій, які доповнюють систему понять й сприяють їх осмисленню і розумінню. Разом вони впливають на формування практичних дій.⁸⁰⁵

Таким чином, організація навчального екоорієнтованого матеріалу в процесі переходу від абстрактного до конкретного передбачає його структурування, яке передуює систематизації й надає змогу збільшити інформаційний обсяг; зменшити час на засвоєння теоретичного матеріалу й відповідно збільшити час на проведення практичних занять; усвідомлено здійснювати систематизацію знань; розвивати індивідуальні здібності здобувачів освіти завдяки використанню відповідних методичних прийомів.

Це надасть підстави позитивно оцінити викладачам запропоновані форми і методи систематизації екологічних знань здобувачів освіти. Зокрема, створення умов для формування у них цілісного уявлення про довкілля, вироблення еколого-практичних умінь та навичок, необхідних у майбутній професійній діяльності;

⁸⁰⁵ Нестерова, Л. В. (2012). Науково-методичні засади професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників. *Молодь і ринок*, 6, 48–52. http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Mir_2012_6_13

формування умінь систематизувати навчальний матеріал; глибше усвідомити наслідки впливу професійної діяльності на навколишнє середовище та підстави реально оцінити власні можливості у вирішенні екологічних проблем локального й регіонального значення.

Отже, однією з важливих умов ефективної реалізації екологізації професійної підготовки майбутніх фахівців є належна організація освітнього процесу в цьому аспекті. Досягнення мети екологічної освіти, а саме формування екологічної компетентності особистості на основі одержаних у процесі навчання знань, умінь, практичних навичок, переконань і усвідомлення необхідності захисту довкілля та виховання екологічно-грамотних, орієнтованих на активність агентів змін, чия діяльність позитивно впливатиме на навколишній світ, безпосередньо пов'язане з використанням різноманітних методів навчання, які застосовуються в закладах професійної освіти. Екологізація професійної підготовки майбутніх фахівців при цьому спрямована, зокрема, на:

- доповнення змісту професійної підготовки еколого-валеологічною складовою відповідно до специфіки навчальної дисципліни;
- посилення прикладної спрямованості змісту професійної підготовки майбутніх фахівців шляхом їх залучення до природоохоронної діяльності;
- зорієнтованість на розвиток у майбутніх фахівців потреби та практичної готовності до екологічної діяльності;
- використання сучасних екоорієнтованих педагогічних технологій у процесі вивчення дисциплін професійного циклу в закладах професійної освіти;
- активізацію процесу формування екологічної компетентності майбутніх фахівців.

Використання завдань екологічного змісту надає також можливість підкреслити важливу роль майбутньої професійної діяльності в протистоянні екологічному невігластву та формування у здобувачів освіти почуття особистої відповідальності за збереження навколишнього середовища.

3.18. ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

FORMATION OF ENVIRONMENTAL COMPETENCE OF FUTURE NURSES IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SOCIETY

Ігор Шустик

аспірант
Інституту професійної освіти
НАПН України,
<https://orcid.org/0009-0001-1744-3209>
shustikigor1993@gmail.com

Ihor Shustyk

Postgraduate student of the
Institute of Vocational Education of the
NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0009-0001-1744-3209>
shustikigor1993@gmail.com

Розглянуто проблему формування екологічної компетентності майбутніх медичних сестер в умовах сталого розвитку суспільства. Окреслено важливість вирішення цього питання у контексті збереження довкілля та можливостей поліпшення екологічної ситуації, усвідомлення почуття власної причетності майбутніх медичних сестер до екологічних проблем і відповідальності за результати своїх дій та вчинків в інтересах особистої екологічної безпеки навколишнього середовища, своєчасне вирішення актуальних питань екологічної безпеки своїм хворим. Це надасть можливість в майбутньому подолати екологічну кризу, що надважливо в період відновлення країни після закінчення воєнного стану.

The problem formation of environmental competence of future nurses in the conditions of sustainable development of society is considered. The importance of solving this issue in the context of environmental protection and opportunities for improving the environmental situation, awareness of future nurses' sense of involvement in environmental problems and responsibility for results of their actions and deeds in the interests of personal ecological safety of the environment, timely resolution of urgent environmental safety issues for their patients, is outlined, which will provide an opportunity to overcome the environmental crisis in the future. This is very important during the period of recovery of the country after the end of martial law.

Ключові слова: довкілля, екологічна компетентність, майбутні медичні сестри, сталий розвиток, фаховий коледж.

Keywords: environment, ecological competence, future nurses, sustainable development, professional college.

Сучасна євроінтеграція української медицини призводить до конкретних змін у сталій системі надання допомоги населенню. Зазначимо, що в сучасній медичній освіті стає надзвичайно актуальною потреба в формуванні нового типу фахівця – майбутнього молодшого медичного спеціаліста, який володіє необхідними знаннями й уміннями, достатнім рівнем інтелекту, вміє клінічно та творчо мислити,

а також наділений важливими життєвими цінностями, зокрема милосердям, терпінням, добротою і співчуттям. Також внаслідок високих темпів розвитку медичної реформи виникає нагальна потреба у підвищенні рівня компетентності молодшого медичного персоналу. Саме питання компетентності, у нашому випадку екологічної, наразі підлягає обговоренню та пошукам найефективнішої системи навчання фахівців у цьому контексті.⁸⁰⁶

За останні роки значно підвищилися вимоги до діяльності фахової передвищої освіти, зокрема медичного профілю. Стало необхідним випускати таких фахівців у фахових коледжах, які б змогли працювати по-новому та були потрібні сучасним роботодавцям, тобто, щоб вони не тільки досконало володіли медичною спеціальністю, але й мали навички комунікабельності, вміли адаптуватись до нових змін, розбиралися в питаннях економіки й юриспруденції та були екологічно спрямованими у здійсненні своєї професійної діяльності у соціумі.

Проведений аналіз наукової літератури з цього питання, вивчення досвіду роботи медичних фахових коледжів дозволив нам зробити висновок, що сьогодні існує чимало проблем у вітчизняній медичній освіті, які перешкоджають їй швидко реформуватися в напрямі європейських і світових стандартів. Насамперед мова йде про зниження якості професійної підготовки майбутніх молодших медичних спеціалістів внаслідок низької мотивації студентів і викладачів; обмежена кількість клінічних баз і недостатнє їхнє використання в освітньому процесі; невідповідність належних умов навчання вимогам сьогодення; застосування застарілих традиційних педагогічних технологій; низький рівень інформатизації освітньої галузі; воєнний стан в країні та інше.

У свою чергу, вдосконалення професійної підготовки молодших медичних спеціалістів є одним з інструментів реформування медичної освіти. Якість професійної підготовки майбутніх медиків, у першу чергу, залежить від змісту медичної освіти, освітніх стандартів, навчальних програм і планів, рівня практично-професійного спрямування процесу професійної підготовки, а також технологій і методів навчання, їхнього екологічного спрямування.⁸⁰⁷

⁸⁰⁶ Федорова, К. В. (2016). *Формування професійно-етичних якостей майбутніх лікарів у виховному просторі вищого медичного навчального закладу*: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Старобільськ.

⁸⁰⁷ Herliand, T. (2019). Professional training of future skilled workers in professional (vocational) education schools based on modular and competence approach. *Professional Pedagogy*, 2(19), 18–23. <https://doi.org/10.32835/2223-5752.2019.19.18-23>

Окреслене коло проблем дозволяє зробити висновок, що сучасна стратегія розвитку медичної освіти зумовлює необхідність наукового обґрунтування проблематики екологічної компетентності майбутніх медичних спеціалістів у фахових коледжах. Перед тим, як охарактеризувати сучасний стан цієї компетентності майбутніх медсестер в Україні, проаналізуємо поняття «підготовка» та «професійна підготовка». Суть цих дефініцій у наукових джерелах трактується по-різному. Зазначимо, що кожне з пропонованих науковцями визначення не є суперечним до інших, а також усі проаналізовані поняття є взаємодоповнюючими один до іншого.

Наприклад дослідниця М. Дем'янчук розглядає підготовку майбутніх молодших медичних спеціалістів, зокрема медсестер, як «процес набуття знань, формування вмінь і навичок обраного фаху, з метою досягнення високого професіоналізму, різнопланової компетентності й ефективного виконання медсестринських функцій та завдань», а у професійній підготовці фахівців медсестринської справи головними якостями вбачає компетентність, мотивацію і професіоналізм, оскільки ця підготовка зумовлена запитами ринку праці та є індикатором оцінювання якості роботи будь-якого медичного закладу.⁸⁰⁸ Ми цілком поділяємо також думку науковців щодо їхнього бачення оптимальних шляхів набуття професійного досвіду майбутніх медиків у наближенні освітнього процесу до реального клінічного середовища з дотриманням екологічного компоненту.

Проаналізувавши сучасне наукове підґрунтя з огляду на окреслену проблему, можемо зробити висновки, що основними завданнями професійної підготовки майбутніх молодших медичних спеціалістів є: оволодіння майбутніми медиками знаннями клінічних симптомів та синдромів різних захворювань; основні принципи діагностики, профілактики та долікарського лікування та невідкладної допомоги хворим; навчання їх основним технічним медичним маніпуляціям щодо вибраного фаху; освоєння особливості догляду та нагляду за різними групами пацієнтів; формування особистісних якостей, за допомогою яких майбутні медики зможуть зрозуміти, підтримати і допомогти пацієнту переносити страждання; розвиток критичного мислення та самовдосконалення; формування стійкої мотивації щодо вибраного фаху і створення умов для того, щоб після

⁸⁰⁸ Дем'янчук, М. Р. (2013). Теоретичні аспекти проблеми підготовки фахівців медсестринської справи до професійної діяльності. In *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр., 34, 155–159.

закінчення фахового коледжу в студентів не зникло бажання й надалі працювати в медичній галузі.

Одним з етапів формування екологічної компетентності майбутніх медичних сестер є підготовка висококваліфікованих спеціалістів відповідно міжнародних норм викладання, які в подальшому зможуть ефективно користуватися отриманими екологічними знаннями в практичній діяльності.⁸⁰⁹ Обізнаність майбутніх медичних сестер щодо вирішення питань збереження довкілля та можливостей поліпшення екологічної ситуації, усвідомлення почуття власної причетності до екологічних проблем і відповідальності за результати своїх дій і вчинків в інтересах особистої екологічної безпеки навколишнього середовища, своєчасне вирішення актуальних завдань екологічної безпеки своїм хворим, може допомогти в майбутньому подолати екологічну кризу, що надважливо у період відновлення країни після закінчення воєнного стану.

У своєму дослідженні екологічну компетентність майбутніх медичних сестер визначаємо як цілісну, комплексно структуровану властивість, що поєднує рівень сформованості професійних знань, вмінь і навичок, клінічного мислення, цінностей, особистісних якостей фахівця, готовність до постійного саморозвитку і самовдосконалення, котра визначає здатність студента здійснювати екологічну діяльність, розуміти й аналізувати характер екологічних проблем відповідно до кваліфікаційних вимог медичного працівника. Формування цієї компетентності досить складний процес, є важливим практичним завданням закладу фахової передвищої освіти.

Науковці у своїх працях підкреслюють важливість проблеми формування екологічної компетентності майбутніх медсестер та пропонують звернути увагу на систему підготовки спеціалістів сестринської справи відповідно до перспектив розвитку потреб охорони здоров'я, бо реформи України в системі охорони здоров'я в умовах інтеграції в Європейський Союз вимагають удосконалення системи медичної освіти з метою підготовки фахівців, компетентності яких відповідали б світовим стандартам.⁸¹⁰

⁸⁰⁹ Нестерова, Л. В., Лузан, П. Г., Манько, В. М., Герлянд, Т. М., Петрова, М. Я., Романенко, Л. В., Статвінська, О. А., Шевчук, Л. І., & Шимановський, М. М. (2012). *Педагог професійної школи: методичний посібник*. Педагогічна думка. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/9206>

⁸¹⁰ World Health Organization. Regional Office for Europe. (2013). *Health 2020: a European policy framework and strategy for the 21st century*. World Health Organization. Regional Office for Europe. <https://iris.who.int/handle/10665/326386>

Розглядаючи суть екологічної компетентності майбутніх медичних сестер, потрібно розуміти важливість цієї професії. Сучасна медсестра має володіти як теоретичними і практичними знаннями та вміннями в галузі медицини, так і діагностичними та лікувальними методиками. А також, як і в кожній професії, їм потрібно постійно займатися самовдосконаленням, розвитком здібностей, накопичувати практичний досвід тощо. На нашу думку, екологічна компетентність майбутніх медичних сестер має включати не лише фахові знання, вміння та навички, а й професійно важливі якості екологічного спрямування, такі як потреба, здатність, готовність до екологічної діяльності в медицині та комплекс особистісних властивостей: почуття відповідальності, дисциплінованість, акуратність, високий рівень самосприйняття, орієнтацію на позитивне ставлення оточення, емоційну стійкість, адекватну самооцінку, бережливе ставлення до довкілля, екологічний стиль мислення тощо.⁸¹¹

Таким чином, зміст екологічної компетентності майбутніх медичних сестер є цілісною системою, яка складається із сукупності понять, термінів у сфері медицини та інших наук, умінь, навичок, здібностей, можливостей, цінностей, особистих якостей і ставлень до оточуючого середовища.

Державна політика розвитку медсестринства в Україні, опираючись на значний досвід євроінтеграційних процесів провідних світових держав, потребує вдосконалення та певної реорганізації всієї системи охорони здоров'я. Щоб долучитися до сучасних світових стандартів, яким мають відповідати випускники фахових медичних коледжів України, потрібно ґрунтовно удосконалювати саму систему підготовки спеціалістів медсестринської освіти, яка є основною ланкою медичної галузі та вимагає особливої уваги.

Відомо, що свою діяльність медична сестра спрямовує на впровадження комплексу етапів медсестринського процесу, перебуваючи в постійному оточенні пацієнтів, будуючи з ними взаємини, які спрямовані на відновлення стану їхнього здоров'я та сприяють не тільки фізичному, а й психічному одужанню. Саме вона покликана брати безпосередню участь у різносторонній реабілітації хворих пацієнтів, створювати сприятливий мікроклімат доброзичливості, затишку, довіри, розміреності, тобто досягнення

⁸¹¹ Радзівська, І., & Джулай, О. (2012). Комплексний підхід до формування професійної компетентності майбутніх медичних фахівців. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*, 19, 76–81.

задоволення їхніх потреб. Ось чому важлива чітка, злагоджена робоча взаємодія всіх учасників освітнього процесу закладів фахової передвищої освіти медичної галузі, яка сприятиме багатогранній сформованості особистості майбутньої медичної сестри, зокрема формуванню кваліфікованими викладачами її екологічної компетентності та бездоганного володіння маніпуляційною технікою і повним теоретичним обсягом екологічно спрямованих знань, що забезпечить як досконале виконання призначень лікаря, так і впровадження та реалізацію всіх етапів медсестринського процесу для вирішення та задоволення потреб пацієнта.

У свою чергу, формування екологічної компетентності – це сукупність конкретних дій, операцій, процедур, які забезпечують формування екологічно компетентного молодшого спеціаліста медичної галузі. Це дозволяє розкрити та розширити творчий потенціал і можливості здобувача освіти, що, в свою чергу, дозволяє підвищити якість та дієвість знань і вмінь одержаних ними. Сукупність здібностей майбутніх медичних сестер створює також міцне підґрунтя їхньої професійної поведінки, яка спрямована на розв’язання екологічних проблем, впливає на їхнє майбутнє особистісне та професійне становлення як професіонала, а ціннісна сфера особистості є спрямовуючим орієнтиром і центральним фактором, що регулює її діяльність в суспільстві, визначаючи напрям і особливості поведінки в ньому.

У Державному освітньому стандарті вищої освіти за спеціальністю 223 «Медсестринство» для першого (бакалаврського) рівня виокремлено такі професійні знання, що необхідні для успішної діяльності:⁸¹²

- чинне законодавство про охорону здоров’я та нормативні документи, що регламентують діяльність закладів охорони здоров’я, правила ведення затвердженої медичної документації;
- права, обов’язки та відповідальність медичної сестри;
- професійні стандарти надання медичної допомоги медичними сестрами та про основні законодавчі та правові документи, які регламентують роботу медичних сестер;

⁸¹² Міністерство освіти і науки України. (2024b). *Про внесення змін до стандарту вищої освіти за спеціальністю 223 «Медсестринство» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти*. Наказ МОН України № 973 від 09.07.2024 року. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2024/09.07.2024/223-Medsestrynstvo-bakalavr-zminy-973.vid.09.07.2024.pdf>

- нормальну та патологічну анатомію та фізіологію людини, закономірності функціонування органів і систем у різні вікові періоди, стандартні схеми опитування та фізикального обстеження пацієнта;

- анатомію та фізіологію людини, її органи та системи; алгоритми та стандартні схеми призначення харчування при лікуванні захворювань;

- правила асептики, антисептики та інфекційної безпеки, під час здійснення догляду, виконанні маніпуляцій та процедур, при переміщенні та транспортуванні пацієнта; стандарти якості надання медичної допомоги медичними сестрами, методи профілактики різних захворювань, об'єм і методи інформування та навчання пацієнта та членів його родини при різних захворюваннях;

- основних форми лікарських засобів, свідчення і протипоказання до їх застосування, метрична система одиниць;

- гігієнічні принципи організації здорового способу життя населення;

- психологічні складові догляду за пацієнтом; повсякденні життєво важливі проблеми пацієнта, обов'язки і відповідальність молодшого медичного спеціаліста при проведенні лікувально-діагностичних й профілактичних заходів;

- чинники ризику, клінічні прояви, ускладнення, профілактику захворювань і ушкоджень, основні санітарно-гігієнічні і протиепідемічні заходи, тобто первинно-санітарну допомогу.

Вона передбачає: розкриття та засвоєння основних проблем здоров'я пацієнтів та шляхів, методів профілактики і контролю над захворюваннями; інформованість населення про раціональне харчування та забезпечення контролю якості харчових продуктів; контроль за безпечністю води та проведення основних гігієнічних заходів; впровадження заходів по плануванню сім'ї, забезпечення медичною допомогою материнства та дитинства; проведення профілактичних щеплень проти основних інфекційних захворювань; профілактичні заходи та контроль за епідемічними захворюваннями; лікування поширених захворювань і поранень та забезпечення населення необхідними лікарськими засобами.

Первинна медико-санітарна допомога також є однією із складових системи охорони здоров'я, що базується на наукових, практичних методах і технологіях, доступна для кожного окремого громадянина, кожної сім'ї, фінансується за їх безпосередньої участі та за рахунок державних коштів; невід'ємна частина системи охорони

здоров'я нашої країни, займає в ній провідне місце, а рівень її розвитку прямо пропорційний рівню соціально-економічного розвитку суспільства певної країни. Це так званий перший рівень взаємодії особистості, родини та суспільства з національною організацією системи охорони здоров'я, що наближує медичну допомогу до місця роботи і проживання людей і є першим елементом у безпосередньому процесі піклування про здоров'я. Медичній сестрі потрібно завжди пам'ятати про те, що в своїй діяльності вона повинна керуватися, в першу чергу, інтересами пацієнта, дотримуватись його автономності, так як саме їй відводиться основна роль у вирішенні фізіологічних, соціальних, психологічних і духовних потреб пацієнта.

Структурними складовими екологічної компетентності майбутнього молодшого медичного працівника виступають усі знання, уміння та навички, якими він оволодіває у процесі теоретичного навчання та практичної діяльності. При цьому знання формуються на етапі теоретичного навчання, у процесі якого здобувач освіти вивчає і запам'ятовує; уміння – сформовані у процесі вивчення фахових дисциплін, і здобувач освіти, при необхідності, може їх виконати; навички – відпрацьовані і доведені до автоматизму уміння проведення медсестринських маніпуляцій, що формуються під час практичних занять.

У сформованості екологічної компетентності виокремлюють: систему екологічних знань; екологічну свідомість, ціннісне ставлення до довкілля; екологічну діяльність. Екологічні знання є змістовно-сисловою основою цієї компетентності. Їх засвоєння передбачає інформування здобувачів освіти про проблеми екології, усвідомлення ними себе як носіїв екологічних норм і цінностей. У системі сучасних екологічних знань реалізуються такі ключові екологічні ідеї: цілісність природи в біосфері та взаємозв'язок усіх її компонентів; різноманіття видів у природі та необхідність їх охорони; залежність здоров'я людини від впливу чинників навколишнього середовища; природа як чинник морально-естетичного розвитку особистості. Екологічна свідомість породжує встановлення особистістю збереження природного середовища як умови благополуччя майбутніх поколінь.

Екологічні цінності, що втілюються в естетичному, пізнавальному, етичному та практичному ставленні до природи, впливають на поведінку особистості. Ціннісне ставлення до довкілля означає осмислення особистістю екологічних проблем і готовності

включитися в різні практичні дії щодо збереження природного середовища.

Екологічна діяльність сприяє усвідомленню здобувачами освіти своїх можливостей щодо збереження природи. Ця діяльність не лише активізує, наявні в них екологічні знання, а й викликає потребу в активному набутті нових.

Тобто, формування екологічної компетентності – це цілеспрямована робота викладачів щодо створення в здобувачів освіти системи знань про природу та правила взаємодії з нею; створення умов для усвідомлення здобувачами освіти медичного коледжу цінності природи для суспільства та людини; зі стимулювання, мотивації й організації екологічної (природоохоронної) діяльності здобувачів освіти, з оволодіння ними досвідом дбайливого ставлення до природи. Завдання екологічної освіти у цьому напрямі наступна: допомога здобувачам освіти в засвоєнні системи знань про природні явища та процеси, в усвідомленні наслідків впливу людини та суспільства на навколишнє середовище і свою життєдіяльність; формування ціннісних орієнтацій екологічного характеру, гуманного, відповідального ставлення до природи; формування готовності до природоохоронної діяльності.

Отже, аналіз проблеми формування екологічної компетентності майбутніх медичних сестер в умовах глобального сталого розвитку в Україні показав, що в контексті реформування медичної освіти з метою покращення її якості виявлено певні прогалини у цьому напрямі. Можливо це обумовлено тривалим періодом війни в нашій країні та впливом двох років пандемії, що погіршили можливості надання повноцінних знань з екології, а також недоліками освітнього процесу, які вагомо впливають на формування екологічного мислення у майбутнього молодшого медичного спеціаліста. Обнадійливим залишається впевненість у необхідності покращення екологічної компетентності. Тому необхідно в подальшому підвищувати обізнаність майбутніх медичних сестер щодо екологічної компетентності, екологічного стилю мислення, відповідального ставлення до природи, що можливо допоможе в подальшому також отримати позитивні зміни в подоланні екологічних проблем суспільства.

3.19. ЕКОЛОГІЧНИЙ КОНЦЕПТ У СТРУКТУРІ ГОТОВНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ З ВЕТЕРАНАМИ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

THE ECOLOGICAL CONCEPT IN THE STRUCTURE OF READINESS OF SOCIAL EDUCATORS TO WORK WITH VETERANS OF MILITARY SERVICE

Павло Бєсєдін

аспірант

Інституту професійної освіти

НАПН України,

<https://orcid.org/0009-0004-5497-8706>

besedin.p.v@gmail.com

Pavlo Biesiedin

Postgraduate student of the

Institute of Vocational Education of the

NAES of Ukraine,

<https://orcid.org/0009-0004-5497-8706>

besedin.p.v@gmail.com

Досліджено екологічний концепт у контексті структури готовності соціальних педагогів до роботи з ветеранами військової служби. Висвітлено вплив здорового довкілля та здійснення його екологічного захисту на аспекти готовності (мотиваційний, когнітивний, операційний та оцінно-рефлексивний). Проаналізовано вплив навколишнього середовища на здоров'я та психологічний стан ветеранів, виявлено зв'язок між екологічними змінами та необхідністю здійснення відповідних педагогічних методів на структуру вищезазначеної готовності. Закладено основу для інтеграції екологічної свідомості та компетентності у професійну діяльність соціальних педагогів для здійснення ними роботи з ветеранами військової служби.

Environmental concept in the context of the structure of the readiness of social pedagogues to work with veterans of military service were studied. The impact of healthy environment and implementation of its environmental protection on the aspects of readiness (motivational, cognitive, operational and evaluative-reflective) is highlighted. The impact of the environment on the health and psychological state of veterans was analyzed, the connection between environmental changes and the need to implement appropriate pedagogical methods on the structure of the aforementioned readiness was revealed. The foundation has been laid for the integration of environmental awareness and competence into the professional activity of social educators for their work with veterans of military service.

Ключові слова: довкілля, екологічна свідомість, метод, готовність соціальних педагогів, адаптація ветеранів військової служби.

Keywords: environment, ecological awareness, method, readiness of social teachers, adaptation of military service veterans.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну негативно вплинуло на вітчизняну екологію, а саме: забруднення повітря, води та ґрунтів, особливо на лінії бойового зіткнення, що негативно впливає на здоров'я військовослужбовців у довгостроковій перспективі. Тому, на нашу думку, під час роботи з ветеранами військової служби соціальним

педагогам необхідно мати ґрунтовний рівень готовності до роботи з проблемами ветеранів, що виникли, зокрема, у результаті негативних впливів навколишнього середовища на стан їхнього здоров'я.

Досліджуючи дефініцію «готовність соціальних педагогів до роботи з ветеранами військової служби», нами було визначено, що даний термін є багатокомпонентним, зокрема він містить: мотиваційний компонент, що стимулює професійну діяльність та ефективну роботу з ветеранами; когнітивний – включає знання та навички соціальних педагогів для роботи з ветеранами; операційний – містить навички та вміння для реалізації професійної діяльності; оцінно-рефлексивний – демонструє переоцінку власних можливостей та мотивацію соціальних педагогів до самовдосконалення.⁸¹³

Таким чином, урахувуючи потенційний вплив навколишнього середовища на військовослужбовців, важливо оцінити та визначити місце та роль екологічних аспектів у структурі готовності соціальних педагогів до роботи з ними. Під час аналізу теоретичних джерел було виявлено, що екологічний концепт поняття готовності не було достатньо проаналізовано, проте все частіше у вітчизняних та міжнародних наукових дослідженнях фокусується увага на екологічних аспектах компетентності та «зеленій» освіті. Тому, проаналізувавши дані терміни, спробуємо визначити місце та роль екологічного складника в структурі цієї готовності.

У дослідженнях екологічної компетентності розглянуто різні підходи до визначення даного поняття. Наприклад, К. Яблуновська розглядає декілька підходів до визначення цього терміну, зокрема:

- «здатність до ситуативної діяльності з актуалізацією знань, умінь та цінностей у контексті природного оточення;
- інтеграційна якість особистості, яка дозволяє вирішувати різнорівневі завдання на основі сформованих цінностей і мотивів;
- готовність та здатність до практичного вирішення екологічних завдань, що сприяє безперервному процесу удосконалення знань, умінь, навичок, розвитку професійно важливих якостей і покращенню екологічної грамотності особистості.

Таким чином, авторка розглядає вищезазначену компетентність як інтегративну властивість особистості, що системно інтегрує засвоєні екологічні знання, уміння та навички, а також методи еколого-безпечної поведінки. Це також включає набуті нею екологічні цінності та здатність застосувати досвід еколого-безпечної діяльності в

⁸¹³ Беседін, П. В. (2024). Суть та структура готовності соціальних педагогів до роботи з ветеранами військової служби. *Перспективи та інноваційні науки. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»*, 7(41), 108–118. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-7\(41\)-108-118](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-7(41)-108-118)

професійно-педагогічних і життєвих контекстах, керуючись непрагматичною мотивацією взаємодії з природним середовищем».⁸¹⁴

На противагу К. Яблуновській, дослідник Ю. Стрельніков визначає екологічну компетентність фахівців із соціальної роботи як уміння та навички використання екології у своїй діяльності. Він зазначає про можливість навчити соціальні категорії населення передачі знань із «зеленої» соціальної роботи, яка залежить від того, наскільки соціальний працівник володіє цими знаннями та вміє їх самостійно застосовувати. Так, вони можуть бути психологічно готові до здійснення екологічної діяльності лише після того, як повністю усвідомлять і зрозуміють зміст «зеленої» соціальної роботи на основі власного досвіду.⁸¹⁵

У дослідженні П. Лузана визначається екологічна компетентність як результат «зеленої» освіти, що передбачає набуття студентом знань та навичок природоохоронної діяльності, екологічного мислення та свідомості.⁸¹⁶

Найбільш ґрунтовні екологічні аспекти у соціальній роботі виділила дослідниця Т. Семигіна. Проаналізувавши трансформацію парадигм та підходу до екологічної соціальної роботи в публікаціях чисельних філософів, соціологів та педагогів, вона визначила домінуючу парадигму, що зараз пояснює «зелену» соціальну теорію. Інституцізована у світі на початку ХХІ століття, «зелена» соціальна робота має дві стратегії: випереджувальну, що передбачає боротьбу за рівний доступ до ресурсів, раціональне споживання природних багатств та унеможливлення екологічних криз; реагуювальну, що демонструє реакцію соціальних працівників на різноманітні лиха екологічного характеру.⁸¹⁷

Як результат вона визначила те, що «зелена» соціальна робота репрезентує холістичний підхід до практики, інтегруючи принципи цілісності з радикальними соціально-критичними теоріями та концепціями соціального конструктивізму. Цей напрям вводить концепцію «екологічної справедливості» у ширший соціальний контекст цієї справедливості, критично осмислюючи нераціональний розподіл ресурсів, короткострокове планування та політики, які

⁸¹⁴ Яблуновська, К. (2021). Розвиток екологічної компетентності майбутніх викладачів спеціальних дисциплін закладів професійної освіти аграрної галузі: підсумки педагогічного експерименту. *Professional Pedagogics*, 2(23), 46–52 <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2021.23.46-52>

⁸¹⁵ Стрельніков, В. Ю. (2022). Розвиток екологічної компетентності фахівців соціальної роботи у закладах неперервної освіти. *Науковий журнал Хортицької національної академії. Серія: Педагогіка, Соціальна робота*, 1(6), 52–61. <https://doi.org/10.51706/2707-3076>

⁸¹⁶ Лузан, П. Г. (2024). Формування екологічної компетентності майбутніх бакалаврів судноводіння: теоретичний аспект. *Professional Pedagogics*, 1(28), 131–140. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2024.28.131-140>

⁸¹⁷ Семигіна, Т. (2018). Чому соціальна робота набуває зеленого кольору? *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*, 2, 11–27. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2018_2_4

підтримують неоліберальні індустріальні моделі. «Зелена» соціальна робота має мультидисциплінарний та трансдисциплінарний характер, об'єднуючи знання та практики з різних дисциплін, що сприяє інтеграції та співпраці з професіоналами з інших галузей. Дослідниця також акцентує увагу на необхідності культурно специфічних, локально адаптованих підходів до мінімізації ризиків і наслідків природних катастроф, підкреслюючи роль громади як співтворця соціальних змін та зменшення структурної нерівності. Останнє включає розширення сфери діяльності соціальних працівників, включаючи питання глобальної справедливості у розподілі природних ресурсів, захисту прав людини, роботи з вразливими групами, а також питання стигми і дискримінації. У контексті нашого дослідження її думка наводить на висновок, що соціально-вразливим ветеранам військової служби необхідно допомогти отримати право на екологічну освіту під час їхньої професійної адаптації в закладах освіти, зокрема професійної. З цього випливає, що соціальних педагог в межах своєї діяльності має забезпечити цю допомогу, а заклад освіти, як спільнота, має вирішальну роль у створенні якісної екологічної свідомості ветеранам військової служби.

Таким чином, проаналізувавши структуру екологічної компетентності та різноманітні підходи до її визначення і поєднавши отриману інформацію, можемо визначити, що екологічний концепт готовності соціальних педагогів має бути присутнім в усій компонентах, а саме у: мотиваційному (через розуміння важливості екологічної роботи та бажання зберегти навколишнє середовище); когнітивному (знання та навички для екологічної роботи з ветеранами у природних умовах, а саме знання природоохоронних законів, впливів бойових дій на навколишнє середовище та наслідки від екологічних катастроф для здоров'я ветерана); операційному (навички та вміння для реалізації екологічної професійної діяльності у роботі з ветеранами військової служби, а саме виявлення потреб у їхньому відпочинку у природному середовищі, організація екологічної діяльності ветеранів та їх сімей, тобто вміння організувати якісне екологічне середовище для них під час професійної адаптації в закладах освіти); оцінно-рефлексивний (переоцінка власних можливостей до самовдосконалення у контексті екологічної діяльності, а саме аналіз власного досвіду проведення та організації відпочинку, формування екологічної свідомості ветеранів).

Важливим у формуванні екологічного впливу на структуру готовності соціальних педагогів до роботи з ветеранами військової служби є розвиток глибинних екологічних професійних знань, розуміння екологічних проблем на різних рівнях (глобальному, державному, регіональному, місцевому). Методологічні підходи

повинні включати системний, компетентнісний, технологічний, діяльнісний та особистісно орієнтований.⁸¹⁸ Також можливе застосування екоорієнтованих педагогічних технологій у роботу, що включають комплекс методів, прийомів, засобів і форм екологічних знань та формування відповідної поведінки в розв'язанні педагогічних, екологічних, природоохоронних та здоров'язбережувальних завдань, які будуть сприяти досягненню гармонії у відносинах між людиною, суспільством і довкіллям.⁸¹⁹

Таким чином, важливе місце у формуванні екологічного впливу на готовність соціальних педагогів у роботі з ветеранами військової служби посідає екоорієнтована «зелена» освіта, що є важливим як інтеграція в освітню програму різноманітних екоорієнтованих курсів.⁸²⁰

Окрім інтеграції екологічного концепту в освітній процес, для сталого розвитку необхідно також впроваджувати та формувати знання та навички використання законодавства України, проте визнається, що не тільки формальне навчання має бути, а й дослідницько-експериментальна та еколого-просвітницька діяльності. Наприклад, П. Лузан зараховує до такої діяльності участь студентів у різноманітних екологічних гуртках, клубах, волонтерських екозаходах тощо.⁸²¹

Отже, при стандартизації змісту професійної освіти⁸²² у формуванні екологічних навчальних програм важливе місце займають, як було зазначено, що екоорієнтовані педагогічні технології, які можна розглядати як комплексний підхід до навчання, що інтегрує екологічні принципи та сталі практики в освітній процес. Згідно з досвідом закладів професійної освіти європейських країн, такі технології сприяють формуванню глибоких знань про взаємодії між людиною, суспільством, і природним середовищем, розвивають відповідальне ставлення до довкілля, і підготовлюють спеціалістів, здатних

⁸¹⁸ Каленський, А. А. (2022). Концептуальні засади екоорієнтованих педагогічних технологій у професійній (професійно-технічній) освіті. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки*, 48, 87–94. <https://doi.org/10.31376/2410-0897-2022-1-48-87-94>

⁸¹⁹ Гайдук, О. В., Герлянд, Т. М., Каленський, А. А., & Пятничук, Т. В. (2022). *Розроблення й застосування екоорієнтованих педагогічних технологій для професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників будівельної, аграрної галузей та сфери ресторанного господарства: методичний посібник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/733669/>

⁸²⁰ Чайковська, Г. Б., & Главацька, О. Л. (2019). Екологічний підхід у підготовці фахівців із соціальної роботи. *Педагогічний альманах: зб. наук. праць*. 38, 47–55. <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/13393>

⁸²¹ Лузан, П. Г. (2024). Формування екологічної компетентності майбутніх бакалаврів судноводіння: теоретичний аспект. *Professional Pedagogics*, 1(28), 131–140. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2024.28.131-140>

⁸²² Каленський, А. А. (2018). Методологічні підходи до стандартизації змісту професійної освіти. *Професійна педагогіка*, 16, 27–33. <https://doi.org/10.32835/2223-5752.2018.16.27-33>.

ефективно вирішувати екологічні виклики.⁸²³ Ключовими видами екоорієнтованої діяльності при цьому є:

– *дебати та дискусії*: стимулюють критичне мислення та обговорення актуальних екологічних проблем, що дозволяють студентам висловлювати різні точки зору та обґрунтовувати свої позиції;

– *рольові ігри*: допомагають учасникам вживатися в ролі різних стейкхолдерів у екологічних сценаріях, що сприяє глибшому розумінню екологічних викликів та їхніх соціальних наслідків;

– *кейс-метод*: залучає студентів до аналізу реальних ситуацій та вирішення конкретних екологічних кейсів, розвиває їхні практичні навички та уміння приймати обґрунтовані рішення;

– *проблемне навчання*: фокусується на ідентифікації та розв'язанні конкретних екологічних проблем, що вимагає активної участі студентів і призводить до розвитку їхніх дослідницьких та аналітичних здібностей;

– *метод проєктів*: залучає студентів до розробки та реалізації проєктів, спрямованих на поліпшення екологічної ситуації, розвиває творчі та проєктні навички, а також сприяє реальному впливу на довкілля та впливу довкілля на стан індивіда під час роботи у ньому.⁸²⁴

Як бачимо, звичайні методи і форми організації навчання⁸²⁵ і екоорієнтовані педагогічні технології включаються в освітній процес через інтеграцію в навчальні плани, де вони можуть бути реалізовані як окремі предмети, елементи в межах інших дисциплін, або через конкретний міждисциплінарний підхід, сприяють розвитку екологічної освіченості, відповідальності та професіоналізму студентів.

У країнах Європи «зелена» освіта та «зелена» соціальна робота активно досліджувалась, починаючи з другої половини ХХ ст., та трансформувалась у дослідженнях різних вчених. Інституалізувавшись лише на початку поточного століття, екологічна повістка активно впроваджується в систему освіти та надання соціальних послуг.⁸²⁶ Проте, незважаючи на набутий досвід, «зелений» напрям має власні проблеми. Однією з основних перешкод для інтеграції «зелено»

⁸²³ Каленський, А. А., Герлянд, Т. М., & Нагаєв, В. М. (2022). Концепція розроблення та використання екоорієнтованих педагогічних технологій у професійній (професійно-технічній) освіті. *Moderní aspekty vědy: XXIV. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut sro*, 24, 275–285.

⁸²⁴ Kulalaieva, N., Gerliand, T., Kalenskyi, A., Romanova, H., & Miroshnichenko, V. (2020). Monitoring and Usage of Project Technologies in Vocational (Vocational-Technical) Education Institutions. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 11(2), 243–259 <http://dx.doi.org/10.18662/brain/11.2/86>

⁸²⁵ Лузан, П. Г., & Каленський, А. А. (2014). *Методи і форми організації навчання фахівців аграрної галузі*: навчальний посібник. Логос.

⁸²⁶ Семігіна, Т. (2018). Чому соціальна робота набуває зеленого кольору? *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*, 2, 11–27. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2018_2_4

соціальної роботи є домінування неоліберальних підходів у системі вищої освіти, що акцентується на індивідуальних досягненнях і конкурентоспроможності, замість колективної відповідальності та сталості. Також недостатня увага приділяється до екологічних питань, зокрема виявлено, що як студенти, так і викладачі мають обмежені знання та обізнаність щодо екологічних питань, що частково пояснюється відсутністю цих тем у навчальних програмах. Це зумовлює необхідність змін, які включали б «зелену» соціальну роботу в якості фундаментальної складової до освітніх програм та міждисциплінарних курсів, які б об'єднали екологічні науки з соціальною роботою з акцентом на практичному досвіді через роботу з місцевими спільнотами. Існує також потреба у мультидисциплінарній співпраці, важливості співпраці між різними дисциплінами для більш ефективного впровадження зеленої соціальної роботи у практику.

Ці висновки пропонують конкретні шляхи для реформування професійної освіти та соціальної роботи, що може сприяти кращій підготовці майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах екологічних викликів.⁸²⁷

Отже, акцентуючи увагу на визначену структуру готовності соціальних педагогів до роботи з ветеранами військової служби, ми визначили, що етичні⁸²⁸ та екологічні аспекти перетинаються в її компонентах. Розвиток екологічного концепту готовності соціальних педагогів до роботи з ветеранами військової служби передбачає безпосередні зміни в багатьох напрямках навчання та використання екоорієнтованих педагогічних технологій в цьому процесі. Тобто основним завданням педагогічної науки вбачаємо впровадження екологічної інформації в поточні курси та формування «зеленої» соціальної освіти, екологізації практичних занять та створення системи позанавчальної діяльності соціальних педагогів.

Це створить відповідні умови для формування екологічного концепту готовності соціальних педагогів, які будуть готовими до розвитку екологічної свідомості ветеранів та їх родин, створення відповідних екологічних традицій, раціонального використання природних ресурсів та, найголовніше, створення відповідного екологічного середовища для професійної адаптації ветеранів військової служби у закладах професійної освіти.

⁸²⁷ Dumbu, P. (2021). Integrating green social work into social work education in University of Lincoln. <https://projekter.aau.dk/projekter/files/424934451/DumbuPortiaResearchProject.pdf>

⁸²⁸ Зайченко, І. В., Каленський, А. А., & Мельничук, Т. Ф. (2013). *Етика викладача вищої школи: навчальний посібник*. ЦП «Компринт».

3.20. ЕКОЛОГІЧНИЙ СКЛАДНИК ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ

ENVIRONMENTAL COMPONENT OF LEGAL COMPETENCE OF VOCATIONAL TEACHERS IN THE CONSTRUCTION INDUSTRY

Денис Натеса

аспірант

Інституту професійної освіти
НАПН України,

<https://orcid.org/0009-0001-1744-3209>
study.natesa@gmail.com

Denys Natesa

Postgraduate student of the

Institute of Vocational Education of the
NAES of Ukraine,

<https://orcid.org/0009-0001-1744-3209>
study.natesa@gmail.com

Узагальнено наукові здобутки фундаментальних досліджень ролі правової компетентності педагогів професійного навчання закладів професійної освіти будівельної галузі. Обґрунтовано суть екологічного складника правової компетентності як здатності розуміти екологічні процеси та управляти ними. Узагальнено нормативні документи в екологічній сфері, обов'язкові до застосування в будівельній галузі. Охарактеризовано регуляторні вимоги й правові аспекти, доведено необхідність підготовки майбутніх фахівців з екологічною свідомістю.

The summarizes the scientific achievements of fundamental research on the role of legal competence of vocational teachers of vocational education institutions in the construction industry. The essence of the environmental component of legal competence as the ability to understand and manage environmental processes is substantiated. The regulatory documents in the environmental sphere that are mandatory for use in the construction industry are summarized. Regulatory requirements and legal aspects are characterized, and the need to train future professionals with environmental awareness is proved.

Ключові слова: професійна освіта, педагог професійного навчання, правова компетентність, здобувачі освіти, екологія.

Keywords: professional education, teacher of professional education, legal competence, applicants for education, ecology.

В умовах сучасного світу, де екологічні проблеми стають дедалі актуальнішими, важливо забезпечити належний рівень підготовки фахівців у різних сферах економіки. Особливо це стосується педагогів професійного навчання, які готують майбутніх фахівців для певних галузей. У будівельній сфері, де вплив на навколишнє середовище є суттєвим, правова компетентність педагогів як важливий аспект професійної підготовки набуває значущості, зокрема у контексті її екологічного складника.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» акцентує увагу на важливості й обов'язковості дотримання чинного законодавства в усіх сферах життя, науки, техніки, економіки тощо. «Завданням законодавства про охорону навколишнього природного середовища є регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною».⁸²⁹

Будівництво є складним бізнес-процесом, що передбачає постійну взаємодію між забудовником, підрядником, інвестором, регулюючими органами й фізичними особами. Цей процес, за твердженням дослідниці І. Адамської, вимагає значних фінансових вкладень і включає комплекс заходів, спрямованих на своєчасне завершення будівництва й успішне введення об'єкта в експлуатацію. Промислове, транспортне, житлово-цивільне будівництво мають величезне економічне й соціальне значення, оскільки впливають на рівень і якість життя населення. Зокрема, ці аспекти відображають статистичні дані про обсяги інвестицій у житлове будівництво, кількість новозбудованого житла, а також нові дачні та садові будинки.⁸³⁰

Будівельна професія є наукомісткою та високотехнологічною, що викликає потребу в оновленні змісту навчання й методів його реалізації, на думку О. Гулай. Для досягнення успіху в професійній діяльності важливе глибоке знання окремих дисциплін, розуміння взаємозв'язків між ними, а також наявність професійно важливих якостей особистості. Акмеологічні технології, впливаючи на формування і мотивацію діяльності, сприяють розвитку професійних якостей у майбутніх будівельників. Активне впровадження синергетичних принципів до освітнього процесу сприятиме розвитку системного та креативного мислення.⁸³¹

⁸²⁹ Верховна рада України. (1991). *Про охорону навколишнього природного середовища*. Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-ХІІ. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

⁸³⁰ Адамська, І. (2019). Сучасний стан й тенденції розвитку будівельної галузі України. *Галицький економічний вісник*, 5 (60), 7–15. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.05

⁸³¹ Гулай, О. І. (2016). *Теоретико-методичні основи професійної підготовки майбутніх фахівців будівельного профілю в умовах неперервної освіти* [дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04]. Хмельницький.

К. Зубко в дослідженні оцінки і прогнозування еколого-економічних збитків впливу будівельної галузі на довкілля виділяє кілька аспектів. По-перше, будівництво розпочинається з відчуження земель, очищення територій, видалення рослинності та проведення земляних робіт. Обмеженість земельних площ, що можуть використовуватися для сільського господарства, є серйозною проблемою. По-друге, на довкілля та людину впливають саме будівельні матеріали (їхня радіоактивність, токсичність і пилоутворення), будівельна техніка і транспорт, а також організація і культура виробництва. Це включає руйнування ґрунтового покриву через тимчасові під'їзні шляхи, токсичні викиди від машин і транспорту, шум, вібрацію та електромагнітні поля. По-третє, у процесі будівництва також утворюється велика кількість відходів. Щорічно втрачається понад 1 млн т. металу, 30 % скла, до 15 % цементу, а до 17 % цегли перетворюється на бій і йде у відходи, та близько 40 % має різні пошкодження.⁸³²

Загальновідомо, що компетентнісний підхід є важливим як для професійної підготовки фахівців, так і для їхнього розвитку в безперервній освіті. Зупинимося на дефінітивному аналізі значущих для дослідження термінів – правова компетентність педагогів професійного навчання закладів професійної освіти будівельної галузі та екологічний її складник.

Правова компетентність педагогів професійного навчання закладів професійної освіти будівельної галузі, на нашу думку, – здатність до реалізації навчальних і виховних функцій відповідно до законів і підзаконних актів, усвідомленої діяльності в освітньому середовищі закладу професійної освіти на основі набутих правових знань, умінь, навичок, практичного досвіду й відповідних цінностей згідно з українськими регулюючими нормами і стандартами в будівельній галузі.

Екологічний складник правової компетентності передбачає здатність розуміти екологічні процеси та управляти ними, а також знання і навички, необхідні для запобігання негативному впливові на навколишнє середовище. У контексті педагогічної діяльності це означає, що викладачі повинні бути обізнані з екологічними нормами і стандартами, мати уявлення про екологічні ризики та розуміти, як упроваджувати екологічно безпечні практики в освітній процес.

Проаналізуємо наукові дослідження вітчизняних науковців щодо розвитку екологічної компетентності педагогів.

⁸³² Зубко, К. Ю. (2016). *Оцінка і прогнозування еколого-економічних збитків впливу будівельної галузі на довкілля*: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.06. Суми.

Так, М. Росновський та Є. Маринченко в науковому аналізі екологічної компетентності як складової фахової підготовки майбутнього педагога професійного навчання, стверджують, що нині в професійній педагогіці має місце протиріччя між: зростанням значущості проблем навколишнього середовища в громадській свідомості й пасивністю, неготовністю до реальних дій щодо цього захисту, об'єктивною необхідністю поширення екологічних цінностей і норм поведінки та споживацьким ставленням до навколишнього середовища. Студенти, як і раніше, спрямовані, переважно, лише на отримання екологічних знань, а використання навичок у різних практичних ситуаціях у них часто відсутнє. Водночас у сучасній ринковій економіці такі фахівці зі слабкою практичною підготовкою є мало затребуваними.⁸³³

Учена Л. Чистякова доходить висновку про зростання ролі системного підходу до розв'язання глобальних проблем, які пов'язані з екологічною кризою, у сучасному світі. У зв'язку із цим акцент у боротьбі з екологічною кризою поступово переноситься на створення нових глобальних концепцій мислення й поведінки, трансформацію суспільної свідомості та формування інноваційної системи цінностей, а отже екологічної освіти.⁸³⁴

Репрезентований аналіз підкреслює потребу в розвитку екологічного складника правової компетентності педагогів професійного навчання закладів професійної освіти будівельної галузі, щоб вони могли ефективно її сформувати у здобувачів освіти з урахуванням чинного законодавства в екологічній галузі.

Для розуміння рівня необхідних знань, умінь і навичок в опануванні чинних нормативних документів в екологічній сфері, котрі обов'язкові до застосування в будівельній галузі, нами було проаналізовано офіційний вебсайт «Інформаційне забезпечення у сфері технічного регулювання» Державного підприємства «УКРМЕТРТЕСТСТАНДАРТ».⁸³⁵

Здійснений аналіз підтверджує вичерпність і повноту наявних нормативних документів. Наразі в межах означеного дослідження репрезентуємо, на нашу думку, найважливіші Державні стандарти України (далі – ДСТУ) як нормативні документи, які створені

⁸³³ Росновський, М. Г., & Маринченко, Є. О. (2019). Екологічна компетентність як складова фахової підготовки майбутнього педагога професійного навчання. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, 178, 162–168. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2019_178_35

⁸³⁴ Чистякова, Л. О. (2021). *Теорія і практика розвитку екологічної культури майбутніх учителів трудового навчання та технологій у процесі рівневої підготовки*: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00 04. Кропивницький.

⁸³⁵ УКРМЕТРТЕСТСТАНДАРТ (n.d.). *Інформаційне забезпечення у сфері технічного регулювання*. Офіційний вебсайт ДП «УКРМЕТРТЕСТСТАНДАРТ». <http://csm.kiev.ua/>

відповідно до чинного законодавства України. Вони визначають загальні принципи, правила або вимоги та стосуються різних аспектів діяльності чи її результатів. Метою стандартів є досягнення високої якості та порядку в різних сферах, у нашому контексті – будівельній. ДСТУ розробляються на основі консенсусу серед фахівців і затверджуються уповноваженими органами. Репрезентуємо результати пошуків (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Перелік ДСТУ екологічної сфери для використання в будівельній галузі

Позначення НД	Назва НД
ДСТУ EN 17610:2022(EN 17610:2022, IDT)	Будівельні залізні вироби. Екологічні декларації продукції. Правила категорій продуктів, що доповнюють EN 15804 для будівельних залізних виробів
ДСТУ EN 17074:2022(EN 17074:2019, IDT)	Скло в будівництві. Екологічна декларація продукту. Правила категорії продукту для виробів із плоского скла
ДСТУ EN IEC 62430:2022 (EN IEC 62430:2019, IDT; IEC 62430:2019, IDT)	Екологічно свідоме проектування (ECD). Принципи, вимоги та настанови
ДСТУ CEN/TR 16470:2022 (CEN/TR 16470:2013, IDT)	Екологічні аспекти систем труб з ковкого чавуну для водопостачання та каналізації
ДСТУ EN 15804:2022(EN 15804:2012+A2:2019, IDT)/Поправка № 1:2022(EN 15804:2012+A2:2019/AC:2021, IDT)	Екологічність будівельних робіт. Екологічні декларації продукції. Основні правила для категорії будівельних виробів
ДСТУ EN ISO 14015:2022 (EN ISO 14015:2022, IDT; ISO 14015:2022, IDT)	Управління навколишнім середовищем. Настанови щодо екологічної належної перевірки
ДСТУ EN 17213:2022(EN 17213:2020, IDT)	Вікна та двері. Екологічні декларації продукції. Правила визначення категорії вікон та дверних блоків для пішоходів
ДСТУ EN ISO 22057:2022 (EN ISO 22057:2022, IDT; ISO 22057:2022, IDT)	Екологічність у будівництві та цивільних інженерних спорудах. Шаблони даних для використання екологічних декларацій про продукцію (EPD) для будівельних виробів у інформаційному моделюванні будівель (BIM)
ДСТУ EN 15942:2022 (EN 15942:2021, IDT)	Екологічність будівельних робіт. Екологічні декларації продукції. Формат спілкування бізнес-бізнес

Продовження табл. 3.9

<i>Позначення НД</i>	<i>Назва НД</i>
ДСТУ CEN/TR 15941:2022 (CEN/TR 15941:2010, IDT)	Стійкість будівельних робіт. Екологічні декларації продукції. Методологія вибору та використання загальних даних
ДСТУ CEN/TR 17005:2022 (CEN/TR 17005:2016, IDT)	Стійкість будівельних робіт. Додаткові категорії та показники впливу на навколишнє середовище. Довідкова інформація та можливості. Оцінювання можливості додавання категорій впливу на навколишнє середовище та відповідних показників і методів розрахунку для оцінювання екологічної ефективності будівель
ДСТУ EN 15978:2022 (EN 15978:2011, IDT)	Стійкість будівельних робіт. Оцінювання екологічних характеристик будівель. Метод розрахунку
ДСТУ EN 16783:2022 (EN 16783:2017, IDT)	Теплоізоляційні вироби для будівництва. Правила категорії продуктів (PCR) для виробів, виготовлених на заводі та на місці, для підготовки екологічних декларацій про продукт
ДСТУ EN 16810:2022 (EN 16810:2017, IDT)	Еластичні, текстильні та ламінатні покриття для підлоги. Екологічні декларації продукції. Правила категорії продукції
ДСТУ CEN/TR 16928:2022 (CEN/TR 16928:2016, IDT)	Настанови щодо впровадження екологічних аспектів у стандарти на продукцію та системні стандарти в галузі водовідведення
ДСТУ EN 16908:2022 (EN 16908:2017+A1:2022, IDT)	Цемент і будівельне вапно. Екологічна декларація продукції. Правила щодо категорій продукції, що доповнюють EN 15804
ДСТУ EN 16757:2022 (EN 16757:2017, IDT)	Стійкість будівельних робіт. Екологічні декларації продукту. Категорії продукту для бетону та бетонних елементів
ДСТУ EN 17645:2022 (EN 17645:2022, IDT)	Басейни для приватного використання. Екологічна ефективність. Оцінка ефективності, методологія та класифікація використання відкритих басейнів та їх обладнання
ДСТУ EN ISO 14007:2021 (EN ISO 14007:2020, IDT; ISO 14007:2019, IDT)	Екологічне управління. Настанови щодо визначення екологічних витрат і вигод
ДСТУ ISO 14008:2020 (ISO 14008:2019, IDT)	Грошове оцінювання впливів на довкілля та пов'язаних з ними екологічних аспектів
ДСТУ ISO 14015:2005	Екологічне управління. Екологічне оцінювання ділянок та організацій (ISO 14015:2001, IDT)
ДСТУ EN ISO 14007:2021 (EN ISO 14007:2020, IDT; ISO 14007:2019, IDT)	Екологічне управління. Настанови щодо визначення екологічних витрат і вигод

Продовження табл. 3.9

Позначення НД	Назва НД
ДСТУ EN 16908:2019 (EN 16908:2017, IDT)	Цемент та будівельне вапно. Декларації екологічного продукту. Правила категорії продуктів, які доповнюють EN 15804
ДСТУ EN ISO 19014-3:2019 (EN ISO 19014-3:2018, IDT; ISO 19014-3:2018, IDT)	Землерийні машини. Вимоги щодо функційної безпеки. Частина 3. Екологічні характеристики та вимоги до випробування електронних та електричних складників, використовуваних у частинах, пов'язаних з безпекою системи керування
ДСТУ EN ISO 19014-3: 2019 (EN ISO 19014-3:2018, IDT; ISO 19014-3:2018, IDT)	Машини землерийні. Функційна безпечність. Частина 3. Екологічні характеристики та вимоги щодо випробування електронних і електричних компонентів, використовуваних у пов'язаних з безпечністю частинах системи керування

Джерело: укладено автором за даними ДП «УКРМЕТРТЕСТСТАНДАРТ» (<http://csm.kiev.ua/>).

Отже, важливість правової компетентності для педагогів професійного навчання закладів професійної освіти будівельної галузі, зокрема її екологічного складника, підтверджена представленими вище чинними ДСТУ, регуляторними вимогами й правовими аспектами, необхідністю підготовки майбутніх фахівців з екологічною свідомістю, інтеграцією домінуючих у світі екологічних ініціатив будівельної галузі до вітчизняної. Деталізуємо означені напрями.

1. *Регуляторні вимоги та правові аспекти.* Важливо зазначити, що сучасні правові норми вимагають дотримання екологічних стандартів в усіх сферах діяльності, включно з будівельною. Педагоги, які навчають здобувачів освіти будівельних спеціальностей, повинні бути ознайомлені із чинним законодавством у сфері охорони довкілля, особливо Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991), «Про благоустрій населених пунктів» (2005), «Про будівельні норми» (2009) та Постановами Кабінету Міністрів України: «Деякі питання виконання підготовчих і будівельних робіт» (2011), «Деякі питання функціонування органів архітектурно-будівельного контролю та нагляду» (2020), «Деякі питання здійснення дозвільних та реєстраційних процедур у будівництві в умовах воєнного стану» (2022) тощо, котрі регулюють будівельну діяльність. Ці знання дозволяють їм формувати в студентів відповідальність за екологічні наслідки їхньої фахової діяльності, проводити перевірку відповідності будівельних матеріалів, виробів і конструкцій, що використовуються під час

будівництва об'єктів, вимогам стандартів, будівельних норм і правил, згідно із законодавством у майбутній професійній діяльності.

2. *Підготовка фахівців з екологічною свідомістю.* В умовах глобальних змін клімату та зростаючих екологічних проблем надзвичайно важливо виховувати фахівців, які будуть кваліфікованими професіоналами, свідомими екологічними агентами. Відтак викладачі, які мають високий рівень екологічної компетентності, можуть ефективно інтегрувати екологічні аспекти в освітній процес. Означене передбачає, що в стандартизації змісту професійної освіти⁸³⁶ впровадження тем, які стосуються зменшення негативного впливу будівельних матеріалів, використання ресурсозберігаючих технологій, а також застосування екоорієнтованих педагогічних технологій для професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників будівельної галузі⁸³⁷ та розуміння ними впливу будівельних об'єктів на навколишнє середовище. Це включає:

використання екологічно чистих матеріалів (будівельники повинні знати про наявність і переваги екологічно чистих та відновлювальних матеріалів, таких як деревина з сертифікованих лісів або матеріали з низьким вмістом вуглецю);

енергоефективність (освічені фахівці повинні володіти знаннями щодо проектування й реалізації енергоефективних рішень: пасивні будівлі, системи рекуперації тепла і використання відновлювальних джерел енергії);

управління відходами (ефективне управління будівельними відходами актуалізує обізнаність з методами утилізації та переробки відходів);

зменшення впливу на природу (важливо розуміти, як будівельні проекти впливають на місцеві екосистеми, та знаходити способи мінімізації цього впливу).

3. *Приклади з еколого доцільної практичної діяльності.* У багатьох країнах світу вже активно впроваджуються екологічні ініціативи в будівельній галузі. Наприклад, у США, Великобританії, Німеччині, Австралії, Канаді, Індії тощо популяризується концепція «зеленого будівництва», яка передбачає використання екологічно

⁸³⁶ Каленський, А. А. (2018). Методологічні підходи до стандартизації змісту професійної освіти. *Професійна педагогіка*, (16), 27–33. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvipto_2018_16_6

⁸³⁷ Гайдук, О. В., Герлянд, Т. М., Каленський, А. А., & Пятничук, Т. В. (2022). *Розроблення й застосування екоорієнтованих педагогічних технологій для професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників будівельної, аграрної галузей та сфери ресторанного господарства*: методичний посібник. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/733669/>

чистих матеріалів і технологій. Педагоги в цих країнах мають глибоке розуміння екологічних стандартів та навчають студентів відповідно до сучасних вимог.

За твердженням науковців Г. Фаренюка, Ю. Калюха та Ю. Іщенко, «зелені будівлі – це споруди, які розташовані, спроектовані, побудовані, відремонтовані й експлуатуються відповідно до основних принципів енергоефективності, і ще вони будуть надавати позитивний вплив на навколишнє середовище, економіку і соціальну сферу протягом усього їх життєвого циклу... Основна мета концепції сталого розвитку в геотехнічному «зеленому будівництві» полягає в тому, щоб: надати йому економічну конкурентоспроможність та достатню корисність; в той же час знизити енерго- і матеріаломісткість; зменшити площу земельних ділянок, що відводиться під будівництво; мінімізувати ризики шкоди для здоров'я і життя людей в разі аварій і небажаних подій під час геотехнічного будівництва».⁸³⁸ Зважаючи на дослідження вітчизняних учених, висловлюємо сподівання на послідовне впровадження в українських повоєнних реаліях технологій «зеленого будівництва», так необхідних для відновлення пошкоджених природних ресурсів і майбутньої містобудівної діяльності.

З огляду на здійснений аналіз, доходимо висновку, що правова компетентність педагогів професійного навчання закладів професійної освіти будівельної галузі актуальна з точки зору її відповідності чинному законодавству в екологічній галузі. Вона забезпечує знання й навички, що дозволяють, зокрема, ефективно навчати здобувачів освіти екологічно безпечним практикам, відповідати сучасним правовим вимогам та сприяти сталому розвитку галузі. Педагоги з розвиненою правовою компетентністю здатні не лише навчати практичним навичкам, але й виховувати в майбутніх фахівцях правову свідомість щодо дотримання екологічних стандартів. Упровадження екологічної освіти в освітній процес має важливе значення для їх підготовки, які володіють професійними знаннями, дотримуються екологічних стандартів та сприяють охороні навколишнього середовища.

⁸³⁸ Фаренюк, Г. Г., Калюх, Ю. І., & Іщенко Ю. І. (2020). Концепція «зеленого будівництва» та її застосування при проектуванні та розрахунках геотехнічних конструкцій. *Наука та будівництво*, 24(2), 19–43. <https://doi.org/10.33644/scienceandconstruction.v24i2.3>

3.21. ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ БУДІВЕЛЬНИКІВ

PROBLEMS OF GREENING THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE BUILDERS

Світлана Заславська

кандидат технічних наук, доцент,
науковий співробітник лабораторії
технологій професійного навчання
Інституту професійної освіти

НАПН України,

<https://orcid.org/0000-0001-8150-8428>

zaslavskaya_binpo@ukr.net

Svitlana Zaslavska

Candidate of Technical Sciences, Associate
Professor, Researcher at the Laboratory of
Vocational Training Technologies of the
Institute of Vocational Education of the
NAES of Ukraine,

<https://orcid.org/0000-0001-8150-8428>

zaslavskaya_binpo@ukr.net

Розглянуто проблеми екологізації професійної підготовки майбутніх будівельників. Розкрито сутність екологічної освіти та сформульовано п'ять основних проблем, що заважають її впровадженню. Зазначено можливі шляхи їх вирішення. Наведено приклад нового навчально-методичного забезпечення екологічних кейсів. Розкрита значущість екологізації професійного навчання для сталого розвитку будівельної галузі.

The problems of ecologization of the professional training for future construction workers in educational institutions are considered. The essence of ecological education is revealed and five main problems hindering its implementation are formulated. Possible ways of solving them are indicated. An example of a new educational and methodological support for environmental cases is given. The reveal the importance of ecologization for the sustainable development of the construction industry.

Ключові слова: екологізація професійної підготовки, проблеми екологізації, екологічні кейси, лицювальник-плиточник, маляр.

Keywords: ecologization of professional training, problems of ecologization, ecological cases, tiler-facer, painter.

Перед світом постали гострі екологічні проблеми, а саме: забруднення довкілля, глобальне потепління, утилізація відходів, військові дії тощо. В той же час, як показали дослідження, самі будівельні об'єкти – серйозне джерело забруднення довкілля. За даними Програми ООН з навколишнього середовища, на будівництво припадає близько 39 % світових викидів вуглекислого газу, 40 % споживання енергії та 30 % використання сировини.⁸³⁹

⁸³⁹ Feige, A., Wallbaum, H., & Krank, S. (2011). Harnessing stakeholder motivation: towards a Swiss sustainable building sector. *Building Research & Information*, 39(5), 504–517. <https://doi.org/10.1080/09613218.2011.589788>

Зменшити вплив будівель на навколишнє середовище протягом усього терміну експлуатації дозволяють технології зеленого будівництва, що зумовлює необхідність навчати майбутніх будівельників інноваційним зеленим технологіям. Отже, екологізація професійної підготовки будівельників стала важливим аспектом сучасного будівництва.

Екологічна освіта пов'язує нас із навколишнім світом, навчаючи нас знанням про природне та штучне середовище. Екологічна освіта підвищує обізнаність про проблеми, що впливають на довкілля, від якого ми всі залежимо, а також про дії, які ми можемо вжити для його підтримки та покращення.

Екологічна освіта заохочує студентів досліджувати, як і чому все відбувається, й ухвалювати власні рішення щодо складних екологічних питань. Розвиваючи та вдосконалюючи навички критичного та креативного мислення, екологічна освіта допомагає виховувати нове покоління поінформованих споживачів, працівників, а також осіб, які ухвалюють рішення.⁸⁴⁰

Однак використання екологічних принципів в професійній підготовці майбутніх будівельників стикається з низкою проблем, які можна згрупувати таким чином:

1. Відсутність комплексного підходу до екологізації навчальних програм.

Навчальні програми закладів професійної освіти, що готують будівельників, недостатньо охоплюють питання екологічної безпеки. Часто екологічні аспекти розглядаються фрагментарно, без ув'язування з основними професійними дисциплінами. Такий підхід приводить до того, що випускники не володіють цілісним розумінням екології як важливого компонента їх майбутньої професійної діяльності.

Нами досліджувалася проблема екологізації професійної підготовки лицювальників-плиточників. Установлено, що екологічні вимоги при виконанні облицювальних робіт включають три групи:

– організаційні, покликані, по можливості, максимально зберігати зелені насадження, що знаходяться на будівельному майданчику, зберігати та повертати зворотну тару від плитки постачальнику;

– технологічні, націлені на використання екологічно чистих матеріалів, застосування інноваційних маловідходних та безвідходних технологій;

⁸⁴⁰ Greenfield, E. (2022, September 26). Need and Importance of Environmental Education. *Sigma Earth*. <https://sigmaearth.com/need-and-importance-of-environmental-education>

– особистісні, що передбачають наступне: відходи та сміття скидати з будівель та споруд тільки з використанням закритих лотків та бункерів-накопичувачів; не виливати залишки розчинників на землю та не закопувати технічні відходи, наприклад, цементний розчин, у землю; не засипати сміттям кореневі шийки та стовбури дерев, що ростуть на будівельному майданчику тощо.

У процесі навчання майбутніх лицювальників-плиточників слід формувати у них екологічну компетентність при вивченні конкретних тем програми та курсу в цілому. Втім, за нормативним документом професійної (професійно-технічної) освіти СП(ПТ)О 7132.Ф 43.33-2017 Лицювальник – плиточник 3–7 розряду,⁸⁴¹ що діяв до останнього часу, «Екологія» як окрема тема до освітньої програми не включалася. Відповідно, не передбачався розгляд екологічної проблематики при навчанні окремим технологіям із виконання лицювальних робіт, а до переліку ключових компетентностей не було включено екологічну.⁸⁴² І лише в стандарті СП(ПТ)О 7132. Ф.43.33-23, затвердженому 8 березня 2024 р., що впроваджується в освітній процес з 1 вересня 2024 р.,⁸⁴³ до ключових компетентностей включена екологічна та енергоефективна. Проте питання комплексного підходу до екологізації професійного навчання майбутніх будівельників дотепер не вирішено.

2. Брак кваліфікованих педагогів.

Як наголошують науковці, країнам, що розвиваються, може не вистачати необхідної робочої сили та навчальних програм для підтримки впровадження екологічного будівництва в практику.⁸⁴⁴ Адже впровадження методів зеленого будівництва часто вимагає кваліфікованої робочої сили зі спеціальними знаннями. Проте для повноцінного впровадження екологічних стандартів в освітній процес потрібні педагоги, котрі володіють як глибокими знаннями в сфері екології, так і практичним досвідом їх застосування в будівництві. У наш час відчувається дефіцит таких фахівців, що ускладнює сучасне

⁸⁴¹ Міністерство освіти і науки України, Міністерство соціальної політики України. (2017, 13 листопада). *Стандарт професійної (професійно-технічної) освіти СП(ПТ)О 7132.Ф.43.33-2017. Професія: Лицювальник-плиточник.* https://e7181efe-9be4-403c-b75d-78db84b6fb76.filesusr.com/ugd/8cd044_2688905dfafb4f059a7ea4dba23cee3c.pdf

⁸⁴² Заславська, С. (2023). Екоорієнтовані виробничі технології у професійній підготовці лицювальників-плиточників. *Професійна педагогіка*, 2(27), 87–96. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2023.27.87-96>

⁸⁴³ Міністерство освіти і науки України. (2024а). *Державний освітній стандарт 7132.Ф.43.33-23. Професія: Лицювальник-плиточник.* <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/pto/standarty/2024/03/08/Nakaz.MON-289.vid.08.03.2024-Litsyuvalnik-plitochnik-1.1.pdf>

⁸⁴⁴ Rahim, F. A. M., Yusoff, N. S. M., Chen, W., Zainon, N., Yusoff, S., & Deraman, R. (2016). The challenge of labour shortage for sustainable construction. *Planning Malaysia*, 14(5). <https://doi.org/10.21837/pm.v14i5.194>

навчання здобувачів професійної освіти екологічним вимогам і стандартам. Як наслідок – *брак кваліфікованої робочої сили.*

3. Нестача навчально-методичної літератури.

Наявні навчально-методичні матеріали часто застарілі і не відповідають сучасним реаліям та вимогам в сфері екологічного будівництва. Це стосується як теоретичних посібників, так і практичних рекомендацій щодо екологічних стандартів та технологій, що ускладнює процес навчання й перешкоджає формуванню необхідних компетентностей у здобувачів професійної освіти.

У лабораторії технологій професійного навчання Інституту професійної освіти НАПН України розробляються сучасні екологічні кейси, зокрема з будівельної галузі, деякі з них наводимо у даному матеріалі.

4. Недостатня увага до формування практичних навичок.

Важливою складовою підготовки будівельників є оволодіння практичними навичками. Однак в рамках існуючих навчальних програм екологічні аспекти, пов'язані з практичними заняттями, часто залишаються на другорядних ролях. Це приводить до того, що випускники недостатньо підготовлені до застосування екологічно чистих технологій і матеріалів в реальній будівельній практиці.

5. Слабкий зв'язок між закладами освіти і будівельною індустрією.

Важливим аспектом успішної екологізації є тісна взаємодія закладів освіти з будівельною індустрією. Зараз такі зв'язки недостатньо розвинені, це приводить до того, що навчальні програми не завжди враховують актуальні потреби галузі та новітні екологічні стандарти.

Розглянуті проблеми є актуальними для України. Отже, слід працювати над їх розв'язанням, особливо в період повоєнної відбудови країни.

На допомогу викладачам будівельних закладів професійної освіти нами розробляються новітні навчально-методичні посібники у вигляді кейсів з різних галузей, у тому числі будівельної.

Нижче наводимо приклад кейсів різних типів.

Навчальний кейс для лицувальників-плиточників з використанням екологічно чистих матеріалів.

Підготовка в закладах професійної (професійно-технічної) освіти згідно з Державним стандартом 7132. F.43.33-23

Презентація: В останнє десятиліття споживачі стають все більш свідомими та відповідальними у виборі матеріалів для свого житла. Одним із ключових трендів в будівництві та дизайні інтер'єру стало

прагнення до використання екологічно чистих матеріалів. У цьому контексті облицювання стін глазурованою керамічною плиткою та настилення підлоги з керамічної плитки з використанням екологічно чистих матеріалів виходить на передній план як стійке та сучасне рішення.

Назва навчального кейса: Настилення підлоги з керамічної плитки з використанням екологічно чистих матеріалів.

Мета кейсу:

Пояснити здобувачам освіти основні способи укладання керамічної плитки з акцентом на використанні екологічно чистих та безпечних для здоров'я людини матеріалів. Сформувати уміння планування, вибору матеріалів і технології настилення підлоги з керамічної плитки.

Вхідні дані:

Здобувачі вже мають базові знання про матеріали та інструменти для виконання облицювальних робіт, підготовку основи для настилення підлоги.

Завдання кейса:

- Пояснити здобувачам, які види екологічно чистих матеріалів застосовуються при настиленні підлоги з керамічної плитки;
- Розповісти про алгоритм технологічного процесу при настиленні підлоги з керамічної плитки різними способами (квадратними з фризом, діагональними рядами);
- Сформувати вміння техніки роботи для забезпечення якості настилення.

Кроки кейса:

- Розглянути каталоги та прайс-листи фірм у сфері екологічно чистих матеріалів для настилення підлоги з керамічної плитки;
- Пояснити здобувачам прийоми підготовки основи підлоги під настилення керамічною плиткою (розподіл покриття підлоги, установка маяків);
- Пояснити алгоритм технології настилення підлоги різними способами;
- Практичний показ техніки настилення підлоги різними способами з відпрацюванням їх здобувачами освіти.

Заключний етап: оцінка якості виконаних робіт. Аналіз помилок, способів їх усунення.

Матеріали та обладнання: керамічна плитка, клейові суміші інструменти робочі та контрольні для підготовки поверхні, наклеювання плитки, будівельний міксер, захисний одяг.

Дидактичний матеріал: каталоги, прайс-листи виробників матеріалів, відеоінструкції з техніки наклеювання керамічної плитки, інструкції з охорони праці при роботі з матеріалами та інструментами.

Самостійна робота

Опис кейса:

Ви працюєте лицювальником-плиточником у компанії, яка спеціалізується на еко-ремонті житлових та комерційних приміщень. Клієнт побажав виконати настилення підлоги в туалетній кімнаті площею 6 кв. м, облицювання каміну – 4 кв. м та настилення підлоги перед каміном – 2 кв. м із використанням екологічно чистих матеріалів. Клієнт очікує від вас не тільки якісної роботи, але й консультації щодо вибору дизайну оформлення, матеріалів та догляду за плиткою.

Завдання для здобувачів:

1. Підбір дизайну виконання замовлення:

- Підібрати декілька варіантів виконання замовлення;
- Узгодити вибраний клієнтом варіант (рис. 3.7).

Джерело: Internet.

Рис. 3.7. Варіант дизайнерського рішення для туалетної кімнати та каміну

2. Вибір матеріалів:

– Відвідайте будівельний супермаркет. Підберіть керамічну плитку та клейові суміші, які відповідають критеріям екологічності. Обґрунтуйте свій вибір.

– Враховуючи площу туалетної кімнати, каміну, розрахувати необхідну кількість плитки з урахуванням можливих відходів (приблизно 10%), клейової суміші.

3. Планування робіт:

– Скласти детальний план робіт з укладання плитки, включаючи підготовку поверхні;

– Описати етапи підготовки поверхні до укладання плитки з акцентом на важливості екологічно чистого підходу.

4. Техніка укладання:

– Описати процес укладання плитки, вказавши особливості роботи з екологічно чистими клейовими сумішами.

– Розробити інструкцію з догляду за керамічною плиткою, укладеною з використанням екологічно чистих матеріалів.

5. Безпека та екологічність:

– Описати заходи безпеки при роботі з клейовими сумішами та плиткою.

– Роз’яснити, чому важливо використовувати екологічно чисті матеріали у сучасному будівництві та ремонті.

6. Заповніть таблицю (табл. 3.10):

Таблиця 3.10

**Технологічна послідовність операцій
при настиланні підлоги з керамічної плитки**

№ з/п	Найменування операцій	Інструменти, пристосування, інвентар	Матеріали		
			Найменування	Витрати на 1 м ²	Вартість, грн/м ²

Критерії оцінювання:

– Правильність та обґрунтування вибору матеріалів;
– Детальність планування та обґрунтованість етапів робіт;
– Дотримання технічних вимог та рекомендацій при укладанні плитки;

– Урахування екологічних аспектів та заходів безпеки;

– Якість та повнота інструкції з догляду за плиткою.

Ресурси для виконання кейса:

– нормативні документи з будівельних норм та правил;

– виробничі каталоги екологічно чистих матеріалів для лицювання;

– література з основ будівельних та ремонтних робіт, з акцентом на екологічно чисті матеріали.

Цей кейс дозволить здобувачам освіти глибше зрозуміти принципи екологічного будівництва та ремонту, а також розвинути важливі професійні навички, необхідні для сучасного лицювальника-плиточника.

*Навчальний кейс для здобувачів професійної
(професійно-технічної) освіти.*

Підготовка за Державним стандартом професійно-технічної освіти
ДСПТО 7141.Ф. 43.34-2015 Професія: Маляр. Код: 7141.
Спеціалізація: маляр (будівельні роботи)⁸⁴⁵

Презентація: в останні роки зростає занепокоєння щодо екологічної стійкості в різних галузях промисловості, включаючи будівництво та дизайн інтер'єру. Традиційні фарби для інтер'єру часто містять леткі органічні сполуки (ЛОС) та інші шкідливі хімічні речовини, які можуть виділяти токсичні пари, сприяючи забрудненню повітря в приміщенні та становлять ризик для здоров'я мешканців. У відповідь на ці занепокоєння з'явилися екологічно чисті альтернативні фарби, розроблені з натуральних інгредієнтів і низьким рівнем ЛОС, щоб мінімізувати вплив на навколишнє середовище та сприяти покращенню якості повітря в приміщенні.

Назва навчального кейса: фарбування внутрішніх приміщень з використанням екологічно чистих матеріалів.

Мета кейса: ознайомлення здобувачів освіти з принципами фарбування внутрішніх приміщень за допомогою екологічно чистих матеріалів, практичне опанування навичок роботи з такими матеріалами, а також доведення доцільності та ефективності переходу на екологічно чисті лакофарбові матеріали для внутрішніх малярних робіт.

Сценарій навчального кейса: уявіть, що ви є здобувач освіти будівельного закладу професійної освіти, що спеціалізується на будівництві та оздоблювальних роботах. Ваша навчальна група під час виробничої практики отримала завдання провести дослідження та практичні заняття щодо використання екологічно чистих матеріалів для фарбування внутрішніх приміщень закладу освіти.

⁸⁴⁵ Міністерство освіти і науки України, Міністерство соціальної політики України. (2015, 10 липня). *Державний стандарт професійно-технічної освіти ДСПТО 7141.Ф. 43.34-2015. Професія: Маляр.* http://profstandart.org.ua/upload/files/files/Reestr_osvitnih_standartiv/7132.F.43.33-2015.pdf

Кроки освітнього процесу:

1. *Дослідження та аналіз.* Здобувачі проводять дослідження щодо існуючих екологічно чистих матеріалів для внутрішнього фарбування.⁸⁴⁶ Вони вивчають основні принципи та склад таких матеріалів, їх переваги та недоліки порівняно з традиційними фарбами. У процесі відбору враховуються такі фактори, як продуктивність, економічна ефективність і вплив на навколишнє середовище, варіанти екологічно чистих фарб, доступних на ринку.

2. *Вибір матеріалів.* На основі проведеного аналізу здобувачі обирають конкретні екологічно чисті матеріали, які використовуватимуться в рамках навчального проєкту. Заповніть табл. 3.11.

Таблиця 3.11

Екологічні фарби для внутрішніх робіт

Назва екологічно чистої фарби	Основа фарби	Застосування

3. *Практичні заняття.* Здобувачі проводять практичні заняття з підготовки поверхні, нанесення фарби, використання інструментів, дотримуючись вимог охорони праці під час роботи з екологічно чистими матеріалами.⁸⁴⁷ Для визначення матеріально-технічного забезпечення слід заповнити табл. 3.12.

Таблиця 3.12

Види екологічної фарби

Вид екологічної фарби	Найменування технологічної операцій	Інструменти	Матеріали	
			Назва	Витрати на 1 м ²

4. *Моніторинг та оцінка.* У процесі практичних занять здобувачі моніторять якість нанесення фарби. Отримують практичний досвід,

⁸⁴⁶ Anserglob. (n.d.). Фарби. Офіційний сайт компанії Anserglob. <https://www.anserglob.ua/ua/catalog/kraski/>

⁸⁴⁷ Нікуліна, А. С., Заславська, С. І., & Ничкало, Н. Г. (2007). *Малярні роботи (інтегрований курс модульного навчання): у 3-х частинах.* Підручник. Частина друга. Вікторія.

спостерігаючи за такими факторами, як адгезія, довговічність, збереження кольору, міцність та стійкість фарби до впливу зовнішніх факторів. Вони також оцінюють рівень випаровування летких органічних сполук (ЛОС) та його вплив на якість повітря у приміщенні.

5. *Аналіз результатів.* Після завершення практичних занять здобувачі аналізують отримані результати, роблять висновки щодо ефективності використання екологічно чистих матеріалів для внутрішнього фарбування та пропонують рекомендації для покращення процесу.

Очікувані результати:

- Розуміння основних принципів та переваг використання екологічно чистих матеріалів для внутрішнього фарбування;
- Опанування навичок роботи з цими матеріалами, включаючи підготовку поверхні, нанесення фарби з дотриманням вимог охорони праці;
- Здатність проводити моніторинг якості роботи та оцінювати вплив екологічно чистих матеріалів на якість повітря у приміщенні;
- Покращена якість повітря в приміщенні завдяки зниженню викидів ЛОС у екологічно чистих фарб, що сприяє здоровішому внутрішньому середовищу для здобувачів, викладачів і персоналу.

Навчальний кейс із фарбування внутрішніх приміщень із використанням екологічно чистих матеріалів є цінним інструментом для здобувачів професійної освіти, що дозволяє їм набути знань та навичок, необхідних для успішної роботи у сфері будівництва та дизайну інтер'єру.

Екологізація професійної підготовки будівельників – це важливий крок на шляху до сталого розвитку будівельної галузі. Рішення вищезазначених проблем вимагає комплексного підходу та активної взаємодії усіх стейкхолдерів освітнього процесу. Лише в цьому випадку можна буде підготувати фахівців, що здатні ефективно працювати в умовах сучасних екологічних викликів. Дослідницькі кейси спрямовані на розвиток у здобувачів професійної освіти навичок критичного та креативного мислення.

3.22. МЕТОДИКА ЗАСТОСУВАННЯ ЕКООРІЄНТОВАНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ БУДІВЕЛЬНИКІВ

METHODS OF APPLYING ECO-ORIENTED PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE BUILDERS

Тетяна Пятничук
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
лабораторії технологій професійного
навчання Інституту професійної освіти
НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0002-5607-2949>
ptv2613@ukr.net

Tetiana Piatnychuk
Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Researcher at the Laboratory of
Vocational Training Technologies of the
Institute of Vocational Education of the
NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-5607-2949>
ptv2613@ukr.net

Сучасний стан будівельної галузі та катастрофічна екологічна ситуація у повоєнній Україні передбачають спрямованість професійної підготовки майбутніх робітників-будівельників на активізацію пізнавальної діяльності з вирішення проблем навколишнього середовища, екологічне виховання, відповідальність за наслідки професійної діяльності. Доцільним та результативними у освітньому процесі є розроблені та впроваджені педагогами екоорієнтовані педагогічні технології.

The current state of the construction industry and the catastrophic environmental situation in post-war Ukraine require that the professional training of future construction workers be focused on intensifying cognitive activities to solve environmental problems, environmental education, and responsibility for the consequences of professional activities. The development and application of eco-oriented pedagogical technologies by teachers is expedient and effective in the educational process.

Ключові слова: професійна підготовка, екоорієнтовані педагогічні технології проблемного навчання, інформаційно-комунікаційні, проектного навчання, кейс-метод, екологізація.

Keywords: professional training, eco-oriented pedagogical technologies of problem-based learning, information and communication, project-based learning, case method, greening.

Повоєнна відбудова Україна передбачає вирішення значного обсягу проблем, зокрема і гострих екологічних: подолання наслідків військових дій, забруднення навколишнього середовища, утилізація відходів тощо. Значною мірою це стосується будівництва як галузі, здатної розв'язувати зазначені проблеми за рахунок нових технічних і технологічних рішень. Підприємства будівельної галузі при виробництві будівельних матеріалів та спорудженні об'єктів чинять значний негативний вплив на довколишнє середовище:

використовують природні ресурси (воду, пісок, глину, природний камінь тощо), продукують шкідливі відходи, забруднюють повітря, ґрунти, тощо. Ураховуючи викладене, маємо піклуватися про екологічну безпеку, яка передбачає такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічного стану та виникнення небезпеки для здоров'я людей.⁸⁴⁸

За визначенням Концепції екологічної освіти України саме закладам освіти належить провідна й найважливіша роль у формуванні особистості з новим екоцентричним типом мислення й свідомості, високим ступенем екологічної культури. Водночас, це завдання можуть розв'язати лише педагоги зі сформованою екологічною компетентністю.⁸⁴⁹

Екологічна освіта майбутніх будівельників повинна спрямовуватися на формування екологічної культури окремих осіб і суспільства в цілому, екологізацію навчальних предметів та програм підготовки, формування навичок, фундаментальних екологічних знань, екологічного мислення і свідомості, що ґрунтуються на ставленні до природи як універсальної, унікальної цінності. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2030 року» визначає одним із завдань «впровадження освіти в інтересах збалансованого (сталого) розвитку, екологічної освіти та виховання, просвітницької діяльності з метою формування в суспільстві екологічних цінностей і підвищення його екологічної свідомості».⁸⁵⁰

Ключовими складовими механізму розроблення та застосування екоорієнтованих педагогічних технологій у професійній підготовці майбутніх кваліфікованих робітників науковці визначають такі: «усвідомлення цінності екологічного знання майбутніх кваліфікованих робітників; створення розвивального творчого пізнавального середовища для виявлення суб'єктних можливостей майбутніх кваліфікованих робітників у вирішенні екологічних проблем;

⁸⁴⁸ Верховна рада України. (1991). *Про охорону навколишнього природного середовища*. Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-ХІІ. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

⁸⁴⁹ Міністерства освіти і науки України. (2001). Про концепцію екологічної освіти в Україні. In *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*. Рішення колегії Міністерства освіти і науки України № 13/6-19 від 20.12.2001 року.

⁸⁵⁰ Верховна рада України. (2019с). *Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2030 року*. Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>

організація співробітництва та діалогового спілкування між суб'єктами освітнього процесу щодо розроблення й застосування екоорієнтованих педагогічних технологій у професійній підготовці майбутніх кваліфікованих робітників».⁸⁵¹

Екоорієнтовані педагогічні технології у професійній підготовці майбутніх робітників будівельної галузі мають на меті активізацію пізнавальної діяльності учнів з екологічних питань, екологічне виховання та відповідальне ставлення до збереження довкілля, формування професійної компетентності з урахуванням зазначених проблем. Особливої уваги педагогів заслуговують інтерактивні технології: проблемного навчання, інформаційно-комунікаційні, проєктного навчання, кейс-технологія тощо.

Екоорієнтована технологія проблемного навчання у підготовці майбутніх робітників будівельної галузі є одним із засобів розвитку активності, самостійності, розкриття розумових здібностей, засвоєння матеріалу, здатності долати перешкоди та труднощі:

– проблемний метод передбачає завдання учням на пояснення процесів на основі явищ та фактів теоретичного матеріалу; використання протиріч між досліджуваними фактами і наявними знаннями;

– частково-пошуковий метод передбачає побудову гіпотези на основі відомої теорії, а потім її перевірку, знаходження раціонального шляху вирішення при заданих умовах і кінцевій меті: учням пропонується самостійно вибрати шляхи зменшення використання природних матеріалів для виробництва будівельних матеріалів, обдумати способи використання відходів виробництва, провести дослідження досвіду країн світу з використання надр та їх збереження, зафіксувати факти, порівняти, зробити висновки;

– дослідницький метод дозволяє тісніше пов'язувати навчання з життям та професійною діяльністю та передбачає завдання: знаходження самостійного рішення, пошук інформації щодо вирішення екологічних проблем у зарубіжних країнах.⁸⁵²

⁸⁵¹ Гайдук, О. В., Герлянд, Т. М., Каленський, А. А., & Пятничук, Т. В. (2022). *Розроблення й застосування екоорієнтованих педагогічних технологій для професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників будівельної, аграрної галузей та сфери ресторанного господарства: методичний посібник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/733669/>

⁸⁵² Пятничук, Т. (2022а). Застосування екоорієнтованої технології проблемного навчання у підготовці майбутніх робітників будівельної галузі. *Professional Pedagogics*, 1(24), 138–144. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.24.138-144>

Екоорієнтовані інформаційно-комунікаційні технології у професійній підготовці будівельників передбачають використання педагогами цифрових освітніх ресурсів (електронні навчальні матеріали):

– електронні підручники, посібники та матеріали з предметів «матеріалознавство», «технологія штукатурних робіт», «сучасні екоорієнтовані технології будівництва» із включенням інформації з екологічних питань і завдань;

– електронні методичні розробки для підготовки до семінарських, практичних і лабораторних занять з тем «визначення терміну тужавлення гіпсового тіста», «визначення властивостей і якості декоративних матеріалів» із визначеними екологічними завданнями;

– віртуальні та дистанційні екоорієнтовані завдання для формування дослідницьких умінь з тем «технологія нанесення венеціанської штукатурки та її імітація», «фактурне декорування поверхонь підручними засобами»;

– електронні довідники, словники, перекладачі та бази даних для використання у процесі навчання: «вирій життя будівельників», «краса професії штукатур», «екологічний словник будівельника» тощо.⁸⁵³

У формуванні екологічної культури та вихованні майбутніх робітників будівельної галузі з використанням ІК технології педагогам доцільно впроваджувати інноваційні форми організації освітнього процесу, використовувати нестандартні уроки, зокрема:

– усні журнали, діалоги, роздуми, диспути із висвітленням учнями проблем екології у будівельній галузі з використанням комп'ютерного, мультимедійного та технічного обладнання;

– уроки-подорожі з презентаціями «екологічного застосування будівельних матеріалів» у різних країнах; «зеленого» будівництва;

– організацію і проведення екскурсій на підприємства з виробництва будівельних матеріалів та виробів з підведенням підсумків з напрямку «дотримання екологічних вимог»;

– проведення міжпредметних уроків «виробниче навчання», «технологія», «матеріалознавство» тощо.

⁸⁵³ Пятничук, Т. В. (2022b). Застосування екоорієнтованих інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці робітників будівельної галузі. *Вісник Глухівського НПУ ім. О. Довженка. Педагогічні науки*, 2(49), 92–98. <https://www.conference.ivet.edu.ua/index.php/2022-1/article/view/179/164>

У освітньому процесі доцільним є застосування засобів мультимедіа:

- використання електронних лекторів, тренажерів, підручників, енциклопедій;
- розробка ситуаційно-рольових та інтелектуальних ігор з використанням штучного інтелекту;
- моделювання процесів і явищ;
- забезпечення дистанційної форми навчання;
- проведення інтерактивних освітніх телеконференцій;
- побудова систем контролю й перевірки знань і умінь студентів (використання контролюючих програм-тестів);
- створення і підтримка сайтів закладів освіти;
- створення презентацій навчального матеріалу;
- здійснення проєктивної і дослідницької діяльності.

У професійній підготовці робітників будівельної галузі можуть використовуватися різні види хмарних сервісів: приватна хмара (Private cloud), спільна хмара (Community cloud), публічна хмара, гібридна хмара (Hybrid cloud), зокрема, для пошуку екоорієнтованої інформації з тем «технології лицювання древності», «технологія виконання плиточних робіт», «технологія виконання мозаїчних підлог» тощо.

Педагогами можуть використовуватися різні форми роботи з використанням екоорієнтованих інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці майбутніх робітників-будівельників:

- групова робота учнів доцільна при опануванні навчального матеріалу, обов'язкового для всіх учнів групи для формування умінь і навичок на основі виконання однакових завдань, зокрема «визначити шкоду довкіллю при використанні піску, води» у роботі з електронним підручником «технологія штукатурних робіт»;
- бригадна форма організації навчання передбачає досягнення результатів за опосередкованого керівництва педагога з використанням електронних методичних розробок при виконанні учнями лабораторно-практичних робіт: підготувати висновки «пропозиції по використанню відходів будівельного виробництва», «вода: особливості використання». У такій співпраці формуються здатності учнів працювати у команді за принципами партнерства й співробітництва, з урахуванням того, що на будівельних об'єктах праця будівельників організована за бригадною формою;

– індивідуальна форма роботи передбачає розроблення педагогом диференційованих завдань за змістом та складністю відповідно до можливостей учнів;

– самотійна робота з використанням електронних бібліотек, довідників, енциклопедій: передбачає пошук інформації з тем «відновлювальні джерела електроенергії для будівельної галузі», «закритий цикл використання води» та створення учнями презентацій;

– позаурочні форми роботи: робота гуртків «будівництво й екологія»; підготовка рефератів «історія використання цементу», «плитка: від древності до сучасності» із залученням текстів, зображень з Інтернету для участі у проведенні професійних тижнів; конкурсів професійної майстерності, виставок; розроблення учнями власних проєктів участь у загальноучилищному проєкті «Кроки екологічного розвитку і виховання учнів» тощо.⁸⁵⁴

Екоорієнтована проєктна технологія використовується у професійній підготовці будівельників з метою розвитку пізнавальної активності, критичного і творчого мислення, пізнавальної самотійності, наполегливості, творчості, орієнтації в інформаційному просторі. Екоорієнтований інформаційний проєкт – передбачає виконання учнями завдань на збір і оброблення інформації, зокрема з історії використання людством будівельних природних матеріалів, створення штучних будівельних матеріалів, способів утилізації відходів, екологічних наслідків недбалого використання відходів тощо. Екоорієнтований практико-орієнтований проєкт передбачає вдосконалення професійних умінь учнів та формування екологічно доцільної поведінки у професійній діяльності, зокрема розроблення проєктів з певних тем технології виконання робіт, матеріалознавства з урахуванням можливої шкоди довкіллю від професійної діяльності та способів її уникнення.

Кейс-технологія у навчанні будівельників передбачає опис (демонстрацію) та аналіз реальних ситуацій будівельної галузі з метою формування у майбутніх робітників певного досвіду вирішення проблем у професійній діяльності. Учні аналізують запропоновану ситуацію (на друкованих чи комп'ютерних носіях), разом із педагогом пропонують можливі рішення й обирають реально можливі для

⁸⁵⁴ Пятничук, Т. В. (2022b). Застосування екоорієнтованих інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці робітників будівельної галузі. *Вісник Глухівського НПУ ім. О. Довженка. Педагогічні науки*, 2(49), 92–98. <https://www.conference.ivet.edu.ua/index.php/2022-1/article/view/179/164>

рішення проблеми. Такі кейси містять реальну інформацію про реальні ситуації у будівельній галузі.⁸⁵⁵

В екоорієнтованій професійній підготовці будівельників доцільно використовувати різні види кейсів, зокрема для дослідження напрямів покращення енергетичної ефективності у будівельній галузі. Завданням педагога є підбір відповідної реальної інформації, а учні мають вирішити поставлені питання або завдання. Педагог має допомагати мислити, спілкуватися, сперечатися (але не нав'язувати власну думку), спрямовувати дискусію з допомогою проблемних питань, контролювати час, залучати всіх учнів до роботи тощо.

Пояснювальні кейси з енергетичної ефективності в будівництві можуть бути зокрема з теми «Пасивні будинки». Теоретичний матеріал кейсу може містити інформацію про важливі складові пасивного будинку:

- високий рівень теплоізоляції;
- добре ізольовані віконні рами з потрійним низькоенергетичним склом;
- конструкція без теплових містків; герметична оболонка будівлі;
- комфортна вентиляція з високою ефективною рекуперацією тепла.

Зазначається, що завдяки технічним рішенням, які використовуються в пасивному будинку, можна зробити свій будинок незалежним від подорожчання енергоносіїв, або перебоїв електрики. У роботі з пояснювальними кейсами педагогам доцільно використовувати методи опису та системного аналізу.

Завданнями для учнів можуть бути:

- визначити будівельні матеріали для теплоізоляції фасадів та їхні властивості;
- пошук інформації з досвіду будівництва пасивних будинків тощо.

Описові або розповідні кейси доцільно використовувати з інформацією про сучасні енергоефективні будівельні матеріали, зокрема сірчаний бетон, скламагнієві листи, целюлозний утеплювач, матеріали на основі деревини, новітні покрівельні матеріали тощо. Система кейсів з вивчення властивостей цих матеріалів з

⁸⁵⁵ Пятничук Т. В. (2023). Методика застосування кейс-методу у дослідженні енергоефективності будівельної галузі у професійній підготовці. *Вісник Глухівського НПУ імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки*, 2(52), 96–102.

використанням проблемних методів уможливить формування у учнів стійкої екоорієнтованої позиції у професійній діяльності. Завданнями для учнів в описових кейсах педагог може передбачити такі: визначити частини будинків, конструкцій для використання зазначених будівельних матеріалів для покращення енергетичної ефективності будівель тощо.

Міні кейси можуть створюватися педагогами з тем: «Сучасні способи теплоізоляції будівель» – у змісті надається коротка інформація про енергетичну ефективність утеплення будинків, а завдання учнів полягає у виборі виду матеріалу та обґрунтуванні цього рішення тощо.

Навчальні (керовані) кейси можуть використовуватися для конкретної професії, зокрема для опоряджувальників будівельних містити інформацію про сучасні енергоефективні матеріали для утеплення фасадів. Учні отримують завдання на підбір варіантів використання цих матеріалів у професійній діяльності.

Одиничні кейси доцільно використовувати при ознайомленні з нормативними документами. У змісті кейсу надається інформація домобудівельних норм, зокрема ДБН В.1.2-11:2021 «Енергозбереження та енергоефективність». Завданнями для декількох робочих груп учнів є підбір пропозицій по вдосконаленню енергетичної ефективності з кожного з цих напрямків, пошук інформації про вирішення цих проблем в інших країнах.

Тестові кейси містять певні завдання з перевірки набутих знань з енергетичної ефективності у будівельній галузі.

Зазначимо, що створення кейсів педагогами і їхнє використання є творчим, креативним процесом, передбачає різні варіанти і можливості в навчальній діяльності.⁸⁵⁶

⁸⁵⁶ Пятничук Т. В. (2023). Методика застосування кейс-методу у дослідженні енергоефективності будівельної галузі у професійній підготовці. *Вісник Глухівського НПУ імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки*, 2(52), 96–102.

3.23. РОЗВИТОК БУДІВНИЦТВА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЕКОЛОГІЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

DEVELOPMENT OF CONSTRUCTION AND ITS IMPACT ON THE ENVIRONMENT UNDER MARTIAL LAW

Дмитро Гоменюк

кандидат педагогічних наук, старший
дослідник, старший науковий співробітник
лабораторії технологій професійного
навчання Інституту професійної освіти
НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0001-9315-7581>
2594158@ukr.net

Dmytro Homeniuk

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior
Researcher, Senior Researcher of the
Laboratory of Vocational Training
Technologies of the Institute of Vocational
Education of the NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0001-9315-7581>
2594158@ukr.net

*Обґрунтовано стан екології та будівельної галузі в умовах воєнного стану,
розвиток будівництва та його вплив на екологічну складову.*

*The necessity state ecology and construction industry in the martial state, construction
development and its influence on the ecological component.*

Ключові слова: екологія, будівельна галузь,
навколишнє середовище, концепція
сталості, Державні будівельні норми,
професійна освіта.

Keywords: ecology, construction industry,
environment, the concept of sustainable, The
State building regulations, professional
education.

На початку розвитку будівництва глобальних екологічних проблем, які б загрожували існуванню людства, ще не було, а тому архітектура і зведення будівель були спрямовані, насамперед, на захист від різних природних явищ. Через певний проміжок часу люди почали розуміти, що будівництво і архітектура можуть стати засобом підвищення їхнього комфорту, а саме, – забезпечення такими важливими зручностями, як водо- та енергопостачання тощо.

З появою водопостачання актуальною стала проблема ліквідації побутових відходів, тому ця проблема зумовила створення нового типу міських та замських інженерних споруд – каналізації, яка в стародавні часи мала досить примітивний вигляд через відсутність труб.

Паралельно з цим люди відкрили для себе енергозберігаючі властивості архітектури. Задовго до того, як були винайдені електричні, опалювальні і охолоджуючі системи, вони були змушені імпровізувати, використовуючи прості інструменти і природні матеріали, щоб звести будівлі, які б захистили їх від температурного чинника і пов'язаних з ним перенавантажень. Глинобитні будинки та

голки – це лише два приклади примітивних, але винахідливих проєктів, які використовуються і донині.

І тут потрібно зробити акцент на тому, що саме відношення суспільства до енергоресурсів найточніше віддзеркалює його ставлення до навколишнього середовища в цілому. На ранніх етапах розвитку цивілізації люди не розуміли природних явищ і були повністю залежними від них, тому до природи ставилися шанобливо і старанно оберігали її.

Пізніше, до Середньовіччя включно, люди використовували природні ресурси в обмежених кількостях, тільки для задоволення своїх життєвих потреб, що не завдавало довікільлю значної шкоди.

Активний розвиток різних галузей науки, що розпочався з часів Відродження, а також сприйняття людини як «володаря природи», змінили ситуацію в питанні екології. З розвитком промисловості вимагалось все більше і більше природних ресурсів, які використовувалися вже не тільки для забезпечення потреб, а насамперед, як засіб збагачення. Розвиток промисловості зумовив збільшення кількості і розмірів міст, що також негативно відбилося на стані довкілля. Люди усіма можливими засобами, у тому числі і архітектурно-будівельними, підпорядковували собі природу.

Розуміння того, що природні ресурси потрібно використовувати більш економно і ефективно, почало з'являтися лише в середині ХІХ століття. Отже, промислова революція не тільки змінила будівельні технології, а й сприяла усвідомленню нових проблем.

Перші публікації з приводу негативного впливу навколишнього середовища на архітектурні об'єкти і конструкції з'явилися вже наприкінці ХІХ – початку ХХ століть. Тобто, за відносно невеликий проміжок часу, порівняно із загальною історією свого існування, міста, як концентрований вираз людства, пройшли шлях від етапу, коли вони почали негативно впливати на довкілля, до етапу, коли змінене внаслідок непродуманої господарської діяльності навколишнє середовище почало агресивно впливати на місто і його структурні елементи.

Але впродовж всього ХХ століття людство продовжувало нещадно експлуатувати природні ресурси і забруднювати навколишнє середовище. У найбільш індустріальних містах утворилися велетенські міські агломерації, в яких майже не лишилося природних компонентів і виникли відхилення від нормативних санітарно-гігієнічних параметрів середовища. Через це у 60-х роках почали з'являтися зміни в суспільній свідомості провідних індустріальних держав, в тому числі і в Україні, які першими зіткнулися з екологічними проблемами. При

цьому спочатку вважали, що для зниження антропогенного навантаження на довкілля достатньо обмежити рівень виробництва і шкідливих викидів в атмосферу, а також будувати поселення за новими екологічними стандартами з ефективним використанням усіх ресурсів.

Італійський архітектор Паоло Солері у 60-х роках ХХ століття ввів поняття «аркології» (містобудівельної концепції, що є синтезом архітектури і екології). Запропоноване ним злиття цих двох компонентів було блискуче втілене в рамках проєкту Аркозанті (Arcosanti project), започаткованого у 1970 році. Це місто, в якому створені максимально ефективні інфраструктурні послуги (водопостачання і каналізація) зведені до мінімуму використання енергії, сировини і землі, скорочена кількість відходів та рівень забруднення навколишнього середовища.

Проте найбільшою проблемою, що постала перед людством наприкінці ХХ століття, виявилися нестача енергетичних ресурсів. Великі міста і потужна промисловість їх використовували у надвеликих обсягах і неефективно. Саме в цей час нарешті з'явилося усвідомлення того, що всі галузі виробництва, у тому числі і архітектурно-будівельна, мають бути енергоефективними.

На зламі ХХ–ХХІ століть поширилися тенденції до збільшення природних компонентів міського середовища. Наприклад, рослини стали складовими як зовнішнього оточення, так і внутрішнього середовища будівель.

Відбулися також зміни в суспільній свідомості і усвідомлення необхідності збереження довкілля для прийдешніх поколінь.

Отже, лише опинившись перед реальною загрозою глобальних екологічних катастроф, людство дійшло думки про необхідність активної боротьби із забрудненням навколишнього середовища. Архітектура та містобудування, які тривалий час здійснювали негативний вплив на довкілля, зараз самі страждають від агресивного зовнішнього оточення, і тому в майбутньому мають стати дієвим засобом у створенні стійкого балансу в системі «архітектура – навколишнє середовище».

Логічним переходом від екологізації знань і соціально-економічного розвитку, що бурхливо розпочався в 1970-ті роки, стала концепція сталого розвитку. Питанням обмеженості природних ресурсів, а також забруднення природного середовища, яке є основою життя, економічної і будь-якої діяльності людини, в 1970-ті роки було присвячено низку наукових робіт. Реакцією на це було створення міжнародних неурядових наукових організацій з вивчення глобальних процесів на Землі, таких як Міжнародна федерація інститутів

перспективних досліджень, Римський клуб, Міжнародний інститут системного аналізу.

Сталий (або стійкий) розвиток (англ. sustainable development) – процес змін, в якому експлуатація природних ресурсів, напрям інвестицій, орієнтація науково-технічного розвитку, розвиток особи та інституційні зміни узгоджені один з одним і зміцнюють нинішній і майбутній потенціал для задоволення людських потреб і прагнень.

Концепція з'явилася в результаті об'єднання трьох основних точок зору: економічної, соціальної і екологічної. Узгодження цих різних точок зору, їх викладення мовою конкретних заходів, що є засобами досягнення сталого розвитку, – завдання величезної складності, оскільки всі три елементи стійкого розвитку повинні розглядатися збалансовано.

Економічний підхід до концепції сталого розвитку має на увазі оптимальне використання обмежених ресурсів і використання екологічних – природо-, енерго-, і матеріалозберігаючих технологій, включно з видобуванням і переробкою сировини, створенням екологічно прийнятної продукції, мінімізацію, переробку і знищення відходів. Однак, при вирішенні питань про те, який капітал повинен зберігатися (наприклад, фізичний або природний, або людський) і якою мірою різні його види взаємозамінні, а також при вартісній оцінці цих активів, особливо екологічних ресурсів, виникають проблеми правильної інтерпретації і підрахунку.

Соціальна складова сталого розвитку орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, зокрема, на скорочення числа руйнівних конфліктів між людьми. Важливим аспектом цього підходу є справедливе розподілення благ. Бажано також збереження культурного капіталу і різноманіття в глобальних масштабах. Концепція передбачає, що людина повинна брати участь в процесах, які формують сферу її життєдіяльності, сприяти ухваленню і реалізації рішень, контролювати їх виконання.

У сучасному світі надмірна й неконтрольована урбанізація спричинила різке погіршення екологічної ситуації у великих і найбільших містах. Тому проєктування і будівництво локальних архітектурних об'єктів і великих містобудівельних комплексів, а також роботи з реконструкції будівель і територій, не можуть більше проводитися без урахування екологічних нормативів.

Варто зазначити, що процес нормування санітарно-гігієнічних і містобудівельних параметрів середовища розпочався дуже давно. Наприклад, зведення законів Київської Русі (XI–XII ст.) містило статті

щодо охорони мисливських та інших угідь, а «Морський регламент» 1718 р. забороняв скидати сміття у річки й канали чи залишати його на кризі. Проте усвідомлення справжнього значення екологічних проблем відбулося лише наприкінці ХХ століття, коли людство опинилося на межі зіткнення з техногенними катастрофами глобального масштабу.

З цього часу почали проводитися міжнародні заходи, спрямовані на розробку концепції збалансованого розвитку і співіснування міст і навколишнього середовища. У 1992 р. на конференції в Ріо-де-Жанейро ухвалена Міжнародна програма дій ООН «Порядок денний на ХХІ століття». У 1993 р. на всесвітньому конгресі архітекторів у Чикаго була ухвалена «Декларація взаємозв'язків для стійкого майбутнього», у якій головною метою архітектурної діяльності визнане забезпечення стійкості природного середовища. У цій декларації архітектори зобов'язалися вести просвітницьку, законодавчу і галузеву роботу зі створення умов для забезпечення екологічного проектування і будівництва. У 1994 р. в Європі прийнята «Хартія стійкого розвитку європейських міст», яка містить раціональні орієнтири і рекомендації щодо рішення урбоекологічних проблем. 2002 р. Європейська організація будівельної індустрії прийняла рішення про здійснення комплексу заходів із захисту навколишнього середовища в процесі будівельної діяльності.⁸⁵⁷

Зважаючи на надзвичайну актуальність глобальних екологічних проблем, в Україні ратифіковано низку міжнародних конвенцій та угод, а також ухвалено багато законів, кодексів і нормативних актів, що безпосередньо чи опосередковано стосуються проблем екології і архітектурно-будівельної галузі.

Наприклад, *в галузі охорони природного середовища:*

1) закони України: «Про охорону навколишнього середовища» (від 25.06.1991 р., №1264), «Про охорону атмосферного повітря» (від 16.10.1992 р., № 2707), «Про охорону земель» (від 19.06.2003 р., № 0962), «Про екологічну експертизу» (від 09.02.1995 р., №0045), «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» (від 13.07.2000 р., №1908), «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки» (від 21.09.2000 р., № 1989);

2) кодекси України: «Господарський кодекс України» (від 16.01.2003 р., № 436-IV), «Земельний кодекс України» (від 25.10.2001 р., № 2768-14), «Водний кодекс України» (від 06.06.1995 р., № 213/95), «Повітряний кодекс України» (від 04.05.1993 р., №3167-12),

⁸⁵⁷ Цигичко, С. П. (2012). *Екологія в архітектурі і містобудуванні*: навчальний посібник. ХНАМГ. <https://eprints.kname.edu.ua/27128/>

«Кодекс України про надра» (від 27.07.1994 р., № 132/94), «Лісовий кодекс України» (від 21.01.1994 р., № 3852-12);

3) міжнародні конвенції та угоди: «Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату» (від 29.10.1996 р., № 435/96).

В галузі соціального середовища:

1) Закони України: «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (від 19.11.1992 р., № 2801), «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» (від 24.02.1994 р., № 4004);

2) міжнародні конвенції та угоди: «Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» (від 06.07.1999 р., № 832-12).

В галузі техногенного середовища:

1) Закони України: «Про основи містобудування» (від 16.11.1992 р., № 2780), «Про землеустрій» (від 22.05.2003 р., № 0858), «Про об'єкти підвищеної небезпеки» (від 18.01.2001 р., № 2245), «Про пожежну безпеку» (від 17.12.1993 р., № 3745), «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» (від 08.06.2000 р., № 1809-III);

2) міжнародні конвенції та угоди: «Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті» (від 19.03.1999 р., № 534-14).

Разом з тим, в Україні розроблена і ухвалена власна система спеціалізованих Державних будівельних норм (далі – ДБН): *ДБН А.2.2-1-2003*. Склад і зміст матеріалів оцінки впливів на навколишнє середовище (ОВНС) при проектуванні і будівництві підприємств, будинків і споруд; *ДБН В.2.2-9-99*. Будинки і споруди. Громадські будинки та споруди. Основні положення; *ДБН В.2.2-15-2005* Будинки і споруди. Житлові будинки. Основні положення; *ДБН В.1.4-1.01-97*. СРББ. Регламентовані радіаційні параметри. Допустимі рівні; *ДБН В.1.4-2.04-97*. СРББ. Радіаційний контроль будівельних матеріалів та об'єктів будівництва; *ДБН В.1.1-12:2007* Захист від небезпечних геологічних процесів. Будівництво в сейсмічних районах України; *ДБН В.1.1-3-97*. Інженерний захист територій, будинків і споруд від зсувів та обвалів. Основні положення; *ДБН В.1.1-5-00*. Будинки і споруди на підроблюваних територіях і просідаючих ґрунтах (Частина 1. Будинки і споруди на підроблюваних територіях); *ДСН 3.3.6.037-99*. Державні санітарні норми виробничого шуму, ультразвуку та інфразвуку.

В основу усіх заходів з екологічного захисту покладено принцип нормування якості навколишнього природного середовища. Основні екологічні нормативи якості і впливу на середовище поділяють на:

санітарно-гігієнічні (гранично допустима концентрація шкідливих речовин; допустимий рівень фізичних впливів: шуму, вібрації тощо); *виробничо-господарські* (допустиме вилучення компонентів природного середовища); *комплексні показники* (нормативи санітарно-захисних зон; будівельні і містобудівельні правила).

Метод оцінки екологічної ефективності будівель розроблений у 1990 р. британською компанією BRE Global і використовується по всьому світу. Оцінка за стандартом BREEAM виноситься у відповідності з наведеними нижче критеріями:

- введення в експлуатацію і подальше управління будівлею, що забезпечують оптимальну продуктивність систем; управління процесом будівництва з погляду ефективності використання ресурсів, споживання енергії, забруднення; надання керівництва для нетехнічних користувачів будівлі з тим, щоб вони могли зрозуміти і ефективно експлуатувати системи будівлі;

- здоров'я і соціальний добробут: наявність достатньої кількості денного світла; забезпечення виду з вікна для відпочинку очей; комфортний температурний режим; необхідна акустика; якість внутрішнього повітря і води; природна вентиляція; якість освітлення;

- боротьба із забрудненням навколишнього середовища: контроль за використанням холодоагентів та їх витоків; контроль дощових потоків; контроль за викидом парникових газів; контроль забруднення природних водотоків від стоків будівлі; обмеження дії зовнішнього світла і шуму;

- скорочення викидів CO₂, пов'язаних із споживанням енергії; скорочення викидів CO₂ і забруднення атмосфери за рахунок використання поновлюваних джерел енергії; використання приладів для підрахунку енергії; зовнішнє освітлення; заходи з підвищення енергоефективності; підігрів води сонячними батареями; мінімізація теплових втрат; енергоефективні транспортні системи (ліфти, ескалатори); застосування витяжних шаф.;

- ефективне управління забудовуваних територій і екологія: заохочення повторного використання землі і мінімізація використанню раніше незабудованих земельних ділянок; використання забруднених раніше земель, їх реабілітація; поєднання будівлі з навколишньою забудовою; пом'якшення дії на навколишнє середовище; мінімізація довгострокової дії забудови на оточення, біорозмаїття району; мінімізація службового освітлення; рівень шуму на будівельному майданчику;

- доступність громадського транспорту; сприятливі і безпечні умови для пішохідних і велосипедних прогулянок; близькість до

об'єктів соціальної інфраструктури (школи, сади, зони відпочинку); максимізація місткості парковок; грамотне планування, що зменшує потребу в поїздках на автомобілі; забезпечення можливості працювати вдома; карти і інформація.

- мінімізація споживання питної води в гігієнічних цілях; лічильники витрати води; контроль за витоків води; повторне використання води; збір і використання дощової води;

- використання будівельних матеріалів з низькою екологічною дією впродовж всього життєвого циклу будівлі; повторне використання матеріалів; сертифіковане джерело ключових матеріалів; належний захист відкритих частин будівлі і ландшафтів;

- повторне використання матеріалів; утилізація побутового сміття; вивіз будівельного сміття.

У результаті військової агресії з боку РФ знищено ракетами, керуючими авіабомбами, «шахедами» та іншими літальними апаратами, снарядами різних калібрів велику кількість будівель у різних містах України, зелені насадження, теплові та гідроелектростанції, дитячі садочки, заклади освіти різних типів.

Загалом внаслідок бойових дій було пошкоджено 3,8 тис. освітніх закладів, крім того у багатьох регіонах освітній процес був зупинений тривалий час. З метою його відновлення в терміновому порядку виділялися кошти для будівництва та відновлення найпростіших укриттів.

Прямі збитки від руйнувань закладів освіти становлять 6,8 млрд. Загалом внаслідок бойових дій зруйновано 380 та пошкоджено 3429 об'єктів освітньої інфраструктури. Основні витрати у сфері освіти стосуються закладів середньої освіти, дошкільної та професійної освіти. Попри те, що активні бойові дії здійснювалися в 11 областях, заклади освіти були пошкоджені у 21 регіоні.

Найбільші збитки від руйнувань та пошкоджень закладів освіти – у Донецькій, Харківській, Херсонській, Миколаївській, Дніпропетровській та Запорізькій областях. Серед пошкоджених і зруйнованих об'єктів сфери освіти найбільша кількість належить до шкіл (1888) та дитячих садочків (1286).

Під час війни в Україні утворилися мільйони тон відходів руйнації будівель. Обстріли не припиняються і ця цифра продовжує зростати щодня. Такі відходи потребують спеціального поводження, але більшість з них вивозять на сміттєві полігони, які й без цього є переповненими.

Втім, значна їх частина може бути перероблена за рахунок *циркулярного будівництва*, яке допомагає суттєво зменшити утворення

таких відходів. Водночас, гострою залишається потреба відновити, відбудувати пошкоджені оселі на деокупованих територіях. Прикладом у цьому питанні можуть бути екоактивісти з Харкова, які втілюють в життя ідею відновлення житла з матеріалів вилучених з будівель, зруйнованих під час бойових дій (проект «Циркулярне будівництво на практиці», його втілює в життя громадська організація «Zero Waste Kharkiv» в рамках швейцарсько-українського проекту «Підтримка відновлення України»).

До повномасштабної війни громадська організація «Zero Waste Kharkiv» просувала в Харкові принципи всесвітнього руху Zero Waste, головна мета якого – зменшити кількість відходів у будівництві під гаслом «Нуль відходів – це не «щось про переробку». Це відмова від надмірного споживання, одноразового, та раціональне використання ресурсів та речей, тобто перехід до циркулярного виду економіки, адже тоді сміття у звичному вигляді зникає, перетворюючись на цінний ресурс, який повторно використовується, повертаючись назад у цикл. Такий екохаб є цінним і потрібним не тільки під час воєнних дій, але й у звичайному житті.

Окрім станції глибинного сортування, там була зона повторного використання, крамничка «Zero waste», фудбанк, майстерня з ремонту, де можна було полагодити речі замість того, щоб їх викидати. Саме тоді в організації з'явилася думка розширити сферу своєї діяльності й експериментально почати збирати, як ресурс, не лише якісь побутові речі, а будівельні матеріали, які можна було використати повторно – двері, цеглу, деревину, демонтовані вікна. Війна перетворила цю ідею на нагальну потребу.

Циркулярне будівництво – проект, який продемонстрував людям можливості повторного використання матеріалів будівництва, вилучених із пошкоджених і зруйнованих будинків. Це не що інше, як прагнення надати друге життя функціональним і придатним до повторного використання матеріалам, а також зменшити обсяги того, що може потрапити на полігони та звалища. Зараз умови проекту дозволяють оплачувати цю працю, тож наявність робочих місць – це ще один плюс для населення тих регіонів, де відбувалися військові дії і будівлі зазнали значних пошкоджень.

Зрозуміло, що процес переходу до циркулярного будівництва у повоєнній Україні буде непростим і досить довготривалим, але вже зараз у деяких громадах місцева влада думає про те, що робити з утвореними через війну сотнями тисяч тонн відходів руйнацій,

розробляє плани дій та стратегії для досягнення запланованого. Можливо досвід циркулярного будівництва на Харківщині зможе стати прикладом для інших громад, що постраждали від російської агресії, та допомогти їм відновитися швидше, ефективніше й екологічніше.

Великою також проблемою у будівельній галузі під час воєнного стану стали негативні зміни на ринку праці. Основними чинниками погіршення ситуації стали безпрецедентні економічна та міграційна кризи. За підсумками 2023 р. ВВП країни скоротився більше ніж на 30 %, значно знецінилася національна валюта, зросли ціни та істотно впав рівень доходів населення. Разом з цим, у результаті повномасштабної агресії РФ відбувся масовий виїзд людей за кордон. Тільки протягом 2022 р. з України виїхали майже 8 млн. осіб. Водночас майже 5 млн. стали внутрішньопереміщеними особами.

Не менш вагомим чинником, що вплинув на ринок праці й зайнятість, стало введення воєнного стану і мобілізації. Призов у лави Збройних Сил України (далі – ЗСУ) суттєво вплинув на обсяги найму працівників, призвів до змін обороту кадрів, зумовив особливості попиту й пропозицій, а також посилив дефіцит кадрів на ринку праці, в тому числі і в будівельній галузі.

Найбільш значущою зміною на ринку праці України стало істотне скорочення обсягів зайнятості. Це відбулося унаслідок зниження ділової активності, або припинення діяльності значної кількості підприємств, а також скорочення зайнятості з економічних причин на підприємствах будівельної галузі, які продовжували працювати. Найбільшою мірою скорочення зайнятості в Україні відбулося унаслідок суттєвого зменшення обсягів виробництва і через порушення виробничих зв'язків, руйнацію будівельних підприємств в регіонах, де відбуваються військові дії.

Загалом тільки у 2022 р. кількість небюджетних підприємств в Україні скоротились на 21,3 %, а кількість працюючих на них скоротилася на 15 % і на кінець того року становила 6,65 млн. осіб. Кількість працюючих за штатом у фізичних осіб (підприємців) скоротилась на 28 % і становила 604 тис. осіб.

Значна частка скорочення обсягів зайнятості припала на промислово розвинені регіони. Зокрема, скорочення зайнятості у Харківській, Дніпропетровській, Одеській, Миколаївській, Київській областях і місті Києві становило 59 % загального обсягу.

Але, незважаючи на істотне скорочення робочих місць і зростання безробіття, роботодавці, які наймали працівників, вказують

на дефіцит кадрів. Необхідність найму працівників була зумовлена двома чинниками: масовим виїздом за кордон до більш безпечних регіонів та загальною мобілізацією.

Перший чинник зумовив нестачу працівників усіх будівельних професій, особливо в прикордонних областях та південних регіонах України.

Другий чинник мав прямий і опосередкований вплив на формування дефіциту. По-перше, значна кількість працівників у перші дні війни добровільно вирушила до лав ЗСУ, територіальної оборони або інших добровільних військових формувань. По-друге, ЗСУ потребували значної кількості кваліфікованих технічних спеціалістів, дефіцит яких спостерігався на ринку праці кілька років поспіль. Ще однією опосередкованою причиною впливу мобілізації на формування дефіциту працівників стало небажання чоловіків офіційно працевлаштовуватися на роботу і відповідно оформлювати трудові відносини з метою уникнення мобілізації.⁸⁵⁸

Реакцією бізнесу на відчутний дефіцит працівників – представників традиційно чоловічих професій – стали спроби залучення жінок до роботи за такими професіями. Є успішні кейси з перенавчання жіночого персоналу для заміщення вакантних посад за професіями зварників, мулярів, плиточників-лицювальників, водіїв тощо.

За період війни значно збільшилася частка працюючих осіб віком понад 60 років (з 4,2 до 8,9 %), також дещо зросла частка працюючої молоді (з 31,2 до 31,6 %).

Відмічено, що значну роль у питанні підготовки робітничих кадрів відіграє співпраця підприємств із закладами професійної (професійно-технічної) освіти, переважно з великими і середніми, в секторах, де зберігається значна частка робітничих професій. У цілому така ситуація є традиційною для України. Численні дослідження свідчать, що протягом останніх років спостерігається тенденція покращення ситуації й розширення контингенту підприємств (до 37 %), що співпрацюють із цими закладами.

⁸⁵⁸ Судаков, М., & Лісогор, Л. (2023). *Ринок праці України 2022–2023: стан, тенденції та перспективи*. Solidarity Fund. https://solidarityfund.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/ebrd_ukraine-1m1.pdf

3.24. ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКОЛОГО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ РОБОТИ У ЗАКЛАДІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

ORGANISATION OF ENVIRONMENTAL EDUCATION IN A VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTION

Аліна Оберемок

викладач Вищого професійного училища
№ 25, м. Хмельницького,
<https://orcid.org/0009-0002-5026-4920>
alina_oberemok@ukr.net

Alina Oberemok

teacher of Higher Vocational School № 25,
Khmelnyskyi,
<https://orcid.org/0009-0002-5026-4920>
alina_oberemok@ukr.net

Актуалізовано пріоритетні завдання для формування екологічної компетентності здобувачів професійної освіти. Висвітлено досвід організації еколого-просвітницької роботи в закладі професійної освіти з метою формування екологічної культури в учнів як соціальної першооснови переходу до сталого розвитку. Охарактеризовано успішні практики щодо формування екологічного мислення та культури в здобувачів освіти засобами проектної діяльності, участі у екозаходах, залучення до громадських ініціатив у сфері енергозбереження та зелених технологій.

The priority tasks for the formation of environmental competence of vocational education students have been updated. The experience of organizing ecological educational work in a professional education institution with the aim of forming an ecological culture in students as the social foundation of the transition to sustainable development is highlighted. Successful practices regarding the formation of environmental thinking and culture among students through project activities, participation in eco-events, involvement in public initiatives in the field of energy saving and green technologies are characterized.

Ключові слова: еколого-просвітницька робота, екологізація суспільства, професійно-технічна освіта, екологічний проєкт, екологічне виховання.

Keywords: ecological and educational work, environmentalization of society, vocational and technical education, ecological project, ecological education.

Сучасна екологічна ситуація спонукає до швидкої перебудови мислення людства і кожної конкретної людини, формування екологічної свідомості та екологічної культури. У зв'язку з цим екологічна освіта й екологічне виховання стають новим пріоритетним напрямом освіти. Досвід країн ЄС свідчить, що базуючись на принципах екологічної політики країни, високому рівні екологічної культури та активній позиції людини у природоохоронній діяльності, можна покращити стан навколишнього середовища. Водночас високий рівень екологічної культури неможливий без екологічної освіти, що

має здійснюватися на основі комплексності та безперервності освіти. Актуальним постає підвищення рівня освіти суспільства на основі інтеграції знань та модернізація усього освітнього простору з елементами сталого розвитку.⁸⁵⁹

В основі стійкого розвитку лежить перехід до «зеленої» економіки. «Зелена» економіка – це економіка, яка раціонально використовує природні ресурси, зберігає екосистеми і біорізноманіття та забезпечує при цьому зростання рівнів доходів і зайнятості. Це «низькокарбонова» економіка, економіка з мінімальним використанням вуглеводневих ресурсів, економіка з низькою енергоємністю.

Суспільство все більше занурюється в екологічну кризу, і війна в Україні лише посилює цю проблему. З одного боку, руйнування, спричинені російськими військами, завдають значної шкоди нашій економіці та природному середовищу. Однак, з іншого боку, повоєнне відновлення є унікальною можливістю для масштабної модернізації та екологізації усіх сфер народного господарства.

Відбудова країни вимагатиме великої кількості кваліфікованих фахівців для відновлення природних ресурсів та промислових об'єктів. Але недостатньо просто відновити промисловість – важливо зробити її більш екологічною, застосовуючи найкращі доступні технології та практики. Нашій економіці необхідно позбутися радянської промислової спадщини не тільки для економічного прогресу, але й заради захисту довкілля.

Пошуки шляхів для вирішення проблеми глобальної екологічної кризи не втрачають своєї актуальності. На початку XXI століття цивілізований світ відчув і усвідомив масштаби й можливі наслідки нехтування питаннями екологічної безпеки на всіх її рівнях – планетарному, національному, особистісному. Варто визначити також, що якими б глобальними не були екологічні проблеми, вирішення їх має починатися з особистісного рівня, на якому формується екологічна свідомість, екологічні цінності та екологічна культура особистості. Необхідно зазначити, що регламентує цю стратегію формування

⁸⁵⁹ Сафранов, Т. А., Чугай, А. В., & Ільїна, В. Г. (2023). *Проблеми екологічної освіти України: навчальний посібник*. ОДЕКУ. Сафранов, Т. А., Чугай, А. В., & Ільїна, В. Г. (2023). *Проблеми екологічної освіти України: навчальний посібник*. Одеса: ОДЕКУ. http://eprints.library.odeku.edu.ua/id/eprint/11838/1/Safranov%20PEOU_NP_2023-85c.pdf

екологічної свідомості громадян державна освітня політика, а впроваджує – система освіти країни.⁸⁶⁰

Аналізуючи проблему глобального впливу суспільства на природу, гостро постала проблема органічного запровадження екологічних компонентів у освітній процес та істотного збільшення його дидактичного навантаження. Розв'язати ці проблеми можливо лише за умови створення системи екологічної освіти й виховання. Екологія як галузь знань набуває інтенсивного поширення, істотно впливає на всю систему освіти, передусім, на переорієнтацію цілей професійної (професійно-технічної) освіти, а також на якість підготовки і перепідготовки фахівців і покликана формувати широкий погляд на навколишній світ, людство та природу

Розв'язання екологічних проблем залежить не лише від науково-технічного розвитку суспільства, а й від рівня екологічної свідомості та відповідальності людини за стан навколишнього середовища. Необхідно змінити споживацьке ставлення до природного середовища через виховання екологічно культурної людини завдяки формуванню її екологічної свідомості, компетентності, поведінки засобами екологізації освіти.⁸⁶¹

Необхідність формування у підростаючого покоління екологічного світогляду зумовлена конкретними змінами в сучасному суспільстві: загостренням конфліктів у відносинах між людиною і природою, переходом до постіндустріальної стадії розвитку суспільства та глобалізаційними процесами.

Однією з ключових концепцій модернізації виховання та освіти є розвиток екологічної компетентності учнів. Ця потреба виникла внаслідок глибинних змін у світогляді, мисленні, традиціях і мотивації поведінки сучасної людини.

Як відомо, екологічні проблеми можуть виникати непередбачувано, мати різний рівень вияву і складність наслідків, отже, надзвичайно важливим є уміння особистості аргументовано обирати оптимальні рішення.

Таким чином, екологічна компетентність фахівців, що формується як складова професійної компетентності, має такі ознаки:

⁸⁶⁰ Яблуновська, К. (2021). Розвиток екологічної компетентності майбутніх викладачів спеціальних дисциплін закладів професійної освіти аграрної галузі: підсумки педагогічного експерименту. *Professional Pedagogics*, 2(23), 46–52 <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2021.23.46-52>

⁸⁶¹ Толочко, С. В., Бордюг, Н. С., & Міронєць, Л. П. (2022). *Знаю. Вмію. Дію*: навчальна програма для формування екологічної компетентності школярів. Інститут проблем виховання НАПН України. https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/Tolochko_S.V._Znaiu.Vmiu.Diiu_Prohrama__2022.pdf

мобільність; інноваційність знань; гнучкість використовуваних методів; критичність мислення.

Зауважимо, що при здійсненні первинної професійної підготовки у закладах професійної (професійно-технічної) освіти на основі базової загальної середньої освіти здобувачі одночасно з опануванням професійних кваліфікацій вивчають навчальні предмети з курсу повної загальної середньої освіти відповідно до типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня (рівень стандарту).

Згідно з вимогами цих освітніх програм, результати навчання повинні робити внесок у формування такої ключової компетентності здобувачів як екологічна грамотність і здорове життя. Здобувачі освіти повинні усвідомлювати взаємозв'язок окремого предмета та екології на основі різних даних; ощадно та бережливо відноситися до природних ресурсів, забезпечувати чистоту довкілля.

Ключові компетентності можуть формуватися як через окремі предмети, так і через їх інтеграцію. Вони можуть об'єднуватися в наскрізні лінії. Виокремлення у навчальних програмах такої наскрізної лінії, як «Екологічна безпека й сталий розвиток» має на меті розвинути в учнів здатність застосовувати знання та вміння в реальних життєвих ситуаціях.

Проблематика наскрізної лінії реалізується через завдання, що забезпечують реальні дані про природні ресурси, їх збереження та примноження. Аналіз таких даних сприяння розвитку дбайливого ставлення до довкілля, формуванню екологічної свідомості, критичного мислення та здатності вирішувати проблеми, оцінюючи перспективи розвитку як природи, так і суспільства. Екологічна освіта для сталого розвитку охоплює питання охорони навколишнього середовища, ефективного використання природних ресурсів, підтримки екосистем, а також забезпечення успішного функціонування суспільства й економіки.

Виховання нового покоління можливо лише за умови сприятливого природного та соціального середовища. Сучасні екологічні проблеми виявляють особливу актуальність через загрозу фізичному та психічному розвитку людини. Тому важливою місією педагога є формування екологічної свідомості, яка об'єднує в собі екологічне мислення, етику та поведінку.

Екологічне виховання – це цілеспрямований вплив на особистість на всіх етапах її життя за допомогою розгорнутої системи засобів та методів, що має на меті формування екологічної свідомості,

екологічної культури, екологічної поведінки, екологічної відповідальності.

Екологічна культура – це діяльність людини (включаючи і наслідки такої діяльності), спрямована на організацію та трансформацію природного світу (об’єктів і процесів) відповідно до власних потреб та намірів.⁸⁶² Під екологічним просвітництвом як однією зі складових екологічної культури розуміють здатність людини відчувати живе буття світу, приміряти і пристосовувати його до себе, взаємоузгоджувати власні потреби й устрій природного довкілля.

Екологічна освіта у закладах професійної (професійно-технічної) освіти має на меті не лише надання знань з екології, а й формування відповідального ставлення до навколишнього середовища. Це допомагає підготувати покоління фахівців, які здатні забезпечувати стале використання ресурсів та впроваджувати інноваційні підходи до охорони довкілля.

У Концепції екологічної освіти України (2002) найголовнішим завданням екологічної освіти визначено формування екологічної компетентності, що передбачає:⁸⁶³

- виховання розуміння сучасних екологічних проблем держави й світу;
- відродження кращих традицій українського народу;
- формування усвідомлення безперспективності технократичної ідеї розвитку й необхідності заміни її на екологічну;
- формування розуміння необхідності узгодження стратегії природи і стратегії людини;
- розвиток особистої відповідальності за стан довкілля;
- розвиток умінь приймати відповідальні рішення щодо проблем навколишнього середовища.

Тобто, згідно з Концепцією екологічної освіти в Україні, всі її надбання спрямовані на набуття фундаментальних екологічних знань і методології, а також на професійну екологічну підготовку, екологізацію спеціальних дисциплін та екологічного виховання. Це забезпечить формування цілісних екологічних знань і мислення,

⁸⁶² Заверуха, Н. М. (2006). *Основи екології*. Навчальний посібник. Каравела. https://dkrkm.org.ua/NMK/Zarbalieva/Studmed.ru_zaveruha-nm-serebryakov-vv-skiba-yua-osnovi-ekologiyi_bb38b820ffc.pdf

⁸⁶³ Концепція екологічної освіти України (2002). *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*, 7, 3–23.

необхідних для прийняття обґрунтованих управлінських рішень на рівні підприємств, галузей, регіонів, країни в цілому.⁸⁶⁴

Нині багато закладів професійної (професійно-технічної) освіти України уже мають позитивні практики щодо формування екологічної компетентності у здобувачів освіти. Зокрема, успішним є досвід Вищого професійного училища № 25 м. Хмельницького щодо розвитку «зелених» навичок у майбутніх фахівців та екологізації освітнього процесу в цілому.

Так, у співпраці з громадською організацією «Хмельницький енергетичний кластер» на базі училища реалізовано проєкт «Сонячна енергетика як складова освітнього процесу». Цей проєкт має на меті інтегрувати питання переходу до зеленої економіки в підготовку фахівців у сфері енергетики. В рамках проєкту на даху навчально-виробничого корпусу встановлено навчальну сонячну електростанцію, а згенерована електроенергія використовується в цьому корпусі закладу.

Для демонстрування користі від використання сонячної енергії, згенерованої за допомогою сонячних панелей, які сприяють зменшенню викидів шкідливих речовин у повітря, а також зниженню рівня шуму та електромагнітного забруднення і зацікавлення учнів у переході до альтернативних джерел енергії, в училищі були встановлені «сонячні лавки», призначені для заряджання мобільних телефонів та планшетів. Цей проєкт був реалізований у співпраці зі Школою кліматичного лідерства та громадською організацією «Хмельницький енергетичний кластер».

Щоб підвищити екологічну компетентність здобувачів освіти, заклад долучився до проєкту «Громадський моніторинг якості повітря міста Хмельницького». Учні активно використовують вимірювальний прилад, що встановлений в училищі, для вивчення рівня забруднення повітря та активно шукають шляхи зниження вмісту небезпечних і шкідливих речовин в атмосфері. Всі дані з приладу – станції моніторингу «AirFreshMax» є у вільному доступі, зокрема на сайті Eco City.⁸⁶⁵

У партнерстві з громадською організацією «Молодь за краще майбутнє» та за підтримки Британської ради «Активні громадяни України» здобувачі освіти реалізували проєкт «Урбаністична оаза», за

⁸⁶⁴ Герлянд, Т. М. (2024). Екологічна компетентність судноводіїв в умовах сталого розвитку. *Професійна педагогіка*, 1(28), 152–158. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741531/>

⁸⁶⁵ Eco City. (n.d.). <https://eco-city.org.ua/>

підсумками якого в училищі створено сучасну зелену зону відпочинку, облаштовано зони рекреаційного і спортивного дозвілля для здобувачів освіти та мешканців мікрорайону міста.

Екограмотність, правильне поводження з відходами, сортування сміття – це важливі речі, над якими повинен задуматися кожний, щоб зберегти довкілля. У м. Хмельницькому знаходиться єдиний в Україні навчальний центр поводження з відходами «Гуфі-центр», у якому здобувачі освіти мають можливість дізнатися про вплив відходів на довкілля, запобігання утворенню сміття, варіанти повторного використання, правила сортування відходів та компостування органіки, рекультивацію полігону і будівництво сміттепереробного комплексу.

З метою формування культури чистоти, правильного поводження з відходами та відповідального споживання ресурсів, об'єднання зусиль заради спільного майбутнього здобувачі освіти щорічно доєднуються до Всесвітнього дня прибирання «World Cleanup Day», який проходив під гаслом «Хай небо буде мирним, а Україна чистою».

Завдяки впровадженій системі еколого-просвітницької діяльності у ВПУ № 25 м. Хмельницького, участі здобувачів освіти у різноманітних проектах та ініціативах щодо охорони навколишнього середовища значно підвищується рівень їхніх екологічних знань, формується екологічне мислення і поведінка, а також покращується стан нашого довкілля.

Таким чином, проблема екологічного просвітництва здобувачів освіти стає надзвичайно актуальною у відповідності з концепцією сталого розвитку. Адже оптимізація взаємовідносин суспільства і природи, вироблення вмінь активно і цілеспрямовано впливати на природне середовище, не завдаючи йому шкоди, неможливі без відповідних екологічних знань, умінь і навичок. Саме тому в сучасному освітньому процесі значна увага відводиться екологічному просвітництву як ключовому інструменту для засвоєння практичних навичок пізнання природи. Поєднання екологічної освіти і просвіти є важливим показником сформованої екологічної культури учня. Формування екологічної культури через підвищення рівня екологічного просвітництва має бути не просто випадковим процесом, а систематичним та методологічно обґрунтованим елементом освітнього процесу.

3.25. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE AGRICULTURAL SPECIALISTS FOR THE POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE

Андрій Каленський

доктор педагогічних наук, професор,
провідний науковий співробітник
лабораторії технологій професійного
навчання Інституту професійної освіти
НАПН України,

<https://orcid.org/0000-0001-9034-5042>

kaa_1959@ukr.net

Andrii Kalenskyi

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Leading Researcher of the Laboratory of
Vocational Training Technologies of the
Institute of Vocational Education of the
NAES of Ukraine,

<https://orcid.org/0000-0001-9034-5042>

kaa_1959@ukr.net

Висвітлено екологічні наслідки збройної агресії росії: руйнувань ґрунтового покриву, хімічних, радіологічних деградаційних процесів тощо. Окреслено основні міжнародні та вітчизняні нормативні документи в екологічній сфері, де концептуально засвідчено, що повоєнна відбудова та відновлення повинні відбуватись за принципом: «відбудувати екологічно та краще, ніж було». Також визначено основні завдання екологічної освіти у підготовці майбутніх фахівців аграрної галузі для повоєнної відбудова та відновлення України.

The highlights the environmental consequences of Russia's armed aggression: soil destruction, chemical and radiological degradation processes, etc. The main international and domestic normative documents in the environmental sphere are outlined, where it is conceptually proven that post-war reconstruction and restoration should take place according to the principle of «rebuild ecologically and better than it was». The main tasks of environmental education in the preparation of future specialists in the agricultural sector for the post-war reconstruction and restoration of Ukraine are also defined.

Ключові слова: екологія, професійна освіта, фахівці аграрної галузі, «зелені» компетентності, екоорієнтовані педагогічні технології.

Keywords: ecology, professional education, specialists in the agricultural sector, «green» competences, eco-oriented pedagogical technologies.

За глобальним індексом екологічної ефективності у 2021 році Україна посідала 52 місце (зі 180 країн світу). Цей показник відображає рівень упровадження сталого розвитку за 11 категоріями екологічних характеристик (кліматичні зміни, якість водних, земельних ресурсів, повітря, стан екологічної інфраструктури тощо).⁸⁶⁶ Частка порівняно екологічно чистих територій нашої держави до початку військового

⁸⁶⁶ Environmental Performance Index. (2022). *Environmental Performance Index 2022 EPI Results*. Yale University. <https://epi.yale.edu/epi-results/2022/component/epi>

вторгнення росії, за результатами досліджень фахівців Національної академії наук України, становила лише 7 % від загальної площі країни, умовно чистих – близько 8 %; 15 % території України визначено як малозабруднені, 30 % – забруднені, 40 % – сильно забруднені.⁸⁶⁷

Ще за результатами досліджень Інституту світових ресурсів, що були проведені у 2021 році на основі трьох показників (сільськогосподарського, промислового і регіонального), опубліковано перелік країн, яким загрожує посуха. Як не дивно, Україна посідає у цьому рейтингу зі 138 країн друге місце, поступаючись за цим показником лише Молдові.⁸⁶⁸

За деякими прогнозами фахівців, Україна переходить до фази надвисоких температур і погодніх катаклізмів через кліматичні зміни. Крім звичайного неекологічного господарювання (інтенсивне вирубування лісів, недотримання сівозміни, високий рівень розораності ґрунтів, надмірне застосування пестицидів і агрохімікатів тощо), значний вплив на опустелювання будуть мати і наслідки воєнних дій: постійні пожежі та вибухи, підриви позицій, складів боєприпасів та техніки, руйнування дамб та гідроелектростанцій, знищення міст та селищ.

Прикладом таких дій агресора є руйнування Каховської ГЕС. Вже відомо, що було затоплено близько 10 тисяч гектарів сільгоспземель на правому березі Херсонської області та 20–30 тисяч гектарів – на окупованому, лівому. Техногенна катастрофа зупинила водопостачання 31 системи зрошення полів Дніпропетровської, Херсонської та Запорізької областей. Без джерела води фактично залишаться 94 % зрошувальних систем у Херсонській, 74 % – у Запорізькій та 30 % – у Дніпропетровській областях. Орієнтовні збитки, завдані довкіллю від підриву росією греблі Каховської ГЕС, становлять 146,4 млрд. грн., при цьому зменшено об'єм води на 14,395 куб. км.⁸⁶⁹

Ще один екологічний злочин, здійснений загарбниками, – це підрив греблі Оскільського водосховища, яке входить до десяти найбільших України за площею та об'ємом. У жовтні 2022 року, вдруге з лютого, відбувся частковий його підрив греблі (околиці села Оскіл Харківської області). Вода Оскільського водосховища постачалася жителям Донецької й частково Луганської областей, а росіяни такими

⁸⁶⁷ Васюков, Д. О., Бугаєць, А. В., Будник, О. А., & Шалугін В. С. (2009). Екологізація економіки і перехід до сталого розвитку. *Екологічна безпека*, 4(8), 77–83.

⁸⁶⁸ Aqueduct Water Risk Atlas. (2024). *World Resources Institute* | Making Big Ideas Happen. <https://griml.com/q0zqS>

⁸⁶⁹ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. (2024). *ЕкоЗагроза*. Офіційний сайт Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. <https://ecozagroza.gov.ua/>

діями залишили частину населення без води, а ще – влаштували чергову екологічну катастрофу.⁸⁷⁰ Це спричинило практично повне обміління водойми, адже внаслідок влучення снаряда в гідротехнічну споруду водосховища з нього спустили 76 % води. У результаті завдано шкоди водним ресурсам, зруйновано екосистему водосховища, знищено цінні види риб та інших живих водних ресурсів.

Концептуальне розуміння повоєнної відбудови та відновлення України за принципом «відбудувати екологічно та краще, ніж було» не сформоване, що впливає на його практичне впровадження. Ефективність і результативність відбудови та відновлення України ускладнюється й тим, що зацікавлені сторони – уряд, партнери, громадськість, бізнес, місцева влада – не сформували чіткого розуміння «зеленої» відбудови. Політично вони погоджуються і проголошують її необхідність, врахування кліматичних та екологічних питань, проте публічний дискурс у 2023 році не містив структурованої предметної дискусії щодо концепції «зеленої» відбудови. Фактично його розуміння підмінює практика реалізації конкретних проєктів, особливо на місцевому рівні, які, як правило, стосуються відновлюваних джерел енергії та впровадження базових екологічних практик і механізмів.⁸⁷¹ Такий підхід дещо фрагментує і звужує розуміння «зеленої» відбудови до окремих, радше базових з погляду стратегічного бачення, складових. Ця відбудова Україні вимагає уваги й міжнародних партнерів, проте лише деякі з них реалізують цей підхід у своїх програмах в Україні.

У сфері довкілля та зміни клімату необхідне впровадження стратегічних та законодавчих документів (близько 200) у рамках Європейського «зеленого» курсу, який є амбітною політикою ЄС з досягнення кліматичної нейтральності Європи до 2050 року. 2 лютого минулого року Європейська комісія оприлюднила аналітичний звіт щодо спроможності України виконувати умови членства в ЄС з охорони довкілля та ресурсозбереження. Звіт спирається на знання та досвід, отримані в результаті багаторічної тісної співпраці ЄС з Україною та відповіді України на детальні анкети опитувальника, які Комісія отримала 8 та 13 квітня 2022 року. Оцінка здійснювалася за п'ятибальною шкалою, де 5 – це «дуже добрий рівень підготовки», а 1 – «початковий рівень підготовки». На жаль, не зважаючи на певні

⁸⁷⁰ Губарева, В. (2023). *Екоцид: 10 наслідків війни росії проти України для довкілля*. РУБРИКА все по полчках. <https://rubryka.com/article/naslidky-viiny-dlia-dovkillia/>

⁸⁷¹ Андрусевич, А., & Козак, З. (2024). *Повоєнна «зелена» відбудова України: процеси, зацікавлені сторони, участь громадськості*. Представництво Фонду ім. Г. Бьоля в Україні, РАЦ «Суспільство і довкілля». <https://rac.org.ua/wp-content/uploads/2024/05/racse-post-war-green-reconstruction-of-ukraine-ukr.pdf>

досягнення щодо питань охорони довкілля та зміни клімату, наші зусилля в цій галузі було оцінено на одиницю.⁸⁷²

Слід звернути увагу також на сформовані тренди імплементації природоохоронної складової в економіку країн Європи, зокрема ресурсів:⁸⁷³

- зростання популярності циркулярної економіки, яка передбачає вторинну переробку відходів з наступним використанням у виробництві;

- максимальне продовження періоду збереження цінності продукції, матеріалів, з якого вона виготовлена (наприклад, ремонт використаних предметів, засобів, речей та їх повторна реалізація на ринку за нижчою ціною);

- популяризація сервісної моделі обслуговування клієнтів – покупцеві реалізується не сам продукт, а послуга з його використання (перевага надається виробництву товарів високої якості для багаторазового використання за відповідну плату);

- орієнтація на декаплінг – економічний феномен, який передбачає процес розробки та впровадження комплексу ефективних заходів і застосування нових технологій, при якому тиск на довкілля може знизитися навіть за умови швидшого економічного зростання та споживання ресурсів.

Наприклад, А. Печенюк вважає, що для успішної екологізації економіки України на найближчу перспективу основні зусилля державних інституцій, бізнесу, представників громадськості мають бути спрямовані на:⁸⁷⁴

- забезпечення належного рівня екологічної свідомості громадян через підвищення рівня освіти в сфері природоохоронної діяльності, проведення відповідної просвітницької роботи;

- адаптацію екологічного законодавства України до стандартів Європейського Союзу, унеможливлення уникнення відповідальності за його порушення, посилення відповідальності за шкоду, заподіяну довкіллю, відповідно до міжнародних зобов'язань України;

- розробку та впровадження державної програми відновлення довкілля, ураженого війною. Для реалізації такої програми урядом України має проводитися активна робота щодо залучення коштів

⁸⁷² Андрусевич, Н. (2023). «Одиниця» за довкілля: чому Україна провалилася у сфері, де ми вважали себе успішними. *Європейська правда*. <https://www.euointegration.com.ua/experts/2023/02/7/155638/>

⁸⁷³ Корольчук, Л. В. (2020). Концептуальні основи теорії сталого розвитку. *Економічний форум*, 4, 14–22. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2020_4_4

⁸⁷⁴ Печенюк, А. В. (2023) Перспективи екологізації економіки України в умовах європейської інтеграції. *Інноваційна економіка*, 1, 99–108. <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/1020>

іноземних інвесторів, стимулювання інноваційного забезпечення природоохоронної діяльності постраждалих регіонів;

– удосконалення системи платежів за використання природних ресурсів, яка має стати екологічно та економічно обґрунтованою;

– поширення практики активного залучення представників громадськості до розробки та прийняття рішень щодо охорони довкілля та природокористування;

– удосконалення загальнодержавної екологічної інформаційно-аналітичної системи, яка має забезпечити оперативний доступ до екологічної інформації, а також ефективну мережну взаємодію між органами влади, суб'єктами господарювання та представниками громади з метою одержання адміністративних послуг у сфері захисту навколишнього середовища;

– стимулювання процесу впровадження результатів фундаментальних досліджень у сфері екологізації виробництва, активізацію співробітництва між науково-дослідними установами (науковцями) і державними інституціями (органами місцевого самоврядування); екологічно орієнтованої модернізації підприємств, спрямованої на зниження рівня техногенного навантаження на довкілля, покращення екологічних характеристик продукції, заохочення до впровадження сучасних ресурсо- та енергозберігаючих технологій, заміщення первинних природних ресурсів відходами виробництва (побічними продуктами), зниження обсягів вуглецевого забруднення довкілля тощо;

– розробку та впровадження ефективної системи промислового відновлення та переробки відходів, яка має відповідати кращим європейським стандартам (з урахуванням досвіду країн ЄС).

Цілями екологічної освіти, згідно «Белградської хартії», було визначено привернення уваги суспільства до екологічних і соціальних проблем, а також формування мотивації, цінностей, знань, умінь, необхідних для успішного розв'язання наявних та попередження майбутніх екологічних проблем.⁸⁷⁵

Також Європейська комісія у 2022 році оприлюднила звіт «Зелені компетентності. Європейська рамка» (GreenComp. The European sustainability competence framework). У цьому звіті наведено чотири взаємопов'язані сфери компетентностей, які відповідають

⁸⁷⁵ UNESCO. (1975). *The Belgrade Charter: a framework for environmental education*. UNESDOC: Digital Library. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000017772>

сформованому експертами визначенню «сталого розвитку». Кожна сфера містить по три однаковою мірою важливі компетентності:⁸⁷⁶

1. Сфера «Втілення цінностей сталого розвитку» включає в себе наступні компетентності: цінність сталого розвитку; підтримка справедливості; сприяння природі.

2. Сфера «Охоплення складності процесу сталого розвитку» представлена такими компетентностями: системне мислення; креативне мислення; формування проблемних задач.

3. До сфери «Прогнозування майбутнього сталого розвитку» входять компетентності: навчання сталої грамотності; процес адаптування; аналітичне мислення.

4. Сфера «Діяльність щодо формування сталого розвитку» містить наступні компетентності: політичне управління процесом формування сталого розвитку; колективні дії суспільства; особиста ініціатива кожного члена суспільства .

Для формування відповідних компетентностей у контексті сталого розвитку в майбутніх фахівців аграрної галузі їхня професійна підготовка для повоєнної відбудови України повинна бути екоорієнтованою. Причому, гарантувати високу якість такого освітнього процесу та кінцевого результату навчання здатні здійснити у цьому напрямі педагогічні технології.⁸⁷⁷

Указом Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» виокремлено такі цілі для аграрної галузі (зокрема, «Ціль 2; 12; 13; 15»), а саме:⁸⁷⁸

- досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства;
- забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва;
- вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками;
- захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад

⁸⁷⁶ Bianchi, G., Pisiotis, U., & Cabrera Giraldez, M. (2022). *GreenComp: The European sustainability competence framework* (Y. Punie & M. Vacigalupo, Eds.). Publications Office of the European Union. <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC128040>

⁸⁷⁷ Гайдук, О. В., Герлянд, Т. М., Каленський, А. А., & Пятничук, Т. В. (2022). *Розроблення й застосування екоорієнтованих педагогічних технологій для професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників будівельної, аграрної галузей та сфери ресторанного господарства: методичний посібник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733669>

⁸⁷⁸ Верховна Рада України. (2019). *Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року*. Законодавство України. Указ Президента № 722/2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

(розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття.

Таким чином, основними завданнями екологічної освіти при підготовці майбутніх фахівців в аграрній галузі є формування:⁸⁷⁹

- професійних екологічних знань та екоорієнтованого мислення;
- екологічної відповідальності на основі системних знань про екологічні проблеми сільського господарства та впровадження концепції сталого розвитку в аграрну галузь для захисту та відновлення екосистем, боротьби зі зміною клімату та її наслідками;

- мотивації й потреби в екологічно безпечній та екологічно раціональній практичній діяльності за професією, а саме боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття;

- усвідомлення необхідності розв'язання екологічних завдань, здатності до багатоаспектної оцінки екологічних ситуацій, забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва.

Отже, для вирішення екологічних проблем в аграрній галузі, пов'язаних тільки з недбалим господарюванням, а й з екологічними наслідками збройної агресії (деградація ґрунтового покриву (ущільнення ґрунту та механічних процесів, що в майбутньому поглиблюватиметься вітровою та водною ерозіями); негативних хімічних процесів (озалізнення, окарбоначення, осолонцювання, підкислення і декальцинація); радіологічних процесів (радіонуклідне забруднення) професійна підготовка майбутніх фахівців аграрної галузі має реалізовуватися шляхом введення екологічної компоненти до змісту професійних дисциплін та посилити екологічне спрямування змісту цих дисциплін, які вивчаються із застосуванням відповідних педагогічних технологій.

⁸⁷⁹ Каленський, А. А. (2024). Екоорієнтовані педагогічні технології у професійній підготовці майбутніх фахівців аграрної галузі. In *Interaction of philology, pedagogy, culture and history as a way of integrating learning: collective monograph*, (с. 27–35). Published by Primedia eLaunch. <http://dx.doi.org/10.46299/ISG.2024.MONO.PED.1.1.3>

3.26. ПРОБЛЕМИ РОЗБУДОВИ СИСТЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

PROBLEMS OF DEVELOPING A SYSTEM OF PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE IN VOCATIONAL (VOCATIONAL-TECHNICAL) EDUCATION INSTITUTIONS

Оксана Лапа

кандидат педагогічних наук,
старший дослідник, докторантка
Інституту професійної освіти

НАПН України,

<https://orcid.org/0000-0002-0964-7674>

oksana.lapa@ukr.net

Oksana Lapa

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior
Researcher, Doctoral student of the Institute
of Vocational Education of the

NAES of Ukraine,

<https://orcid.org/0000-0002-0964-7674>

oksana.lapa@ukr.net

Розглянута психологічна допомога у закладах професійної (професійно-технічної) освіти з точки зору екосистемного підходу. Зазначено мету, завдання, зміст, структуру всеукраїнського проекту «Екосистема психологічної допомоги у сфері освіти». Виокремлено особливості екосистеми психологічної допомоги у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Проаналізовано проблеми ментального здоров'я учасників освітнього процесу закладів професійної (професійно-технічної) освіти в сучасних умовах воєнного суспільства.

Considered psychological assistance in institutions of professional (vocational and technical) education from the point of view of the ecosystem approach. The purpose, task, content, and structure of the all-Ukrainian project «Ecosystem of psychological assistance in the field of education» are specified. Peculiarities of the ecosystem of psychological assistance in institutions of professional (vocational and technical) education are highlighted. The mental health problems of participants in the educational process of professional (vocational and technical) education institutions in the modern conditions of a military society are analyzed.

Ключові слова: екосистема, психологічна допомога, ментальне здоров'я, педагогічні працівники, практичний психолог, здобувачі професійної освіти, заклади професійної (професійно-технічної) освіти.

Keywords: ecosystem, psychological help, mental health, educator, practical psychologist, vocational education students, vocational (vocational-technical) education institutions.

Історичні події останніх років склалися таким чином, що на території України сучасні світові глобалізаційні виклики ускладнилися воєнними діями та їх наслідками.

Сучасна модель освіти почала переживати кризу ще за часів початку пандемії COVID-19, коли бурхливого розвитку набули методи і технології дистанційного навчання, а також їх онлайн та самостійні форми.

В українському суспільстві повномасштабне вторгнення породило велику кількість освітніх викликів: від масштабної зовнішньої і внутрішньої міграції усіх учасників освітнього процесу, зміни змісту навчальних дисциплін до неможливості організувати стабільний освітній процес в умовах частих повітряних тривог. Отже, освіта потребує нової моделі власного розвитку періоду сучасної турбулентності і складності суспільних процесів.

Усе більшої популярності набуває еколітарна модель освіти, основою якої є екосистемний підхід.⁸⁸⁰ Мета цього підходу полягає у системному баченні процесів і взаємозв'язків у процесі формуванні екологічних людських відносин усередині та зовні освітньої системи, підтримці її цілісності, регульованості, збереження і захисту. Можемо припустити, що саме екосистемний підхід дозволить не тільки зберегти український освітній простір, але й забезпечити його подальший повоєнний розвиток.

Як зазначає І. Леонтьєва (2023), екосистемна модель освіти є «унікальним і єдиноможливим в сучасних умовах механізмом збереження й розвитку людства, системоутворюючим вектором нової якості життя». Також у цьому дослідженні авторка наводить базову формулу освітньої екології «2+3+4+5» – формулу освітньої екології, яка розшифровується за двома типами відношень (людина-людина і людина-суспільство) у трьох середовищах (соціально-освітньому, освітньо-інституційному і сімейно-освітньому), під впливом чотирьох факторів (психологічного, екологічного, політичного та економічного) і врахуванні п'яти видів попиту (фізіологічного, психологічного, естетичного, розвитку талантів та інновацій). Даний конструкт тримають три основних суб'єкти цінностей – педагог, вихователь і суспільство, які і є своєрідним «клеєм» освітньої екології.⁸⁸¹

Освітні екосистеми виконують функції: максимальної продуктивності та кругообігу ресурсів (матеріальні і нематеріальні ресурси оптимально і природовідповідно розподіляються); розмаїття (забезпечення стабільності через масовість ролей і учасників); адаптивності (здатність пристосовуватися і реагувати на зміни в середовищі та потреби здобувачів освіти); масштабованості

⁸⁸⁰ Леонтьєва, І. (2023). До проблеми розбудови екосистеми вищої педагогічної освіти. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*, 40 (2), 19–25. <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2023.403>

⁸⁸¹ Леонтьєва, І. (2024). Екосистемний підхід як методологічний орієнтир інноваційного розвитку вищої педагогічної освіти. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*, 41(1), 21–26. <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2024.413>

(різноманітні розміри освітніх одиниць – від груп здобувачів і освітніх установ до світового освітнього товариства).

І. Леонтєва виділяє важливі властивості освітніх екосистем, а саме:⁸⁸² 1) відкритість без галузевих обмежень; 2) потенційність у створенні симбіотичних відносин і взаємозалежностей; 3) зростання навколофокусної дільності чи ціннісної пропозиції; 4) відповідність певному життєвому циклу. З іншого боку, освітня екосистема має як загальні (саморозвиток, саморганізація, саморегуляція), так і специфічні властивості (власна інфраструктура, інтереси, спільнота, ресурси, зв'язки), які визначають як загальний освітній вектор руху закладу, так і побудову індивідуальної освітньої траєкторії кожного здобувача.

Зазначимо, що питання екосистемного підходу у розвитку української освіти є недостатньо вивченими, але повномасштабне вторгнення прискорило їх розвиток і впровадження у вітчизняні освітні інституції.

Так, враховуючи гостру соціальну необхідність, у листопаді 2022 року, в рамках Національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки (за ініціативи першої леді України Олени Зеленської) Міністерство освіти та науки презентувало проєкт «Екосистема психологічної допомоги у сфері освіти».

Метою проєкту було заявлено надання психосоціальної підтримки широким масам здобувачів освіти, освітян, фахівців психологічної служби освітніх інституцій. Окрім цього, проєктом передбачається супервізія для освітян і фахівців психологічної служби, а також створення системи психологічної допомоги людям з емоційними проблемами. Звичайно, останнє завдання передбачає спеціальну підготовку практичних психологів закладів освіти, які зможуть працювати зі складними (клінічними) випадками за програмами з доведеною ефективністю.

Для масової реалізації проєкту Асоціацією інноваційної та цифрової освіти МОН України за сприяння Українського інституту розвитку освіти, Посольства США в Україні, Міжнародної гуманітарної організації «Людина в біді» та Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) було створено і наповнено матеріалами сайт

⁸⁸² Леонтєва, І. (2024). Екосистемний підхід як методологічний орієнтир інноваційного розвитку вищої педагогічної освіти. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*, 41(1), 21–26. <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2024.413>

«Екосистема психологічної допомоги» (2022).⁸⁸³ Учасникам освітнього процесу була запропонована програма «Практичні навички подолання стресу», а також 108 коротких відеоматеріалів, метою яких є психосоціальна підтримка і саморегуляція.

На вищезгаданому сайті освітяни мають можливість пройти курс «Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу під час та після завершення воєнних дій», звернутися за допомогою до супервізорів, залучитись до телеграм-спільноти «Екосистема психологічної допомоги у сфері освіти», а також подати заявку на навчання для роботи з посттравматичними стресовими розладами (ПТСР), депресіями, тривожними станами тощо.

За два роки існування проєкту «Екосистема психологічної допомоги у сфері освіти» можемо зазначити результати його роботи, а саме: актуальність, широку доступність, масштабність охоплення усіх учасників освітнього процесу, зрозумілість запропонованих технік і матеріалів, можливість оперативного поповнення практичної і теоретичної матеріальної бази проєкту.

Виходячи з довготривалості та глобальності воєнних дій на українських територіях, а також післявоєнної відбудови вітчизняної економіки, зазначимо актуальність аналізу проблем розбудови екосистеми психологічної допомоги безпосередньо у закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Перш за все, ми вважаємо, що у процесі реалізації представлена екосистема психологічної допомоги у сфері освіти по відношенню до екосистеми закладу професійної (професійно-технічної) освіти є підсистемою, адже тільки частково презентує функціонал вищезгаданого закладу, а саме психологічні і соціальні відносини та їх суб'єктів.

Результатами успішного функціонування екосистеми психологічної допомоги є оптимальний стан ментального здоров'я учасників освітнього процесу. Якісна підготовка висококваліфікованого фахівця у даній екосистемі є опосередкованим завданням.

До проблем розбудови екосистеми психологічної допомоги закладу професійної (професійно-технічної) освіти відноситься недостатня кількість, а часто і відсутність у закладах фахівців

⁸⁸³ Міністерство освіти і науки України. (2022а). Екосистема психологічної допомоги у сфері освіти. Сайт МОН України. <https://www.mentalhelp.in.ua/>

психологічної служби. Таким чином, надання первинної психологічної допомоги здобувачам освіти є додатковим обов'язком педагогічних працівників, вихователів та іншого персоналу. Це приводить до: 1) надання менш кваліфікованої першої психологічної допомоги; 2) необхідності організації додаткового підвищення кваліфікації педагогічних працівників у галузі збереження ментального здоров'я; 3) необхідності організації частих супервізій і консультацій педагогічних працівників, які займаються проблемами збереження ментального здоров'я учасників освітнього процесу; 4) прискорення професійного вигорання педагогічних працівників за рахунок збільшення робочого, когнітивного, емоційного та інших видів навантаження.

Також зазначимо збільшення кількості категорій громадян і здобувачів освіти, з якими доводиться працювати педагогам і практичним психологам закладів професійної (професійно-технічної) освіти у процесі поліпшення ментального здоров'я в умовах сучасних воєнних викликів. Це внутрішньо переміщені особи; дорослі і діти з інвалідністю чи іншими особливими потребами; ветерани воєнних дій; діти з сімей, які мають загиблих родичів та ін. Збереження ментального здоров'я під час професійного навчання вимагає від педагогів і працівників психологічної служби пошук інноваційних методів навчання, розвитку психічних процесів (пам'яті, мислення, уваги та ін.).⁸⁸⁴

Окрім цього, функціонування екосистеми психологічної допомоги закладів професійної (професійно-технічної) освіти передбачає залучення до неї представників інших спільнот (вузьких спеціалістів з психологічної, медичної, соціальної, юридичної допомоги; фахівців-практиків, роботодавців та ін.), що потребує від фахівців психологічної служби високого розвитку діагностичних і комунікативних навичок.

Якісно і кількісно масштабуються проблеми ментального здоров'я усіх учасників освітнього процесу закладів професійної (професійно-технічної) освіти, які вимагають спеціальної підготовки практичних психологів для роботи складними (клінічними) випадками за програмами з доведеною ефективністю. Процес такої підготовки

⁸⁸⁴ Лапа, О. В. (2023). Запобігання професійному вигоранню педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти у воєнний час: Наукова доповідь на методологічному семінарі «Актуальні проблеми охорони психічного здоров'я українського народу у воєнний і повоєнний час», 16 листопада, 2023 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 5(2), 1–5. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5226>

вимагатиме додаткових часових, ментальних і матеріальних ресурсів.⁸⁸⁵

Тенденцію до швидкого наростання мають проблеми професійного і ментального вигорання педагогічних і психологічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Ця проблема пояснюється погіршенням або зміною умов роботи (у разі переміщення закладу), зростання професійного навантаження в умовах дефіциту кадрів.

Великою проблемою оптимального розвитку екосистеми психологічної допомоги закладів професійної (професійно-технічної) освіти є загальнодержавний дефіцит фахівців по наданню вузькоспеціалізованої психологічної/психіатричної консультації, діагностики або допомоги. Відсутність необхідних спеціалістів призводить до погіршення ментального здоров'я як здобувачів освіти, так і педагогічних працівників.

У підсумку зазначимо, що екосистема психологічної допомоги закладів професійної (професійно-технічної) освіти є цілісною, відкритою, динамічною системою, процеси якої є нелінійними, але взаємообумовленими, і відображають різноманітність соціальних, політичних, ментальних, економічних особливостей розвитку української держави і світу в цілому.

Екосистемний підхід у наданні психологічної допомоги у закладах професійної (професійно-технічної) освіти приводить до покращення ефективності освітнього процесу, дозволяє найбільш ефективно використовувати наявні ресурси, координувати дії усіх учасників освітнього процесу з метою якісної підготовки висококваліфікованих фахівців, які забезпечать швидку післявоєнну відбудову нашої держави.

⁸⁸⁵ Лапа, О. В. (2024). Розвиток професійних навичок практичного психолога закладу професійної (професійно-технічної) освіти у воєнний час. In *Розвиток сучасної науки та освіти* (с. 376–379): реалії, проблеми якості, інновації: матеріали V Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. (м. Запоріжжя, 29-31 травня 2024 р.). ТДАТУ.

3.27. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У МЕДИЧНИХ КОЛЕДЖАХ

THEORETICAL ASPECTS OF FORMING ECOLOGICAL CULTURE OF FUTURE SPECIALISTS IN MEDICAL COLLEGES

Іван Пасічник

аспірант

Інституту професійної освіти

НАПН України,

<https://orcid.org/0009-0005-0284-8720>

binet2008@gmail.com

Ivan Pasichnyk

Postgraduate student of the

Institute of Vocational Education of the

NAES of Ukraine,

<https://orcid.org/0009-0005-0284-8720>

binet2008@gmail.com

У підрозділі досліджено важливість формування екологічної культури майбутніх фахівців як складової їхньої професійної підготовки. Окрім біологічних аспектів, акцентовано на морально-духовних цінностях і «екології культури». Підкреслено значення екологічної свідомості та гармонійних відносин між людиною та природою, що є критично важливими в умовах глобальної екологічної кризи. Особлива увага приділяється вихованню відповідального ставлення до навколишнього середовища як основи сталого розвитку суспільства.

The section examines the importance of forming the environmental culture of future specialists as a component of their professional training. In addition to biological aspects, emphasis is placed on moral and spiritual values and the «ecology of culture». The importance of ecological consciousness and harmonious relations between man and nature, which are critically important in the conditions of the global ecological crisis, is emphasized. Special attention is paid to fostering a responsible attitude towards the environment as a basis for the sustainable development of society.

Ключові слова: екологічна культура, морально-духовні цінності, екологія культури, екологічна свідомість, професійна підготовка, сталий розвиток.

Keywords: ecological culture, moral and spiritual values, cultural ecology, ecological consciousness, professional training, sustainable development.

Сучасна стратегія професійної підготовки орієнтована на формування культурно-освіченої особистості спеціаліста, здатного впроваджувати інновації в професійній сфері та поза нею. Екологічні та культурологічні знання, поряд із психолого-педагогічними та соціогуманітарними, відіграють ключову роль у цьому процесі. Як наслідок, зміна суспільних відносин призводить до трансформації духовно-моральних орієнтирів та ідеалів, що відображається у всіх формах суспільної свідомості. Відповідно, екологічний компонент підготовки фахівців повинен спрямовуватися на формування екологічної культури та усвідомлених дій стосовно природи, суспільства та людей.

Екологічна культура і професійна компетентність особистості охоплюють філософське осмислення ролі екології в житті людини. Особливо важливим є дослідження впливу екологічної освіти на педагогічну науку. Поняття «екологія», вперше запропоноване Ернстом Геккелем у 1866 році, стосується вивчення взаємодії живих істот із середовищем. Спочатку екологія розвивала дарвінівські ідеї про взаємозв'язок організмів із середовищем, проте з часом її значення розширилося і тепер охоплює соціальні, економічні та технічні аспекти людського життя. Сучасна екологія охоплює медичні, технічні, соціальні та культурологічні аспекти, які формують стратегію поведінки людини в природі, суспільстві й виробничій діяльності.

Медичний аспект екології розглядає вплив природних факторів на здоров'я людини, зосереджуючи увагу на його зміцненні, профілактиці й лікуванні хвороб. Технічна складова стосується впливу виробничої діяльності на довкілля, зокрема забруднення повітря, води й ґрунтів. Соціальна складова підкреслює єдність системи «природа – суспільство – людина» і важливість праці в цьому процесі. Культурологічний аспект відображає розвиток екологічної культури, рівень відносин людини з природою і суспільством.

Екологічна культура також включає виробничі, політичні й сімейні аспекти взаємодії з природою. Формування відповідального ставлення до довкілля пов'язане з рівнем соціальної та духовної культури людини, що виражається в її здатності до екологічно грамотних дій, нетерпимості до безвідповідальної поведінки і готовності до активної екологічної діяльності.

Екологічна культура, особливо серед молодих спеціалістів, включає спеціальні знання, переконання та готовність до дій, спрямованих на збереження природи. Цей складний процес забезпечується взаємодією права, науки, мистецтва, виробництва та освіти. Державні заходи щодо охорони природи мають сприяти формуванню екологічної культури, плануванню раціонального використання природних ресурсів та вихованню екологічної свідомості.

У студентські роки екологічна культура виявляється у відповідальній поведінці на природі, активній участі в охороні довкілля та пропаганді екологічних ідей. Освітній процес повинен поєднувати виховні завдання з освітніми, формуючи у студентів наукові знання про єдність людини, природи і суспільства, а також уміння застосовувати їх у професійній діяльності.

Екологічна освіта як частина виховання спрямована на формування екологічної культури студентів та підготовку їх до

професійної діяльності. Екологічна культура охоплює всі сфери матеріального й духовного життя суспільства, спрямовуючи на збереження й збагачення навколишнього середовища для забезпечення здоров'я та розвитку людини.

Сьогодні розвиток науки, економіки та культури повинен враховувати вплив людської діяльності на природу. Екологічна освіта та професійна підготовка покликані сприяти охороні навколишнього середовища через міжнародне співробітництво та обмін досвідом між країнами.

У педагогічній науці природа завжди займала ключове місце в освіті та вихованні особистості, що підтверджується ідеями видатних педагогів, таких як К. Ушинський і В. Сухомлинський, які акцентували на важливості взаємозв'язку між науковими знаннями про природу і духовним розвитком людини.

Сучасний етап дослідження філософських аспектів екології та соціально-біологічного розвитку людини базується на аналізі закономірностей еволюції біологічної форми матерії. Відсутність філософського підходу до питань розвитку живої природи створює уявні проблеми та призводить до абстрактних роздумів про взаємодію суспільства з природою. Розв'язання екологічних питань вимагає філософського синтезу наукових даних, що відображають посилення антропогенних впливів на розвиток органічного світу й людини. Фактор розвитку в цьому контексті означає необхідну й достатню детермінанту для складноорганізованих систем, а рушійною силою виступають взаємозв'язки та взаємодія цих чинників.

Філософські та педагогічні ідеї завжди ґрунтувалися на цілісному підході до змісту освіти. Наприклад, Я. Коменський розвивав принцип природовідповідності, А. Дістервег – культуровідповідності. Ж.-Ж. Руссо бачив у людині творіння Природи та Бога, а І. Песталоцці вважав її досконалою істотою, чия природа максимально наближена до природних сил. А. Дістервег, поряд із природовідповідністю, вводить принцип соціальної екології, спрямованої на взаємодію суспільства з природою.

К. Ушинський, видатний український педагог, застосовував принцип природовідповідності у кількох напрямках:

- пізнання природи дитини через її анатомію, фізіологію та психологію;
- наближення освітнього процесу до природних умов;

– врахування народних традицій і звичаїв, пов'язаних із природою рідного краю.⁸⁸⁶

Видатні педагоги А. Макаренко і В. Сухомлинський організовували виховний процес, поєднуючи його з природою, трудовими та моральними аспектами. Принципи природовідповідності та культуровідповідності є основою гуманістичних ідей у педагогіці.^{887,888}

Екологічні проблеми сучасного суспільства розглядаються з урахуванням глибоких зв'язків між людиною та природою, де людина виступає як соціальна та біологічна істота, органічна частина природи. Проте розвиток урбанізації та технологічний прогрес призвели до екологічної кризи, що ставить під загрозу здоров'я людини. Це підкреслює необхідність формування екологічної культури та виховання екологічно грамотних фахівців у рамках діяльності суспільства, освіти та науки. Лише у рамках ноосфери можна досягти гармонії між людиною та природою. Порушення екологічної рівноваги вимагає науково обґрунтованих заходів з охорони природних ресурсів і систем.

На думку дослідниці Н. Кулалаєвої, екологія тісно пов'язана як із природою, так і з суспільством, вивчаючи нормальні стани функціонування та відтворення природних об'єктів і явищ. Вона досліджує гармонійні зв'язки та залежності, що забезпечують повноцінний розвиток природи. Екологія суспільства та людини як наука вивчає закономірності відносин людини з природою і між собою, що забезпечують нормальне функціонування, розвиток духовності та збереження здоров'я.⁸⁸⁹

Діалектика розвитку екологічної культури розкривається через взаємодію людини з природою, що дозволяє глибше зрозуміти культуру з методологічної точки зору, зокрема щодо природи як стихійної системи. Природні процеси та явища, які виступають передумовами суспільного виробництва, втрачають свою стихійність, коли включаються у виробничі процеси. Природа стає не просто

⁸⁸⁶ Антонова, О. Є., & Павленко, В. В. (ред.). (2015). *Історико-педагогічний альманах. Випуск 3. Реалізація педагогічних ідей К.Д. Ушинського в освіті сьогодення: збірник наукових праць молодих дослідників*. ФО-П Левковець Н. М.

⁸⁸⁷ Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. (2018). *Творча спадщина А. С. Макаренка в контексті інноваційного розвитку освіти XXI століття: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (15–16 березня 2018 року, м. Суми)*. СумДПУ імені А. С. Макаренка. https://pedagogika.sspu.edu.ua/images/zbirnik_tez_0603_sbrueva_2d7f7.pdf

⁸⁸⁸ Кириченко, В. І., & Ковганіч, Г. Г. (2019). *Педагогіка, спрямована у майбутнє: практико орієнтований посібник*. «Друкарня Мадрид».

⁸⁸⁹ Кулалаєва, Н. В. (2017). Формування культури екологічної безпеки майбутніх фахівців будівельного профілю через проектне навчання. *Збірник наукових праць НУК*, 3, 143–148.

середовищем проживання для людини, але й сферою матеріального виробництва та перетворення, «царством природної необхідності».

Єдність людини і природи означає ставлення до природи, як до «неорганічного тіла» людини, подібно до власного організму. У цьому контексті культура щодо природи означає обробіток, культивування, тоді як щодо людини – це процес виховання, формування почуттів та мислення. Саме через діяльність у суспільстві природа стає життєвим елементом людської активності. Людина сприймає об'єктивний світ, який знаходиться поза її органами чуття, тією мірою, якою цей світ входить у сферу культурної творчості, набуваючи гармонії та порядку через людське осмислення.

М. Петровська вважає, що екологічна культура є фундаментом для сталого розвитку сучасної цивілізації. Вона розглядає екологічну культуру як діяльність і мислення, що забезпечують рівновагу в системі «людина – довкілля», і як знання про роль людини у біосфері, що розвивається як фактор регулювання її стану.⁸⁹⁰

Екологія людини як наукова дисципліна є синтезом різних типів знань і займається дослідженням адаптації людини до біотичних, абіотичних і соціальних чинників середовища. Природний відбір тут виступає механізмом розвитку складних систем, зокрема екології людини. Поняття адаптивності інтегрує різні наукові напрями – генетичні, екологічні, медичні, соціально-економічні дослідження – і є ключовим для оцінки негативного впливу середовища на людину.⁸⁹¹

Генетична програма людини значною мірою впливає на формування її індивідуальних особливостей і творчих здібностей, визначаючи спадкове розмаїття морфо-фізіологічних, нервово-психічних і інтелектуальних характеристик. Уявлення про механізми самоорганізації споріднені з ідеями синергетики, яка досліджує процеси самостійного формування високоорганізованих структур з менш упорядкованих елементів, як це описано в роботах Х. Хакена, зауважує О. Дзьобань.⁸⁹²

Екологічна підготовка майбутнього фахівця охоплює не лише біологічні аспекти екології, а й питання збереження морально-духовних цінностей. Екологічне виховання має включати розуміння значення «екології культури», яка є своєрідною пам'яттю про духовне

⁸⁹⁰ Петровська, М. (2013). *Екологічна культура: методичні рекомендації для самостійної роботи студентів*. ЛНУ імені Івана Франка.

⁸⁹¹ Бондар, О. І., Барановська, В. Є., Єресько, О. В. & ін. (2015). *Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях: науково-методичний посібник для вчителів*. Грінь Д.С. [вид.]. <https://dea.edu.ua/img/source/24122015.pdf>

⁸⁹² Дзьобань, О. П. (2011). Розвиток ідей синергетики як нової парадигми у природничо-науковому і соціальному пізнанні. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія*, 9, 3–16.

життя народу. Важливо виховувати молодь не лише в контексті забруднення навколишнього середовища та загроз екологічної кризи, але й звертати увагу на «забруднення» внутрішнього світу людини, її духовної пам'яті та свідомості. Моральні цінності формуються на основі культурних традицій, матеріальної та духовної спадщини. Як зазначає Р. Чорний, екологічне майбутнє проєктується через дослідження як минулого, так і майбутнього.⁸⁹³

Сучасне наукове співтовариство визнає важливість формування екологічної культури. Л. Курняк підкреслює, що екологічна культура визначає сприйняття людиною природи, її ставлення до світу і свого місця в ньому. В умовах глобальної екологічної кризи стає необхідним визначити гармонійні відносини між людиною і природою, а також оцінити вплив людської діяльності на навколишнє середовище. Екологічна культура, за словами дослідниці, є критично важливою в сучасному світі, і її рівень корелює з глобальними екологічними викликами.⁸⁹⁴

Відносини людини з природою можна розділити на фізіологічні та психологічні, які впливають на фізичний і психічний стан. При цьому морально-естетичні та духовні зв'язки забезпечують задоволення та внутрішнє очищення, відіграючи ключову роль у формуванні особистості. Таким чином, екологія представляється як наука про гармонію відносин людини з природою, суспільством і собою, що забезпечує здорове функціонування та життя.

Екологічні системи органічно поєднуються в єдиному просторі взаємодії, де людина виступає центральною складовою. Ця гармонія повинна досягатися в сфері людського розуму, і підтримання екологічної рівноваги є не лише питанням благодійності, а необхідною умовою для відродження та збереження природних ресурсів: чистого повітря, води, флори та фауни, озонового шару, а також соціального та економічного благополуччя.

Отже, екологія для людини є передусім зверненням до себе, формуванням екологічно свідомого мислення та поведінки. Це реальність, яка вимагає розвитку екологічної культури у майбутніх спеціалістів всіх галузей економіки України.

— 90 —

⁸⁹³ Чорний, Р. В. (2022). Екологія культури як феномен гуманізації сучасного соціокультурного простору [Дис. канд. філософських наук]. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ.

⁸⁹⁴ Курняк, Л. М. (2015). Екологічна культура: поняття та формування. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*, 10, 48-51. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2015_10_14

3.28. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

CRITERIA FOR DIGITAL PLATFORMS EVALUATION FOR PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS

Олександр Гуменний

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії електронних навчальних ресурсів Інституте професійної освіти НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0001-6596-3551>
gumenny7@gmail.com

Oleksandr Humennyi

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher of the Laboratory of Electronic Educational Resources of the Institute of Vocational Education of the NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0001-6596-3551>
gumenny7@gmail.com

У підрозділі розглядається необхідність розвитку цифрових платформ для професійного навчання, актуальна в контексті глобалізації та технологічних інновацій. Автори зосереджують увагу на технічних критеріях оцінювання таких платформ, зокрема на їх функціональності, надійності, та ефективності. Висвітлюються ключові критерії, які включають архітектуру системи, використання контейнерів, як Docker, інтерфейс користувача (UI) та користувацький досвід (UX). Стаття також акцентує на важливості адаптивного дизайну, аналізу користувацьких потреб та інклюзивності платформи, що робить навчання доступним для широкого кола осіб. Основна увага приділяється створенню умов для ефективного та зручного навчання, яке відкриває доступ до освіти для різних груп користувачів, забезпечуючи масштабованість та гнучкість освітніх ресурсів.

The section examines the necessity of developing digital platforms for professional training, which is relevant in the context of globalization and technological innovations. The authors focus on the technical aspects of evaluating such platforms, particularly their functionality, reliability, and effectiveness. Key criteria highlighted include system architecture, the use of containers such as Docker, user interface (UI), and user experience (UX). The article also emphasizes the importance of adaptive design, analysis of user needs, and inclusivity of the platform, making learning accessible to a broad audience. The primary focus is on creating conditions for effective and convenient learning that opens up education to various user groups, ensuring scalability and flexibility of educational resources.

Ключові слова: цифрові платформи, професійна підготовка, оцінювання, критерії, майбутні фахівці, інтеграція технологій, освітні інновації, ефективність навчання.

Keywords: digital platforms, professional training, evaluation, criteria, future specialists, technology integration, educational innovations, learning effectiveness.

Необхідність розвитку цифрових платформ для професійного навчання стає все більш важливою в контексті глобалізації та технологічних інновацій, які стрімко змінюють світовий ринок праці. Цифровізація навчального процесу уможливорює не тільки оптимізацію існуючих освітніх методик, але й відкриває доступ до навчання для широкого кола осіб, незалежно від їхнього географічного розташування та соціально-економічного становища.

На нашу думку, для оцінювання цифрових платформ для професійної підготовки майбутніх фахівців важливо враховувати технічні критерії, а саме: функціональність, надійність та ефективність.

Інші науковці вважають, що для оцінки ЛМС⁸⁹⁵ потрібно використовувати інші критерії: технологічний, операційний, функціональний.

Нижче наведемо обґрунтовані критерії оцінювання платформ саме з урахуванням технологічних критеріїв.

Початковим критерієм є архітектура системи. Фундаментальна структура платформи є ключовою для її майбутнього успіху, оскільки вона визначає її здатність адаптуватися до змінних потреб користувачів та технологій. Застосування мікросервісної архітектури може бути одним із критеріїв, оскільки вона забезпечує гнучкість та можливість незалежного оновлення різних частин системи.

Архітектура системи відіграє фундаментальну роль у розробці цифрових платформ для професійної підготовки, оскільки структура платформи є вирішальним фактором для її ефективності, адаптивності та масштабованості. Науковці та інженери-розробники підкреслюють, що вибір архітектури впливає не тільки на початкову реалізацію платформи, але й на її довгострокову підтримку та розвиток.

Мікросервісна архітектура є однією з найбільш ефективних структур для цифрових освітніх платформ, що використовується для досягнення високого рівня гнучкості та адаптивності. Вона заснована на принципах розбиття функціоналу на окремі, незалежні сервіси, кожен з яких відповідає за конкретну функцію і може бути розгорнутий, оновлений, замінений або масштабований незалежно від інших сервісів. Це забезпечує наступні переваги:

1. *Гнучкість* – мікросервіси можуть бути розроблені різними командами, використовуючи найбільш підходящі технології та мови програмування для кожного сервісу, що дає можливість інновацій і швидкої адаптації до змін у технологіях. Гнучкість у мікросервісній

⁸⁹⁵ Oliyuk, V. V., Hrabovskyi, P. P., & Konoval, O. A. (2022). Criteria and indicators for the selection of a digital platform for e-learning at the secondary school. *Information Technologies and Learning Tools*, 90(4), 19–31. <https://doi.org/10.33407/itlt.v90i4.5010>

архітектури є одним із ключових переваг, що сприяє інноваціям і дозволяє швидко адаптуватися до змінних технологій. Цей підхід був висвітлений у роботах кількох відомих дослідників і розробників, які зробили значний внесок у розвиток і популяризацію мікросервісної архітектури.

Мартін Фаулер (Martin Fowler) – один з найвідоміших авторитетів у світі програмування та архітектури ПЗ, який популяризував концепцію мікросервісів через свої публікації. Його стаття «Microservices»⁸⁹⁶ спільно з Джеймсом Льюїсом (James Lewis) забезпечила теоретичне обґрунтування для цієї архітектури, висвітлюючи її переваги, такі як модульність і гнучкість.

Сем Ньюмен (Sam Newman) – автор книги «Building Microservices»,⁸⁹⁷ яка є однією з найважливіших праць з мікросервісної архітектури. Ньюмен детально розглядає як технічні, так і організаційні аспекти мікросервісів, надаючи практичні поради щодо їх проектування, розробки та управління.

Кріс Річардсон (Chris Richardson) – відомий як один з перших одним із відомих фахівців, які зробили значний внесок у розвиток мікросервісної архітектури. Він написав книгу «Microservices Patterns»,⁸⁹⁸ в якій аналізує патерни та стилі розробки, які можуть бути використані при створенні мікросервісних архітектур. Він зосереджується на гнучкості та здатності мікросервісів до еволюції.

Ці автори та їхні роботи відіграють значну роль у розумінні та впровадженні мікросервісних архітектур, особливо у контексті їх гнучкості. Вони показують, як мікросервіси дають змогу використовувати найкращі доступні технології для кожного окремого сервісу та адаптуватися до нових вимог з мінімальними збоями у роботі існуючих систем.

2. *Масштабованість* – окремі сервіси можуть масштабуватися незалежно, залежно від потреб користувачів, що є особливо важливим для освітніх платформ, які можуть мати варіативний трафік залежно від сезону, часу дня та інших факторів.

Масштабованість є назвичайно важливим аспектом в архітектурі цифрових освітніх платформ, яка використовує мікросервісний підхід. Основною перевагою мікросервісної архітектури є те, що кожен сервіс може бути масштабований незалежно від інших, що уможливорює

⁸⁹⁶ Fowler, M., & Lewis, J. (2014). *Microservices: a definition of this new architectural term*. <https://martinfowler.com/articles/microservices.html>

⁸⁹⁷ Newman, S. (2015). *Building microservices*. O'Reilly Media. https://books.google.com.ua/books/about/Building_Microservices.html?id=RDI4BgAAQBAJ&redir_esc=y

⁸⁹⁸ Richardson, C. (2018). *Microservices patterns: With examples in Java*. Manning Publications. https://books.google.com.ua/books/about/Microservices_Patterns.html?id=UeK1swEACAAJ&redir_esc=y

системі ефективно відреагувати на зміни у навантаженні без необхідності масштабування цілісної системи. Це знижує витрати та підвищує ефективність ресурсів.

Наукові аспекти масштабованості:

Адаптивне масштабування. Мікросервіси дають змогу освітнім платформам адаптуватися до різних навчальних періодів, таких як сесійні екзаменації чи вступні кампанії, де потреба в доступності ресурсів може різко зростати. Ця здатність швидко масштабуватися відповідно до пікових навантажень без втрати продуктивності є важливою для задоволення потреб користувачів.

Еластичність системи. Мікросервіси сприяють еластичності системи, оскільки кожен компонент може розширюватися або стискатися незалежно. Таке динамічне масштабування є можливим завдяки використанню хмарних технологій, що уможлиблює ефективно управляти обчислювальними ресурсами.

Розподілене навантаження. Використання мікросервісів сприяє розподіляти навантаження серед різних сервісів та географічних регіонів, забезпечуючи стабільність роботи платформи при збільшенні кількості користувачів або обсягу даних.

Незалежність компонентів. Незалежність компонентів у мікросервісних архітектурах дає змогу інноваційності та швидкому впровадженню змін, оскільки кожен сервіс може бути оновлений або вдосконалений без ризику для інших частин системи.

Університети та освітні установи, які використовують мікросервісну архітектуру для своїх онлайн-курсів, можуть забезпечити безперебійний доступ до навчальних матеріалів під час високого трафіку, наприклад, під час періоду реєстрації на курси або виконання завдань. Це забезпечує студентам кращий досвід користування та підвищує загальну задоволеність навчальним процесом.

Наведемо декілька прикладів:

Массачусетський технологічний інститут (MIT) завдяки своїй передовій позиції в технологіях і інноваціях, MIT може використовувати мікросервісну архітектуру для курсів MIT OpenCourseWare або інших онлайн-програм.

Стенфордський університет відомий своїми курсами відкритого доступу та інноваційними підходами до освіти, Стенфорд може впроваджувати мікросервіси для кращої масштабованості та управління своїми онлайн-ресурсами.

Карнегі-Меллон університет активно розвиває програми з комп'ютерних наук і штучного інтелекту, ймовірно, використовує мікросервіси для підтримки своїх освітніх платформ.

Каліфорнійський університет в Берклі (UC Berkeley) зі своїми розгалуженими онлайн-курсами та програмами використовує мікросервісну архітектуру для оптимізації доступу до навчальних матеріалів.

Гарвардський університет може впроваджувати мікросервісні рішення для підтримки різноманітних навчальних потреб світової аудиторії.

Ці університети, з їхніми ресурсами та інноваційним підходом до освіти, ймовірно, є лідерами у використанні новітніх технологій, включаючи мікросервісну архітектуру, для забезпечення кращого доступу та взаємодії зі студентами.

Таким чином, масштабованість мікросервісів не просто технічна необхідність, а стратегічна перевага, яка дозволяє освітнім платформам залишатися конкурентоспроможними і відповідати на зростаючі вимоги в освітньому секторі. *Начало форми*

3. Відмовостійкість – у разі виникнення помилки в одному мікросервісі, це не впливає на роботу інших частин системи, що значно підвищує загальну надійність платформи.

Відмовостійкість є важливим аспектом у мікросервісній архітектурі, оскільки вона дозволяє системі продовжувати функціонувати ефективно навіть у випадку локальних збоїв. Цей принцип є основою для створення розподілених систем, які можуть ефективно масштабуватися і бути стійкими до помилок, що забезпечує безперебійну роботу навіть при критичних навантаженнях або збоях.

Виокремимо аспекти відмовостійкості мікросервісних архітектур:

Ізоляція збоїв. Основною перевагою мікросервісної архітектури є те, що кожен мікросервіс функціонує як незалежна одиниця, що забезпечує ізоляцію збоїв. Якщо один мікросервіс виходить з ладу, це не впливає на інші сервіси, які можуть продовжувати роботу нормально. Це знижує ризики повної непрацездатності системи та дозволяє швидко відновлювати роботу збійного компонента.

Швидке відновлення. Відмовостійкість також означає здатність системи швидко відновлюватися після збоїв. Мікросервіси можуть бути налаштовані таким чином, що в разі збою автоматично запускається нова інстанція сервісу, мінімізуючи час простою. Такий підхід часто реалізується за допомогою сучасних хмарних рішень та оркестраційних систем, таких як Kubernetes.

Децентралізація компонентів. Децентралізація веде до підвищення відмовостійкості, оскільки помилки в одній частині системи не розповсюджуються на всю систему. Це особливо важливо для великих освітніх платформ, де навантаження розподілене між багатьма сервісами.

Резервне копіювання та відновлення даних. Ефективне управління даними, включаючи резервне копіювання та відновлення, є невід'ємною частиною відмовостійкості. Мікросервіси дають змогу реалізовувати стратегії резервного копіювання на рівні окремих сервісів, що забезпечує додатковий рівень безпеки та можливість швидкого відновлення після збоїв.

Вплив на освітній процес. Застосування мікросервісної архітектури в освітніх платформах забезпечує студентам стабільний і надійний доступ до навчальних матеріалів. Навіть під час пікових навантажень, таких як реєстрація на курси або проведення онлайн-екзаменацій, система здатна підтримувати високий рівень доступності і продуктивності. Це покращує досвід користувачів та забезпечує безперервність навчального процесу, підвищуючи задоволеність студентів і викладачів.

4. Легкість оновлення та інтеграції – мікросервіси можуть оновлюватися окремо один від одного, що дає змогу швидко впроваджувати нові функції та інтегрувати новітні технології без необхідності повного перероблення системи.

Для кращого розуміння та наочності основних переваг мікросервісної архітектури, подамо табл. 3.13, у якій підсумовуються ключові характеристики та їх вплив на цифрові освітні платформи.

Наукові дослідження вказують на те, що успішне застосування мікросервісної архітектури потребує глибокого аналізу бізнес-вимог та технічних можливостей, а також забезпечення достатнього рівня комунікації та координації між різними командами. Відповідний підхід до управління архітектурою може значно збільшити шанси на успіх освітньої платформи, зробивши її здатною адаптуватися до динамічного освітнього середовища та змінних потреб користувачів.

Важливим критерієм є використання контейнерів, наприклад Docker, що спрощує розгортання та управління середовищами, а також забезпечує стабільність та безпеку платформи. Контейнеризація також уможливорює швидке впровадження та тестування нових ідей та оновлення, зберігаючи високий рівень ізольованості.

Крім технічних критеріїв необхідно враховувати інтерфейс користувача (UI) та користувацький досвід (UX). Інтерфейс користувача визначає, наскільки комфортно та зручно користувачам

взаємодіяти з платформою, тому це також є важливим критерієм оцінювання.

Таблиця 3.13
Вплив мікросервісної архітектури на цифрове освітнє середовище

<i>Перевага</i>	<i>Опис</i>	<i>Вплив на освітні платформи</i>
Гнучкість	Мікросервіси можуть бути розроблені різними командами з використанням найбільш підходящих технологій	Дає змогу швидко вносити зміни та адаптувати платформу до нових вимог без збоїв у системі
Масштабованість	Кожен мікросервіс може масштабуватися незалежно відповідно до потреб, що дозволяє ефективно управляти ресурсами	Забезпечує стабільність платформи при варіативному трафіку, наприклад, під час сесій чи вступних кампаній
Відмовостійкість	Незалежність мікросервісів гарантує, що помилка в одному сервісі не впливає на роботу всієї системи	Забезпечує безперервний доступ до навчальних матеріалів, підвищуючи задоволеність користувачів
Легкість оновлення та інтеграції	Мікросервіси можуть оновлюватися незалежно, що сприяє швидкому впровадженню нововведень	Уможливорює оперативно втілювати технологічні інновації, покращуючи освітній процес

Джерело: авторська розробка.

Розглядаючи критерії оцінювання цифрової платформи для професійної підготовки майбутніх фахівців, варто враховувати ще декілька важливих критеріїв, які визначатимуть її якість і ефективність.

Першим і, можливо, найважливішим критерієм є *інтуїтивність інтерфейсу користувача (UI)*. Це означає, що платформа має бути легкою у використанні, зрозумілою та простою для користувачів будь-якого рівня. Користувачі повинні мати змогу легко здійснювати навігацію, знаходити необхідні матеріали та взаємодіяти з платформою без зайвих труднощів.

Другим критерієм є *користувацький досвід (UX)*. Цей критерій визначає, наскільки комфортно та ефективно користувачі взаємодіють з платформою під час навчання. Це включає в себе забезпечення зручності та задоволення від користування платформою.

Адаптивний дизайн – третій важливий критерій. Згідно цього положення платформа має бути доступною на різних типах пристроїв, включаючи настільні комп'ютери, планшети та смартфони. Це робить

навчання більш гнучким та доступним, оскільки користувачі можуть мати доступ до неї в будь-який час і в будь-якому місці.

Четвертим критерієм є *відповідність платформи потребам користувачів та їхній поведінці*. Важливо враховувати, як користувачі взаємодіють з платформою та чи задовольняє вона їхні потреби. Це дає змогу створювати інтерфейси та матеріали, що відповідають очікуванням користувачів.

Задіюваність користувачів – п'ятий критерій. Він свідчить про те, наскільки успішно платформа привертає увагу та утримує користувачів у процесі навчання.

Шостий критерій – *масштабованість та гнучкість платформи*. Вона має бути здатною адаптуватися до змінних вимог користувачів та технологій, а також масштабуватися для обслуговування більшої кількості користувачів.

Інклюзивність – останній, але не менш важливий критерій. Платформа завжди доступна для всіх користувачів, включаючи осіб з обмеженими можливостями, і підтримувати різні мови та культурні контексти.

Загалом, оцінка цифрової платформи для професійної підготовки майбутніх фахівців базується на критеріях, які визначають її якість та ефективність у навчанні користувачів: інтуїтивність та зручність інтерфейсу; забезпечення задоволення від користування; адаптивний дизайн для доступності на різних пристроях; аналіз користувацьких потреб; задіюваність користувачів; масштабованість та гнучкість системи; інклюзивність, – це всі ключові критерії, які визначають успішність цифрової платформи для навчання майбутніх фахівців. Вони (критерії) сприяють ефективному та зручному навчанню, а також розширюють доступність освіти для різних груп користувачів. Тому при оцінці цифрових освітніх платформ важливо враховувати всі ці критерії, щоб забезпечити найкращі умови для професійної підготовки майбутніх фахівців.

Для оцінювання електронної освітньої платформи потрібно враховувати наступні ключові критерії: інтуїтивність інтерфейсу користувача, легкий у використанні інтерфейс, із зручним інтерфейсом, доступною на різних пристроях для забезпечення гнучкості та доступності для всіх користувачів, незалежно від їхніх можливостей та культурних особливостей, масштабованою.

ПІСЛЯМОВА

У монографії «Професійна освіта в умовах сталого розвитку суспільства» узагальнено ключові виклики, досягнення й перспективи розвитку професійної освіти, враховуючи потреби сучасного ринку праці, міжнародні стандарти та актуальні соціально-економічні обставини. Вона є платформою для подальших обговорень і системних рішень, необхідних для підвищення ефективності освітньої системи України в умовах війни, повоєнного відновлення та євроінтеграції.

Рекомендації, розроблені в межах різних рівнів – національного, регіонального та інституційного, – дають стратегічні орієнтири й інструменти для трансформації професійної освіти. Їх реалізація сприятиме створенню інноваційної освітньої екосистеми, здатної відповідати сучасним викликам глобалізації, цифровізації та екологізації.

Національний рівень:

- розвиток державно-приватного партнерства на основі вдосконалення нормативно-правової бази та стимулювання взаємодії між ключовими стейкхолдерами;
- інтернаціоналізація професійної освіти на основі розширення напрямів співпраці з освітніми партнерами ЄС й адаптації їхнього досвіду для підготовки кваліфікованих кадрів в Україні;
- сприяння інклюзивності, безбар'єрності та рівного доступу до здобуття професійної освіти осіб з інвалідністю, ветеранів та тих, хто постраждали внаслідок воєнних дій;
- цифровізація та модернізація освітнього процесу в закладах П(ПТ)О і ФПО відповідно до міжнародних стандартів, підготовки й професійного розвитку педагогів.

Регіональний рівень:

- створення сучасних навчально-практичних центрів та технопарків відповідно до регіональних потреб ринку праці;
- використання штучного інтелекту для аналізу потреб ринку праці, ефективної організації освітнього процесу і працевлаштування випускників;
- сприяння розвитку цифрових інструментів: створення освітніх порталів, мобільних додатків для підвищення якості самоосвіти й перепідготовки фахівців, у тому числі ветеранів війни;

– розвиток мережі кваліфікаційних центрів для присудження, присвоєння/підтвердження професійних кваліфікацій.

Інституційний рівень:

– упровадження системи забезпечення якості освіти відповідно до європейських вимог із поєднанням внутрішніх та зовнішніх механізмів контролю;

– сприяння гендерній рівності у професійній підготовці та залученню жінок до нетипових професій;

– модернізація змісту освіти й упровадження інноваційних методів навчання, зокрема шляхом розроблення нових стандартів та цифрових освітніх ресурсів і засобів навчання;

– розвиток змішаного навчання та створення цифрових платформ для інтерактивної організації освітнього процесу;

– гармонізація українських професійних кваліфікацій із європейськими та їх адаптація до вимог зеленої економіки й цифровізації;

– проведення досліджень та поширення успішного педагогічного досвіду, особливо у сфері цифровізації й екологізації професійної освіти;

– організація науково-практичних заходів для керівників і педагогічних працівників з питань проектної діяльності;

– розвиток неформальної та інформальної освіти для підтримки осіб з особливими освітніми потребами та внутрішньо переміщених.

В умовах інтенсивної цифровізації національної економіки, екологічних та техніко-технологічних викликів зумовлюється необхідність розроблення нових моделей професійної освіти, що дають змогу здійснювати підготовку фахівців з урахуванням міжнародних стандартів й реальних потреб суспільства. Упровадження розроблених у цій монографії рекомендацій уможливить підвищення конкурентоспроможності професійної освіти України на глобальному рівні та забезпечить інтеграцію інноваційних підходів. Реалізація запропонованих заходів стане потужним імпульсом для розвитку національної системи професійної освіти з урахуванням викликів сучасності та завдань повоєнного відновлення України.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Alekseeva, S., & Yershova, L. (2020). Content and forms of modern training of future specialists for entrepreneurship activity. *Professional Pedagogics*, (21), 44–52. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2020.21.44-52>
- Alexus. (2021). Теорія Ж. Піаже про інтелектуальний розвиток дитини. *ALEXUS*. <https://alexus.com.ua/teoriya-zh-piazhe-pro-intelektualnij-rozvitok-ditini/#lwptoc>
- Althubyani, A. R. (2024). Digital Competence of Teachers and the Factors Affecting Their Competence Level: A Nationwide Mixed-Methods Study. *Sustainability*, 16, 2796. <https://doi.org/10.3390/su16072796>
- Alward, E., & Phelps, Y. (2019). Impactful leadership traits of virtual leaders in higher education. *Online Learning*, 23(3), 72–93. <https://doi.org/10.24059/olj.v23i3.2113>
- Anserglob. (n.d.). Фарби. Офіційний сайт компанії Anserglob. <https://www.anserglob.ua/ua/catalog/kraski/>
- Aqueduct Water Risk Atlas. (2024). *World Resources Institute* | Making Big Ideas Happen. <https://griml.com/q0zqS>
- Ari, F., Arslan-Ari, I., Abaci, S., & Inan, F. A. (2022). Online simulation for information technology skills training in higher education. *Journal of computing in higher education*, 34(2), 371–395. <https://doi.org/10.1007/s12528-021-09303-0>
- Ashraf, N. et al. (2020). *The integration of climate change and circular economy in foreign policies*. Maastricht: The European Centre for Development Policy Management. Discussion paper, № 274.
- Astafieva, M., Bodnenko, D., Lytvyn, O., Proshkin, V., & Zhylytsov, O. (2022). Mathematical Modeling as a Tool for Interdisciplinary Training of Computer Sciences and Cybersecurity Students. *CEUR Workshop Proceedings*, 3187, 103–116.

-
- Babakr, Z. H., Mohamedamin, P., & Kakamad, K. (2019). Piaget's Cognitive Developmental Theory: Critical Review. *Education Quarterly Reviews*, 2(3), 517–524. <https://doi.org/10.31014/aior.1993.02.03.84>
- Bazyl, L., Orlov, V., & Pryhodii, M. (2024) Professional development of vocational teachers in the context of society digitalization (p. 796–818). In O. Blaha, I. Ostopolets (eds.) *Exploring the digital landscape: interdisciplinary perspectives*. The University of Technology in Katowice Press. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741638>
- Beetham, H., & Sharpe, R. (eds.). (2019). *Rethinking pedagogy for a digital age: Principles and Practices of Design* (3rd edition). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781351252805>
- Bergmark, U. (2020). Teachers' professional learning when building a research-based education: context-specific, collaborative and teacher-driven professional development. *Professional Development in Education*, 49(2), 210–224. <https://doi.org/10.1080/19415257.2020.1827011>
- Bianchi, G., Pisiotis, U., & Cabrera Giraldez, M. (2022). *GreenComp: The European sustainability competence framework* (Y. Punie & M. Bacigalupo, Eds.). Publications Office of the European Union. <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC128040>
- Bilotserkovet, M. A., & Gubina, O. (2019). Target language teaching by means of e-learning: A case study. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 11(4), 17–29.
- BizMag Ukraine. (2023). Стартап-акселератори: як розігнати стартап в Україні. *Bizmag*. <https://bizmag.com.ua/startup-akseleratoriy/>
- Boss, S., Krauss, J., & Conery, L. (2022). *Reinventing project-based learning: Your field guide to real-world projects in the digital age* (3rd edn.). International Society for Technology in Education, Washington.
- Boyko, V. (2024). Найкращі онлайн-інструменти для організації дистанційного навчання у 2024 році. *AllRight*. <https://salol.li/f27428a>
- Brennan, J. (2014). *Study on innovation in higher education: Final report*. European Commission Directorate for Education and Training. Publications Office of the European Union
- Brockmann, M., Clarke, L., & Winch, C. (2022). Vocational education and training across countries: Lessons from European models. *International Journal of Educational Development*, 86, 102467. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2022.102467>
- Buinytska, O. (2018). Self-diagnostic test as one of the tools for determining the level of digital competence of masters. *Open educational environment of modern university*, (5), 29–40. <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2018.5.2940>
- Cabada, R., Estrada M., Félix, J., & Hernández, J. (2020). A virtual environment for learning computer coding using gamification and emotion recognition. *Interactive Learning Environments*, 28(8), 1048–1063. <https://doi.org/10.1080/10494820.2018.1558256>
- Castaño Muñoz, J., Vuorikari, R., Costa, P., Hippe, R., & Kamylylis, P. (2021). Teacher collaboration and students' digital competence – evidence from the SELFIE tool. *European Journal of Teacher Education*, 46(3), 476–497. <https://doi.org/10.1080/02619768.2021.1938535>

- Castro, G. D. R., Fernandez, M. C. G., & Colso, Á. U. (2021). Unleashing the convergence amid digitalization and sustainability towards pursuing the Sustainable Development Goals (SDGs): A holistic review. *Journal of Cleaner Production*, 280, 122204.
- Cattaneo, A. A., Antonietti, C., & Rauseo, M. (2022). How digitalised are vocational teachers? Assessing digital competence in vocational education and looking at its underlying factors. *Computers & Education*, 176, 104358. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2021.104358>
- Çebi, A.; Reiso ğlu, İ. (2020). Digital competence: A study from the perspective of pre-service teachers in Turkey. *J. New Approaches Educ. Res.*, 9, 294–308.
- Cedefop. (2011). *Glossary of quality in education and training*. Publications Office of the European Union. https://www.cedefop.europa.eu/files/4106_en.pdf
- Cedefop. (2022). *Work-based learning and the green transition*. Publications Office. <http://data.europa.eu/doi/10.2801/69991>
- Cedefop. (2023a). *From ‘greenovators’ to ‘green’ minds: key occupations for the green transition: the nuances of defining ‘green’ occupations*. Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2801/87959>
- Cedefop. (2023b). *From linear thinking to green growth mindsets: vocational education and training (VET) and skills as springboards for the circular economy*. Publications Office. <http://data.europa.eu/doi/10.2801/813493>
- Cedefop. (2023c). *Vocational education and training in Europe, 1995–2035: Scenarios for European vocational education and training in the twenty-first century*. Publications Office of the European Union. <http://data.europa.eu/doi/10.2801/794471>
- Cedefop. (2024a). *Greening apprenticeships: from grassroot initiatives to comprehensive approaches*. Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2801/708025>
- Cedefop. (2024b). *Tracking the green transition in labour markets: using big data to identify the skills that make jobs greener*. Publications Office of the European Union. Cedefop policy brief. <https://www.cedefop.europa.eu/en/publications/9197>
- Cedefop. (n.d.). *Glossary: Terminology of European education and training policy*. <https://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/4197>
- Chen, G., Chen, P., Wang, Y., & Zhu, N. (2023). Research on the development of an effective mechanism of using public online education resource platform: TOE model combined with FS-QCA. *Interactive Learning Environments*, 1–25. <https://doi.org/10.1080/10494820.2023.2251038>
- Chen, L., Chen, P., & Lin, Z. (2020). Artificial intelligence in education: A review. *Ieee Access*, 8, 75264–75278.
- De Haan, J. (2004). A multifaceted dynamic model of the digital divide. *IT & Society*, 1(7), 66–88.
- Del Carpio, X., Kupets, O., Muller, N., & Olefir, A. (2017). *Skills for a modern Ukraine*. World Bank Group. <https://documents1.worldbank.org/curated/es/809811483684795777/pdf/111553-PUB-Box382129B-PUBLIC-PUBDATE-1-3-17.pdf>
- Dewey, J. (1956). *The Child and the Curriculum: And The School and Society*. University of Chicago Press.

-
- Dumbu, P. (2021). Integrating green social work into social work education in University of Lincoln. <https://projekter.aau.dk/projekter/files/424934451/DumbuPortiaResearchProject.pdf>
- Ebner, C. & Rohrbach-Schmidt, D. (2019). *Marked contrasts in the prestige of dual vocational training occupations in Germany*. Franz Steiner Verlag.
- EC. (2022). *Europe's Digital Decade: digital targets for 2030*. <http://surl.li/ezpay>
- Eco City. (n.d.). <https://eco-city.org.ua/>
- Encyclopaedia Britannica. (2024, September 8). Civil Rights Act. *Britannica*. <https://www.britannica.com/event/Civil-Rights-Act-United-States-1964>
- Environmental Performance Index. (2022). *Environmental Performance Index 2022 EPI Results*. Yale University. <https://epi.yale.edu/epi-results/2022/component/epi>
- Ertmer, P., & Ottenbreit-Leftwich, A. T. (2010). Teacher Technology Change: How Knowledge, Confidence, Beliefs and Culture Intersect. *Journal of Research on Technology in Education*, 42(3), 255–284. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ882506.pdf>
- e-Schools. (n.d.). *e-Schools – Online education platform*. <https://e-schools.info/>
- European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA). (2015). *Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG)*. ТОВ «ЦС». https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf
- European Centre for the Development of Vocational Training. (2002). *The Copenhagen Declaration*. CEDEFOP. <https://www.cedefop.europa.eu/en>
- European Commission. (2010). *Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52010DC2020>
- European Commission. (2019a). *Digital Education at School in Europe*. Eurydice Report. Publications Office of the European Union. <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/publications/digital-education-school-europe>
- European Commission. (2019b). *The European Green Deal*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2019%3A640%3AFIN>
- European Commission. (2020a). *Digital Education Action Plan 2021–2027. Resetting education and training for the digital age* (Communication from the commission to the european parliament, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions, 30.9.2020 COM/2020/624 final). <http://surl.li/rymbxp>
- European Commission. (2020b). *European skills agenda for sustainable competitiveness, social fairness and resilience*. Publications Office of the European Union. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1223&langId=en>
- European Commission. (2022). *European Declaration on Digital Rights and Principles*. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/european-declaration-digital-rights-and-principles>
- European Commission. (n.d.-a). *Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning*. <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/improving-quality/key-competences>
- European Commission. (n.d.-b). *Employment, Social Affairs & Inclusion: Social dialogue*. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1536&langId=en>

- European Commission. (n.d.-c). *Statistics on digitalisation and the digital economy*. Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi>
- European Parliament. (2023). *Circular economy: definition, importance and benefits*. <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20151201STO05603/circular-economy-definition-importance-and-benefits>
- European Training Foundation. (2021). *National Qualifications Framework: Ukraine*. European Training Foundation. <https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2021-11/ukraine.pdf>
- Feige, A., Wallbaum, H., & Krank, S. (2011). Harnessing stakeholder motivation: towards a Swiss sustainable building sector. *Building Research & Information*, 39(5), 504–517. <https://doi.org/10.1080/09613218.2011.589788>
- Ferrari, A. (2012). *Digital Competence in Practice: An Analysis of frameworks*. European Commission Joint Research Center. Institute of Prospective Technologies Studies. European Union. https://actic.gencat.cat/web/.content/01_informacio/documents/arxiu/dc_in_practice_analysis_of_frameworks.pdf
- Fowler, M., & Lewis, J. (2014). *Microservices: a definition of this new architectural term*. <https://martinfowler.com/articles/microservices.html>
- Friedman, D. (1979). Private Creation and Enforcement of Law: A Historical Case. *The Journal of Legal Studies*, 8(2), 399–415. <http://www.jstor.org/stable/724116>
- Garrison, J. W., Neubert, S., & Reich, K. (2012). *John Dewey's philosophy of education: An introduction and recontextualization for our times*. New York: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137026187>
- Gnomio. (n.d.). *Gnomio – Free and easy Moodle hosting*. <https://www.gnomio.com>
- Gómez, E., & Gunter, H. (2020). The commercialisation of education: Risks and challenges in public-private partnerships. *Educational Management Administration & Leadership*, 48(5), 934–950. <https://doi.org/10.1177/1741143220910436>
- González-Calatayud, V., Prendes-Espinosa, P., & Roig-Vila, R. (2021). Artificial intelligence for student assessment: A systematic review. *Applied sciences*, 11(12), 5467.
- Greenfield, E. (2022, September 26). Need and Importance of Environmental Education. *Sigma Earth*. <https://sigmaearth.com/need-and-importance-of-environmental-education>
- Greve, C. (2018). The future of public-private partnerships: Private governance and public responsibilities. *Journal of Business Ethics*, 150(2), 265–275. <https://doi.org/10.1007/s10551-018-3849-9>
- Günbatar, M. S. (2020). Computational Thinking Skills, Programming Self-Efficacies and Programming Attitudes of the Students. *International Journal of Computer Science Education in Schools*, 4(2), <https://doi.org/10.21585/ijcses.v4i2.96>
- Hammer, M. (1990). Reengineering Work: Don't Automate, Obliterate. *Harvard Business Review*, 68, 104-112.
- Hawkes, M. (1996). Criteria for evaluating school-based distance education programs. *NAASP-Bulletin*, 80, 45–52.
- Herliand, T. (2019). Professional training of future skilled workers in professional (vocational) education schools based on modular and competence approach. *Professional Pedagogy*, 2(19), 18–23. <https://doi.org/10.32835 / 2223-5752.2019.19.18-23>

-
- Hodges, C., Moore, S., Lockee, B., Trust, T., & Bond, A. (2020). *The Difference between Emergency Remote Teaching and Online Learning*. EDUCAUSE Review. <https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergency-remote-teaching-and-online-learning>
- Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial intelligence in education promises and implications for teaching and learning*. Center for Curriculum Redesign.
- Hrytsenok, I. (2021). Pedagogical technology of entrepreneurial competence development of future qualified personnel in the project activity process. *Professional Pedagogics*, 1(22), 23–31. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2021.22.23-31>
- Human. (n.d.). *Human – Online learning platform*. <https://www.human.ua/>
- Hurma. (2019). Менторство і внутрішнє навчання: основа професійного зростання команди. *Hurma*. <https://hurma.work/blog/mentorstvo-i-vnutrishnye-navchannya-osnova-profesijnogo-zrostannya-komandi/>
- Instefjord, E. J., & Munthe, E. (2017). Educating digitally competent teachers: A study of integration of professional digital competence in teacher education. *Teaching and teacher education*, 67, 37–45.
- International Training Centre of the ILO. (n.d.). *Know about business course*. <https://www.itcilo.org/courses/know-about-business>
- InVideo. (n.d.). *AI Copilot*. <https://ai.invideo.io/workspace/b8b23da9-1f23-479d-b22c-5234cb9fb3ce/v20-copilot>
- Jackson, L. S. (2016). *Public-Private Partnerships: Instruments to Enhance Education, Training and Employment Opportunities in the Republic of South Africa*. City College of New York. https://academicworks.cuny.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1660&context=cc_etds_theses
- Johnson, L., Becker, S., & Cummins, M. (2021). Innovating education through public-private partnerships: Lessons from the global community. *Journal of Technology and Education*, 10(3), 267–281. <https://doi.org/10.1080/09720529.2021.1102378>
- Jooble Ukraine. (2024). Що таке навчання впродовж життя? (+ приклади). <https://ua.jooble.org/blog/shho-take-navchannya-vprodovzh-zhyttya-pryklady/>
- Kadees, S. (2022). Science Teacher's Digital Age Skills and its Relation to Some Variables: A Descriptive Study. *J. AlFauum Univ. Physiol. Educ. Sci.* 2022, 16, 531–590.
- Kapareliotis, I., Voutsina, K., & Patsiotis, A. (2019). Internship and employability prospects: assessing student's work readiness. *Higher Education, Skills and Work-Based Learning*, 9(4), 538–549. <https://doi.org/10.1108/HESWBL-08-2018-0086>
- Kastrati, Z., Dalipi, F., Imran, A. S., Pireva Nuci, K., & Wani, M. A. (2021). Sentiment analysis of students' feedback with NLP and deep learning: A systematic mapping study. *Applied Sciences*, 11(9), 3986.
- Kirkwood, A., & Price, L. (2014). Technology-enhanced Learning and Teaching in Higher Education: What is 'enhanced' and how do we know? A Critical Literature Review. *Learning Media & Technology*, 39(1), 6–36. <http://dx.doi.org/10.1080/17439884.2013.770404>
- KMRV DSGN. (2023). Animated Drawings: Інструмент, що перетворює дитячі малюнки у анімації. <https://www.komarov.design/animated-drawings-instrument-shcho-pierietvoriue-ditiachi-maliunki-u-animatsiyi/>

- Knowles, M. S. (1984). *Andragogy in Action: Applying Modern Principles of Adult Learning*. Jossey-Bass.
- Kovalenko, O., Petrenko, A., & Yaremchuk, M. (2023). Public-private partnership in vocational education in Ukraine: Case studies and future perspectives. *Education Policy Review*, 27(2), 134–149. <https://doi.org/10.1080/02680939.2023.1256789>
- Kraus K., & Kraus N. (2023). *The nature of digital transformation. Energy of the economy. How to feel, understand and use it: Scientific monograph*. Baltija Publishing. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-287-6>
- Kraus, K., Kraus, N., & Osetskyi, V. (2023). Молодіжне підприємництво та політика підтримки молоді в умовах воєнного стану. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*, 1(11), 151–164. <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/191>
- Kryvorot, T., & Pryhodii, M. (2022). Training of pedagogical workers for the use of digital internet technologies in the educational process. *Professional Pedagogics*, 1(24), 33-41. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.24.33-41>
- Kulalaieva, N., & Leu, S. (2019). Dual education as a tool for assurance the education of sustainable development. *International Journal of Pedagogy, Innovation and New Technologies*, 6(2), 104–115. <https://ijpint.com/resources/html/article/details?id=196462>
- Kulalaieva, N., Gerliand, T., Kalenskyi, A., Romanova, H., & Miroshnichenko, V. (2020). Monitoring and Usage of Project Technologies in Vocational (Vocational-Technical) Education Institutions. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 11(2), 243–259 <http://dx.doi.org/10.18662/brain/11.2/86>
- Kulieshov, S. (2019). Cloud computing in higher education of the USA. *Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools* 67(2), 61–65. <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.67-2.12>
- Kwon, K., Liu, Y-H., & Johnson, L. P. (2014). Group regulation and social-emotional interactions observed in computer supported collaborative learning: Comparison between good vs. poor collaborators. *Computers & Education*, 78, 185–200. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2014.06.004>
- Kyivstar Business Hab (2023, 20 червня). *Що таке корпоративна відповідальність та навщо вона бізнесу?* <https://hub.kyivstar.ua/articles/shho-take-korporatyvna-soczialna-vidpovidalnist-ta-navishho-vona-biznesu>
- Lambirth, A., Cabral, A., McDonald, R., Philpott, C., Brett, A., & Magaji, A. (2019). Teacher-led professional development through a model of action research, collaboration and facilitation. *Professional Development in Education*, 47(5), 815–833. <https://doi.org/10.1080/19415257.2019.1685565>
- Larson, L. C. & Miller, T. N. (2011). 21st Century Skills: Prepare Students for the Future. *Kappa Delta Pi Record*, 47(3), 121–123. <http://dx.doi.org/10.1080/00228958.2011.10516575>
- Lazar, I., & Faciu, E. (2019). Project based learning as teaching approach for master students. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 11(4), 113–135.
- Lee, W., & Tan, C. (2022). Policy frameworks for enhancing public-private partnerships in vocational education: An international comparison. *Policy Futures in Education*, 19(4), 452–467. <https://doi.org/10.1177/14782103221105223>

-
- Lemmetyinen, M., Daskalakis, G., & Ikonen, R. (2020). Flexibility in vocational education: Lessons from Finland. *Journal of Vocational and Technical Education*, 89(4), 341–353. <https://doi.org/10.1080/13636820.2020.1756543>
- Li, J., Chen, Y., & Zhang, H. (2022). Corporate social responsibility in vocational education: Enhancing sustainable development through education. *Sustainability*, 14(6), 3498. <https://doi.org/10.3390/su14063498>
- Lim, T., Gottipati, S., & Cheong, M. L. (2023). Ethical Considerations for Artificial Intelligence in Educational Assessments. In *Creative AI Tools and Ethical Implications in Teaching and Learning* (pp. 32–79). IGI Global.
- Lloyd, M., & Davis, J.P. (2018). Beyond performativity: A pragmatic model of teacher professional learning. *Professional Development in Education*, 44 (1), 92–106. <https://doi.org/10.1080/19415257.2017.1398181>
- López-Meneses, E., Sirignano, F. M., Vázquez-Cano, E., & Ramírez-Hurtado, J. M. (2020). University students' digital competence in three areas of the DigCom 2.1 model: A comparative study at three European universities. *Australasian Journal of Educational Technology*, 36(3), 69–88. <https://doi.org/10.14742/ajet.5583>
- Lucas, M., Bem-Haja, P., Siddiq, F., Moreira, A., & Redecker, C. (2021). The relation between in-service teachers' digital competence and personal and contextual factors: What matters most? *Comput. Educ.* 160, 104052.
- Luckin, R., & Holmes, W. (2016). *Intelligence unleashed: An argument for AI in education*.
- Lund, A., Furberg, A., Bakken, J., & Engelen, K. L. (2014). What does professional digital competence mean in teacher education? *Nordic journal of digital literacy*, 9(4), 280–298.
- Luzan, P., Titova, O., Mosia, I., Pashchenko, T., & Navruzova, G. (2024). The Model for Professional Competence Development of Engineering Teachers at Colleges. In: Ivanov, V., Trojanowska, J., Pavlenko, I., Rauch, E., Pitel, J. (eds) *Advances in Design, Simulation and Manufacturing VII. DSMIE 2024*. Lecture Notes in Mechanical Engineering. Springer, Cham. (p. 509–520). https://doi.org/10.1007/978-3-031-61797-3_43
- Martínez-Comesana, M., Rigueira-Díaz, X., Larrañaga-Janeiro, A., Martínez-Torres, J., Ocaranza-Prado, I., & Kreibel, D. (2023). *Impact of artificial intelligence on assessment methods in primary and secondary education: Systematic literature review*. *Revista de Psicodidáctica* (English ed.), 28(2), 93–103.
- McGrath, S., Mulder, M., & Papier, J. (2020). Vocational education and training for sustainable development: Lessons from low and middle-income countries. *Sustainability*, 12(14), 5630. <https://doi.org/10.3390/su12145630>
- Mejeh, M., & Rehm, M. (2024). Taking adaptive learning in educational settings to the next level: Leveraging natural language processing for improved personalization. *Educational technology research and development*, 1–25.
- Microsoft. (n.d.). *Microsoft – Official home page*. <https://www.microsoft.com/uk-ua/>
- Moodle. (n.d.). *Moodle – Open-source learning platform*. <https://moodle.org/>
- Moroianu, N., Iacob, S. E., & Constantin, A. (2023). Artificial Intelligence in Education: a Systematic Review. *Geopolitical perspectives and technological challenges for sustainable growth in the 21st century*, 906–921.
- Mosconi, F., & De Vivo, M. (2022). Public-private partnerships in vocational education: A tool for industrial and social policy. *European Journal of Education*, 57(4), 520–538. <https://doi.org/10.1111/ejed.12505>

- Nakamura, K., Fujimoto, T., & Yamamoto, S. (2022). Corporate social responsibility in vocational education: The role of public-private partnerships in Japan. *Asian Journal of Social Sciences*, 17(2), 255–272. <https://doi.org/10.1080/12262282.2022.3456789>
- National Institute for Certification in Engineering Technologies. (2023). *Certification Programs*. NICET. <https://www.nicet.org/certification-programs/>
- Newman, S. (2015). *Building microservices*. O'Reilly Media. https://books.google.com.ua/books/about/Building_Microservices.html?id=RDl4BgAAQBAJ&redir_esc=y
- OECD. (2021). *OECD skills outlook 2021: Learning for life*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/0ae365b4-en>
- Oliynyk, V. V., Hrabovskyi, P. P., & Konoval, O. A. (2022). Criteria and indicators for the selection of a digital platform for e-learning at the secondary school. *Information Technologies and Learning Tools*, 90(4), 19–31. <https://doi.org/10.33407/itlt.v90i4.5010>
- OP.ua. (2023). *Огляд онлайн-курсів і бізнес-шкіл: напрям, формат, викладачі та вартість*. <https://op.ua/news/osvita-v-ukraini/na-dopomogu-vchitelyu-cifrovi-instrumenti-formuvalnogo-ocinyuvannya-pid-chas-distanciynogo-navchannya>
- Ozdem-Yilmaz, Y., & Bilican, K. (2020). Discovery Learning – Jerome Bruner. *Science education in theory and practice: An introductory guide to learning theory*, 177–190. https://doi.org/10.1007/978-3-030-43620-9_13
- Parsons, T. (1966). *Societies: evolutionary and comparative perspectives*. New Jersey: Prentice-Hall Inc.; Englewood Cliffs, VIII.
- Patoka, A., & Baidulin, V. (2020). Pedagogical technology of formation of interest in entrepreneurial activity among students of professional (vocational) educational institutions. *Professioi Pedagogacs*, 1(21), 116–122.
- Pestalozzi, J. H. (2004). *Leonard and Gertrude*. Channing, E. (transl.) University Press of the Pacific.
- Petersen, T., & Linder, J. (2021). Public-private partnerships in education: Policy implications and risk management. *Education Policy Analysis Archives*, 29(16), 1–25. <https://doi.org/10.14507/epaa.29.562>
- Piaget, J. (2001). *The Psychology Of Intelligence*. Routledge.
- Porter, M. E., & Heppelmann, J. E. (2014). How Smart, Connected Products Are Transforming Competition. *Harvard Business Review*, 92, 64–88. <https://www.bollettinoadapt.it/wp-content/uploads/2015/09/How-Smart-Connected-Products-Are-Transforming-Companies.pdf>
- Prosvita. (n.d.). *Prosvita – Educational resources and tools*. <https://prosvita.net/>
- Pryhodii, M. (2024). Design thinking for the development of creative abilities of electrical technicians in vocational colleges. *Professional Pedagogics*, 1(28), 23–37. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2024.28.23-37>
- Pryhodii, M., Hurzhii, A., Radkevych, O., & Kononenko, A. (2022). Regulatory framework, methodology and technologies of monitoring research in vocational education (implementation of European experience). *Professional Pedagogics*, 2(25), 32–44. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.25.32-44>
- Punie, Y. (ed), & Redecker, C. (2017). *European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu*. Publications Office of the European Union. <https://dx.doi.org/10.2760/159770>
- QuestionWell. (n.d.). *QuestionWell*. <https://app.questionwell.org/>

-
- Radkevych, V. (2022). Principles of developing public-private partnerships in the field of vocational and technical education in the post-war period. *Professional Pedagogics*, 2(25), 104–114. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.25.104-114>
- Radkevych, V., & Yershova, L. (2022). Status of preparedness of vocational education system to counter real and potential threats to national security and national interests of Ukraine in the conditions of external and internal challenges. *Professional Pedagogics*, 1(24), 4–17. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.24.4-17>
- Rahim, F. A. M., Yusoff, N. S. M., Chen, W., Zainon, N., Yusoff, S., & Deraman, R. (2016). The challenge of labour shortage for sustainable construction. *Planning Malaysia*, 14(5). <https://doi.org/10.21837/pm.v14i5.194>
- Reid, A., Nikel, J., & Rickinson, M. (2020). Evaluating partnerships in education: Lessons from the international experience. *Journal of Education Policy*, 35(5), 601–617. <https://doi.org/10.1080/02680939.2019.1695179>
- Richardson, C. (2018). *Microservices patterns: With examples in Java*. Manning Publications. https://books.google.com.ua/books/about/Microservices_Patterns.html?id=UeK1swEACAAJ&redir_esc=y
- Robinson, A., & Smith, K. (2023). Mentoring in vocational education: The role of industry in enhancing employability skills. *Education and Work Journal*, 32(1), 67–81. <https://doi.org/10.1080/13639080.2023.1234567>
- Savchuk, R. (2024). Problems and prospects for the development of dual education for the post-war recovery of Ukraine. *Professional Pedagogics*, 1(28), 89–102. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2024.28.89-102>
- Scherrer, C., & de Haan, P. (2021). The risks of public-private partnerships for sustainable education development. *Education and Development Journal*, 46(4), 512–527. <https://doi.org/10.1016/j.edudev.2021.102490>
- Schoof, Ulrich. (2006). *Stimulating Youth Entrepreneurship: Barriers and incentives to enterprise start-ups by young people*. Series on Youth and Entrepreneurship Working Paper No. 76 https://webapps.ilo.org/public/libdoc/ilo/2006/106B09_94_engl.pdf
- Schroeder, S., Kuhlmann, T., & Braun, C. (2021). The dual education system and business integration: Lessons from Germany. *International Review of Education*, 67(4), 563–581. <https://doi.org/10.1007/s11159-021-09907-6>
- sd4ua.org. (2021). *Стратегія сталого розвитку України до 2030 року*. <https://sd4ua.org/wp-content/uploads/2015/02/Strategiya-stalogo-rozvytku-Ukrayiny-do-2030-roku.pdf>
- Selwyn, N. (2019). *Should robots replace teachers?: AI and the future of education*. John Wiley & Sons.
- Shcheglov, V., & Morozova, O. (2022). Methods and technologies for the development of digital twins for guarantee-capable systems of the industrial internet of things. *Control, Navigation and Communication Systems. Academic Journal*, 4(70), 127–137. <https://doi.org/https://doi.org/10.26906/SUNZ.2022.4.127>
- SkillzRun. (2022). LMS гейміфікація: найкращі практики для трансформації електронного навчання. SkillzRun. <https://ahaslides.com/uk/blog/gamification-learning-platforms/>

- Smith, J. (2021). Innovations for Sustainable Development in Professional Education. *International Journal of Professional Education*, 12(3), 60–68.
- Sosnytska, N., Titova, O., Symonenko, S., & Kravets, O. (2019). Examining the creative potential of engineering students. In *Modern Development Paths of Agricultural Production: Trends and Innovations*, 299–306. Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-14918-5_31
- Strode, D., Dingsøyr, T., & Lindsjorn, Y. (2022). A teamwork effectiveness model for agile software development. *Empir Software Eng*, 27(2), 56. <https://doi.org/10.1007/s10664-021-10115-0>
- StudFiles. (2016). Навчання впродовж життя: сучасний погляд. <https://studfile.net/preview/5512079/>
- Swiss Federal Institute for Vocational Education and Training. (2023). *Certification Systems in Switzerland*. Swiss Federal Institute for Vocational Education and Training. <https://www.sfivet.swiss/>
- Symonenko, S., Zaitseva, N., Titova, O., & Vynogradova, M. (2019). Development of communicative competence as a precondition of competitive software engineer formation. In *Modern Development Paths of Agricultural Production: Trends and Innovations* (pp. 307–315). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-14918-5_32
- Tan, S., Chen, L., & Ng, J. (2021). The role of digital technologies in vocational education in Singapore. *Journal of Educational Technology*, 58(1), 89–103. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8535.2021.054231>
- Titova, O., Luzan, P., Sosnytska, N., Kulieshov, S., & Suprun, O. (2021). Information and communication technology tools for enhancing engineering students' creativity. In *Design, Simulation, Manufacturing: The Innovation Exchange* (pp. 332–340). Springer Int. https://doi.org/10.1007/978-3-030-77719-7_33
- Trabona, K., Taylor, M., Klein, E. J., Munakata, M., & Rahman, Z. (2019). Collaborative professional learning: cultivating science teacher leaders through vertical communities of practice. *Professional Development in Education*, 45(3), 472–487. <https://doi.org/10.1080/19415257.2019.1591482>
- UCU Business School. (2021). Як LEAN-методологія допомагає бізнесу в умовах ощадливості? *UCU BUSINESS SCHOOL*. <https://lvbs.com.ua/news/yak-lean-metodologiya-dopomagaye-biznesu-v-umovah-oshhadlyvosti/>
- UNCTAD, & Commonwealth. (2015). *Policy guide on youth entrepreneurship*. United Nations Conference on Trade and Development. <https://unctad.org/webflyer/policy-guide-youth-entrepreneurship>
- UNESCO. (1975). *The Belgrade Charter: a framework for environmental education*. UNESDOC: Digital Library. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000017772>
- UNESCO. (2022). Global education monitoring report 2022: Inclusion and education. UNESCO Publishing. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373718>
- UNESCO-UNEVOC & NCVER. (2009). TVET glossary: Some key terms. <https://unevoc.unesco.org/bilt/TVETipedia+Glossary/lang=en/show=term/term=Vocational+and+technical+education>
- UNEVOC. (n.d.). TVETipedia Glossary: Work-based learning (WBL). <https://unevoc.unesco.org/home/tvetipedia+glossary/lang=en/show=term/term=Work-based+learning>

-
- Unite.AI. (n.d.). *Про нас*. <https://unite.ai/uk/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%BD%D0%B0%D1%81/>
- United Nations Climate Change Conference. (2021, 18 November). *COP26: aims, goals and progress*. <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/LLN-2021-0031/LLN-2021-0031.pdf>
- United Nations Conference on Trade and Development. (2015). *Policy guide on youth entrepreneurship*. <https://unctad.org/webflyer/policy-guide-youth-entrepreneurship>
- United Nations Conference on Trade and Development. (n.d.). *Best practices in entrepreneurship*. <https://unctad.org/topic/enterprise-development/entrepreneurship-policy-hub/best-practices-entrepreneurship>
- United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development*. United Nations. <https://sdgs.un.org/2030agenda>
- Vives, A., Alvarez, S., & Cortes, R. (2022). Public-private partnerships in developing economies: Challenges and opportunities for education systems. *Development Studies Review*, 58(2), 153–171. <https://doi.org/10.1080/00128253.2022.1201328>
- Voogt, J., & Roblin, N. P. (2012). A Comparative Analysis of International Frameworks for 21st Century Competences: Implications for National Curriculum Policies. *Journal of Curriculum Studies*, 44, 299–321. <https://doi.org/10.1080/00220272.2012.668938>
- Wepik. (n.d.). *Wepik: Create stunning designs effortlessly*. <https://wepik.com/>
- World Bank Group. (2022). Дослідження сфери освіти в Україні. До більшої результативності, справедливості та ефективності (Резюме 3). World Bank Group. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/790931568661644788/pdf/Overview.pdf>
- World Economic Forum (2020). *The Future of Jobs: Report 2020*. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2023.pdf
- World Economic Forum. (2023). *The future of work report 2023*. World Economic Forum. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2023.pdf
- World Health Organization. Regional Office for Europe. (2013). *Health 2020: a European policy framework and strategy for the 21st century*. World Health Organization. Regional Office for Europe. <https://iris.who.int/handle/10665/326386>
- Xu, H., Fang, X., Ng, D., & Leung, J. (2023). The applications of the ARCS model in instructional design, theoretical framework, and measurement tool: a systematic review of empirical studies. *Interactive Learning Environments*, 1–28. <https://doi.org/10.1080/10494820.2023.2240867>
- Xu, L., & Wang, M. (2023). Legislative frameworks for promoting business participation in vocational education: A comparative study. *Journal of Education Policy*, 38(1), 45–61. <https://doi.org/10.1080/02680939.2023.1178200>
- Yatsenko, V. Conceptual principles of assessing the quality of distance learning: an important component of the socially responsible activities of higher education institutions in the educational services market. *Journal of Strategic Economic Research*, 6, 142–147. <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2022.6.14>
- Yershova, L. (2020). The Technology for Developing Entrepreneurial Competency in Future Qualified Specialists Using Self-Management Elements. *Professional Pedagogics*, 1(20), 151–159.

- Yershova, L. (2024). Principles of counseling vocational education students on youth entrepreneur-ship. *Professional Pedagogics*, 1(28), 69–79. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2024.28.69-79>
- Young, T. (2020). The importance of embedding meta skills in computer science graduate apprenticeship programmes. In *Proceedings of the 2020 ACM Conference on Innovation and Technology in Computer Science Education 2020*. 589–590. <https://doi.org/10.1145/3341525.3394010>
- Youth Business International. (2023). *Impact report 2023*. <https://stories.youthbusiness.org/impact-report-2023/index.html>
- Zaitseva, N., Symonenko, S., Titova, O., Osadchyi, V., & Osadcha, K. (2023) Fostering communication and collaboration skills for computer science students by means of ICT tools. In *DigiTransfEd 2023: 2nd Workshop on Digital Transformation of Education*, 3553, 43–56.
- Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education—where are the educators?. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16(1), 1–27.
- Zhao, S., & Weng, J. (2020). Public-private partnerships in US vocational education: Long-term benefits and challenges. *Education and Development Quarterly*, 45(3), 211–228. <https://doi.org/10.1080/2331186X.2020>
- Zhao, Y. (2021). The role of digital technologies in teacher education: Issues and challenges. *Educational Technology Research and Development*, 69(3), 1625–1644. <http://dx.doi.org/10.47392/IRJAEM.2024.0299>
- Zhao, Y., Pinto Llorente, A. M., & Sánchez Gómez, M. C. (2021). Digital competence in higher education research: A systematic literature review. *Computers & education*, 168, 104212. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2021.104212>
- Zhen, Y., Luo, J. D., & Chen, H. (2023). Prediction of academic performance of students in online live classroom interactions – an analysis using natural language processing and deep learning methods. *Journal of Social Computing*, 4(1), 12–29.
- Ziarmand, A. (2023). Що таке методологія Scrum і коли варто її використовувати. *SoftServe*. <https://career.softserveinc.com/uk-ua/stories/what-is-scrum-methodology>
- Zinger, D., Tate, T., & Warschauer, M. (2017). Learning and Teaching with Technology: Technological Pedagogy and Teacher Practice. In D. J. Clandinin, J. Husu (eds) *The SAGE Handbook of Research on Teacher Education* (p. 577–593). SAGE Publications. <https://www.researchgate.net/publication/320270142>
- Zlatkin-Troitschanskaia, O., Shavelson, R. J., & Kuhn, C. (2015). The international state of research on measurement of competency in higher education. *Studies in Higher Education*, 40(3), 393–411. <https://doi.org/10.1080/03075079.2015.1004241>
- Адамська, І. (2019). Сучасний стан й тенденції розвитку будівельної галузі України. *Галицький економічний вісник*, 5 (60), 7–15. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.05
- Алексєєва, С В., Базиль, Л.О., Байдулін, В.Б., Гриценко, І.А., Єршова, Л.М., Орлов, В. Ф., & Сохацька Г.; Теловата, М.Т. (ред.). *Підприємницька компетентність майбутніх фахівців: методичний посібник* Полісся.

-
- Алексеева, С. В., Базиль, Л. О., Байдулін, В. Б., Гриценко, І. А., Єршова, Л. М., Орлов, В. Ф., & Сохацька, Г. М. (2021). *Основи економічної грамотності та підприємництва: навчальний посібник*. Полісся. (Лист Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України №22.1/12-Г-1024 від 23.11.2020 р.). <http://lib.iitta.gov.ua/729005/>
- Алексеева, С. В., Базиль, Л. О., Байдулін, В. Б., Гриценко, І. А., Єршова, Л. М., Закатнов, Д. О. (ред.), Орлов, В. Ф., & Сохацька, Г. В. (2023). *Теоретичні і методичні основи підготовки майбутніх кваліфікованих кадрів до підприємницької діяльності в умовах розвитку малого бізнесу: монографія*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/735406/>
- Андрощук, І. В. (2017). *Підготовка майбутніх вчителів трудового навчання та технологій до педагогічної взаємодії у професійній діяльності: теорія і методика: монографія*. ФОП Цюпак А. А.
- Андрусевич, А., & Козак, З. (2024). *Повоєнна «зелена» відбудова України: процеси, зацікавлені сторони, участь громадськості*. Представництво Фонду ім. Г. Бюлля в Україні, РАЦ «Суспільство і довкілля». <https://rac.org.ua/wp-content/uploads/2024/05/racse-post-war-green-reconstruction-of-ukraine-ukr.pdf>
- Андрусевич, Н. (2023). «Одиниця» за довкілля: чому Україна провалилася у сфері, де ми вважали себе успішними. *Європейська правда*. <https://www.euointegration.com.ua/experts/2023/02/7/7155638/>
- Антонова, О. Є., & Павленко, В. В. (ред.). (2015). *Історико-педагогічний альманах. Випуск 3. Реалізація педагогічних ідей К.Д. Ушинського в освіті сьогодення: збірник наукових праць молодих дослідників*. ФО-П Левковець Н. М.
- Бабенко, Т. В. (2023). Використання андрогогічного підходу в системі підвищення кваліфікації педагогів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (211), 72–77. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2023-1-211-72-77>
- Базиль Л., & Орлов В. (2023). Концептуально-парадигмальні виміри підготовки здобувачів професійної освіти до молодіжного підприємництва. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки*, 53, 31–39. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2023_3_5
- Базиль, Л. (2022). Концептуальні засади консультування з молодіжного підприємництва в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. *Інноваційна професійна освіта*, 5(6), 27–31.
- Базиль, Л. А., Байдулін, В. Б., Гриценко, І. А., Єршова, Л. М., Орлов, В. Ф., Савченко, М. О., Теловата, М. Т., & Тітова, О. А. (2022). *Підготовка майбутніх кваліфікованих робітників до молодіжного підприємництва: довідник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733742>
- Базиль, Л. О., Байдулін, В. Б., Гриценко, І. А., Єршова, Л. М., Орлов, В. Ф., Савченко, М. О., & Теловата, М. Т. (2022). *Молодіжне підприємництво в умовах воєнного стану: практичний poradnik*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735025>
- Базиль, Л., Остенда, А., Пеліова, Я., Орлов, В., & Несторенко, Т. (2023). Підготовка майбутніх фахівців інженерних спеціальностей до самореалізації у підприємстві. *Professional Pedagogics*, 2(27), 206–216. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2023.27.206-216>

- Безрученков, Ю. В. (2015). Педагогічний контроль в системі дистанційного навчання. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, 2. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2015_2_3.pdf
- Бендера, І. М. (2009). *Теорія і методика організації самостійної роботи майбутніх фахівців з механізації сільського господарства у вищих навчальних закладах* [Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук, спеціальність 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»]. Київ.
- Бесєдін, П. В. (2024). Суть та структура готовності соціальних педагогів до роботи з ветеранами військової служби. *Перспективи та інноваційні науки. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»*, 7(41), 108–118. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-7\(41\)-108-118](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-7(41)-108-118)
- Бичко, Г., Вакуленко, Т., Лісова, Т., Мазорчук, М., Терещенко В., Раков, С. Шумова, К., ... Клименко, І. (ред.). (2023). *Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022*. Український центр оцінювання якості освіти. УЦОЯО.
- Біда, О., Кучай, Т., & Чичук, А. (2024). Професійна освіта в європейському просторі. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*, 3(37), 84–93. [http://dx.doi.org/10.52058/2786-4952-2024-3\(37\)-84-93](http://dx.doi.org/10.52058/2786-4952-2024-3(37)-84-93)
- Білгород-Дністровська Районна Державна Адміністрація (2023). *Дуальна освіта ДТЕК мережі: Можливість вчитися та працювати одночасно. «Бізнес без бар'єрів»*. <https://bd-rda.od.gov.ua/dualna-osvita-dtek-merezhi-mozhlyvist-vchytysya-ta-praczuvaty-odnochasno-biznes-bez-baryeriv/>
- Білодід, І. К. (ред.). (1978). *Словник української мови: в 11 томах (Том 9)*. Наукова думка. <http://sum.in.ua/p/9/203/2>
- Благодетелева-Вовк, С. (2015). Вища освіта: криза як запит на антикризовий менеджмент. *Освіта. UA*. <https://osvita.ua/vnz/reform/46984/>
- Близнюк, О., & Гоцанюк, Т. (2024). Цифрова компетентність серед ключових складових професійної підготовки майбутніх магістрів початкової освіти: теоретичні інтерпретації. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*, 11(1), 164–172. <https://doi.org/10.15330/jpnu.11.1.164-172>
- Богачов, С. В. (2010). *Теоретико-правові засади правової освіти в Україні* (Автореф. дис. канд. юридичних наук, спец. 12.00.01 – Теорія та історія держави і права. Історія політичних і правових вчень). Київ.
- Бодненко, Д. М., Жильцов, О. Б., Лещинський, О. Л., & Мазур Н. П. (2014). *Моніторинг навчальної діяльності*. ун-т ім. Бориса Грінченка.
- Бондар, О. І., Барановська, В. Є., Єресько, О. В. & ін. (2015). *Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях: науково-методичний посібник для вчителів*. Грінь Д.С. <https://dea.edu.ua/img/source/24122015.pdf>
- Борозінець, Ю. (2021). *Роль вищої освіти в досягненні цілей сталого розвитку*. https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/87756/1/Borozinets_mag_rob.pdf
- Борута, Я. (2017). *Методологія Agile. Матір драконів або всіх гнучких методологій. Worksection*. <https://worksection.com/ua/blog/agile.html>
- Бусел, В. Т. (ред.). (2009). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Перун.

-
- Бучинська, О., Давліканова, О., Іщенко, Т., Лилик, І., Чайковська, А., & Яшкіна, О. (2022). *Аналітичний звіт за результатами третього року пілотного проекту, що реалізується відповідно до Наказу МОНУ від 15.10.2019 № 1296 «Щодо запровадження пілотного проекту в закладах фахової передвищої та вищої освіти з підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти»*. ТОВ «Вістка».
- Вакалюк, Т. А., & Спірін, О. М. (2021). Інформаційно-цифрові технології: сутність поняття. У *Звітна науково-практична конференція Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України: матеріали науково-практичної конференції* (с. 16–17). ПТЗН НАПН України.
- Вакалюк, Т. А., Іванова, С. М., & Кільченко, А. В. (2021). Вітчизняний досвід використання інформаційно-цифрових технологій для оцінювання результативності науково-педагогічних досліджень. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (198), 19–24.
- Ваніна, Н. М. (2023). Соціально-економічні передумови консультування з питань молодіжного підприємництва в закладах професійної (професійно-технічної) освіти у період воєнного стану та повоєнного відновлення економіки України. *Наукові записки Малої академії наук України*, 2, 21–28. <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001466300>
- Васильєва, Т. А., Петрушенко, Ю. М., & ін. (2022). *Цифрові технології в освіті: сучасний досвід, проблеми та перспективи*: монографія. Сумський державний університет.
- Васюков, Д. О., Бугаєць, А. В., Будник, О. А., & Шалугін В. С. (2009). Екологізація економіки і перехід до сталого розвитку. *Екологічна безпека*, 4(8), 77–83.
- Величко, Н. О., Савченко, І. М., Ягупов, В. В., Майборода, Л. А., Гириловська, І. В., Закатнов, Д. О., Корнієнко, М. М. & Гуменний, О. Д. (2011). *Моніторинг розвитку професійно-технічної освіти* (Т. В. Волкова, ред.). Інститут ПТО НАПНУ. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/8034/>
- Верховна рада України. (1991). *Про охорону навколишнього природного середовища*. Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-ХІІ. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
- Верховна Рада України. (1998). *Про професійну (професійно-технічну) освіту*. Закон України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80#Text>
- Верховна Рада України. (2002а). *Національна доктрина розвитку освіти* (Затверджено Указом Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>
- Верховна рада України. (2002b). Про інноваційну діяльність (зміни та доповнення). *Відомості Верховної Ради України*, 36, 266. Закон України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>
- Верховна Рада України. (2010). *Про державно-приватне партнерство*. Закон України № 2404-VI <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>
- Верховна Рада України. (2011). *Про затвердження Національної рамки кваліфікацій*. Законодавство України. Постанова Кабінету Міністрів України № 1341. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text>
- Верховна Рада України. (2012). *Про професійний розвиток працівників*. Закон України. https://kodeksy.com.ua/pro_profesijnij_rozvitok_pratsivnikiv.htm

- Верховна Рада України. (2017). *Про освіту*. Закон України № 2145-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- Верховна Рада України. (2017, Травень 31). *Про затвердження Порядку розроблення, введення в дію та перегляду професійних стандартів*. Постанова Кабінету Міністрів України, № 373. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/373-2017-%D0%BF>
- Верховна Рада України. (2019). *Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року*. Законодавство України. Указ Президента № 722/2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
- Верховна Рада України. (2019а). *Концепція реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року*. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 419-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-p#Text>
- Верховна Рада України. (2019б). *Про затвердження плану заходів із реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні*. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 419-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80#Text>
- Верховна рада України. (2019с). *Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2030 року*. Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>
- Верховна рада України. (2019d). *Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року*. Розпорядження Кабінет Міністрів України № 419-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80#Text>
- Верховна Рада України. (2019е). *Про фахову передвищу освіту*. Закон України № 2745-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>
- Верховна Рада України. (2019f). *Типове положення про регіональну раду професійної (професійно-технічної) освіти*. Постанова Кабінету Міністрів України № 1002. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-2019-p#Text>
- Верховна Рада України. (2020, Квітень 29). *Про затвердження плану заходів на 2020–2027 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року*. Розпорядження Кабінету Міністрів України, № 508-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/508-2020-%D1%80#Text>
- Верховна Рада України. (2020а). *Про повну загальну середню освіту*. Закон України від 16. січ. 2020 р. № 463-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
- Верховна Рада України. (2020b). *Про схвалення Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти)*. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 960. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-p#Text>
- Верховна Рада України. (2021а). *Концепція Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022-2027 роки*. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1619-р від 09 грудня 2021 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1619-2021-%D1%80#Text>

-
- Верховна Рада України. (2021b). *Про затвердження Державного стандарту професійної (професійно-технічної) освіти*. Постанова Кабінету Міністрів України № 1077. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1077-2021-п#Text>
- Верховна Рада України. (2021c). *Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) до 2027 року*. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 січня 2021 р. № 131-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/131-2021-%D1%80#Text>
- Верховна Рада України. (2021d). *Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022–2027 роки*. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1619-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1619-2021-%D1%80#Text>
- Верховна Рада України. (2021e). *Програма підтримки професійно-технічної освіти в Україні*. Фінансова угода між Україною та Європейським інвестиційним банком № 89162. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/971_006-21#Text
- Верховна рада України. (2021f). *Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року*. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>
- Верховна рада України. (2021g). *Про схвалення Стратегії енергетичної безпеки*. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2021 р. № 907-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-2021-%D1%80#Text>
- Верховна Рада України. (2023a). *Про затвердження плану заходів до 2024 року щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки*. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2023 р. № 160-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-2023-%D1%80#Text>
- Верховна рада України. (2023b). *Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2050 року*. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2023 р. № 373-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2023-%D1%80#Text>
- Візнюк, І. М. (2021). Використання штучного інтелекту в освіті. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 59, 14–22.
- Вітер, С. А. (2014). *Формування економічної компетентності молодших спеціалістів у процесі фахової підготовки в агротехнічних коледжах*: монографія. Коло.
- Власенко, Н., & Помогайбо, В. (2019). Дистанційне навчання: Україна і світ. *Естетика і етика педагогічної дії*, 20, 29–37. <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2019.20.171627>
- Внукова, Н., & Пивоваров, В. (2023). *Оцінка стану інтеграції національної системи вищої освіти до європейського освітнього простору*. Харківський національний економічний університет, <http://repository.hneu.edu.ua>
- Войтко, В. І. (ред.). (1982). *Психологічний словник*. Вища школа.
- Волкова, Т. В., Величко, Н. О., Гириловська, І. В., Закатнов, Д. О., Майборода, Л. А., Нестерова, Л. В., Савченко, І. М. & Ягупов, В. В. (2012). *Інформаційно-аналітичне управління освітніми системами* (Т. В. Волкова, Ред.). Педагогічна думка. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/8015/>

- Волокіта, В. (2024). Мінекономіка фіксує дефіцит кадрів у всіх галузях і 8 мільйонів економічно неактивних українців. *Економічна правда*. <https://www.epravda.com.ua/news/2024/11/7/721540/>
- Волошинов, С. А. (2020). *Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх морських фахівців засобами інформаційно-технологічного освітнього середовища*. (Дис. д-ра. пед. наук). Хмельницький.
- Воробей, В., Кобринович, М., Кривецька, Л., Гудз, Н., Кравченко, М., Лісний, І., Гуцол, О., & Крижанівський, В. (2020). *Проект «Фінансування креативних індустрій»*. PPV Knowledge Networks. https://www.ppv.net.ua/uploads/work_attachments/Finance_for_Creative_Industries_PPV_2020_UA.pdf
- Вороніна-Пригодій, Д. А., Попова, В. В., Радкевич, О. П., Слободяник, О., & Чепуренко, Я. О. (2022). *Державно-приватне партнерство у сфері професійної (професійно-технічної) освіти: термінологічний словник*. ППО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/733903/>
- Воротникова, І. П. (2023). Професійний розвиток вчителів природничої та математичної галузей з використання штучного інтелекту. *Електронне наукове фахове видання «Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету»*, (15), 18–34.
- Гаврилюк, Н. М. (2022). Професійна освіта: викладання англійської студентам економічних спеціальностей. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*, 1, 143–148.
- Гаєвська, Л. А. (2009). Управління освітою: нові пріоритети. У *Проблеми та перспективи входження України в європейський інтелектуальний простір: освітні аспекти* (с. 73–79). Санспарель.
- Гайдук, О. В., Герлянд, Т. М., Дрозіч, І. М., Кулалаєва, Н. В., & Романова, Г.М. (2020). *Сучасні технології кондитерського виробництва: підручник*. Полісся.
- Гайдук, О. В., Герлянд, Т. М., Каленський, А. А., & Пятничук, Т. В. (2022). *Розроблення й застосування екоорієнтованих педагогічних технологій для професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників будівельної, аграрної галузей та сфери ресторанного господарства: методичний посібник*. ППО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/733669/>
- Гайдук, О. В., Герлянд, Т. М., Кулалаєва, Н. В., Півторацька, Н. В., & Пятничук, Т. В. (2021). *Технології утеплення фасадів будівель: підручник*. Полісся.
- Гайдук, О. В., Дрозіч, І. А., Каленський, А. А., & Лапа, О. В. (2023). *Збірник освітніх кейсів із фізіології харчування та безпеки праці кухарів: практичний посібник*. Інститут професійної освіти НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738562>
- Геєць, В. М., & Семиноженко, В. П. (2006). *Інноваційні перспективи України: монографія*. Константа.
- Геренштейн, П. А. (2023). *Система генерації автоматичних тестів для веб-застосунків: дипл. проект ... бакалавра : 126 Інформаційні системи та технології*. Київ. <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/ac53225b-070d-4e03-badc-c05d56b92acd/content>
- Герлянд, Т. М. (2011). Особливості формування професійної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників. *Молодь і ринок*, 5, 55–58. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/3594>

-
- Герлянд, Т. М. (2021). *Теоретичні і методичні основи загальноосвітньої підготовки майбутніх кваліфікованих робітників аграрного профілю* [Дис. д-ра пед. наук]. Інститут проф.-техн. освіти НАПН України. Київ.
- Герлянд, Т. М. (2023). Застосування кейсів екологічного спрямування у професійній підготовці майбутніх кваліфікованих робітників. У *Підготовка майстра виробничого навчання, викладача професійного навчання до впровадження в освітній процес інноваційних технологій* (с. 45–46): матеріали VII Всеукраїнського науково-методичного семінару (Глухів, 3 листопада 2023 р.). Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738263>
- Герлянд, Т. М. (2024). Екологічна компетентність судноводіїв в умовах сталого розвитку. *Професійна педагогіка*, 1(28), 152–158. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741531/>
- Гириловська, І. В. (2020). *Теорія і практика моніторингу якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників*: монографія. ПП Зволейко Д. Г.
- Глікман, С. В. (2018). *Формування професійних якостей майбутніх судноводіїв у процесі фахової підготовки*. (Дис. канд. пед. наук). Бердянськ.
- Глушак, О. (2015). *Професійна освіта і навчання як інструмент сталого розвитку*. <https://core.ac.uk/download/pdf/32309574.pdf>
- Гнатенко, Т. С., & Лисенко, Н. В. (2023). Використання інноваційних технологій навчання у ЗВО в умовах змішаного навчання. *Health & Education*, 1, 14–21. <https://doi.org/10.32782/health-2023.1.3>
- Гнатишин, І. Л. (2015). Творчий потенціал студентів як важливий чинник суспільного прогресу держави. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*, 11, 18–24. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vldubzh_2015_11_5
- Годун, В.П. (2021). *Розвиток творчого потенціалу майбутніх автомеханіків у коледжах*. (Дис. канд. пед. наук (доктор філософії)). Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, Київ.
- Гоменюк, Д. В., Романов, Л. А., & Шимановський, М. М. (2021). *Технології верстатних робіт: підручник*. Полісся.
- Гончаренко, С. У. (1997). *Український педагогічний словник*. Либідь.
- Гончаренко, С. У. (2011). *Український педагогічний енциклопедичний словник* (2-ге вид.). Волинські обереги.
- Гончаренко, С. У., & Ничкало, Н. Г. (ред.). (2000). *Професійна освіта: Словник: навч. посіб.* Вища школа.
- Гончарова, І. П. (2022) Цифровізації освітньої діяльності закладів професійної освіти. В Інформаційна безпека та інформаційні технології: IV Міжнародна науково-практична конференція. Львівський державний університет безпеки життєдіяльності. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732956>
- Городецька, О. Г. (2020). Самоосвіта як засіб професійного самовдосконалення педагога. *Всеосвіта*. <https://vseosvita.ua/library/samoosvita-ak-zasib-profesijnogo-samovdoskonalenna-pedagoga-290999.html>
- Готується до видання у 2024 р.
- Гриневиц, Л. М., Морзе, Н. В., Вембер, В. П., & Бойко, М. А. (2021). Роль цифрових технологій у розвитку екосистеми STEM-освіти. *Інформаційні технології та засоби навчання*, 83(3), 1–25. <https://doi.org/10.33407/itlt.v83i3.4461>

- Гриценко, І. А., & Єршова, Л. М. (2022). Інтерактивні форми й методи підготовки майбутніх фахівців до підприємницької діяльності. *Професійна педагогіка*, 1(24), 81–90. <http://lib.iitta.gov.ua/731901/>
- Гриценко, І. А. (2023). Педагогічні умови, форми і методи організації консультування з молодіжного підприємництва у ЗП(ПТ)О в період воєнного стану та повоєнного відновлення економіки України. *Colloquium-journal*, 25(184), 3–7. <https://lib.iitta.gov.ua/739988>
- Гриценко, І. А. (2024а). Механізми зворотного зв'язку в консультуванні здобувачів професійної освіти з питань молодіжного підприємництва. У *Розвиток сучасної науки та освіти: реалії, проблеми якості, інновації* (с. 422–427): матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя.
- Гриценко, І. А. (2024б). Основні форми й методи консультування майбутніх кваліфікованих робітників з молодіжного підприємництва. У *Розвиток педагогічної майстерності майбутнього педагога в умовах освітніх трансформацій* (с. 74–78): матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Глухів.
- Гриценко, І. А. (2024с). Особливості формування змісту консультування здобувачів професійної освіти з молодіжного підприємництва. У В.О. Радкевич (ред.). *Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання* (с. 113–117): матеріали XVIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (звітної) (Київ, 26 лютого–7 березня). ІПО НАПН України.
- Гриценко, І. А. (2024d). Форми й методи консультування з молодіжного підприємництва. У *Технологічна і професійна освіта* (с. 228–230): проблеми і перспективи: матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції, м. Глухів.
- Громадська спілка «Науково-методичний центр». (2023). Проект інструктивно-методичних рекомендацій з організації змішаного навчання [Електронний ресурс]. GNMC. <https://griml.com/UZS0M>
- Громадське Радіо. (2023). *Освіта протягом життя: тренд чи необхідність? Пояснюють фахівці Grade Education Centre*. ГР в Google News. <https://hromadske.radio/publications/osvita-protiahom-zhyttia-trend-chy-neobkhidnist-poiasniiut-fakhivtsi-grade-education-centre>
- Грушина, І. (2016). Теоретичні та методологічні основи використання дистанційних технологій в контексті змішаного навчання. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*, 10(1), 28–34.
- Губанова, Т. (2019). *Державно-приватне партнерство у сфері освіти і науки в Україні: нормативно-правова характеристика*. <http://pgp-journal.kiev.ua>
- Губарева, В. (2023). *Екоцид: 10 наслідків війни росії проти України для довкілля*. РУБРИКА все по поличках. <https://rubryka.com/article/naslidky-viiny-dlia-dovkillia/>
- Гулай, О. І. (2016). *Теоретико-методичні основи професійної підготовки майбутніх фахівців будівельного профілю в умовах неперервної освіти* [дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04]. Хмельницький.
- Гуревич, Р., & Кадемія, М. (2017). Змішане навчання й інноваційні технології підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах. *Порівняльна професійна педагогіка*, 7(1), 106–112.

-
- Гуржій, А. М., & Пригодій, М. А. (2024). Аналіз ринку віртуальних навчальних лабораторій. У *Розвиток сучасної науки та освіти: реалії, проблеми якості, інновації* (с. 327–331): матеріали V Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. (м. Запоріжжя, 29-31 травня 2024 р.). ТДАТУ. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741807>
- Гуржій, А., Радкевич, В., & Пригодій, М. (2023). Підвищення якості підготовки майбутніх фахівців із використанням віртуальних навчальних комплексів. *Нові технології навчання*, 97, 42–50. <http://www.journal.org.ua/index.php/ntn/article/view/377>
- Давліканова, О., Іщенко, Т., & Чайковська, А. (2020). Аналітичний звіт за результатами першого року проведення експерименту із запровадження пілотного проєкту у закладах фахової передвищої та вищої освіти з підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти відповідно до наказу МОН від 15.10.2019 №1296 «Щодо запровадження пілотного проєкту у закладах фахової передвищої та вищої освіти з підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти». Науково-методичний центр ВФПО та Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні.
- Дем'янчук, М. Р. (2013). Теоретичні аспекти проблеми підготовки фахівців медсестринської справи до професійної діяльності. In *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр., 34, 155–159.
- Дендеренко, О. О. (2018). *Формування професійної компетентності майбутніх суднових механіків у процесі інтеграції природничих і загально технічних дисциплін* [дис. канд. пед. наук]. Херсонський державний університет. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ.
- Деркач, С. І. (2023). Інноваційний підхід до модернізації житлової забудови на засадах сталого розвитку. *Нові технології в будівництві*, 43, 3–11 http://www.ntinbuilding.ndibv.org.ua/archive/2023/43_2023/43_2023.pdf
- Дзекун, Ю. О. (2021). *Розвиток творчого потенціалу майбутніх менеджерів у процесі професійної підготовки у вищому економічному навчальному закладі*. (Дис. канд. пед. наук). Полтавський нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка, Полтава.
- Дзьобань, О. П. (2011). Розвиток ідей синергетики як нової парадигми у природничо-науковому і соціальному пізнанні. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія*, 9, 3–16.
- Дивак, В., & Юрченко, Ю. (2019). Використання медіаінформаційних технологій у змішаному навчанні системи відкритої освіти. *Нова педагогічна думка*, 4, 38–41.
- Діденко, О. В. (2014). *Забезпечення якості професійної підготовки кваліфікованих робітників в ринкових умовах «Професійно-технічна освіта»*, (4), 9–12. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/7779>
- Дімоглова, О. В. (2022). *Педагогічні умови формування професійного іміджу майбутніх суднових механіків морського транспорту*. (Дис. канд. пед. наук (доктор філософії)). Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Ізмаїл.

- Дроздовський, Д. (2024). Цифрова освіта. Забезпечення доступу до навчання під час повномасштабної війни. *Укрінформ*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3826580-miznarodna-pidtrimka-ukrainskoi-skilnoi-osviti.html>
- Дуальна форма здобуття освіти у закладах вищої та фахової передвищої освіти очима роботодавців (2020, 10 листопада). <https://mon.gov.ua/ua/news/dualna-forma-zdobuttya-osviti-u-zakladah-vishoyi-ta-fahovoyi-peredvishoyi-osviti-ochima-robotodavciv>
- Дуальна форма здобуття освіти як одна з моделей поліпшення якості підготовки фахівців для аграрного сектору економіки України (2019, 17 жовтня). У *збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції*. Науково-методичний центр ВФПО.
- Дуальна форма здобуття освіти: успіхи та проблеми другого року запровадження пілотного проєкту у закладах фахової передвищої та вищої освіти України (2021, 18 листопада). У *збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції*. Науково-методичний центр ВФПО.
- Дуальна форма здобуття освіти: успіхи та проблеми першого року запровадження пілотного проєкту у закладах фахової передвищої освіти України (2020, 22 жовтня). У *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції*. Науково-методичний центр ВФПО.
- Дуальна форма здобуття освіти: успіхи та проблеми третього року запровадження пілотного проєкту у закладах вищої та фахової передвищої освіти України (2022, 23 листопада). У *збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції*. Науково-методичний центр ВФПО.
- Дуднік, І. М. (2010). *Вступ до загальної теорії систем*. Полтава.
- Європейський фонд освіти. (2023). *Звіт за результатами моніторингу системи П(ПТ)О в рамках туринського процесу в Україні (2023 р.)*. European Trainine Foundation. https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2023-07/System%20monitoring%20report%20-%20Ukraine%20UK_0.pdf
- Європейський фонд освіти. (2024). *Звіт за результатами моніторингу системи П(ПТ)О в рамках Туринського процесу в Україні (2023 р.)*. https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2023-07/System%20monitoring%20report%20-%20Ukraine%20UK_0.pdf
- Єршов, М. (2019). Цифровізація професійної та фахової передвищої освіти України: проблеми і перспективи. *Professional Pedagogics*, 1(18), 67–74. <https://doi.org/10.32835/2223-5752.2019.18.67-74>
- Єршов, М.-О. (2019). Сучасні проблеми формування цифрової компетентності учнів у закладах загальної середньої освіти. У Кремень В.Г. (ред.). *Інформаційно-цифровий освітній простір України: трансформаційні процеси і перспективи розвитку: збірник наукових праць*, (с. 80–86).
- Єршов, М.-О. (2023). *Тенденції розвитку ІТ-освіти в Незалежній Україні: монографія*. Людмила. С. [вид.].
- Єршова, Л. (2022а). Витоки великороського шовінізму. *Вісник НАПН України*, 4(1). <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4132>.
- Єршова, Л. (2022b). Перспективи підготовки молоді до підприємницької діяльності у повоєнний час. *Інноваційна професійна освіта*, 1(2), 91–94. <https://doi.org/10.32835/2786-619-X/2022/1.2>

-
- Єршова, Л. (2022с). Підготовка майбутніх педагогів професійної школи до організації в закладах професійної (професійно-технічної) освіти консультування з молодіжного підприємництва. *Інноваційна професійна освіта*, 5(6), 61–70.
- Єршова, Л. (2023). Методика консультування здобувачів професійної освіти з молодіжного підприємництва. *Інноваційна професійна освіта*, 2(9), 358–362.
- Єршова, Л. (2024). Принципи консультування здобувачів професійної освіти з молодіжного підприємництва. *Professional Pedagogics*, 1(28), 69–79. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2024.28.69-79>
- Єршова, Л. М., Шевчук, Л. І., & Шамралюк, О. Л. (ред.). (2022). Формування готовності майбутніх кваліфікованих робітників до підприємницької діяльності: матеріали експерименту всеукраїнського рівня (2019–2021), *Інноваційна професійна освіта*, 2(3), 43–44. <https://conference.ivet.edu.ua/index.php/1/issue/view/3/3>
- Єфремова, О., & Бивалькевич, Л. (2024). Професійна освіта в країнах Західної Європи. *Дидактика*, 1, 53–61. <https://doi.org/10.58407/DIDACTICS.24.1.7>
- Жижко, Т. А. (2005). Педагогічна система один із чинників впровадження ідеї інтенсифікації у професійній підготовці майбутніх фахівців. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління*, 3, 144–151.
- Журба, К. О. (2022). Смысловиттєві цінності підлітків в умовах війни. У *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал* (с. 61–65): матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2021 рік. НАПН. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732607/>
- Завгородній, Д. (2024). Відчуваєте кадровий голод? Готуйтеся співпрацювати з профтехами, радить заступник міністра освіти і науки. Як він бачить це партнерство? *Forbes Україна*. <https://forbes.ua/lifestyle/vidchuvate-kadroviy-golod-gotuytes-spivpratsyuvati-z-proftekhami-radit-zastupnik-ministra-osviti-ta-nauki-dmitro-zavgorodniy-os-yak-vin-bachit-tse-partnerstvo-13072024-22346>
- Завербний, А. С., & Сало, К. Р. (2022). Проблеми та перспективи розвитку індустрії 4.0 в Україні за умов євроінтегрування. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*, 2(8), 374–382. <https://doi.org/10.23939/smeu2022.02.374>
- Заверуха, Н. М. (2006). *Основи екології*. Навчальний посібник. Каравела. https://dkrkm.org.ua/NMK/Zarbalieva/Studmed.ru_zaveruha-nm-serebryakov-vv-skiba-yua-osnovi-ekologyi_bb38b820ffc.pdf
- Зайченко, І. В., Каленський, А. А., & Мельничук, Т. Ф. (2013). *Етика викладача вищої школи: навчальний посібник*. ЦП «Компринт».
- Закатнов, Д. О. (ред.), Байдулін, В. Б., Ваніна, Н. М., Гриценко, І. А., Єршова, Л. М., Закатнов, Д. О., & Савченко, М. О. (2023). *Консультування здобувачів професійної освіти з молодіжного підприємництва для повоєнного відновлення економіки України: методичний посібник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738714/>
- Заславська, С. (2023). Екоорієнтовані виробничі технології у професійній підготовці лицювальників-плиточників. *Професійна педагогіка*, 2(27), 87–96. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2023.27.87-96>

- Заяць, А. С. (2017). Правова освіта як структурний компонент освіти в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 42, 13–16. http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nvuzhpr_2017_4_2_4.pdf
- Зубко, К. Ю. (2016). *Оцінка і прогнозування еколого-економічних збитків впливу будівельної галузі на довкілля*: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.06. Суми.
- Іваній, О. М. (2016). Правова освіта як засіб формування громадянського суспільства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*, 22, 42–45. <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc22/11.pdf>
- Іванов, В. (2022). Інтеграція сталого розвитку у професійну освіту: виклики для України. *Проблеми сучасної освіти*, 4(2), 18–23.
- Іванова, С. М., Вакалюк, Т. А., Мінтій, І. С., & Кільченко, А. В. (2022). Інформаційно-цифрові технології як засоби оцінювання результативності науково-педагогічних досліджень. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 4(1). <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4114>
- Іващенко, К. (2011). Визначення сутності поняття «Педагогічна система». *Збірник праць Інституту проблем виховання НАПН України*. <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/3628/1/.pdf>
- Ігнатенко, Г. В., & Майстренко, Н. М. (2021). Шляхи формування професійної компетентності майбутніх майстрів виробничого навчання транспортного профілю. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*, 97, 44–50. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2021-97-6>
- Інститут модернізації змісту освіти. (2024a). *STEM-освіта*. <https://imzo.gov.ua/stem-osvita/>
- Інститут модернізації змісту освіти. (2024b). *Методичні рекомендації щодо розвитку STEM-освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти у 2024/2025 навчальному році*: Лист ІМЗО. <https://drive.google.com/file/d/1M7EGKUXciCGup4wn5XogNNpsjL3kEIY/view>
- Інститут професійних кваліфікацій. (2024). Європейський рік навичок 2023–2024 завершився. Що далі? <https://ipq.org.ua/ua/news/846>
- Інститут професійної кваліфікації. (2023). *Розпочався проект Skills for Recovery*. <https://ipq.org.ua/ua/news/743>
- ІПО НАПН України. (2023a). Всеукраїнський вебінар. *Новини ІПО НАПН України*. <https://ivet.edu.ua/7737/vseukrayinskyj-vebinar/>
- ІПО НАПН України. (2023b). Всеукраїнський навчальний вебінар «Технологічні аспекти застосування державно-приватного партнерства у закладах професійної (професійно-технічної) освіти». *Новини ІПО НАПН України*. <https://ivet.edu.ua/9783/vseukrayinskyj-navchalnyj-vebinar-tehnologichni-aspekty-zastosuvannya-derzhavno-pryvatnogo-partnerstva-u-zakladah-profesijnoyi-profesijno-tehnichnoyi-osvity/>
- ІПО НАПН України. (2023c). Державно-приватне партнерство у розвитку професійної освіти: виклики та перспективи. *Новини ІПО НАПН України*. <https://ivet.edu.ua/3061/vseukrayinskyj-naukovo-praktychnyj-v/>

-
- ІПО НАПН України. (2023d). Державно-приватне партнерство у розвитку професійної освіти: вітчизняний і зарубіжний досвід. *Новини ІПО НАПН України*. <https://ivet.edu.ua/5362/derzhavno-pryvatne-partnerstvo-u-rozvytku-profesijnoyi-osvity-vitchyznyanyj-i-zarubizhnyj-dosvid/>
- ІПО НАПН України. (2023e). Кращі практики державно-приватного партнерства у країнах Європейського Союзу. *Новини ІПО НАПН України*. <https://ivet.edu.ua/7744/krashhi-praktyky-derzhavno-pryvatnogo-partnerstva-u-krayinah-yevropejskogo-soyuzu/>
- ІПО НАПН України. (2023f). Організація консалтингової діяльності в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. *Новини ІПО НАПН України*. <https://ivet.edu.ua/6806/organizacziya-konsaltingovoyi-diyalnosti-v-zakladah-profesijnoyiprofesijno-tehnicnoyiosvity/>
- ІПО НАПН України. (2023g). Підвищення кваліфікації керівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти. *Новини ІПО НАПН України*. <https://ivet.edu.ua/7220/pidvyshhennya-kvalifikacziyi-kerivnykiv-zakladiv-profesijnoyi-profesijno-tehnicnoyi-osvity/>
- ІПО НАПН України. (2023h). Спільний проект Центру професійного розвитку педагогічних працівників міста Києва та Інституту професійної освіти Національної академії педагогічних наук України. *Новини ІПО НАПН України*. <https://ivet.edu.ua/3928/spilnyj-proyekt-czentru-profesijnogo/>
- ІПО НАПН України. (2023i). Сучасні технології управління. *Новини ІПО НАПН України*. <https://ivet.edu.ua/5576/suchasni-tehnologiyi-upravlinnya/>
- ІПО НАПН України. (2024a). Державно-приватне партнерство у розвитку професійної освіти в сучасних умовах. *Новини ІПО НАПН України*. <https://ivet.edu.ua/11706/derzhavno-pryvatne-partnerstvo-u-rozvytku-profesijnoyi-osvity-v-suchasnyh-umovah/>
- ІПО НАПН України. (2024b). Механізми впровадження зарубіжного досвіду публічно-приватного партнерства у професійну (професійно-технічну) та фахову передвищу освіту в Україні. *Новини ІПО НАПН України*. <https://ivet.edu.ua/10737/mehanizmy-vprovadzhennya-zarubizhnogo-dosvidu-publichno-pryvatnogo-partnerstva-u-profesijnu-profesijno-tehnicnu-ta-fahovu-predvyshhu-osvitu-v-ukrayini/>
- ІПО НАПН України. (2024c). Професійна освіта в умовах сталого розвитку суспільства. *Новини ІПО НАПН України*. <https://ivet.edu.ua/13029/profesiyna-osvitav-umovah-stalogo-rozvytku-suspilstva/>
- Іщенко, А. Ю. (2014). Глобальні тенденції і проблеми розвитку освіти: наслідки для України. Аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень*. <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/globalni-tendencii-i-problemi-rozvitku-osviti-naslidki-dlya>
- Кабиш, М. Ю. (2023). *Розвиток педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти: теорія і практика: монографія*. Видавництво Людмила.
- Кабиш, М. Ю. (2024). Методична система розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти. *Professional Pedagogics*, 1 (28), 12–22. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2024.28.12-22>

- Кабінет Міністрів України. (2017а). *Порядок розроблення, введення в дію та перегляду професійних стандартів*. Постанова № 373. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2017-п/ed20221230#Text>
- Кабінет Міністрів України. (2017б). *Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 р.* <https://www.kmu.gov.ua/npas/249935442>
- Кабінет Міністрів України. (2018а). *Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки*. Розпорядження № 67-р від 17 січня 2018 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#n13>
- Кабінет Міністрів України. (2018б). *Про схвалення Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-%D1%80#Text>
- Кабінет Міністрів України. (2019). *Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників*. Постанова № 800. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text>
- Кабінет Міністрів України. (2021). *В Україні створюється мережа кваліфікаційних центрів*. <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-stvoryuyetsya-merezha-kvalifikacijnih-centriv>
- Кабінет Міністрів України. (2022). *Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти на 2022–2032 рр.* Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. <http://surl.li/cbbvyd>
- Кабінет Міністрів України. (2023). *Про затвердження Порядку присвоєння та зміни адрес об'єктам будівництва та об'єктам нерухомого майна*. Постанова від 16 серпня 2023 р. № 956. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-poryadku-prisvoy-a956>
- Кабінет Міністрів України. (2024). *Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2024 рік*. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-priorityetnykh-dii-uriadu-na-2024-rik-137r-160224>
- Кайдалова, Л. Г., Щокіна, Н. Б., & Вахрушева, Т. Ю. (2009). *Педагогічна майстерність викладача: навчальний посібник*. Вид-во НФаУ. <https://salo.li/61393F6>
- Каленський, А. А. (2018). Методологічні підходи до стандартизації змісту професійної освіти. *Професійна педагогіка*, 16, 27–33. <https://doi.org/10.32835/2223-5752.2018.16.27-33>.
- Каленський, А. А. (2022). Концептуальні засади екоорієнтованих педагогічних технологій у професійній (професійно-технічній) освіті. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки*, 48, 87–94. <https://doi.org/10.31376/2410-0897-2022-1-48-87-94>
- Каленський, А. А. (2024). Екоорієнтовані педагогічні технології у професійній підготовці майбутніх фахівців аграрної галузі. In *Interaction of philology, pedagogy, culture and history as a way of integrating learning: collective monograph*, (с. 27–35). Published by Primedia eLaunch. <http://dx.doi.org/10.46299/ISG.2024.MONO.PED.1.1.3>

-
- Каленський, А. А., & Герлянд, Т. М. (2022). Принципи розроблення та застосування екоорієнтованих педагогічних технологій. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка: педагогічні науки*, 3(50), 1, 233-238 <https://doi.org/10.31376/2410-0897-2022-3-50-233-238>
- Каленський, А. А., Герлянд, Т. М., & Нагаєв, В. М. (2022). Концепція розроблення та використання екоорієнтованих педагогічних технологій у професійній (професійно-технічній) освіті. *Moderní aspekty vědy: XXIV. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut sro*, 24, 275–285.
- Канковський, І. Є. (2014). Система професійної підготовки інженерів-педагогів автотранспортного профілю (Н. Г. Ничкало, Ред.). Цюпак А. А. [вид.].
- Каньковський, І. Є. (2009). Генезис розвитку поняття «Педагогічна система». *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. пр. УПА (с. 24–35).
- Капліна, А. І. (2020а). Молодіжне підприємництво – перспективний шанс для молоді. *Агросвіт*, 19–20, 47–50. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2020.19-20.47>
- Капліна, А. І. (2020б). Молодіжне підприємництво: проблеми та шляхи їх вирішення. *Ефективна економіка*, 11. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8312>
- Карпіо, Х. Д., Купець, О., Мюллер Н., & Олефір, А. (2017). Навички для сучасної України. *World Bank Group*. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/808141497006924267/pdf/111553-UKRANIAN-PUBLIC-SkillsformodernUkraineUKR.pdf>
- КЗ «ПТУ № 2» ДМР. (2024). Міжнародний проєкт – SEQUA «Швидкі навички до працевлаштування». <https://ptu2.dp.ua/uk/component/sppagebuilder/?view=page&id=126.html>
- Кириленко, В. І., & Чалюк, Ю. О. (2022). Neet–молодь у системі соціально-економічних відносин. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*, 35, 148–158 <http://dx.doi.org/10.32782/easterneurope.35-21>
- Кириченко, В. І., & Ковганич, Г. Г. (2019). *Педагогіка, спрямована у майбутнє: практико орієнтований посібник*. «Друкарня Мадрид».
- Кленін, О. В., & Білопольський, М. Г. (2017). Стратегічний консалтинг в системі управління розвитком підприємства: ретроспектива та перспективи. *Вісник економічної науки України*, 1, 134–165. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Venu_2017_1_27
- Князевич, А. О. (2015). Ринок інновацій у складі інноваційної інфраструктури країни. *Маркетинг і менеджмент інновацій*, 3, 129–139. https://mmi.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/mmi/volume-6-issue-3/mmi2015_3_129_139.pdf
- Князева, М. О. (2022). Основні складові цифрової грамотності педагога Іп *Інформаційно-ресурсне забезпечення освітнього процесу в умовах діджиталізації суспільства* (с. 1–5). Міжнародна науково-практична конференція. Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733102>
- Коберник, О., & Ящук, С. (2001). *Методика організації проєктно-технологічної діяльності на уроках трудового навчання: навчально-методичний посібник*. Умань.

- Кобилянський, О., & Татарчук, В. (2024). Дефініції та умови формування графічної компетентності майбутніх фахівців з електроніки та телекомунікацій засобами цифрових технологій. *Професійна педагогіка*, 1(28), 185–196. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2024.28.185-196>
- Коваль, В. (2016). Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх учителів-філологів. *Філологічний часопис*, 1, 164–177. http://nbuv.gov.ua/UJRN/filoljour_2016_1_22
- Коваль, О. (n.d.). Коли освіта та цифрові технології – одне ціле: Що нового чекає на українську освіту? *Освіторія*. <https://osvitoria.media/experience/koly-osvita-ta-tsyfrovi-tehnologiyi-odne-tsile-shho-novogo-chekaye-na-ukrayinsku-osvitu/>
- Ковтонюк, М., Соя, О., & Туржанська, О. (2021). STEM-центр як освітній ресурс для організації навчання в контексті розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти). *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 61, 46–54. <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2021-61-46-55>
- Кокарева, А. М. Хоменко-Семенова, Л. О. & Алпатова, О. В. (2020). Віртуальний освітній простір як основа становлення нової культурної віртуальної комунікації. In С. М. Ягодзінський та А.М. Кокарева (ред.) *Соціальні комунікації в інноваційному освітньому просторі: теоретичні та прикладні аспекти: колективна монографія* (с. 6–23). Талком. <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/43136/1/1.pdf>
- Коломієць, А., & Кушнір, О. (2023). Використання штучного інтелекту в освітній та науковій діяльності: Можливості та виклики. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, (70), 45–57.
- Коляда, Н., & Кравченко, О. (2020). Практичний досвід формування «soft-skills» в умовах закладу вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 3(27), 137–145.
- Коменський, Я. А. (1966). *Загальна порада людському роду, і перш за все вченим і благочестивим властителям Європи, про виправлення людських справ*. Прага. <https://valyartzhevskaya.wordpress.com/2011/08/16/komensky/>
- Концепція екологічної освіти України (2002). *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*, 7, 3–23.
- Коренева, І. М. (2018). Освіта для сталого розвитку: реалії України. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*, 1(4), <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>
- Коробко, О. (2016). *Формування професійної мобільності майбутніх магістрів в умовах сталого розвитку*. http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v17_16/14_korobko.pdf
- Король, С. Я., & Польовик, Є. В. (2019). Діджиталізація економіки як фактор професійного розвитку. *Modern Economics*, 18, 67–73. <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/18-2019/korol.pdf>
- Корольчук, Л. В. (2020). Концептуальні основи теорії сталого розвитку. *Економічний форум*, 4, 14–22. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2020_4_4

-
- Короткова, Л. І., Лук'яненко, Г. І., Лук'янова, Л. Б., Мельник, С. В., & Савченко, І. М. (2011). *Професійні стандарти: теорія і практика розроблення*: колективна монографія. Педагогічна думка. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/8281>
- Косова, Б. (2012). Криза освіти і завдання університетів та суспільних наук. *Вища освіта України*, 4, 25–30. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2012_4_6
- Костюк, О. (2021). Інфляція дипломів – це неприйнятний сценарій. *Освіта.UA*. <https://osvita.ua/blogs/85227/>
- Кочаток, Н., & Шамралюк, О. (2024). Stem-підхід у підготовці кваліфікованих робітників. У *Розвиток сучасної науки та освіти: реалії, проблеми якості, інновації*: матеріали V Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (29-31 трав. 2024 р.) (с. 240–244). ТДАТУ.
- Кошук, О. Б. (2019). *Теоретичні і методичні засади формування професійної компетентності майбутніх фахівців із агроінженерії*: (Дис. д-ра пед. наук). Інститут проф. техн. освіти НАПН України. Київ.
- Кравець, С. Г. (2018). Трансформація ключових компетентностей майбутніх фахівців готельно-ресторанного сервісу в умовах інтернаціоналізації. *Молодь і ринок*, 1 (156), 61–66. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/714255/>
- Кравець, С. Г. (2022). Нормативно-правове забезпечення розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти. *Professional Pedagogics*, 1(24), 127–137. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.24.127-137>
- Кравець, С. Г. (2023). Перспективи розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти для відновлення економіки України. *Інноваційна професійна освіта*, 2(9), 222–226. <https://www.conference.ivet.edu.ua/index.php/2022-1/article/view/225>
- Кравець, С. Г. (2024). Центр сучасних професій і технологій навчання Інституту професійної освіти НАПН України як осередок партнерської взаємодії: Доповідь на засіданні Вченої ради Інституту професійної освіти Національної академії педагогічних наук України, 27 травня 2024 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 6(1), 1–9. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741884/>
- Кравець, С. Г., Мордоус, І. О., Попова, В. В., Радкевич, В. О., Рябова, З. В., Царьова, Є. С., & Чепуренко, Я. О. (2023). *Технології розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти у повоєнний час*: практичний посібник. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740135>
- Кравченко, І. (2016). Технологія змішаного навчання як інновація дистанційної освіти: переваги та ризики. *Гірська школа Українських Карпат*, 15, 237–240.
- Красностанов, Н. Е., & Стоян, Р. Г. (2020). Цілі сталого розвитку в контексті формування та розвитку людського капіталу. *Бізнес Інформ*, 2, 56. https://jnas.nbuv.gov.ua/j-pdf/binf_2020_2_56.pdf
- Кремень, В. Г. (ред.), Луговий, В. І., & Топузов, О. М. (2021). *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні*: монографія. Національна академія педагогічних наук України. КОНВІ ПРІНТ. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/726223>
- Кремень, В. Г. (ред.). (2008). *Енциклопедія освіти*. Юрінком Інтер.

- Кремень, В. Г. (ред.). (2021). *Енциклопедія освіти* (2-вид, допов. та перероб.) Юрінком Інтер.
- Кривошеєва, О. І. (2007). *Формування професійної етики майстрів виробничого навчання в професійно-технічних навчальних закладах* [Дис. канд. наук].
- Кручек, В. (2022). Особливості організації професійної підготовки кваліфікованих робітників в умовах змішаного навчання. *Професійна педагогіка*, 2(25), 123–128. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.25.123-128>
- Кручек, В. А. (2023). Особливості змішаного навчання в закладах професійної освіти. In *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи* (с. 226–227). Матеріали XII міжнар. наук.-практ. конференції (м. Хмельницький, 19–20 жовт. 2023 р.). <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738304>
- Кузьмінська, О. Г. (2020). *Теоретико-методичні засади проектування і застосування цифрового освітнього середовища наукової комунікації магістрів-дослідників* [Дис. доктор пед. наук. Луганський національний університет імені Тараса Шевченка]. Національний репозитарій академічних текстів. [HPAT/NRAT - National Repository of Academic Texts, Ukraine \(ukrintei.ua\)](https://nrat.gov.ua/)
- Кулалаєва, Н. В. (2017). Формування культури екологічної безпеки майбутніх фахівців будівельного профілю через проектне навчання. *Збірник наукових праць НУК*, 3, 143–148.
- Кулалаєва, Н. В. (2018). *Імплементція стратегії сталого розвитку до професійної освіти будівельників*. <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/download/5380/4804>
- Кулалаєва, Н. В. (ред.); Гайдук, О. В., Герлянд, Т. М., Гоменюк, Д. В., Кулалаєва, Н. В., Пятничук, Т. В., & Шимановський, М. М. (2023). *Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання: Методичні засади впровадження елементів дуальної форми навчання в професійну підготовку майбутніх кваліфікованих робітників будівельної, машинобудівної галузей, сфери обслуговування та громадського харчування*: монографія. ІПО НАПН України.
- Кулалаєва, Н., & Гайдук, О. (2022). Модель формування у майбутніх фахівців професійної компетентності, орієнтованої на сталий розвиток. *Professional Pedagogics*, 2(25), 23–31. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.25.23-31>
- Кулішов, В. С. (2020). Сучасні підходи до професійно-особистісного розвитку педагога закладу професійної (професійно-технічної) освіти. *Професіоналізм педагога: Теоретичні й методичні аспекти*, 12, 263–272. <https://doi.org/10.31865/2414-9292.12.2020.206758>
- Курняк, Л. М. (2015). Екологічна культура: поняття та формування. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*, 10, 48-51. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2015_10_14
- Курок, Р. О. (2022). *Розвиток правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів: теорія і методика*: монографія. ТОВ «ЦП «КОМПРИНТ».
- Кухаренко, В. М. (2022). *Навчально-методичний комплекс підготовки викладача дистанційного навчання*. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

-
- Кухаренко, В. М. (ред.), Березенська, С. М., Бугайчук, К. Л., & ін. (2016). *Теорія та практика змішаного навчання*: монографія. Міськдрук, НТУ ХП.
- Кухаренко, В. М., (ред.), Рибалко, О. В., & Сиротенко, Н. Г. (2002). *Дистанційне навчання: Умови застосування. Дистанційний курс*: навч. посібник. (3-е вид.) «Торсінг». <https://knygy.com.ua/index.php?productID=9667661881>
- Ладуба, Т. (2011). Інтернаціоналізація автомобільної промисловості в умовах зростання національних економік. *Міжнародна економічна політика*, 1-2(12-13), 184–209. <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d2ad660a-cb97-4f98-bc56-535660450f98/content>
- Лапа, О. В. (2023). Запобігання професійному вигоранню педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти у воєнний час: Наукова доповідь на методологічному семінарі «Актуальні проблеми охорони психічного здоров'я українського народу у воєнний і повоєнний час», 16 листопада, 2023 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 5(2), 1–5. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5226>
- Лапа, О. В. (2024). Розвиток професійних навичок практичного психолога закладу професійної (професійно-технічної) освіти у воєнний час. In *Розвиток сучасної науки та освіти* (с. 376–379): реалії, проблеми якості, інновації: матеріали V Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. (м. Запоріжжя, 29-31 травня 2024 р.). ТДАТУ.
- Левченко, О. (2020). Екологічна свідомість у професійній освіті: виклики та перспективи. *Освітній простір України*, 3(1), 24–30.
- Леонтьєва, І. (2023). До проблеми розбудови екосистеми вищої педагогічної освіти. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*, 40 (2), 19–25. <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2023.403>
- Леонтьєва, І. (2024). Екосистемний підхід як методологічний орієнтир інноваційного розвитку вищої педагогічної освіти. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*, 41(1), 21–26. <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2024.413>
- Леонтьєва, І. В. (2020). Генеза андрагогічного знання: історичний аспект. *Педагогічна освіта: теорія і практика*, 34(2), 66–73.
- Лисий, В. (2014). *Діалектика Гегеля*: навчальний посібник. ЛНУ імені Івана Франка.
- Литвин, Ю. В., & Лакіза, В. В. (2023). Роль сучасних технологій в міському управлінні. В *Перспективи розвитку територій: Теорія і практика*. Матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (с. 33–35). Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова. https://science.kname.edu.ua/images/dok/konferentsii/2023/Tezy_2023/Zbirka_tez_16_17_11_23.pdf
- Литвинова, С. Г. (2010). Online навчальне середовище вчителя-предметника загальноосвітнього навчального закладу. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 5, 19.
- Лісовий, А. (2024). Енергетична безпека України: другий рік війни. *Modeling the development of the economic systems*, 1, 124–129. <https://doi.org/10.31891/mdes/2024-11-17>
- Лодатко, Є. О. (2021). *Педагогічне моделювання*: монографія. Видавець Гордієнко Є.І.

- Локк, Дж. (2023). *Два трактати про правління*. Пер. П. Содомора. Київ: Наш Формат.
- Лондар, С. Л. (2021). *Удосконалення фінансування системи освіти України як передумова успішного реформування: монографія*. ДНУ «Інститут освітньої аналітики». <https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/05/finansuvannya-osviti-2021.pdf>
- Лузан, П. Г. (2004). *Теоретичні і методичні основи формування навчально-пізнавальної активності студентів у вищих аграрних закладах освіти* [дис. д-ра. пед. наук]. Національний аграр. ун-т, Київ.
- Лузан, П. Г. (2024). Формування екологічної компетентності майбутніх бакалаврів судноводіння: теоретичний аспект. *Professional Pedagogics*, 1(28), 131–140. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2024.28.131-140>
- Лузан, П. Г., & Каленський, А. А. (2014). *Методи і форми організації навчання фахівців аграрної галузі: навчальний посібник*. Логос.
- Лузан, П. Г., Каленський, А. А., Пащенко, Т. М., Мося, І. А., & Ямковий О. Ю. (2021). Методичні основи оцінювання якості підготовки фахівців у закладах фахової передвищої освіти: методичний посібник. Полісся. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729577>
- Лузан, П. Г., Пащенко, Т. М., Мося, І. А., Остапенко, А. В., Ямковий, О. Ю., & Тітова, О. А. (ред.). (2023). *Термінологічний словник викладача фахового коледжу*. ІПО НАПН України. <http://lib.iitta.gov.ua/738693/>
- Лузан, П. Г., Сопівник, І. В., & Виговська, С. В. (2016). *Методологія та організація науково-педагогічних досліджень: підруч.* Компрінт.
- Лузан, П. Г., Тітова, О. А., Мося, І. А., & Пащенко, Т. М. (2021). Методика оцінювання якості підготовки фахівців у закладах фахової передвищої освіти. *Professional Pedagogic*, 1(22), 169–184. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2021.22.169-184>
- Лук'янова, Л. Б. (2009). Дидактичні принципи екологічної освіти дорослих. *Педагогічний процес: теорія і практика*, 1(4), 78–87. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/8006/>.
- Лук'янова, Л. Б. (2011). *Концепція освіти дорослих в Україні. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 1(3), 8–16. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/7529/>
- Лук'янова, Л. Б. (2020). *Освіта дорослих: сучасні стратегії і практики в Україні та зарубіжжі: монографія*. ТОВ «Юрка Любченка».
- Лукіна, Т. О. (2007). Загальні принципи та організаційні засади моніторингу як засобу управління якістю освіти на різних рівнях. *Педагогіка і психологія*, 2, 53–60.
- Лукіна, Т. О. (2008). Якість освіти. У В. Г. Кремень (головний ред.), *Енциклопедія освіти* (с. 1017–1018). Юрінком Інтер.
- Лукомська, С. О., & Зливков, В. Л. (2022). *Сучасні тренінгові технології розвитку особистості в освіті*.
- Лученко, В. (2004). Ефективність бізнес-консультування залежить і від замовника. *ZN.UA*. https://zn.ua/ukr/business/efektivnist_biznes-konsultuvannya_zalezhit_i_vid_zamovnika.html
- Лященко, У. І. (2016). *Педагогічні умови підготовки майбутніх судових механіків у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін*. (Дис. канд. пед. наук). Херсон.

-
- Мавдрик, Т. М. (2022). Використання технологій віртуальної та доповненої реальності у професійній підготовці майбутніх кваліфікованих робітників будівельної галузі. В *Інформаційно-методичний збірник навчально-методичного центру професійно-технічної освіти у Дніпропетровській області* (Випуск № 2-30). <http://surl.li/jtfmbn>
- Мазорчук, М., Вакуленко, Т., Терещенко, В., Бичко, Г., Шумова, К., Раков, С. ... Кузнецова, Ю. (2019). *Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018*. Український центр оцінювання якості освіти. УЦОЯО.
- Макагон, С. (2023). Енергетика України: об'єктивна реальність проти стратегії 2050. *Економічна правдв.* <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/02/20/697207/>.
- Маклеллан, К. (2024). Що таке м'які навички і як їх розвинути. *BRITISH COUNCIL Україна*. <https://www.britishcouncil.org.ua/blog/what-soft-skills-why-develop>
- Малихін, О., Арістова, Н., & Рогова, В. (2022). Мінімізація освітніх втрат учнів закладів загальної середньої освіти в умовах воєнного стану: змішане навчання. *Український педагогічний журнал*, 3, 68–75.
- Мамонтов, Я. А. (1927). Педагогічна система як принцип науково-педагогічного дослідження. *Шлях освіти*, 5, 131–135.
- Мамонтов, Я. А. (1926). *Хрестоматія сучасних педагогічних течій*. Державне видав. України.
- Манько, В. М. (2000). Дидактичні умови формування у студентів професійно пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. *Соціалізація особистості: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова*, 2, 153–161.
- Мар'єнко, М. В., & Коваленко, В. В. (2023). Штучний інтелект та відкрита наука в освіті. *Фізико-математична освіта*, 1(38), 48–53.
- Мар'єнко, М. В., & Сухих, А. С. (2021). Особливості організації змішаного навчання з використанням цифрових технологій. *Освітній дискурс*, 4(32), 45–52. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/725700/>
- Маркозова, О. О. (2016). Навчання впродовж життя – необхідна умова досягнення життєвого успіху людини. *Вісн. нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія, 2(29), 198–205.
- Марченко, О. І., & Коляденко, Р. С. (2023). Цифрова трансформація будівельного бізнесу: тенденції та перспективи. *Цифрова економіка та економічна безпека*, 4(04). <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/123/113>
- Мельник, І., Задерей, Н., & Нефьодова, Г. (n.d.). Доповнена та віртуальна реальність як ресурс навчальної діяльності студентів. У *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційні технології та комп'ютерне моделювання»*. [https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/25746/1/I_Melnyk_Virtyalna_realnist_FIT U.pdf](https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/25746/1/I_Melnyk_Virtyalna_realnist_FIT_U.pdf)
- Милованов, Т. (2024). З яких країн ми готові приймати мігрантів? *Facebook*. https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=2932161016953061&id=100004775745586&mibextid=WC7FNe&rdid=q1XJOhG9kHVOPmeb

- Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. (2024). *ЕкоЗагроза*. Офіційний сайт Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. <https://ecozagroza.gov.ua/>
- Міністерства освіти і науки України. (2001). Про концепцію екологічної освіти в Україні. In *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*. Рішення колегії Міністерства освіти і науки України № 13/6-19 від 20.12.2001 року.
- Міністерство економіки України. (2022, Січень, 13). *Про затвердження професійного стандарту з професії «Оператор з обробки інформації та програмного забезпечення»*. Наказ Мінекономіки № 104-22. https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/389-nakaz_104.pdf
- Міністерство освіти і науки України, Міністерство соціальної політики України. (2017). *Стандарт професійної (професійно-технічної) освіти СП(ПТ)О 7132.F.43.33-2017. Професія: Лицювальник-плиточник*. https://e7181efe-9be4-403c-b75d-78db84b6fb76.filesusr.com/ugd/8cd044_2688905dfafb4f059a7ea4dba23cee3c.pdf
- Міністерство освіти і науки України, Міністерство соціальної політики України. (2015). *Державний стандарт професійно-технічної освіти ДСПТО 7141.F.43.34-2015*. Професія: *Маляр*. http://profstandart.org.ua/upload/files/files/Reestr_osvitnih_standartiv/7132.F.43.33-2015.pdf
- Міністерство освіти і науки України. (2012). *Про затвердження Положення про електронні освітні ресурси*: Наказ МОН України від 01.10.2012 № 1060. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12#T>
- Міністерство освіти і науки України. (2013). *Про затвердження положення про дистанційне навчання*. Наказ МОН України № 466. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>
- Міністерство освіти і науки України. (2017а). *Положення про порядок кваліфікаційної атестації та присвоєння кваліфікації особам, які здобувають професійно-технічну освіту*. Наказ МОН України № 201/469. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0124-99#Text>
- Міністерство освіти і науки України. (2017б). *Про впровадження елементів дуальної системи навчання у професійну підготовку кваліфікованих робітників*. Наказ МОН України № 916. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0916729-17#Text>
- Міністерство освіти і науки України. (2019а). *Щодо запровадження пілотного проекту у закладах фахової передвищої та вищої освіти з підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти*. Наказ МОН України № 1296. <https://mon.gov.ua/npa/shodo-zaprovadzhennya-pilotnogo-proektu-u-zakladah-fahovoyi-peredvishoyi-ta-vishoyi-osviti-z-pidgotovki-fahivciv-za-dualnoyu-formoyu-zdobuttya-osviti>
- Міністерство освіти і науки України. (2019б). *Положення про дуальну форму здобуття професійної (професійно-технічної) освіти*. Наказ МОН України № 1551. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0193-20#Text>

-
- Міністерство освіти і науки України. (2019с). *Проект Типового положення про центр кар'єри закладу професійної (професійно-технічної) освіти*. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/gromadske-obgovorennya/2019/10/18/tsentrkareripto.docx>
- Міністерство освіти і науки України. (2020а). *Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти*. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/2020/zmyshene%20navchanny/zmishanenavchannia-bookletspreads-2.pdf>
- Міністерство освіти і науки України. (2020b). *Стратегія розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на період до 2023 року*. Рішення (протокол) колегії № 12/2-3. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/kolegiya-ministerstva/2020/12/Proyekt%20Stratehiyi%20rozvytku%20proftekhsivity%20do%202023.pdf>
- Міністерство освіти і науки України. (2021). *Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів професійної (професійно-технічної) освіти за компетентнісним підходом*. Наказ МОН України № 216. <http://surl.li/bxgux>
- Міністерство освіти і науки України. (2021а). *Про затвердження методичних рекомендацій з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах професійної (професійно-технічної) освіти*. Наказ МОН України № 509. <https://griml.com/ddEaj>
- Міністерство освіти і науки України. (2021b). *Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів професійної (професійно-технічної) освіти за компетентнісним підходом*. Наказ МОН України № 216. <http://surl.li/bxgux>
- Міністерство освіти і науки України. (2021с). *Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки для другого (магістерського рівня) вищої освіти*. Наказ МОН України від 11.05.2021 р. № 520. 011.Osvitni.ped.nauky.mahistr_17.06.docx (live.com).
- Міністерство освіти і науки України. (2022а). *Екосистема психологічної допомоги у сфері освіти*. Сайт МОН України. <https://www.mentalhelp.in.ua/>
- Міністерство освіти і науки України. (2022b). *Положення про навчально-практичний центр закладу професійної (професійно-технічної) освіти*. Наказ МОН України № 908. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1343-22#n2>
- Міністерство освіти і науки України. (2022с). *Про затвердження Державного освітнього стандарту з професії «Оператор з обробки інформації та програмного забезпечення»*. Наказ МОН України № 666. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/pto/standarty/2022/08/01/Operat.z.obr.inform.ta.prohr.zabezp.666-26.07.2022.pdf>
- Міністерство освіти і науки України. (2023а). 10 млн євро для сфери професійної освіти – стартував проект Skills4Recovery. Урядовий портал. <https://www.kmu.gov.ua/news/10-mln-ievro-dlia-sfery-profesiinoi-osvity-startuvav-proekt-skills4recovery>

- Міністерство освіти і науки України. (2023b). *Освіта і наука України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник*. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf>
- Міністерство освіти і науки України. (2023c). *У 9 регіонах України створюють нові центри професійної досконалості – рішення уряду*. <https://mon.gov.ua/news/u-9-regionakh-ukraini-stvoryat-novi-tsentri-profesiynoi-doskonalosti-rishennya-uryadu>
- Міністерство освіти і науки України. (2024a). *Державний освітній стандарт 7132.F.43.33-23. Професія: Лицювальник-плиточник*. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/pto/standarty/2024/03/08/Nakaz.MON-289.vid.08.03.2024-Litsyuvalnik-plitochnik-1.1.pdf>
- Міністерство освіти і науки України. (2024b). *Про внесення змін до стандарту вищої освіти за спеціальністю 223 «Медсестринство» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти*. Наказ МОН України № 973 від 09.07.2024 року. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2024/09.07.2024/223-Medsestrynstvo-bakalavr-zminy-973.vid.09.07.2024.pdf>
- Міністерство освіти і науки України. (2024c). *Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 07.03.2024 № 276*. Наказ МОН України. <https://mon.gov.ua/npa/pro-vnesennia-zmin-do-nakazu-ministerstva-osvity-i-nauky-ukrainy-vid-07032024-276>
- Міністерство освіти і науки України. (2024d). *Про внесення змін до типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти*. Наказ МОН України № 1120. <https://mon.gov.ua/npa/pro-vnesennia-zmin-do-typovoi-osvitnoi-prohramy-dlia-5-9-klasiv-zakladiv-zahalnoi-serednoi-osvity>
- Міністерство освіти і науки України. (2024e). *Про інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів/інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році*. Лист № 1.1/15776-24. <https://griml.com/S4jhD>
- Міністерство освіти і науки України. (2024f). *Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року*. <https://mon.gov.ua/strategichniy-plan-diyalnosti-mon-do-2027-roku>
- Міністерство освіти і науки України. (2024g). *Як профтех співпрацює з бізнесом: розповідають представники найбільших підприємств України*. Урядовий портал. <https://www.kmu.gov.ua/news/yak-proftek-spivpratsiuiie-z-biznesom-rozprovidaiut-predstavnyku-naibilshykh-pidpriemstv-ukrainy>
- Міністерство освіти і науки України. (n.d.). *Державно-приватне партнерство*. <https://mon.gov.ua/osvita-2/profesiyno-tekhnichna-osvita/reforma-profesiynoi-osviti/derzhavno-privatne-partnerstvo-ta-dualna-osvita/derzhavno-privatne-partnerstvo>
- Міністерство соціальної політики України. (2017). *Порядок розроблення та затвердження кваліфікаційних характеристик*. Наказ МОН України № 918. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0784-17#Text>

-
- Міністерство соціальної політики України. (2024). *Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року: Проект*. <https://www.msp.gov.ua/projects/870/>
- Міністерство цифрової трансформації України. (2023). *Цифрова освіта для кожного: у Тернополі відкриють перший в Україні імерсивний мультифункціональний хаб*. <https://thedigital.gov.ua/regions/news/tsifrova-osvita-dlya-kozhnogo-u-ternopoli-vidkriyut-pershii-v-ukraini-imersivniy-multifunktsionalniy-khab>
- Міністерство цифрової трансформації України. (2024). *DigiUni «Цифровий університет – Відкрита українська ініціатива» – інновації в українській вищій освіті*. <https://thedigital.gov.ua/news/digiuni-tsifroviy-universitet-vidkrita-ukrainska-initsiativa-innovatsii-v-ukrainskiy-vishchiy-osviti>
- Мица, В. В. (2018). Місце і роль малого підприємництва в соціально-економічному розвитку регіону. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*, 3, 137–142. http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2018_3_22
- Мозгова, Г., Свтушенко, В., & Мозгова, А. (2020). Формування soft skills фахівця в галузі маркетингу на основі компетентнісного підходу. *Економіка та суспільство: електронний журнал*, 22. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-40>
- Мор, Т. (1516). Утопія. Золота книжечка, така ж корисна, як забавна, про найкращий устрій держави І про новий острів Утопія. *Lib.com.ua* <https://lib.futurum.today/uk/book/utopiia/amp/>
- Морозов, С. М., & Шкарапута, Л. М. (Уклад.). (2000). *Словник іношомовних слів*. Наукова думка.
- Муковіз, О. П. (2014). Підготовка викладача до організації дистанційного навчання в системі неперервної освіти вчителів початкової школи. *Комп'ютер у школі та сім'ї*, 6, 26–30.
- Навчально-практичні центри. (n.d.). Міністерство освіти і науки України. <https://mon.gov.ua/osvita-2/profesiyno-tekhnichna-osvita/reforma-profesiynoi-osviti/derzhavno-privatne-partnerstvo-ta-dualna-osvita/derzhavno-privatne-partnerstvo/navchalno-praktichni-tsentri>
- Нагорна, І. Р., Сорочинська, О. А. & Власенко, Р. П. (2018). Формування екологічної свідомості студентів у процесі фахової підготовки. У *Психологія і педагогіка в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків. 7–8 грудня 2018 р.): у 2-х частинах, II, 29.
- Наливайко, А. П. (ред.), Азьмук, Л. А., Банщиків, П. Г., Батенко, Л. П., Верба, В. А., Гребешкова, О. М., Задорожна, Н. В., Євдокимова, Н. М., Решетняк, Т. І., & Щератюк, О. М. (2011). *Мікроекономіка*. КНЕУ. <https://www.scribd.com/document/464176804/cgiirbis-64-pdf>
- НАПН України. (2021). *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія* (В. Г. Кремень, В. І. Луговий & О. М. Топузов, Ред.). КОНВІ ПРІНТ. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/726223>
- Наход, С. А. (2018). Значущість «Soft skills» для професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій. *Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*, 63, 131–135.

- Національне агентство кваліфікацій. (2022). *Перелік поданих декларацій*. <https://register.nqa.gov.ua/perelik-podanih-deklaracij>
- Національне агентство кваліфікацій. (2023). *Методичні рекомендації щодо розроблення професійних стандартів*. Рішення Національного агентства кваліфікацій. <https://nqa.gov.ua/resource-center/metodicni-rekomendacii-sodo-rozroblenna-profesijnih-standartiv/>
- Національне агентство кваліфікацій. (2024). *Дайджест Національного агентства кваліфікацій за липень 2024 р.* <https://nqa.gov.ua/news/dajdzest-nacionalnogo-agentstva-kvalifikacij-za-lipen-2/>
- Національне агентство кваліфікацій. (n.d.-a). *Відомості про кваліфікаційні центри*. <https://data.nqa.gov.ua/qualification-centers/>
- Національне агентство кваліфікацій. (n.d.-b). *Реєстр професійних кваліфікацій*. <https://register.nqa.gov.ua/professional-qualifications>
- Національне агентство кваліфікацій. (n.d.-c). *Реєстр розробників*. <https://register.nqa.gov.ua/developers?per-page=250>
- Національний Банк України. (2024). *Інфляційний звіт: Жовтень 2024*. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2024-Q4.pdf?v=9
- Нестелеєв, М. (2024a). Криза гуманітаристики: передумови і наслідки. Частина 1. *Український тиждень*. <https://tyzhden.ua/kryza-humanitarystyky-peredumovy-i-naslidky-chastyna-1/>
- Нестелеєв, М. (2024b). Криза гуманітаристики: передумови і наслідки. Частина 2. *Український тиждень*. <https://tyzhden.ua/kryza-humanitarystyky-peredumovy-i-naslidky-chastyna-2/>
- Нестерова, Л. В., Лузан, П. Г., Манько, В. М., Герлянд, Т. М., Петрова, М. Я., Романенко, Л. В., Статвінська, О. А., Шсвчук, Л. І., & Шимановський, М. М. (2012). *Педагог професійної школи: методичний посібник*. Педагогічна думка. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/9206>
- Нестерова, Л. В. (2012). Науково-методичні засади професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників. *Молодь і ринок*, 6, 48–52. http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Mir_2012_6_13
- Ничкало, Н. Г. (2022). Людський капітал у мирний час і в добу російської агресії проти України. *Професійна освіта*, 4, 2–4.
- Ніколенко, Л. Т. (2017). Освіта впродовж життя: вміння вчитися – ключова компетентність педагога. *ІМІДЖ сучасного педагога*, 7(176), 5–8.
- Нікуліна, А. С., Заславська, С. І., & Ничкало, Н. Г. (2007). *Малярні роботи (інтегрований курс модульного навчання): у 3-х частинах*. Підручник. Частина друга. Вікторія.
- НМЦ ВФПО. (2024). *Педагогічний ОСКАР* | Науково-методичний центр ВФПО. <https://nmc-vfpo.com/pedagogichnyj-oskar/>
- НМЦ ПТО у Дніпропетровській області. (2024). *2023/2024 навчальний рік в профтехосвіті Дніпропетровщини: результати та перспективи: інформаційно-аналітичний збірник*. НМЦ ПТО у Дніпропетровській області. <https://drive.google.com/file/d/1ihywzpDJbi8rptFRgdxzbiRQlwALomL1/view?pli=1>

-
- О'Коннор, Дж., & Макдермот, І. (2018). *Системне мислення. Пошук неординарних творчих рішень*. Наш Формат.
- Онаць, О. М., & Топузов, М. О. (2019). Управління самоосвітою вчителя як пріоритетною формою саморозвитку професійної компетентності в опорному закладі освіти. *Вісник післядипломної освіти*, 9(38), 133–153.
- Оніщенко, Н. (2012, грудень). Правова освіченість у контексті рівнів правової освіти. *Віче*, 23. <https://veche.kiev.ua/journal/3413/>
- ООН. (2015). *Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року (A/RES/70/1)*. <https://surl.li/abwtve>
- Опис рамки цифрової компетентності для громадян України (2021). <http://surl.li/obghdv>
- Орлов, В. (2022). Розвиток ділової активності майбутніх кваліфікованих робітників. *Інноваційна професійна освіта*, 1(2), 178–181. ІПО НАПН України.
- Орлов, В. Ф. (2023). Нова парадигма підготовки майбутніх фахівців до кар'єри у молодіжному підприємстві, *Сучасна наука та освіта: стан, проблеми, перспективи: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (20–21 березня 2023 р., м. Полтава)*, (с. 131–133). Полтава. <https://doi.org/10.12958/978-617-8016-78-4-2023>
- Осадча, К. П., & Осадчий, В. В. (2014). *Технології дистанційного навчання. Робота з Moodle 2.4*. МДПУ ім. Б. Хмельницького
- Осадча, К. П., Осадчий, В. В., & Спірін, О. М. (2022). Використання технологій змішаного та дистанційного навчання у педагогічній підготовці бакалаврів професійної освіти. *Інноваційна педагогіка*, 46, 155–160.
- Осадча, К. П., Осадчий, В. В., & Спірін, О. М. (2022). Використання технологій змішаного та дистанційного навчання у педагогічній підготовці бакалаврів професійної освіти. *Інноваційна педагогіка*, 46, 155–160.
- Освіта на основі життєвих навичок. (n.d.). *Нова парадигма освіти у глобальному світі*. <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/15/53>
- Охременко, С. (2022). Методологія метричного вимірювання професійної компетентності. *Інноваційна професійна освіта*, 4(5), 61–63. <https://doi.org/10.32835/2786-619X.2022.4.5.61-63>
- Павлов, В. І. (2008). *Логіка у запитаннях, відповідях і аргументаціях: навчальний посібник. Центр учбової літератури*.
- Пасічник, Е. (2022). Копінг-картки – інструмент КПТ для покращення емоційного стану. *Goodo*. <https://blog.goodo.pro/kopingh-kartki-instrument-kpt-dlia-pokrashchiennia-iemotsiinogho-stanu/>
- Перхун, Л. П., & Товмаченко, Н. М. (2019). Проблеми впровадження дуального навчання в Національній академії статистики, обліку та аудиту. In *Нові джерела та методи поширення даних у статистиці: матеріали XVII Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди Дня працівників статистики*, (с. 206–209). Інформаційно-аналітичне агентство.
- Петренко, Л. М. (2023а). Концептуальні засади підготовки майбутніх викладачів педагогічного закладу вищої освіти в умовах цифрової трансформації суспільства. У *Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»*, 1(7), 140–151. [https://doi.org/10.35387/ucj.1\(7\).2023.140-151](https://doi.org/10.35387/ucj.1(7).2023.140-151)

- Петренко, Л. М. (2023b). Розвиток цифрової компетентності майбутніх викладачів педагогічних закладів вищої освіти: цільові й змістові орієнтири. У *Науково-методичні засади інформаційно-аналітичного супроводу цифрової трансформації освіти і педагогіки в умовах воєнного стану* (с. 21–23). <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736002>
- Петренко, Л. М. (2024a). Актуалітети викладання психолого-педагогічних дисциплін у закладах вищої освіти. *Вісник Черкаського національного університету Імені Богдана Хмельницького*, 2, 12–17. <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2024-2-12-17>
- Петренко, Л. М. (2024b). Детермінанти професійного успіху майбутніх викладачів закладів вищої педагогічної освіти. У Петренко Л. М., Кучерявий О. Г., Лаврінченко О. А., Тринус О. В., & Козубцов І. М. (ред.). *Цифровий супровід професійної підготовки майбутніх викладачів у воєнний та повоєнний час*. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. <http://ipood.com.ua/e-library/>
- Петренко, Л. М. (2024c). Уплив громадянського суспільства на формування системи цінностей сучасної молоді. У *Розвиток професійної культури майбутніх фахівців: виклики, досвід, стратегії, перспективи: зб. матеріалів VI Всеукр. наук.-прак. конф.* (с. 25–30). ТОВ «Юрка Любченка».
- Петренко, Л. М., Султанова, Л. Ю., Олешко, П. С., Купрієвич, В. О., & Петренко, Л. М. (ред.). (2021). *Професійний розвиток педагогічних і науково-педагогічних працівників в умовах відкритої освіти: освітні практики: методичні рекомендації*. Волиньполіграф.
- Петренко, Л., Кучерявий, О., & Лаврінченко, О. (2024). *Теоретичні і методичні засади підготовки майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти до професійної діяльності в умовах цифровізації суспільства*: монографія. ТОВ «Юрка Любченка».
- Петренко, М. (2019). Соціальна відповідальність як ключовий елемент сталого розвитку. *Наукові праці Українського інституту освіти*, 5(2), 45–50.
- Петрова, І. Л., & Близнюк, В. В. (ред.). (2018). *Український ринок праці: імперативи та можливості змін: колективна монографія*. Інститут економіки та прогнозування НАН України. <http://ief.org.ua/docs/mg/306.pdf>
- Петровська, М. (2013). *Екологічна культура: методичні рекомендації для самостійної роботи студентів*. ЛНУ імені Івана Франка.
- Петрук, В. (2012). Динаміка розвитку дистанційної освіти в межах її соціально-філософського значення. *Освіта і управління*, 2-3, 14–19.
- Печенюк, А. В. (2023) Перспективи екологізації економіки України в умовах європейської інтеграції. *Інноваційна економіка*, 1, 99–108. <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/1020>
- Пищик, О. (2023). Цифрова педагогіка як інструмент розвитку комунікативної культури у закладах освіти. У *Форум: збірник матеріалів 3-го міжнародного наукового форуму, 7-8 лютого 2024 року* (с. 218–219).
- Пищик, О. В. (2024). Роль соціальних мереж у трансформації сучасної освітньої парадигми. *Професійна педагогіка*, 2(215), 45–50. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-45-50](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-45-50)
- Подозьорова, А. В. (2017). *Формування базових компетентностей майбутніх техніків-електриків у політехнічних коледжах*: дис.... канд. пед. наук: 13.00.04. Запоріжжя.

-
- Пономарьов, О. С. (2023). Реалізація можливостей цифрових освітніх сервісів і ресурсів в умовах розвитку технологій змішаного навчання. *Педагогічні науки: теорія та практика*, 2, 136–140. <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2023-2-19>
- Попов, В. Д. (упоряд.). (2016). Формування економічної компетентності особистості: збірник методичних матеріалів НВВ СОППО. <https://griml.com/77КУН>
- Попова, В. В. (2023). Механізми фінансування проєктів державно-приватного партнерства у професійній освіті. У *Освіта під час війни: Розвиток інформаційно-аналітичного забезпечення, цифрова трансформація, євроінтеграція* (с. 112–115). ДНУ «Інститут освітньої аналітики». https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/11/book-of-abstracts_ssi-iea_2023.pdf#page=112
- Порубенська, Ж. Ф., Волинець, Л. В., Гончар, О. Б., Орлівська, Т. М., Загоруйко, О. І., & Ягелло, С. І. (2023). *Інноваційна професійна освіта*. Випуск 6(13). Кулінарія сучасності: практичний посібник. ІПО НАПН України. <https://conference.ivet.edu.ua/index.php/2022-1/issue/view/14/13>
- Пригодій, М. А. (2024а) Цифрова трансформація професійної та фахової передвищої освіти в умовах євроінтеграції. У *Інноваційні підходи до розвитку компетентнісних якостей фахівців в умовах професійного становлення* (с. 181–184): матеріали VIII Міжн.наук.-практ. конф. (Ізмаїл, 19-20 квітня 2024 р.). АА Тандем [вид.]. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742124>
- Пригодій, М. А. (2024б). Концептуальна модель цифрової платформи професійної підготовки кваліфікованих робітників машинобудівної галузі. У *Технологічна і професійна освіта: проблеми і перспективи* (с. 236–238): матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, (м. Глухів, 9 травня 2024 р.). Глухівський НПУ ім. О. Довженка. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741813>
- Пригодій, М. А. (2024с). Методичні засади застосування цифрових технологій у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 6(1), 1–13. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6104>
- Пригодій, М. А. (2024d). Функціональні особливості сучасних систем управління навчанням. У *Технологічна освіта: сучасні реалії та перспективи розвитку* (с. 226–230): Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції пам'яті академіка Дмитра Тхоржевського (м. Київ, 23 лютого 2024 р.). УДУ імені Михайла Драгоманова. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740067>
- Пригодій, М. А., Гуржій, А. М., & Гуменний, О. Д. (2024). Підготовка педагогів професійного навчання до діяльності в умовах цифрової трансформації освіти (с. 969–980). In O. Vlaha, I. Ostopolets (eds.) *Exploring the digital landscape: interdisciplinary perspectives*. The University of Technology in Katowice Press. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741637>
- Пригодій, М. А., Гуржій, А. М., Гуменний, О. Д., Голуб, І. І., Пригалінська, Т. Г., & Волошин, А. М. (2023а). *Підготовка педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти до застосування цифрових технологій у воєнний та повоєнний час*. ІВЕ: ІПО НАПН України. <https://ivet.edu.ua/laboratoriya-elektronnyh-navchalnyh-elektronnyj-resurs/kompleks-samoosvitnih-treningiv/>

- Пригодій, М. А., Гуржій, А. М., Гуменний, О. Д., Голуб, І. І., Пригалінська, Т. Г., & Волошин, А. М. (2023b). *Тренінги для підготовки педагогічних працівників до застосування цифрових технологій у воєнний та повоєнний час: практичний посібник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738689>
- Пригодій, М. А., Гуржій, А. М., Гуменний, О. Д., Голуб, І. І., Пригалінська, Т. Г., & Волошин, А. М. (2023c). *Цифрові технології професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у воєнний та повоєнний час: навчально-методичний посібник*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738690>
- Пригодій, М. А., Гуржій, А. М., Радкевич, О. П., Кононенко, А. Г., & Гуменний, О. Д. (2022). *Технологія створення цифрового портфоліо здобувачів професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти: методичні рекомендації*. Інститут професійної освіти НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733746>
- Проект Закону України «Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року» (2018, 07 серпня). <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A>
- Пятничук Т. В. (2023). Методика застосування кейс-методу у дослідженні енергоефективності будівельної галузі у професійній підготовці. *Вісник Глухівського НПУ імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки*, 2(52), 96–102.
- Пятничук, Т. (2022a). Застосування екоорієнтованої технології проблемного навчання у підготовці майбутніх робітників будівельної галузі. *Professional Pedagogics*, 1(24), 138–144. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.24.138-144>
- Пятничук, Т. В. (2022b). Застосування екоорієнтованих інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці робітників будівельної галузі. *Вісник Глухівського НПУ ім. О. Довженка. Педагогічні науки*, 2(49), 92–98. <https://www.conference.ivet.edu.ua/index.php/2022-1/article/view/179/164>
- Радзієвська, І., & Джулай, О. (2012). Комплексний підхід до формування професійної компетентності майбутніх медичних фахівців. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*, 19, 76–81.
- Радкевич, В. (2013). Концептуальні засади розвитку професійної освіти і навчання в ринкових умовах. *Сучасні технології навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців* (с. 37–42). ЛНПЦ НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/2499>
- Радкевич, В. (2021). Наукова платформа професійної освіти: сталий розвиток. Наукова доповідь на XV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання», присвяченій 30-річчю Незалежності України та 15-річчю заснування Інституту професійно-технічної освіти НАПН України (25 березня 2021 р.). *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2(1). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-1-17-1>
- Радкевич, В. (2022a). Науково-методичне забезпечення розвитку професійної освіти в умовах сучасних викликів. *Вісник НАПН України*. 4(2), 1–15. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4218>

-
- Радкевич, В. (2022b). Принципи розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти в повоєнний час. *Professional Pedagogics*, 2(25), 104–114. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.25.104-114>
- Радкевич, В. О., Кравець, С. Г., Салій, І. В. & Радкевич, О. П. (2023). Сучасні професійні кваліфікації для сталого розвитку зеленої економіки. *Екологічні науки: науково-практичний журнал*, 6 (51), 224–230. <http://lib.iitta.gov.ua/739028/>
- Радкевич, В. О. (2011). Сучасні чинники розвитку професійного навчання в умовах виробництва. *Професійне навчання на виробництві*, 4, 18–28. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/4345>
- Радкевич, В. О. (2015) Професійна освіта і навчання для сталого розвитку суспільства *Професійно-технічна освіта*, 4(69), 7–11. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/11221>
- Радкевич, В. О. (2023). Форми і засоби розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної освіти в сучасних умовах. У *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи*: матеріали XII міжнар. наук.-практ. конференції. ХНУ, Україна <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737498/>
- Радкевич, В. О. (2024). Сучасні механізми розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти в повоєнний час. *Professional Pedagogics*, 1(28), 1–11. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739607>
- Радкевич, В. О. (ред.), Бородієнко, О. В., & Кравець, С. Г. (2020). *Професійна (професійно-технічна) освіта України в контексті євроінтеграційних процесів (порівняльний аналіз із країнами Європейського Союзу)*: науково-аналітичні матеріали. ТРОПЕА. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729185/>
- Радкевич, В. О. (ред.), Кравець, С. Г. (ред.), Попова, В.В. Чепуренко, Я. О., & Крячко В. І. (2024). *Механізми державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти у повоєнний час*: методичні рекомендації. ІПО НАПН України. <https://ivet.edu.ua/12974/novi-vydannya-5/>
- Радкевич, В. О. (ред.), Попова, В. В., Рябова, З. В., Кравець, С. Г., Радкевич, О. П., Чепуренко, Я. О., Вороніна-Пригодій, Д. А., & Слободяник, О. В. (2023). *Державно-приватне партнерство у сфері професійної (професійно-технічної) освіти для відновлення економіки України*: методичний посібник. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739853>
- Радкевич, В. О., Базиль, Л. О., Герлянд, Т. М., Гриценюк, І. А., Гуменний, О. Д., Джурило, А. П., Єршова, Л. М., Закатнов, Д. О., Зуєва, А. Б., Кравець, С. Г., Кручек, В. А., Маркова, В. О., Пригодій, М. А., Тітова, О. А. & Пригалінська, Т. Г. (2023) *Бібліографічний покажчик праць науковців Інституту професійної освіти НАПН України (2018–2022)*. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735263>
- Радкевич, В. О., Попова, В. В., Джурило, А. П., & Вороніна-Пригодій, Д. А. (2023). *Зарубіжний досвід розвитку публічно-приватного партнерства у сфері професійної освіти і навчання*: практичний посібник. ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739931>

- Радкевич, В., & Єршова, Л. (2024). Науково-методичне забезпечення експериментальної роботи в закладах професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти: За матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії Національної академії педагогічних наук України, 16 травня 2024 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 6(1), 1–10. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6127>
- Радкевич, О. (2024). Перспективи інтеграції штучного інтелекту в процеси оцінювання професійної діяльності педагогів. *Розвиток сучасної науки та освіти: реалії, проблеми якості, інновації*, (с. 303–308). http://www.tsatu.edu.ua/vmf/wp-content/uploads/sites/17/zbirnyk-2024-29-31.05_tdatu-1.pdf#page=304
- Радкевич, О. П. (2023а). Електронні засоби внутрішнього контролю та оцінювання якості освіти. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737088/>
- Радкевич, О. П. (2023b). Застосування електронних засобів оцінювання якості освіти в країнах Європейського Союзу. *Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2023: горизонти інновацій* (с. 242–244): зб. матер. VII Міжнар. наук. конф. (Київ, 25 травня 2023 р.). Крок. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737099/>
- Разумков Центр. (n.d.). Аналітична довідка Центру Разумкова «Про стан енергосистеми України у 2022–2023 роках».
- Ребуха, Л. З. (2018). Концептуальні основи фундаменталізації професійної підготовки майбутніх соціальних працівників на засадах інтеграції інноваційних технологій. *Педагогічні науки*, LXXXII (1), 166–170.
- Ремех, Т. О. (2024). Зворотній зв'язок як інструмент взаємодії вчителя та учнів.
- Роман, С. В. (2013). Науково-теоретичні основи побудови педагогічної системи формування еколого-гуманістичних цінностей у процесі шкільної хімічної освіти. *Науковий вісник Донбасу*, 1. http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2013_1_37
- Росновський, М. Г., & Маринченко, Є. О. (2019). Екологічна компетентність як складова фахової підготовки майбутнього педагога професійного навчання. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, 178, 162–168. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2019_178_35
- Савін, О. (2024). Енергетична безпека: як альтернативні джерела допоможуть посилити енергосистему. *Українська правда*. <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/09/5/718967/>.
- Сайт навчального проекту «Фільтр»: https://filter.mkip.gov.ua/#mediaosvita_yak
- Самбор, М. (2011). Право як поняття та підходи до його розуміння. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*, 87, 59–63. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Yur_2011_87_18
- Самбор, М. А. (2023). Мета юридичної складової у формуванні професійних компетентностей у неюридичних навчальних закладах. У О. М. Кочерга (Відп. ред. і упоряд.), *Теорія і практика професійної підготовки сучасного фахівця: науково-методичний збірник* (Вип. 10 (17), с. 63–64). НДУ ім. М. Гоголя.
- Самбор, М. А. (2024). Особливості викладання юридичних дисциплін у неюридичних закладах вищої освіти. У О. В. Паржницький, С. М. Петерик, & О. Б. Матяшева (ред.), *Інновації в освіті: проблеми, тенденції та перспективи розвитку*. Збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції (с. 446–447). Видавництво «Просвіта».

-
- Сафранов, Т. А., Чугай, А. В., & Ільїна, В. Г. (2023). *Проблеми екологічної освіти України*: навчальний посібник. ОДЕКУ. Сафранов, Т. А., Чугай, А. В., & Ільїна, В. Г. (2023). *Проблеми екологічної освіти України*: навчальний посібник. Одеса: ОДЕКУ.
http://eprints.library.odeku.edu.ua/id/eprint/11838/1/Safranov%20PEOU_NP_2023-85c.pdf
- Сватюк, О., Миронов, Ю., & Миронова, М. (2017, 22 грудня). Оцінювання ефективності дистанційного навчання. *Електронний науковий вісник «Керівник.ІНФО»*. <https://kerivnyk.info/2017/12/svatiuk-myronov-edn.html>
- Семигіна, Т. (2018). Чому соціальна робота набуває зеленого кольору? *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*, 2, 11–27.
http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2018_2_4
- Семигіна, Т., & Маркевич, Н. (2022). «Зелені» компетентності та «зелені» навички: огляд міжнародного досвіду. *Grail of science*, 400–406.
<https://bit.ly/3mV60Lm>
- Середина, І. (2020). Сучасний стан формування підприємницької компетентності бакалаврів з економіки підприємства. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Педагогіка»*, 1(11), 49–53.
<https://doi.org/10.17721/2415-3699.2020.11.11>
- Сидор, І. П. (2011). *Організація діяльності та фінансове забезпечення закладів професійно-технічної освіти в Україні*.
<http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/11074/1/005sidor.pdf>
- Сидор, І. П., & Забаштанський, М. М. (2023). *Державно-приватне партнерство у професійній освіті: вітчизняний та зарубіжний досвід*.
<http://dspace.wunu.edu.ua>
- Сидоренко, В. (ред.), Юденкова, О., & Шевчук, С. (2023). Траєкторія розвитку фахової компетентності педагога професійної освіти в умовах повоєнного відновлення економіки України: медіакейс освітньо-професійних програм підвищення кваліфікації. БІНПО. <https://griml.com/CtuXU>
- Сидоренко, П. (2021). Інвестиції у розвиток професійної освіти. *Професійна освіта і ринок праці*, 12(1), 30–44.
- Симонов, С. І., Гаркуша, В. С., Пузачова, А. С., Годун, Т. М., & Сергієнко, Ю. В. (2023). Післявоєнна відбудова Маріуполя за допомогою вім-технологій на прикладі «Приазовського державного технічного університету». *Нові технології в будівництві*, 43.
http://www.ntinbuilding.ndibv.org.ua/archive/2023/43_2023/9.pdf
- Сисоєв, О. (2023). Спрямованість на виконання цілей сталого розвитку як провідна тенденція професійної підготовки фахівців із циркулярної економіки. *Continuing Professional Education: Theory and Practice*.
<http://npo.kubg.edu.ua/article/view/276395>
- Ситник, О. Ю. (2016). Стан соціально-трудових відносин як чинник стратегічного розвитку персоналу підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*, 17 (3), 95–98.
[http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_17\(3\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_17(3)_26)
- Сікора, Я. Б. (2022). Адаптація як об'єкт наукового дослідження: психолого-педагогічний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*, 2, 135–139.

- Сірий, Є. В. (2020). Освіта, освітні орієнтації та професійна підготовка молоді України на фоні євроінтеграції: статистичні та соціологічні виміри. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 5, 247–265. <https://doi.org/10.31866/2616-745x.5.2020.203718>
- Скиба, В. М. (укладач). (2018). *Розроблення робочих навчальних планів та освітніх програм за стандартами професійної (професійно-технічної) освіти на основі компетентнісного підходу: методичні рекомендації*. НМЦ ПТО у Сумській обл. <https://griml.com/tJPsz>
- Сковорода, Г. С. (2011). *Повна академічна збірка творів* (Л. Ушкалов, Ред.). Видавництво Канадського Інституту Українських Студій.
- Скорик, Т. В. (2016). Освіта впродовж життя в контексті євроінтеграційних процесів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, 135, 232–235. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2016_135_58
- Слинько, М. Ю. (2020). Перспективи інноваційного розвитку регіонів України через реалізацію інструмента смарт-спеціалізації. *Економіка і організація управління*, 4(40), 167–177. <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2020.4.16>
- Слободяник, О. (2022). Етапи започаткування державно-приватного партнерства у професійній (професійно-технічній) освіті. У *Професійна освіта для сталого розвитку: виклики в умовах воєнного стану, результати і перспективи* (с. 264–266): матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (20 жовтня 2022 р.). ІПО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/734234>
- Словник української мови. Академічний тлумачний словник української мови (1970–1980): онлайн-версія «Словника української мови» в 11 томах.* <http://sum.in.ua>
- Смиричинський В. В., & Дмитраш О. П. (2020). Організаційні проблеми молодіжного підприємництва в системі державних контрактних відносин. *Економіка та держава*, 12, 27–29.
- Смирнова-Трибульська, Є. М. (2007). *Дистанційне навчання з використанням системи Moodle: посібник для вчителів*. Айлант.
- Соболева, І. В. (2018). Оцінка рівня монополізації економіки України та економік країн ЄС. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*, 23(6), 47–53. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2018_23_6_10
- Соколова, Л. В., & Стойка, О. В. (2019). Сучасний стан машинобудування України та тенденції його розвитку за умов незбалансованої економіки. *Ефективна економіка*, 11, 1–8. http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2019/7.pdf
- Соловйова, Л. І. (2019). Прояви регулятивної дії цінностей у діяльності старших дошкільників. В *Актуальні проблеми психології* (с. 136–149): збірник наукових праць інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том 4. Психологія розвитку дошкільника. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/717047>
- Спірін, О. М. (2013). Критерії і показники якості інформаційно-комунікаційних технологій навчання. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 1(33). <http://eprints.zu.edu.ua/15476/>
- Стойко, І., & Мельник, Л. (2012). Український ринок інновацій та його перспективи у стратегії «Європа 2020». *Соціально-економічні проблеми і держава*, (1), 164–172. <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2012/12siuse.pdf>

-
- Стрельніков, В. Ю. (2022). Розвиток екологічної компетентності фахівців соціальної роботи у закладах неперервної освіти. *Науковий журнал Хортицької національної академії. Серія: Педагогіка, Соціальна робота*, 1(6), 52–61. <https://doi.org/10.51706/2707-3076>
- Стрик, Т. (2015). Гуманітарії в Україні, Польщі та Росії: між світом понять і політичними реаліями. У *Невловні категорії: нариси про гуманітаристику, історію та політику в сучасних Україні, Польщі та Росії*. Пер. з польської С. Серяков, В. Склокін, І. Склокіна, А. Павлишин, ред. В. Склокін. Ніка-Центр.
- Стрілець, Р. (2024). Цифровий захист довкілля: як діджиталізація рятує природу, скільки заощаджує бізнес та для чого нові сервіси громадськості. *Українформ*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3809029-cifrovij-zahist-dovkilla-ak-didzitalizacia-ratue-prirodu-skilki-zaosadzue-biznes-ta-dla-cogo-novi-servisi-gromadskost.html>
- Судаков, М., & Лісогор, Л. (2023). *Ринок праці України 2022–2023: стан, тенденції та перспективи*. Solidarity Fund. https://solidarityfund.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/ebrd_ukraine-lm1.pdf
- Султанова, Л. Ю., & Прокоф'єва, М. (2022). *Цифрова безпека в галузі вищої освіти: аналітичні матеріали*. Імекс-ЛТД.
- Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. (2018). *Творча спадщина А. С. Макаренка в контексті інноваційного розвитку освіти XXI століття: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конференції (15–16 березня 2018 року, м. Суми)*. СумДПУ імені А. С. Макаренка. https://pedagogika.sspu.edu.ua/images/zbirnik_tez_0603_sbrueva_2d7f7.pdf
- Сухомлинський, В. О. (1988). *Сто порад учителям*. Рад. школа.
- Сухонос, В. В., Гаруст, Ю. В., & Шевцов, Я. А. (2019). Діджиталізація освіти в Україні: зарубіжний досвід та вітчизняна перспектива впровадження. *Правові горизонти*, 19(32), 79–86. https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/78482/1/Suhonos_didzhitalizaciya_osviti.pdf
- Таланчук, П. М. (2014). *Сформулюй осердя свого щастя*. Університет «Україна».
- Тараненко, І. В. (2011). Інноваційні стратегічні ініціативи ЄС. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: зб. наук. пр.*, 1. 72–78. Аванті. <http://ir.duan.edu.ua/handle/123456789/1496>
- Тарасенко, Н. (2023). Соціогуманітарні науки у наукових процесах сьогодення: фактори актуалізації і перспективи розвитку. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, 67, 129–142. <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004711>
- Терещук, А. (2023). Можливості для молоді під час війни: 10 студентів стали учасниками проєкту «Дуальна освіта» ДТЕК Дніпровські електромережі. <https://www.dtek-dnem.com.ua/ua/news/mozhливosti-dlya-molodi-pid-chas-viyni-10-studentiv-stali-uchasnikami-proyektu-dualna-osvita-dtek-dniprovski-elektromerezhi>
- Тітова, О. А. (2019). *Педагогічна система розвитку творчого потенціалу майбутніх інженерів у аграрних університетах: теоретичне обґрунтування та методичне забезпечення*: монографія. ФОП Однорог ТВ

- Тітова, О. А. (2024). Результати констатувального етапу експериментальної роботи «Теоретичні і методичні основи розвитку професійної компетентності педагогічних працівників фахових коледжів в умовах пандемії, воєнного та повоєнного часу». *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 6(1), 1–11. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6118>
- Тітова, О. А. (ред.), Лузан, П. Г., Пащенко, Т. М., Мося, І. А., Остапенко, А. В., & Ямковий, О. Ю. (2023). *Система розвитку професійної компетентності педагогічних працівників фахових коледжів в умовах пандемії, воєнного та повоєнного часу*: монографія. ІПО НАПН України. <http://lib.iitta.gov.ua/738694/>
- Толочко, С. В. (2021). Цифрова компетентність педагогів в умовах цифровізації закладів освіти та дистанційного навчання. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені ТГ Шевченка*, 13(169), 28–35.
- Толочко, С. В., Бордюг, Н. С., & Міронєць, Л. П. (2022). *Знаю. Вмію. Дію*: навчальна програма для формування екологічної компетентності школярів. Інститут проблем виховання НАПН Україною. https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/Tolochko_S.V._Znaiu.Vmiiu.Diiu_Prohrama_2022.pdf
- Топузов, О. М. (2024). *Освітня сфера України: національні пріоритети, проблеми і перспективи (Серія «Наукова школа»)*. Педагогічна думка.
- Топузов, О. М. (ред.). (2023). *Діагностика та компенсація освітніх втрат у загальній середній освіті України: методичні рекомендації*. Педагогічна думка. <https://undip.org.ua/library/diahnostyka-ta-kompensatsiia-osvitnikh-vtrat-u-zahalniy-seredniy-osviti-ukrainy-metodychni-rekomendatsii/>
- Трийд, О. М., & Світлична, В. С. (2011). Активізація людського капіталу в системі професійної підготовки [Електронний ресурс]. *Новий Колегіум*, 2, 49–54. http://nbuv.gov.ua/UJRN/NovKol_2011_2_14
- Трофімов, Ю. (ред.), Рибалка, В., Гончарук, П., & ін. (2000). *Психологія: підруч (2-ге вид., стереотип.)*. Либідь.
- Туниця, Ю. Ю., Лиско, Л. Р., & Загвойська, Л. Д. (2019). Сталий університет: модель системної інтеграції принципів сталого розвитку в усі сфери діяльності. *Науковий вісник НЛТУ України*, 29(6), <https://nv.nltu.edu.ua>
- Туряниця, З. В. (2016). Особливості підготовки майбутніх майстрів виробничого навчання ПТНЗ аграрного профілю у професійно-педагогічному коледжі. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогіка*, 1, 1–14. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2016_1_12
- Уйсімбасва, Н. В. (2016). Характеристика категорії «самовдосконалення особистості» у психолого-педагогічному контексті. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету, Педагогічні науки*, 71(2), 62–66. http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2016_71%282%29__14
- Український центр дуальної освіти (2024). Головна. deu.com.ua
- УКРМЕТРТЕСТСТАНДАРТ (n.d.). *Інформаційне забезпечення у сфері технічного регулювання*. Офіційний вебсайт ДП «УКРМЕТРТЕСТСТАНДАРТ». <http://csm.kiev.ua/>
- Урядовий портал. (2024). *Прем'єр-міністр: Стартували програми підтримки громадян та бізнесу для посилення енергонезалежності та встановлення альтернативних джерел енергії*. <https://www.kmu.gov.ua/news/premier-ministr-startuvaly-prohramy-pidtrymky-hromadian-ta-biznesu-dlia-posylennia-enerhonezalezhnosti-ta-vstanovlennia-alternatyvnykh-dzherel-enerhii>

-
- Ушинський, К. Д. (1949). З щоденника, що стосується університетських років. У *Вибрані педагогічні твори* (с. 408–416). Рад. школа.
- Фандєєва, А. Є. (2017). Змішане навчання як технологія змін і трансформації. *Народна освіта*, 2, 4–9.
- Фаренюк, Г. Г., Калюх, Ю. І., & Іщенко Ю. І. (2020). Концепція «зеленого будівництва» та її застосування при проектуванні та розрахунках геотехнічних конструкцій. *Наука та будівництво*, 24(2), 19–43. <https://doi.org/10.33644/scienceandconstruction.v24i2.3>
- Федерація роботодавців України. (2022). *В країні створюють кваліфікаційні центри: як це вплине на український бізнес та українців*. <https://fru.ua/ua/media-center/blog/kolesnikova/v-krajini-stvoryuyut-kvalifikatsijni-tsentri-yak-tse-vplyne-na-ukrajinskij-biznes-ta-ukrajintiv>
- Федорова, К. В. (2016). *Формування професійно-етичних якостей майбутніх лікарів у виховному просторі вищого медичного навчального закладу*: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Старобільськ.
- Хриков, Є. М. (2017). *Методологія педагогічного дослідження: монографія*. Панов А. М. [вид.].
- Цигичко, С. П. (2012). *Екологія в архітектурі і містобудуванні*: навчальний посібник. ХНАМГ. <https://eprints.kname.edu.ua/27128/>
- Цьось, А. (2024). Дуальна освіта та майбутній кадровий голод на Волині. In *Співпраця з релокованими закладами, дуальна освіта та волонтерство – чим живе волинський виш під час війни*. <https://volynonline.com/spivpraczya-z-relokovanymy-zakladamy-dualna-osvita-ta-volonterstvo-chym-zhyve-volynskij-vysh-pid-chas-vijny/>
- Чайковська, Г. Б., & Главацька, О. Л. (2019). Екологічний підхід у підготовці фахівців із соціальної роботи. *Педагогічний альманах: зб. наук. праць*. 38, 47–55. <http://dSPACE.tnpu.edu.ua/handle/123456789/13393>
- Чепуренко, Я. О. (2023). Методи управління професійною (професійно-технічною) освітою в умовах державно-приватного партнерства. В *Інноваційна професійна освіта, Випуск 2(9): Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання: матеріали XVII Всеукраїнської науково-практичної конференції (звітної) Інституту професійної освіти НАПН України (27–30 березня 2023 р.)*, 261–265. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735905/>
- Черкаський державний технологічний університет (2023, 13 жовтня). У ЧДТУ компанія «МХП» презентувала проєкт дуальної освіти студентам факультету економіки та управління. <https://chdtu.edu.ua/news/item/19133-u-chdtu-kompaniia-mkhp-prezentovala-proiekt-dualnoi-osvity-studentam-fakultetu-ekonomiky-ta-upravlinnia>
- Черних, Л. А. (1995). Теоретичні основи розроблення методичної системи навчання. *Евристика та дидактика точних наук*: збірник наукових робіт. 3, 15–19.
- Чиж Б. І. (2021). *Перспективи державно-приватного партнерства в сфері професійно-технічної освіти*. <https://cusu.edu.ua>
- Чистякова, Л. О. (2021). *Теорія і практика розвитку екологічної культури майбутніх учителів трудового навчання та технологій у процесі рівневої підготовки*: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00 04. Кропивницький.

- Чмир, О. С., Шкворець, Ю. Ф., & Єгоров, І. Ю. (2012). Державно-приватне партнерство у науково-технічній та інноваційній сфері: теоретичні засади та практичні проблеми впровадження в Україні. *Наука та наукознавство*. <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>
- Чорний, Р. В. (2022). Екологія культури як феномен гуманізації сучасного соціокультурного простору [Дис. канд. філософських наук]. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ.
- Шабанова, Ю. О. (2014). *Системний підхід у вищій школі: підруч. для студ. магістратури*. Нац. гірн. ун-т.
- Швачич, Г., Коноваленков, В., Соболенко, О., Заборова, Т., Христян, В., & Єгорцева, Є. (2017). *Навчальний посібник щодо вивчення дисципліни «Методи прикладного статистичного аналізу»*. НМе-ТАУ. https://nmetau.edu.ua/file/mpsa_tutor.pdf
- Шевченко, І. А., Скидан, Р. О., & Шакун, Н. А. (2023). Інноваційні інформаційні й цифрові технології в освітньому процесі в реаліях військової агресії. *Academic Visions*, 18, 33–44. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7795488>
- Шевченко, Т. (2021). Державне регулювання професійної освіти. *Освіта і держава*, 13(3), 55–70.
- Шевчук, С. (2024). Україні потрібно буде залучати мінімум 300 000 мігрантів щороку. Соціологиня Елла Лібанова про екзистенційні проблеми з демографією і що можна зробити? *Форбс*. <http://surl.li/zkzjan>
- Шевчук, С. С. (2023). *Система педагогічного контролю та оцінювання як фактор забезпечення якості професійної освіти*. БІНПО ДЗВО «УМО» НАПНУ.
- Шейко, В. М., & Кушнарєнко, Н. М. (2006). *Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник*. (Вид. 5-е, стер.). Знання.
- Шинкарук, В. І. (ред.). (1986). *Філософський словник*. Головна редакція УРЕ.
- Шинкарук, В. І. (ред.). (2002). *Філософський енциклопедичний словник*. Абрис.
- Шпак, О., Булавенко, С., & Примаченко, Н. (2018). Формування життєво важливих економічних компетентностей у навчальній діяльності. *Молодь і ринок*, 8 (163), 6–11. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.141790>
- Щепетильникова, Є. (2023). Подолати провінційність: невизнана криза української гуманітаристики як перепона до відновлення. *Дзеркало тижня* (2023, 07 жовтня). <https://zn.ua/ukr/reforms/podolati-provintsijnist-neviznana-kriza-ukrajinskoji-humanitaristiki-jak-perepona-do-vidnovlennja.html>
- Юр'єва С. Ю., & Шкурупій К. В. (2021). Молодіжне підприємництво: вплив на розвиток регіону у контексті створення бізнес-спільнот. *Eprints.kname.edu.ua*. <https://eprints.kname.edu.ua/57792/>
- Юрова, О., Євтушенко, О., & Савченко, І. (2019). Формування STEM-освітнього середовища в системі професійної (професійно-технічної) освіти. *Наукові записки Малої академії наук України. Серія: Педагогічні науки*, 16, 68–72. http://nbuv.gov.ua/UJRN/snjasu_2019_16_16
- Яблуновська, К. (2021). Розвиток екологічної компетентності майбутніх викладачів спеціальних дисциплін закладів професійної освіти аграрної галузі: підсумки педагогічного експерименту. *Professional Pedagogics*, 2(23), 46–52. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2021.23.46-52>

-
- Ягупова, О. В. (2009). *Особливості розвитку практичного мислення майстрів виробничого навчання* [Автореф. дис. канд. психол. наук, 19.00.03]. Українська інженерно-педагогічна академія.
- Яра, О. С., Артеменко, О. В., Журавель, Я. В., & Литвин, Н. А. (2023). Забезпечення енергетичної безпеки України за рахунок альтернативних джерел енергії. *Академічні візії*, 17. <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/613>
- Яременко, П. С. (2011). *Якість освіти у ВНЗ*. Лібра.
- Яценко, В. В. (2023). Концептуальні принципи оцінки якості дистанційного навчання: важлива складова соціально відповідальної діяльності вищих навчальних закладів на ринку освітніх послуг. *Journal of Strategic Economic Research*, 142–147.
- Яценко, О. М., Горбунов, М. П. (2018). Інвестиції в людський капітал як ефективна стратегія сучасних компаній лідерів. *Вісник НТУ «ХПІ»*, 48(1324), 16–20. <http://es.khpi.edu.ua/article/download/157703/157464>

ІННОВАЦІЙНА ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

Електронне продовжуване видання Інституту професійної освіти НАПН України

Видання засноване 04 жовтня 2021 року
рішенням ученої ради Інституту професійно-технічної освіти НАПН України (протокол № 10)

Інститут професійної освіти НАПН України є суб'єктом у сфері онлайн-медіа
(Рішення Національної ради з питань телебачення і радіомовлення № 1430 від 16.11.2023 р.)
Ідентифікатор видання в Реєстрі суб'єктів у сфері медіа: R40-01556

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР ВИДАННЯ

Валентина Радкевич,

доктор педагогічних наук, професор, академік Національної академії педагогічних наук України, директор Інституту професійної освіти НАПН України

ЗАСТУПНИКИ РЕДАКТОРА

Людмила Єршова,

доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з науково-експериментальної роботи
Інституту професійної освіти НАПН України

Микола Пригодій,

доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи
Інституту професійної освіти НАПН України

Людмила Базиль,

доктор педагогічних наук, професор, учений секретар
Інституту професійної освіти НАПН України

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ ВИДАННЯ «Інноваційна професійна освіта»

Людмила Базиль, доктор педагогічних наук, професор, учений секретар Інституту професійної освіти НАПН України

Людмила Єршова, доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту професійної освіти НАПН України

Тетяна Герлянд, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії технологій професійного навчання Інституту професійної освіти НАПН України

Владислав Белан, доктор філософії, в.о. завідувача лабораторії електронних навчальних ресурсів Інституту професійної освіти НАПН України

Андрій Гуржій, доктор технічних наук, професор, академік НАПН України, головний науковий співробітник лабораторії електронних навчальних ресурсів Інституту професійної освіти НАПН України

Дмитро Закатнов, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії професійної кар'єри Інституту професійної освіти НАПН України

Андрій Каленський, доктор педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник лабораторії технологій професійного навчання Інституту професійної освіти НАПН України

Світлана Кравець, кандидат педагогічних наук, старший дослідник, завідувач лабораторії зарубіжних систем професійної освіти і навчання Інституту професійної освіти НАПН України

Вікторія Кручек, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач лабораторії дистанційного професійного навчання Інституту професійної освіти НАПН України

Валерій Орлов, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії професійної кар'єри Інституту професійної освіти НАПН України

Оксана Лапа, кандидат педагогічних наук, старший дослідник, керівник Центру психологічного супроводу діяльності педагогічних працівників закладів професійної освіти Інституту професійної освіти НАПН України

Петро Лузан, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії науково-методичного супроводу підготовки фахівців у коледжах і технікумах Інституту професійної освіти НАПН України

Микола Пригодій, доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту професійної освіти НАПН України

Олена Тітова, доктор педагогічних наук, професор, завідувач лабораторії науково-методичного супроводу підготовки фахівців у коледжах Інституту професійної освіти НАПН України

Янна Чепуренко, кандидат історичних наук, доцент, керівник Центру управлінських технологій професійної освіти Інституту професійної освіти НАПН України

ІННОВАЦІЙНА ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

Електронне продовжуване видання
Інституту професійної освіти НАПН України

РУБРИКИ:

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Науковий редактор: **Тетяна Герлянд**,
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,

НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Науковий редактор: **Валентина Радкевич**,
доктор педагогічних наук, професор,
академік Національної академії педагогічних наук України

ПІДГОТОВКА ДО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Науковий редактор: **Валерій Орлов**,
доктор педагогічних наук, професор

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Науковий редактор: **Оксана Лапа**,
кандидат педагогічних наук, старший дослідник

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Науковий редактор: **Янна Чепуренко**,
кандидат історичних наук, доцент

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Науковий редактор: **Микола Пригодій**,
доктор педагогічних наук, професор

ІННОВАЦІЙНА ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

Електронне продовжуване видання Інституту професійної освіти НАПН України

РУБРИКА:

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Рубрика заснована рішенням Вченої ради Інституту професійно-технічної освіти НАПН України (протокол № 10 від 04 жовтня 2021 року)

Науковий редактор рубрики:

Тетяна Герлянд,

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач лабораторії технологій професійного навчання
Інституту професійної освіти НАПН України

— 00 —

У рубриці оприлюднюються матеріали Міжнародної науково-практичної конференції Інституту професійної освіти НАПН України «Професійна освіта в умовах сталого розвитку суспільства» (проводиться раз на два роки, відображаючи основні здобутки, проблеми і перспективи професійної і фахової передовищої освіти України щодо сприяння досягненню Цілей сталого розвитку), матеріали інших масових заходів, що відбуваються в рамках програм спільної діяльності НАПН України з науковими установами й закладами освіти МОН України, Національної академії наук України, Національної академії правових наук України, Національної академії медичних наук України

— 00 —

РЕДАКЦІЙНА РАДА РУБРИКИ

ГОЛОВА

Тетяна Герлянд,

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач лабораторії технологій професійного навчання
Інституту професійної освіти НАПН України

— 00 —

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ

Людмила Базиль, доктор педагогічних наук, професор, учений секретар Інституту професійної освіти НАПН України

Валерій Байдулін, науковий співробітник лабораторії професійної кар'єри, керівник Центру енергоефективності Інституту професійної освіти НАПН України

Людмила Єршова, доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту професійної освіти НАПН України

Олександр Гуменний, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії електронних навчальних ресурсів Інституту професійної освіти НАПН України

Андрій Гуржій, доктор технічних наук, професор, академік НАПН України, головний науковий співробітник лабораторії електронних навчальних ресурсів Інституту професійної освіти НАПН України

Дмитро Закатнов, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії професійної кар'єри Інституту професійної освіти НАПН України

Андрій Каленський, доктор педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник лабораторії технологій професійного навчання Інституту професійної освіти НАПН України

Світлана Кравець, кандидат педагогічних наук, старший дослідник, завідувач лабораторії зарубіжних систем професійної освіти і навчання, керівник Центру сучасних професій і технологій навчання Інституту професійної освіти НАПН України

Вікторія Кручек, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач лабораторії дистанційного професійного навчання Інституту професійної освіти НАПН України

Оксана Лапа, кандидат педагогічних наук, старший дослідник, керівник Центру психологічного супроводу діяльності педагогічних працівників закладів професійної освіти Інституту професійної освіти НАПН України

Валерій Орлов, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії професійної кар'єри Інституту професійної освіти НАПН України

Петро Лузан, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії науково-методичного супроводу підготовки фахівців у коледжах і технікумах Інституту професійної освіти НАПН України

Микола Пригодій, доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту професійної освіти НАПН України

Валентина Радкевич, доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, директор Інституту професійної освіти НАПН України

Олена Тітова, доктор педагогічних наук, професор завідувач лабораторії науково-методичного супроводу підготовки фахівців у коледжах і технікумах Інституту професійної освіти НАПН України

Янна Чепуренко, кандидат історичних наук, доцент, керівник Центру управлінських технологій професійної освіти Інституту професійної освіти НАПН України

ІННОВАЦІЙНА ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

Електронне продовжуване видання
Інституту професійної освіти НАПН України

РУБРИКА:
ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Випуск 6(19)2024 ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА: монографія

Рекомендовано до оприлюднення
Вченою радою Інституту професійної освіти НАПН України
(протокол No 12 від 25 листопада 2024 року)

НАУКОВІ РЕДАКТОРИ ВИПУСКУ:

Валентина Радкевич,
доктор педагогічних наук, професор,
академік Національної академії педагогічних наук України,
директор Інституту професійної освіти НАПН України

Пригодій Микола,
доктор педагогічних наук, професор,
заступник директора з наукової роботи Інституту професійної освіти НАПН України

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР ВИПУСКУ:

Світлана Кравець,
кандидат педагогічних наук, старший дослідник,
завідувач лабораторії зарубіжних систем професійної освіти і навчання
Інституту професійної освіти НАПН України

АВТОРИ:

Валентина Радкевич, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України, директор Інституту професійної освіти НАПН України

Світлана Кравець, кандидат педагогічних наук, старший дослідник, завідувач лабораторії зарубіжних систем професійної освіти і навчання Інституту професійної освіти НАПН України

Ангела Павлішина, викладач Подільського професійного коледжу, м. Кам'янець-Подільський

Ганна Романова, доктор педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник лабораторії зарубіжних систем професійної освіти і навчання Інституту професійної освіти НАПН України

Віктор Василенко, заступник директора Навчально-методичного центру професійно-технічної освіти у Дніпропетровській області

Роман Фриз, аспірант Інституту професійної освіти НАПН України

Алла Онищенко, доктор філософії, науковий співробітник лабораторії зарубіжних систем професійної освіти і навчання Інституту професійної освіти НАПН України

Руслан Савчук, аспірант Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України імені Івана Зязюна

Валерій Байдулін, молодший науковий співробітник лабораторії професійної кар'єри Інституту професійної освіти НАПН України

Володимир Крячко, кандидат соціологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії зарубіжних систем професійної освіти і навчання Інституту професійної освіти НАПН України

Валерій Орлов, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії професійної кар'єри Інституту професійної освіти НАПН України

Людмила Базиль, доктор педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник лабораторії професійної кар'єри Інституту професійної освіти НАПН України

Дмитро Закатнов, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії професійної кар'єри Інституту професійної освіти НАПН України

Наталія Ваніна, кандидат економічних наук, доцент, науковий співробітник лабораторії професійної кар'єри Інституту професійної освіти НАПН України

Микола-Олег Єршов, доктор філософії, докторант Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України імені Івана Зязюна

Інна Гриценко, кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник лабораторії професійної кар'єри Інституту професійної освіти НАПН України

Людмила Єршова, доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту професійної освіти НАПН України

Карина Маліновська, аспірант Інституту професійної освіти НАПН України

Андрій Костючик, аспірант Інституту професійної освіти НАПН України

Володимир Овчарук, аспірант Інституту професійної освіти НАПН України

Олексій Шафоростов, аспірант Інституту професійної освіти НАПН України

Сергій Охременко, заступник голови ГО «Ринок професіоналів», м. Київ

Наталія Чернцова, молодший науковий співробітник, лабораторії зарубіжних систем професійної освіти і навчання Інституту професійної освіти НАПН України

Олена Тітова, доктор педагогічних наук, професор, завідувач лабораторії науково-методичного супроводу підготовки фахівців у технікумах і коледжах Інституту професійної освіти НАПН України

Володимир Артюшенко, аспірант Інституту професійної освіти НАПН України

Петро Лузан, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії науково-методичного супроводу підготовки фахівців у коледжах і технікумах Інституту професійної освіти НАПН України

Ірина Барбарош, викладач, Державний навчальний заклад «Полтавський політехнічний ліцей», м. Полтава

Вікторія Ключник, методист, Навчально-методичний центр професійно-технічної освіти у Дніпропетровській області, м. Дніпро

Ірина Будулуца, аспірант Інституту професійної освіти НАПН України

Тетяна Пащенко, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник лабораторії науково-методичного супроводу підготовки фахівців у коледжах і технікумах Інституту професійної освіти НАПН України

Володимир Альохін, кандидат сільськогосподарських наук, заслужений працівник сільського господарства України, відмінник освіти, директор ВСП «Немішаївський фаховий коледж НУБіП України», с. Немішаєве

Олександр Вергелес, кандидат сільськогосподарських наук, методист ВСП «Немішаївський фаховий коледж НУБіП України», с. Немішаєве

Ірина Мося, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії науково-методичного супроводу підготовки фахівців у коледжах і технікумах Інституту професійної освіти НАПН України

Ольга Чадюк, методист Навчально-методичного центру професійно-технічної освіти у Луганській області

Сергій Кулешов, аспірант Інституту професійної освіти НАПН України

Анна Остапенко, доктор філософії, науковий співробітник лабораторії науково-методичного супроводу підготовки фахівців у коледжах і технікумах Інституту професійної освіти НАПН України

Дмитро Наглий, аспірант Інституту професійної освіти НАПН України

Тетяна Ямкова, завідувач економічного відділення ВСП «Ірпінський фаховий коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України»

Олександр Ямковий, кандидат педагогічних наук, молодший науковий співробітник лабораторії науково-методичного супроводу підготовки фахівців у коледжах і технікумах Інституту професійної освіти НАПН України

Микола Самбор, кандидат юридичних наук, член-кореспондент Національної академії наук вищої освіти України, начальник сектору моніторингу Прилуцького районного відділу поліції ГУНП в Чернігівській області, викладач КЗ «Прилуцький гуманітарно-педагогічний фаховий коледж імені Івана Франка», м. Прилуки

Сергій Гордієнко, юристконсульт, радник учнівського самоврядування, керівник Молодіжного центру ДПТНЗ «Дніпровський центр професійно-технічної освіти», м. Дніпро

Тетяна Мавдик, методист Навчально-методичного центру професійно-технічної освіти у Дніпропетровській області, м. Кривий Ріг

Анжела Єськова, викладач, Відокремлений структурний підрозділ «Костянтинівський індустріальний фаховий коледж ДВНЗ «ДонНТУ», м. Костянтинівка, Україна

Лариса Петренко, доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу теорії і практики педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

Оксана Субіна, кандидат педагогічних наук, доцент, провідний науковий співробітник лабораторії дистанційного професійного навчання Інституту професійної освіти НАПН України

Василь Шусть, кандидат педагогічних наук, доцент, науковий співробітник лабораторії дистанційного професійного навчання Інституту професійної освіти НАПН України

Олександр Радкевич, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу моніторингу та оцінювання Інституту педагогіки НАПН України

Фаїна Іваногло, викладач української мови та літератури вищої кваліфікаційної категорії, старший викладач ЗП(ПТ)О «Дунайський центр професійної освіти», м. Ізмаїл

Ольга Єршова, кандидат економічних наук, доцент, науковий співробітник лабораторії дистанційного професійного навчання Інституту професійної освіти НАПН України

Вікторія Кручек, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач лабораторії дистанційного професійного навчання Інституту професійної освіти НАПН України

Людмила Майборода, науковий співробітник лабораторії дистанційного професійного навчання Інституту професійної освіти НАПН України

Тетяна Сулима, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри професійної та соціально-гуманітарної освіти Криворізького національного університету, м. Кривий Ріг

Іван Троценко, магістрант 2 курсу освітньої програми «Професійна освіта. Цифрові технології» Криворізького національного університету, м. Кривий Ріг

Олена Пищик, кандидат педагогічних наук, заступник директора з навчально-виробничої роботи комунального закладу «Чернігівський центр професійно-технічної освіти» Чернігівської обласної ради

Олена Загіка, кандидат педагогічних наук, директор Вищого професійного училища № 25 м. Хмельницького

Наталія Кочаток, заступник директора з навчально-виробничої роботи Вищого професійного училища № 25 м. Хмельницького

Олена Шамралюк, кандидат педагогічних наук, заступник директора з навчально-методичної роботи Вищого професійного училища № 25 м. Хмельницького

Микола Пригодій, доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту професійної освіти НАПН України

Андрій Гуржій, доктор технічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України, головний науковий співробітник лабораторії електронних навчальних ресурсів Інституту професійної освіти НАПН України

Віталій Розенбліт, викладач Кременецького медичного фахового коледжу імені Арсена Річинського, м. Кременець

Ольга Гайдук, кандидат педагогічних наук, науковий співробітник лабораторії технологій професійного навчання Інституту професійної освіти НАПН України

Тетяна Герлянд, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії технологій професійного навчання Інституту професійної освіти НАПН України

Владислав Мусій, аспірант КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»

Ігор Шустик, аспірант Інституту професійної освіти НАПН України

Павло Бесседін, аспірант Інституту професійної освіти НАПН України

Денис Натеса, аспірант Інституту професійної освіти НАПН України

Світлана Заславська, кандидат технічних наук, доцент, науковий співробітник лабораторії технологій професійного навчання Інституту професійної освіти НАПН України

Тетяна Пятничук, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії технологій професійного навчання Інституту професійної освіти НАПН України

Дмитро Гоменюк, кандидат педагогічних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник лабораторії технологій професійного навчання Інституту професійної освіти НАПН України

Аліна Оберемок, викладач Вищого професійного училища № 25 м. Хмельницького

Андрій Каленський, доктор педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник лабораторії технологій професійного навчання Інституту професійної освіти НАПН України

Оксана Лапа, кандидат педагогічних наук, старший дослідник, докторантка Інституту професійної освіти НАПН України

Іван Пасічник аспірант Інституту професійної освіти НАПН України

Іван Пасічник, аспірант Інституту професійної освіти НАПН України

Олександр Гуменний, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії електронних навчальних ресурсів Інституту професійної освіти НАПН України

ІННОВАЦІЙНА ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

Електронне продовжуване видання
Інституту професійної освіти НАПН України

Випуск 6(19)2024
Професійна освіта в умовах сталого розвитку суспільства:
монографія

Формат 210×297
Авт. арк. – 44,6

Виготівник і видавець:

Інститут професійної освіти НАПН України
03045 Київ, пров. Віто-Литовський, 98-а
+380 (44) 252-71-75; e-mail: info@ivet.edu.ua

Підтвердження внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК, № 3805 від 21.06.2010 р.

Інститут професійної освіти НАПН України є суб'єктом у сфері онлайн-медіа
(Рішення Національної ради з питань телебачення і радіомовлення № 1430 від 16.11.2023 р.)
Ідентифікатор видавництва в Реєстрі суб'єктів у сфері медіа: R40-01556

Наукові редактори – Валентина Радкевич, Микола Пригодій
Відповідальний редактор – Світлана Кравець
Технічний редактор – Микола Пригодій
Літературний редактор – Лідія Гуменна
Бібліографічний редактор – Вікторія Маркова
Палітурка – Людмила Шестерікова⁸⁹⁹

⁸⁹⁹ Для палітурки використано зображення з мережі Інтернет: https://lh3.googleusercontent.com/blogger_img_proxy/AEn0k_toam_fbr2shirc2Axx30G9syuMLOUGxLb-8I3yPzqyDp3YyRQ4F_874-RBWeEUjyeRGiYUEiHn-oXzpbxGoMs6rYBhHTI41uWn97Ynnk=s0-